

Kristina Spohrová
Daniel S. Hamilton
Jason C. Moyer (ed.)

Arktida a světový řád

KAROLINUM

Arktida a světový řád

Kristina Spohrová
Daniel S. Hamilton
Jason C. Moyer (ed.)

Z anglického originálu *The Arctic and World Order* vydaného Foreign Policy Institute and Henry A. Kissinger Center for Global Affairs, Paul H. Nitze School of Advanced International Studies a Johns Hopkins University v roce 2020 přeložil David Sanetník.

Autoři:

Mia M. Bennettová, Lawson W. Brigham, Michael T. Bravo, Bert De Jonghe, Ryan Dean, Daniel S. Hamilton, Lassi Heininen, Victoria Herrmannová, Henry P. Huntington, P. Whitney Lackenbauer, Suzanne Lalondeová, Andreas Østhagen, Inuuteq Holm Olsen, Marc Lanteigne, Nengye Liu, Arild Moe, Ernie Regehr, J. Ashley Roach, Kristina Spohrová, Scott R. Stephenson, Alexandr N. Vyležanin, Kang Yang, Oran R. Young

Kniha vychází v rámci výzkumného programu „Globální konflikty a lokální souvislosti“, Strategie AV21.

STRATEGIE AV21

Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum
Praha 2024
Redakce Alena Jirsová
Grafická úprava Jan Šerých
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
První české vydání

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

© Univerzita Karlova, 2024
© Filosofický ústav AV ČR, 2024
Editors © Kristina Spohrová a Daniel S. Hamilton, 2024
Associate editor © Jason C. Moyer, 2024
© Foreign Policy Institute/Henry A. Kissinger Center for Global Affairs,
Johns Hopkins University SAIS, 2020
Translation © David Sanetník, 2024

The book is a product of cooperation between the two SAIS institutes as part of our joint project on „The United States, Europe and Global Order“.
Kniha je výsledkem spolupráce mezi dvěma instituty SAIS na společném projektu „The United States, Europe and Global Order“.

ISBN 978-80-246-4097-6
ISBN 978-80-246-5542-0 (pdf)

<https://doi.org/10.14712/9788024655420>

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Obsah

Předmluva	9
Úvod. Od poslední hranice k první hranici: Arktida a světový řád Kristina Spohrová a Daniel S. Hamilton	11
Kapitola 1: Měníci se úhly pohledu: konkurenční politické narativy a budoucnost Arktidy Oran R. Young	51
Kapitola 2: Ochrana přírody v Arktidě Henry P. Huntington	65
Kapitola 3: Grónsko, Arktida a otázka reprezentace: Co je Arktida? Kdo se k ní může vyjadřovat? Inuuteq Holm Olsen	78
Kapitola 4: Bod obratu pro arktické režimy: změna klimatu, paradiplomacie a nový světový řád Victoria Herrmannová	94
Kapitola 5: Rusko a rozvoj energetických zdrojů v Arktidě v kontextu vnitrostátní politiky a mezinárodních trhů Arild Moe	113
Kapitola 6: Správa a ekonomické výzvy pro podnikání v mezinárodní lodní dopravě v sezonně zaledněném Severním ledovém oceánu Lawson W. Brigham	133
Kapitola 7: Změna klimatu a otevření Transpolární mořské cesty: logistika, správa a širší geopolitické, sociální a environmentální dopady Mia M. Bennettová, Scott R. Stephenson, Kang Yang, Michael T. Bravo a Bert De Jonghe	149

Kapitola 8: Vojenská infrastruktura a strategické vojenské schopnosti: defenzivní schopnosti Ruska v Arktidě Ernie Regehr	173
Kapitola 9: Svoboda moří v oblasti Arktidy J. Ashley Roach	202
Kapitola 10: Stálé a proměnlivé komponenty v arktickém režimu Alexandr N. Vylegžanin	229
Kapitola 11: Spor Spojených států a Kanady o Severozápadní průjezd: souhlasíme, že spolu nesouhlasíme, a proč je to důležitější než kdy dříve Suzanne Lalondeová	245
Kapitola 12: Moc, řád, mezinárodní právo a budoucnost Arktidy Nengye Liu	267
Kapitola 13: Arktida a její povaha „režimu“: implikace pro světový řád Lassi Heininen	279
Kapitola 14: Arktické excecionalismy P. Whitney Lackenbauer a Ryan Dean	294
Kapitola 15: Dobré, špatné a ošklivé: tři roviny vztahů arktické geopolitiky Andreas Østhagen	321
Kapitola 16: Uvnitř, venku, vzhůru nohama? Nearktické státy v nově vznikajících arktických bezpečnostních diskurzích Marc Lanteigne	339
Obrazová příloha	362
O autorech	372
Seznam názvů institucí a dokumentů (doplňk k českému vydání)	383
Poznámka překladatele	389

*Je to záležitost globálního významu.
Ztratíme-li Arktidu, ztratíme svět.*

Finský prezident Sauli Niinistö
Archandělsk, duben 2017

Předmluva

Arktida – daleká, nepřístupná, mnohdy sevřená krutým mrazem – měla po celá staletí pro světový řád jen okrajový význam. Dnes je v popředí rozhodujících globálních trendů. Je epicentrem světové klimatické krize. Stává se frontovou linií mezi geoeconomickými ambicemi na jedné straně a degradací životního prostředí na straně druhé. Arktický „režim“ sehrává průkopnickou roli při zavádění inovativních forem správy, na níž se podílejí často vzájemně znesváření státní a nestátní aktéři. Arktida už není „posledním bílým místem na mapě“, je naší první hranicí.

V této knize se teoretici i praktici – od Anchorage po Moskvu, od Nuuku po Hongkong – zabývají mimořádně vážnými politickými, právními, sociálními, ekonomickými, geostrategickými a environmentálními výzvami, s nimiž se Arktida musí vyrovnávat v situaci globálního oteplování a měnícího se světového řádu, a uvažují o tom, co tyto výzvy mohou přinést v horizontu roku 2040. K výměně poznatků, komentářů a zkušeností a sdílení jednotlivých národních perspektiv došlo při autorském workshopu, který jsme (kvůli pandemii COVID-19) uspořádali virtuálně na Škole pokročilých zahraničních studií (SAIS) na Univerzitě Johnse Hopkinse ve dnech 6. až 7. května 2020.

Tento projekt byl realizován pod záštitou Institutu pro zahraniční politiku a Centra Henryho A. Kissingera pro globální záležitosti na Škole pokročilých zahraničních studií Univerzity Johnse Hopkinse a konkrétně v rámci našeho programu „Spojené státy, Evropa a světový řád“. Za velkorysou finanční podporu pro náš program a tento projekt jsme obzvláště zavázáni Německé akademické výměnné službě a německému Spolkovému ministerstvu zahraničí; našim kolegům ze Školy pokročilých zahraničních studií Francisi Gavinovi a Christopheru Crosbiemu

(řediteli Centra Henryho Kissingera a zástupci ředitele) a Carle Freemanové (ředitelce Institutu pro zahraniční politiku) jsme pak zavázáni za jejich podporu.

V neposlední řadě děkujeme Margaret Irvinové, která navrhla obálku, a Peteru Lindemanovi za tak profesionální úpravu rukopisu do podoby svazku, který tímto předkládáme čtenářům; zvláštní poděkování patří našemu koeditorovi Jasonu Moyerovi, který se spolu s námi svou neúnavnou prací podílel na úspěšné realizaci našeho workshopu a tohoto knižního projektu.

Zde vyjádřené názory a stanoviska představují pouze názory a stanoviska autorů samých a neodráží nutně názory a stanoviska určité instituce či vlády.

*Kristina Spohrová
Daniel S. Hamilton
listopad 2020*

Úvod

Od poslední hranice k první hranici: Arktida a světový řád

Kristina Spohrová a Daniel S. Hamilton

Jak se daří Arktidě, tak se daří světu.

Představitelka Inuitů Sheila Watt-Cloutierová¹

Arktida byla označována za „poslední hranici“ světa – jediné zbývající místo na Zemi, kde ještě státy vznášely nároky na dosud nevyužitá území, námořní hranice a přírodní zdroje. Hovořilo se o ní jako o „posledním bílém místě na mapě“, protože byla po staletí odlehlá a nepřístupná, do značné míry nedotčená, a neměla větší význam pro světové dění. Arktida tak byla na posledním místě, protože v sázce bylo tak málo.²

Dnes se však Arktida může stát naší první hranicí – prvním místem na Zemi, kde musí státní i nestátní aktéři přistupovat nově ke správě ve světě, pro který je charakteristická rozptýlenější moc, ostřejší geopolitická konkurence a prohlubující se vzájemná závislost přírody a lidstva. Arktida je dnes často ne posledním, ale prvním místem, které nás napadne, když uvažujeme o změně klimatu, využívání přírodních zdrojů a nových globálních vazbách. Charakteristické rysy čehosi, co se může posléze ukázat jako nový světový řád, by se mohly začít formovat právě zde. Arktida je nyní středem pozornosti, protože v sázce je tak mnoho.³

1 Citováno in: S. Watt-Clothier, čestný doktorát, 2006, University of Winnipeg, <https://www.uwinnipeg.ca>.

2 K. Spohr: The Race to Conquer the Arctic – The World’s Final Frontier, *New Statesman*, 12. 3. 2018, <https://www.newstatesman.com>.

3 K. Spohr: The Race to Conquer the Arctic; V.-G. Schulze: The Shadow of the Future. The Demand for an Arctic Regime, *Geopolitics and Security* (online), 16. 3. 2017, <https://>

Arktida, v níž mnohdy vládou tak kruté mrazy, je nejrychleji se otep-
lujícím místem na Zemi.⁴ Krajina pokrytá ledovým příkrovem se promě-
ňuje v mořskou scenérii a někteří odborníci předpovídají, že zde můžeme
očekávat geofyzikální katastrofu. Jiní vidí nové ekonomické příležitosti.
V jedné z nejnehostinnějších a nejzranitelnějších oblastí světa začínají
závody v těžbě zemního plynu, ropy a nerostných surovin a rybolovu,
stejně tak jako o kontrolu nově vznikajících námořních cest na Dálném
severu. Arktida se tak stává frontovou linií mezi geoekonomickým sou-
přením a degradací životního prostředí.

Co se stane v Arktidě, v Arktidě nezůstane. Protože je tento region
změně klimatu vystaven větší měrou než jiné, je její „předzvěstí“⁵ ve
světovém měřítku. Stále rychlejší tempo úbytku mořského ledu v Ark-
tidě, rozpad grónského ledového příkrovu, „zelenání“ Arktidy a změny
v termohalinním systému planety, které vedou k jeho vážnému narušení,
mohou mít potenciálně vážné důsledky pro světové klima, mořské eko-
systémy, kvalitu pobřežních vod a koloběh živin, trajektorii a sílu Golf-
ského proudu a Severoatlantského proudu, relativní dostupnost nerost-
ného a biologického bohatství a životy a živobytí blízkých i vzdálených
lidských komunit. Změny v Arktidě by mohly ovlivnit druhy, které jsou
nebo mohou být ohrožené, a vést k migraci rybích populací do jiných
vod. Změny v Arktidě navíc neovlivňují pouze celosvětové klima, ale
dopadají zpětně na klimatické podmínky v samotné Arktidě a přispívají
k jejich dalšímu zhoršování.⁶

Status Arktidy jako hranice přirozeně souvisí s prostým faktem, že
nikomu nepatří. Na rozdíl od Antarktidy – ta od roku 1959 podléhá právní
úpravě zákona o Antarktidě, podle něhož je tento kontinent zasvěcen
podpoře vědeckého výzkumu a jsou v něm zakázány vojenské aktivity –
je severní polární oblast, konkrétně střední část Severního ledového oceánu,
jedním z právně nejméně regulovaných míst na Zemi. Více pravidel

---

polarconnection.org; M. Smieszek: *Informal International Regimes. A Case Study of the Arctic Council*, dizertace, Laponská univerzita, 11. 12. 2019, <https://lauda.ulaplant.fi>.

4 Arctic Monitoring and Assessment Programme: *Snow, Water, Ice and Permafrost in the Arctic*, Oslo 2017.

5 D. P. Stone: *The Changing Arctic Environment. The Arctic Messenger*, Cambridge 2015.

6 Changes in the Arctic: Background and Issues for Congress, Congressional Research Service, 10. 9. 2020, <https://fas.org>; M. Smieszek: *Informal International Regimes*; O. R. Young: Arctic Tipping Points: Governance in Turbulent Times, *Ambio* 41 (2012), s. 75–84; M. Carson – G. Peterson (ed.): *Arctic Resilience Report*, Stockholm: Stockholm Environment Institute and Stockholm Resilience Centre, Stockholm 2016; M. Sommerkorn – S. Jay Hassol (ed.): *Arctic Climate Feedbacks. Global Implications*, WWF International Arctic Programme, Oslo 2009.

existuje dokonce i pro kosmický prostor.⁷ To ve výsledku vede k napětí a sporům, ale také k tomu, že se zde objevují inovativní přístupy k nekonvenčním výzvám, z nichž by mohly čerpat poučení i jiné části světa.

Arktida je tradičně oblastí, v níž některé velmoci mají podobný význam jako malé země a naopak některé malé země váhu velmocí. Například Norsko je v Arktidě skutečnou velmocí. Stejně tak Kanada, země, která má obrovskou rozlohu, ale omezený globální vliv. Naproti tomu Spojené státy jsou globální supervelmoc, která se v Arktidě tradičně projevuje jako malá země: tento region se totiž ve Washingtonu jen zřídkakdy dostává do popředí zájmu. Spolu s otevíráním Arktidy se všechny tyto role proměňují, protože zde arktické i nearktické státy usilují o co nejlépejší postavení. Konkurence velmocí je čím dál tvrdší, a Arktida se tak stává místem, kde se testuje nová světová geopolitika. Vzhledem k rivalitě velmocí hrozí, že se Arktida promění z regionu spolupráce a slabého napětí v oblast konfliktů a rostoucího napětí. Arktida by se mohla stát lakmusovým papírkem, na němž bychom mohli sledovat, jak si lidstvo vede ve svém boji za zachování zdraví planety, ale také kam vedou probíhající změny ve světovém řádu.⁸

Od neznámé neznámé k zóně míru

Před sto lety byl ještě Dálný sever neznámou neznámou – dějištěm, na němž se odehrávala epická dobrodružství polárníků, jako byli Fridtjof Nansen a Roald Amundsen, domovem původních eskymáckých lovců a rybářů od Grónska po Aljašku a kočovných pastevců sobů v Laponsku a na Sibiři. Po roce 1945 však tato odlehlá oblast pod ledovým příkrovem nabyla strategického významu jako frontová linie studené války.

Zbraně začaly být v této oblasti instalovány v době, kdy jak Spojené státy, tak Sovětský svaz vyvinuly strategické bombardéry a poté

7 K. Spohr: The Race to Conquer the Arctic; P. H. Oppenheimer – B. Israel: The Arctic Region, in: *International Environmental Law. The Practitioner's Guide to the Laws of the Planet*, ed. R. R. Martella – J. Brett Grosko, Washington, DC: American Bar Association, s. 933–962.

8 O. R. Young: Arctic Tipping Points; K. Spohr: The Race to Conquer the Arctic; Changes in the Arctic: Background and Issues for Congress, Congressional Research Service; M. Smieszek: *Informal International Regimes*; J. Tallis: As 'Arctic Exceptionalism' Melts Away, the US Isn't Sure What It Wants Next, *Defense One*, 22. 1. 2020; T. Koivurova: How US Policy Threatens Existing Arctic Governance, *Arctic Today*, 17. 1., 2020; M. Schreiber: As the Arctic Changes, International Cooperation May Be Put to the Test, *Arctic Today*, 25. 7. 2018; S. Pezard – A. Tingstad – A. Hall: *The Future of Arctic Cooperation in a Changing Strategic Environment*, RAND Europe (PE-268RC), 2018.

balistické střely schopné nést jaderné zbraně i přes severní pól. Spolu s tímto procesem se také začala rozvíjet dosud neobydlená území. Armády Spojených států a Kanady v té době založily řadu špičkově vybavených radarových stanic na území od Aljašky až po Newfoundland. Na základnách v Grónsku, na Islandu a v Norsku byly rozmístěny americké jednotky a další jednotky NATO. Na polárních územích zemí Západu byly rozmístěny a testovány střely s plochou dráhou letu, odpalované ze vzduchu i z moře. Sovětský svaz mezitím provedl více než sto podzemních jaderných testů v takzvaném Severním testovacím polygonu na souostroví Nová země. Od šedesátých let dvacátého století se pak mnohdy zaledněná arktická moře stala hlavní operační arénou pro útočné ponorky s jaderným pohonem. Následovaly nebezpečné hry kočky s myší. Byla to „virtuální válka“,⁹ vysoce technologicky vyspělá a vysoce riskantní, v níž docházelo k pravidelným „střetům“ obou hráčů, a pokaždé hrozil jaderný Armagedon v případě, že by se tato hra vymkla kontrole. Je příznačné, že v polovině osmdesátých let dvacátého století bylo 60 procent strategických jaderných ponorkových kapacit Sovětského svazu rozmístěno nebo operovalo v blízkosti poloostrova Kola, tedy v těsné blízkosti Norska a severního Atlantského oceánu.¹⁰

Napětí rostlo, ale díky různým dílčím formám spolupráce se také otevíraly nové možnosti. Do některých z nich se zapojili dokonce i soupeři ve studené válce. V roce 1956 byla založena Severská rada Sámů (*Sámi-ráddi*), jejímž cílem bylo podporovat práva Sámů ve Finsku, Norsku a Švédsku. Vznikl tak precedens pro formální přeshraniční spolupráci domorodých národů severu. V roce 1973 pět států s pobřežím u Severního ledového oceánu, Kanada, Dánsko, Norsko, Sovětský svaz a Spojené státy americké, podepsalo dohodu o ochraně ledních medvědů, která patřila k prvním multilaterálním dohodám o spolupráci uzavřeným v době studené války. Na ni navíc od té doby navázalo několik dohod o opatřeních týkajících se ledních medvědů mezi Spojenými státy a vládami původních obyvatel Kanady a dohoda o ochraně a opatřeních týkajících se populace ledních medvědů v oblasti Aljašky a Čukotky, kterou podepsaly Spojené státy a Rusko v roce 2000.¹¹ V roce 1975 podepsaly Norsko

9 G. E. Weir: Virtual War in the Ice Jungle. 'We don't know how to do this', *Journal of Strategic Studies* 28, 2 (2005), s. 411–427, <https://doi.org/10.1080/01402390500088635>.

10 K. Spohr: *The Race to Conquer the Arctic*.

11 M. Smieszek: *Informal International Regimes*; P. Oppenheimer – B. Israel: *The Arctic Region*; M. Byers: *International Law and the Arctic*, Cambridge: Cambridge University Press 2013; M. Durfee – R. Lorna Johnstone: *Arctic Governance in a Changing World*, London: Rowman & Littlefield 2019.

a Sovětský svaz první z řady dvoustranných dohod, které se staly základem režimu rybolovu v Barentsově moři.¹² V roce 1977 byla založena Inuitská cirkumpolární konference (později Rada) jako orgán, který měl zastupovat Inuity v Kanadě, na Aljašce, v Grónsku a – od roku 1989 již bývalém – Sovětském svazu, čímž byly položeny základy pro jeden z nejnovativnějších trendů v oblasti cirkumpolární spolupráce, totiž zapojení představitelů domorodých obyvatel na vysoké úrovni, v Arktické radě.¹³

Spolu s ústupem studené války docházelo také k exponenciálnímu posilování spolupráce v Arktidě, zčásti z podnětu řeči o „arktické zóně míru“, kterou pronesl Michail Gorbačov v roce 1987 v Murmansk. Vznikla celá řada orgánů, které sloužily vzájemné spolupráci, např. Mezinárodní vědecký výbor pro Arktidu, Rada států Baltského moře a Barentsova evropsko-arktická rada.¹⁴ V roce 1991 se osm zemí s územím za Severním polárním kruhem – Kanada, Dánsko, Finsko, Island, Norsko, Rusko, Švédsko a Spojené státy – sešlo se zástupci domorodých národů a podepsalo Strategii ochrany životního prostředí Arktidy. Vzhledem k bouřlivé historii tohoto regionu byla tato dohoda o společném akčním plánu pro Arktidu bezprecedentní. O pět let později se tato dohoda, původně zaměřená na agendu životního prostředí, rozrostla v Arktickou radu – jedinečné fórum státních aktérů a domorodých národů, jehož cílem je podporovat spolupráci při správě regionu a důsledně se přitom vyhýbat vojenským otázkám.¹⁵

Současně s tímto vývojem se napříč hranicemi států objevil širší fenomén: ve vnitrostátní politice jednotlivých zemí směřoval vývoj k politické decentralizaci, posilovalo postavení decentralizovaných území ve vztahu k hlavním městům na Aljašce, v Kanadě a v severských zemích; většímu uznání a podpoře se těšila práva původních obyvatel a byla posilována reprezentace původních národů na národní a regionální úrovni. Mnohé z těchto národů nyní viděly reálnou šanci na to, že jejich hlasy

12 M. Smieszek: *Informal International Regimes*; O. S. Stokke: *Disaggregating International Regimes. A New Approach to Evaluation and Comparison*, Cambridge (Mass.) – London: MIT Press 2012.

13 O. R. Young: *Arctic Tipping Points*; E. C. H. Kesitalo: *Negotiating the Arctic: The Construction of an International Region*, New York: Routledge 2004; J. English: *Ice and Water. Politics, Peoples, and the Arctic Council*, Toronto: Penguin Group 2013; E. Wilson Rowe: *Arctic Governance: Power in Cross-Border Cooperation*, Manchester: Manchester University Press 2018.

14 M. Smieszek: *Informal International Regimes*; O. S. Stokke – G. Hønneland (ed.): *International Cooperation and Arctic Governance. Regime Effectiveness and Northern Region Building*, London: Routledge 2007; O. Rogne – V. Rachold – L. Hacquebord – R. Corell: *IASC after 25 Years: Special Issue of the IASC Bulletin*, <http://iasc25.iasc.info>.

15 Arctic Council: The Arctic Council: A Backgrounder, aktualizováno 13. 9. 2018, <https://arctic-council.org>.

budou slyšeny, že budou moci realizovat své ambice s pomocí politických mechanismů, které by sloužily řešení konkrétních otázek v Arktidě, a také že budou moci vysvětlit tyto své zájmy širšímu světovému společenství.

Na úsvitu nového milénia se tento region, po roce 1945 testovací oblast pro rakety a jaderné zbraně, stal místem, kde si bylo možné zkoušet přístup založený na hlubší spolupráci nejen mezi jednotlivými státy, ale také mezi státy a nestátními aktéry. Arktida začala být vnímána jako ukázkové „území dialogu“¹⁶ s lidštějším a humánnějším přístupem k mezinárodním záležitostem, než jakým se vyznačovala antagonistická mocenská politika v této oblasti před bipolární érou a v jejím průběhu.

Vznikající architektura spolupráce se silně orientovala na otázky týkající se konkrétně Arktidy, což, jak si všiml Oran Young, napomohlo formulaci „myšlenky Arktidy jako svébytného regionu s vlastní politickou agendou“,¹⁷ který se mohl vyvíjet odděleně od globální politické dynamiky. Takovéto pokusy se však ukázaly jako obtížně uskutečnitelné, protože se zde začaly projevovat globální změny životního prostředí a procesy globalizace. V průběhu tohoto období se také rozvíjela relativně harmonická spolupráce v cirkumpolární oblasti, zčásti díky relativně příznivému politickému prostředí mezinárodního řádu po konci studené války. Dnes je moc znovu rozptýlenější, velmoci si znovu konkurují, problémy Arktidy a problémy globální se vzájemně ovlivňují stále více a tato jejich interakce začíná být poměrně hmatatelná; je tak otázkou, zda tento region může nadále sehrávat svou průkopnickou roli, tentokrát v oblasti správného uspořádání účinně garantujícího vzájemnou konkurenci i kooperaci, stejně tak jako ochranu životního prostředí a aktivity směřující k těžbě nerostných surovin.

Arktický režim

Hledání odpovědi na tuto otázku můžeme začít tak, že budeme o správě Arktidy uvažovat jako o „režimu“, který Stephen D. Krasner definuje jako soubor explicitních nebo implicitních „zásad, norem, pravidel a rozhodovacích postupů, kolem nichž konvergují očekávání aktérů v dané

16 J. Käpylä – H. Mikkola: On Arctic Exceptionalism, *FIIA Working Paper*, č. 85, duben 2015, s. 5, <https://www.files.ethz.ch>. Sergey Lavrov, kterého cituje ITAR-TASS, <https://tass.com>; viz také S. LaGrone: *Russian Foreign Minister: No Need for NATO in the Arctic*, USNI, 22. 10. 2014.

17 O. R. Young: Arctic Tipping Points.

oblasti mezinárodních vztahů“.¹⁸ Arktický režim tvoří soubor různých formálních i neformálních institucí a mechanismů, z nichž mnohé jsou inovativní a jež se všechny vyznačují různou úrovní členství a participace a pravidly zapojení do jejich práce, jejichž prostřednictvím státní i nestátní aktéři usilují o vzájemnou spolupráci a řešení problémů v oblastech, v nichž dochází k neshodám.

Tato obrovská oblast se potýká s komplexními problémy: neexistuje jediný institucionální rámec, v němž by byly zohledněny všechny různorodé zájmy arktických i nearktických zainteresovaných subjektů a početné výzvy, jimž čelí. Arktický režim proto nepředstavuje jediný úplný a ucelený systém, který by pokrýval celou škálu politických agend tohoto regionu. Organicky se vyvinul v mozaiku konkrétních „tvrdých“ a „měkkých“ právních prostředků a často vzájemně provázaných formálních a neformálních opatření na místní, státní, subregionální a regionální úrovni.¹⁹

V uplynulém čtvrtstoletí se Arktická rada stala pomyslným středobodem soustav, které ve svém úhrnu tvoří arktický režim. Jejím zakládajícím dokumentem není smlouva, ale Ottawská deklarace z 19. září 1996. Arktickou radu tvoří osm arktických států (Kanada, Grónsko/Dánsko, Finsko, Island, Norsko, Rusko, Švédsko a Spojené státy). Všechna rozhodnutí Arktické rady a jejích pomocných orgánů jsou přijímána na základě konsensu osmi arktických států. Dvouleté předsednictví Rady rotuje mezi osmi členskými státy. Stálý sekretariát Arktické rady byl zřízen v norském Tromsø v roce 2013. Tematickými oblastmi, jimiž se Rada ve své činnosti zabývá, jsou životní prostředí a klima, biodiverzita, oceány, arktické národy, dohody o společném vědeckém výzkumu, stejně tak jako společné úsilí v boji proti znečišťování moří ropou a podpora pátracích a záchranných akcí ve vzduchu i na moři. V Ottawské deklaraci se výslovně uvádí, že Arktická rada „se nemá zabývat záležitostmi souvisejícími s vojenskou bezpečností“.²⁰

---

18 S. D. Krasner: Structural Causes and Regime consequences: Regimes as Intervening Variables, in: *International Organization* 36, 2 (1982), s. 185–205, <https://www.jstor.org>; *International Regimes*, ed. S. D. Krasner, Ithaca 1983.

19 V.-G. Schulze: The Shadow of the Future: The Demand for an Arctic Regime; M. Smieszek: *Informal International Regimes*.

20 P. Graczyk – T. Koivurova: The Arctic Council, in: *Handbook of the Politics of the Arctic*, ed. L. C. Jensen – G. Hønneland, Cheltenham: Edward Elgar 2015, s. 298–327; P. Kankaanpää – O. R. Young: The Effectiveness of the Arctic Council, *Polar Research* 31 (2012), s. 1–14, <https://doi.org/10.3402/polar.v31i0.17176>; E. C. H. Keskitalo: Negotiating the Arctic; Changes in the Arctic: Background and Issues for Congress, Congressional Research Service.

Kromě osmi členských států se na tomto projektu podílí šest organizací zastupujících arktické domorodé národy, které mají status stálých účastníků. Jedná se o inovativní a do značné míry bezprecedentní model; státy Arktické rady musí svá rozhodnutí se stálými účastníky v plné míře konzultovat, teprve pak mohou být přijata. Díky těmto novým prvkům se z Rady stal důležitý mechanismus, který přiznává větší význam zájmům původních obyvatel Arktidy.²¹

Arktická rada se svým rotujícím předsednictvím dává arktickým aktérům možnost prakticky spolupracovat na řadě konkrétních otázek, podílet se na tvorbě společných zásad, obecných norem, konkrétních pravidel a schválených postupů, nebo lépe porozumět otázkám, v nichž se rozcházejí.²² Pomáhá zajišťovat kontinuitu a vytvářet důvěru při snahách o řešení otázek týkajících se cirkumpolární oblasti. Prostřednictvím svých pracovních skupin slouží jako fórum a katalyzátor pro řadu právně závazných cirkumpolárních dohod, jako je Dohoda o spolupráci při pátrání a záchraně v oblasti letecké a námořní dopravy v Arktidě a Dohoda o rozšíření mezinárodní vědecké spolupráce v Arktidě.²³ Z těchto pracovních skupin také vzešla řada nezávislých specializovaných satelitních orgánů, které mají práci Rady doplňovat. Patří k nim např. Arktické fórum pobřežní stráže, Arktická ekonomická rada a Arktické fórum regulátorů těžby na moři.²⁴

Výsledkem práce Arktické rady je navíc cosi, co Piotr Graczyk a Timo Koivurova označili za „pravděpodobně největší úspěch spolupráce v Arktidě v oblasti životního prostředí: podstatný pokrok při prohlubování našich znalostí o arktickém životním prostředí, včetně přírodních a antropogenních procesů“.²⁵ Díky Radě bylo také možné pojmenovat hlavní rizika, jimž jsou obyvatelé tohoto regionu vystaveni, a způsoby jejich řešení. Zásadním způsobem přispěla Rada k vyjednávání o mezinárodních úmluvách, jako je Stockholmská úmluva

21 T. Koivurova – L. Heinämäki: The Participation of Indigenous Peoples in International Norm-making in the Arctic, *Polar Record* 42, 221 (2006), s. 101–109; N. P. Sellheim: The Arctic Council and the Advancement of Indigenous Rights, in: *Arctic Triumph. Northern Innovation and Persistence*, ed. N. Sellheim – Y. V. Zaika – I. Kelman, Cham: Springer Switzerland Publishing 2019, s. 105–125.

22 O. R. Young: Arctic Tipping Points, P. Graczyk – T. Koivurova: The Arctic Council.

23 M. Smieszek: *Informal International Regimes*.

24 E. J. Molenaar: Governance of Arctic Shipping. Balancing Rights and Interests of Arctic States and User States, in: *Governance of Arctic Shipping: Balancing Rights and Interests of Arctic States and User States*, ed. R. C. Beckman – T. Henriksen – K. D. Kraabel – E. J. Molenaar – J. Ashley Roach, Boston: Brill Nijhof 2017, s. 24–67; M. Smieszek: *Informal International Regimes*.

25 P. Graczyk – T. Koivurova: The Arctic Council.

o perzistentních organických polutantech a Minamatská úmluva o rtuti, a k jejich implementaci.²⁶

Dalším klíčovým prvkem režimu správy Arktidy je Úmluva OSN o mořském právu (UNCLOS), která zavádí komplexní režim práva a pořádku ve světových oceánech včetně Severního ledového oceánu. Úmluva UNCLOS, která vstoupila v platnost v roce 1994, právně reguluje národní ekonomické zóny na moři o šíři 200 námořních mil, v nichž mají státy výhradní právo rybolovu a těžby nerostných surovin pod mořským dnem. Za touto hranicí státy s arktickým pobřežím nesmějí provozovat rybolov ani provádět zkušební vrty. Státy však mohou lobovat za zónu o šíři až 350 námořních mil od pobřeží, nebo dokonce ještě více, pokud se jim podaří prokázat existenci podmořské formace, která je prodloužením jejich souše. O těchto nárocích rozhoduje Komise OSN pro hranice kontinentálního šelfu, zřízená podle úmluvy UNCLOS.²⁷

Pět arktických pobřežních států (Kanada, Dánsko/Grónsko, Norsko, Rusko a Spojené státy) potvrdilo v roce 2008 v Ilulissatské deklaraci, že Arktida se bude řídit úmluvou UNCLOS, čímž si tyto státy zároveň fakticky vyměnily nejrozsáhlejší práva v tomto regionu, pokud jde o stanovení vnějších hranic kontinentálního šelfu, prevenci znečišťování mořského prostředí (včetně v současné době zaledněných oblastí), svobodu plavby, mořský vědecký výzkum a další otázky týkající se moří. I tak se však v rámci arktické Pětky objevovaly odlišné výklady mezinárodního práva, které se týkaly nároků na šelfy a vlastnictví vodních cest. To jsou otázky, kterými se budeme zabývat později.

Arktická rada se také stala středobodem širšího solárního systému satelitů, do něhož jsou zapojeni i nearktictí aktéři. Vzhledem k tomu, že Arktida hraje na globální scéně stále významnější roli, se stále více zemí snaží prosazovat své zájmy v záležitostech Arktidy, a některé z nich dokonce usilují o vstup do Arktické rady. Spojené království se například pasovalo na „nejbližšího souseda Arktidy“, i když není jasné, zda má tato rétorika i nějaký reálný základ. Čína, aby nezůstala pozadu, se označuje za stát „blízký Arktidě“, přestože její nejsevernější bod leží zhruba 900 námořních mil na jih od Severního polárního kruhu. V reakci na to osm zakládajících států v posledních dvou desetiletích přiznalo status

26 D. L. Downie – T. Fenge (ed.): *Northern Lights against POPs: Combating Toxic Threats in the Arctic*, Montreal – Kingston: McGill-Queen's University Press 2003; M. Smieszek: *Informal International Regimes*.

27 Changes in the Arctic: Background and Issues for Congress, Congressional Research Service.

pozorovatele 13 nearktickým státům, 14 mezivládním a meziparlamentním organizacím a 12 nevládním organizacím, což dnes představuje v úhrnu 39 států a organizací se statusem pozorovatele.²⁸

Toto propojování zájmů arktických a nearktických aktérů vede k určitým úspěchům. Například v roce 2017 se pět států s arktickým pobřežím – Kanada, Grónsko (Dánsko), Norsko, Rusko a Spojené státy – společně s Čínou, Japonskem, Jižní Koreou, Islandem a Evropskou unií dohodlo, že zakážou neregulovaný rybolov v nově nezaledněných mezinárodních vodách Vysoké Arktidy (*High Arctic*) – v oblasti o rozloze Středozeemí – na 16 let, nebo do doby, než vědci budou schopni zanalyzovat ekologii rychle se oteplujícího oceánu a uvést do praxe plány na rybolov, který bude udržitelný. Tato dohoda teprve má být podepsána a ratifikována, což je nelehký úkol. Ale jak poznamenává Malgorzata Smieszeková, tato jednání jsou významným krokem v úsilí o ochranu přírody a dalším příkladem toho, co diplomaté nazývají „arktickým excecionalismem“, tedy ochoty méně mocných i mocnějších států nebrat ve jménu společných zájmů zřetel na některé z geopolitických otázek, které je rozdělují.²⁹

Arktický režim doplňují další interaktivní mechanismy, které přispívají k transparentnosti záměrů a činností, usnadňují vzájemné kontakty a spolupráci, předjímají sporné otázky a umožňují jejich prevenci a řešení. Tyto mechanismy zahrnují formální státocentrické instituce, ale také je svou působností přesahují. Patří k nim například také spolupráce prostřednictvím Arktické univerzity (sítě, kterou tvoří spolupracující vysokoškolské instituce a další organizace se sídlem v cirkumpolární oblasti) a paralelní diplomacie, kterou umožňuje Shromáždění Severního polárního kruhu. Zahrnují rovněž kontakty a sdílení osvědčených postupů s dalšími subregionálními organizacemi, jako je Barentsova euroarktická rada a Rada států Baltského moře.³⁰

Efektivita určitého režimu se samozřejmě odvíjí od toho, jak se těžko přehlednému množství jeho institucí a uskupení, organizací, vlád a mezinárodních orgánů daří působit jako „katalyzátor spolupráce“, který vede ke společným principům, postupům, pravidlům a normám, ale závisí také na tom, jak dobře dokáže tyto závazky vzájemné interakce aktérů

28 Pro přehled těchto skupin viz M. Smieszek: *Informal International Regimes*.

29 M. Smieszek: *Informal International Regimes*.

30 V.-G. Schulze: *The Shadow of the Future*. „Diplomatická nedorozumění nebo (násilné) konflikty lze odvracet aktuální výměnou spolehlivých informací mezi všemi aktéry režimu, která je institucionalizována v systému opakovaných konzultací.“

mezi sebou navzájem i s jinými uvádět do praxe.³¹ V tomto ohledu arktický režim dosáhl některých pozoruhodných úspěchů, i když se nadále potýká s přetrvávajícími problémy, nedostatečnými kapacitami a asymetrickými vztahy moci a vzájemné závislosti. Arktický region, přestože jeho úspěchy ne vždy dostávají jeho aspiracím, je na tom pravděpodobně lépe díky tomu, že tento neustále se vyvíjející režim popřává více sluchu domorodým arktickým národům. V jeho rámci byly vypracovány vlivné vědecké analýzy, stal se platformou pro jednání o prvních právně závazných cirkumpolárních dohodách a oporou mírových aktivit v oblasti, která byla jedním z hlavních dějišť studené války.³² Arktický režim, tak jak vznikl v období po konci studené války, ukázal, že nesmluvní mechanismy a struktury mohou někdy nabízet inovativnější formy správy než formalizované dohody, v nichž hrají hlavní úlohu státy. Takové flexibilní, neformální způsoby spolupráce se mohou ukázat jako dokonce ještě užitečnější, pokud jde o řešení otázek správy v době rychle se objevujících komplexních a potenciálně velmi disruptivních problémů, jimž mohou v budoucnosti arktické i nearktické státy čelit.³³

Současné výzvy

Arktický režim, přestože dosáhl několika významných úspěchů, je stále znovu přezkoumáván a často kritizován. Někteří tvrdí, že dnešní svět rozptýlené moci, zvýšeného geopolitického napětí a stále více alarmujících geofyzikálních změn prověří limity Arktické rady a její „satelitní“ sítě státních a nestátních aktérů.³⁴ Tato napětí se projevila na zasedání ministrů Arktické rady v květnu 2019 v Rovaniemi ve Finsku, kde americký ministr zahraničí Mike Pompeo ostře varoval Rusko a Čínu před „agresivními“ aktivitami v Arktidě a zároveň se vzepřel diplomatickému tlaku ostatních zemí v tomto regionu, jehož cílem bylo zabránit nejhrošším dopadům změny klimatu. „Nastal čas, kdy se Amerika musí prosadit jako arktický stát,“ prohlásil. „Tento region se stal arénou globální moci a konkurence.“ Jasný varovný výstřel na adresu Pekingu vyslal Pompeo

31 V.-G. Schulze: *The Shadow of the Future*.

32 M. Smieszek: *Informal International Regimes*.

33 M. Smieszek: *Informal International Regimes*.

34 Viz např. T. Koivurova: *How US Policy Threatens Existing Arctic Governance*; M. Schreiber: *As the Arctic Changes, International Cooperation May Be Put to the Test*; S. Pezard – A. Tingstad – A. Hall: *The Future of Arctic Cooperation in a Changing Strategic Environment*.

zpochybněním jeho pojetí Číny jako „téměř arktického“ státu: „Existují pouze arktické a nearktické státy. Žádná třetí kategorie neexistuje a tvrzení, že je tomu jinak, neopravňuje Čínu vůbec k ničemu.“³⁵

Pompeo popsal tento rychle se oteplující region jako území „příležitostí a hojnosti“ a jako doklad uvedl jeho nevyužité zásoby ropy, zemního plynu, uranu, zlata, ryb a kovů vzácných zemin. Uvedl, že tání mořského ledu otevírá nové mořské cesty. „Vstupujeme do nové éry strategické angažovanosti v Arktidě, kdy se objevují nové hrozby pro zájmy v Arktidě a její nemovitě statky.“ Pompeo se rozhodl do značné míry vyhnout tématu ochrany křehkého ekosystému Arktidy v zájmu globálního klimatu, stejně tak jako tématu nadále žádoucí konstruktivní diplomacie za tímto účelem. Mnozí pozorovatelé a diplomaté ze severní Evropy byli tímto vystoupením představitele Spojených států šokováni, protože Arktická rada nemá mandát zabývat se bezpečnostními otázkami a Pompeo vnesl do diskuse vnější problémy a aktéry z jiných částí světa, včetně Číny.³⁶ Vůbec největší pohoršení vyvolalo, když Pompeo zablokoval společnou deklaraci Arktické rady o změně klimatu, čímž se nejenom postavil proti ideálům Rady, ale v zásadě jí vůbec začal bránit v tom, aby fungovala jako model mezivládní spolupráce. V reakci na to finský ministr zahraničí Timo Soini zdůraznil, že většina členů Rady Pařížskou dohodu o klimatu uvítala a „se znepokojením vzala na vědomí“ závěry vědeckého panelu OSN, který varoval před zhoršujícími se problémy potravinové nouze a lesních požárů už v roce 2040, pokud nedojde k radikální transformaci světové ekonomiky.³⁷

35 „Looking North: Sharpening America’s Arctic Focus“, řeč, kterou pronesl ministr zahraničí USA Michael R. Pompeo v Rovaniemi ve Finsku 6. 5. 2019, <https://www.state.gov>.

36 Stále větší zájem Číny o tento region je třeba analyzovat v kontextu jejího agresivního chování v otázkách využívání moří v jiných oblastech, konkrétně v Jihočínském moři, a jejího nadměrného rybolovu ve vodách s velkým počtem druhů, například na samém okraji námořní rezervace Galapágy. Viz South China Sea: What’s China’s Plan for its ‘Great Wall of Sand’? *BBC*, 14. 7. 2020, <https://www.bbc.co.uk>; Morgan Otragus (mluvčí ministerstva zahraničí USA), „China’s Empty Promises in the South China Sea“, 27. 9. 2020, <https://www.state.gov>; D. Collins: Chinese Fishing Armada Plundered Waters around Galápagos, Data Shows, *The Guardian*, 17. 9. 2020, <https://www.theguardian.com>; Y. Garcia: Ecuador Says Some Chinese Vessels near Galapagos Have Cut Communications Systems, *Reuters*, 18. 8. 2020, <https://uk.reuters.com>.

37 S. Sengupta: United States Rattles Arctic Talks With a Warning to China and Russia, *New York Times*, 6. 5. 2019, <https://www.nytimes.com>; S. Sengupta: U.S. Pressure Blocks Declaration on Climate Change at Arctic Talks, *New York Times*, 7. 5. 2019, <https://www.nytimes.com>; R. Milne: US Provokes Fury after Blocking Arctic Council Statement, *Financial Times*, 7. 5. 2019, <https://www.ft.com>; Coral Davenport: Major Climate Report Describes a Strong Risk of Crisis as Early as 2040, *New York Times*, 7. 10. 2018, <https://www.nytimes.com>.

Mocenská politika a změna klimatu

Zdá se, že média jsou fascinována jevem, který reportéři senzacechtivě líčí jako „přetahování“ o Arktidu, v jehož čele stanulo Rusko s Čínou. Na Moskvu a Peking se pohlíží tak, že spojily své síly v zájmu boje o geostrategické a ekonomické výhody v situaci, kdy tání polárního mořského ledu a oteplování tundry mění Severní ledový oceán a pevninu severní Sibiře v prostor příležitostí – rozšiřují se rybolovné oblasti, začínají být dostupné dosud nevyužité zdroje ropy, zemního plynu a nerostných surovin a otevírají se vodní cesty, což vše podle očekávání povede k nárůstu obchodu a lodní dopravy na bezprecedentních, nových, optimálních navigačních trasách. Vzhledem k těmto „závodům v dobývání“ přírodního a materiálního bohatství bijí někteří na poplach a upozorňují na vyzbrojování Ruska na jeho územích na severu – v ruských arktických oblastech v Evropě a na Dálném východě od poloostrova Kola po Kamčatku. Jiní s obavami sledují, jak Čína posiluje svůj vliv u cirkumpolárních národů, od investic do arktické vědy, infrastruktury a uhlovodíkových projektů až po rostoucí přítomnost námořních sil Pekingu v regionu.³⁸

Je nepochybné, že k čínsko-ruskému sblížování opravdu dochází, i když je třeba dodat, že ruské a čínské národní zájmy v Arktidě i jinde se také do značné míry rozcházejí. Moskva a Peking vyzývají Washington na souboj – snaží se sesadit „unipolární“ světovou velmoc či „jedinou supervelmoc“ z jejího piedestalu a chtějí být uznány jako rovnocenní partneři v „polycentrickém“ a „postzápadním“ světě. Když vedoucí představitelé Ruska a Číny hovoří o tom, že „liberální řád“ se přežil a je „zastaralý“ (Putin), nebo vyjadřují svou touhu stát se vůdčí globální mocností (Si Ťin-pching), nejde o pouhá ambiciózní prohlášení. Posun v jejich postoji pouze reflektuje skutečnou, již probíhající změnu v globálním rozložení sil.

Současně dochází k tomu, že se vědcům daří nalézat způsoby, jak prezentovat své poznatky ve veřejné sféře, a že stále naléhavěji upozorňují na arktické indikátory planetárních klimatických bodů obratu – geofyzikálního a klimatologického vývoje, který vede k dominovému efektu přínášejícímu dlouhodobé změny současných ekosystémů a lidské činnosti. Tyto klimatické efekty budou pravděpodobně svým rozsahem globální a budou mít významné důsledky také pro svět politiky a správy.

38 Viz též kapitoly Andrease Østhagena, Ernicha Regehra, Mii Bennettové a j., Marca Lanteigneho a Nengye Liua v tomto svazku.

První zásadní proměna se odehrává na pevnině. Druhá v zaledněných oblastech a na otevřeném oceánu – to vše proto, že tempo oteplování v Arktidě je nyní dvakrát rychlejší, než je celosvětový průměr. A masivní úbytek starého mořského ledu v Arktidě za posledních 40 letních sezón z 8 milionů kilometrů čtverečních na 4 miliony znamená, že zde přibýlo otevřených vodních ploch, které teplo pohlcují, a o 40 procent ubylo ledové plochy, která teplo odráží. Co horšího, v Laptevově moři se každý podzim zimní mořský led vytváří později a každé jaro je zde nyní arktický led mnohem mladší, a tedy tenčí a slabší, a tak zase taje rychleji a ohrožuje ekosystémy v regionu, protože dále přispívá k oteplování polárního severu.

To má několik dalekosáhlých důsledků: rychlejší a nevratné tání arktického permafrostu, při kterém se do atmosféry uvolňuje stále větší množství oxidu uhličitého a metanu; a přemnožení hmyzu a nárůst počtu lesních požárů, které vedou k odumírání severoamerických boreálních lesů a evropské a sibiřské tajgy. Tyto lesy nyní možná uhlíku více vypouštějí, než pohlcují. Podobně stále rychlejší tání grónského ledového příkrovu, v jehož důsledku je povrch země vystaven stále teplejšímu vzduchu, by mohlo vést k tomu, že při globálním oteplování o 1,5 °C bude tento příkrov do roku 2030 odsouzen k zániku, což by vedlo k nebezpečnému vzestupu hladiny moří.

Není to pouze regionální problém. Lze předpokládat, že takto vzájemně úzce propojené regionální proměny mají dopad v planetárním měřítku. Zvyšující se teploty v Arktidě a následné tání ledu způsobují, že je v mořích více sladké vody, což může být jedním z faktorů přispívajících k současnému zpomalení atlantské meridionální cirkulace o 15 procent; oceánské proudy přitom odvádějí sůl a teplo z tropických oblastí a jsou zodpovědné za relativní teplo na severní polokouli. A další zpomalování atlantské meridionální cirkulace by mohlo destabilizovat západoafrický monzun a vyvolat sucho v oblasti Sahelu v Africe. Mohlo by vysušit Amazonii, narušit východoasijský monzun a vést k akumulaci tepla v Jižním oceánu, a to by zase mohlo vést k rychlejšímu a většímu úbytku ledu v Antarktidě a rychlejšímu uvolňování ledových šelfů a ker do moří.³⁹

39 T. M. Lenton et al.: Climate Tipping Points – Too Risky to Bet Against, *Nature*, 27. 11. 2019 (oprava 9. 4. 2020), <https://www.nature.com>; S. Leahy: Climate Change Driving Entire Planet to Dangerous 'Tipping Point', *National Geographic*, 7. 11. 2019 <https://www.nationalgeographic.com>; NASA, The Study of Earth as an Integrated System, <https://climate.nasa.gov>; More Bad News for the Arctic: The Laptev Sea Hasn't Frozen, *The Economist*, 28. 10. 2020, <https://www.economist.com>; F. Graham: Alarming Delay in the Annual Freeze of Arctic Sea Ice, *Nature*, 23. 10. 2020, <https://www.nature.com>.

Tuto existenční hrozbu je sice obtížné kvantifikovat, modelovat a v plné míře pochopit, ale vědci, politici i místní obyvatelstvo se usilovně snaží dobrat toho, jaké možné dopady a důsledky budou mít „změny v Arktidě“ pro existenční jistoty místních obyvatel a pro regionální a globální dynamiku moci a klimatu. Všichni si nechávají vypracovat analýzy nákladů a přínosů – a vlády kladou na jednu miskou vah své národní zájmy a na druhou zájmy celého lidstva.

Nároky na šelfy a kontrola vodních cest

Podle odhadu Geologické služby USA z roku 2008 je v Arktidě soustředěno 13 procent dosud neobjevených světových zásob ropy a 30 procent zemního plynu. Odhaduje se, že více než 70 procent „průměrných neobjevených zásob ropy se nachází v pěti provinciích: Arktická Aljaška, Americko-asijská pánev, Východogrónské riftové pánve, Východobarentské pánve a Západní Grónsko – východní Kanada“. Podobně se odhaduje, že více než 70 procent „neobjevených zásob zemního plynu se nachází ve třech provinciích: Západosibiřská pánev, Východobarentské pánve a Arktická Aljaška“. Hodnota těchto zdrojů v dnešních cenách je přibližně 18 bilionů amerických dolarů, což zhruba odpovídá hodnotě celé ekonomiky USA v roce 2017.⁴⁰

Tato analýza ropných zdrojů byla mnohdy, jak upozorňuje Arild Moe ve své kapitole v tomto svazku, nesprávně interpretována tak, že se týká zásob pod mořským dnem. Protože však vytvářela dojem obrovského, dosud nevyužitého potenciálu, který začíná být lépe dostupný díky tání ledu, přibyla konkurence – ani ne tak v oblasti mimořádně náročných a nákladných investic a projektů těžby ropy pod mořským dnem v Arktidě, jako v otázkách území a vlastnických nároků.⁴¹ Rusko, Kanada, Norsko a Grónsko upřely svou pozornost na Lomonosovův hřbet – podmořský horský řetězec, který v délce 1240 námořních mil prochází téměř přesně středem Severního ledového oceánu a přes severní pól. Pod tímto

40 USGS Arctic Oil and Gas Report: Estimates of Undiscovered Oil and Gas North of the Arctic Circle, *U.S. Geological Survey Fact Sheet* (červenec 2008); R. Pedrozo: Arctic Climate Change and U.S. Accession to the United Nations Convention on the Law of the Sea, *International Law Studies* 89 (2013), s. 757–775, zejm. s. 763–764, <https://digital-commons.usnwc.edu>. Viz také K. Spohr: The Race to Conquer the Arctic.

41 Viz kapitolu Arilda Moa v tomto svazku. Srov. A. Moe: China's Exaggerated Arctic Interests, *Reconnecting Asia*, 18. 4. 2017, <https://reconnectingasia.csis.org>.

útvarem a v jeho okolí se nachází téměř čtvrtina dosud zbývajících zásob fosilních paliv na Zemi.

Jako první do tohoto závodu vstoupilo Rusko, které v roce 2001 asertivně vzneslo nový nárok na severní pól a na oblast, která tvoří polovinu Severního ledového oceánu, přibližně 1325 milionu kilometrů čtverečních mezinárodního mořského dna pod ledovým příkrovem a spolu s nimi i budoucí vody a rybí populace. Následně své nároky zpřesnilo a uplatnilo v souladu s úmluvou UNCLOS.⁴²

Díky Rusku se myšlenky rozdělení tající střední části Severního ledového oceánu a jeho mořského dna chopily další arktické pobřežní státy, a po Rusku tak následovalo Dánsko (Grónsko) a Kanada. 14. prosince 2014 Kodaň vznesla nárok na oblast o rozloze 895 tisíc kilometrů čtverečních sahající od Grónska přes severní pól až k hranicím ruské výlučné ekonomické zóny. Dne 23. května 2019 uplatnila Ottawa nárok na 1,2 milionu kilometrů čtverečních mořského dna, podloží a moří od kanadské pánve po americký aljašský šelf – přičemž se odvolávala na to, že Lomonosovův hřbet je prodloužení kanadského arktického souostro-
ví. Všechny tyto územní nároky zůstávají nevyřešeny.⁴³

Neméně důležité je, jak vysvětlují Suzanne Lalondeová, Alexandr N. Vylegžanin a J. Ashley Roach v tomto svazku, že předmětem sporu je rovněž právní status různých vodních cest. Kanada považuje Severozápadní průjezd za součást svých vnitřních vod podle UNCLOS. Spojené státy a většina námořních států však pokládají tyto vody za mezinárodní průliv, ve kterém tak zahraniční plavidla mají právo „tranzitního proplutí či přeletů“. Z jejich úhlu pohledu by Kanada mohla mít právo schvalovat pravidla pro regulaci rybolovu a ochranu životního prostředí, zákony o daních a pašeráctví, stejně tak jako zákony o bezpečnosti lodní dopravy, ale neměla by mít právo tento průjezd uzavřít.⁴⁴

Stejně jako Kanada považuje i Rusko části Severní mořské cesty – navigačních tras, které procházejí vodami výlučné ekonomické zóny v ruské Arktidě od Nové země po Beringův průliv –, to znamená Karský

42 Russia Gathers More Data for its North Pole Bid, *The Maritime Executive*, 27. 10. 2019, <https://maritime-executive.com>. Podání za Ruskou federaci (2001–2009), <https://www.un.org>.

43 Viz Žádosti, předložené Komisi pro hranice kontinentálního šelfu prostřednictvím generálního tajemníka OSN, podle článku 76, paragrafu 8, úmluvy OSN o mořském právu z 10. 12. 1982, aktualizováno 16. 10. 2020, <https://www.un.org>. Srov. J. J. Smith: Reach for the Top: Canada's 2019 Extended Continental Shelf Claim in the Arctic, *Asia-Pacific Journal of Ocean Law and Policy* 4, 2 (2019), s. 246–252, <https://doi.org/10.1163/24519391-00402008>.

44 Ekologické předpisy povolené podle úmluvy UNCLOS nejsou tak robustní jako ty, které jsou povoleny, pokud je Severozápadní průjezd součástí vnitřních vod Kanady.

průliv, Vilkického průliv a Sannikovův průliv, za své vnitřní vody. Ale zatímco Rusko odůvodňuje svůj postoj svými historickými dohodami s Anglií, Kanada zdůrazňuje aspekt sdílené svrchovanosti v tom smyslu, že „kanadský“ Severozápadní průjezd je také považován za součást Inuit Nunangat, tedy „arktickou vlast“ Inuitů.⁴⁵

Všichni hráči v Arktidě – velcí i malí – a jejich domorodí obyvatelé se snaží postupovat takticky tak, aby si zajistili výhodnou pozici a své přesné nároky v tomto regionu – na zemi, mořské dno a vody –, ale na scénu se tlačí také velmoci odjinud. Od samotného nástupu Si Ťin-pchinga do čela Čínské komunistické strany v roce 2013 se Čína snaží ovlivňovat záležitosti tohoto regionu. O totéž se snaží také Japonsko, Jižní Korea a Singapur na Dálném východě,⁴⁶ stejně tak jako Velká Británie a Německo v Evropě.⁴⁷ Zraky všech se upírají k severu, tam se všichni hrnou. Nikdo nechce chybět, ať už jde o vědu, zdroje, lodní dopravu nebo bezpečnost.

Národní zájmy a zájmy domorodců v Arktidě

Arktida byla dlouho označována za oblast bez velkého bezpečnostního napětí a s příznivými podmínkami pro mezinárodní spolupráci, ale dramatický vývoj v oblasti změny klimatu a rychle se měnící geostrategické poměry v posledním desetiletí přinesly nové výzvy a změnily podmínky pro všechny velmoci cirkumpolárního severu. Všichni aktéři tak nyní aktualizují své politické programy pro Arktidu pro dvacátá léta jednadvacátého století a období následující.⁴⁸

45 Inuit and Canada Share Northwest Passage Sovereignty – ICC Canada President, květen 2019, <https://www.inuitcircumpolar.com>; J. George: Canadian Inuit challenge U.S. Stance on Northwest Passage, *Nunatsiaq News*, 9. 5. 2019, <https://nunatsiaq.com>.

46 A. Tonami: The Arctic Policy of China and Japan: Multi-layered Economic and Strategic Motivations, *The Polar Journal* 4,1 (2014), s. 105–126, <https://doi.org/10.1080/2154896X.2014.913931>; I. Storey: The Arctic Novice: Singapore and the High North, *Asia Policy* 18 (červenec 2014), s. 66–72, <https://www.jstor.org>; Hyun Jun Kim: Success in Heading North? South Korea's Master Plan for Arctic Policy, *Marine Policy* 61 (listopad 2015), s. 264–272, <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2015.08.002>.

47 HM Government, *Beyond the Ice: UK Policy towards the Arctic*, FCO 2018, <https://assets.publishing.service.gov.uk>; viz též D. Sabbagh: China May Pose Threat to UK as Northern Sea Route Clears, Says Navy Chief, *The Guardian*, 8. 10. 2020, <https://www.theguardian.com>. The Federal Government, *Germany's Arctic Policy Guidelines Assuming Responsibility, Creating Trust, Shaping the Future*, srpen 2019, <https://www.auswaertiges-amt.de>; Davina Basse: Germany: A New (non-)Arctic Power?, *Arctic Yearbook* 2019, <https://arcticyearbook.com>.

48 Seznam a časový harmonogram aktualizovaných arktických strategií viz v: Hilde-Gun Bye: Sweden Launches New Arctic Strategy, *High North News*, 2. 10. 2020 <https://www.highnorthnews.com>.

Proč má ale pro některé arktické země Arktida větší prioritu než jiné? Jak se v arktické politice prosazují globální velmoci a středně velké nebo malé země? Jak jde režim na severu (režim míru a spolupráce, prosperity a udržitelnosti) dohromady s působením mocností odjinud na vnitroarktické záležitosti a regionální mocenskou rovnováhu? A jaký je vztah mezi státními aktéry a představiteli původních obyvatel? Některé průměrné státy si zde v Arktidě počínají jako velké – zejména Kanada, Norsko a Dánsko (Grónsko)⁴⁹ – a stávají se poučnými příklady, s nimiž lze srovnávat chování velmocí: Ameriky, Ruska a Číny.

Situace Kanady, souseda a spojence Spojených států v NATO a během studené války fakticky slabšího partnera Ameriky na severu (jehož území sahá od Beaufortova moře až k Baffinovu zálivu), se změnila v období od roku 1991, kdy se tento relativně slabý politický „aktér“ osamostatnil v okruhu „těch nejvýznamnějších“ v cirkumpolární oblasti, zejména prostřednictvím Arktické rady. Velmi nápadné jsou dva základní kameny kanadské strategie pro Arktidu. Prvním z nich je vůle uplatňovat vlastní národní svrchovanost, zejména v oblasti rozvoje zdrojů, která vychází z hluboce zakořeněného a idealizovaného narativu hlubokého sepjetí kanadské národní identity s tím, jaký má historicky vztah ke svému severu. Zadruhé Harperova vláda (2011–2015) považovala za svou velkou prioritu zachování vojenských sil na moři v Arktidě v situaci, kdy představitelé kanadského ministerstva obrany na začátku prvního desetiletí jednadvacátého století začali v měnící se bezpečnostní a environmentální situaci v regionu znovu vyhodnocovat kanadské vojenské schopnosti v Arktidě. Nová priorita Ottawy a její vojenské závazky vůči kanadské Arktidě vyústily v otevření Arktického výcvikového střediska v Resolute Bay v Nunavutu v roce 2013 – celoroční výcvikové základny pro operace v Arktidě, která především zvyšuje schopnost armády reagovat na mimořádné operace v Arktidě.⁵⁰

49 Jsou tu však i další aktéři: malé severské státy Finsko a Švédsko, které nemají přístup k severním mořím a věří, že jsou velmi progresivní v otázkách environmentální politiky a sociálně a ekonomicky udržitelného rozvoje a ve finském případě také digitální konektivity v arktickém prostoru; a Island, který sní o své roli potenciálního uzlu lodní dopravy pro Severozápadní průjezd a Transpolární mořskou cestu a zároveň chce chránit svůj rybářský průmysl. Na severu se navíc vzhledem k proměňující se geopolitické a geoeconomické situaci chtějí prosadit evropské a asijské nearktické státy. Dílčí téma interakce severského režimu (zaměřeného na míru a spolupráci, prosperitu a udržitelnost) s působením mocností z jiných částí světa na vnitroarktické záležitosti a na regionální mocenskou rovnováhu je tak zcela zásadní oblastí výzkumu.

50 W. Lackenbauer – R. Huebert: Premier Partners: Canada, the United States and Arctic Security, *Canadian Foreign Policy Journal* 20, 3 (2014), s. 320–333, <https://doi.org/10.1080/11926422.2014.977313>.

Od roku 2015, kdy se stal premiérem Justin Trudeau, se Ottawa na severu staví do role globálního lídra ve výzkumu klimatu a „zodpovědného správce“ Arktidy. Kanada se také postavila po bok Ruska jako jedna ze dvou nepostradatelných arktických zemí. V roce 2015 ministr zahraničí Dion označil Moskvu za „partnera, bez něhož se nelze obejít“ a s nímž je třeba v národním zájmu, nehledě na značné politické napětí, usilovat o užší bilaterální spolupráci v Arktidě. Dion to upřesnil v roce 2016: „Téměř 50 procent severu je ruské území a 25 procent území kanadské. Společně kontrolujeme 75 procent severu. Když přerušíme vazby s naším sousedem Ruskem, neposlouží to nikomu.“⁵¹

Trudeauova administrativa se navíc snaží vyvažovat zájmy všech zainteresovaných stran na severu, a do rozhodovacích procesů zapojuje i společenství domorodých obyvatel. Koneckonců, „spolu s táním ledu probíhá také čím dál intenzivnější debata o svrchovaných právech arktických národů“.⁵²

Rámcová politika Kanady pro Arktidu a sever ve své verzi z roku 2019 obecně zdůraznila význam tzv. „mezinárodního řádu založeného na pravidlech“ v Arktidě, který se efektivně přizpůsobuje novým příležitostem, ale také novým výzvám – například těm, které představuje Čína se svými bezostyšnými nároky a nepolevujícím zájmem o Severní mořskou cestu a kanadské přírodní zdroje.⁵³ Ottawa tedy konstatovala, že Kanada bude svou politiku v Arktidě provádět v kontextu mezinárodní spolupráce. Prioritou ve vnitrostátní politice je naproti tomu zajistit, aby zde byly „silné, udržitelné, diverzifikované a inkluzivní lokální a regionální ekonomiky“, a podporovat zdravý a odolný ekosystém a další úsilí o „usmíření“ s prvními národy.⁵⁴

51 Dion, citovaný v NATO STRATCOM COE: *Arctic Narratives and Political Values: Russia, China and Canada in the High North*, Riga, září 2018, s. 11, <https://www.stratcomcoe.org>.

52 The Canadian Government 2017, citováno tamtéž, s. 9.

53 Canada Needs an Arctic Defence Strategy as Russia, China Eye the North, *Global News*, 25. 9. 2020, <https://www.sootoday.com>; V. Monga: China's Move to Buy Arctic Gold Mine Draws Fire in Canada, *Wall Street Journal*, 26. 7. 2020, <https://www.wsj.com>; J. Shadian – E. Wallis: When It Comes to Canada-China Relations, It Is Time to Look North, *Policy Options Politiques*, 7. 7. 2020, <https://policyoptions.irpp.org>. Srov. P. Whitney Lackenbauer – A. Lajeunesse: Chinese Mining Interests and the Arctic, in: *Governing the North American Arctic: Sovereignty, Security, and Institutions*, ed. D. A. Berry – N. Bowles – H. Jones, London: Palgrave Macmillan 2016, s. 74–99.

54 Viz Government of Canada, *Arctic and Northern Policy Framework International chapter*, 22. 10. 2019, <https://www.rcaanc-cirnac.gc.ca>. Pověšme si, že pokud jde o Inuity, dokument hovoří o podpoře „sebeurčení“ prvních národů a o oživení a posílení kultury „arktických národů a domorodých národů severu včetně jejich jazyků a systému poznatků“.

Kanadští Inuité se domnívají, že kanadská vláda musí vyvinout větší úsilí. Požadují uznání „znalostí domorodců jako rozsáhlého systému vědeckých dat“, který, jak zdůrazňují, se musí stát ústředním prvkem v politice a rozhodování v oblasti ochrany životního prostředí v Arktidě a zdraví a prosperity komunity Inuit Nunaat. Navíc je to vnímáno tak, že nestačí dosáhnout toho, aby se Inuité podíleli na národních environmentálních, ekonomických a obranných strategiích a na mezinárodní diplomacii obecně, ale je třeba tuto jejich participaci posilovat. Jak zdůrazňuje Inuitská cirkumpolární rada, vláda „musí pochopit, že Inuité užívají a obývají Inuit Nunaat – svou domovinu, že Inuité jsou správci této země a za předpokladu vhodné infrastruktury jsou hlavními hráči v otázkách svrchovanosti a bezpečnosti v kanadské Arktidě“.⁵⁵

Otázky arktické identity, bezpečnosti a ekonomiky považují za stejně naléhavé, ne-li naléhavější také Norsko a Grónsko.⁵⁶ Pro Oslo je Arktida už dlouhou dobu prioritou jeho zahraniční (a obranné) politiky. „Hraje vedoucí roli v mezinárodní diplomacii v oblasti Arktidy a úzce spolupracujeme s ostatními zeměmi a organizacemi na dalším rozvoji tohoto regionu.“ Norská „strategie pro Dálný sever“ je strategií „na pomezí geopolitiky a sociálního [a hospodářského] rozvoje“.⁵⁷

Polovina území Norska (pevnina a vodstva) leží severně od Severního polárního kruhu, od města Bodø až po Špicberky, a právě zde se země nachází na frontové linii s Ruskem – přičemž napětí v uplynulém století opakovaně sílilo a zase sláblo. Od roku 1949 tvoří nepostradatelný pilíř norské bezpečnosti NATO, a naopak Aliance těží z toho, že Norsko aktivně přispívá k její činnosti. Nikdo nepředpokládá přímé ohrožení Norska v krátkodobém horizontu. Nejvážnější obavy vzbuzuje takzvaná „horizontální eskalace“ krize vyvolané jinde v okrajových částech Evropy. Ta by mohla rychle přerůst v širší konflikt, který by ohrozil i norské vody, vzdušný prostor a území. V tomto ohledu se všechny oči upínají ke Kremlu. Rusko je vnímáno tak, že projevuje nepřátelské úmysly dalším rozvíjením svého vojenského potenciálu v Arktidě, který ohrožuje

55 Submission of the Inuit Circumpolar Council Canada to the Special Senate Committee on the Arctic Regarding the Arctic Policy Framework and International Priorities, březen 2019, <https://sencanada.ca>.

56 Srov. A. Østhagen – G. Levi Sharp – P. Sigurd Hilde: At Opposite Poles: Canada's and Norway's Approaches to security in the Arctic, *The Polar Journal* 8, 1 (2018), s. 163–181, <https://doi.org/10.1080/2154896X.2018.1468625>. Viz také K. S. Coates – C. Holroyd: Europe's North. The Arctic Policies of Sweden, Norway, and Finland, in: *The Palgrave Handbook of Arctic Policy and Politics*, ed. K. S. Coates – C. Holroyd, London: Palgrave 2020, s. 283–303.

57 K norské Strategii pro Dálný sever viz <https://www.regjeringen.no>. Srov. Norwegian MFA, in: *Norway's Arctic Policy*, 10/2014, <https://www.loc.gov>.

možnosti Norska a jeho spojenců operovat s vlastními ozbrojenými silami, zabezpečovat kriticky důležitou infrastrukturu a vodní cesty, chránit civilní obyvatelstvo a vzájemně si pomáhat.

Konkrétně zdokonalení ruského Severního loďstva, včetně hladinových plavidel a ponorek vyzbrojených moderními řízenými střelami s plochou dráhou letu, představuje zvýšenou hrozbu pro operace NATO v Norském moři, podmořské internetové kabely a světové námořní komunikační trasy, které mají zásadní význam pro přepravu vojenských posil ze Severní Ameriky nebo Evropy do Norska. A protože Dálný sever má strategický význam pro ruský bastion⁵⁸ v Barentsově moři a v Severním ledovém oceánu, NATO ví, že se musí připravovat na možné budoucí operace ve stále konfliktnějším prostředí. Navíc zrušení smlouvy o likvidaci raket středního doletu v roce 2019 přineslo zvýšenou hrozbu použití nových balistických raket středního doletu, takže se pláničtí ministerstev obrany Norska a spojenců museli přizpůsobit novým hrozbám pro svou vlast a region.

Norsko je sice malá země, v oblasti bezpečnosti ale nepochybně „boxuje ve vyšší váhové kategorii“; děje se tak díky špičkovým technologiím, které má k dispozici, a schopnosti zapojit celou společnost do úsilí o „totální obranu“. Tato země však, navzdory těmto silným stránkám svého vojenského potenciálu také stále čelí naléhavým výzvám. Oslo nepotřebuje pouze posílit připravenost a obranyschopnost norských ozbrojených sil k odstrašení agrese; musí také zvládnout důsledky stále složitějšího mezinárodního prostředí (v Arktidě) a klimatické výzvy.⁵⁹

Mořské zdroje Norska tvořily vzhledem k jeho zeměpisné poloze (je úzce spjato s mořem, má dlouhé pobřeží podél Atlantského a Severního ledového oceánu) odjakživa základ jeho národního hospodářství a v případě pobřežních komunit na severu představují samotnou jejich identitu. Je příznačné, že 80 procent lodní dopravy v Arktidě se realizuje ve vodách pod norskou jurisdikcí, přičemž její velká část je spjatá

58 Bastion (nebo rovněž bašta) označuje v námořní strategii silně bráněnou vodní plochu, ve které mohou bezpečně operovat vlastní námořní síly. Pozn. odborného lekora vojenských partií tohoto českého vydání knihy, Ing. Jána Spišáka, Ph.D. (Univerzita obrany).

59 J. Black – S. J. Flanagan – G. Germanovich – R. Harris – D. Ochmanek – M. Favaro – K. Galai – E. Ryen Gloinson: *Enhancing Deterrence and Defence on NATO's Northern Flank: Allied Perspectives on Strategic Options for Norway*, RAND Corporation, Santa Monica, CA 2020, <https://www.rand.org>. Viz také S. J. Flanagan – J. Black: Norway's Allies Share Their Views on the Country's New Defense Plan, *Defense News*, 16. 4. 2020, <https://www.defensenews.com>. Viz též P. B. Danilov, The Security Situation in Northern Norway is Significantly Different from That in the South, *High North News*, 23. 10. 2020, <https://www.highnorthnews.com>.

s průzkumem a těžbou ropy a zemního plynu a také s rybolovem. Nyní, v době tání mořského ledu, se norské podniky a průmyslová odvětví rovněž snaží chopit nově vznikajících příležitostí – byť samy tvrdí, že bezpečným a ekologicky šetrným způsobem.⁶⁰

Zde musíme poznamenat, že Norsko ve skutečnosti uhlovodíky, které pumpuje zpod mořského dna, samo příliš nevyužívá. Ropu a zemní plyn místo toho vyvážá a příjmy z nich využívá k poskytování bezplatné zdravotní péče a vzdělání a tvorbě úspor pro budoucnost. Výsledkem je, že Oslo, navzdory tomu, že jeho bohatství pochází převážně z ropy a zemního plynu, se s oblibou staví do role lídra v oblasti ochrany životního prostředí. To je určitý paradox, protože globální oteplování způsobené znečištěním uhlíkem z fosilních paliv těžných Norskem (a dalšími zeměmi) poškozuje i domorodé obyvatelé, asi 50–60 tisíc Sámů.⁶¹ V celé oblasti Troms og Finnmark bojují Sámové proti politice „udržitelného rozvoje a hospodářského růstu“, která podle jejich názoru narušuje místní regulaci stád sobů. K této politice patří očekávané aktivity, jako je rozšiřování dolů, železnic a těžby dřeva, ale také větrných parků, které, jak se předpokládá, narušují obvyklý způsob pastvy a vzhledem k fragmentaci životního prostředí také migraci sobů. A přestože evropské vlády tuto politiku prezentují jako řešení problému změny klimatu, které je tou správnou cestou k udržitelné budoucnosti, Sámové ji kvůli jejímu destruktivnímu dopadu na jejich způsob života považují za program „zeleného kolonialismu“. Zkrátka, vztahy mezi Sámy a vládou v Oslu nestojí za moc a vyvolávají otázky přiměřeného zastoupení a svrchovanosti nad Sápmi, dávnými zeměmi Sámů, které se rozkládají od poloostrova Kola přes Finsko a Švédsko až do Norska.⁶²

Určitou analogií těchto otázek politické účasti a sebeurčení, které jsou předmětem sporů mezi hlavními městy severovýchodních zemí a Sámy, jsou rozepře mezi Inuitskou cirkumpolární radou (zastupující Inuity z Aljašky, Kanady, Grónska a Čukotky) a vládami Spojených států amerických, Kanady, Dánska a Ruska. Neshodnou se na tom, zda „svrchovanost“ je třeba chápat jako principiálně „binární pojem“ (vnitřní/vnější, národní/globální, právní/faktický, formální/materiální, abstraktní/teritoriální),

60 K. Storvik: The Future is in the North, *Offshore Engineer*, 13. 1. 2020, <https://www.oedigital.com>.

61 V severní Evropě žije celkem asi 100 tisíc Sámů – většina z nich v severním Norsku. Library of Congress, Legal Report by E. Hofverberg, Protection of Indigenous Heritage: Norway, březen 2019, <https://www.loc.gov>.

62 A. Martin: The Arctic's Sámi People Push For a Sustainable Norway, *The World*, 5. 11. 2018, <https://www.pri.org>.

nebo zda jde v této globalizované době stále větší měrou o „diskutabilní pojem“, jehož význam prochází proměnami.⁶³

Grónsko, stát ve stadiu zrodu, v němž téměř 90 procent z 56 tisíc obyvatel tvoří Inuité, je někde uprostřed mezi těmito dvěma protichůdnými názory. Na jedné straně jsou grónští Inuité se svou samosprávou součástí nadnárodní komunity Inuitů, na druhé straně Grónané touží po vlastní státnosti nezávislé na Dánsku. V rámci těchto snah je stále silnější zahraničněpolitická svrchovanost důležitým faktorem, který přispívá k posilování mezinárodního postavení Grónska a jeho úspěšnosti při získávání externích investic. Tyto investice spolu se silnější politickou emancipací však také vyvolávají problém nových závislostí; za ekonomickými a politickými příležitostmi se skrývají nové hrozby pro ekologii a kulturní dědictví, ale také pro rodící se nový politický útvar. Jinými slovy, ochrana životního prostředí a tradičního způsobu obživy a rychlý průmyslový rozvoj (jemuž zčásti napomáhají stoupající teploty) jsou cíle, které se potenciálně vzájemně vylučují.⁶⁴

Jistě, s tím, jak se s táním mořského ledu zlepšuje splavnost arktických vod a za čím dál rychlejšího odtávání grónského ledového příkrovu stále netrpělivěji očekáváme snadnější přístup k bohatým minerálním ložiskům,⁶⁵ strategický význam Grónska vzrostl. Jeho hlas tedy bude slyšet. Na scénu se však tlačí exogenní aktéři, zejména Čína, která se stále agresivněji snaží realizovat ambiciózní infrastrukturní a těžební projekty (výměnou za podporu místního cestovního ruchu v divoké přírodě). Peking se totiž snaží rozšiřovat svůj globální vliv pomocí své strategie Hedvábné stezky – i v Arktidě. Stále intenzivnější čínské aktivity v Grónsku (a také na Islandu, v Norsku a Finsku) mohou mít vzhledem k významu těchto zemí z hlediska globální politiky Spojených států a obranné

63 C. Volk: The Problem of Sovereignty in Globalized Times, *Law, Culture and the Humanities*, únor 2019, <https://doi.org/10.1177/1743872119828010>; *Sovereignty in Fragments – The Past, Present and Future of a Contested Concept*, ed. H. Kalmó – Q. Skinner, Cambridge: Cambridge University Press 2010; H. Gerhardt – P. E. Steinberg – J. Tasch – S. J. Fabiano – R. Shields, Contested Sovereignty in a Changing Arctic, *Annals of the Association of American Geographers* 100, 4 [Climate Change] (říjen 2010), s. 992–1002. Srov. C. Wood-Donnelly: *Contested Sovereignty in a Changing Arctic 1494–2013*, doktorská disertace, Brunel University 2014.

64 M. Jacobsen: Greenland's Arctic Advantage: Articulations, Acts and appearances of Sovereignty Games, *Cooperation and Conflict* 55, 2 (2020), s. 170–192, <https://doi.org/10.1177/0010836719882476>.

65 Čína projevila zájem o grónská ložiska uranu, thoria, oxidů prvků vzácných zemin, zinku, olova, niklu, mědi a molybdenu, jakož i cenná ložiska rubínů, safírů, zlata, stříbra a platiny. B. Schionning: As the Ice Melts, Greenland Considers Its Future, *BBC*, 9. 1. 2020, <https://www.bbc.co.uk>; All Eyes on the Arctic: US, China and Russia Race to Control Far North, *Euronews/AP*, 23. 7. 2020, <https://www.euronews.com>.

strategie NATO širší bezpečnostní souvislosti. Proto také Dánsko – které by rádo zůstalo jedním z nejdůležitějších hráčů na severu – na podzim 2019 rozhodlo, že Grónsko bude v jeho národní bezpečnostní agendě prioritou číslo jedna.⁶⁶

Složité interakce mezi změnou klimatu a geopolitickými mocenskými hrami, národními zájmy a zájmy domorodého obyvatelstva nejsou nikde hmatatelnější než v Grónsku. Nuuk, do značné míry přehlížený jako pustina sevřená mrazem a od konce studené války jako zóna míru, je najednou nucen hrát vysokou hru a přesouvá se do centra dění, kdežto Kodaň se snaží posílit svou strategickou spolupráci s Washingtonem.⁶⁷

To vzhledem k nevyzpytatelnosti Trumpovy administrativy není vždy snadné. Zprávy o americké nabídce finanční pomoci ve výši 12 milionů dolarů pro samosprávné území a o plánovaném znovuotevření amerického konzulátu v Nuuku vyvolaly v dubnu 2020 u mnoha politiků v Kodani pobouření, a to sotva rok poté, co dánská a grónská vláda rázně odmítly nabídku na odkoupení Grónska, kterou nevhodně prezentoval americký prezident Donald Trump. A zatímco se zdá, že Grónany nejnovější americké námluvy těší a prohlašují, že „naše úsilí o budování konstruktivních vztahů se Spojenými státy se [ukazuje] jako úspěšné“, zůstaly zde po Trumpově administrativě pochybnosti o tom, zda za „poskytnutím pomoci“ nebyl strategický kalkul: snaha čelit, jak to vyjádřil vysoce postavený představitel ministerstva zahraničí Spojených států, ruskému „vojenskému posilování v Arktidě“ a čínským snahám „vetřít se“ do Grónska.⁶⁸

Spojené státy byly od dob studené války nejméně aktivním a nejméně asertivním z pobřežních arktických států a jasnou, komplexní a konzistentní strategii pro Arktidu postrádaly po většinu postsovětské éry. Americké administrativy nepřistupovaly k arktické oblasti jako prioritní z hlediska vlastní národní bezpečnosti ve stejné míře jako k Evropě, Asii a Střednímu východu, a jejich politika vůči tomuto regionu nebyla komplexní či štědrě financovaná. Američtí představitelé se ve skutečnosti snažili udržet rusko-americké třenice mimo Arktidu. Od roku 2014, kdy Moskva anektovala ukrajinský Krymský poloostrov a zahájila zástupnou

66 L. Peter: Danes See Greenland Security Risk amid Arctic Tensions, *BBC*, 29. 11. 2019, <https://www.bbc.co.uk. Srov. Strategii Dánského království pro Arktidu 2011–2020> <https://naalakkersuisut.gl>.

67 J. Gronholt-Pedersen: As the Arctic's Attractions Mount, Greenland is a Security Black Hole, *Reuters*, 20. 10. 2020, <https://www.reuters.com>.

68 K. Manson – R. Mine: US Financial Aid for Greenland Sparks Outrage in Denmark, *Financial Times*, 23. 4. 2020, <https://www.ft.com>.

válku na východě Ukrajiny, však západní vlády dialog s ruskou armádou do značné míry pozastavily.

V dnešní době hraje Arktida, která stála po téměř tři desetiletí na okraji bezpečnostní politiky Spojených států, v americké politice zase významnou roli, přestože ne úplně vlastním přičiněním. Aljaška se objevovala ve zprávách proto, že Trumpova administrativa propagovala svoji agendu těžby uhlovodíků na moři i na pevnině a prodej nájemních smluv na vrty pro těžbu zlata a mědi – ne proto, že by ji znepokojovala deklarace OSN o krizové klimatické situaci. Faktory, které Bílý dům vedou k tomu, že se poohlíží po severu, jsou jeho energetické potřeby (a energetická lobby) a bohatství, jehož se lze dobrat těžbou, nikoliv globální oteplování.⁶⁹ Amerika skutečně zůstává, pokud jde o správu Arktidy, tím zvláštním státem, který stojí stranou – vždyť stále ještě ani neratifikovala úmluvu UNCLOS a odstoupila od Pařížské dohody o klimatu z roku 2015.

Strategie Pentagonu pro Arktidu z dubna 2019 zavazuje ministerstvo obrany k tomu, aby ve spolupráci se spojenci a partnery čelilo neoprávněným ruským a čínským územním nárokům a zajistilo, že zůstane zachován volný a otevřený přístup do tohoto regionu. Tento postoj reagování na cizí aktivity v Arktidě ukazuje, že Spojené státy začaly uvažovat o tom, jak na severu demonstrovat svou moc v kontextu konkurence velmocí. Pobřežní stráž nyní plánuje rozšířit svůj stávající počet dvou polárních ledoborců o šest nových pro mise v Arktidě a Antarktidě.⁷⁰ Rovněž oznámila, že bude v Arktidě provádět operace na podporu svobody plavby na protest proti ruským tvrzením, že Severní mořská cesta představuje jeho vnitřní, nikoliv mezinárodní vody. Kromě toho americké námořnictvo obnovilo svou 2. flotilu v severním Atlantském oceánu a rozšířilo cvičení v Severním ledovém oceánu. Komplexní strategie letectva Spojených států amerických z července 2020 pak vychází z toho, že je na místě ostražitý postoj a „uznání tak mimořádného geostrategického významu regionu a jeho klíčové role pro ochranu vlasti a šíření globální moci“, což má být vše podpořeno vojenskou silou dobře připravenou na ozbrojený střet.⁷¹

69 United Nations: The Climate Crisis—A Race We Can Win, <https://www.un.org>; UN SG António Guterres: Remarks at 2019 Climate Action Summit, 23. 9. 2019, <https://www.un.org>. A. Luhn: Freezing Cold War: Militaries Move in as Arctic Ice Retreats—Photo Essay, *The Guardian*, 16. 10. 2020, <https://www.theguardian.com>.

70 Sen. R. Wicker – Sen. D. Sullivan: Polar Icebreakers Are Key to America’s National Interest, *Defense News*, 20. 10. 2020, <https://www.defensenews.com>.

71 L. Luxner: As Arctic Warms Up, US Air Force Launches Department’s First Strategy for Confronting Threats, *New Atlanticist*, 22. 7. 2020, <https://www.atlanticcouncil.org>; C. Todd Lopez:

Navzdory všem těmto aktivitám a bombastické rétorice v posledním období Spojené státy – spolu s Kanadou a severskými zeměmi – nadále spolupracují s Ruskem na řešení celé řady problémů týkajících se Arktidy, včetně pátrací a záchranné služby podle dohody Arktické rady o pátrací a záchranné službě v Arktidě z května 2011 a vytvoření systému řízení obousměrné lodní dopravy Beringovým průlivem a přes Beringovo moře v roce 2018. Někteří pozorovatelé vidí další možnosti spolupráce USA a Ruska v Arktidě.

Je však nepopiratelné, že Putinovo Rusko to hraje na obě strany – na jedné straně se podílí na diplomatické spolupráci v Arktické radě a rozhodování o teritoriálních otázkách na základě mořského práva OSN, na straně druhé se samo neustále snaží tvrdě prosazovat na globální scéně.⁷² Putinovou dlouhodobou strategií je obnova mezinárodního postavení Ruska po období, které začalo jeho ponižujícím pádem na konci studené války. Putin obnovil politickou a ekonomickou stabilitu doma a v uplynulém desetiletí testuje Západ – zkoumá možnosti na Ukrajině (Krym a Donbas) a v Sýrii.

Arktida je základním kamenem této politiky, protože pouze zde – jak řekl Putin v prosinci 2017 – existuje skutečný prostor pro územní expanzi a získávání zdrojů. To znamená, že nadále staví na hlavním aktivu nevyváženého ruského hospodářství, těžbě a vývozu surovin, zejména ropy a zemního plynu, a závislost na něm ještě prohlubuje. To žádný moderní vůdce této země nedokázal změnit.

Přírodní zdroje v ruské arktické oblasti již nyní představují pětinu HDP země. Ropa a zemní plyn pod severním pólem nabízejí vyhlídky na další obrovské bohatství, jeho těžba však bude vyžadovat čas, peníze a technologie, nemluvě o tom, že se o ně budou handrkovat různé země. Poněkud snadnější kořist může být díky tání na dosah na severním okraji Sibiře – na 14 tisících kilometrů pobřeží od Murmansku po Beringův průliv – jak na souši, tak v ruských teritoriálních vodách. Tání ledu otevírá nové možnosti pro těžbu – od uhlovodíků až po lithium – a lodní dopravu, ale tání věčně zmrzlé půdy také znamená problémy s hroutící

Air Force Reveals Cold Facts on New Arctic Strategy, *DoD News*, 21. 7. 2020, <https://www.defense.gov>; Secretary of the Air Force Public Affairs: Department of the Air Force introduces Arctic Strategy, 21. 7. 2020, <https://www.af.mil>. Viz také Richard Weitz: US Policy Towards the Arctic: Adapting to a Changing Environment, 24. 10. 2019, <https://icds.ee>.

72 V roce 2009 ve vládní Strategii národní bezpečnosti 2020 zaznělo prohlášení, že proměna Ruska ve „světovou velmoc“ je národním zájmem a strategickou prioritou. Viz <http://interkomitet.com>. Srov. M. Laruelle: *Russia's Arctic Strategies and the Future of the Far North*, London: Routledge 2013, kapitoly 1 a 6.

se infrastrukturou a úniky ropy a toxických látek, jak ukázaly nákladné havárie v Norilsku a na Kamčatce v roce 2020.⁷³

K ekonomickým aktivitám Ruska se přidává jeho bezpečnostní politika pro Arktidu, k níž patří i základny a ledoborce. V prosinci 2014 Moskva oznámila, že má v úmyslu rozmístit vojenské jednotky po celé délce svého arktického pobřeží a začala masivně investovat do letišť, přístavů, radarových stanic a kasáren. Nová infrastruktura zahrnuje dva obrovské komplexy: tzv. „Severní trojlístek“ na ostrově Kotelný a trojúhelníkovou základnu v Zemi Františka Josefa, 620 námořních mil od severního pólu. Celkem bude šest největších ruských arktických základen na Dálném severu domovem pro asi tisícovku vojáků, kteří zde budou sloužit vždy až 18 měsíců v podmínkách se stálou sněhovou pokrývkou, teplotami trvale pod bodem mrazu od října do června a bez denního světla téměř polovinu roku. Moskva se nyní soustřeďuje na to, aby letiště byla přístupná po celý rok. Za Gorbačova a Jelcina byly „naše arktické pohraniční oblasti obnaženy“, prohlásil Pavel Makarevič, člen Ruské geografické společnosti. „Nyní dochází k jejich obnově.“⁷⁴

Žádná jiná země ani zdaleka nemilitarizovala svůj arktický sever v takovémto rozsahu. A síly žádné z nich se nemohou rovnat ruské flotile 40 ledoborců, které slouží uvolňování cest pro vojenské a civilní účely. Staví se tři ledoborce s jaderným pohonem, včetně největšího na světě, které doplní šest již používaných. Rusko také upravuje své válečné lodě tak, aby mohly uvolňovat cestu v zaledněných oblastech. Do roku 2021 bude Severní loďstvo, se základnou poblíž Murmansku, posíleno o dvě korvety schopné plavby v zaledněných mořích a vyzbrojené řízenými střelami s plochou dráhou letu.⁷⁵

Jaké úsilí zde Rusko vynakládá, nám dojde, když uvážíme, že na seznamu zemí s ledoborci v současné době následují Finsko (osm plavidel), Kanada (sedm), Švédsko (čtyři), Čína (tři) a Spojené státy (dva).⁷⁶ Nejde o militarizaci z dob studené války, kdy Sověti měli v Arktidě

73 AFP, Russian Rocket Fuel Leak Likely Cause of Marine Animal Deaths, *The Guardian*, 5. 10. 2020, <https://www.theguardian.com>; 95 % of Marine Life on Sea Floor Killed in Kamchatka Eco-Disaster, Scientists Say, *The Moscow Times*, 8. 10. 2020, <https://www.themoscowtimes.com>.

74 A. Osborn: Putin's Russia in Biggest Arctic Military Push since Soviet Fall, *Reuters*, 30. 1. 2017, <https://www.reuters.com>.

75 Shipbuilders to Deliver Two Missile Corvettes to Russian Navy, *TASS*, 25. 8. 2002, <https://tass.com>, *Navy Recognition*, 22. 8. 2020, <https://www.navyrecognition.com>.

76 F.-S. Gady: Russia Launches New Nuclear-Powered Icebreaker, *The Diplomat*, 27. 5. 2019, <https://thediplomat.com>; USCG Office of Waterways and Ocean Policy, *Major Icebreakers of the World*, 2017, <https://www.dco.uscg.mil>. Srov. P. C. Avey: The Icebreaker Gap Doesn't Mean America is Losing in the Arctic, *War on the Rocks*, 28. 11. 2019, <https://warontherocks.com>.

mnohem větší palebnou sílu a byli připraveni vést jadernou válku se Spojenými státy. Arktické základny byly určeny pro mezipřistání dálkových bombardérů při letu do Spojených států. V současné době, kdy pomalu začíná boj o arktické energetické zdroje, Rusko buduje stálou a operativní konvenční vojenskou přítomnost v podobě malých útvarů, které jsou vysoce mobilní a schopné rychlé reakce. Po zkoušce hypersonické, ze vzduchu odpalované balistické střely Kinžal v Arktidě v roce 2019 – která byla implicitní výhrůžkou jejího použití v tomto regionu – zahájilo navíc Rusko v roce 2020 přípravy na nové testování jaderných řízených střel s plochou dráhou letu na Nové zemi. To vše přitom probíhá v době, kdy podle velitele Pobřežní stráže USA admirála Paula Zukunfta Rusko „staví bojové lodě, které mohou prorážet cestu zaledněnými vodami“, které mohou odpalovat řízené střely s plochou dráhou letu a doletem „až po Miami na Floridě“.⁷⁷

O ruských ambicích v Arktidě, nemůže být pochyb. V březnu 2015 Moskva provedla v Arktidě největší cvičení bojové připravenosti od rozpadu SSSR. Podle ruského ministerstva obrany nasadila 45 tisíc vojáků, 3360 vozidel, 110 letadel, 41 námořních plavidel a 15 ponorek. Na Den námořnictva 30. července 2017 si Rusko dalo záležet na demonstraci svých námořních sil po celém světě, od syrského Tartúsu po Sevastopol a Vladivostok, a především v baltských vodách u Petrohradu před zraký samotného Putina, který toto představení s uspokojením sledoval. Námořní show, která v tento den proběhla, byla do jisté míry Potěmkinovou vesnicí, protože ruský rozpočet na obranu na rok 2018 ve výši 61,4 miliardy dolarů zaostával za americkým rozpočtem ve výši 649 miliard dolarů, a dokonce i čínskými výdaji ve výši 250 miliard.⁷⁸ Přesto by bylo chybou odepisovat obnovenou ruskou flotilu jako pouhé chrastění zbraněmi. Ve skutečnosti v červenci 2017 Rusko a Čína uspořádaly první společné námořní cvičení nazvané Joint Sea 2017 v baltských vodách, které přivedlo Číňany nepříjemně blízko k jednomu z nejproblematičtějších míst z hlediska vztahů mezi Východem a Západem; a Čína se aktivně

77 T. Nilsen: Russia's Top General Indirectly Confirms Arctic Deployment of the Unstoppable Kinzhal Missile, *The Barents Observer*, 19. 12. 2019, <https://thebarentsobserver.com>; Zachary Cohen: Satellite Images Indicate Russia is Preparing to Resume Testing its Nuclear-powered Cruise Missile, *CNN*, 20. 10. 2020, <https://edition.cnn.com>; J. M. Doyle: Cruise Missiles in the Arctic Seen as Another Outcome of Great Power Competition, *Seapower*, 10. 9. 2020, <https://seapowermagazine.org>.

78 K. Spohr: The Race to Conquer the Arctic; Holly Ellyatt: Russia Drops Out of Top 5 Global Military Spenders While US and China Up the Ante, *CNBC*, 29. 4. 2019, <https://www.cnbc.com>.

zúčastnila také cvičení v roce 2018, masivních manévrů Vostok 2018 (po celé Sibiři až po Tichý oceán), oficiálně s přibližně 300 tisíci příslušníky ozbrojených sil. Že obě země věnují severu čím dál větší pozornost, vyšlo jasně najevo, když v létě 2020 posádka kutru americké Pobřežní strážce – zřejmě náhodou – zjistila, že čínské a ruské námořnictvo pořádá v Beringově průlivu společné cvičení simulující potenciální vojenský střet malého rozsahu.⁷⁹

Na dojmu záleží stejně tak jako na samotné projekci moci. V souladu s touto zásadou Kreml pravidelně zveřejňuje fotografie prezidenta Putina v zimní výstroji, ledoborců v Severním ledovém oceánu a vojáků při cvičení v bílých vojenských uniformách, jak sviští na saních se sobím spřežením a staví na odív své automatické útočné zbraně. A ruské vojenské síly, svižné a schopné zasazovat přesné smrtící údery, jsou nyní mnohem užitečnější. Nemusí být tak mohutné. Pokud jsou inteligentně rozmístěny, může i útlá vojenská paže úspěšně zasadit tvrdý úder – jak to Rusko udělalo na Ukrajině a v Sýrii, kde takticky předčilo Západ. Díky své nové vojenské přítomnosti a posilování armády může také Rusko ostatním upírat přístup k polárním území – podobně jako se to povedlo Číně ve Východočínském a Jihočínském moři. A dělá to pod záminkou, že v situaci, kdy „se arktická oblast stala zónou, ve které se střetávají geopolitické, geostrategické a ekonomické zájmy světových velmocí“, musí být schopno čelit výzvě, kterou v jeho očích pro kontrolu vlastní „arktické zóny“ představují USA – zejména na ekonomicky a strategicky významných vstupních bodech Severní mořské cesty, v Beringově průlivu a Barentsově moři.⁸⁰

Aby však Rusko mohlo realizovat celou škálu svých ambiciozních cílů v Arktidě, musí vyřešit Potěmkinův problém. Stále mu schází technologie a finanční prostředky, které potřebuje, aby mohlo otevřít cesty k nové Arktidě na pevnině i po moři. Je třeba vybudovat hlubokovodní přístavy a zásobovací stanice podél Severní mořské cesty, stejně tak jako dálkové železniční tratě, dálnice a podmořské kabelové sítě z optických vláken pro přenos dat. Vzhledem k sankcím USA a EU od roku 2014 se

79 Za zmínku stojí, že v roce 2012 začaly s jasným cílem vyslat geopolitický signál spojené čínsko-ruské námořní manévry. M. Paul: Partnership on the High Seas: China and Russia's Joint Naval Manoeuvres, *SWP Comment*, 26. 6. 2019, <https://www.swp-berlin.org>; Sergey Sukhankin: The Northeastern Dimension of Russia's 'Ocean Shield 2020' Naval Exercises, *Eurasia Daily Monitor* 17, 125, 11. 9. 2020 (část 1), <https://jamestown.org>; tamt., *Eurasia Daily Monitor* 17, 127, 15. 9. 2020 (část 2), <https://jamestown.org>; K. Spohr: The Race to Conquer the Arctic.

80 S. Sukhankin: The Northeastern Dimension of Russia's 'Ocean Shield 2020' Naval Exercises.

Rusko nemůže spoléhat primárně na investice ze Západu. Proto začalo hledat peníze a trhy v Číně.⁸¹

Z hlediska prezidenta Si Ťin-pchinga jsou ruské ambice v Arktidě příležitostí pro Čínu, která může využívat svou ekonomickou moc k posílení svého globálního vlivu. Si, stejně jako Putin, považuje Arktidu za klíčový stavební kámen v geopolitické vizi své země. Lidová republika, když už teď není státem zahleděným do sebe sama, ale státem, který „zbohatl a stal se silným“, jak prohlásil Si ve svém novoročním projevu v prosinci 2017, se nehodlá stát jen „velkou moderní socialistickou zemí“, ale také „strážkyní mezinárodního řádu“. Zdálo se, že dlouhodobě zdrženlivý postoj Spojených států v otázkách mocenské politiky v Arktidě v té době nabízel ČLR nečekaný dárek.⁸²

Měřítko Siovy vize je ohromující. V roce 2013 Čína zahájila svou iniciativu „Jeden pás, jedna stezka“, nejnákladnější infrastrukturní projekt realizovaný v zahraničí v dějinách. Jedná se o rozvojovou strategii se dvěma větvemi, „Hospodářským pásem Hedvábné stezky“ a „Námořní Hedvábnou stezkou pro 21. století“, které společně vytvářejí vysoce integrovanou soustavu ekonomických koridorů na pevnině i na moři propojujících tisíce mil trhů od Asie po západní Evropu. Koncem roku 2017 vyzval Si k úzké čínsko-ruské spolupráci na Severní mořské cestě, aby bylo možné realizovat projekt, který označil jako „Hedvábnou stezku na ledu“. Přestože iniciativa Pás a stezka je prezentována jako oboustranně výhodná, je ve skutečnosti prostředkem posilování čínského vlivu a bezpečnosti na periferii Číny, která je pro ni strategicky významná.⁸³

Začleněním tohoto infrastrukturního plánu do čínské ústavy a prohlášením, že se Čína do roku 2050 stane „vedoucí světovou velmocí“, prokázal Si schopnost dlouhodobého myšlení ve velkém měřítku. Dokázal to díky tomu, že vzbudil skutečné nadšení pro budoucnost – a toto nadšení je svým tónem zcela odlišné od úzkoprsého negativismu ztráty bývalé velikosti, který číší z Trumpa. Je to opravdu ten typ vizionářského vůdcovství, které Washington neprojevil od doby počátků studené války, kdy se rozhodl pro obnovu západní Evropy. Až iniciativa Pás a stezka dosáhne své předpokládané výše nákladů jednoho trilionu

81 K. Spohr: The Race to Conquer the Arctic.

82 Other Developing Nations Can Adopt China's Growth Model: President Xi Jinping, *The Economic Times* (India), 18. 10. 2017, <https://economictimes.indiatimes.com>; Mengjie: President Xi Delivers New Year Speech Vowing Resolute Reform in 2018, *Xinhuanet*, 31. 12. 2017, <http://www.xinhuanet.com>.

83 K. Spohr: The Race to Conquer the Arctic. Viz též Marc Lanteigne: The Twists and Turns of the Polar Silk Road, *Over the Circle*, 15. 3. 2020, <https://overthecircle.com>.

amerických dolarů, bude její hodnota téměř osmkrát vyšší, než byla hodnota amerického Marshallova plánu.⁸⁴

Siova grandiózní globální vize jde ruku v ruce s prozíravou diplomatickou taktikou. Série státních návštěv v květnu 2017 ve Finsku, na Aljašce a na Islandu nebyla náhodná: Finsko se právě chystalo převzít od Spojených států rotující předsednictví v Arktické radě, a o dva roky později měl následovat Island. Na Islandu – který leží na křižovatce transatlantských lodních tras a je branou do Severního ledového oceánu – Čína využila příležitost globální finanční recese k prosazování dohody o volném obchodu, která byla uzavřena v roce 2013. Nové čínské velvyslanectví v Reykjavíku je největší v této zemi.

Návštěva ve Finsku byla pro Sia příležitostí, jak získat větší podporu v EU, která je největším obchodním partnerem Číny. Když lobboval za čínskou finanční účast na budování nových námořních a dopravních koridorů, jako je železniční trať Rovaniemi–Kirkenes a tunel Helsinky–Tallinn, šlo mu také o pronikání na východoevropské a středoevropské trhy, které by se staly součástí třpytivé sítě Hedvábné stezky v rámci iniciativy Pás a stezka.

Čína kromě toho spolupracuje s Ruskem a severskými partnery na budování nejkratšího kabelového spojení pro přenos dat mezi Evropou a Asií: transarktického telekomunikačního kabelu, který se táhne v délce 10 tisíc kilometrů z Finska přes Kirkenes v Norsku a poloostrov Kola v Rusku. Tento kabel má být dále propojen s kabelem přes Beringův průliv z Čukotky na Aljašku. Cílem finského projektu s názvem Arctic Connect je zajistit rychlejší digitální komunikaci mezi Evropou, Ruskem a Asií prostřednictvím podmořského kabelu, který vybuduje společnost Huawei Marine a který bude veden po mořském dně podél Severní mořské cesty. Tento kabel v hodnotě 1,2 miliardy amerických dolarů a o délce 13 800 kilometrů by měl být dokončen v letech 2022–2023. Vlastnit jej bude mezinárodní konsorcium zahrnující i ruské a japonské společnosti.⁸⁵

Finsko, kde sídlí Evropské centrum excelence pro boj s hybridními hrozbami, doufá, že se s pomocí tohoto propojování a s ním souvisejících

---

84 R. Hass – J. L. Thornton: The Trajectory of Chinese Foreign Policy: From Reactive Assertiveness to Opportunistic Activism, *Brookings Institution* 3/2018, s. 7, <https://www.brookings.edu>.

85 T. Nilsen: Major Step Towards a Europe-Asia Arctic Cable Link, *The Barents Observer*, 6. 6. 2019, <https://thebarentsobserver.com>; Frank Jüris: Handing Over Infrastructure for China's Strategic Objectives: 'Arctic Connect' and the Digital Silk Road in the Arctic, *SINOPSIS*, 7. 3. 2020, <https://sinopsis.cz>.

investic do finských datových center stane v tomto světě datových toků uzlem digitální komunikace. Prostřednictvím Arctic Connect chce Finsko vylepšit regionální konektivitu a zároveň zajistit nezbytnou infrastrukturu. Finsko je zajímavá destinace, očekává se, že vzhledem ke své geopolitické poloze mezi Východem a Západem a jako historicky neutrální země se může stát „datovým Švýcarskem“. Dalšími důvody jsou jeho spolehlivá energetická a internetová infrastruktura, dostupnost zelené energie a snížení nákladů na chlazení díky chladnému klimatu, snížená energetická daň pro datová centra, transparentní legislativa a kvalifikovaná pracovní síla. Předpokládá se, že projekt Arctic Connect by měl finské ekonomice přinést 1,38 miliardy eur a během dalších deseti let by měl přinášet víc než tisíc pracovních míst ročně. Nejsou to „vzdušné zámky“; například společnost Google již investovala téměř 2 miliardy eur do datového centra v Hamině.⁸⁶

Čína má zájem budovat v rámci „Digitální Hedvábné stezky“ transkontinentální a přeshraniční datové kabely, které by umožnily obcházet jiné datové kabely a byly tak lépe chráněny před vnějšími aktéry. Musíme dodat, že při všem nadšení si nikdo ve Finsku ani v EU jako celku nedělá iluze ohledně pravděpodobného posílení čínských (a ruských) ofenzivních zpravodajských kapacit. Koneckonců, čínské společnosti, s nimiž jsou uzavřeny smlouvy o výstavbě projektu, včetně Huawei, musí podle zákonů ČLR se zpravodajskými službami spolupracovat. Výstavba Arctic Connect navíc Číně umožní uplatnit své schopnosti sledování pod mořem, které vyvíjí prostřednictvím vojensko-civilní fúze v Jihočínském a Východočínském moři.⁸⁷

Peking představil svou komplexní strategii pro Arktidu ve velké Bílé knize o „Polární Hedvábné stezce“ z 26. ledna 2018. Tento dokument otevřeně zpochybňuje dominantní postavení arktické Osmičky nebo užší Pětky v regionu. Čína prohlásila, že nastal čas, aby arktické země začaly respektovat „práva a svobody nearktických států působit v tomto regionu v souladu s právem“. Čína uvedla, že vzhledem k tomu, že „správa Arktidy vyžaduje, aby se ní podílely a aby k ní přispívaly všechny zúčastněné strany“, bude „prosazovat spolupráci týkající se Arktidy v rámci své iniciativy Pás a cesta“ – v rámci svého vlastního ambiciózního plánu,

---

⁸⁶ F. Jüris: *Handing Over Infrastructure for China's Strategic Objectives*.

⁸⁷ F. Jüris: *Handing Over Infrastructure for China's Strategic Objectives*; a Clayton Cheyney: *China's Digital Silk Road: Strategic Technological Competition and Exporting Political Illiberalism*, *ISSUES & INSIGHTS 19—Working Paper #8*, Pacific Forum, červenec 2019, <https://web.archive.org>.

který je potenciálně hegemonistický, jak můžeme sledovat v případě čínských aktivit v oblasti digitálních sítí.⁸⁸

V Arktidě tedy rozhodně začíná být horko, fyzicky i politicky, a to vyvolává na všech úrovních řadu otázek o budoucnosti tohoto regionu, z hlediska řízení jeho zdrojů a jeho správy.

Pochopit současnost, přemýšlet o budoucnosti

Abychom se mohli dále zamyslet nad dlouhou řadou „arktických otázek“ a pochopit různé systémy, na nichž je arktický „režim“ založen, sezvali jsme ty, kdo uvádějí do praxe politické programy, odborníky na životní prostředí a politology, historiky, právníky a experty na energetiku z arktických i nearktických států, od Anchorage po Adelaide, jejichž úkolem bylo zhodnotit současné poměry na severu. Požádali jsme je, aby analyzovali změny, které probíhají v zemském systému, klimatu a ekologii, v kultuře a společnosti, stejně tak jako ve sféře politiky a ekonomiky, práva a bezpečnosti. Všechny jsme je rovněž požádali, aby nahlédli do budoucnosti a posoudili, kam se Arktida může ubírat a jak se může vyvíjet vztah mezi arktickým režimem a světovým řádem v příštích dvaceti letech v situaci, kdy na planetě opravdu dochází k oteplování.

Oran R. Young ve svém úvodním eseji analyzuje vývoj mezinárodních vztahů v Arktidě v posledním období a pravděpodobný budoucí vývoj v této oblasti na příkladu narativů, jimiž se ve svém jednání řídili klíčoví aktéři v uplynulých třech desetiletích. V devadesátých letech dvacátého století a ještě v prvním desetiletí jednadvacátého století dominoval v krajině arktické politiky narativ arktické zóny míru. V období konce prvního desetiletí jednadvacátého století se objevily konkurenční způsoby pohledu na otázky arktické politiky, včetně narativů, které zdůrazňují alarmující stav globálního klimatu, energii ze severu a mocenskou politiku v Arktidě. Narativ arktické zóny míru je sice v úvahách mnoha lidí nadále živým tématem, čím dál větší vliv však získávají konkurenční

---

⁸⁸ The State Council Information Office of the People's Republic of China: China's Arctic Policy. Leden 2018 (první vydání), <http://english.www.gov.cn>. Srov. M. Kobzeva: China's Arctic Policy: Present and Future, *The Polar Journal* 9, 1 (2019), s. 94–112, <https://doi.org/10.1080/2154896X.2019.1618558>; M. Kossa: China's Arctic Engagement: Domestic Actors and Foreign Policy, *Global Change, Peace & Security* 32, 1 (2020), s. 19–38, <https://doi.org/10.1080/1478115.2019.1648406>; M. Kossa – M. Lomaeva – J. Saunavaara: East Asian Subnational Government Involvement in the Arctic: A Case for Paradiplomacy?, *The Pacific Review* (2020), <https://doi.org/10.1080/09512748.2020.1729843>.

perspektivy. Young tvrdí, že vzájemné působení těchto čtyř narativů bude rozhodující pro vytváření budoucí arktické politiky. Jedním z pravděpodobných scénářů je, že se dojde k dezintegraci arktické politické agendy, Arktická rada se bude při řešení řady otázek týkajících se konkrétně Arktidy nadále držet narativu arktické zóny míru, kdežto hlavní aktéři (včetně nearktických zemí) se při řešení otázek, v nichž hrají roli úzké vazby mezi Arktidou a širším globálním řádem, přikloní k jiným narativům.

Henry P. Huntington ukazuje, jak v arktickém prostoru funguje spolupráce v oblasti opatření na ochranu životního prostředí a jak je tato spolupráce příslibem do budoucna. Kromě rychlého oteplování a úbytku mořského ledu sleduje také přetrvávající nebezpečí znečišťujících látek, plastů, potenciálních průmyslových havárií. Arktida, stejně jako kterákoli jiná část světa, je vystavena také dopadům řady méně závažných aktivit, z nichž je sice každá sama o sobě zdanlivě ospravedlnitelná, ale které v úhrnu působí stále větší a větší škody na životním prostředí. Současné formy spolupráce v Arktidě možná odvrátí velké katastrofy, ale Huntington varuje, že pro výzvy pro životní prostředí a biodiverzitu nejsou adekvátní bez nové vize pro Arktidu, v níž půjde i o to, čeho chceme jako společnost dosáhnout, nejen o to, čemu se chceme vyhnout. Jak bude Arktida vypadat v roce 2040 a v letech následujících, podle něho závisí na rozhodnutích, která činíme dnes, a to na globální, regionální a místní úrovni. Chránit *status quo* se může zdát jako snazší cesta, ale v dlouhodobém horizontu povede tato cesta k oslabení Arktidy. Měli bychom si stanovit vyšší cíle.

Inuuteq Holm Olsen uvádí přesvědčivé argumenty pro to, aby obyvatelé Arktidy měli možnost se podílet na diskusích a rozhodnutích, která se jich týkají. Varuje, že o arktických záležitostech chce rozhodovat stále více a více aktérů, z nichž mnozí jsou na periferii tohoto regionu, a to přesto, že vůbec nepanuje shoda na tom, co je Arktida, kdo do ní patří a komu patří ona. „Nihil de nobis, sine nobis,“ píše: Nic o nás bez nás.

Victoria Herrmannová v souvislosti s body obratu popisuje různé varianty správy, které by zajistily rezistentní řád pro Arktidu ve světě, ve kterém dochází ke změně klimatu. Po zhodnocení současných bodů obratu v Arktidě líčí budoucí změnu světového řádu a rozvíjející se modely správy v arktickém režimu, které by na tyto a další body obratu nacházely adekvátní řešení a pomáhaly obyvatelům Arktidy k větší odolnosti v „novém normálu“, a to s pomocí decentralizace moci a podpory paradiploematických snah. Nabízí několik možností, jak bychom zajistit, že se současný stav věcí v Arktidě překloupí v budoucí scénář správy Arktidy, která bude odolná, inkluzivní a spravedlivá.

Žádná diskuse o budoucích scénářích vývoje Arktidy se nemůže vyhnout tématu dynamicky se vyvíjejících vztahů mezi využíváním zdrojů, novými možnostmi dopravy a bezpečnostními aspekty. Arild Moe se zabývá různými důvody – geografii, náklady a globálními trhy –, proč se předpovědi o závodech v dobývání zdrojů v Arktidě zatím nenaplnily. Dále zkoumá odlišné podmínky v různých arktických subregionech, které se vyznačují větší dynamikou. Tyto úvahy jsou obzvláště důležité pro vztahy mezi Ruskem a Čínou, v nichž dochází k určitému vývoji z hlediska využívání přírodních zdrojů regionu. Rusko má největší surovinovou základnu a jeho ekonomika je závislá na ropě. Tamní úřady jsou jasnými zastánci rozvoje ropy v Arktidě a podporují jej. Přestože ruská ambiciózní strategie těžby ropy v arktických mořích ustrnula na mrtvém bodě, zejména kvůli západním sankcím, obrovské projekty na zpracování zkapalněného zemního plynu na pevnině se rozvíjejí úspěšně. V tomto podnikání se stala nepostradatelným partnerem Čína, přestože se zatím staví zdrženlivě k velmi riskantním projektům na moři.

Lawson W. Brigham se detailně zabývá správou a ekonomickými aspekty globální lodní dopravy v souvislosti s úbytkem mořského ledu v Arktidě, díky němuž se zlepšuje přístup k moři v celém regionu a námořní plavba může potenciálně probíhat po delší období. Tvrdí, že tyto příležitosti budou i nadále podléhat značným praktickým omezením, jako je nedostatek větších populačních (a spotřebitelských) center v Arktidě. Kromě toho se správa Severního ledového oceánu odvíjí od úmluvy UNCLOS. Právní rámec a budoucí podobu lodní dopravy pak budou určovat aktuální smlouvy mezi arktickými státy o pátrání a záchraně, o připravenosti a reakci na úniky znečištění ropou a nová pravidla Mezinárodní námořní organizace pro lodí plující v arktických vodách (Polární předpis), která garantují větší bezpečnost na moři a ochranu životního prostředí. Objem dopravy na velkých lodích v Severním ledovém oceánu bude v budoucnosti dán především tempem a rozsahem rozvoje přírodních zdrojů; lodě na netranzitních plavbách (lodě pro přepravu sypkého nákladu, tankery a LNG tankery) budou přepravovat suroviny na globální trhy. Jedná se o dnes převládající typ lodní dopravy na ruské Severní mořské cestě a převládat bude pravděpodobně i v dohledné budoucnosti. Lze očekávat, že se objeví nové příležitosti pro nikové trhy v rámci letní transarktické plavby, ale Brigham končí svůj příspěvek konstatováním, že budoucnost arktických námořních operací a lodní dopravy zůstává stejně složitá a nanejvýš nejistá jako kdykoli dříve, nehledě na to, že v létě vidáme Severní ledový oceán „modřejší“ – bez ledového příkrovu.

Mia M. Bennettová a její spoluautoři nahlíží do budoucnosti a předkládají další pohled na zkoumanou problematiku – detailní rozbor Transpolární mořské cesty, která by vedle Severní mořské cesty a Severozápadního průjezdu představovala třetí arktickou námořní trasu. Zabývají se nejnovějšími odhady termínu, kdy by Transpolární mořská cesta mohla být otevřena, různými scénáři jejího komerčního a logistického rozvoje; geopolitikou Transpolární mořské cesty a environmentálními a socioekonomickými důsledky transpolární lodní dopravy pro obyvatele komunit na vstupech Transpolární mořské cesty. Konstatují, že ačkoli změna klimatu postupuje rychle kupředu, je stále čas připravit se na vznik nového arktického koridoru lodní dopravy.

Využívání arktických zdrojů samozřejmě vyvolává otázku současných geopolitických podmínek a obranných schopností a strategických schopností aktérů na cirkumpolárním severu. Jak upozorňuje Ernie Regehr, Rusko – jakožto nejvýznamnější aktér se zdaleka nejdelším arktickým pobřežím – stojí bezesporu v centru proměňující se vojenské krajiny tohoto regionu. Vzhledem k významu vlastní arktické surovinové základny, potenciálu, který spatřuje v Severní mořské cestě, potřebě chránit své prostředky nukleárního odstrašování na moři v Arktidě a obavám o svrchovanost a hranice v nově přístupné pohraniční oblasti v Severním ledovém oceánu reagují v poslední době zrychlené vojenské přípravy Moskvy do značné míry na problematiku veřejné bezpečnosti, národní bezpečnosti a imperativy strategického odstrašování.

Otázkou zůstává, zda toto posilování vojenského potenciálu právem nezavdává příčinu ke zvýšeným obavám sousedů Ruska v Arktidě. Severní Amerika a severní Evropa nepochybně v souvislosti s Ruskem čelí vážným bezpečnostním hrozbám, ale ty nejsou primárně vyvolávány konkurenčními zájmy v samotné Arktidě. Fakt absence hluboce zakořeněných, specificky arktických konfliktů podle Regehra znamená, že je možné účinně se zabývat bezpečnostními cíli v Arktidě jako takovými, bez ohledu na vnější faktory. A přestože obavy o bezpečnost v Arktidě v současné době rostou – v neposlední řadě kvůli jiným vnějším tlakům –, existují iniciativy a politické nástroje, které umožňují napětí deeskalovat a zajistit, aby region nebyl příliš vystaven rostoucí geostrategické konkurenci odjinud. Úplná izolace Arktidy od globální dynamiky samozřejmě není možná, ale můžeme-li použít dnes důvěrně známý slovník pandemie, lze v politice a vojenské oblasti změnit chování tak, aby se podařilo zploštit křivku napětí v Arktidě a udržet ji na takové úrovni, kterou bude i nadále zvládat diplomacie.

J. Ashley Roach nás zasvěcuje do důležitého tématu vztahu mezi svobodou moří a arktickým režimem. Jeho stat' zahrnuje čtyři užitečné

přílohy o 1) právním režimu Severního ledového oceánu, 2) průlivech využívaných pro mezinárodní plavbu v Severním ledovém oceánu, 3) námořních hranicích v Severním ledovém oceánu a 4) rozšířených kontinentálních šelfech v Severním ledovém oceánu. Prezentuje, jak svobodu moří chápou Spojené státy a Kanada, a tvrdí, že ohrožením pro tyto svobody jsou Čína, Írán a Rusko, navzdory tomu, že jsou všechny tyto země vázány pravidly úmluvy UNCLOS. Poté nás seznamuje s různými úhly pohledu na budoucí podobu Severního ledového oceánu roku 2040.

Alexandr N. Vylegžanin sleduje z ruské perspektivy vývoj arktického práva od anglo-ruské úmluvy o hranicích z roku 1825 a rusko-americké úmluvy o postoupení Aljašky z roku 1867, které velkou měrou přispěly ke stanovení statusu severních polárních oblastí. Dále vysvětluje, jak moderní smluvní zásady mezinárodního práva, včetně úmluvy UNCLOS, upravují vztahy mezi státy, pokud jde o jejich aktivity ve světovém oceánu. Upozorňuje, že relativně stabilní právní řád, který je pro Arktidu stále ještě typický, by mohl být narušen, pokud mezi Spojenými státy a Ruskem (nebo mezi jinými arktickými státy) v jiných oblastech převládne rivalita a pokud všichni tito aktéři do vojenských aktivit v Arktidě zapojí své nearktické spojení.

Pokud jde o Severozápadní průjezd, Suzanne Lalondeová zdůrazňuje, jak se Spojené státy a Kanada víc než padesát let pokoušely řešit svůj přiznávaný principiální spor o status této vodní cesty, přitom však v Arktidě nepřestaly být klíčovými partnery. Navzdory značným „rozdílům a zklamáním“, ocitujeme-li slova prezidenta Johna F. Kennedyho, se Kanada a Spojené státy v Arktidě těší dlouhodobé spolupráci založené na vzájemném respektu. Tento pragmatický přístup – oba partneři se shodují na tom, že se neshodnou, a pokračují v řešení těch problémů, na nichž mají společný zájem nebo kterých se společně obávají – je dnes zřejmě důležitější než kdykoli dříve, protože arktická oblast nejvíce trpí změnou klimatu. Lalondeová se zabývá dvěma významnými aspekty současného vývoje, které souvisejí se změnou klimatu a které se hluboce dotýkají debaty o Severozápadním průjezdu: otázkou snazšího přístupu ke kanadským arktickým vodám a zahraničního zájmu o ně a otázkou posílení práv původních obyvatel Kanady.

Nengye Liu aplikuje na Arktidu vzájemně související teoretické koncepty moci, řádu a mezinárodního práva a tvrdí, že v jejich rámci lze vysvětlit, z čeho pramení obavy Západu z rostoucí moci Číny v Arktidě. V této kapitole rovněž zkoumá síly, které stojí za současným rozvojem mezinárodního práva v Arktidě. V zájmu žádoucího budoucího vývoje

Arktidy navrhuje, aby Čína přijala arktickou politiku 2.0 s konkrétními opatřeními, která by udržovala křehkou rovnováhu mezi hospodářským rozvojem a ochranou životního prostředí.

Lassi Heininen se dívá na budoucnost vztahů v Arktidě prizmatem šoku z pandemie COVID-19. Varuje, že někteří vedoucí představitelé by mohli pandemii využít jako záminku pro obrat k autoritářským řešením zdravotních, politických a ekonomických problémů svých zemí a že by tato řešení mohli dávat za vzor ostatním. Tvrdí, že by to pro tento region, který úspěšně prošel vývojem od stavu silného vojenského napětí ke stavu vysoké geopolitické stability – jakkoli také čelí rychlému zhoršování životního prostředí a změně klimatu –, byla katastrofa. Arktické státy se mohou povznést nad „hry o hegemonii“ a pracovat na tom, aby dosáhly svého cíle, udržování „míru, stability a konstruktivní spolupráce“. Naznačuje, že pokud zainteresované subjekty v Arktidě budou schopné plnit své závazky, které mají vést ke zmírňování dopadů změny klimatu, stejně tak jako závazky v oblasti globální environmentální bezpečnosti, a pokud se budou opírat o doporučení vědců a uplatňovat při flexibilním využívání zdrojů přísná etická měřítká, půjde globální Arktida příkladem.

P. Whitney Lackenbauer a Ryan Dean na toto téma navazují a referují o různých pojetích a způsobech využití konceptu „arktického excecionalismu“, z nichž vyplývá, že na cirkumpolárním severu v zájmu podpory mírového režimu platí, resp. mají platit odlišné normy a odlišná pravidla, nebo že se v tomto regionu neuplatňují „normální“ hybné síly mezinárodní politiky. Tuto perspektivu dále rozšiřují zkoumáním a rozбором současných pojetí tohoto regionálního konceptu. Někteří kritici tvrdí, že konvenční koncepty arktického excecionalismu udržují při životě naivní, utopickou víru v regionální spolupráci, která ovšem nemůže převážet nad globální strategickou konkurencí, a současně dovozují, že arktické státy musí přijímat mimořádná opatření, aby uhájily svou svrchovanost a zajistily bezpečnost v Arktidě, protože tento region je výjimečně zranitelný. Jestliže koncept arktického excecionalismu původně sloužil prosazování míru v celém regionu, Lackenbauer a Dean ukazují, jak v logice arktického excecionalismu nalézají oporu také narativy, které předvídají konflikt, a volají proto po mimořádných opatřeních, která by chránila Arktidu jako samostatný region. Převládající definici a způsob použití konceptu „arktického excecionalismu“ nepojímají jako jediné „správné“, ale poukazují na to, že v současných debatách o takzvaném arktickém režimu a o tom, jaké má místo v širším světovém řádu, figuruje několik „arktických excecionalismů“.

Andreas Østhagen se snaží vnést jasno do nepřehledné problematiky početných aktérů v arktické (geo)politice a různých forem jejich participace. Analyzuje pojem arktické „geopolitiky“ s pomocí rozlišení různých, někdy i vzájemně protichůdných dynamik, které se na severu projevují na třech „úrovních“ mezistátních vztahů: mezinárodního systému, regionu (Arktidy) a bilaterálních vztahů. Tyto tři úrovně rozdělují na „dobrou“, „zlou“ a „ošklivou“ a ukazuje tak, že stále existuje představa konfliktu v Arktidě, a proč to nemusí být nutně v rozporu s realitou regionální spolupráce a stability.

Jak ukazuje tato kniha, jednou ze stále vážnějších bezpečnostních otázek v Arktidě je jak řešit sílící strategické obavy nearktických států. Navzdory rozšířenému názoru vlád arktických zemí, že za místní bezpečnost zodpovídají především ony samy, naléhají nyní některé nearktické státy na své zapojení do současného a budoucího dialogu o bezpečnosti v Arktidě, a to tím spíše, že se v tomto regionu otevírají možnosti intenzivnějších hospodářských aktivit. Mezi faktory, které k tomuto vývoji přispívají, patří obavy nearktických států, že hrozby vznikající v Arktidě budou přeneseny do jejich vlastního prostředí, jejich snaha získat „výhody členů klubu“ v podobě uznání za legitimní zainteresované subjekty v Arktidě a konečně zájem na tom, aby byl v budoucnosti slyšet jejich hlas v otázkách správy Arktidy. Jeden z nearktických států, Čína, je všeobecně vnímán jako ten, kdo si debatu o úloze nearktických vlád na cirkumpolárním severu „vynucuje“, ale i další státy mimo tento region přicházejí se svými vlastními úhly pohledu na arktickou bezpečnost a potenciální hrozby a zároveň se snaží získat status těch, kdo se účastní diskurzů o arktické bezpečnosti. Marc Lanteigne tvrdí, že je načase, aby se arktické státy spolu s prohlubováním internacionalizace tohoto regionu v oblasti environmentální, ekonomické a vojenské bezpečnosti lépe vypořádaly s bezpečnostními obavami nearktických aktérů.

Pomalá pandemie a budoucnost Arktidy

V době psaní tohoto textu je v plném proudu globální zdravotní krize, která otrásá celým lidstvem, vede k tragickému počtu úmrtí a ekonomickým problémům a sociálním otřesům, jaké jsme nezažili po mnoho generací. Její dopady pocítujeme po celém světě. Globální oteplování se však kvůli epidemii COVID-19 nezastavilo. Změnu klimatu bychom ve skutečnosti mohli interpretovat jako pomaleji se šířící pandemii s jinými, ale neméně zničujícími důsledky: jedna přírodní katastrofa stíhá druhou,

dochází k neočekávaným klimatickým jevům a úbytku druhů v divoké přírodě a jejich přirozeného prostředí, což vše vede ke klimatickému uprchlictví a masovým migračním pohybům, které, jak lze očekávat, ohrozí organizované společnosti a vyvolají konflikty.

Arktida je pro lidstvo v mnoha ohledech „kanárkem v uhelném dole“ – systémem včasného varování před extrémů, které tato pomalu se šířící pandemie může způsobit, místem, kde se důsledky nedávné deklarace OSN o „krizové klimatické situaci“ na planetě projevují obzvláště citelně.⁸⁹ I z těchto důvodů se Arktida stala ohniskem stále silnějších geostrategických napětí, prostorem, kde se politické a ekonomické zájmy střetávají s citlivým přístupem k ekologii a kultuře.

Arktická Osmička a původní obyvatelé regionu nadále spolupracují v Arktické radě a jednají v rámci širšího mezinárodního režimu založeného na univerzálních normách a principech, a Arktida tak zůstává výjimečným regionem – který se snaží držet stranou globálních mocenských her a napětí. Zároveň je arénou, ve které jsou všechny mocnosti ve střehu: všechny se snaží upevnit své postavení v Arktidě a prosazovat své materiální zájmy v regionu, kde se očekává další politické, vojenské a právní využívání nerostného bohatství a námořních cest. Hrozí, že v nacionalistické rétorice a rétorice konfliktu umlknou hlasy domorodých obyvatel a jazyk míru a spolupráce.

V situaci, kdy politické změny jdou ruku v ruce s globálními změnami v oblasti životního prostředí, jsme konfrontováni s dvojí realitou, s paradoxem lákavých příležitostí a nevyčísitelného bohatství, které můžeme využívat s cílem dosáhnout krátkodobého zisku na jedné straně, a nepříjemných dlouhodobých rizik, v něž může vyústit nevratné ničení přírody, na straně druhé. S tím, jak vyhlížíme budoucí věk antropocénu – horizont roku 2040 –, se vynořuje mnoho složitých otázek, které se dotýkají míru a války, života a smrti.

Uvidíme, do jaké míry se arktický režim dokáže přizpůsobit novým projevům nacionalismu, zda těžba surovin skutečně může pokračovat udržitelným způsobem a zda může Arktida jako zóna míru a spolupráce přežít měnící se globální politickou dynamiku, která na ni dopadá. Eseje v tomto svazku nabízejí důležité perspektivy na zásadní problémy, které jsou ve hře, a na procesy, které zde probíhají.

---

89 A. Vaughan: How the Coronavirus Has Impacted Climate Change – For Good and Bad, *New Scientist*, 14. 10. 2020, <https://www.newscientist.com>; B. Gates: COVID-19 Is Awful: Climate Change Could Be Worse, *Gates Notes*, 4. 8. 2020, <https://www.gatesnotes.com>.

Kapitola 1

Mění se úhly pohledu: konkurenční politické narativy a budoucnost Arktidy

Oran R. Young

Politické narativy jsou interpretační rámce, které analytici a odborníci z praxe vytvářejí a používají, aby nám usnadnili metodické a koherentní přemýšlení o otázkách, které vyvstávají v politických arénách. Protože takovéto narativy jsou sociální konstrukty, není možné jejich základní prvky falzifikovat. Politické narativy mají nicméně velký vliv nejen na tvorbu agendy, kdy pomáhají pojmenovávat nové otázky a zasazovat je jako témata k úvaze do interpretačního rámce v různých politických arénách, ale v konkrétnějším slova smyslu také na posuzování výhod a nevýhod alternativních způsobů řešení problémů, které se v rámci dané agendy dostávají do popředí. Někdy se stává, že jeden atraktivní narativ začne v určité tematické oblasti převládat, takže panuje široká shoda na tom, jakým způsobem je třeba uvažovat o určitých otázkách, které se v dané oblasti objevují. Jindy se naopak o pozornost těch, kdo působí v politických arénách, ucházejí různé vzájemně si konkurující narativy. V takových případech často debaty o vhodnosti různých narativů hrají důležitější roli spíše jako determinanty vzájemné shody či neshody tvůrců politiky než jako rozdíly v pohledu na věcné otázky.

Politické narativy nejsou jen výsledkem nezaujatého úsilí vysvětlovat nebo předpovídat vývoj událostí ve veřejné sféře. Projevují se v nich názory těch, kdo je vytvářejí a používají: zájmy tvůrců politiky a zástupců nestátních aktérů a intelektuální preference vědců a komentátorů. To znamená, že snaha utvářet převládající politické narativy a debaty o relativních výhodách různých narativů pro interpretaci vývoje v reálném světě je svou povahou politická. Jak odborníci z praxe, tak analytici vytvářejí a používají narativy, v nichž se projevuje jejich vlastní způsob myšlení a které staví do příznivého světla jimi preferované interpretace

reality. To však význam politických narativů nijak nesnižuje. Naopak, snáze tak pochopíme, proč debaty o adekvátnosti různých narativů často trvají tak dlouho a proč mohou v určitých specifických souvislostech vyvolávat ostré spory.

V této kapitole aplikuji tyto poznatky o politických narativech na soudobé dějiny Arktidy s cílem vysvětlit pozoruhodný rozmach iniciativ na podporu spolupráce v tomto regionu v období po konci studené války a posilování protichůdných perspektiv na otázky týkající se Arktidy v posledních letech, což je vývoj, kvůli němuž je stále obtížnější nacházet oboustranně přijatelná řešení významných problémů v Arktidě v politické agendě dnešní doby. Narativ, který zde budu nazývat *narativem arktické zóny míru*, se poprvé dostal do středu pozornosti na konci osmdesátých let dvacátého století a byl teoretickým základem řady opatření v oblasti vzájemné spolupráce, která arktické státy začaly uplatňovat v devadesátých letech dvacátého století. Zvláštní význam mezi těmito iniciativami mělo přijetí Strategie ochrany životního prostředí v Arktidě v roce 1991 a založení Arktické rady v roce 1996, spolu s řadou dalších aktivit realizovaných pod záštitou Rady v prvním desetiletím jednadvacátého století (např. Hodnocení klimatických dopadů na Arktidu, dokončené v roce 2004, Hodnocení námořní dopravy v Arktidě, dokončené v roce 2009).

Na přelomu prvního a druhého desetiletí jednadvacátého století se však všeobecná shoda na tomto narativu arktické zóny míru začala vytrácet a tento proces dále zrychlil v několika posledních letech. V tomto ohledu je pozoruhodné, že nevznikl pouze jeden nový narativ, který by jako převládající interpretační rámec nahradil původní narativ arktické zóny míru. Mnozí ve svém jednání nadále vycházejí z hlavních principů tohoto narativu, objevily se však hned tři další alternativní rámce, které se nyní ucházejí o pozornost tvůrců politiky. V této kapitole budu tyto vzájemně si konkurující narativy nazývat *narativ globální klimatické krize*, *narativ energie ze severu* a *narativ arktické silové politiky*. Je otázka, jak se vzájemné soutěžení mezi těmito narativy bude vyvíjet v následujících letech. Nepochybuji však o tom, že výsledek bude mít dalekosáhlé důsledky pro další vývoj mezinárodních vztahů v Arktidě, a obecněji na to, jaké místo Arktida v příštích letech zaujme v širším globálním řádu.

Tyto úvahy rozvíjím v několika krocích.⁹⁰ Začínám stručným výkladem o obsahu narativu arktické zóny míru a vyjadřuji se k jeho dopadu

---

90 Následující popis vychází z mých vlastních zkušeností, které jsem získal jako přímý pozorovatel dění v Arktidě a v některých případech jejich aktivní účastník od sedmdesátých let dvacátého století. V průběhu osmdesátých let jsem vypracoval koncept „věku Arktidy“ a stal

na tvorbu politiky. Dále líčím, jak došlo k erozi konsenzu na tomto narativu a nástupu tří konkurenčních narativů. A konečně obracím svou pozornost k budoucnosti a předkládám několik úvah o pravděpodobném vývoji od dvacátých let jednadvacátého století dále, přičemž se soustředím na téma vzniku a zániku interpretačních rámců pro problémy Arktidy a na otázku, co to bude znamenat pro ty, kdo se zabývají nejen budoucností samotného regionu, ale také širšími otázkami místa Arktidy v globálním řádu.

Narativ arktické zóny míru

1. října 1987 Michail Gorbačov ve svém projevu v Murmansku vyzval k tomu, aby se k Arktidě přistupovalo jako k „zóně míru“, a inicioval spolupráci na řešení celé řady problémů včetně kontroly zbrojení, komerční lodní dopravy, ochrany životního prostředí a vědeckého výzkumu. Panuje široká shoda na tom, že v tomto projevu byl poprvé veřejně na vysoké úrovni zformulován politický narativ, který se mezi analytiky a odborníky z praxe zabývajícími se Arktidou začal objevovat už od poloviny osmdesátých let dvacátého století.⁹¹ Mezinárodní spolupráce v Arktidě, která vycházela z touhy oslavit konec studené války a z eroze bipolárního řádu po zhroutilí Sovětského svazu v posledních dnech roku 1991, se zdála zajímavá pro arktické státy, ale zároveň nevedla k takovým důsledkům v globálním měřítku, aby vzbudila zájem ostatních členů mezinárodního společenství.⁹² Za těchto okolností se vize Arktidy jako svébytné „zóny míru“ rychle ujala a záhy vyústila v založení Mezinárodního vědeckého výboru pro Arktidu v roce 1990 a přijetí Rovaniemské deklarace, jíž byla schválena Strategie ochrany životního prostředí Arktidy, v roce 1991.

---

se aktivním členem skupiny prosazující myšlenku Arktidy jako svébytného regionu s vlastním politickým programem. Jako účastník jsem působil na pozicích spolupředsedy Pracovní skupiny pro mezinárodní vztahy v Arktidě, místopředsedy skupiny Mezinárodního vědeckého výboru pro Arktidu, předsedy Rady guvernérů Arktické univerzity, spolupředsedy Řídícího výboru pro Zprávu o lidském rozvoji v Arktidě a předsedy Řídícího výboru pro projekt arktické správy. Témata, jimiž se zabývám v této kapitole, by bylo možné rozpracovat do větší hloubky s pomocí obsahové analýzy oficiálních dokumentů, rozhovorů s účastníky, kritického přehledu sekundární literatury a dalších souvisejících metod.

91 Michail Gorbačov: řeč v Murmansku, slavnostní setkání při příležitosti udělení Leninova řádu a medaile Zlaté hvězdy městu Murmansk, 1. 10. 1987, <https://www.barentsinfo.fi>.

92 Oran R. Young: Is It Time for a Reset in Arctic Governance?, *Sustainability* 11 (2019), 4497, doi:10.3390/su11164497.

V rámci *narativu arktické zóny míru*, tak jak vykrytalizoval v letech 1987–1991, se vyvinula řada vzájemně spjatých principů.⁹³ Prvním a nejdůležitějším z nich je předpoklad, že cirkumpolární Arktida je v mezinárodním měřítku svébytným regionem s vlastní politickou agendou. Definičními znaky této agendy je společný závazek usilovat o ochranu životního prostředí a širší snaha prosazovat udržitelný rozvoj na cirkumpolárním severu. Zadruhé, hlavními hráči v arktické aréně jsou arktické státy samy; mohou a měly by hrát hlavní roli při řešení arktických otázek, bez ohledu na preference vnějších subjektů. Zatřetí, zvláštní pozornost zasluhuje úhel pohledu původních obyvatel Arktidy, kteří žijí na Dálném severu po staletí a právem považují Arktidu za svou domovinu. Především však Arktida z hlediska existence a fungování účinných systémů správy není vakuum. Na rozdíl od Antarktidy v období před uzavřením Smlouvy o Antarktidě v roce 1959 pevninské části Arktidy jednoznačně spadají pod jurisdikce arktických států. Její mořské části podléhají platnému mořskému právu, tak jak je formulováno v Úmluvě OSN o mořském právu a v souboru souvisejících dohod. Arktické státy jsou připraveny pracovat společně v tomto rámci a iniciativně zavádět další doplňková opatření, která usnadní spolupráci v otázkách ochrany životního prostředí a udržitelného rozvoje v regionu.⁹⁴

Platnost těchto principů nebyla nezpochybnitelná.⁹⁵ Dokonce i na konci osmdesátých let dvacátého století mnohé z environmentálních problémů Arktidy (např. dopad radioaktivních kontaminantů, perzistentních organických znečišťujících látek, stratosférického úbytku ozónu) vycházely původně odjinud než z Arktidy. O povaze členství ve skupině arktických států se přeli ti, kdo zdůrazňovali primát pěti států s pobřežím u Severního ledového oceánu (A5), na jedné straně, a ti, kdo prosazovali širší perspektivu a připojení Finska, Islandu a Švédska k A5, čímž vznikla dnes známá sestava A8, na straně druhé. Američtí tvůrci politiky se na samotnou myšlenku, že se k Arktidě má přistupovat jako ke svébytnému regionu, dívali skepticky, zejména poté, co se Spojené státy staly jedinou zbývající supervelmocí, které šlo o to, aby si zachovala svůj globální profil.⁹⁶ K rozpačitým výsledkům vedla kvůli geografické

93 O. R. Young: *Is It Time for a Reset in Arctic Governance?*

94 Ilulissatská deklarace, deklarace o správě Severního ledového oceánu, přijatá 28. 5. 2008, <https://cil.nus.sg>.

95 O. R. Young: *Constructing the 'New' Arctic: The Future of the Circumpolar North in a Changing Global Order*, *Outlines of Global Transformation* 12 (2019), s. 6–24.

96 J. English: *Ice and Water: Politics, Peoples, and the Arctic Council*, Toronto: Allen Lane 2013.

asymetrii mezi eurasijskou Arktidou a západní Arktidou dokonce i snaha o vymezení jižních hranic regionu.

Přesto se ukázalo, že narativ arktické zóny míru je pro mnohé atraktivní, a v diplomatických kruzích se rychle prosadil.⁹⁷ Výsledkem bylo, že 14. června 1991 Kanada, Dánsko, Finsko, Island, Norsko a Rusko (tehdy formálně stále ještě Sovětský svaz), Švédsko a Spojené státy podepsaly Rovaniemskou deklaraci o ochraně životního prostředí v Arktidě.⁹⁸ Tato ministerská deklarace, ačkoli se nejedná o právně závazný dokument, upevnila úlohu skupiny A8, zahájila Strategii ochrany životního prostředí Arktidy a udělila mandáty čtyřem pracovním skupinám, které se měly začít zabývat řadou otázek od dopadů znečišťujících látek po ochranu arktické flóry a fauny a arktického mořského prostředí. Protože většina ostatních považovala Arktidu za okrajovou oblast, která má relativně malý význam pro obyvatele jiných částí světa, nechali tento proces probíhat, aniž by se snažili vývoj událostí aktivněji ovlivňovat, alespoň v prvních letech.

Do značné míry díky úsilí pracovních skupin a entuziastickému zapojení vládních představitelů v institucích mimo ministerstva zahraničních věcí členských států se velmi snadno povedlo uvést návrhy mechanismů arktické spolupráce do praxe, čímž zároveň vzniklo společenství nadšených účastníků.⁹⁹ A8 tento příhodný okamžik využila a ve stopách Kanady, která šla příkladem a nad rámec běžné arktické politické agendy prosazovala také cíle udržitelného rozvoje, rozšířila a prohloubila mezinárodní spolupráci v Arktidě přijetím Ottawské deklarace o založení Arktické rady 19. září 1996.¹⁰⁰ Přestože ani Rada není založena na právně závazném dokumentu, tímto krokem došlo k upevnění role A8, rozšíření vize narativu arktické zóny míru a formálnímu uznání role domorodých národů v Arktidě jako stálých účastníků snah o prosazení mezinárodní spolupráce v regionu. Jak poměrně detailně zdokumentovali jiní, připravilo založení Rady půdu pro celou řadu významných iniciativ, které následovaly v rychlém sledu jedna za druhou v dalších letech a vycházejí všechny ze společného interpretačního rámce.¹⁰¹

97 O. R. Young: *Creating Regimes: Arctic Accords and International Governance*, Ithaca, New York: Cornell University Press 1998.

98 Deklarace z Rovaniemi – Deklarace o ochraně životního prostředí v Arktidě, přijatá 14. 6. 1991, <https://arcticcircle.uconn.edu>.

99 D. P. Stone: *The Changing Arctic Environment: The Arctic Messenger*, Cambridge: Cambridge University Press 2015.

100 Ottawská deklarace, Deklarace o zřízení Arktické rady, přijatá 19. 9. 1996, <http://hdi.handle.net/11374/85/>.

101 D. Nord: *The Arctic Council: Governance within the Far North*, London: Routledge 2016; M. Smieszek: *Informal International Regimes*.

Rostoucí význam konkurenčních narativů

Fakt, že není možné falzifikovat hlavní principy politických narativů, ještě neznamená, že jsou tyto narativy imunní vůči změnám v politické krajině nebo konkurenci alternativních narativů, které jsou atraktivní pro jinak orientované analytiky a odborníky z praxe. Jaký význam má tento postřeh pro vývoj, který se týká Arktidy? Mnozí pozorovatelé začali v posledních letech hovořit o „nové“ Arktidě a přemýšlet o potřebě hledání nových cest v této nové Arktidě.¹⁰² Ale rozhodujícím vývojem v kontextu této diskuse je, že ze spolupůsobení několika sil vyšlo jasné najevo, že arktický region je úzce provázaný s okolním světem, a dokonce s celým globálním řádem, a že je tím zpochybněna premisa, že Arktida je svébytný region s vlastní politickou agendou.¹⁰³ Spolu s tím, jak se tyto vazby s vnějším světem postupem času upevňují, začalo stále více analytiků a odborníků z praxe pochybovat o plauzibilitě hlavních principů narativu arktické zóny míru.

Zaprvé, a v jistém ohledu je to vůbec nejdůležitější aspekt, je zde soubor biofyzikálních vazeb, který zahrnuje zejména klimatický systém Země, ale zasahuje i další významné systémy (např. systém cirkulace v globálním oceánu), a propojuje Arktidu se systémem Země jako celkem. Zásadní je, že dopady změny klimatu v Arktidě jsou rychlejší a drastičtější než kdekoli jinde na této planetě.¹⁰⁴ povrchová teplota se v Arktidě zvyšuje více než dvakrát rychleji; polární mořský led ustupuje a ztenčuje se s dosud nevídanou rychlostí; ve studených vodách se zvláště výrazně projevuje acidifikace; permafrost se rozkládá a bortí; v důsledku tání na povrchu grónského ledového příkrovu přibývá v severním Atlantském oceánu sladká voda.

Není ani třeba dodávat, že tento vývoj, který lze z velké části přičítat vnějším vlivům, působí mimořádně vážné problémy komunitám v Arktidě, které se musí vyrovnávat s dopady dramatických změn, včetně eroze pobřeží, tání věčně zmrzlé půdy, změn v distribuci ryb a mořských savců a dalších.

102 A. Anderson: *After the Ice. Life, Death, and Geopolitics in the New Arctic*, New York: Smithsonian Books 2009.

103 R. W. Corell et al. (ed.): *The Arctic in World Affairs: A North Pacific Dialogue on Global-Arctic Interactions*, Busan – Honolulu: KMI and EWC 2019.

104 AMAP, Arctic Climate Change Update 2019, Tromsø, Norway: Arctic Monitoring and Assessment Programme of the Arctic Council, 2019; NOAA, *NOAA Arctic Report Card 2019*, <https://arctic.noaa.gov>.

Události v Arktidě, k nimž dochází v důsledku změny klimatu, mají také dalekosáhlé globální důsledky.¹⁰⁵ To je zčásti dáno funkcí zpětno-vazebních procesů, při nichž úbytek mořského ledu a sněhové pokrývky a zvětšující se plocha jezer s tavnou vodou vedou ke zvýšené absorpci slunečního záření. Je to také funkcí systémové dynamiky, kdy dopady změny klimatu v Arktidě změnou polárního tryskového proudění a systému cirkulace globálního oceánu v důsledku proudění sladké vody do Severního ledového oceánu a severní části Atlantského oceánu ovlivňují typické meteorologické jevy na severní polokouli.¹⁰⁶ Přesvědčení, že je reálné nakládat s Arktidou jako s oblastí z biofyzikálního hlediska samostatnou, už není udržitelné.

Stále častější politickou reakcí na získané poznatky je, že se o Arktidě uvažuje v rámci nově se prosazujícího *narativu globální klimatické krize*. Tento narativ vychází z předpokladu, že v současné době čelíme nejen problémům s klimatem, ale skutečné klimatické krizi, která se projevuje v globálním měřítku. A skutečně je třeba uznat, že řešení této krize je, nebo by mělo být, prvořadým zájmem tvůrců politiky na všech úrovních. V Arktidě ovlivňuje tento environmentální narativ jak zmírňování dopadů změny klimatu, tak adaptaci na ně. V první řadě je nezbytné co nejvíce omezit nebo zcela ukončit činnosti související s těžbou obrovských zásob uhlovodíků, které se nacházejí v oblastech vysoko na severu. Je také naléhavě třeba vyvinout soustředěné úsilí na řešení disruptivních dopadů změny klimatu na blahobyt obyvatel Arktidy a podniknout všechny potřebné kroky, které povedou k minimalizaci poškozování arktických ekosystémů. Celkově přijímání narativu globální klimatické krize naznačuje, že nemá smysl uvažovat o Arktidě jako o svébytném regionu s vlastní politickou agendou. Arktidu je spíše třeba zasadit do globální perspektivy a vyhodnocovat jak vývoj v tomto regionu, tak v dopady tohoto vývoje na globální systémy z pohledu Země jako systému.

Je paradoxní, i když ne překvapivé, že se někteří analytici a odborníci z praxe raději zaměřují na to, do jaké míry tyto biofyzikální síly přispěly k tomu, že je Arktida přístupnější a že se objevily nové možnosti pro průmyslová odvětví, která usilují o těžbu přírodních zdrojů v regionu a jejich transport na trhy na jihu. Vedoucí představitelé postsovětského Ruska se rozhodli učinit základem ekonomické rekonstrukce své země

---

105 M. C. Serreze: *Brave New Arctic: The Untold Story of the Melting North*, Princeton: Princeton University Press 2018.

106 R. W. Corell: *The Arctic: Tomorrow's Changes ... Today!*, in: *Whither the Arctic Ocean*, ed. P. Wassmann: Bilbao 2021, s. 21–32.

vylučně těžbu přírodních zdrojů v Arktidě a konkrétně těžbu obrovských zásob ropy a zejména zemního plynu, které se nacházejí v oblastech spadajících pod ruskou jurisdikci. Těžba zemního plynu na poloostrově Jamal a v přilehlých oblastech spolu s rozvojem Severní mořské cesty jako koridoru pro přepravu zkapalněného zemního plynu jak na západ do Evropy, tak i na východ do Asie je velmi výmluvným příkladem.¹⁰⁷ Čína v reakci na příležitosti, které se zdají atraktivní z politického i z ekonomického hlediska, investovala značné prostředky do rozvoje těžby zemního plynu v ruské Arktidě, zapracovala na rozvoji svých vlastních kapacit, které jí umožňují zapojit se do komerční dopravy na Severní mořské cestě, a zformulovala vizi arktické Hedvábné stezky jako jedné ze součástí své zastřešující iniciativy Pásmo a stezka.¹⁰⁸

Aktivity zahrnující těžbu přírodních zdrojů v Arktidě se také neomezují na ruský sever. Norsko jako ropný stát podniká kroky k rozšíření těžby ropy i zemního plynu v Barentsově moři. Aljaška, stát závislý na příjmech z těžby uhlovodíků, které pokrývají lví podíl jeho státního rozpočtu, se usilovně snaží stimulovat vlastní rozvoj nových zásob ropy a zejména najít způsob, jak dostat prokázané vydatné zásoby zemního plynu v North Slope na trhy v Asii. Zastánci brzkého přechodu Grónska k plné nezávislosti jsou si vědomi toho, že takový krok by příliš nedával smysl, pokud by země neměla k dispozici příjmy z rozvoje uhlovodíků nebo z těžebních operací, včetně využívání velkých ložisek kovů vzácných zemin.¹⁰⁹

V myšlení těch, kdo podporují využívání přírodních zdrojů nebo kdo se na těchto činnostech podílejí, tkví pevně cosi, co označují jako *narativ energie ze severu*. Ústředními tématy tohoto narativu je, že průmyslově vyspělé společnosti nemohou vzkvétat bez bohatých dodávek energie a různých surovin a že moderní technologie jsou dnes dostatečně vyspělé na to, aby umožnily těžbu a transport přírodních zdrojů ze severu bez vážných dopadů na životní prostředí. Rozvoj zdrojů je navíc nejlepší možností, jak zajistit ekonomickou udržitelnost komunit na severu a odlehlých oblastí. V této perspektivě je implicitně obsažena myšlenka, že vzájemně výhodné hospodářské aktivity mohou být zdrojem většího

107 T. Mítrova: Arctic Resource Development: Economics and Politics, in: *The Arctic in World Affairs*, ed. R. W. Corell et al., s. 205–224.

108 J. Yang – H. Tillman: Perspective from China's International Cooperation in the Framework of the Polar Silk Road, in: *The Arctic in World Affairs*, ed. R. W. Corell et al., s. 275–292.

109 M. Nuttall: Greenland Matters in the Crosscurrents of Arctic Change, in: *The Arctic in World Affairs*, ed. R. W. Corell et al., s. 89–107.

společenského blahobytu a mírových vztahů, stejně tak jako předpoklad, že nějak najdeme účinné odpovědi na problémy s klimatem, které nebudou vyžadovat drastické změny v povaze průmyslových společností. Nápadným rysem současných debat o otázkách politiky pro Arktidu je zjevná tendence zastánců narativu globální klimatické krize a zastánců narativu energie ze severu držet se svého vlastního diskurzu a příliš se přitom nezabývat diskrepancemi mezi oběma těmito narativy.

Pak je zde zvýšená senzitivita vůči velmocenské politice v Arktidě.¹¹⁰ Oživené Rusko podniká kroky, jejichž cílem je získat zpět status velmoci. V rámci těchto snah dochází k modernizaci ruského Severního loďstva, která se z velké části nachází na poloostrově Kola, znovuobsazení vojenských objektů opuštěných po rozpadu Sovětského svazu a rozšíření flotily ledoborců s jaderným pohonem. Čína podniká kroky, které mají vést k posílení jejího vlivu v Arktidě, převážně prostřednictvím ekonomických iniciativ, včetně toho, že začlenila Arktidu do své výjimečné geopolitické vize vyjádřené v ambiciózní iniciativě Pás a stezka. Ze strany Spojených států, které několik posledních desítek let měly o arktickou politiku relativně malý zájem, nyní začala zaznívat smělá vyjádření o stále větším významu vysoké politiky v Arktidě, o potřebě energicky čelit ruským a čínským snahám uplatňovat svou moc na severu, a o tom, jak důležité je začít razantně posilovat americké schopnosti operovat efektivně v arktických podmínkách.¹¹¹ To vedlo jak k mnoha konkrétním opatřením, jako je reaktivace druhé flotily námořnictva Spojených států amerických, tak i k řadě výzev k posilování schopností, pro něž se jako důvod uvádí, že Spojené státy musí být připraveny úspěšně zasahovat do významných politických otázek v Arktidě.

Výsledný narativ *silové politiky v Arktidě* do značné míry přímo aplikuje principy teorie realismu nebo neorealismu na současný vývoj na cirkumpolárním severu.¹¹² Někteří analytici snadno sklouzávají k poměrně extrémním formulacím tohoto narativu. Tvrdí, že v Arktidě probíhá „nová studená válka“,¹¹³ někteří dokonce s ohledem na vývoj v Arktidě

110 R. Pincus: Three-Way Power Dynamics in the Arctic, *Strategic Studies Quarterly* 14, 1 (2020), s. 40–63.

111 M. R. Pompeo: Looking North: Sharpening America's Arctic Focus, řeč pronesená v Rovaniemi ve Finsku 6. 5. 2019, <https://www.state.gov>.

112 K. N. Waltz: *Theory of International Politics*, Reading: Addison-Wesley 1979.

113 A. A. Anrahmanian: How the Global Battle for the Arctic became the new Cold War, *New Statesman*, 29. 8. 2019, <https://www.newstatesman.com>; Northern fights: America and Britain play cold-wargames with Russia in the Arctic, *The Economist*, 10. 5. 2020, <https://www.economist.com>.

tvrdí, že původní studená válka nikdy neskončila.¹¹⁴ Někteří komentátoři zachází až tak daleko, že tvrdí, že nyní je zcela reálný ozbrojený konflikt mezi velmocemi na Dálném severu, což je výhled, který by mohl vést ke vzplanutí třetí světové války.¹¹⁵ Není pochyb, že jde o extrémní názory, s nimiž v některých případech vystoupili pozorovatelé, kteří toho o Arktidě příliš nevědí, nebo mají dokonce zkreslené představy o geografii Arktidy a o reálných biofyzikálních, ekonomických a politických poměrech tohoto regionu. Je však překvapivé, jak snadné je se ve snaze o koherentní interpretaci vývoje, k němuž v Arktidě v dnešní době dochází, vrátit k narativu silové politiky.

Můžeme právem vyvodit závěr, že se zde vypovídá více o způsobu myšlení, s nímž mnozí analytici k arktickým záležitostem přistupují, než o tom, co se v Arktidě samotné skutečně odehrává. To nicméně neznamená, že můžeme vliv narativu silové politiky v Arktidě zcela pominout.¹¹⁶ Narativy, jako sociální konstrukty, mohou – kromě své funkce koherentního rámce popisu skutečného vývoje, k němuž v regionu, jakým je Arktida, dochází – hrát významnou roli při utváření skutečnosti.

Co tento vývoj znamená pro narativ arktické zóny míru, který v úvahách o arktické politice převládal v devadesátých letech dvacátého století a prvním desetiletí tohoto století? Tento narativ už sice v diskusích o arktických otázkách nepřevládá, ale je nadále vlivný, zejména jsou jím ovlivněni ti, kdo prosazují iniciativy spolupráce v rámci fór, jako je Arktická rada. Na půdě Rady se odehrávala jednání o třech právně závazných nástrojích osmi arktických států v druhém desetiletí tohoto století: Dohodě o pátrání a záchraně v Arktidě z roku 2011, Dohodě o připravenosti a reakci na úniky znečištění ropou z roku 2013 a Dohodě o posílení spolupráce v oblasti vědy v roce 2017. Zčásti v návaznosti na iniciativy Rady uzavřela na přelomu let 2014/2015 Mezinárodní námořní organizace dohodu o podmínkách právně závazného Polárního předpisu pro komerční lodní dopravu v Arktidě. V roce 2018 navíc pět arktických pobřežních států a pět dalších států (Čína, Island, Japonsko, Korea a Evropská unie) podepsalo dohodu o rybolovu ve střední části Severního ledového oceánu. Pracovní skupiny Arktické rady mezitím přijímaly

114 R. Huebert: A new Cold War in the Arctic?! The old one never ended!, *Arctic Yearbook 2019*, <https://arcticyearbook.com>.

115 M. Klare: World War III's newest battlefield, 16. 2. 2020, šířeno prostřednictvím skupiny Google „Arktida bez jaderných zbraní“.

116 Congressional Research Service, Changes in the Arctic: Background and Issues for Congress, aktualizováno 22. 5. 2020, <https://crsreports.congress.gov>. R41153.

další kroky, které vedly ke změnám v určitých specifických oblastech, jako je ochrana flóry a fauny.¹¹⁷ Na začátku roku 2013 zahájil činnost stálý sekretariát Arktické rady v norském Tromsø. A na konci švédského předsednictví v květnu 2013 vydala Arktická rada na zasedání ministrů prohlášení, v němž se tvrdí, že: „Rada se stala předním fórem spolupráce v arktickém regionu na vysoké úrovni a z tohoto regionu jsme udělali oblast jedinečné mezinárodní spolupráce.“¹¹⁸

Podíváme-li se na toto poněkud sebechvalné prohlášení z hlediska vývoje popsaného v předchozích odstavcích, může se nám nyní jevit jako poněkud naivní. Přesto není úplně neoprávněné. Narativem arktické zóny míru – který naznačuje, že tento region a jeho správa jsou jedinečné a do jisté míry izolované od vnějších politických sil – se nadále řídí myšlení a jednání mnoha odborníků z praxe a analytiků, kteří se zabývají arktickými záležitostmi, a v oblasti mezinárodní spolupráce takto bylo dosaženo řady významných úspěchů.

Budoucnost Arktidy

Co můžeme z této analýzy vyvodit pro budoucnost Arktidy? Není důvod se domnívat, že by se některý ze čtyř zde probraných interpretačních rámců znovu prosadil jako konsenzuální narativ, který by ovládl myšlení odborníků z praxe a analytiků zabývajících se otázkami arktické politiky. Protože klíčové prvky těchto narativů nelze falzifikovat, nemůžeme shromáždit a použít doklady, jimiž bychom prokázali, že je některý z těchto narativů nadřazen ostatním a že bychom si jej měli zvolit za vodítko vlastních úvah o dalším vývoji arktické politiky. V tomto stadiu vývoje je zcela evidentní, že se vliv dvou nebo i více narativů projevuje třeba i na jediné diplomatické akci nebo politicky relevantní konferenci. Na stejné konferenci je například běžné přejít od jednoho zasedání, kde je tématem klíčový význam Arktidy v dynamice klimatického systému Země, k druhému, na němž se rozpitvává těžba fosilních paliv v arktických podmínkách a možnosti řešení problémů, s nimiž se potýkají provozovatelé lodní dopravy při přepravě ropy a zemního

---

117 T. Barry et al.: The Arctic Council: An Agent of Change?, *Global Environmental Change*, sv. 63, červenec 2020.

118 Arktická rada: Vision for the Arctic Adopted at the Arctic Council Ministerial Meeting in Kiruna, Sweden on 15 May 2013, <http://hdl.handle.new/11374/287>.

plynu z Arktidy na trhy v průmyslově vyspělých zemích v Asii, Evropě a Severní Americe.¹¹⁹

Z tohoto výkladu o politických narativech, které hrají nesporně značnou roli v úvahách o osudu Arktidy v nadcházejících dekádách, však přesto můžeme vyvodit určité závěry. Není vůbec reálné, abychom se vrátili k podmínkám devadesátých let dvacátého století, kdy se zdálo, že Arktida je z hlediska hlavních arén mezinárodní vztahů na periferii zájmu, a nearktické státy neprotestovaly vehementně proti aktivitám arktických států potvrzujícím jejich vlastní výjimečné postavení v otázkách cirkumpolární regionální politiky a požadujícím pro ně hlavní roli při koncipování a používání nástrojů jako Arktická rada.¹²⁰

Biofyzikální i geopolitické vazby mezi Arktidou a celkovým systémem Země budou během vývoje v dohledné budoucnosti nevyhnutelně čím dál užší a pevnější. O takových otázkách, jako je potenciální dopad určitých trendů (např. uvolňování metanu nebo oxidu uhličitého z tající věčně zmrzlé půdy) na klimatický systém, se vedou vášnivé debaty, ale o významu dění v Arktidě pro budoucnost klimatického systému Země není pochyb. Že se v Arktidě znovu rozehrává politika velmocí, k nimž nyní jako významný hráč patří i Čína, je už spíše realitou současnosti než výhledem do budoucnosti. Byli bychom alarmisté, kdybychom očekávali, že to povede k ozbrojeným střetům v Arktidě. Je mnohem pravděpodobnější, že vliv se v této aréně bude získávat s pomocí ekonomických iniciativ, nebo dokonce konkurence v oblasti vědy, než s použitím vojenské síly. Vzhledem k tomu, že se Arktida stala součástí globálních strategií, jako je čínská iniciativa Pás a stezka, jsou však irelevantní jakékoli úvahy o tom, že by k Arktidě bylo možné přistupovat jako k samostatnému regionu oddělenému od globálních sil.

Uvedené závěry potvrzuje několik nastupujících trendů. Deglobalizace, kterou je třeba přičítat silám působícím v jiných oblastech než v Arktidě, jako je prudce rostoucí napětí mezi Čínou a Amerikou, ovlivní vývoj v Arktidě, protože kvůli ní budou méně atraktivní arktické lodní trasy a bude zpochybněna vidina velkých infrastrukturních projektů v Arktidě. Ještě dramatičtější jsou současné a očekávané dopady pandemie COVID-19, kterou dnes zasvěcení odborníci považují za nejvíce disruptivní globální událost od dob velké hospodářské krize v třicátých letech dvacátého století a druhé světové války. Nehledě na rizika pro veřejné

119 *The Arctic in World Affairs*, ed. Robert W. Corell et al.

120 *Governing Arctic Change: Global Perspectives*, ed. K. Keil – S. Knecht, London: Palgrave 2017; O. R. Young: Is It Time for a Reset in Arctic Governance?

zdraví v Arktidě, která si s pandemií spojujeme, nasvědčuje stále více dokladů tomu, že tato krize povede k hlubokým změnám v globálním ekonomickém systému. Přírodní zdroje Arktidy, s jejichž těžbou a přepravou byly vždy spojeny značné náklady, se mohou v budoucnosti zdát na globálních trzích podstatně méně konkurenceschopné, než jak tomu bylo v posledních letech.

To vůbec neznamená, že se konkrétně Arktidy netýká a nebude nadále týkat řada politických otázek, které mohou a mají řešit buď jednotlivě, nebo ve vzájemné spolupráci arktické státy. Dopady změny klimatu na arktické komunity jako eroze pobřeží a tání věčně zmrzlé půdy vyvolávají naléhavou potřebu adaptace a jejich řešení rozhodně nelze odkládat na blíže neurčenou dobu v budoucnosti. Je nesporné, že je třeba podniknout rozhodné kroky v otázkách veřejného zdraví, které ovlivňují obyvatele Arktidy, včetně velmi rozšířeného užívání návykových látek a sebevražd v některých komunitách. Prudký nárůst počtu rozsáhlých požárů a extrémních povodní daleko na severu je obrovskou výzvou nejen pro sociální systémy, ale také pro ekosystémy. Důsledky, k nimž patří ztráta nebo narušení přirozeného životního prostředí arktických druhů, jako jsou lední medvědi, mroži a karibu, jsou přinejmenším znepokojivé. Zkrátka, je celá řada naléhavých problémů, které budou muset řešit v prvé řadě arktické státy a jejich arktické komunity.

Některé z těchto problémů vyžadují, aby konaly jednotlivé státy, nebo dokonce jednotlivé komunity. Například stěhování komunity těžce postižené pobřežní erozí je do značné míry čímsi, co je třeba řešit lokálně, navzdory ožehavému problému financování takového transferu. Jiné problémy však budou vyžadovat společnou akci, a značný prostor pro sdílení zkušeností a odborných znalostí existuje dokonce i v těch případech, kdy je třeba konat individuálně. Uvedme obzvláště nápadný příklad: zatímco obavy o veřejné zdraví se v jednotlivých zemích, a někdy i v jednotlivých komunitách v téže zemi v detailech liší, mohli bychom se i v takovýchto případech dlouho bavit o sdílení poznatků a dokladů účinnosti určitých strategií jednání. Měli bychom se zamyslet nad tím, jaké důsledky mají tyto poznatky pro atraktivitu narativu arktické zóny míru a pro pokračující nutnost takových mechanismů spolupráce, jako je Arktická rada.

Rada není schopna přijímat opatření, s jejichž pomocí by mohla kontrolovat faktory urychlující změnu klimatu, autoritativně rozhodovat o trajektorii těžby přírodních zdrojů v Arktidě ve velkém měřítku, ani podstatně ovlivňovat vývoj velmocenské politiky v Arktidě. Úsilím v tomto smyslu by jen riskovala, že prozradí, jak je slabá, a ztratila

důvěru, že dovede účinně jednat v jiných oblastech. Přesto může být Arktická rada se svými pracovními skupinami, které přebírají odpovědnost za významné iniciativy, tím pravým orgánem pro řešení podobných problémů, o jakých jsme hovořili v předchozím odstavci. Z toho, co jsme uvedli, vyplývá, že v otázkách správy Arktidy nastal čas na nový začátek, že se má Arktická rada zaměřit na otázky, které je sama schopna účinně řešit, a že se má obrátit na jiné orgány, aby se zabývaly problémy, při jejichž řešení nelze dosáhnout pokroku bez zohledňování vztahů mezi Arktidou a globálním systémem.¹²¹

To může být pro některé zklamáním, zejména pro ty, kdo věří, že Arktida se může držet stranou jako zóna míru a že mechanismy jako Arktická rada mohou dokonce do jisté míry podpořit iniciativy spolupráce, jejichž cílem je zmírnit konflikty v jiných regionech. Ale to nejlepší, co na této křižovatce můžeme udělat, je arktickou agendu rozdělit a jednotlivé problémy alokovat do těch politických arén, kde je největší šance na jejich efektivní řešení. Alternativní řešení by znamenalo riskovat, že se velmi reálné úspěchy posledních třiceti let rozplynou ve vzájemných sporech, kvůli nimž bychom příliš neměli naději, že dosáhneme konstruktivních výsledků v záležitostech týkajících se přímo Arktidy. Zajímavé je, že vývoj v tomto smyslu může vést k situaci, kdy se v různých prostředích budou uplatňovat různé politické narativy. Narativ arktické zóny míru tak může být rámcem pro snahy o řešení řady specifických arktických otázek v prostředí, jako je Arktická rada, a jeden nebo více dalších narativů mohou být zdrojem komplexních úvah o vazbách mezi Arktidou a celkovým globálním řádem.

---

121 O. R. Young: Is It Time for a Reset in Arctic Governance?

Kapitola 2

Ochrana přírody v Arktidě

Henry P. Huntington

Úvod

V Arktidě působí řada mezinárodních institucí a organizací. Arktická rada je státy řízené fórum, které podporuje mezivládní spolupráci svých členů. Na její práci se jako stálí členové podílejí také arktické domorodé národy (zastoupené prostřednictvím svých konkrétních organizací) a dále nearktické státy se statutem pozorovatele a další subjekty.¹²² Severské fórum je konsorcium orgánů státní správy na subnacionální úrovni, které umožňuje sdílet ideje a aktivity týkající se Arktidy.¹²³ Severní polární kruh je nevládní fórum pro podniky a další subjekty, které na této platformě mohou diskutovat o Arktidě a navazovat kontakty v rámci celého regionu i za jeho hranicemi.¹²⁴ Mezinárodní vědecký výbor pro Arktidu sdružuje výzkumné organizace a vědce.¹²⁵ Různé smlouvy a dohody slouží podpoře bilaterální a multilaterální spolupráce v oblasti práv původních obyvatel, komerční lodní dopravy, ochrany ledních medvědů, řízení rybolovu, lovu mořských savců, likvidace úniků ropy, operací pátrání a záchrany, přeshraničního cestování, vědeckého výzkumu a v mnoha dalších oblastech, ať už se dotýkají vztahů mezi lidmi nebo vztahů lidí k životnímu prostředí.¹²⁶

122 <https://arctic-council.org/en/about/>.

123 <https://www.northernforum.org/en/the-northern-forum/about-us>.

124 <http://www.arcticcircle.org/about/about/>.

125 <https://iasc.info/iasc/about-iasc>.

126 Srov. O. R. Young: *The Internationalization of the Circumpolar North: Charting a Course for the 21st Century*, <http://www.thearctic.is>.

Pozoruhodné je, že mezinárodní spolupráce je už dlouhou dobu typickým rysem, kterým se Arktida vyznačuje. Norové Fridtjof Nansen a Hjalmar Johansen se po své epické cestě na severní pól po mořském ledu vrátili s britskou expedicí přes ruskou Zemi Františka Josefa.¹²⁷ V říjnu 1988 připlul k Barrow na Aljašce ruský ledoborec, aby pomohl prorazit únikovou cestu pro plejtvákovce šedé, kteří uvízli ve zmenšujícím se otvoru v ledu. Spor o Hans Island mezi kanadským ostrovem Ellesmere a Grónskem doprovází kuriozní praxe, kdy každá strana vznáší na tento ostrov územní nároky tím, že na něm pro druhou zanechává lahev s kořalkou. Rusko a Spojené státy se sice střetávají kvůli Krymu, Sýrii a dalším sporným otázkám po celém světě, ale přesto v 2018 předložily společný návrh na stanovení lodních tras v Beringově průlivu, který přijala Mezinárodní námořní organizace.¹²⁸ Nepočtené zbývající hraniční spory nemají větší význam, není pravděpodobné, že by vedly k vážnějšímu konfliktu, a snad právě proto lze očekávat, že zde zůstanou tak, jak jsou, přinejmenším do té doby, než se o ně někdo začne opravdu zajímat.¹²⁹

V této kapitole se zabývám vyhlídkami ochrany přírody v Arktidě, jak se jeví vzhledem k současnému stavu spolupráce a institucí v Arktidě, chybějící konzistentní a přesvědčivé vizi pro Arktidu, rozhodnutím, před nimiž stojíme, a možným cestám dalšího vývoje v následujících dvou desetiletích.

Arktida dnes

Je Arktida díky svým etablovaným institucím a dlouhodobému kapitálu dobré vůle dobře připravena na environmentální a sociální změny? V některých ohledech můžeme být jako společnost optimisty.¹³⁰ Kdybychom v Arktidě hledali nejbližší analogii historických závodů o půdu ve Spojených státech, byla by jí snaha vymezit práva na rozšířené kontinentální šelfy. Rusko sice vztyčilo symbolickou vlajku na mořském dně na severním pólu, ale územní nároky nebudou vyznačovány a posuzovány

127 F. Nansen: *Farthest North*, New York: Harper 1907.

128 Maritime Executive: IMO authorizes new Bering Sea routing, 26. 5. 2018, <https://www.maritime-executive.com>.

129 Viz kapitolu Suzanne Lalondeové v tomto svazku o sporu Kanady a Spojených států o status Severozápadního průjezdu.

130 Viz kapitolu Lassi Heininena v tomto svazku o spolupráci v Arktidě a „arktickým paradoxu“ oteplování, které vede k větší těžbě ropy, což zase vede k většímu oteplování.

na volném moři, ale vyhodnocovány postupy stanovenými v Úmluvě OSN o mořském právu.¹³¹ Mezinárodní námořní organizace vytvořila Polární předpis, který vstoupil v platnost 1. ledna 2017, tak aby se mohl používat, jakmile dojde k očekávanému nárůstu komerční lodní dopravy.¹³² Devět zemí a Evropská unie podepsaly v říjnu 2018 Dohodu o prevenci neregulovaného rybolovu na volném moři ve střední části Severního ledového oceánu. V době přípravy tohoto textu čeká tento doklad obezřetného přístupu k řízení rybolovu na ratifikaci už jen jedinou zemí, aby mohl vystoupit v platnost.¹³³ Inupiatové ze severní Aljašky a Inuvialuitové ze severozápadní Kanady uzavřeli dohody o přeshraniční spolupráci týkající se péče o lední medvědy a další druhy.¹³⁴ Významný současný projekt těžby přírodních zdrojů, v němž jde o zpracovávání zkapalněného zemního plynu na poloostrově Jamal v severním Rusku, je společným podnikem společností z Ruska, Číny a Francie, které se všechny řídí normami pro mezinárodní obchodní partnerství.¹³⁵

Přesto však můžeme být jako společnost také pesimisty. Arktické přírodní zdroje, rybami a ropou počínaje a námořními trasami a turistickými atrakcemi konče, přitahují pozornost v globálním měřítku. S touto pozorností se pojí také hmotné zájmy a tlak developerů.¹³⁶ Arktida není imunní vůči průmyslovým haváriím a znečištění může životní prostředí v Arktidě poškodit stejně jako kdekoli jinde. Přísná opatření na ochranu přírody na jednom místě snadno zmaří neomezená těžba jinde, protože ryby ani uniklá ropa se nezastaví na státních hranicích nebo na okraji chráněné oblasti. Globální problém perzistentních organických látek byl postupně čím dál evidentnější v osmdesátých a devadesátých letech dvacátého století, kdy byla u arktických druhů a obyvatel Arktidy zjištěna

131 N. Matz-Lück: Planting the Flag in Arctic Waters: Russia's Claim to the North Pole, *Göttingen Journal of International Law* 1, 2 (2009), s. 235–255, doi: 10.3249/1868-1581-1-2-matz-lueck; K. Doods: Flag Planting and Finger Pointing: The Law of the Sea, the Arctic and the Political Geographies of the Outer Continental Shelf, *Political Geography* 29, 2 (únor 2010), s. 63–73, <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2010.02.004>. Viz také N. Bayat Grajewski: Russia's Great Power Assertion: Status-Seeking in the Arctic, *St Antony's International Review* 13: 1, *The Politics of Uncertainty* (květen 2017), s. 141–163, <https://www.jstor.org>.

132 Mezinárodní námořní organizace, Mezinárodní předpis pro lodi operující v polárních vodách (Polární předpis), <http://www.imo.org/en/MediaCentre/HotTopics/polar/Documents/POLAR%20CODE%20TEXT%20AS%20ADOPTED.pdf>.

133 Dohoda o prevenci neregulovaného rybolovu na volném moři ve střední části Severního ledového oceánu, podepsaná v Ilulissat, Grónsko, 3. 10. 2018. <https://www.dfo-mpo.gc.ca>.

134 N. L. Kanayurak: *A Case Study of Polar Bear Co-Management in Alaska*, nepublikovaná magisterská práce, University of Washington, Seattle 2016.

135 Yamal Liquefied Natural Gas, o projektu, 2015. <http://yamallng.ru>.

136 Viz kapitolu Holma Olsena v tomto svazku o právech arktických národů rozhodovat o své vlastní budoucnosti.

vysoká hladina těžkých kovů a perzistentních organických polutantů, a to daleko od míst, kde se tyto kontaminující látky vyráběly a používaly.¹³⁷ Globální problém plastového odpadu v současné době zasahuje i Arktidu, znečišťuje pláže a spolu s potravou jej vstřebávají ryby, ptáci a savci.¹³⁸

Přestože v Arktidě působí celá řada různých institucí a spolupráce probíhá na mnoha úrovních, dochází nadále k plíživé degradaci, kdy nesčetná rozhodnutí a aktivity na nižší úrovni narušují environmentální a kulturní integritu. Jednotlivě mohou být tyto změny zanedbatelné, a mnohé z nich jsou dokonce vítány jako forma pokroku, protože přinášejí pracovní místa a příležitosti tam, kde jich dříve moc nebylo. Ve skutečnosti nejde o nic nového. Po staletí se lidé z nižších zeměpisných šířek vydávají daleko na sever za kožešinami, velrybami, mrožovinou, zlatem, ropou a dalšími komoditami. Do obchodu s těmito produkty se často zapojovali místní obyvatelé.¹³⁹ A v důsledku toho byla na konci devatenáctého a na začátku dvacátého století zdecimována populace velryb grónských,¹⁴⁰ v osmdesátých letech dvacátého století téměř vymizela z centrální části Beringova moře treska pestrá¹⁴¹ a v letech 1994–1995 došlo v ruské Komijské republice k masivnímu úniku ropy z poškozeného ropovodu. V květnu 2020 došlo v Krasnojarském kraji k úniku nafty společnosti Norilsk, která zaplavila řeku. Tato pustošivá průmyslová havárie pokračuje, i když je méně rozsáhlá než ta, která se odehrála v Komi v devadesátých letech minulého století.¹⁴² Výuka ve školách poskytuje formální vzdělání, ale často na úkor předávání

137 Arctic Monitoring and Assessment Programme, The Arctic Assessment Report, Oslo: AMAP, 1997. Viz také Persistent Organic Pollutants: A Global Issue, A Global Response, <https://www.epa.gov>. Srov. J. Ma – H. Hung – C. Tian et al., Revolatilization of Persistent Organic Pollutants in the Arctic induced by Climate Change, *Nature Climate Change* 1 (2011), s. 255–260, <https://doi.org/10.1038/nclimate116>.

138 I. Peeken – S. Primpke – B. Beyer et al.: Arctic Sea Ice is an Important Temporal Sink and Means of Transport for Microplastic, *Nature Communications* 9 (2018), article 1505. <https://doi.org/10.1038/s41467-018-03825-5>.

139 J. R. Bockstoce: *Fur and Frontiers in the Far North*, New Haven: Yale University Press 2010.

140 J. R. Bockstoce: *Whales, Ice & Men*, Seattle: University of Washington Press 1986. Viz také J. McCannon: *A History of the Arctic: Nature, Exploration and Exploitation*, London: Reaktion Books 2012.

141 National Oceanic and Atmospheric Administration: All-Nation Historical Catch of Pollock from the Bering Sea 1977–2006, <https://www.afsc.noaa.gov>.

142 Arctic Monitoring and Assessment Programme, The Arctic Assessment Report. Viz také H. Glanville et al.: A 20,000-tonne Oil Spill is Contaminating the Arctic – It Could Take Decades to Clean Up, *The Conversation*, 14. 7. 2020, <https://theconversation.com>; A. Kireeva: Oil Spill in Russian Arctic had Many Causes, Environmentalists Say, *Bellona*, 22. 6. 2020, <https://bellona.org>.

tradičních znalostí, které se získávaly dlouhodobou praktickou činností a spoluprací na pevnině i na moři. Zaměstnání zajišťuje příjem, ale často na úkor času, který by mohl být věnován lovu, rybolovu a sběru. Národní jazyky jsou praktické, ale přicházíme o domorodé jazyky a kulturní dědictví.¹⁴³

Uvízli jsme tak v určitém dilematu. Stará Arktida se potýkala s chudobou, nízkou průměrnou očekávanou délkou života a dalšími nežádoucími jevy premoderního světa. Modernizace se neobešla bez vážných problémů, ale přinesla mnoho výhod, včetně prodloužení průměrné očekávané délky života a zmírnění chudoby, přestože ve většině zemí zůstávají průměrné hodnoty v arktické části země pod národním průměrem.¹⁴⁴ Rozvoj arktických přírodních zdrojů je jednou z možností, jak tyto benefity financovat, nemají-li arktické oblasti spoléhat pouze na štědrost národních vlád na jihu. Ale rozvoj s sebou přináší své vlastní problémy, které narůstají spolu s tím, jak se průmyslové aktivity na pevnině i na moři rozšiřují a ponechávají arktickým druhům a obyvatelům stále méně nedotčených oblastí. Tento trend můžeme sledovat po celém světě, kdy se z dávných domovů stávají „nové hranice“, které se následně promění v osídlené oblasti a v nichž zůstane jen hrstka relikvů minulosti, ukrytých v parcích, vystavených v muzeích nebo zachovaných na mapách jako místní jména.

Za vizí pro Arktidu

Může Arktida z této vyšlapané cesty uhnout a najít způsob, jak si uchovat svou osobitost a zároveň umožnit arktickým národům další rozvoj? Jsou naše současné instituce schopné tento úkol splnit? První otázka zůstává otevřená. A výsledky z nedávné minulosti a současnosti naznačují, že odpověď na druhou otázku zní „ne“.

Uvědomit si, že společnost je skutečně na této cestě, je prvním krokem, který musíme udělat, abychom se z ní dostali. Vzhledem k řídkému osídlení a obtížné dostupnosti není přítomnost člověka v arktické krajině často příliš patrná. Při pohledu zblízka se nám však naskýtá jiný obrázek. Na silnice, doly, kempy pro sportovní rybolov a další lidmi vytvořenou

143 Conservation of Arctic Flora and Fauna, The Arctic Biodiversity Assessment, Akureyri, Iceland: Conservation of Arctic Flora and Fauna, 2013.

144 Arctic Monitoring and Assessment Programme, The Arctic Assessment Report; *Arctic Human Development Report*, Stefansson Arctic Institute, Akureyri, Iceland 2004.

infrastrukturu narážíme po celé Arktidě. Jak jsme již zmínili, kontaminanty a plasty najdeme, kam se jen podíváme. Vlády a podniky připravují plány, které pokrývají mapu dalšími rozvojovými projekty. Hodnotíme dopady na životní prostředí a dospíváme k závěru, že jedna nová aktivita navíc příliš neuškodí. A nedbáme na váhu historie, poučení z jiných případů a skutečnost, že mnoho malých ran může způsobit velkou škodu.

Druhá možnost jak se z oné vyšlapané cesty dostat, je rozvinout vizi Arktidy, jaká by mohla být.¹⁴⁵ Zrádným aspektem plíživé degradace je, že si sotva všimneme, co se odehrává. Ke každé dramatické události, jakou byl rozpad populace tresek v okolí Newfoundlandu, můžeme doplnit mnoho původně mohutných rybích tahů, z nichž postupně zůstaly jen nepatrné zbytky, které vydají jen na symbolický rybolov.¹⁴⁶ Ropná pole, kdysi koncentrovaná v okolí Prudhoe Bay na severu Aljašky, se nyní táhnou stovky mil podél pobřeží a do vnitrozemí a rozšiřují se i dál na moře.¹⁴⁷ Když je něčeho dostatek, máme to za garantované a spokojíme se s nepatrným zlomkem toho, co kdysi bývalo a co by zase mohlo být. Omezená očekávání vedou k omezeným výsledkům, které naše očekávání dále omezují. Naše vize pro Arktidu by ale měla vycházet z toho, že toho čekáme hodně.

Naše současné instituce selhávají v obou ohledech. Především nám chybí přesvědčivá vize Arktidy, která by pulzovala životem. Vedoucí představitelé a úředníci říkají, co mají, o opatřeních, která jsou přijímána, aby *se předešlo* kulturním a environmentálním ztrátám, ale jen velmi málo toho slyšíme o opatřeních *pro* něco pozitivního. Naše očekávání se soustředí na to, jak zvládneme nárůst lodní dopravy a rybolovu, zvýšenou těžbu ropy a zemního plynu, další doly nebo větší počty turistů. Nedisputujeme ale o tom, zda bychom neměli nastavit limity tak, aby donekonečna nenarůstala stopa, kterou zde za sebou jako lidé zanecháváme, nebo o tom, jak by mohla vypadat živoucí arktická společnost – nikoliv pouhá kopie společností dále na jihu. Místo toho se dál chováme tak, jako by Arktida snesla, cokoli si usmyslíme, jako by všechny naše zkušenosti z jiných částí světa byly na severu irelevantní. Žádná z našich stávajících institucí toho nedělá dost pro to, abychom se probrali z našeho

145 K vývoji arktických narativů a jejich vzájemné konkurenci viz kapitolu Orana Younga v tomto svazku.

146 Callum Roberts: *The Unnatural History of the Sea*, Washington, DC: Island Press 2008.

147 *Conservation of Arctic Flora and Fauna, Arctic Flora and Fauna: Status and Conservation*, Helsinki: Edita, 2001. Srov. E. M. Gilmer: Judges Weigh Trump's Bid to Reopen Parts of Arctic to Drilling, *Bloomberg Law*, 6. 6. 2020, <https://news.bloomberglaw.com/environment-and-energy/judges-weigh-trumps-bid-to-reopen-parts-of-arctic-to-drilling>.

pohodlného sebeuspokojení, s nímž předpokládáme, že všechno bude nějak v pořádku, že vyšlapaná cesta musí být ta správná.

Zadruhé nemáme žádný účinný nástroj, s jehož pomocí bychom mohli posuzovat, měřit a zvládat kumulativní účinky desítek, stovek a tisíců drobných aktivit po celé Arktidě, a to v krátkodobém ani dlouhodobém horizontu. Věda na tento úkol prozatím nestačí a žádná z našich institucí nemá takové možnosti, aby dokázala sama usměrňovat všechny lidské aktivity. Místo toho si sami blahopřejeme k tomu, že jsme stanovili námořní trasy v Beringově průlivu, ale už se vůbec ne bavíme o tom, zda a do jaké míry je třeba omezit celkový objem dopravy. Pochvaluje si regulovaný rybolov velryb grónských, přestože stále více velryb uvízne v sítích rybářů nebo se srazí s jejich loděmi. Povolujeme rybolov v místech, kde narvalové zimují, a provoz lodí přepravujících rudu v místech, kde se narvalové zdržují v létě, ale neděláme nic pro to, abychom oba tyto zásahy do jejich prostředí mohli posoudit v jejich vzájemné souvislosti nebo je mohli společně regulovat. Máme všechny předpoklady k tomu, aby naše početné instituce přijímaly řadu jednotlivých rozhodnutí, která jsou sama o sobě rozumná, ale ve svém úhrnu vedou jen k „pečlivě kontrolovanému“ omezování našich očekávání a degradaci arktického prostředí.

Teoreticky vzato jsou tyto problémy přesně tím, co má řešit integrovaný management ekosystémů.¹⁴⁸ Myšlenka, že může docházet ke kumulaci účinků, není žádnou novinkou. Přesto se potýkáme s tím, jak je „integrovaná“ a „řídí“. V jádru jde o otázku výměny jednoho za druhé. Nemůžeme mít všechno, co bychom možná chtěli, takže si musíme vybírat. Jsou prioritou ryby, nebo ropa? Do jaké míry smíme narušit lov tuleňů, abychom zajistili lepší podmínky pro lodní dopravu? Jak kvantifikovat, měřit a porovnávat rizika? Na takové otázky neexistují jednoznačné odpovědi. Běžná odpověď je i nadále trvat na tom, že můžeme mít všechno, že těžba ropy a plynu na moři nemusí představovat hrozbu pro rybolov nebo mořské savce, že tuleni a lovci tuleňů si mohou zvyknout na pohled na velké lodi a na zvuk a zápach, které vydávají. To je nesmysl. Ale bez vize Arktidy plné života bojujeme jen o desítky méně významných vizí, které proti sobě staví dnešní zisky a budoucí kvalitu života.

I kdybychom se nakrásně shodli na této vizi hojnosti, stále nechápeme dostatečně ekosystémy a lidská společenství, nemluvě o podkladových

---

¹⁴⁸ Viz např. N. French: Can the Ecosystem Approach (EA) Work in Arctic Science and Governance?, 30. 11. 2017, <http://polarconnection.org>. Srov. R. Siron et al.: Ecosystem-Based Management in the Arctic Ocean: A Multi-Level Spatial Approach, *ARCTIC* 61, 1 (2008), s. 86–102.

datech, s jejichž pomocí bychom mohli přesně předpovídat, jaké aktivity Arktida snese a kolik, než začne docházet k její degradaci. Jak vidíme i jinde ve světě, místo abychom v systému vzhledem k různým nejistotám a variabilitě ponechali určitou rezervu, usilovně se snažíme dosáhnout všech stanovených limitů, a dokonce je překročit. Pokud nemůžeme prokázat, že určitá aktivita bude mít dopady, hned má zelenou. To je postavené na hlavu. Při rozhodování o některých otázkách jsme se v poslední době řídili opačným přístupem, tj. že dokud si nebudeme dostatečně jisti, že nezpůsobíme škodu, měli bychom danou aktivitu odložit. Dohoda o rybolovu ve střední části Severního ledového oceánu je jedním z takových příkladů. Je však třeba dodat, že v době podpisu této dohody v dané oblasti ani v okolních vodách žádný rybolov neprobíhal. Tento princip je u mezinárodní dohody namísto, ale v praxi se v tomto případě nikdo ničeho nevzdal. Asi hůře si představíme dohodu, která by požadovala zastavení již probíhajících aktivit, a to pouze ve jménu předběžné opatrnosti.

Volby, před nimiž stojíme

Doposud jsem popsal výchozí stav institucí a ochrany přírody v Arktidě. V některých odvětvích a oblastech si vůbec nevedeme špatně, máme štěstí, že lidé jsou v této oblasti fyzicky přítomní v relativně omezené míře, a jsme velmi citliví na poškození mnoha drobnými ranami. K tomu všemu nyní připočteme realitu změny klimatu a riziko mezinárodního konfliktu.

Vzhledem ke změně klimatu v Arktidě¹⁴⁹ získal tento region dosud nevídanou pozornost celého světa, jako exemplární ukázka hrozeb, jimž jsou vystavena společenství a ekosystémy na celém světě, a jako oblast, v níž nyní může docházet k ekonomickému rozvoji. Když byla Arktida klidné, odlehlé místo a sovětský ledoborec byl vyslán na pomoc velrybám u pobřeží Aljašky, byla to jednoduchá forma spolupráce. V době, kdy nabyl na významu arktický rybolov, ropa a zemní plyn, lodní doprava a geopolitická strategie v Arktidě, mají malá gesta mnohem větší váhu. V době eskalace napětí mají rozsáhlejší aktivity a významnější události ještě větší význam.

---

149 M. Meredith – M. Sommerkorn: Polar Regions, kapitola 3, in: *IPCC, Special report on the ocean and cryosphere in a changing climate*, Intergovernmental Panel on Climate Change, Geneva 2019. Dále *Arctic Climate Impact Assessment*, Cambridge: Cambridge University Press 2005.

Pokud by v Arktidě došlo k válce kvůli problémům v Arktidě nebo k zástupnému konfliktu za jiné konflikty, například na Krymu nebo v Jihočínském moři, byl by výsledek nepředvídatelný.¹⁵⁰ Válce v Arktidě, stejně jako kdekoli jinde, bychom se samozřejmě měli snažit předejít, ale pokud už k ní dojde, můžeme se s ochranou přírody rozloučit. Bitvy nebudou čekat na to, až dokončíme posouzení jejich dopadu na životní prostředí, a národní bezpečnostní zájmy budou mít přednost před vším ostatním. Arktida byla militarizována už v minulosti. Poslední výstřely americké občanské války zazněly u Aljašky, když válečná loď Konfederace *Shenandoah* zaútočila na velrybářské lodě ze severních amerických přístavů, aniž by věděla, že Jižané ve Virginii už kapitulovali.¹⁵¹ Během studené války vybudovaly Rusko a USA v Arktidě vojenské základny, radarové stanice a další objekty a ponorky sestupovaly hluboko pod arktický ledový příkrov. Situace v arktických vodách byla velmi napjatá. Jedním z pozůstatků této činnosti je vysoký počet opuštěných a silně kontaminovaných objektů, nemluvě o potopených lodích a radioaktivním odpadu.¹⁵² Kdyby bitva začala, není jasné, jaké instituce by dokázaly něčemu podobnému zabránit. Rozsáhlý ozbrojený konflikt zde ponecháme stranou.

Národy si mohou vzájemně konkurovat také ekonomicky. Sankce mohou ekonomickou aktivitu omezovat a konkurence může přispívat k jejímu růstu. Jedna z vizí pro Arktidu ji také skutečně představuje jako region masivního využívání zdrojů a vývozu surovin do celého světa.¹⁵³ To, jak si lze představit, může být zajímavé jak pro země, které své nerosty, ropu nebo ryby prodávají, tak pro ty, které využívají přístup k novým zdrojům, významným pro svůj průmysl a spotřebitele. Tlak tedy může vycházet jak ze vzdálených trhů, tak ze strany místních podporovatelů takových aktivit. Není žádný zvláštní důvod, proč by se arktické země

150 K důvodům, proč je válka v Arktidě nepravděpodobná, viz kapitolu Ernie Regehra v tomto svazku.

151 Viz J. R. Bockstoe: *Whales, Ice, and Men: The History of Whaling in the Western Arctic*, Seattle – London: University of Washington Press 1986.

152 Viz H. Kubny: Arctic – nuclear waste should be recovered, *Polar Journal*, 15. 6. 2020, <https://polarjournal.ch>; Nuclear Wastes in the Arctic: An Analysis of Arctic and Other Regional Impacts from Soviet Nuclear Contamination, OTA-ENV-623, Washington, DC: U.S. Government Printing Office, září 1995, <http://large.stanford.edu>; Per Strand et al.: Radioactive Contamination in the Arctic—Sources, Dose Assessment and Potential Risks, *Journal of Environmental Radioactivity* 60, 1–2 (2002), s. 5–21, [https://doi.org/10.1016/S0265-931X\(01\)00093-5](https://doi.org/10.1016/S0265-931X(01)00093-5).

153 Např. Arctic Economic Council: <https://arcticeconomiccouncil.com/>; Council on Foreign Relations: The emerging Arctic: risks and opportunities, <https://www.cfr.org/>; P.-O. Karlsson – L. C. Smith: Is the Arctic the Next Emerging Market?, *World View*, 27. 8. 2013, <https://www.strategy-business.com>.

měly předhánět v závodech o co nejrychlejší ekonomický rozvoj, ale na pobřeží Aljašky i Norska už došlo k nárůstu objemu lodní dopravy v důsledku ekonomického rozvoje na ruské Severní mořské cestě. Finsko a Norsko stále žijí s dědictvím znečištění z dolů, jaderného odpadu a dalších druhů kontaminace podél svých hranic s Ruskem,¹⁵⁴ což je hlavní důvod, proč Finsko – se svou iniciativou Strategie pro ochranu životního prostředí v Arktidě z roku 1991 – založilo mezinárodní fórum, které se proměnilo v Arktickou radu. Možnosti stávajících institucí omezovat přeshraniční dopady jsou ve většině odvětví sporné, zejména pokud jsou dotyčné činnosti pokládány za nezbytné pro národní bezpečnost nebo ambice, které s ní souvisejí.

Změna klimatu představuje pro Arktidu, tak jak ji známe, vážnou hrozbu. Tato změna je alarmující sama o sobě a umocní také dopady jiných lidských činností. Menší zalednění může znamenat více lodní dopravy a intenzivnější rozvoj přírodních zdrojů, což povede k většímu zatížení institucí, které tato odvětví spravují. Změna klimatu také zkomplikuje řešení problému kumulativních účinků. Stejně tak by mohla být vhodným obětním beránkem, na kterého by se svedlo selhání průmyslu a managementu. Zkrátka, stávající instituce by teoreticky mohly zvládat řešení většiny dopadů, které, jak očekáváme, změna klimatu přinese, ale jejich skutečná politická kapacita je jiná věc. Byly do značné míry navrženy a jsou řízeny tak, aby mohly řešit méně významné a nekontroverzní otázky. Například charta Arktické rady z působnosti Rady výslovně vylučuje rybolov a vojenské záležitosti. A jejich nedostatečnost, pokud jde o kumulativní efekty, bude čím dál zjevnější, spolu s tím, jak bude změna klimatu stále více a více přispívat ke změnám arktických ekosystémů.¹⁵⁵

Než obrátím svou pozornost k budoucnosti, podám stručný přehled vývoje v posledních desetiletích, který nám pomůže identifikovat trendy. V roce 2000 změna klimatu v Arktidě teprve začínala být tématem, lodní doprava nebyla příliš rozvinutá, rybolov se omezoval na historické oblasti, jako např. Barentsovo a Beringovo moře, těžba ropy a zemního plynu v různých oblastech stoupala a zase klesala, stejně tak jako těžba jiných surovin. Většina odborníků ještě nezaznamenala rostoucí zájem

154 Viz Arctic Monitoring and Assessment Programme (AMAP): Arctic Pollution Issues: A State of the Arctic Environment Report, Oslo: AMAP 1997.

155 Srov. H. P. Huntington et al.: Evidence suggests potential transformation of the Pacific Arctic Ecosystem is underway, *Nature Climate Change* 10 (2002), s. 342–348, <https://doi.org/10.1038/s41558-020-0695-2>. Také R. K. Larsen et al.: Do Voluntary Corporate Actions Improve Cumulative Effects Assessment? Mining Companies' Performance on Sami Lands, *The Extractive Industries and Society* 5, 3 (2018), s. 375–383, <https://doi.org/10.1016/j.exis.2018.04.003>.

Číny o Arktidu. Arktická rada uspořádala své druhé zasedání v tehdejší Barrow, dnešním Utqiagviku na Aljašce. Na Hodnocení klimatických dopadů na Arktidu (zveřejněné v roce 2005) ani na Hodnocení námořní dopravy v Arktidě (2009) se ještě ani nezačalo pracovat, přestože arktické kontaminanty upozornily na celosvětový problém, který vedl v následujícím roce k podpisu Stockholmské úmluvy o perzistentních znečišťujících organických látkách. Některé z dnešních arktických institucí byly právě založeny nebo ještě ani neexistovaly, přestože spolupráce byla převážující formou kontaktu mezi různými mezinárodními subjekty v tomto regionu.

V roce 2020 je celosvětově uznávaným faktem, že v Arktidě dochází ke změně klimatu. Samozřejmě se o ní všeobecně hovoří jako o kritické situaci, i když se zdá, že jde stále spíše o dramatické projevy než významnější reálné aktivity v této záležitosti. Objem lodní dopravy se zvýšil a v roce 2017 vstoupil v platnost Polární předpis Mezinárodní námořní organizace. Došlo k určitému nárůstu rybolovu, ale byla také přijata preventivní opatření na volném moři v Severním ledovém oceánu i v blízkých teritoriálních vodách některých států. Výletní lodě se plaví Severozápadním průjezdem. Dochází k dalšímu rozvoji v ruské Arktidě – s podporou Kremlu a čínských a dalších zahraničních investic. V jiných zemích je situace složitější, protože náklady společností na průzkum možností těžby přírodních zdrojů jsou vysoké a je mnohem méně pravděpodobné, že jejich aktivity bude sponzorovat stát. Arktická rada přilákala více zemí se statutem pozorovatele a dokončila řadu hodnocení a projektů. Organizace Severní polární kruh se stala platformou pro setkávání podniků a dalších subjektů. Čína se prohlásila za „stát blízký Arktidě“, v roce 2018 publikovala svou Strategii pro Arktidu, podepsala dohodu o rybolovu ve střední části Severního ledového oceánu a investovala do řady arktických projektů. V některých ohledech jsou instituce silnější díky tomu, že existují dlouho a jsou atraktivní pro více účastníků, což posiluje jejich legitimitu a význam i za hranicemi států Arktidy. Výsledky v oblasti ochrany přírody v Arktidě jsou smíšené, ale v některých oblastech můžeme sledovat známky pozitivního vývoje.

Výhledy do budoucnosti

Nahlédneme-li do budoucnosti a popustíme uzdu fantazii, uvidíme dvě cesty, z nichž každá vede jiným směrem. Jednu z nich si můžeme představit takto: jedno léto někdy do roku 2040 možná mořský led zmizí. Objem

lodní dopravy možná vzroste, prodlouží se také plavební sezona, plavba lodí speciálně vybavených pro zaledněné vody bude třeba možná celoročně. Dohoda o rybolovu ve střední části Severního ledového oceánu bude mít za sebou první šestnáctileté období – možná bude obnovena, možná ji – až bude zahájen rybolov – nahradí regionální organizace pro řízení rybolovu. Je pravděpodobné, že přibude dolů a možná i ropných polí a polí zemního plynu, podle toho, jak si v celosvětovém měřítku povede obnovitelná energie.¹⁵⁶ K Číně se možná přidá Indie jako stále vlivnější velmoc v záležitostech týkajících se Arktidy i celého světa. Když budeme mít štěstí, může se situace vyvíjet tak, že dnešní instituce zabývající se Arktidou budou sice přetížené, ale zatím se nezhroutí, zčásti díky úsilí bezpočtu lidí, kteří se budou snažit vytvářet mezinárodní vazby, rozvíjet vizi pro Arktidu a prosazovat pokračující spolupráci a výměnu zkušeností. Ochrana přírody bude i nadále výzvou, ale ekosystémy a druhy budou mít šanci se na stále se měnící klima adaptovat. Domorodé národy si budou nadále uchovávat svou vlastní identitu a způsob života a předávat kulturní tradice a hodnoty z generace na generaci.¹⁵⁷ Rok 2040 očekáváme s opatrným optimismem.

Když štěstí mít nebudeme, když závazek sdílení Arktidy oplývající nadbytkem nepřijmeme, když lidé v arktických institucích a kolem nich tvrdou práci odvádět nebudou, bude druhá potenciální cesta do roku 2040 úplně jiná. Změna klimatu ovlivní téměř všechny aspekty života v Arktidě, a bude o to horší v důsledku špatných rozhodnutí v oblasti řízení vedených krátkodobými, lokálně omezenými úvahami. Lodní dopravu bude do jisté míry regulovat Mezinárodní námořní organizace a její Polární předpis, ale jeho vymáhání bude slabé a nehody budou až příliš časté. Arktické zdroje budou k dispozici těm, kdo nabídnou nejvíc, do značné míry bez ohledu na to, jaké to bude mít dopady na životní prostředí a kulturu. Rybí populace budou zpustošeny a budou přinášet jen zlomek úlovků, které byly možné kdysi. Do těla ryb a dalších mořských živočichů se navíc možná budou dostávat mikroplasty, což bude

---

156 K budoucnosti těžby přírodních zdrojů v Arktidě a důvodům, proč nemusí nutně dojít k úplné těžební horečce, viz kapitolu Arilda Moea v tomto svazku.

157 Srov. H. P. Huntington et al.: *Climate Change in Context: Putting People First in the Arctic*, *Regional Environmental Change* 19 (2019), s. 1217–1223, <https://doi.org/10.1007/s10113-019-01478-8>; A. Stepien et al.: *Arctic Indigenous Peoples and the Challenge of Climate Change*, in: *Arctic marine governance: Opportunities for transatlantic cooperation*, ed. S. Clavaliere et al., Heidelberg: Springer 2014, s. 71–99. Poslechněte si také záznam z následující akce pořádané Brookings Institution: *Arctic Indigenous Peoples, Displacement, and Climate Change: Tracing the Connections*, 30. 1. 2013, <https://www.brookings.edu>.

mít vážné důsledky pro lidské zdraví.¹⁵⁸ Dnešní instituce se zhroutí, mnohé z nich už nebudou existovat. Země se sice budou ke spolupráci hlásit, ale potřeby svých sousedů budou při tom ignorovat. Ekosystémy bude nyní svým působením utvářet člověk a v ochraně půjde o uchování zbytků někdejší přírody. Při pohledu na situaci v roce 2040 přemýšlíme, co nám zůstane.

Vidíme, jak se tyto dva scénáře pro rok 2040 liší, a právě proto záleží na institucích a na práci těch, kdo v arktických institucích působí, právě proto ti z nás, kdo by si přáli, aby se situace vyvíjela spíše podle prvního scénáře, musí dále bojovat za Arktidu oplývající hojností, sázející na spolupráci a stále víc si vědomou zodpovědnosti za rozhodování, které bude rozumné z dlouhodobého hlediska – v proměňujícím se prostředí a v celé škále lidských činností. Rozhodnutí, která přijímáme dnes, určují, jak bude Arktida vypadat za dvacet let a později.¹⁵⁹ Cesta, na kterou se naše společnost vydala, možná zabrání velkým katastrofám,¹⁶⁰ ale stejně tak na ní mnohde přistupujeme na nekonečnou řadu kompromisů, které ve svém úhrnu vedou k dalšímu zhoršování stavu Arktidy. Hledání nové cesty nebude vzhledem k lhostejnosti a aktivnímu odporu ze strany podniků i vlád snadné – ty všechny chtějí víc nebo méně využívat přírodní zdroje a zajistit, že ekonomika bude dál šlapat jako na drátkách a jejich země zůstanou v čele průmyslového a technologického pokroku. Pokud však v tomto procesu dojde k nevratnému poškození a degradaci životního prostředí, bude podle všeho život s následky špatných rozhodnutí z lidského i ekonomického hlediska ještě těžší a bude nás stát ještě víc.

---

158 Viz např. L. G. A. Barboza: Microplastics in Wild Fish from North East Atlantic Ocean and Its Potential for Causing Neurotoxic Effects, Lipid Oxidative Damage, and Human Health Risks Associated with Ingestion Exposure, *Science of The Total Environment* 717, 15. 5. 2020, <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2019.134625>; Madeleine Smith et al.: Microplastics in Seafood and the Implications for Human Health, *Current Environmental Health Reports* 5, 3 (2018), s. 375–386, doi: 10.1007/s40572-018-0206-z.

159 K bodům obratu v arktických režimech viz kapitolu Victorie Herrmannové v tomto svazku.

160 K tématu, jak se lze v Arktidě vyhnout konfliktům, viz kapitolu Alexandra N. Vylegžanina v tomto svazku.

Kapitola 3

Grónsko, Arktida a otázka reprezentace: Co je Arktida? Kdo se k ní může vyjadřovat?

Inuuteq Holm Olsen

Grónský premiér Kim Kielsen zahájil každoroční shromáždění organizace Severní polární kruh v roce 2019 v Reykjavíku těmito slovy:

Vždy jsme byli přesvědčeni, že pokud jde o témata, která se dotýkají Arktidy, měla by naše země hrát přirozenou a ústřední roli, a kdykoli jde o Arktidu, je už zavedená praxe, že Grónsko patří v rozhodovacím procesu k zásadním subjektům, a vždy se bude podílet na pokračování této zodpovědnosti.

Kdykoli se v rámci království diskutuje o Arktidě, Grónsko hraje ústřední roli. Jsme tedy přesvědčení, že Grónsku přirozeně náleží stálé místo v dánské delegaci při Arktické radě.¹⁶¹

Že Grónsku v arktických záležitostech připadá ústřední role, je závažná skutečnost, zejména s ohledem na jeho geografickou polohu a politicky dynamický vztah v rámci Dánského království. Proč? Protože v otázkách reprezentace a identity v Arktidě záleží na tom, kdo vás zastupuje. A v případě Grónska se dánská „kontrola na dálku“ postupně proměňuje a bude i nadále proměňovat v autonomii, která bude dále rozšiřována.

Premiér Kielsen mluvil grónsky. Jeho slova v poslední větě o grónské reprezentaci království na Arktickém summitu v grónštině – „*Pissusissami-soortutullu uagut isigaarput Kalaallit Nunaat Issittumi Siunnersuisooqatigiinni*

---

161 Naalakkersuisut / Grónská vláda, řeč premiéra Kima Kielsena na shromáždění organizace Arctic Circle, 10. 10. 2019. <https://naalakkersuisut.gl>.

Naalagaaffiup aallartitaattut issiavik tigummissagipput“ – znamenají, jak to chápeme my, že Grónsko by mělo – přirozeně – zaujmout místo, které v současné době v Arktické radě zaujímá Dánsko.

Vztah mezi Grónskem a Dánskem se vyvíjel, vyvíjí a nadále bude vyvíjet, stejně jako většina vztahů mezi kolonizovanými a kolonizátory po celém světě. V kontextu Arktidy a z hlediska mezinárodního práva a politiky je Grónsko v současnosti zajímavý případ, protože otázky svrchovanosti na cirkumpolárním severu byly z velké části vyřešeny ve dvacátém století a hranice a identita národních států jsou fakticky dány. Tuto historickou perspektivu musíme mít na paměti, když hovoříme o Grónsku v kontextu Arktidy a o jeho politických ambicích, protože Grónsko již léta v rámci svých mezinárodních aktivit upřednostňuje vlastní reprezentaci svých zájmů v zahraničí a na různých regionálních fórech.

Zákon o grónské samosprávě a rozhodovacích pravomocích v zahraničněpolitických otázkách

V roce 2004 byla zřízena společná grónsko-dánská komise pro samosprávu se sedmi členy z grónského parlamentu a sedmi členy z parlamentu dánského. V mandátu komise je stanoveno, že jak dánská, tak grónská vláda si přejí zajistit největší možnou rovnoprávnost mezi Grónskem a Dánskem a předložit návrh, jak mohou být grónským orgánům předávány další pravomoci podle dánské ústavy na jedné straně a v souladu s právem grónského lidu na sebeurčení podle mezinárodního práva na straně druhé.¹⁶² (Autor tohoto textu se na grónské straně podílel na práci Komise na kapitole, která se zabývá zahraničními záležitostmi.)

Vzhledem k tomu, že Komise měla v souladu se svým mandátem pracovat v mezích stanovených dánskou ústavou, týkala se jedna z nejkontroverznějších debat a jednání článku 19 dánské ústavy, který se zabývá pravomocemi dánské vlády a dánského parlamentu (Folketing) v oblasti zahraniční politiky.¹⁶³ V tomto článku se uvádí:

162 Grønlandsk-dansk selvstyrekommission, Grønlandk-dansk selvstyrekommissions betænkning om selvstyre i Grønland (Zpráva grónsko-dánské komise o autonomii v Grónsku), s. 14.

163 Grønlandsk-dansk selvstyrekommission, Grønlandk-dansk selvstyrekommissions betænkning om selvstyre i Grønland (Zpráva grónsko-dánské komise o autonomii v Grónsku), s. 24–26.

„Král jedná jménem království v mezinárodních záležitostech, ale nesmí, s výjimkou situace, kdy k tomu získá souhlas parlamentu, podniknout žádné kroky, jimiž by došlo k rozšíření, nebo ztrátě území království.“¹⁶⁴

Dva roky před zřízením společné komise dánský premiér oznámil iniciativu, která měla Grónsku a Faerským ostrovům přiznat určité zahraničněpolitické pravomoci. Konečná verze zákona, který byl schválen v Dánsku, Grónsku a na Faerských ostrovech, vstoupila v platnost v roce 2005. Mimo jiné stanoví, že „zákon č. 577 ze dne 24. června 2005 uděluje grónské vládě plnou pravomoc vyjednávat a uzavírat jménem Dánského království dohody podle mezinárodního práva, pokud se týkají výlučně záležitostí, jež byly svěřeny do pravomocí Grónska“.¹⁶⁵

Schválení zákona, jímž byly Grónsku uděleny určité pravomoci v oblasti zahraniční politiky, bylo ospravedlňováno tím, že *praxe* od doby schválení zákona o samosprávě v roce 1979 byla taková, že Grónsko získalo a užívalo i taková výsadní práva v oblasti zahraniční politiky, s nimiž se ve skutečnosti v zákoně z roku 1979 nepočítalo, a že bylo potřeba proměnit praxi v *uznávané právo*. Jinými slovy, v důsledku vývoje v průběhu let se jasně ukázalo, že pokud jde o zahraničněpolitické pravomoci zakotvené v dánské ústavě, je zde prostor pro interpretaci. Tato narůstající divergence mezi širokým rámcem dánské ústavy a reálnou politickou praxí v Grónsku byla zcela logická, vezmeme-li v úvahu, že Grónsko se nachází v severoamerické Arktidě v geograficky přesně vymezeném místě s jasně definovanými hranicemi, a naopak Dánsko uprostřed severní Evropy. Gróňané se od Dánů etnicky liší, hovoří jiným jazykem, mají svou vlastní ekonomiku a samostatnou kulturu a společnost.

Upozornit musíme také na to, že v zákonu o samosprávě z roku 2009, konkrétně v jeho preambuli, byli Gróňané oficiálně uznáni za národ podle mezinárodního práva s právem na sebeurčení.

Odborník na mezinárodní právo Ole Spiermann v jednom z dodatků ke zprávě komise z roku z roku 2004 konstatuje, že článek 19 v dánské ústavě se zabývá dělbou pravomocí mezi vládou (králem) a dánským parlamentem. Tento článek podle něj neupravuje vztahy mezi jednotlivými složkami v rámci království. Jinými slovy, skutečnost, že Grónsko může jednat na mezinárodní úrovni svým vlastním jménem, a nikoliv jménem království, je v souladu se zněním článku 19. Článek se nedotýká toho,

164 Úřad premiéra, ústavní zákon Dánska, s. 24–26, <https://www.stm.dk>.

165 Úřad premiéra, oběžná nota, s. 2–3, <https://stm.dk>.

zda části království mohou jednat v mezinárodních záležitostech nebo kdo jedná jménem části určitého království, což je v souladu s dohodou o udělení pravomocí uzákoněnou v roce 2005. Spiermann dále argumentoval, že z právního hlediska nelze předjímat, jak se bude vyvíjet praxe určité části království, a že místo toho lze v budoucnu očekávat, že se tato praxe bude přizpůsobovat tak, aby odrážela rozsah aplikace.¹⁶⁶

Vztah mezi Grónskem a Dánskem se dlouhodobě vyvíjí a je v procesu neustálé změny. Mění se pojetí toho, co je chápáno jako přípustné z hlediska ústavy, a to ve vztahu k zákonu o samosprávě z roku 1979 i k zákonu o samosprávě z roku 2009. Například v oblasti justice byly pravomoci, které Grónsko získalo v roce 1979, podstatně menší než pravomoci podle zákona z roku 2009.¹⁶⁷ V dnešní době je skutečně zcela přípustné přenést na Grónsko plné soudní pravomoci. Z toho vyplývá, že při interpretaci článku 19 ústavy existuje stejný manévrovací prostor, i pokud jde o praxi a právní zakotvení otázky, kdo v dánsko-grónských vztazích rozhoduje o zahraničních záležitostech.

Pokud jde o zahraniční věci, jsou navíc v zákoně o samosprávě další ustanovení, která dávají Grónsku právo nabývat členství v mezinárodních organizacích, do nichž mohou vstupovat nestátní subjekty nebo sdružení států. Grónsko má také právo, posílené oproti zákonu o samosprávě z roku 1979, jmenovat na dánské ambasády zástupce grónské vlády, „aby zastupovali grónské zájmy v těch oblastech, ve kterých plně převzaly zodpovědnost orgány samosprávy“. Grónská zastoupení v zahraničí – to v roce 2020 znamená v Bruselu, Washingtonu a Reykjavíku – se tedy za otázky, které přísluší Grónsku, zodpovídají Ministerstvu zahraničních věcí v Nuuku, kdežto otázky jako bezpečnost a obrana, které v současné době, dokud Grónsko podléhá dánské ústavě, nemohou být přeneseny na Grónsko, spravují, jestliže na nich má přímý zájem Grónsko a jsou pro Grónsko relevantní, Nuuk a Kodaň *společně*.¹⁶⁸

V průběhu let získalo Grónsko rozsáhlou autonomii a tím i politickou a právní kontrolu uvnitř i navenek v mnoha oblastech, v neposlední řadě v těch, jimiž se zabývá Arktická rada. Vláda v Nuuku postupně přebírá od Kodaně pravomoci v oblasti daní, obchodu, rybolovu a záležitostí mořských savců, průmyslu, energetiky, vzdělávání, kultury, v sociální sféře a v dalších službách, ve zdravotnictví, životním prostředí, péči o přírodu,

166 Zpráva grónsko-dánské komise o autonomii v Grónsku, Annex 6, s. 368–374.

167 Zpráva komise o samosprávě v Grónsku (*home rule*), s. 23, <https://www.elov.dk>.

168 T. S. Axworthy – S. French – E. Tsui (ed.): *Lessons from the Arctic: The Role of Regional Government in International Affairs*, Oakville, Ontario: Mosaic Press 2019, s. 273–274.

infrastrukturu a dopravě, bydlení a územním plánování ve venkovských oblastech, stejně tak jako v řízení přírodních zdrojů, tj. ropy, zemního plynu a nerostných surovin.¹⁶⁹

Arktida, nebo Arktidy

Jaký význam má Grónsko a to, jak se v souhře s ostatními subjekty v Arktidě vyvíjí, pro naše chápání tohoto regionu? Když se řekne „Arktida“, většina lidí si představí nekonečnou krajinu sevřenou mrazem, s oceány pokrytými sněhem a ledem, s horami a ledovci, jíž se potulují lední medvědi a v níž loví zvěř lidé v kožešinách a s oštěpy. To je klišovitá odpověď na otázku „Co je Arktida“? Ve skutečnosti se zdá, že „Arktida“, tak jak tento pojem chápeme, se geograficky rozšiřuje, protože zahrnuje i subarktické oblasti, které mají odlišné rysy. Spolu s tím, jak se „Arktida“ stává pro zbytek světa stále důležitější, už k ní patří i oblasti jižně od Severního polárního kruhu, Sibíř, jižní Grónsko, Island a další. Není žádnou novinkou, že se koncept a území Arktidy rozšiřují dále na jih nebo že se subarktická oblast v tomto smyslu posunula na sever. Ale v situaci, kdy o Arktidu projevují čím dál větší zájem zainteresované vnější subjekty, se tohoto pojmu a toho, co znamená, obratem chopila celá řada dalších států. Kdo může v dnešní době označit svou zemi za součást Arktidy, má při řešení problémů cirkumpolárního severu garantované místo u vyjednávacího stolu nejvýznamnějších globálních a regionálních představitelů. Právě v tomto smyslu nabyla politicky na významu snaha Číny prezentovat se jako „stát blízký Arktidě“ nebo fakt, že Británie pojímá sebe sama jako „nejbližšího souseda“ Arktidy.

Měli bychom se proto zajímat o jižní hranice Arktidy? Ano, protože všichni představitelé v různých regionálních orgánech reprezentují politická rozhodnutí přijímaná v hlavních městech daných států. Geograficky vzdálené, nearktické země (z oblastí dále na jih) projevují stále větší zájem a vyvíjejí stále silnější tlak na to, aby byly začleněny do klubu zemí arktických a všichni nováčci přicházejí s nejrůznějšími argumenty, proč by měli být do „Arktidy“ začleněni. Čína se sice označuje za „stát blízký Arktidě“, což je termín, s nímž se dosud nikdo nesetkal, ale znamená to snad, že je také Arktida „blízká Číně“, a má tedy hrát určitou roli při řešení problémů, které má Čína v souvislosti s aplikací úmluvy

---

169 T. S. Axworthy – S. French – E. Tsui (ed.): *Lessons from the Arctic*, s. 269–270.

UNCLOS, včetně problémů v Jihočínském moři? Peking by naposled uvedené rychle zamítl, což ukazuje, jak důležitá je reciprocita a vzájemný respekt. To, zdá se, uniklo mnohým z těch, kdo jako zainteresované subjekty projevují o Arktidu zájem.

Čím se tedy státy a národy na jižním okraji Arktidy liší, resp. jsou podobné státům dále na severu?

Arktida má za sebou dlouhé dějiny kolonialismu a dobývání, kdy zde různé národní státy dychtící prosadit se jako globální velmoci soupeřily o přírodní zdroje a území. Dokonce i v dnešní době, jak ukazuje případ Grónska, hrají otázky identity, svrchovanosti, sebeurčení a státnosti velmi významnou roli. Jak píše Shelagh D. Grant ve své knize *Polární imperativ*, „svrchovanost v Arktidě už není jen právním nárokem na vlastnictví půdy, ale vyvinula se v širší koncept s mnoha odstíny šedi“. Nověji pak dodává, že „součástí diskurzu se stalo i uznání práv Inuitů na jejich zemi a samosprávu“.¹⁷⁰

Diskutabilními otázkami zůstává, kdo patří k Arktidě, co můžeme chápat jako Arktidu a kdo jsou subjekty na Arktidě zainteresované. Neexistuje jediná všeobecně uznávaná definice Arktidy, což je problém, jakmile začneme uvažovat o zastoupení v Arktidě a otázce, kdo reprezentuje koho v různých arktických orgánech. Jsou různé mapy a různé možnosti, jak tento region určit. Jednou z možností je vymezit cirkumpolární či arktický sever nejjednodušší a nejnápadnější linií na globusu – Severním polárním kruhem na šířce 66°33'. Je to oblast, kde slunce nezapadá v letních měsících a nevychází během zimních měsíců. Arktidu lze také definovat průměrnou letní teplotou 10 °C nebo hranicí lesa ve vysokých zeměpisných šířkách, jíž vzniká demarkační linie, která při otáčení globusu vypadá trochu jako jízda na horské dráze.

Jedna z pracovních skupin Arktické rady, Arktický program pro monitorování a hodnocení (AMAP), se pokusila vypořádat s různými geografickými definicemi Arktidy tak, že v roce 1998 navrhla kompromisní definici demarkační linie, která „zahrnuje prvky Severního polárního kruhu, politické hranice, vegetační hranice, hranice věčně zmrzlé půdy a hlavní oceánografické charakteristiky. Oblast, na kterou se vztahuje AMAP, tedy v zásadě zahrnuje suchozemské a mořské oblasti severně od Severního polárního kruhu (66°33' severní šířky) a severně od 62° severní šířky v Asii a 60° severní šířky v Severní Americe, a je modifikována

---

170 S. D. Grant: *Polar Imperative—A History of Arctic Sovereignty in North America*, Vancouver: Douglas and McIntyre 2010, s. 401.

tak, že zahrnuje mořské oblasti severně od Aleutských ostrovů, Hudsonova zálivu a částí severního Atlantského oceánu včetně Labradorského moře“.¹⁷¹

Vezměme si za příklad Dánské království, které zahrnuje Dánsko, Faerské ostrovy a Grónsko. Dánsko a Faerské ostrovy patří k Arktidě díky Grónsku. A Dánsko je oficiálním členem Arktické rady, protože Grónsko ještě není svrchovaným státem – navzdory dalekosáhlé autonomii a právu vyjednávat a uzavírat mezinárodní dohody, které se dotýkají pouze Grónska a oblastí, za které po právní stránce zodpovídá Nuuk – nikoli Kodaň.

Vzhledem k vývoji zákonů i praxe se politické instituce v Kodani vždy snaží o vyvážený přístup ke Grónsku a Faerským ostrovům – což znamená, že kdykoli Grónsko nebo Faerské ostrovy deklarují určité zájmy, jsou přímo zapojeny do různých politických procesů. Příkladem může být práce v Arktické radě, z níž byly Faerské ostrovy původně vyloučeny.

Jak však určíme, zda Faerské ostrovy patří k Arktidě, kromě toho, že jsou součástí Dánského království? Podíváme-li se na mapě na oblast, jíž se zabývá AMAP, a zvětšíme si severní Atlantský oceán, všimneme si drobného vybočení na jih na jinak přímé linii – je tomu tak proto, že hlavní město Faerských ostrovů Torshavn leží na 62° severní šířky. Toto drobné vybočení není nutné kvůli klimatickým, biologickým nebo jiným kritériím; je zde z politických důvodů. Vzhledem k tomu, že nejvyšší rozhodovací pravomoc v každodenním fungování Arktické rady mají zasedání vysoce postavených arktických úředníků z ministerstev zahraničních věcí členských států, která se konají každé dva roky, záleží přirozeně na tom, jak se na věc dívají v hlavních městech, přestože tato hlavní města arktických států (jakkoli v Radě zastupují celé své území) sama často leží mimo oblast, kterou označujeme jako Arktidu.

Americké a kanadské definice (severoamerické) Arktidy

Spojené státy definovaly Arktidu v zákoně. Článek 112 zákona o výzkumu a politice v Arktidě z roku 1984 (hlava I zákona P. L. 98–373 z 31. července 1984) definuje Arktidu takto:

---

171 Arktická rada, *AMAPs 1998 Assessment Report*, kap. 2, s. 9 a 10, <https://www.amap.no>.

V této hlavě se výrazem „Arktida“ rozumí veškeré území Spojených států a zahraniční území na sever od Severního polárního kruhu a veškeré území Spojených států severně a západně od hranice tvořené řekami Porcupine, Yukon a Kuskokwim [na Aljašce]; všechna přilehlá moře, včetně Severního ledového oceánu a Beaufortova, Beringova a Čukotského moře a Aleutských ostrovů.¹⁷²

Pozoruhodné je, že tímto vymezením řekami Porcupine, Yukon a Kuskokwim jsou odděleny přibližně dvě třetiny Aljašky. Zároveň jsou zahrnuty Aleutské ostrovy, které sahají na jih až po 52° severní šířky, což zhruba odpovídá poloze Londýna, zatímco ostatní části Arktidy jsou definovány Severním polárním kruhem. Odpověď na otázku, proč tomu tak je, bychom mohli najít v některém z archivů Spojených států. Měli bychom se však například ptát, zda obyvatelé přibližně dvou třetin Aljašky, které leží jižně od výše zmíněných řek, mají, či nemají pocit, že by měli být do Arktidy zahrnuti i oni, když jsou do ní zahrnuti Aleuti. Ptal se někdo těchto národů, které byly z definice Arktidy vynechány (ať už šlo o původní obyvatele nebo ne), nebo byly zahrnuty do procesu přípravy zákona? Záleželo na tom v době přípravy návrhu zákona? Záleží na tom nyní? Jsem si jistý, že kritéria byla důkladně rozebírána, že byly vedeny zásadní diskuse a že to nakonec vyústilo v sepsání tohoto zákona.

Kanada zaujímá obrovskou pevninskou plochu, která zahrnuje značnou část globální Arktidy – konkrétně jde o druhou největší část po Rusku. To také znamená, že je tato část Arktidy od jednoho pobřeží k druhému, stejně tak jako od severu k Subarktidě, značně rozmanitá. To činí přesnou definici regionu Arktidy a konkrétně zejména regionu Subarktidy ještě složitější.

Zeměpisná hranice prochází převážně podél 60. rovnoběžky severní šířky a pak na jih podél Hudsonova zálivu. Musíme však dodat, že kanadská vláda, když v roce 2019 aktualizovala svou Strategii pro Arktidu, zvolila přístup, který se více zaměřil na lidi a politiku. Uvedla v ní následující:

Oblast, kterou zahrnuje slovo ‚Arktida‘, lze definovat mnoha způsoby. Když jsme společně pracovali na celkové rámcové politice, vyjádřilo něko-

---

172 Congressional Research Service: Changes in the Arctic: Background and Issues for Congress, aktualizováno 30. 3. 2020, s. 2, <https://crsreports.congress.gov/R41153>.

lik partnerů, mezi nimi První národy v Yukonu a První národy a Métisové v Severozápadních teritoriích, obavy, že se necítí být zahrnuti v pojmu ‚Arktida‘. Také Inuité upozorňovali na to, jak mohou být pojmy inkluzivní nebo exkluzivní. Strategie, politické programy a investice pro ‚Sever‘ byly v minulosti často přeměrovávány do tří teritorií a vylučovaly Inuity. V reakci na tyto obavy vize Kanady pro tuto rámcovou politiku zohledňuje jak ‚arktický‘, tak ‚severský‘ charakter tohoto regionu a těch, kdo v něm žijí; jedná se o rámcovou politiku pro kanadskou Arktidu a sever, která zahrnuje celkovou oblast Inuit Nunangat – oblast osídlení Inuvialuitů v Severozápadních teritoriích, oblast Nunatsiavut v Labradoru, teritorium Nunavik v Quebecu a Nunavut – domovinu Inuitů v Kanadě.¹⁷³

Je zajímavé, pro jakou reprezentaci v Arktické radě se rozhodly athabaské národy. Athabaské národy obývají rozsáhlé území na Aljašce a v Kanadě o rozloze 3 miliony kilometrů čtverečních a s více než 23 jazyky.¹⁷⁴ Kromě částí Aljašky severně i jižně od Arktidy, tak jak ji oficiálně definují Spojené státy, teritoria Yukonu a Severozápadního teritoria, obývají athabaské národy velké části Britské Kolumbie a na východě zasahují až do Alberta, Saskatchewanu a Manitoby. Když byla v roce 2000 založena Arktická athabaská rada, která má status jednoho ze stálých účastníků při Arktické radě, byla podepsána smlouva, která stanoví, že jejími členy jsou jednotlivé domorodé vlády v athabaské Aljašce, v teritoriu Yukonu a Severozápadním teritoriu, tj. v oblastech, které zahrnují americkou a kanadskou Arktidu. Žádná formulace však nebrání Athabaskanům žijícím jižněji, aby se k Radě připojili, neboť smlouva je otevřená i pro další členy, pokud zastupují domorodé vlády v oblastech, kde tvoří Athabaskové většinu.¹⁷⁵ Za zmínku stojí také fakt, že smlouva podrobněji nedefinuje, co konkrétně představuje „arktickou oblast Severní Ameriky“, v níž Athabaskové žijí, a tím jim umožňuje být součástí Rady.

Souhrnně lze říci, že pojem „Arktida“ se často používá vágně bez ohledu na geografii, klima, politické uspořádání a kulturu. Je obtížné vybrat jeden dokonalý pojem, který by adekvátně vyjadřoval jak podobnosti a jednotící prvky, tak i početné odlišnosti a úrovně. Tyto rozdíly – klimatické, politické, rozdíly v hospodářském rozvoji a další – jsou

173 Kanadská vláda, 2019: Rámcová politika Kanady pro Arktidu a sever, <https://www.rcaanc-cirnac.gc.ca>.

174 Arktická rada, 2020, o Arktické radě Athabasků, <https://arctic-council.org>.

175 Arktická rada Athabasků, 2018, <http://www.arcticathabaskancouncil.com>.

u různých subregionů Arktidy v Asii, Severní Americe, Grónsku a severní Evropě poměrně výrazné.¹⁷⁶

Grónsko a Arktická rada

Grónsko je sice součástí Dánského království a vzhledem ke své koloniální minulosti je politicky a ekonomicky spjato s Kodaní, ale z hlediska geografického, etnického, lingvistického a kulturního patří k severoamerickému kontinentu. Nuuk se navíc stále vehementněji hlásí o silnější politické a rozhodovací pravomoci v oblastech, které se specificky dotýkají zájmů Grónska v souvislosti s Arktidou.

Dánsko jako království je oficiálním členem Arktické rady, přestože je území Dánska od cirkumpolárního severu poměrně vzdálené. Vzhledem k této situaci Grónsko v Arktické radě vždy hrálo aktivní roli, což platilo i pro jednání, která vedla k založení tohoto fóra v roce 1996, a předtím pro účast na práci organizace, která Radě předcházela a jejíž spolupráce byla organizována v rámci Strategie ochrany životního prostředí Arktidy v roce 1991.

Autonomní a samosprávná vláda jako arktický stát považuje za nezbytné, aby se Grónsko na politických fórech, jako je Arktická rada, podílelo na diskusích o regionální politice a přispívalo k nim, zejména pokud se daná rozhodnutí dotýkají Grónska a jeho obyvatel.

Je už historickou záležitostí – a platí to až do dnešního dne –, že se dánská vláda snaží klíčovou roli Grónska v Arktické radě respektovat. Při zahájení činnosti Arktické rady například Ottawskou deklaraci jménem Dánského království podepsal tehdejší grónský premiér Lars Emil Johansen, což byl akt, který měl symbolický význam. Podobně v prvních letech práce Rady stáli často v čele dánských delegací ministři z Grónska (např. při uzavírání Barrowské deklarace v roce 2000 a Reykjavícké deklarace v roce 2004). Grónsko se rovněž systematicky podílelo na práci mnoha pracovních skupin a také vedlo delegace a předsedalo různým pracovním skupinám. V současné době Grónsko zastupuje Dánské

---

¹⁷⁶ Lisa Murkowski, dlouholetá americká senátorka z Aljašky, byla pravidelnou řečnicí na shromážděních organizace Arctic Circle v Reykjavíku a v roce 2014 pronesla řeč s výbornými postřehy o různých Arktidách – severoamerické (Aljaška, Kanada a Grónsko) a ruské, které zaostávají za evropským severským regionem, pokud jde o infrastrukturu a komunikační technologie, dostupnou energii a spolehlivou dopravu. Viz The Arctic Circle, 2014, Senator Lisa Murkowski at #ArcticAssembly 2014 Opening Session, <https://www.youtube.com>.

království v pracovních skupinách pro udržitelný rozvoj a ochranu arktického mořského prostředí.

Zajímavé je, že v průběhu prvního desetiletí jednadvacátého století se dánská delegace v Arktické radě skládala z Faerských ostrovů, Grónska a Dánska. Všechny tyto politické subjekty se na aktivitách Rady podílely za rovných podmínek. U stolu byla tři křesla a všechny tři strany se účastnily setkání vedoucích pracovníků stejně tak jako řadových zasedání. Země byla označována jako „Dánsko – Faerské ostrovy – Grónsko“ a všechny tři vlajky byly umístěny na stole na čestném místě. Tento způsob prezentace nenaznačoval změnu členského statusu od doby Ottawské deklarace, ale panovala tichá shoda na tom, že jde o reprezentaci samotného Dánského království.

Dlouhodobou praxí je, že Grónsko a Faerské ostrovy jsou součástí všech dánských delegací, v nichž mají všechny tyto tři útvary zvláštní zájmy. Tato dánská zahraničněpolitická praxe nebyla vždy správně chápána diplomaty jiných zemí; jeho politické a diplomatické struktury se značně liší od struktur ostatních arktických zemí. Ale pokud jde o Arktickou radu, tripartitní dánská delegace se záhy stala přijímanou praxí – až do švédského předsednictví v letech roku 2011–2013.

Dánské království zakončilo své předsednictví v Arktické radě v letech 2009–2011 setkáním ministrů v Grónsku, na kterém byla přijata Nuucká deklarace ze dne 12. května 2011. Deklarace posílila Arktickou radu zřízením stálého sekretariátu. Také vytvořila pod švédským předsednictvím pracovní skupinu, která měla přezkoumat procedurální pravidla.¹⁷⁷ Výsledkem byl jistý druh „vestfalizace“ Arktické rady. Grónsko a Faerské ostrovy byly náhle vyloučeny ze zasedání Vysokých představitelů pro Arktidu – kde se odehrává většina politických jednání a rozhodnutí na vysoké úrovni. Toto vyloučení, což je poněkud zarážející, nebylo sděleno formálním dopisem nebo jiným oficiálním protokolem, ale prostě tak, že bylo najednou méně židlí u stolu. Na místě vyhrazeném u vyjednávacího stolu pro Dánské království zůstala najednou místo tří židlí jen jedna. Grónsko a Faerské ostrovy si musely najít místa jinde než u stolu (což v některých případech znamenalo, že musely hledat místa zcela mimo místnost, ve které jednání probíhala). Můžeme jen spekulovat o tom, proč se švédské předsednictví pro tento krok rozhodlo. Možná však některé členské státy v revizi procedurálních pravidel viděly příležitost

---

177 Stránky Arktické rady: Nuucká deklarace, s. 2 a zpráva seniorních arktických představitelů pro ministry, Nuuk, Grónsko, květen 2011, s. 3.

jak omezit roli Grónska v Radě. Proto Grónsko na jaře 2013 zasedání Rady v Kiruně bojkotovalo.

V období, které předcházelo opětovnému zapojení Grónska do Arktické rady v srpnu téhož roku, byla rozhodující kombinace těchto čtyř hlavních faktorů: pozornost mezinárodních médií, kterou vyvolal grónský bojkot; interní reakce na bojkot v Arktické radě; politická jednání, která vedlo Dánsko s Arktickou radou jménem Grónska; a dále intenzivní debaty na domácí půdě v Grónsku o bojkotu a jeho důsledcích.¹⁷⁸

Spolu se začátkem kanadského předsednictví v létě 2013 začaly Grónsko, Faerské ostrovy a Dánsko vyjednávat s Kanadou o uspokojivém řešení otázky reprezentace na setkání Vysokých představitelů pro Arktidu.¹⁷⁹ Jednání trvala několik měsíců; 19. srpna 2013 bylo nakonec dosaženo dohody. Všechny tři politické orgány dánské delegace měly mít právo na plnou účast na zasedáních Arktické rady. Pokud by byl počet míst přidělených jednotlivým delegacím menší než tři, byla by osoba nebo osoby, které měly zaujmout místo u stolu, určeny podle pravomoci daného zástupce Dánského království v projednávané věci. Grónsko souhlasilo s tím, že se znovu zapojí do práce Arktické rady. Rozhodnutí ze srpna 2013 bylo v souladu se zákonem o samosprávě ze dne z roku 2009, který stanoví, že Grónsko může uzavírat a vyjednávat mezinárodní smlouvy v oblastech, v nichž převzalo od Dánska pravomoci v otázkách týkajících se Grónska, a dále, že Grónsko bude postupně přebírat zodpovědnost za nové oblasti.

Ne všichni byli s novým uspořádáním spokojeni. Grónsko a Faerské ostrovy sice mohly opět zasednout u vyjednávacího stolu Rady a aktivně se účastnit jednání, ale když od Švédska převzala předsednictví Kanada, objevila se nová forma vyloučení. Jakmile se Kanada ujala předsednictví, byly odstraněny vlaječky umístované v souladu se zvyklostmi na místě

178 Předseda Stálého výboru pro zahraniční politiku a bezpečnost v grónském parlamentu Per Berthelsen před Kirunskou konferencí veřejně vyslovil názor, že má vážné pochyby o tom, zda následující kanadské předsednictví bude vůči grónským požadavkům vstřícnější. Kdyby Grónsko dosáhlo přímé participace na jednáních Arktické rady, pak by podle Berthelsena kanadští Inuité, kteří tvoří v Kanadě menšinu, pravděpodobně požadovali stejnou roli jako Grónsko. Viz Noah Mølgaard: *Sermitsiaq*, 16. 5. 2013, <https://sermitsiaq.ag>. Vůdce opozice v té době, bývalý premiér Kuupik Kleist, kritizoval nepřítomnost Grónska na ministerském setkání ve Švédsku s tím, že supervelmoci se zdráhají přenechávat vliv domorodým národům a velmi jim záleží na tom, aby si udržely moc samy. Spojené státy požadovaly stejnou roli jako Grónsko. Viz Noah Mølgaard: *Sermitsiaq*, 14. 5. 2013, <https://sermitsiaq.ag>.

179 Naalakkersuisut / Grónská vláda, Om Arktisk Råd: Danmark, Grønland og Færøernes deltageelse i Arktisk Råd samarbejdet. Tisková zpráva, 21. 5. 2013.

u stolu vyhrazeném pro daného účastníka. Tři vlajky reprezentující Dánské království zmizely. Místo toho byly za křesly vztyčeny velké vlajky, vždy jen jedna pro daný členský stát a stálého účastníka.

Hlavní opoziční strana v Grónsku vznesla otázku, zda v této nové situaci došlo, nebo nedošlo k podstatnému oslabení původní pozice Grónska v Arktické radě. Vůdce opozice Kuupik Kleist nakonec uvedl, že Dánské království má v Arktické radě pouze *jeden* hlas.¹⁸⁰

Od té doby Grónsko, navzdory pokračujícím debatám o vlastním statusu na domácí scéně, obnovilo svou účast a práci v Radě. Má své místo u stolu na zasedáních Vysokých představitelů pro Arktidu, stejně tak jako v pracovních skupinách (díky internímu respektu a flexibilitě, jichž se mu dostává v rámci dánské delegace). O konkrétní sestavě grónské reprezentace si sice vždy rozhodovali sami Gróňané, ale ostatní arktické státy se přesto evidentně pokusily diktovat, jak by měla delegace Dánského království vypadat. Výhodou Grónska bylo, že již na domácí půdě získalo v právním smyslu pravomoc rozhodovat o otázkách, které se přímo dotýkají Gróňanů. Grónsko jako takové má právo podílet se na práci a rozhodovacích procesech Arktické rady. Realita je však přesto taková, že z hlediska Grónska působí Arktická rada stále spíše jako mezivládní režim. Rada je také pouze jednou z celé řady nastupujících platform, v jejichž rámci se Grónsko může stát aktivním hráčem v Arktidě a globální politice.¹⁸¹

Aktuální stav

Na půdě grónského parlamentu se každoročně koná rozprava ke zprávě o stavu grónských zahraničněpolitických aktivit za uplynulý rok, kterou předkládá vláda v Nuuku, a diskutuje se o aktuálních zahraničněpolitických otázkách, které jsou pro Grónsko důležité. Během rozpravy na podzim 2019 ministryně zahraničních věcí Grónska Ane Lone Baggerová uvedla, že to, že se dánští představitelé zpravidla sami staví do čela delegací království na mezinárodních arktických setkáních, včetně Arktické

180 Kleist dále poukázal na to, že Gróňané nyní dávají přednost tomu, aby se o problematice role zemí se samosprávou [Grónska a Faerských ostrovů] v Arktické radě diskutovalo jako samostatné agendě během zasedání Arktické rady, spíše než aby ji předneslo Grónsko samo. Viz N. Mølgaard: *Sermitsiaq*, 20. 8. 2013, <https://sermitsiaq.ag>.

181 K. Søbby Kristensen – J. Rahbek-Clemmensen (ed.): *Greenland and the International Politics of a Changing Arctic: Postcolonial Paradiplomacy Between High and Low Politics*, London – New York: Routledge 2018, s. 131–135.

rady, vytvořilo v Arktické radě demokratický deficit, který „by se měl v příštích letech řešit“. Hjalmar Dahl, grónský předseda Inuitské cirkumpolární rady, která zastupuje Inuity z Ruska, Aljašky, Kanady a Grónska, Baggerovou podpořil: „Při mnoha příležitostech jsem byl svědkem toho, že dánská delegace v Arktické radě zamítla něco, co si přála grónská, možná také faerská strana. Království teoreticky sestává ze tří rovnocenných partnerů, kteří si ale ve skutečnosti rovní nejsou.“ Dále prohlásil, že ačkoli má Inuitská cirkumpolární rada skvělou spolupráci se všemi stranami, které království reprezentují, většina dánských diplomatů nemá rozsáhlejší znalosti o grónských realitách a přáních a nemá pro ně dostatečné porozumění.¹⁸²

Grónský premiér Kim Kielsen zopakoval, že jeho země hraje v Arktidě klíčovou roli a má také strategickou geografickou polohu mezi největšími světovými mocnostmi, a zdůraznil také zájem ostatních zemí o příležitosti, které se jim v Grónsku naskýtají. Premiér konstatoval, že Nuuk zodpovídá za celou řadu odvětví; země sama určuje další směr svého vývoje, a to také znamená, že se Grónsko samo v rámci spolupráce arktických zemí považuje za „spolehlivého, rovnocenného a odpovědného partnera“.

Od roku 2021 hodlá Dánské království zahájit realizaci nové Strategie pro Arktidu. Strategie, která takto vznikne, bude založena na pestré paletě podnětů od místních a vládních úřadů, soukromého sektoru a nevládních organizací a vědců v Grónsku – stejně tak jako dalších aktérů v Dánsku a na Faerských ostrovech. Když práce na tvorbě a vyjednávání o strategii začínala, Baggerová trvala na tom, že „tou částí království, která náleží k Arktidě, je právě Grónsko a že právě aktualizovaná strategie pro Arktidu by to měla reflektovat“.¹⁸³ Upozornila také na to, že hráči odjinud než z Arktidy nadále projevují zájem o to, jak by Arktida měla být spravována a řízena, a zdůraznila, že tito hráči v minulosti někdy přijímali rozhodnutí s vážnými důsledky pro ty, kdo v tomto regionu žijí. To byl jeden z hlavních důvodů, proč měla nová dánská Strategie pro Arktidu znemožnit externím hráčům, aby se podíleli na rozhodvacích procesech, které by mohly přinést výsledky vymykající se kontrole, nebo dokonce na úkor těch, pro které je Arktida domovem, např. Grónanů. Spolupráce v Arktidě je podle jejího názoru základním předpokladem

182 *Sermitsiaq*. 17. 9. 2019, ICC: Vi vil kæmpe for mere indflydelse, <https://sermitsiaq.ag>.

183 W. Turnowsky: Bagger: Vigtigt at debatten om den arktiske strategi starter i Grønland, *Sermitsiaq*, 25. 2. 2020, <https://sermitsiaq.ag>.

pro pozitivní vývoj v Grónsku. Logickým důsledkem toho je, že rozhodovat o vývoji v regionu by měli ti, kdo v Arktidě žijí.

Grónská vláda si proto přeje, aby nová dánská Strategie pro Arktidu reflektovala její reprezentaci v Arktické radě, protože mandát a práce Rady se vztahuje na sektory, za které nyní zodpovídá Grónsko. Pokud by Grónsko nemělo mít vlastní reprezentaci na mezinárodních fórech, jako je Arktická rada, šlo by o demokratický deficit.¹⁸⁴

Závěry

Dopady změny klimatu se v polárních oblastech, a zejména v Arktidě, projevují velmi citelně. Mořský led je na ústupu, věčně zmrzlá půda taje a od jihu se objevují nové druhy. Grónský ledový příkrov odtává stále rychlejším tempem. Fyzický svět kolem nás se mění.

V regionu slyšíme hlasy, které volají po dalším ekonomickém rozvoji a zlepšování životních podmínek, čehož má být dosaženo využíváním bohatých arktických přírodních zdrojů. Současně nearktické národy a ekonomičtí aktéři, kteří se domnívají, že na ně dopadnou dramatické fyzické, environmentální, ekonomické a politické změny probíhající v Arktidě, trvají na tom, aby měly možnost vyjádřit se k otázkám, které řeší orgány v Arktidě.

Tyto tlaky by mohly vést k tomu, že se změní samotný význam pojmu „Arktida“.

Jak na tyto tlaky a na tlaky, které s sebou přináší měnící se světový řád, zareaguje rodina arktických národů?

Možná je načase začít diskutovat o tom, jak zajistit, aby Arktida zůstala v arktické rodině, s rovným zastoupením těch, kdo v ní žijí. Lidé, kteří žijí v Arktidě, požadují, aby byli součástí národních a mezinárodních rozhodovacích procesů. Nepřejí si, aby jim někdo vládl na dálku, ať už vlády na jihu, nebo ti, kdo tvrdí, že jsou součástí Arktidy, ale ve skutečnosti jí nejsou. V některých ohledech zde jde předvojem Grónsko – které získalo a rozšířilo svou autonomii a politické a legislativní pravomoci v oblastech, které mají mezinárodní rozměr. Mají-li regionální fóra sloužit demokratické reprezentaci, měla by být složena z obyvatel regionu.

---

184 A. Lone Bagger: Grønlands Selvstyre: Skab et ligeværdigt arktisk partnerskab med Danmark, *Alttinget*, 4. 3. 2020.

Jedním z problematických aspektů je, že neexistuje jediná definice Arktidy, ani není shoda na tom, kdo k ní přesně patří. Klíčovou otázkou je, kam až Arktida sahá na jihu. Je vymezena hranicemi států, nebo národů? Pokud do Arktidy zahrneme oblasti, které jsou geograficky v „šedé zóně“ na zeměpisné šířce na jejím jihu, má to důsledky pro reprezentaci. Na reprezentaci záleží, vždyť rozhodnutí přijímaná v regionálních orgánech, které jednájí v Arktidě a pro Arktidu, mají dopad na ty, kdo v tomto regionu žijí, a na to, jak se tento region rozvíjí. Různé definice Arktidy jsou vždy založeny na politických rozhodnutích – států nebo regionálních fór. Kromě arktické Osmičky (tedy Arktické rady) nebo arktické Pětky (států na pobřeží Severního ledového oceánu), jejichž členy jsou státní aktéři, existuje pojem zastoupení prostřednictvím představitelů arktických domorodých komunit (šest z nich zasedá při Arktické radě jako stálí pozorovatelé) – jinými slovy, prostřednictvím lidí. Jaký vztah však mají lidé (nestátní aktéři) a státní útvary (státní aktéři) ke skutečnému území a jak se moc lidí promítá do politické moci? Jak ukazuje případ Grónska a Dánska, tyto vztahy jsou komplikované. Vyvolávají vážné otázky přiměřeného zastoupení (a to jak v reálném smyslu, tak symbolicky, jak demonstrovala krize s křesly a vlajkami na Arktické radě).

Obecně není ochota zabývat se definicemi toho, co/kdo Arktida je a co/kdo není. Tyto otázky nabudou na významu v souvislosti s tím, jak zrychlí tempo klimatických a environmentálních změn a nearktické státy budou chtít mít větší slovo v otázkách dalšího rozvoje a správy tohoto regionu, což může vést k jejich střetu s těmi, jimž Arktida „patří“ dnes.

Kapitola 4

Bod obratu pro arktické režimy: změna klimatu, paradiplomacie a nový světový řád

Victoria Herrmannová

V roce 2020, v době probíhající pandemie COVID-19, jsou globální zpravidajské cykly plné „bodů obratu“. Titulky hlásají, že nerovnováha mezi nabídkou a poptávkou v kontejnerové lodní dopravě dospěla k „bodů obratu“;¹⁸⁵ že COVID-19 představuje „bod obratu“ pro telemedicínu;¹⁸⁶ a že hrozí, že se pandemie stane „bodem obratu“ nevýslovného utrpení v nejméně rozvinutých zemích.¹⁸⁷ Pojem „bod obratu“ je sice převzat z vědeckého oboru ekologie, ale stal se z něj ohebný výraz, který skloňují ve všech pádech žurnalisté, politici i veřejnost, když popisují ostrou křivku od *statu quo* k čemusi novému. Vůči nadšenému užívání tohoto konceptu, který vychází z představy prahu a popisuje okamžik kritického přechodu, není imunní ani Arktida 21. století. Rozmrzájící permafrost, tání grónského ledového příkrovu a rozsah zalednění arktických moří v letním období – všechny tyto jevy začaly být vnímány jako cosi, co se blíží bodu obratu. Většina severských narativů, které tento termín používají, jako ty, o nichž zde už byla řeč, souvisí se změnou klimatu. Jde o odborná pojednání, vyprávění a projevy, které popisují, jak se v otep-lujícím se světě kdysi stabilní polární systémy překlápí do neznámého, nebezpečnějšího stavu bytí.

---

185 C. Gillis: FIATA Warns Global Container Imbalance at 'Tipping Point', *American Shipper*, 30. 4. 2020, <https://www.freightwaves.com>.

186 Q. Phillips: The Telemedicine Tipping Point Is Here, and Laws Have Changed to Make It Easier to Access, *Everyday Health*, 19. 5. 2020, <https://www.everydayhealth.com>.

187 UN News, Sudan: Coronavirus Could Be Tipping Point for 'Untold Suffering', Bachelet Urged Sanctions Relief, *United Nations*, 28. 4. 2020, <https://news.un.org>.

O takových bodech obratu se uvažuje v souvislosti s tím, jak katastrofální změny na severu v určitém okamžiku v budoucnosti dopadnou na obyvatele žijící dál na jihu. Například v článku v *Newsweeku* z roku 2019 se konstatuje, že „poté, co vědecká studie odhalila, že grónský ledový příkrov taje čtyřikrát rychleji než v roce 2003, vědci varují, že se blíží k ‚bodu obratu‘. Úbytek ledu by mohl ohrozit pobřežní města, jako je Miami a New York, stejně tak jako ostrovy v jiných částech světa“.¹⁸⁸ Vzdálená Arktida se tím, že ji lze snadno geograficky propojit s dobře známými městy, jako je New York – přední americké, ne-li světové finanční centrum –, stává čitelnou a důležitou pro ty, kdo třeba tento region nikdy fyzicky nenavštíví. To se týká nejen čtenářů časopisů, jako je *Newsweek*, ale také klíčových vládních představitelů arktických zemí, kteří přijímají politická rozhodnutí či rozhodnutí o investicích týkající se severu, aniž by si vůbec udělali vlastní představu o tom, jaká je kvalita života, zdroje obživy nebo krajina v cirkumpolární oblasti. Hlavní města arktických zemí jsou vzdálená stovky nebo tisíce mil od svých nejseverněji položených sídel a většina hlav států se za severním polárním kruhem ukáže jen na skok nebo vůbec.¹⁸⁹ Pro ilustraci, vzdálenost mezi Washingtonem, DC a Utqiagvikem na Aljašce činí 3471 námořních mil a Severní polární kruh za 244 let trvající období dějin Spojených států překročil jen jeden úřadující prezident, Barack Obama. Hodnota Arktidy se odvíjí od kontextu její fyzické a s ní související psychologické vzdálenosti; a význam přičítaný jejím „bodům obratu“ se odvozuje od toho, co tvůrci národní politiky sami zažívají nebo zažijí. Zvyšování hladiny moří a extrémní bouře, které nabírají na síle v důsledku tání arktického ledu, jsou důležité pouze do té míry, do jaké ovlivňují prosperitu jihu, měst a ekonomiky na jihu.¹⁹⁰

Čtyři miliony lidí, pro které je Arktida domovem a z nichž zhruba 12,5 procenta tvoří původní obyvatelé, však v realitě, která je právě těmito body obratu negativně ovlivňována, žijí už nyní. Pro obyvatele nejsevernější části světa je změna klimatu už každodenním, nepřetržitým krizovým stavem, který ohrožuje jejich životy.¹⁹¹ Na rozdíl od představitelů

188 K. Gander: Greenland's Ice Sheet Reaches 'Tipping Point', Melting Four Times Faster Than 2003, *Newsweek*, 1. 1. 2019, <https://www.newsweek.com>.

189 Vzdálenost mezi Washingtonem, DC a Utqiagvikem činí 3471 námořních mil; mezi Kodaní a Nuukem 3535 námořních mil; mezi Norilskem a Moskvou 1788 námořních mil; mezi Iqaluitem a Ottawou 1296 námořních mil, abychom uvedli jen několik příkladů.

190 V kontextu této kapitoly označuje „jih“ nearktické oblasti.

191 V. Herrmann – E. Keene: A Continual State of Emergency: Climate Change and Native Lands in Northwest Alaska, The National Trust for Historic Preservation, 15. 11. 2016. <https://savingplaces.org>.

národních států, kteří jsou zatím přímých dopadů změny klimatu ušetřeni, jsou obyvatelé Arktidy, včetně místních vládních představitelů, už dnes globálním oteplováním – které je paradoxně do značné míry způsobeno tím, co se děje v urbánních, vysoce industrializovaných oblastech dál na jihu – přímo postiženi. Arktická sídla na pobřeží i ve vnitrozemí jsou vystavena novým nebezpečím, jako jsou rostoucí teploty, tání ledu a permafrostu, změny srážkových poměrů, stoupající hladina moří, eroze pobřeží, lesní požáry a častější extrémní projevy počasí. Na místní úrovni tato nebezpečí znamenají zvýšené ohrožení života, lidského zdraví a hospodářské prosperity arktických obcí a měst. Tyto změny probíhající v Arktidě začínají být pocítovány v celosvětovém měřítku.

Chceme-li vytvořit scénář budoucího vývoje Arktidy, budoucího režimu její správy a světového řádu, o nějž by se takový režim mohl opírat, budou se naše úvahy odvíjet od toho, jak chápeme body obratu, s nimiž jsou dnes obyvatelé Arktidy konfrontováni, a zda zdraví ekosystému, blahobytu komunit a lidskému rozvoji přikládáme větší váhu než rivalitě velmocí. V následujícím výkladu v této kapitole se pokouším takovýto scénář budoucího vývoje vytvořit. Nejprve podávám přehled bodů obratu v Arktidě v roce 2020. Poté se pokouším představit si, jak bude vypadat budoucí změna světového řádu a jak se budou vyvíjet modely správy v rámci arktického režimu, které by na body obratu adekvátně reagovaly a obyvatelům Arktidy dopomohly k větší odolnosti v „novém normálu“, a to díky decentralizaci moci a podpoře paradipломatických snah. A konečně v závěru kapitoly předkládám úvahu, co je potřeba, aby se arktické záležitosti, v takovém stavu, v jakém jsou v roce 2020, v bodu obratu překloupily v budoucí scénář správy v Arktidě, která bude rezistentní, inkluzivní a spravedlivá.

Co jsou arktické „body obratu“

V roce 2007 publikoval výzkumný tým Univerzity Exeter vedený Timothyem Lentonem zásadní studii o konceptu „bodů obratu“ v planetárním systému Země. V ní je vyslovena hypotéza, že:

Lidská činnost může potenciálně dovést složky systému Země k tomu, že překročí kritický stav a přejdou v kvalitativně odlišný způsob fungování, z čehož vyplynou dalekosáhlé dopady na lidské a ekologické systémy. K příkladům, jimž je věnována pozornost v současné době, patří potenciální kolaps atlantské termohalinní cirkulace, odumírání amazonského

deštného pralesa a rozpad grónského ledového příkrovu. Takovéto jevy jsou v duchu lidové představy, že malá změna může v určitém časovém okamžiku v určitém systému vést k vážným a dlouhodobým důsledkům, tj. že ‚nepatrné příčiny mohou vést k velkým změnám‘, popisovány jako ‚body obratu‘.¹⁹²

O sedm let později Organizace spojených národů oficiálně zařadila „bod obratu“ jako nové heslo do svého slovníku ke klimatické politice ve Čtvrté hodnotící zprávě.¹⁹³ Pojem je ve slovníku Mezivládního panelu pro změnu klimatu definován jako „úroveň změny systémových vlastností, při jejímž překročení se systém sám reorganizuje, často náhle, a zůstává v novém stavu, dokonce i když dojde ke zmírnění faktorů, které k této změně vedly“.¹⁹⁴ Klíčové téma klimatických bodů obratu v současné době v literatuře o klimatu vykristalizovalo do tří obecnějších kategorií: (1) nekontrolovaný úbytek ledového příkrovu, který urychluje vzestup hladiny moří v Arktidě i Antarktidě; (2) lesy a další přirozená úložiště uhlíku, jako je věčně zmrzlá půda, které tyto zásoby uvolňují do ovzduší v podobě oxidu uhličitého (CO₂); a (3) zrychlující se oteplování a narušení funkce cirkulačního systému oceánů.¹⁹⁵ Všechny tři souvisejí s událostmi v Arktidě, regionu, který podle zprávy Arctic Report Card Národního úřadu pro oceán a atmosféru z roku 2018 prochází v lidských dějinách „bezprecedentním přechodem“.¹⁹⁶

Vzhledem k tomu, že teplota ovzduší a moře v Arktidě stoupá téměř třikrát rychleji, než je celosvětový průměr, začal grónský ledový příkrov tát zrychleným tempem.¹⁹⁷ Toto „soustavné zrychlování a následné náhlé a ještě výraznější zpomalení“ tání ledového příkrovu by mohlo v průběhu

192 T. M. Lenton – H. Held – E. Kriegler – J. W. Hall – W. Lucht – S. Rahmstorf – H. J. Schellnhuber: Tipping Elements in the Earth's Climate System, *Proceedings of the National Academy of Sciences* 105, 6 (2008), s. 1786–1793, <https://doi.org/10.1073/pnas.0705414105>.

193 Poprvé zavedeno v AR5, Páté hodnotící zprávě IPCC, dopady, adaptace a zranitelnost.

194 Hlavní autorský tým R. K. Pachauri – L. A. Meyer (ed.): *IPCC—Climate Change 2014: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, IPCC, Geneva 2014, s. 117–130, <https://www.ipcc.ch>.

195 R. McSweeney: Explainer: Nine ‚Tipping Points‘ That Could Be Triggered by Climate Change, *Carbon Brief*, 2. 2. 2020, <https://www.carbonbrief.org>.

196 E. Osborne – J. Richter-Menge – M. Jeffries: *Arctic Report Card 2018*, National Oceanic and Atmospheric Administration 2018, <https://arctic.noaa.gov>.

197 R. Bintanja: The Impact of Arctic Warming on Increased Rainfall, *Scientific Reports* 8, 1 (2018), s. 1–6; C. Mooney – B. Dennis: Rate of Ice Loss from Greenland has Grown by a Factor of Six Since the 1980s, Scientists Find, *Washington Post*, 22. 4. 2019, <https://www.washingtonpost.com>.

jednoho milénia zvednout hladinu moří o 7 metrů (22,96 stop).¹⁹⁸ Některé modely naznačují, že „grónský ledový příkrov by mohl být při oteplení o 1,5 °C odsouzen k zániku“ – dokonce „už v roce 2030“.¹⁹⁹ Tání ledu z ledovců stále kataklyzmatičtějším způsobem přispívá ke zvyšování hladiny moří, ale v kombinaci s úbytkem arktického mořského ledu má také dopady na oceánskou cirkulaci. Odhaduje se, že od roku 1985 zmizelo 95 procent víceletého mořského ledu v Arktidě, jejího nejsilnějšího a nejstaršího ledu.²⁰⁰ Modely naznačují, že přísun sladké vody z tohoto kombinovaného tání ledu by „mohl přispět k zpomalení Atlantské meridionální převratné cirkulace (AMOC), která je klíčovou součástí globálního přenosu tepla a soli, o 15 procent oproti polovině dvacátého století“.²⁰¹ Další zpomalení této cirkulace může potenciálně destabilizovat západoafrický monzun, vyvolat sucho v oblasti Sahelu v Africe, vysušit Amazonii a narušit východoasijský monzun. Oteplení také představuje velmi reálnou hrozbu, že se subarktické boreální lesy i věčně zmrzlá půda změní z úložišť uhlíku ve zdroje uhlíku. Zvyšující se počet lesních požárů a hmyzích kalamit vede k odumírání severoamerických boreálních lesů a do konce tohoto století by mohlo v Arktidě dojít k poklesu rozlohy území s věčně zmrzlou půdou o 40 procent, tj. na území o rozloze přibližně 2,5 milionu čtverečních mil.²⁰² Předpokládá se, že s tím, jak bude věčně zmrzlá půda rozmrazat a její organické materiály se začnou rozkládat, budou tyto kdysi zamrzlé krajiny uvolňovat dobovské zásoby skleníkových plynů, včetně oxidu uhličitého, oxidu dusného a metanu, které byly ve věčně zmrzlé půdě vázány po tisíce let.²⁰³

198 B. Michael – C. Harig – S. A. Khan – A. Brown – F. J. Simons – M. Willis – X. Fettweis et al.: Accelerating Changes in Ice Mass within Greenland, and the Ice Sheet’s Sensitivity to Atmospheric Forcing, *Proceedings of the National Academy of Sciences* 116, 6 (2019), s. 1934–1939.

199 F. Pearce: As Climate Change Worsens, A Cascade of Tipping Points Looms, *Environment* 350 *Yale School of the Environment*, 5. 12. 2019, <https://e360.yale.edu>.

200 E. Osborne et al.: *Arctic Report Card 2018*.

201 C. Levke – S. Rahmstorf – A. Robinson et al.: Observed Fingerprint of a Weakening Atlantic Ocean Overturning Circulation, *Nature* 556, (2018), s. 191–196, <https://doi.org/10.1038/s41586-018-0006-5>; D. J. Thornalley – D. W. Oppo – P. Ortega et al.: Anomalously Weak Labrador Sea Convection and Atlantic Overturning during the past 150 Years, *Nature* 556 (2018), s. 227–230, <https://doi.org/10.1038/s41586-018-0007-4>.

202 O. Hoegh-Guldberg – D. Jacob – M. Taylor et al.: Impacts of 1.5 °C Global Warming on Natural and Human Systems, in: *Global Warming of 1.5°C: An IPCC Special Report on the Impacts of Global Warming of 1.5°C above Pre-industrial Levels and Related Global Greenhouse Gas Emission Pathways, in the Context of Strengthening the Global Response to the Threat of Climate Change, Sustainable Development, and Efforts to Eradicate Poverty*, ed. V. Masson-Delmotte – P. Zhai – H. O. Pörtner et al., Geneva, World Meteorological Organization Technical Document 2018.

203 M. R. Turetsky – B. W. Abbott – M. C. Jones et al.: Carbon Release Through Abrupt Permafrost Thaw, *Nature Geoscience* 13, 2 (2020), s. 138–143, <https://doi.org/10.1038/s41561-019-0526-0>;

Lokalizované dopady a reakce komunit na prahové hodnoty

Všechny tyto vitální znaky zdraví planety se blíží bodu obratu, ale ještě jej nepřekročily. Ledovcový led, mořský led, stejně tak jako věčně zmrzlá půda a boreální lesy, tedy arktická úložiště uhlíku, jsou přetížené, balancují na hranici reakce na prahové hodnoty – rychle probíhající, ale dlouho trávající změny, kterou je obtížné zastavit a která se může začít sama replikovat prostřednictvím pozitivní zpětnovazebné smyčky. Z tohoto planetárního pohledu je zřejmé, že je třeba okamžitě jednat a omezit globální emise skleníkových plynů, abychom minimalizovali dopady budoucí změny klimatu (nebo jí úplně předešli). Tání ledovcového ledu, úbytek mořského ledu, tání věčně zmrzlé půdy a odumírání lesů jsou však již dnes v každodenním životě v Arktidě vážným problémem a v mnoha komunitách vyvolaly reakci na prahové hodnoty, kdy jsou tato společenství v podmínkách měnícího se životního prostředí nucena vytvářet nové společenské, ekonomické a kulturní systémy.²⁰⁴

Jeden příklad za všechny: úbytek ledu a oteplování oceánů vede k tomu, že se mění areál rozšíření mořských savců, které si spojujeme se zaledněným prostředím, a je katalyzátorem expanze mořských savců mírného pásma na sever. Výsledkem je silnější konkurenční tlak a riziko predace, šíření nemocí a nákazy parazity pro některé endemické arktické druhy, které následně ovlivňují potravinovou bezpečnost obyvatel Arktidy.²⁰⁵ Tyto změny vedou k tomu, že přístup k tradičním potravinovým zdrojům a jejich dostupnost a kvalita nejsou stabilní, což ovlivňuje kvalitu stravy domorodých pobřežních komunit v Arktidě.²⁰⁶ A nejde

---

C. Knoblauch – C. Beer – S. Liebner et al.: Methane Production as Key to the Greenhouse Gas Budget of Thawing Permafrost, *Nature Climate Change* 8, 4 (2018), s. 309–312, <https://doi.org/10.1038/s41558-018-0095-z>.

204 J. D. Ford – D. Clark – T. Pearce et al.: Changing Access to Ice, Land and Water in Arctic Communities, *Nature Climate Change* 9, 4 (2019), s. 335–339, <https://doi.org/10.1038/s41558-019-0435-7>; H. P. Huntington – M. Carey – C. Apok et al.: Climate Change in Context: Putting People First in the Arctic, *Regional Environmental Change* 19, 4 (2019), s. 1217–1223, <https://doi.org/10.1007/s10113-019-01478-8>.

205 Léandri-Breton – Don-Jean – J. Bêty: Vulnerability to Predation May Affect Species Distribution: Plovers with Broader Arctic Breeding Range Nest in Safer Habitat, *Scientific Reports* 10, 1 (2020), s. 1–8, <https://doi.org/10.1038/s41598-020-61956-6>; K. Hueffer – M. Ehrlander – K. Etz et al.: One Health in the Circumpolar North, *International Journal of Circumpolar Health* 78, 1 (2019), 1607502, <https://doi.org/10.1080/22423982.2019.1607502>.

206 C. S. Gerlach – P. A. Loring – A. Turner et al.: Food Systems, Environmental Change, and Community Needs in Rural Alaska, in: *North by 2020: Perspectives on Alaska's Changing Social-ecological Systems*, ed. A. L. Lovecraft – H. Eicken, Fairbanks: University of Alaska Press 2011, s. 111–134.

jen o nutrici, dopady na lov a rybolov, které domorodá společenství provozují pro obživu, negativně ovlivňují také jejich duchovní zdraví, odolnost, mezigenerační soudržnost a ekonomickou udržitelnost domorodých pobřežních komunit v Arktidě. Změny, ke kterým dochází u ryb a mořských savců (často s dominovým efektem), proměňují vzorce časové a geografické mobility při lovu a rybolovu arktických domorodých pobřežních komunit. V roce 2015 čtyři aljašské domorodé vesnice vůbec nemohly lovit mrože, což ohrozilo potravinovou bezpečnost celých komunit a pro jejich ekonomiky to znamenalo nutnost vyhlásit místní nouzový stav. SeaShare, nezisková organizace se sídlem ve státě Washington, musela darovat 4,5 tuny mražených halibutů, aby zmírnila tuto situaci potravinové nouze.²⁰⁷ Dokonce i když je lov možný, vede změna klimatu k tomu, že na mořský led, který byl zpravidla dostatečně stabilní a poskytoval bezpečnou oporu pro lov, se už nelze spolehnout. Stále častěji se setkáváme s příběhy lovců, kteří se při pohybu po ledu, pěšky nebo na sněžných skútrech propadli slabým ledem, přičemž došlo ke zraněním a úmrtím.²⁰⁸

Taková změna však není pocítována pouze na lokální úrovni. Ovlivňuje také globální ekonomiku a silovou politiku. Z komerčního hlediska změna klimatu, okyselování oceánů a následné změny v efektivitě využívání mořských zdrojů mění prognózy úlovků dosahovaných rybolovem, zisku a udržitelného řízení zdrojů v Arktidě.²⁰⁹ Odhady naznačují, že výměna ryb mezi Atlantským a Tichým oceánem, kterou umožňuje oteplování Arktidy, změní 39 procent celosvětové vykládky mořských ryb. Zatímco dříve nehostinné přírodní podmínky v Arktidě představovaly bariéru, která oddělovala většinu mořských organismů v severním Atlantském oceánu od organismů v severním Tichém oceánu, do roku 2100 by se v důsledku teplotních změn do Tichého oceánu mohlo dostat až 41 druhů a do Arktidy až 44.²¹⁰ Tato zvýšená aktivita v mořské ekonomice má kaskádovité dopady na potenciální potřebu robustnější a odolnější infrastruktury v přístavních městech, migrující pracovní síly

207 L. Kraegel: Four Western Alaska Communities to Receive Large Halibut Donations after Dismal Walrus Harvest, KTOO, 31. 7. 2015, <https://www.ktoo.org>.

208 J. D. Ford – T. Pearce – J. Gilligan et al.: Climate Change and Hazards Associated with Ice Use in Northern Canada, *Arctic, Antarctic, and Alpine Research* 40, 4 (2008), s. 647–659, [https://doi.org/10.1657/1523-0430\(07-040\)\[FORD\]2.0.CO;2](https://doi.org/10.1657/1523-0430(07-040)[FORD]2.0.CO;2).

209 Andreas Østhagen: Swimming Away! Arctic Fisheries and International Cooperation, *The Arctic Institute*, 22. 10. 2019, <https://www.thearcticinstitute.org>.

210 M. S. Wisz – O. Broennimann – P. Grønkvær et al.: Arctic Warming Will Promote Atlantic–Pacific Fish Interchange, *Nature Climate Change* 5, 3 (2015), s. 261–265, <https://doi.org/10.1038/nclimate2500>.

a služeb pobřežní stráž. Jak uvedl autor jedné z dalších kapitol této knihy Andreas Østhagen: „Rybolov je obzvláště ohrožen tím, že bude docházet ke konfliktům v menším měřítku, protože zdroje i námořní hranice je obtížné kontrolovat a monitorovat.“²¹¹

Měníci se fyzikální a biofyzikální procesy v Arktidě mají přímé i nepřímé dopady na potravinovou bezpečnost, ekonomiku, zdraví, infrastrukturu a kulturu obyvatel našeho společného domova, planety Země – v Arktidě i mimo Arktidu. Vzhledem k bezprostřednějším a závažnějším regionálním dopadům se tak vyhodnocování zranitelnosti, plánování a investic, jejichž cílem je posílit odolnost ekonomiky zaměřené na člověka, společnosti a kultury, pro zodpovědné činitele v Arktidě stalo mnohem větší prioritou než pro jejich příslušné vedoucí představitele na celostátní úrovni, kteří musí brát přiměřeně v úvahu také požadavky geopolitické. Zřejmě nejkřiklavějším příkladem této diskrepance jsou Spojené státy. Přestože je 31 aljašských komunit ohroženo tím, že přijdou o své domovy v důsledku klimatických změn, a stovky dalších jsou klimatem postiženy,²¹² odmítla v roce 2019 americká federální vláda podepsat všechna společná oficiální prohlášení Arktické rady, v nichž byla zmíněna změna klimatu nebo Pařížská dohoda.²¹³ Lokalizované dopady změny klimatu a celostátní politika upravující tyto otázky se rozcházejí do té míry, že se domorodá vesnice Kivalina na Aljašce připojila ke čtyřem louisianským kmenům a podala u Organizace spojených národů formální stížnost, že federální vláda „neochránila lidská práva kmenových národů v Louisianě a na Aljašce, které jsou násilně vysídlovány z území svých předků“.²¹⁴ Abychom si vůbec mohli představit spravedlivý a udržitelný řád pro Arktidu v 21. století, je nezbytná harmonizace politických priorit napříč různými úrovněmi správy v Arktidě; vážně míněné závazky v oblasti ochrany klimatu napříč hranicemi, na jejichž tvorbě se budou společně podílet různí aktéři; a program financování opatření na podporu rezistence vůči změně klimatu, který bude respektovat fakt, že řada arktických komunit už je za bodem obratu.

²¹¹ Andreas Østhagen, *Swimming Away*.

²¹² GAO, 2009: *Alaska Native Villages: Limited Progress Has Been Made on Relocating Villages Threatened by Flooding and Erosion*, Washington, DC: Government Accountability Office 2009.

²¹³ S. Johnson: U.S. Sinks Arctic Accord Due to Climate Change Differences: Diplomats, *Reuters*, 7. 5. 2019, <https://www.reuters.com>.

²¹⁴ W. Early: Coastal Erosion Unites Villages of Kivalina and Louisiana Tribes in UN Complaint, *Alaska Public Media*, 23. 1. 2020, <https://www.alaskapublic.org>.

Meze současného arktického řádu

Spolu s tím, jak lokální dopady změny klimatu čím dál vážněji ohrožují kvalitu života v Arktidě a zdraví ekosystémů, dostává se stále větší pozornosti jinému bodu obratu: arktická „zóna míru a spolupráce“ se proměňuje na zónu konkurence velmocí. V posledních letech vědci zabývající se Arktidou diskutují o relevanci a efektivitě Arktické rady a zpochybňují, zda je desítky let stará organizační struktura stále adekvátní a plní svůj účel.²¹⁵ Velká část těchto diskusí se soustředí na vojenské otázky v cirkumpolární oblasti a neschopnost Arktické rady přímo řešit bezpečnostní napětí v „tvrdém“ slova smyslu a konflikty, což jí zakazuje Ottawská deklarace (1996). Arktida byla dlouho považována za zónu nízkého napětí, která je chráněna myšlenkou arktického excecionalismu. Nicméně od roku 2007, kdy dvě miniponorky sestoupily ke dnu Severního ledového oceánu, aby pod mořem na Lomonosovově hřbetu vetkly do mořského dna metr dlouhou titanovou ruskou vlajku, a menší měrou dokonce už předtím, dominují ve zpravodajství i v názorech think tanků titulky ohlašující „novou studenou válku“ v Arktidě.²¹⁶ Kromě geopolitické pózy, jíž bylo vztyčení vlajky a pořízení fotografií pro propagační účely, Rusko také modernizovalo svou vojenskou infrastrukturu, vybudovalo technologicky vyspělé radarové stanice, postavilo nové ledoborce, posílilo vojenská cvičení v Arktidě a rozmístilo vojenské síly podél své severní hranice. V situaci, kdy spolupráci arktických národních států v cirkumpolární oblasti zatěžují události mimo Arktidu,²¹⁷ někteří tvrdí, že o ruských vojenských schopnostech v Arktidě „už nemůžeme uvažovat nezávisle na rostoucím napětí mezi touto zemí a Západem. V tomto smyslu období ‚arktického excecionalismu‘ – v němž se s touto oblastí podle domluvy zacházelo jako se zónou depolitizované spolupráce – spěje ke svému konci“.²¹⁸

215 Viz svazek *Arctic Yearbook z roku 2016* věnovaný 20. výročí Arktické rady, <https://arcticyearbook.com>. Dále: A. Tingstad: *Today's Arctic Diplomacy Can't Handle Tomorrow's Problems* (2020), RAND Corporation; H. Exner-Pirot – M. Ackren et al.: *Form and Function: The Future of the Arctic Council* (2019); *The Arctic Institute and Ragnhild Groenning* (2016); *Why Military Security Should be Kept Out of the Arctic Council* (2016); The Arctic Institute – Ashley Postler: *Changing Arctic Governance and Options for the Arctic Council* (2019), vše vydáno v *Georgetown Security Studies Review*, <https://georgetownsecuritystudiesreview.org>.

216 D. C. Burke: *Why the New Arctic 'Cold War' Is a Dangerous Myth*, *The Conversation*, 13. 12. 2018, <https://theconversation.com>.

217 Tím máme na mysli anexi Krymu Ruskou federací, ruskou vojenskou intervencí v syrské občanské válce a ruskou kampaň, jejímž cílem bylo ovlivnit americké prezidentské volby v roce 2016.

218 M. Boulègue: *Russia's Military Posture in the Arctic: Managing Hard Power in a 'Low Tension' Environment*, Chatham House, červen 2019, <https://www.chathamhouse.org>. Viz také kapitoly Ernioho Regehra, Whitney Lackenbauera a Orana P. Younga v tomto svazku.

Jiní naopak volají po reorganizaci Arktické rady tak, aby se stala fórem, na němž by se diskutovalo i o bezpečnostních otázkách, nebo dokonce po vytvoření zcela nové správní struktury, která by se podobala spíše Organizaci pro bezpečnost a spolupráci v Evropě.²¹⁹ Alternativní řád by místo rekonfigurace stávajících aktérů do nového uskupení, které by odráželo obvyklou dynamiku moci, výzvy a napětí mezi arktickými státy, upřednostňoval takzvané subnacionální aktéry v Arktidě a umožňoval řešit obavy o bezpečnost klimatu a praktickou, depolitizovanou spolupráci na lokálních a regionálních tématech, spíše než širší mocensko-politické postoje. Pokud by byly místní zainteresované subjekty a představitelé vybaveni pravomocemi a prostředky tak, aby mohli rozhodovat o regionálních záležitostech a reálných problémech relevantních pro obyvatele Arktidy, mohli by mít větší váhu než představitelé v politických hlavních městech vzdálených tisíce kilometrů. V Arktidě samozřejmě existuje pestrá škála subnacionálních aktérů. Provincie, teritoria, státy, autonomní oblasti, obce, města, „první národy“, kmenové rady a domorodé vlády se již také různými způsoby podílejí na paradiplomacii. Pro účely této kapitoly můžeme subnacionální aktéry chápat jako „souvislou územní jednotku mezi místní a celostátní úrovní s oficiální rozhodovací pravomocí“.²²⁰ To znamená, že jde o úroveň správy pod úrovní ústředních orgánů, která má pravomoci a administrativní zdroje nad úrovní měst. Zde uvedený seznam subnacionálních aktérů je převzat z těch, které jsou identifikovány ve Zprávě o lidském rozvoji v Arktidě, což je hodnocení lidského rozvoje a transformačních procesů v tomto regionu.²²¹

Vývoj režimu k lokálnímu vedení a paradiplomacii

Myšlenka, že by do Arktické rady měla být začleněna široká škála zástupců na subnacionální úrovni, není nová. V roce 2019 se konala v Montrealu konference, jejímž cílem bylo zmapovat problémy a úspěchy paradiplomacie v Arktidě a v posledních *Arktických ročenkách* se několik autorů

219 H. A. Conley – M. Melino: *An Arctic Redesign: Recommendations to Rejuvenate the Arctic Council*, Center for Strategic and International Studies, únor 2016, <https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com>.

220 L. Hooghe – G. N. Marks – A. H. Schakel: *The Rise of Regional Authority: A Comparative Study of 42 Democracies*, London: Routledge 2010, s. 4.

221 J. N. Larsen – G. Fondahl (ed.): Arctic Human Development Report, *Human Development 2* (2015), <http://norden.diva-portal.org>.

vyslovalo pro rozšíření Rady o regionální a místní zástupce.²²² Argumenty se zčásti zaměřovaly na zvláštní postavení domorodých organizací a vybízely k tomu, aby bylo srovnatelné postavení přiznáno severským subnacionálním aktérům, jako je stát Aljaška, Grónsko, kanadská teritoria, obce v evropských severských zemích, ruské republiky a subnacionální domorodé organizace, jako je Aljašská federace domorodých národů a sámské parlamenty v Norsku, Švédsku a Finsku. Podle nich tyto „etnický a jazykově jedinečné [regiony] s politickou legitimitou získanou v domácích volbách“ nutně vyžadují, aby byl vytvořen mechanismus, jímž by byly formálně začleněny do práce Rady.²²³ S výjimkou Kanady, která v souladu se svou dlouhodobou tradicí jmenuje jako své reprezentanty Seveřany, jsou významní představitelé jiných arktických států a ministři Arktické rady často státními úředníky (bez přímých vazeb na arktické menšiny), kteří pracují v hlavních městech na „jihu“. V rámci této kvazikoloniální struktury musí arktičtí regionální zástupci projít hlavními městy, aby byl jejich hlas slyšen a měli pocit, že nyní představitelé Arktické rady, když bez přímé místní reprezentace rozhodují o konkrétních záležitostech na cirkumpolárním severu, mluví jejich jménem.

Neschopnost jednotlivých národních vlád řešit adekvátně problémy jako změnu klimatu (která v neposlední řadě ovlivňuje jejich vlastní národní území v Arktidě) a cíle udržitelného rozvoje ve svých zemích, natož v celosvětovém měřítku, poukazuje na potřebu přenést pravomoci na nižší úroveň, zahrnout jiné zainteresované subjekty a řešit problémy i mimo rámec mezistátních jednání. Řešení těchto komplikovaných problémů vyžaduje pestrou škálu politických aktérů, orgánů, institucí, národů, hnutí a sdružení, které přesahují regionální hranice. Řada problémů, s nimiž se Arktida potýká, se stále řeší na národní úrovni, ale dnešní výzvy vedou k tomu, že se na řešení globální politické agendy mohou podílet i aktéři na subnacionální úrovni. Rychlé environmentální, ekonomické a sociální změny, k nimž „v terénu“ dochází, totiž v dnešní době znovu vyvolávají zájem spolupracovat napříč regiony na subnacionální úrovni a řešit naléhavé problémy rychle a lokálně. Od sedmdesátých let 20. století dochází prostřednictvím politické decentralizace k přenosu pravomocí na nižší úroveň místních orgánů, což vedlo k vytvoření kanadského

222 Mapping Arctic Paradiplomacy, in: *Observatoire de la Politique et la Securite de l'Arctique*, 6. 12. 2019, Montreal, Canada. <https://cirriq.org>.

223 Lawson Brigham – Heather Exner-Pirot – Lassi Heininen – Joël Plouffe: *The Arctic Council: Twenty Years of Policy Shaping, Arctic Yearbook 2016*, s. 14–20, <https://arcticyearbook.com/arctic-yearbook/2016/2016-preface>.

státu Nunavut a autonomie (1979) a od roku 2009 samosprávné vlády v Grónsku. Toto předání pravomocí na místní úroveň nejen umožnilo místním vládám a politickým představitelům určovat politiku v jejich domácích volebních obvodech, ale také jim dodalo odvalu podílet se na práci interních fór jako Arctic Frontiers, Arctic Circle a Northern Forum. V prostředí organizací se subnacionální aktéři začali aktivně internacionalizovat a angažovat v přeshraničním měřítku. Zdůrazňují přitom své postavení na „frontové linii“ klimatických bodů obratu a využívají svou nově objevenou národní a mezinárodní politickou legitimitu k působení v oblasti zahraničních vztahů v Arktidě.

Zainteresované subjekty na subnacionální úrovni mohou už v současné době podnikat a také podnikají kroky s cílem změnit dosavadní paradigma, a to i v zemích, jako jsou Spojené státy, které se do značné míry zdráhají přijímat opatření v oblasti klimatu na národní úrovni. Odmítání Trumpovy administrativy brát vážně změnu a udržitelný rozvoj je důležitým „push“ faktorem úvah o novém arktickém řádu, který dává přednost zapojení na subnacionální úrovni. Existují však stejně důležité „pull“ faktory, které ukazují, proč je zapojení subnacionálních aktérů do rozhodování zásadní pro budoucí efektivní fungování Arktické rady. Kdyby získali vyšší status jako plnoprávní účastníci a zainteresované subjekty na zasedáních a byli oprávněni realizovat iniciativy v oblasti regionální správy, bylo by možné dosáhnout dalšího pokroku v oblasti změny klimatu navzdory nedostatečnému odhodlání na straně národních vlád. Subnacionální aktéři sice vzhledem ke svému územně omezenému akčnímu rádiu nemají nutně k dispozici takové zdroje jako federální vlády, ale státy, teritoria a regionální správy přesto *mohou* uplatňovat opatření s cílem rychle řešit hmatatelné, kontextově specifické problémy v různých oblastech subnacionální správy. Musíme také dodat, že místní opatření v Arktidě mají největší šanci změnit energetické paradigma, protože subnacionální subjekty mohou navrhovat a realizovat politické programy snižování emisí skleníkových plynů zaměřené konkrétně na arktické komunity. Nové pojetí arktického řádu by vyžadovalo, aby vlády jednotlivých států a Arktická rada spolupracovaly se subnacionálními správními orgány, které už kontrolují realizaci projektů, politických programů a předpisů, a aby tyto orgány podporovaly. Doprava, modernizace stávajících budov, odpadové hospodářství, voda, dodávky energie, venkovní osvětlení, plánování a využívání městských pozemků a potravin a zemědělství jsou jen některé z oblastí, které mohou subnacionální aktéři transformovat s cílem dosáhnout vyšší míry rezistence vůči změně klimatu, environmentální udržitelnosti a sociální spravedlnosti.

Vedoucí představitelé na subnacionální úrovni, kteří se potýkají s rozpočtovými a finančními omezeními, jež budou pravděpodobně přetrvávat i v příštích desetiletích, mají navíc díky svým pružnějším strukturám řízení prostor hledat kreativní řešení. Kreativita je možná díky tomu, že místní vlády mohou podporovat změny, zapojovat veřejnost, přijímat právní předpisy, realizovat nové programy a navazovat partnerství rychleji a sledovat při tom konkrétnější cíle. Subnacionální správní orgány jsou také dostatečně flexibilní na to, aby mohly úzce spolupracovat se soukromým sektorem, což vytváří pro soukromé společnosti více příležitostí, jak se podílet na opatřeních ke zmírňování dopadů změny klimatu. Naopak návrhy na financování projektů souvisejících s implementací Pařížské dohody nebo cíli udržitelného rozvoje v Arktidě, které jsou řízeny na celostátní úrovni, mohou být komplikované z politických důvodů a může být časově mnohem náročnější získat širokou podporu nezbytnou pro jejich schválení. Například návrh národní infrastrukturní banky senátora Johna Kerryho, senátorky Kay Baileyové Hutchinsonové a senátora Marka Warnera a podobná myšlenka navržená administrativou prezidenta Obamy byly potlačeny kvůli prosazování jednostranných zájmů ve Washingtonu. Zatímco na celostátní úrovni se myšlenku infrastrukturní nebo zelené banky nikdy nepodařilo naplnit, zainteresované subjekty na Aljašce směřují ke zřízení zelené banky pro tento stát – navzdory státnímu rozpočtovému deficitu, anebo právě v reakci na něj. Flexibilita státu, teritoria, republiky nebo správní oblasti při řešení fiskálních problémů má rozhodující význam v tom smyslu, že napomáhá nezbytné změně systému, tak aby byl schopen lépe čelit změně klimatu.

„Nový normální stav“ arktického řádu

Tvrdíme-li znovu, že je potřeba arktický řád koncipovat nově tak, aby se soustředil na místní potřeby, neznamená to ještě, že tvrdíme, že subnacionální aktéři ve světovém řádu nahradí národní státy.²²⁴ V našich současných vládních systémech mohou být subnacionální aktéři

---

224 H. Conley – M. Melno: An Arctic Redesign: Recommendations to Rejuvenate the Arctic Council, Center for Strategic and International Studies 2016, <https://www.csis.org>; Ashley Postler, 23. 4. 2019, Changing Arctic Governance and Options for the Arctic Council, *Georgetown Security Studies Review*, <https://georgetownsecuritystudiesreview.org>; H. Exner-Pirot – M. Ackren – N. Loukacheva – H. Nicol – A. E. Nilsson – J. Sepncc: *Form and Function: The Future of the Arctic Council*, 5. 2. 2019, The Arctic Institute. <https://www.thearcticinstitute.org>.

limitování svými rozpočty, technickými znalostmi a infrastrukturou svého managementu. Postrádají kompetence, které by jim umožňovaly koordinovat výkon pravomocí na různých úrovních, organizovaným způsobem se dělit o moc mezi jednotlivými úrovněmi a rozvíjet spolupráci napříč různými úrovněmi hierarchie tak, aby mohli dospět ke komplexní vizi zmírňování následků změny klimatu a podpory udržitelného rozvoje. Schopnosti a ambice jednotlivých subnacionálních aktérů realizovat politiku ochrany klimatu se značně liší. Zatímco průmyslové odvětví výroby geotermální energie na Islandu zajišťuje této zemi většinu energie a Island patří v celosvětovém měřítku ke špičce v účinném zmírňování dopadu emisí, jiné oblasti na severu, jako je kanadský Nunavut, využívají z 99,94 procent naftu.²²⁵ Subnacionální orgány mohou zaplnit politickou lakunu danou nečinností nečinností národních aktérů, ale nemohou v současné době participaci jednotlivých států plně nahradit.

Subnacionální aktéři v Arktidě nemusí nutně hned převzít plnou zodpovědnost a privilegia vedení podobná těm, jimž se těší arktické státy. Konkrétní kroky může dnes podniknout spíše Arktická rada a potažmo osm arktických národních států, a to tak, že vytvoří správní strukturu, která zahrne, umožní zužitkovat a zužitkuje klíčová aktiva nabízená úředními činiteli na lokální úrovni. Prvním krokem by mohlo být zřízení expertní či pracovní skupiny, která by byla tvořena subnacionálními aktéry a která by sloužila jejich potřebám. Ti by na této bázi mohli rozvíjet svou vlastní vizi spravedlivé a udržitelné regionální správy a vypracovat podrobný plán, jak k tomuto cíli dospět. V rámci vizí sdílíme univerzální cíle či dosahujeme výsledků, s jejichž pomocí může být koordinováno působení celé řady aktérů na různých úrovních. Stanovíme-li si při sledování našich cílů v regionu klíčové priority, kýžené účinky se skutečně dostaví. To nám snad pomůže pojmout nově tradiční, často opomíjenou roli regionálních aktérů v Arktidě a usměrnit vývoj Rady tak, aby byla inkluzivnější, přestože zde také vyvstává otázka tenzí na subnacionální úrovni, jak v tomto svazku názorně ilustruje Inuuteq Holm Olsen ve svém rozboru vztahů mezi Grónskem a Dánskem.

Jakmile bychom měli vizi a byly by stanoveny strategické priority zapojení subnacionálních aktérů v Arktidě, mohla by pracovní skupina vypracovat metodický dokument, podle něhož by se postupovalo při výběru a řízení projektů. Stávající iniciativy by se tak soustředily na

---

225 C. Windeyer: Yukon, N. W. T. and Nunavut Differ in Outlooks for Renewable Energy, *CBC*, 2014. www.cbc.ca.

projekty, které by se odvíjely od potřeb arktických obcí a měst v krátkodobém horizontu a které by těmto potřebám vycházely vstříc. Metodické příručky vycházející z místních potřeb jsou nepostradatelné, má-li být lokální realizace sladěna s obecnějšími cíli Rady, a je třeba v nich nastavit obecné parametry, s nimiž mohou adekvátně pracovat všichni aktéři v Arktidě. Nastavení měřítek pro dobře koncipované projekty a programy v Arktidě může zajistit, že projekty budou splňovat dlouhodobé cíle a podporovat udržitelné iniciativy Rady, které přesáhnou horizont pouhého jednoho předsednictví. Každý program výběru projektů, který se realizuje na základě činnosti pracovních skupin, může využívat podkladová údaje z už existujících zdrojů výzkumu v oblasti přírodních věd, společenských věd a tradičních znalostí získaná díky masivní podpoře výzkumu ze strany Arktické rady. Výzkum šesti pracovních skupin Rady k tématům biodiverzity, oceánů, arktických národů, životního prostředí a klimatu lze využít při nastavení parametrů selekčních kritérií.

Kvalitní podkladová data jsou zásadní nejen při výběru projektů; klíčovou roli hrají také při jejich rozvoji, hodnocení a následném zdokonalování. Mají-li však subnacionální aktéři podporovat současné reakce na prahové hodnoty, jejichž cílem je řešit klimatické body obratu, potřebují toho více. Místní vedoucí představitelé v Arktidě sice těží z místních a tradičních znalostí, ale jsou přetíženi a často nemají kapacitu na to, aby si nabírali další časově i finančně náročnou práci. Jak v jednom interview v roce 2016 poznamenal Fred Sagoonick, asistent tajemníka Domorodé korporace oblasti Beringova průlivu (Bering Straits Native Corporation) a člen kmenové rady Shaktoolik (Shaktoolik Tribal Council) na Aljašce, „potřebujeme lidi, se kterými bychom mohli mluvit, kteří by s námi spolupracovali. Zavolejte mi a nabídněte řešení. Připravte mapu, na které budou vyznačena slabá místa naší infrastruktury, přiveďte sem někoho, kdo nám s tím může pomoci. Ano, je to frustrující. Nepotřebujeme další zprávu nebo soubor nástrojů pro řešení problémů. Potřebujeme skutečnou podporu.“²²⁶ Tuto podporu může poskytovat regionální správní organizace, která se řídí subnacionální vizí a kterou podporují národní vlády. Subnacionální vize pro Arktidu, podkladová data a procesy výběru a rozvoje projektů se musí doplňovat s technickou a finanční podporou pro jejich realizaci.

---

226 Fred Sagoonick, rozhovor, Shaktoolik Village Corporation, nahrála Victoria Herrmannová 2. 9. 2016.

Přestože sekretariát Arktické rady je řádně financován, „má velmi omezené prostředky na diskreční výdaje. Podobně pracovní skupiny spoléhají na jeden nebo dva státy, které financují sekretariát, ale mají omezené prostředky pro průběžné financování projektů. Téměř všechny aktivity jsou financovány *ad hoc* státy, které se o ně zasadily, a jednotlivými odborníky, kteří si své financování zajišťují z národních zdrojů“.²²⁷ Mobilizace finančních prostředků pro subnacionální arktické projekty v rámci struktury Arktické rady by vyžadovala soustředěné úsilí sekretariátu a členů Rady, kteří by se museli ucházet o podporu ze soukromého i veřejného sektoru. Úsilí o získání finančních prostředků na realizaci projektů a účast na nich, jako např. Project Support Instrument a Águ Fund, nevyšlo v dlouhodobé financování ve větším měřítku, přestože nejde o nemožný cíl.²²⁸ V případě krátkodobé podpory mohou subnacionální členové, jakmile se ustaví skupina, vyhodnocovat potenciál financování koncipovaného jako „multisolving“ – sdílení odborných znalostí, finančních prostředků a politické vůle v rámci politiky, která má prostřednictvím jediné časové a finanční investice vyřešit několik problémů najednou.²²⁹ „Multisolving“, koncipovaný pro dobu komplexních, vzájemně provázaných sociálních a environmentálních problémů, by jako přístup k zdrojům podpory v Arktidě na subnacionální úrovni umožnil nejlépe využít již alokované finanční prostředky a politickou vůli. To by jako první krok vyžadovalo, abychom si udělali přehled o politice a národních zdrojích financování arktických států podporujících subnacionální projekty, a aby bylo následně analyzováno, zda je lze pro subnacionální arktické aktéry použít s cílem naplnění stanovené vize. Vedlejším přínosem takového přístupu je budování silnějších, podpůrných vztahů mezi národními a subnacionálními aktéry v arktických národních státech, aby bylo možné jasněji a účinněji získávat finanční podporu a znovu posilovat místní budování kapacit v Arktidě.

Portál k budoucímu arktickému režimu

Sociologie, stejně jako ekologie, používá koncept „bodů obratu“. Ale na rozdíl od přírodního systému, který se pod tlakem proměňuje v nový ekosystém, znamená bod obratu v sociologii takový bod v čase, v němž

227 H. Exner-Pirot – M. Ackren – N. Loukacheva et al., *Form and Function*.

228 Heather Exner-Pirot – Maria Ackren – Natalia Loukacheva et al., *Form and Function*.

229 E. Swain: The magic of ‚multisolving‘, *Stanford Social Innovation Review* (2018).

skupina nebo větší počet členů skupiny náhle a dramaticky změní své chování a ve velké míře přijme určitou dříve vzácnou praktiku.²³⁰ Aby se změnil systém správy – systém správy v Arktidě –, bude se muset změnit vnímání a hodnocení těch, kdo jsou dnes u moci. Argumenty, které hovoří pro rozhodování na regionální úrovni v duchu vizí, potřeb a znalostí arktických subnacionálních aktérů, však nevychází z naivních představ, ale z precedentu.

Arktická rada a její předchůdkyně, dohoda Strategie ochrany životního prostředí Arktidy (1991), se zrodily v desetiletí inspirované vize v diplomacii po dlouhém období studené války. Když se železná opona rozevřela a Západ a (sovětské) Rusko se setkaly v „zóně míru“, aby společně řešily látky znečišťující životní prostředí a lidské zdraví, naskytl se historická příležitost, kdy se nepravděpodobně stalo možným.²³¹ Světoví lídři se náhle začali chovat jinak a náš světový řád se překlopil ze stavu napětí do stavu míru a spolupráce, přičemž se po celém světě objevoval jeden precedent za druhým. Takovým precedentskem se v tomto smyslu stala i Arktická rada, když v roce 1996 zahájila svou činnost, jako jediné mezivládní fórum v globálních správních strukturách Západu, které do svých struktur bez jakékoliv časového omezení začlenilo vedle národních vládních představitelů jako bezmála rovnoprávné zástupce domorodé národy. Jako stálí účastníci mají právo plné konzultace v souvislosti s rozhodováním Arktické rady. O třicet let později nám události roku 2020 opět dávají příležitost rozejít se s kdysi převládajícím modelem a vyjít vstříc nové, imaginativní skutečnosti.

V době, kdy jsme jako společnost začínali uplatňovat lockdown a pravidla sociálního distancování, abychom zpomalili šíření nového koronaviru, napsala indická spisovatelka Arundhati Roy pro *Financial Times* článek, který nazvala „Pandemie je portál“. Napsala:

Pandemie historicky lidi nutily rozcházet se s minulostí a představovat si svět novým způsobem. Nejinak je tomu s touto pandemií. Je to portál, brána od jednoho světa k druhému. Můžeme si zvolit, že jí projdeme tak, že s sebou povlečeme kostlivce našich předsudků a nenávisti, naší chamtivosti, našich datových bank a mrtvých myšlenek a své mrtvé řeky

230 M. Gladwell: *The Tipping Point: How Little Things Can Make a Big Difference*, New York: Little, Brown and Co. 2006.

231 K. Åtland: Mikhail Gorbachev, the Murmansk Initiative, and the Desecuritization of Interstate Relations in the Arctic, *Cooperation and Conflict* 43, 3 (2008), s. 289–311, <https://doi.org/10.1177/0010836708092838>.

a oblohu zahalenou kouřem. Anebo jí můžeme projít lehkým krokem, s lehkými zavazadly, připraveni představit si jiný svět. A připraveni za něj bojovat.²³²

Všechny národní státy, provincie a města stojí na prahu takového portálu. Vedoucí představitelé, kteří vyhlíží touto branou zítřka, se musí rozhodnout, co si ponechají a čeho se vzdají. A kdyby jim někdo nabídl čerstvé plátno, na kterém by mohli naskicovat jiný svět, pak by snad první tahy štětce měly být vedeny v Arktidě – v místě, kde se setkává globální světový řád a subnacionální aktéři v prizmatu změny klimatu.

Můžeme zopakovat výrok z úvodu této kapitoly: Pro obyvatele nejsevernější části světa je už změna klimatu každodenním, nepřetržitým stavem ohrožení.²³³ Léto 2020 je jasným potvrzením této skutečnosti. V červnu dosáhla teplota v ruské Arktidě 38 °C, což je nejvyšší teplota naměřená v Arktidě od roku 1885, kdy se začaly hodnoty zaznamenávat. Tato rekordní hodnota nebyla ve světě změněného klimatu ojedinělá nebo neobvyklá; naopak, uvedená nejvyšší denní teplota naměřená v červnu byla součástí vlny veder, která trvala celý měsíc. V důsledku tohoto neúprosného horka docházelo k tání mořského ledu, takže jeho rozsah v červenci poklesl na rekordně nízké hodnoty, a tradiční způsob obživy tak pro zdatné domorodé lovce začal být nebezpečný. Horko také způsobilo lesní požáry, které působí velké finanční škody a z nichž některé jsou tak rozsáhlé, že nyní trvají od jednoho léta k druhému, a urychlilo tání věčně zmrzlé půdy, takže se zprohýbaly silnice; v důsledku toho došlo k vysídlení celých komunit. Tyto dopady změny klimatu se neomezují na oblasti za Severním polárním kruhem; ovlivňují nás všechny prostřednictvím „globální kaskády bodů obratu“, která může vést „k novému, méně snesitelnému ‚skleníkovému‘ stavu klimatu“.²³⁴ Ale decentralizace moci, větší úsilí v oblasti paradiplomacie a investice do inkluzivní správy Arktidy mohou pomoci odvrátit nejhrošší klimatické krize na lokální a globální úrovni, kdy Arktida bude povýšena na vzor nového řádu. Náš společný domov se nemusí nutně stát neobyvatelným skleníkem – v situaci, kdy národní státy procházejí portálem

232 A. Roy: The pandemic is a portal, *Financial Times*, 3. 4. 2020, <https://www.ft.com>.

233 V. Herrmann – E. Keene: *A Continual State of Emergency: Climate Change and Native Lands in Northwest Alaska*, The National Trust for Historic Preservation, 15. 11. 2016. <https://savingplaces.org>.

234 T. M. Lenton – J. Rockström – O. Gaffney et al.: Climate Tipping Points – Too Risky to Bet Against, *Nature*, 27. 11. 2019, <https://www.nature.com>.

dnešní doby a vstupují do postkovidového světa, je to otázka volby. V této situaci máme možnost představit si udržitelnější, spravedlivější a bezpečnější řád. Rozhodněme se a začněme budovat podpůrné struktury, které tento řád – a všichni obyvatelé Země – mohou potřebovat k přežití.

Kapitola 5

Rusko a rozvoj energetických zdrojů v Arktidě v kontextu vnitrostátní politiky a mezinárodních trhů

Arild Moe

Strategický rozvoj v Arktidě je velmi úzce spojen s rozvojem zdrojů, zejména s těžbou uhlovodíků.²³⁵ Někteří považují snahu o masivní těžbu ropy a zemního plynu za faktor, který napomáhá rozvoji arktických ekonomik, protože je pro místní komunity příslibem zaměstnanosti a bohatství. Jiní se obávají, že intenzivní aktivity spojené s těžbou ropy povedou ke znečišťování a ničení přírodního prostředí a tradičního životního stylu, přičemž zisky budou vyváděny z regionu a stoupne riziko mezinárodních konfliktů. Pozitivní i negativní scénáře vycházejí z předpokladu, že energetický průmysl v Arktidě bude získávat na významu. Cílem této kapitoly je posoudit, jaké vyhlídky mají aktivity spojené s těžbou ropy a zemního plynu v Arktidě obecně, budeme se tedy zabývat otázkou, jak rozsáhlé takové aktivity mohou být a v jakých částech Arktidy je nejspíše můžeme očekávat.

Kapitola začíná současnými prognózami vývoje arktické energie, následně je tento region zasazen do kontextu globální nabídky a poptávky po energiích a v závěru je pojednáno o tématu podmínek budoucího rozvoje arktické energie v různých cirkumpolárních státech. Nejvíce prostoru se dostává Rusku, zdaleka největšímu arktickému státu s největším podílem energetických zdrojů v Arktidě. Podíváme se na síly a zájmy,

---

²³⁵ Tato stať zahrnuje některé části z publikací: D. H. Claes – A. Moe: Arctic Offshore Petroleum: Resources and Political Fundamentals; a D. H. Claes – A. Moe – S. Rottem: Arctic Hydrocarbon Development: State Interests and Policies, in: *Arctic Governance: Energy, Living Marine Resources and Shipping*, ed. S. Vigeland Rottem – I. Folkstad Soltvedt, I. B. Tauris: London 2018; J. Henderson – A. Moe: *The Globalization of Russian Gas – Political and Commercial Catalysts*, Cheltenham UK: Edward Elgar 2019.

které k rozvoji energie v Arktidě vedou, a probereme otázku relativního významu ekonomických a politických faktorů.

Očekávání a realita

Počátky opravdového zájmu o energetické zdroje v Arktidě můžeme hledat někdy v letech 2007–2008. Arktida vzbudila zájem ropných společností a politiků stejně tak jako médií. Zájem vyvolalo zveřejnění odhadů těchto zdrojů, které naznačovaly obrovský potenciál. Velmi důležitý byl v tomto ohledu odhad, který zveřejnila Geologická služba Spojených států.

Podle ní se v Arktidě nachází 12,3 procenta dosud neobjevených světových zásob ropy a 32,1 procenta neobjevených zásob zemního plynu.²³⁶ V přibližně stejné době začalo být zjevné, že dochází k tání mořského ledu. První zprávy o něm přineslo Hodnocení klimatických dopadů na Arktidu (ACIA) v roce 2004. O tři roky později údaje ukázaly, že v Arktidě došlo k rekordnímu úbytku ledu.²³⁷ Jedním z důsledků zmenšování rozlohy a ztenčování ledového příkrovu byly lepší podmínky pro průzkum ložisek na moři. To byla skvělá zpráva pro energetické trhy, které se v té době obávaly hrozícího nedostatku ropy, protože se zdálo, že mezinárodní ropný průmysl nemá přístup a investiční příležitosti v tradičních oblastech produkujících ropu.²³⁸ V důsledku toho se nyní zdálo, že Arktida začne mít pro globální zásobování ropou obrovský význam. Téměř všechny velké mezinárodní ropné společnosti a mnoho menších ropných společností projevilo zájem o pronájmy a licence napříč oblastí cirkumpolárního severu. V popředí zájmu byla Aljaška, Kanada, Grónsko a Norsko, ale určité příležitosti se nabízely dokonce i v Rusku.

Kromě ekonomického zájmu na využívání arktických zdrojů byla také vnímána skutečnost, že velké části tohoto regionu leží mimo oblast národních jurisdikcí. V médiích a v několika akademických publikacích byla Arktida líčena jako „poslední hranice“ – kterou mohou mocné státy dobývat v bitvách na způsob tradičních koloniálních válek při

236 Circum-Arctic Resource Appraisal: Estimates of Undiscovered Oil and Gas North of the Arctic Circle, USGS Fact Sheet 2008–3049, Washington DC: United States Geological Survey, 2008, <http://pubs.usgs.gov>.

237 Record Arctic Sea Ice Loss in 2007, NASA Earth Observatory, <https://earthobservatory.nasa.gov>.

238 Viz např. The End of Oil is Closer Than You Think, *The Guardian*, 21. 4. 2005.

„tahanici o Afriku“.²³⁹ Často se skloňoval termín „závody v dobývání zdrojů“. Jazyk konkurence však pronikl i do vysoké politiky. Vztyčení ruské vlajky na mořském dně na severním pólu v roce 2007 a následná bombastická prohlášení ruských tvůrců politiky o tom, že Arktida patří Rusku, se setkaly s odsouzením ze strany západních zemí. V říjnu 2008 Evropský parlament konstatoval, že „je i nadále znepokojen zejména přetrvávajícím soupeřením o přírodní zdroje v oblasti Arktidy, což může vést k ohrožení bezpečnosti EU a celosvětové nerovnováze“.²⁴⁰ Bylo jasné, že v sázce je toho čím dál víc.

Myšlenka konkurenčního boje mezi arktickými státy o území a zdroje zůstává dodnes velmi rozšířená,²⁴¹ a zdá se, že současné napětí mezi Spojenými státy, Ruskem a Čínou tomuto úhlu pohledu jen nahrává. Nicméně při bližším ohledání předpokladů a předpovědí závodů v dobývání zdrojů v Arktidě a role arktické energie vůbec zjistíme, že většina z nich se ukázala jako mylná.

Zprvè tyto odhady zdrojů byly interpretovány nesprávně. Jednalo se o odhady dosud neobjevených, a tedy pouze potenciálních zdrojů, ne skutečných zásob. Kromě toho tyto odhady nezohledňovaly náklady na průzkum, a navíc se v nich nepočítalo se značnými zdroji na pevnině, zejména v Rusku.

Zadruhé tolik očekávaná krize v zásobování se nedostavila. Celosvětový průzkum v posledních dvaceti letech naopak vedl k novým objevům nebo přehodnocení stávajících uhlovodíkových polí s ropou a zemním plynem. Celkové zásobování, založené na bohatých, dokázaných zásobách uhlovodíků, se tak ve světovém měřítku velmi zlepšilo.

Velmi důležitým faktorem je rozvoj nekonvenčních (břidlicových) zdrojů ropy a plynu, zejména ve Spojených státech od roku 2008. Rychlý nárůst těžby ropy a zemního plynu z břidlic totiž zásadně změnil světové trhy a pomohl udržet ceny na nízké úrovni. Tyto zdroje vzhledem ke své povaze platí za prokázané zásoby až po svém vytěžení; a proto tvoří relativně malý podíl celosvětových prokázaných zásob.

Odhadovaný potenciál je však nezměrný. V roce 2013 Úřad pro energetické informace na Ministerstvu energetiky Spojených států prohlásil,

239 Často citovaný výklad podává S. G. Borgerson: *The Arctic Meltdown: The Economic and Security Implications of Global Warming*, *Foreign Affairs* 87, 2 (2008), s. 63–77.

240 Evropský parlament, Usnesení ze dne 9. 10. 2008 o správě arktické oblasti, P6_TA(2008)0474, <https://www.europarl.europa.eu>. Cituji z oficiálního českého překladu usnesení. – Pozn. překladatele.

241 A. Grigas: *The New Geopolitics of Natural Gas*, Cambridge, MA: Harvard University Press 2017, s. 134.

že břidlicová ropa pravděpodobně představuje 10 procent celosvětových technicky těžitelných zdrojů ropy a 32 procent zemního plynu. Odpovídající čísla pouze pro samotné Spojené státy činila 26 procent a 27 procent.²⁴²

Fakt, že celosvětově přibývá neobjevených zdrojů ropy, včetně břidlic, pochopitelně snižuje relativní význam fosilních paliv z Arktidy. A pokud jde o dostupné zásoby, faktem zůstává, že Střední východ je stále na prvním místě, protože se v této oblasti nachází přibližně 48,1 procenta světových prokázaných zásob.²⁴³ Jinými slovy, na Středním východě dochází k řadě nálezů ropy, kterou bude možné čerpat levně. Je vysoce pravděpodobné, že v Arktidě, a zejména na moři, se nachází značně rozsáhlé zdroje. Ale nákladný průzkum je nezbytný už i jen pro to, aby se zdroje opravdu našly.

Zároveň také panuje stále větší nejistota ohledně budoucí poptávky, protože v důsledku politiky ochrany klimatu sílí tlak na odklon od používání uhlovodíků s pomocí technologického rozvoje. Před krizí COVID-19 Mezinárodní agentura pro energii odhadovala, že v třicátých letech jednadvacátého století se celosvětová poptávka po ropě ustálí.

Očekávalo se, že do té doby bude kvůli Číně nárůst světové spotřeby pokračovat.²⁴⁴ V souvislosti s pandemií se však počítá s tím, že celosvětová poptávka po energii v krátkodobém horizontu poklesne.

Zatřetí obavy z rizika konfliktu v důsledku jurisdikčních sporů byly velmi přehnané. Stávající spory jsou buď zanedbatelné, nebo nesouvisí s ropným průmyslem nebo jsou pod kontrolou. Napětí, které vychází z jiných částí světa, nicméně může ovlivnit podmínky pro dlouhodobé investice v Arktidě a zájem o ně. Například režim západních sankcí proti Rusku od roku 2014 se zvláště zaměřuje na aktivity na moři v Arktidě.

Je nasadě, že vývoj v Arktidě nelze posuzovat odděleně od hlavních globálních trendů, a to po stránce nabídky ani poptávky. Není pochyb o tom, že rozšiřování aktivit souvisejících s těžbou ropy v Arktidě dnes není tak horké téma a že vyhlídky jsou z komerčního hlediska méně optimistické – zejména kvůli vývoji mimo Arktidu. Některé země sice považují za problematickou silnou závislosti na Středním východě – to však

242 Shale Oil and Shale Gas Resources are Globally Abundant, U.S. Energy Information Administration, 2. 1. 2014, <https://www.eia.gov>.

243 BP Statistical Review of World Energy 2020.

244 Global Oil Demand to hit a Plateau Around 2030 IEA Predicts, Bloomberg, 13. 11. 2019, <https://www.bloomberg.com>.

neplatí pro Spojené státy, které se staly do značné míry soběstačnými, pokud započítáme i dovoz z Kanady.

Ambice diverzifikovat dodávky a oprostit se od závislosti na Středním východu by mohla některé spotřebitelské země vést k tomu, že budou ochotné si připlatit za energii odjinud. Ale kolik? Při nízkých cenách na světovém trhu je problém s náklady v Arktidě zjevnější než kdy dříve – a omezení průzkumu od roku 2014 postihlo zejména arktické projekty.

Jestliže však v obecném smyslu platí tvrzení, že energie z Arktidy ztrácí na významu a atraktivitě, platí také, že v různých arktických pobřežních státech hrají roli různé dynamiky, protože jde o region klimaticky, sociálně a politicky heterogenní. Jsou určité projekty nebo subregiony, pro něž výše popsaná logika neplatí, nebo v nichž neplatí v takové míře. Některé společnosti jsou třeba v lepší finanční situaci než jiné a omezování nákladů na průzkum pro ně není tak důležité. Pro některé je získávání nových zásob prioritou, navzdory tomu, že jsou s ním spojené vysoké náklady. Některé projekty už mohly pokročit do takové fáze, že je příliš pozdě na to je zastavit, přestože se předpoklady jejich komerčního úspěchu změnily. Kromě toho se národní zájmy různých arktických zemí liší. Jejich různá míra závislosti na rozvoji arktických zdrojů bude pravděpodobně hlavním určujícím faktorem při rozhodování o rámcových podmínkách a pobídkách pro toto průmyslové odvětví.

Vnitrostátní arktická politika ropy a zemního plynu

V různých arktických zemích s ropnými zdroji rozhodují o budoucnosti průzkumu a produkce ropy a zemního plynu různé ekonomické a politické faktory. Ekonomický aspekt se odvíjí zejména od *relativního* významu potenciální produkce v Arktidě. Ve Spojených státech hrají aktivity spojené s arktickou ropou a zemním plynem v celkové ekonomice pouze okrajovou roli. V Norsku a Rusku je těžba arktických zdrojů považována na nezbytnost pro udržení dané úrovně aktivit v ropném a plynárenském průmyslu.

V politické sféře jsou, zdá se, mimořádně důležité různé systémové faktory. Například jak Spojené státy, tak Kanada jsou federální státy. V prvně uvedené zemi jsou vyhlídky dalšího rozvoje ropy a zemního plynu v Arktidě přímo ovlivňovány vztahem mezi státem Aljaška a federální vládou. Představitelé Aljašky velmi stojí o další rozvoj aktivit spojených s těžkou ropou a zemním plynem kvůli bohatství, které přináší.

Naproti tomu pro federální vládu už dlouhou dobu hrají větší roli obavy o životní prostředí než ekonomické možnosti. Z právního hlediska se o kontrolu zdrojů na pevnině dělí stát Aljaška a federální vláda (Národní ropná rezervace v Aljašce – NPRA a Arktická národní přírodní rezervace – ANWR), zatímco vnější kontinentální šelf spadá pod federální jurisdikci. V minulosti vedla neshoda mezi Washingtonem a Juneau k zastavení rozvoje ropy; a ke konci Obamovy administrativy bylo uvaleno moratorium na průzkum na moři. Za vlády amerického prezidenta Donalda Trumpa se Washington vrátil k podpoře rozvoje ropy a snažil se zrušit zákaz průzkumu na moři a otevřít Arktickou národní přírodní rezervaci.²⁴⁵ Právní překážky znovuotevření kontinentálního šelfu byly sice podstatně vážnější, než Trumpova administrativa očekávala, není však pochyb o tom, že politický vítr se v posledních letech obrátil.²⁴⁶ Může se samozřejmě obrátit znovu.

V Kanadě je situace jiná. Podmořské zdroje patří federaci, což spolu s pokračujícím předáváním pravomocí teritoriím na severu pravděpodobně zafungovalo jako brzda rozvoje mořských zdrojů. Bezprostřední příčinou moratoria na průzkum však byla vysoká priorita, kterou federální vláda přikládá životnímu prostředí.

V Grónsku se rozvoj mořských zdrojů těší značné politické podpoře, protože příjmy z ropy mnozí pokládají za ekonomický předpoklad pro získání plné nezávislosti na Dánsku. Výsledky průzkumu však dosud nenaplňují očekávání.

Různé norské vlády byly v případě Barentsova moře opatrné, ale přesto se k rozvoji stavěly mnohem pozitivněji než regionální představitelé a skupiny na severu. V poslední době podpora pro rozvoj ropy v regionech vzrostla, protože je na daných místech příslibem hmatatelných benefitů v podobě pracovních míst. Současně na národní úrovni sílí odpor z důvodu ochrany životního prostředí.²⁴⁷

Konečně obraťme svou pozornost k největšímu pobřežnímu státu Arktidy, Rusku, jehož politický systém se vyznačuje vysokou mírou centralizace a omezenou účastí populace na rozhodovacích procesech. Politický vývoj v Rusku je z tohoto důvodu nedílnou součástí budoucí

---

245 *Analysis of Projected Crude Oil Production in the Arctic National Wildlife Refuge*, Energy Information Administration, U.S. Department of Energy, 2018, <https://www.eia.gov>.

246 Judges Weigh Trump's Bid to Reopen Parts of Arctic to Drilling, *Bloomberg Law*, 6. 6. 2020, <https://news.bloomberglaw.com>.

247 G. Bang – B. Lahn: From Oil as Welfare to Oil as Risk? Norwegian Petroleum Resource Governance and Climate Policy, *Climate Policy*, 2019. doi: 10.1080/14693062.2019.1692774.

trajektorie jeho průzkumu a produkce v Arktidě. Je pravděpodobné, že ruská vnitrostátní politika bude takto úspěšně určovat skutečný osud arktických energetických zdrojů.

V roce 2008 Rusko přijalo zákon, jímž dvě státem ovládané společnosti, Rosněft (ropa) a Gazprom (zemní plyn), získaly *de facto* monopol na ruské podnikatelské aktivity na moři v Arktidě, zatímco prostor pro zahraniční účast byl ponechán záměrně omezený. Obě společnosti mají silné vazby na stát, v neposlední řadě prostřednictvím osobních konexí. A jsou považovány za klíčové nástroje při prosazování ruských ambicí v Arktidě v obecnějším smyslu. V této souvislosti také získávají daňové úlevy a jsou upřednostňovány oproti ostatním s cílem podnítit investice a aktivity v Arktidě. Ani jedna z těchto dvou společností však nedosáhla očekávaných výsledků, což vedlo k opakovaným výzvám k liberalizaci trhu v oblasti průzkumu, tak aby na něm mohly mít podíl i jiné soukromé ruské společnosti. Příležitosti jsou zde zřejmě omezené, protože licence na nejslibnější oblasti už byly uděleny těmto dvěma státem ovládaným gigantům. Ať tak či tak, rozvoj ropy a zemního plynu v ruské Arktidě nebude řešen v rámci otevřeného demokratického politického procesu s účastí dotčených skupin obyvatel. Rozhodnutí budou téměř výhradně založena na prioritách ústředních orgánů a dominantních ropných společností.

Z těchto zjištění vyplývá, že s výjimkou Ruska hrozí politické konflikty potenciálně spíše v rámci jednotlivých arktických ropných států než mezi nimi navzájem. Na každý pád můžeme konstatovat, že rozvoj Arktidy, zejména na moři, je předmětem sporů v několika zemích a že všichni komerční aktéři musí vzít v potaz politickou nejistotu, která s sebou nese riziko přísnější regulace.

Politika a trhy

Rámcové podmínky nabízené hostitelskými vládami mohou nepochybně bránit rozvoji. Podpořit rozvoj arktické ropy naopak mohou jen do jisté míry. Má-li se investovat, musí komerční propočty společností vykazovat značný přebytek. Katastrofa Deepwater Horizon v Mexickém zálivu v roce 2010 vedla k tomu, že byla vypracována nová pravidla, která Spojené státy zavedly u těžby z mořského dna. V důsledku toho stouply náklady i v Arktidě a také se ukázalo, jaká rizika pro životní prostředí jsou s touto činností spojena. Dokonce už před prudkým poklesem cen v roce 2014 začaly mít některé společnosti o komerčním potenciálu těžby

na moři v Arktidě pochybnosti.²⁴⁸ K zásadní změně však došlo až po roce 2014. Náklady se vzhledem k nižší ceně ropy dostávaly pod tlak, hranice rentability mnoha projektů výrazně klesla a nyní vypadá situace tak, že se mnohé arktické projekty jeví jako neekonomické. Důvodem je pravděpodobnost, že velmi cenově citlivé a nestabilní náklady na produkci břidlicové ropy ve Spojených státech povedou k zastropování cen ropy. V dlouhodobějším horizontu by mohlo k témuž výsledku vést nahrazení ropy a zemního plynu jinými než fosilními zdroji energie z důvodu změny klimatu. Vezmeme-li v úvahu, že arktické projekty, zejména na moři, se připravují velmi dlouho – jejich rozvoj trvá zhruba 15 let a následná těžba musí trvat zhruba 20 až 30 let, aby se investice vrátila –, jde o riskantní podnikatelské aktivity. Kdo ví, jaká bude cena ropy – a jaký bude svět – v roce 2035 nebo 2050?

Shrneme-li tedy výše uvedené, průmysl se z dobrých důvodů zdráhá zavázat se k větším dlouhodobým investicím do rozvoje arktické energie, zejména na moři, ale také do projektů na pevnině v odlehlých oblastech. Otázkou tedy je, zda existují místa, kde je stát ochoten se v zájmu podpory obrovských projektů podílet na riziku a nákladech. Například Norsko uplatňuje daňový systém, který výrazně redukuje rizika spojená s průzkumem a jehož cílem je podpora investic.²⁴⁹ Není však možné společnosti nutit do riskantních podnikatelských aktivit, které nejsou racionální z ekonomického hlediska. Je jen jedna země, kde politika a státní kontrola konvergují takovým způsobem, že je možné provádět v Arktidě rozsáhlou těžbu ropy na moři i za současných neradostných vyhlídek na trzích: Rusko. V tomto ohledu je Rusko zřejmě nejdůležitějším, ojedinělým faktorem v úvahách o výrobě energie v Arktidě.

Rusko

V devadesátých letech dvacátého století se ruská těžba ropy postupně posouvala dál na sever; rozvoj arktických ropných polí začal v Něneckém autonomním okruhu v severní části evropského Ruska, západně od pohoří Ural. Ropa vytěžená na těchto polích je přepravována potrubím na námořní terminál v mělkém Pečorském moři u pobřeží ve Varanději.

²⁴⁸ Total Warns against Oil Drilling in Arctic, *Financial Times*, 25. 9. 2012, <https://www.ft.com>.

²⁴⁹ D. Shapovalova – K. Stephen: No Race for the Arctic? Examination of Interconnections Between Legal Regimes for Offshore Petroleum Licensing and Level of Industry Activity, *Energy Policy* 129 (červen 2019), s. 907–917, <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2019.01.045>.

V roce 2009 byl uveden do provozu významný projekt těžby ropy v Arktidě: projekt Vankor v severní části Krasnojarského kraje. Leží východně od obrovských oblastí těžby zemního plynu v Jamalo-něneckém autonomním okruhu. Ropa z Vankoru putuje na jih ropovodem, který toto pole propojuje s hlavní ropovodnou sítí, ale je možné, že bude vybudováno potrubí na sever, kterým bude ropa přepravována dále Severní mořskou cestou, protože zvýšené využívání této cesty je pro ruské úřady velkou prioritou.²⁵⁰ V jižní části poloostrova Jamal vybudovala ropná společnost Gazprom Něžf, dceřinná společnost Gazpromu, ropný projekt Novyj Port, kde se ročně vyteží přibližně 5,5 milionu tun. Pravidelná kyvadlová přeprava tankery do Murmansku byla zahájena v roce 2016.²⁵¹

Pozornost zasluhuje fakt, že rozvoj polí se zemním plynem v severozápadní části Sibiře – v Jamalo-něneckém autonomním okruhu – začal už na počátku osmdesátých let dvacátého století. A tento region dodnes dodává přibližně 90 procent ruského plynu. Většina těžby probíhá severně od Severního polárního kruhu, ale na pevnině. Největší těžební pole, Bovanenkovskoje, provozované společností Gazprom, najdeme na poloostrově Jamal; jeho roční těžba dosahuje přibližně 90 bilionů kubických metrů zemního plynu (3,2 trilionu kubických stop).

Vzhledem k bohaté surovinové základně na pevnině byl rozvoj těžby na moři dlouho na okraji zájmu, přestože průzkumy nasvědčovaly tomu, že se na moři nacházejí mimořádně bohaté zdroje. Zatím se tak využívá pouze jedno ropné pole na moři v Arktidě: Prirazlomnaja v Pečorském moři. Důležitým podnětem pro rozvoj tohoto projektu bylo využití námořních loděnic v Severodvinsku v Archangelské oblasti. Jinými slovy, jeho rozvoj byl sotva projevem konkrétních plánů držitele licence, společnosti Gazprom, zaměřit se na těžbu na moři.²⁵² Rozvoj projektu se ve skutečnosti stal velkou finanční zátěží a zapojení jiných partnerů se ukázalo jako nemožné.²⁵³ Těžba byla zahájena v roce 2013; očekává se, že při plném provozu v roce 2023 roční těžba dosáhne 5,5 milionu tun.²⁵⁴

---

250 State Oil Company Might Redirect Millions of Tons to Arctic Coast, *Barents Observer*, 28. 2. 2019, <https://thebarentsobserver.com>.

251 The Novy Port Project, in: *Gazprom Neft*, n. d. <https://www.gazprom-neft.com>.

252 A. Moe – A.-K. Jørgensen: Offshore Mineral Development in the Russian Barents Sea, *Post-Soviet Geography and Economics* 41, 2 (2000), s. 98–133.

253 A. Moe: Russian and Norwegian Petroleum Strategies in the Barents Sea, *Arctic Review on Law and Politics* 1, 2 (2010), s. 225–248.

254 Prirazlomnoye, Gazprom n. d. <https://www.gazprom.ru>.

Poté, co si státem ovládaná společnost Rosněft v oblasti těžby ropy na moři v Arktidě vydobila pozici chráněné a privilegované společnosti, udělala toho jen velmi málo. Z pohledu společnosti to bylo racionální, protože měla řadu příležitostí k těžbě na pevnině, neměla příliš odborné kompetence v oblasti těžby na moři a mohla si své licence k těžbě na moři ponechat na později. Vláda však měla zájem na těžbě na moři v Arktidě z politických důvodů. Kromě toho začalo být ruské Ministerstvo přírodních zdrojů znepokojeno stavem zdrojů na pevnině. Zdroje byly vydatné, ale nové nálezy byly mnohem méně významné než dříve, byly často geologicky komplikovanější a zpravidla k nim docházelo daleko od stávající infrastruktury. To vše vedlo ke zvýšení nákladů. Tato situace v oblasti zdrojů také neodpovídala struktuře ruského průmyslu, v němž naprosto dominovaly velké, vertikálně integrované společnosti. Rusko sice má největší potenciál nekonvenční ropy na světě, ale podmínky a perspektivy jejího využívání jsou mnohem horší než ve Spojených státech.²⁵⁵

Geologické průzkumy v arktických vodách nasvědčovaly tomu, že se v nich nacházejí potenciálně velmi rozlehlá pole, z nichž by mohly díky úsporám z rozsahu profitovat ruské obří diverzifikované ropné společnosti. Proč se tak nestalo? Rosněft sám příliš nepostihly problémy, které se objevovaly na pevnině, ale rozhodl se, že se nebude angažovat. A tato nečinnost ukázala, že úřady – tím, že společnosti poskytly faktický monopol pro těžbu ropy na moři – si samy omezily výběr nástrojů, jimiž disponovaly. Rosněft (a Gazprom pro zemní plyn) byly za svou nečinnost veřejně pokárány. Vzhledem ke své závislosti na vládě musel na tuto kritiku reagovat. Protože mu scházely odborné kompetence pro těžbu na moři, moudře se rozhodl zapojit zahraniční partnery. V lednu 2011 tak uzavřel komplexní dohodu se společností BP, která zahrnovala průzkum tří zón s potenciálními nalezišti v Karském moři a program všeobecné spolupráce v Arktidě, jehož cílem byl společný rozvoj arktických zdrojů. Z dohody však sešlo kvůli právnímu sporu BP s jejím stávajícím ruským partnerem, TNK. Poté se Rosněft obrátil na společnost Exxon Mobil, se kterým už spolupracoval v oblasti okolo ostrova Sachalin na Dálném východě. Tato dohoda, podepsaná v srpnu 2011, byla v několika krocích dále rozšířena.²⁵⁶ Nejprve se týkala zón v Kar-

255 V. Kryukov – A. Moe: Does Russian Unconventional Oil have a Future?, *Energy Policy* 119 (srpen 2018), s. 41–50, <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2018.04.021>.

256 I. Overland – J. M. Godzimirski – L. Petter Lunden et al.: Rosneft's Offshore Partnerships: The Re-opening of the Russian Petroleum Frontier?, *Polar Record*, 48, 3 (2012), s. 140–153.

ském moři; v roce 2013 byla rozšířena na rozlehlejší oblasti v Karském, Laptěvském a Východosibiřském moři zaujímající v úhrnu plochu přibližně 760 tisíc km².²⁵⁷

Současně Rosněřt podepsal dohody s italskou společností Eni a norskou společností Statoil o ruské části oblasti v Barentsově moři, která byla dříve předmětem sporu s Norskem a v níž byla hranice stanovena v roce 2010.²⁵⁸ Tyto zahraniční společnosti získaly menšinový (33procentní) podíl ve společných podnicích založených za účelem využívání těchto licencí. Byly povinny hradit téměř všechny počáteční náklady na průzkum, které dosáhly miliard dolarů. Pro Rosněřt to vypadalo jako velmi výhodné řešení, protože přenášelo rizikovou část podniku na zahraniční partnery a Rosněřt se vyhnul velkým počátečním výdajům. Horlivost zahraničních společností zase odrážela rozšířený optimismus ohledně pokračujících vysokých cen ropy a odhodlání získat vlastní podíl na očekávané náhlé prosperitě generované těžbou ropy v ruských vodách.

Prvními konkrétními aktivitami byly seismické průzkumy v Karském moři, které byly provedeny v letech 2012–2013. První průzkumné vrty provedl ExxonMobil jménem společného podniku s Rosněřt v srpnu a září 2014 ve struktuře Universitetskaja, 250 kilometrů od pobřeží, přičemž celá operace vyšla na přibližně 700 milionů dolarů.²⁵⁹ Rosněřt oznámil, že uspěl a že se podařilo objevit značné zásoby ropy i zemního plynu.²⁶⁰

Projekt však náhle skončil. Kvůli sankcím uvaleným na Rusko po anexi Krymu a nepokojích na Ukrajině v roce 2014 musela společnost ExxonMobil v září téhož roku vrtné práce v Karském moři ukončit před plánovaným koncem sezóny.²⁶¹ A podobně byla víceméně přerušena spolupráce se Statoilem a Eni, která *in situ* ještě ani pořádně nezačala.

Ambiciózní ruská strategie těžby na moři v Arktidě tak ustrnula na mrtvém bodě, a přitom se ukázalo, jak je závislá na západních ropných společnostech. Pokles cen ropy, k němuž došlo záhy po zavedení sankčního režimu, také změnil vnímání dlouhodobějšího výhledu v mnoha

257 Rosneft and ExxonMobil Advance Strategic Cooperation, tisková zpráva ExxonMobil, 21. 6. 2013.

258 A. Moe – D. Fjærtoft – I. Øverland: Space and Timing: „Why was the Barents Sea Delimitation Dispute Resolved in 2010?“, *Polar Geography* 34, 3 (2011), s. 145–162.

259 Exxon Halts Arctic Oil Well Drilling on Sanctions – Bloomberg, *Reuters*, 19. 9. 2014, <https://www.reuters.com>.

260 Rosneft Discovered a New Hydrocarbon Field in the Kara Sea, tisková zpráva Rosněřtu, 27. 9. 2014, <https://www.rosneft.com>.

261 ExxonMobil Statement on Treasury Department Sanctions on Russia, tisková zpráva ExxonMobil, 19. 9. 2014.

mezinárodních ropných společnostech. V roce 2018 se ExxonMobil rozhodl stáhnout se ze svého spojení s Rosnětem, a to s odkazem na rozšíření sankcí vůči Rusku.²⁶² Lze se domnívat, že důležitou roli sehrálo rovněž negativní hodnocení dlouhodobého výhledu. Vysoké náklady na rozvoj hlubokomořské těžby v Arktidě by nebyly únosné vzhledem k očekávané nižší tržní ceně ropy. Politické riziko pro zahraniční společnosti v Rusku zde navíc zůstane i v případě zrušení sankcí. Rosněť mezitím může pokračovat se seismickými průzkumy a některé projekty v blízkosti pobřeží se zdají schůdné. Oficiálně se společnost nadále hlásí k svému přesvědčení o slibné budoucnosti rozvoje těžby na moři v Arktidě.

Ruské aktivity v oblasti těžby zemního plynu na moři v Arktidě byly zastaveny už v roce 2012, kdy se partneři podílející se na těžbě na obrovském Štokmanově poli v Barentsově moři (Gazprom, Statoil a francouzská společnost Total) rozhodli tento projekt fakticky ukončit. O pouhých pět let dříve byl tento projekt považován za první krok v řadě rozvojových projektů pro těžbu zemního plynu, díky nimž se těžba zemního plynu na moři v Arktidě měla stát klíčovým zdrojem dodávek. Obě západní společnosti byly ochotné akceptovat méně atraktivní podmínky, protože doufaly, že se jim podaří dosáhnout pokroku v nové éře – jak se věřilo – rozvoje těžby zemního plynu. Hlavním důvodem pro zánik Štokmanu – a dalších projektů těžby zemního plynu v arktických mořích – byl prudký růst těžby břidlicového plynu v Americe, který trhy se zemním plynem obrátil vzhůru nohama a představoval (z ruského hlediska) riziko, že se kvůli němu v dohledné budoucnosti ceny zemního plynu budou držet nízko.²⁶³

V ruské Arktidě se nicméně realizují velmi významné nové projekty rozvoje těžby zemního plynu na pevnině. Logistické řešení problému, jak tento plyn dostat na trh, je ovšem nadále spjata se severním pobřežím a severními moři.

Zkapalněný zemní plyn z Arktidy

Projekt Jamal LNG se nachází v půli cesty na východním pobřeží poloostrova Jamal za Severním polárním kruhem. Lodní trasa podél

²⁶² ExxonMobil Pulling Out of Arctic Projects with Rosneft, *Oil & Gas Journal*, 1. 3. 2018.

²⁶³ J. Henderson – A. Moe, Gazprom's LNG Offensive: A Demonstration of Monopoly Strength or Impetus for Russian Gas Sector Reform?, *Post-Communist Economies* 28, 3 (2016), s. 281–299.

poloostrova je po mnoho měsíců v roce zaledněná a extrémně mrazivě a nehostinné podmínky na pevnině zvyšují náklady na novou robustní infrastrukturu, která je v této odlehle oblasti potřeba. Projekt vypracoval Novatek, soukromá společnost s velmi dobrými kontakty na Kreml prostřednictvím jednoho z jejích hlavních vlastníků, Gennadije Timčenka, Putinova blízkého přítele. Total, se svou dlouholetou zkušeností z projektů LNG po celém světě, už v roce 2011 zakoupil 20procentní podíl v projektu a nabídl klíčové know-how pro vypracování technologického konceptu.

Čínská národní ropná korporace (CNPC) získala 20 procent v roce 2013 – ještě před ukrajinskou krizí a západními sankcemi. To znamenalo, že projekt bude mít přístup k nejrychleji rostoucímu trhu se zemním plynem na světě, a byl to také důležitý geopolitický signál, že Rusko diverzifikuje své trhy. Rusové měli velký zájem na tom, aby CNPC do projektu vstoupila a nabídli jí dlouhodobé daňové úlevy. Moskva byla také připravena financovat výstavbu přístavních zařízení v Sabettě.²⁶⁴ Díky silné podpoře ruské vlády a technologické způsobilosti Totalu byla pro čínskou společnost investice do projektu lukrativní a představovala pro ni malé riziko. Riziko pro společnost CNPC bylo skutečně minimální v porovnání s podmínkami, za nichž byla účast nabídnuta západním společnostem v dřívějších projektech těžby na moři.

V září 2015 koupil čínský státní investiční fond dalších 9,9 procenta. V té době byl projekt ohrožen kvůli napětí mezi Východem a Západem a sankcím, protože Novatek byl zařazen na seznam společností, na které Spojené státy uvalily sankce.²⁶⁵ Rusko proto upevnilo své vztahy s Čínou a rozvoj projektu Jamal LNG zajistila další finanční ujednání s Číňany. Čínské dodávky a zařízení získaly na významu i pro dokončení projektu. Zatímco zpočátku to bylo Rusko, které se velmi snažilo o vstup čínské společnosti do projektu, postupně se projekt stal základním kamenem čínských politických aspirací v Arktidě. Kromě možnosti diverzifikace dodávek vývoj tohoto projektu ukazuje, že se Čína stala vhodným a někdy i nepostradatelným partnerem pro rozvoj Arktidy.

Pozoruhodné je, že projekt Jamal LNG byl doveden do úspěšného konce – s předpokládaným rozpočtem (27 miliard dolarů) a v termínu (v prosinci 2017), a první dodávky plynu následovaly krátce poté. Jamal

264 L. Lars Petter – D. Fjaerthoft: *Government Support to Upstream Oil & Gas in Russia: How Subsidies Influence the Yamal LNG and Prirazlomnoe Projects*, International Institute for Sustainable Development, Geneva 2014, <https://www.iisd.org>.

265 Viz stránky Ministerstva financí Spojených států: <http://www.treasury.gov>.

LNG se tak stal hmatatelným důkazem toho, že úspěšná realizace velkých energetických projektů v ruské Arktidě je možná. V roce 2019 bylo v rámci projektu vytěženo 18,4 milionu tun – čímž byla původně plánovaná kapacita tohoto závodu překročena o 11 procent.

Tento úspěch přirozeně vyvolal pozornost v zahraničí i doma. A v tomto duchu ruský prezident Putin jednoznačně podpořil další ambice společnosti Novatek: další expanzi k poloostrovu Gyda (na opačné straně Obsko-tazského zálivu než poloostrov Jamal), kde má společnost další licence. První z těchto projektů – Arktický LNG 2 – získal stejný daňový status jako Jamal LNG. Na rozvoji tohoto projektu má Novatek spolupracovat s Totalem, dvěma čínskými společnostmi a japonským konsorciem jako menšinovými partnery. Zahájení projektu Arctic LNG 2 ve čtvrtém čtvrtletí roku 2023 se zdá být reálné. Společnost navíc oznámila svůj dlouhodobý cíl zvýšit své těžební kapacity v regionu na 70 milionů tun do roku 2030. Tyto snahy o expanzi vycházejí ze surovinové základny v této oblasti, a přestože klíčovým faktorem budou podmínky na trhu (jinými slovy poptávka po LNG), je zcela reálné, že cílů produkce do roku 2030 bude skutečně dosaženo. Tím by se ruská Arktida stala jedním z hlavních světových center produkce LNG a byla by katapultována do ligy, kterou by sdílela s předními světovými vývozci LNG, Katarrem, Austrálií a Spojenými státy.

Výrobní náklady v ruských projektech LNG v Arktidě jsou velmi rozumné; nízké teploty usnadňují proces zkapalňování. Naproti tomu náklady na přepravu jsou značné. Státní financování nových jaderných ledoborců je pro tyto projekty nezbytnou podmínkou. Obnova Severní mořské cesty pod ruskou kontrolou je již sama o sobě jedním z důležitých cílů ruské vlády. Je totiž považována za zásadní z hlediska deklarace ruských zájmů v Arktidě, ale také za nutnou podmínku využívání přírodních zdrojů v ruské arktické zóně. V tomto ohledu rozvoj zkapalněného zemního plynu těží z politických priorit, ale zároveň také přispívá k financování rozvoje této námořní trasy, protože je s jeho pomocí hrazena část nákladů na prolamování ledu.

Zkapalněný plyn z Jamalu je určen primárně pro asijské trhy. Obchodním plánem byla od počátku přeprava zkapalněného plynu speciálně upravenými tankery na zkapalněný plyn, které fungují jako ledoborce, na západ do Evropy, kde by byl překládán na konvenční transportéry, v „zimní sezóně“ (prosinec až červen), a na východ do Tichého oceánu v „letní sezóně“ (červenec až listopad), kdy je mořský ledový příkrov tenký. Nedávno však Novatek zahájil nový logistický program, v jehož rámci se mají velké objemy zkapalněného plynu přepravovat na východ

na asijské trhy celoročně – přes překladiště, které má být vybudováno na jihovýchodním pobřeží poloostrova Kamčatka v Bečevinské zátocce.²⁶⁶ To bude zase vyžadovat stavbu dalších jaderných ledoborců a vláda se již zavázala investovat značné prostředky.

Vývoz LNG není nezávislým faktorem, který by vyvolával poptávku po službách ledoborců. Nabídka a poptávka po prolamování ledu jsou na sobě závislé. Sílící politický zájem o nové ledoborce v kombinaci s podporou pro strádající ruský loďařský průmysl vedou k tomu, že jsou tomuto průmyslovému odvětví poskytovány přímé i nepřímé dotace. Pro komerční společnost, jako je Novatek, se tak východní trasa stává atraktivnější, než kdyby musela nést veškeré náklady sama. Její plány posílat zkapalněný zemní plyn na východ zase podpořily vládní argumenty pro výstavbu nových ledoborců. Jedním z důsledků tohoto vzájemného vztahu nicméně je, že obchodní plán Novateku bude ohrožen, pokud se státní finance zhorší do takové míry, že bude nutné program výstavby ledoborců odložit. Podobně pokud poptávka po ruském zkapalněném zemním plynu poklesne na nižší úroveň, než jaká se očekává, nebo pokud bude cena v Evropě lepší než v Asii, bude Novatek potřebovat podstatně méně nových ledoborců, a v důsledku toho bude k dispozici méně finančních prostředků pro financování vládního programu výstavby ledoborců.

Oficiálním cílem je přepravit po Severní mořské cestě 80 milionů tun nákladu do roku 2024 (v roce 2019 to bylo asi 30 milionů tun). Toto číslo, které oznámil Putin v roce 2018, berou ruští představitelé velmi vážně. Většinu nákladu bude tvořit zkapalněný zemní plyn, ale ruské rozvojové plány v Arktidě zahrnují i další fosilní paliva a nerostné suroviny: ropu, uhlí a různé kovy. K ropným společnostem, které jsou závislé na plavbě Arktidou, patří Gazprom Něft, který ze svého pole Novyj Port přepravuje do Murmansku přibližně 8,5 milionu tun ročně svou flotilou šesti tankerů v kyvadlovém provozu, které mohou fungovat jako ledoborce.²⁶⁷ Další společnost, Neftegazholding, disponuje značnými aktivy na poloostrově Tajmyr a v současnosti je realizován projekt, který má podle plánů dosáhnout úrovně těžby ve výši 26 milionů tun. Rozšíření může zvýšit produkci až na 50 milionů tun.²⁶⁸ K dosažení takové úrovně jsou zapo-

²⁶⁶ Glavgosexpertiza completes review of Kamchatka LNG transshipment facility, *LNG World News*, 10. 2. 2020, <https://www.offshore-energy.biz>.

²⁶⁷ The Novyj Port Project, Gazprom Neft n. d. <https://www.gazprom-neft.com>.

²⁶⁸ Невтегазхолдинг приступил к промышленному освоению Пайяхского месторождения [Neftegazholding postoupil s průmyslovým rozvojem pole Pajjacha] *Neftegaz.RU*, 14. 6. 2019.

třebí obrovské investice. Váhu zúčastněných institucí by značně zvýšilo, kdyby vznikl „arktický cluster“ – založením joint venture se společností Rosněft – Vostok Oil.²⁶⁹ Další společnosti, Lukoil a Gazprom Něft, také zvažují nové projekty v regionu, které by zahrnovaly námořní logistiku, čímž by se potenciálně staly subjekty zainteresovanými na Severní mořské cestě.

S výjimkou ropného projektu Novyj Port na poloostrově Jamal a dodávek kovů z Norilsku jsou však tyto projekty nejisté nebo jsou pouze ve fázi plánování. Nad budoucností těžby ve výši přibližně 20 až 30 milionů tun, jimiž by bylo dosaženo Putinova cíle, se nadále vznášejí otazníky.

Jak realistické jsou ruské ambice?

Jsou zde zjevné analogie s bývalou sovětskou (a dokonce stalinistickou) politikou rozvoje odlehlých částí země z politických důvodů. Centrálně plánovaná ekonomika SSSR měla mimořádné možnosti přesouvat a soustřeďovat zdroje do oblastí, které měly silnou prioritu z politických důvodů, bez ohledu na tržní aspekty. Náklady byly vysoké, ale nebyly transparentní.²⁷⁰

Realizovat podobnou politiku dnes je obtížnější, protože ekonomika je transparentnější – i když určitě ne úplně transparentní. Vzhledem k tomu, že ruská ekonomika stagnuje, zejména od roku 2014, poukazují kritici na to, že tato politika je nákladná a že ruská státní ekonomika má své limity. Na ambice v Arktidě to dlouho příliš velký vliv nemělo. Vzhledem k dopadu pandemie COVID-19, která znamená další problémy pro vývoj ruské ekonomiky, je však pravděpodobné, že některé z plánů pro Arktidu budou muset být přehodnoceny.

Zkapalněný plyn v posledních letech v rozvoji ruské Arktidy zaujal ústřední místo. Výsledky této ofenzívy zkapalněného plynu, v jejímž čele stojí Novatek, jsou zatím impozantní. Rozvoj LNG však není v Rusku zcela nekontroverzním tématem, protože je doloženo, že export

---

<https://neftegaz.ru/news/drill/454079-neftegazkholding-pristupil-k-promyshlennomu-osvoenie-payyakhskogo-mestorozhdeniya/>.

269 Арктический кластер Таймыра [Arktický cluster na Tajmyru] Geoenergetika.ru, 2. 8. 2019, <http://geoenergetics.ru/2019/08/02/arkticheskij-klaster-tajmyra/>.

270 Tuto politiku a její dopady v dnešním Rusku analyzuje C. Gaddy – F. Hill: *The Siberian Curse*, Brookings Institution Press, Washington DC 2003.

zkapalněného plynu na některých trzích konkuruje tradičnímu ruskému plynu přepravovanému plynovody, což vyvolalo negativní reakce ze strany Gazpromu, monopolního vývozce zemního plynu přepravovaného plynovody. Novatek má však silnou podporu politického vedení, které dospělo k závěru, že Rusko může a má se stát významným hráčem v obchodu se zkapalněným plynem, což je jedno z nejdynamičtějších se rozvíjejících odvětví na mezinárodních energetických trzích. Zamýšlený rozvoj zkapalněného plynu by z Arktidy učinil důležitý zdroj dodávek energií, a to nejen z hlediska objemu, ale také kvůli potenciálu arbitráže mezi atlantským a tichomořským trhem.

Zkapalněný plyn také nabízí flexibilitu, kterou postrádá vývoz s přepravou suroviny ropovody a plynovody, a je také mnohem méně vystaven politizaci, protože vztah mezi producentem a vývozcem je zpravidla nepřímý, je zprostředkován obchodními společnostmi.²⁷¹ Je zde nicméně také určitý geopolitický element. Vývoz zkapalněného plynu ze Spojených států prudce stoupá, a Amerika se tak stává pro Rusko výzvou na jeho tradičních evropských trzích, stejně tak jako na nových trzích v Asii.

Pro ruskou vládu představuje Arktida prioritu a to, že je připravena přispívat na její rozvoj, je třeba chápat v širších souvislostech než pouze v úzkém kontextu energetické nebo třeba i hospodářské politiky. Slovy Marlene Laruelleové: „Od poloviny první dekády jednadvacátého století dochází v regionu Arktidy k ukázkové demonstraci ruské státnosti.“²⁷² Jako argument pro vládní podporu projektů rozvoje přírodních zdrojů se často uvádějí národní zájmy a bezpečnost. A v případě Ruska je v sázce jeho globální status.

Rozvoj ruské arktické zóny je zjevně klíčovou politickou ambicí Kremlu a vzhledem k centralizovanému systému je v možnostech vlády usměrňovat rozvojové projekty, a to i ekonomickými prostředky a úlevami, tak, jak potřebuje. Vláda však nemůže zcela ignorovat ekonomické faktory. Jak jsme na to už poukázali, některých ambicí se musela úplně vzdát (těžba plynu na arktickém pobřeží), některé jsou nanejvýš nejisté a budou radikálně omezeny (těžba ropy na moři v Arktidě) a některé jsou připravené a jejich realizace závisí na zvláštních úlevách (několik

---

271 Roli zkapalněného plynu v ruské politice zemního plynu analyzuje J. Henderson – A. Moe: *The Globalization of Russian Gas – Political and Commercial Catalysts*, Cheltenham: Edward Elgar 2019.

272 M. Laruelle: *Russian Nationalism – Imaginaries, Doctrines, and Political Battlefields*, Oxon, UK: Routledge 2019, s. 47.

projektů těžby ropy a jiných nerostných surovin v Arktidě na pevnině). Z nových projektů se zdá být jednoznačně možným a nepochybně ekonomicky realizovatelným podnikatelským plánem zkapalněný plyn. Ale dokonce i tyto projekty vyžadují příznivé vnější a vnitřní podmínky.

Energie z Arktidy: výhled do budoucnosti

Prognózy týkající se energie z Arktidy vyslovené před pouhými několika málo lety se ukázaly jako mylné. Dnešní odhady poukazují jiným směrem, v oblasti energií má hrát Arktida skromnou roli. Co když se ale opět mýlíme?

Hlavní tezí této kapitoly je, že ekonomické faktory budou silně omezovat atraktivitu arktických energetických zdrojů, protože rovnováha mezi nabídkou a poptávkou po energii bude pravděpodobně držet ceny ropy a zemního plynu pod úrovní nezbytnou k tomu, aby byla většina velkých projektů těžby na moři v Arktidě zisková. Přesto, a to musíme zopakovat, bude v nadcházejících letech proudit na světové trhy značné množství energie z Arktidy. A nejdynamičtější složkou v tomto ohledu je rozvoj zkapalněného zemního plynu v ruské Arktidě. V ruské Arktidě se navíc realizuje řada významných projektů těžby ropy a zemního plynu na pevnině, které jsou přepravovány plynovody a jsou a zůstanou v provozu a v příštích letech budou i rozšířeny. Těžba na pevnině na Aljašce, i když stále klesá na nízkou úroveň, by rovněž mohla být obnovena, pokud – jak si přála Trumpova administrativa – se začnou rozvíjet zdroje v Arktické národní přírodní rezervaci. Ze všech šelfů rozvoj nejvíce pokročil na norském arktickém šelfu, na němž se budou ropa a zemní plyn těžit další desítky let, a to i v případě realizace pouhých čtyř projektů, v jejichž rámci se už těží či je o těžbě rozhodnuto.

Očekává se značná koncentrace zásob ropy na moři v Arktidě severně od Aljašky a v ruském Karském moři. Vzhledem k potenciální těžbě v těchto oblastech prognózy naznačovaly, že Arktida bude hrát v globálních dodávkách ropy významnou roli. Přesto, jak jsme vyložili, při současných nízkých cenách ropy a nejistotě ohledně budoucích cen není jasné, jak se tyto zdroje budou dále rozvíjet. Potenciál v oblasti globálních dodávek a očekávaný vývoj globální poptávky sice v současné době naznačují negativní hodnocení šancí na těžbu těchto zdrojů, to by se však mohlo změnit, pokud by došlo k výraznému omezení dodávek z jiných důležitých zdrojů. Jeden možný scénář je, že otřesy na Středním východě na delší dobu omezí dodávky z tohoto regionu. V takovém případě by

cena ropy vzrostla a bylo by znovu možné uvažovat o finančně náročných projektech v Arktidě. Oficiální očekávání v Rusku, tak jak je formulováno v dokumentu o energetické strategii přijatém v červnu 2020, je, že cena ropy začne kvůli nedostatečnému průzkumu a investicím do nových těžebních kapacit v celosvětovém měřítku brzy zase stoupat.²⁷³ A nákladné projekty těžby na moři tak, věří Moskva, budou zase ziskové.

Dalším důležitým argumentem, který se v této souvislosti uvádí, je, že v rozvoji ruských arktických přírodních zdrojů hrají významnou roli politické faktory. To znamená, že projekty mohou být realizovány bez ohledu na to, že z čistě tržního hlediska za standardních daňových podmínek nejsou ziskové, protože jsou ve skutečnosti realizovány jako součást státní politiky rozvoje, nebo jsou dokonce financovány přímými subwencemi. Možnosti Ruska realizovat takovou politiku závisí na síle jeho ekonomiky. Protože však – což je právě problém – ropa a zemní plyn tvoří páteř jeho ekonomiky, jsou určitá omezení ohledně toho, jaké podpory se uhlovodíkovému sektoru může dostávat. Zlověstnou paralelou je krize sovětské těžby ropy v osmdesátých letech dvacátého století. V té době se prostředky přesouvaly z jiných odvětví, aby mohla být produkce navýšena. Pokud jde o velké projekty těžby na moři v dnešní době, omezením pro Rusko nejsou jen rámcové podmínky, ale také zkušenosti a know-how.

Novějším faktorem, který hraje roli při hodnocení budoucího rozvoje arktické energetiky, je Čína. Tato země, se svou stále rychle rostoucí ekonomikou, která žízni po energiích, má přirozeně zájem na zajištění dodávek nejen v současnosti (kdy je situace poměrně dobrá), ale také v dlouhodobém horizontu. Protože Čína sama na přírodní zdroje na moři v Arktidě nárok nemá, musí své zájmy prosazovat prostřednictvím arktických pobřežních států, v praxi prostřednictvím Ruska.

Čína se stala nepostradatelným partnerem při rozvoji ruského zkapalněného zemního plynu. Po roce 2014 se v Rusku všeobecně očekával příliv čínských investic, které pomohou zahájit další projekty, včetně projektů na moři. V tomto ohledu Peking Rusy zklamal. Důvodem je, že přestože jsou čínské ropné společnosti vposledku vlastněny státem, při kalkulacích svých investičních projektů postupují velmi podobně jako západní firmy, a podmínky v Rusku často považují za nezajímavé a riziko za příliš vysoké. Čínské společnosti se zapojily do některých

---

273 Энергетическая стратегия Российской Федерации на период до 2035 года [Energetická strategie Ruské federace pro období do roku 2035], přijatá vládou Ruské federace 9. 6. 2020. <https://minenergo.gov.ru>.

průzkumných prací s ruskými partnery, ale v případě větších projektů na moři by rády spolupracovaly s velkými západními ropnými společnostmi – což je možnost, která v současné nepřichází v úvahu kvůli režimu sankcí po roce 2014. Čínské a ruské společnosti stále nemají potřebné know-how, aby tyto práce mohly provádět samostatně. A oboje si uvědomují, jakou ránu by pro jejich společný projekt znamenala velká ropná havárie.

Na každý pád za současných tržních podmínek nedává příliš smysl iniciovat projekty těžby na hlubokém moři v Arktidě. Pokud by se však podmínky změní a arktická moře díky tomu začnou být atraktivní, je docela dobře možné, že čínské společnosti v dohledné době budou schopné se s těmito výzvami vyrovnat a stanou se pro Rusko významnými partnery a investory v oblasti průzkumu a těžby v moři.

Vztah mezi Čínou a Ruskem je nicméně poněkud křehký. Musíme ho vidět v kontextu širší otázky rovnováhy mezi těmito dvěma zeměmi a jejího dopadu na světový řád. Slovy jistého ruského komentátora:

„Rozvoj Arktidy staví Rusko před úkol zajistit, aby tento region zůstal jeho národní surovinovou základnou a dopravní tepnou. Dlouhodobé vztahy mezi Ruskem s Čínou v otázce ekonomického rozvoje Arktidy je proto třeba rozvíjet s ohledem na jeho národní zájmy, musí být založeny na kompromisu mezi kooperací a konkurencí. Hledání racionální rovnováhy v této otázce je pro Rusko v jednadvacátém století důležitým úkolem, který je teprve třeba vyřešit.“²⁷⁴

Zatímco tedy Rusko dychtí po čínských penězích, technologickém know-how a trzích, v Arktidě hodlá nadále hrát hlavní roli samo.

Produkce energie v Arktidě bezpochyby i nadále zůstane významnou aktivitou, i když je nepravděpodobné, že bude někdy hrát v rámci globálních dodávek energie klíčovou roli. Jaké budou přímé důsledky budoucího dobývání energie a jejího transferu – dobré či špatné, lokální a regionální –, bude záviset nejen na rozsahu činností, ale do značné míry také na konkrétních podmínkách a regulaci v příslušných oblastech výroby. Ty je třeba analyzovat a posuzovat individuálně.

---

274 Sergey Leonov: Активизация политики Китая в Арктике: предпосылки, проблемы, перспективы [Aktivace čínské politiky v Arktidě: pozadí, problémy, perspektivy]. *Regionalistika* 6, 5 (2019).

Kapitola 6

Správa a ekonomické výzvy pro podnikání v mezinárodní lodní dopravě v sezonně zaledněném Severním ledovém oceánu

Lawson W. Brigham

V Severním ledovém oceánu nepochybně dochází v reakci na oteplování planety k zásadním environmentálním změnám. Jedním z velmi viditelných projevů těchto změn je výrazný úbytek arktického mořského ledu, ať už jde o jeho rozsah, mocnost nebo samotné složení, jak bylo během posledního půlstoletí zjištěno s pomocí satelitních i pozemních měření.²⁷⁵ Mořský ledový příkrov přechází ze stavu, kdy se zčásti skládá z víceletého ledu, který přetrvá jednu nebo více sezon tání, do stavu, kdy se skládá pouze ze sezónního či jednoletého mořského ledu. Tento *nový*, sezónní příkrov mořského ledu bude bez víceletého ledu pravděpodobně splavnější, ale bude také mobilnější a bude představovat neočekávané problémy pro mořeplavbu. Současné simulace klimatu naznačují, že možná už v polovině století bude Severní ledový oceán zamrzat pouze sezónně a v mnoha ohledech se bude stále více podobat Baltskému a Beringovu moři a sladkovodním Velkým jezerům v Severní Americe. Zásadní výjimkou z tohoto přímého srovnání s moři v mírném pásmu však je, že v Severním ledovém oceánu bude zalednění nadále trvat mnohem déle (6 až 7 měsíců), od konce podzimu přes zimu do jara.²⁷⁶ Praktickým důsledkem je, že Severní ledový oceán zůstane poměrně dlouhou dobu úplně či částečně zaledněný, což bude omezovat provoz (velkých)

275 Mořský led v Arktidě je satelitními senzory monitorován od sedmdesátých let dvacátého století. Tyto změny zaznamenává a analyzuje Národní datové centrum pro sníh a led na Coloradské univerzitě v Boulderu, <https://nsidc.org>.

276 A. Neiderdrenk – D. Notz: *Arctic Sea Ice in a 1.5 Degree C Warmer World*, *Geophysical Research Letters* (2018), s. 1963–1971, <https://doi.org/10.1002/2017GL076159>. Dále K. R. Barnhart et al., *Mapping the Future Expansion of Arctic Open Water*, *Nature Climate Change* 6 (2016), s. 280–285, <https://doi.org/10.1038/nclimate2848>.

lodí mimo polární oblast a bude nadále významnou překážkou pro pravidelnou a ekonomicky životaschopnou transarktickou lodní dopravu ve větším měřítku.

V rozporu se zveličenými, senzacechtivými argumenty prezentovanými v mainstreamových médiích nebude využívání Severního ledového oceánu pro komerční lodní dopravu v budoucnosti záviset na změnách mořského ledu, ale na následujících třech klíčových faktorech: (1) rychlosti a kontinuitě rozvoje arktických přírodních zdrojů, které se budou odvíjet zejména od světových cen komodit; (2) ekonomice podnikání v globální lodní dopravě a (3) správě Severního ledového oceánu a vodních cest pobřežních států, zejména ruské Severní mořské cesty. Pokračující úbytek mořského ledu a rozšiřování přístupu k moři nepochybně zůstanou důležitými faktory. Změna klimatu je však nevyhnutelně spojena s ekonomikou rozvoje ropy a zemního plynu v Arktidě (a v globálním měřítku) a nejistá budoucí poptávka bude mít vliv na objem arktické námořní dopravy. Další rozpracovávání, implementace a vymáhání předpisů Mezinárodní námořní organizace pro lodě operující v polárních vodách bude také významně ovlivňovat projektování, výstavbu a bezpečné provozování obchodních lodí v Arktidě po celé století.

Podíváme-li se na mapu Severního ledového oceánu a přiléhajících pobřeží, uděláme si představu o komplikované geografii, která je hlavním omezujícím faktorem arktických námořních operací a lodní dopravy. Kanadské arktické souostroví je složitá soustava ostrovů a průlivů, která obklopuje klíčovou část Severozápadního průjezdu (tvořeného početnými plavebními trasami) od Baffinova zálivu po Beringův průliv. V soustavě průlivů a ostrovů se drží led, a to omezuje plavební sezonu pro komerční lodní dopravu a přístup v létě; zimní námořní doprava v této oblasti zůstává obtížná dokonce i pro nejlépe vybavené polární ledoborce na světě. Naopak na druhé straně, v ruské námořní oblasti, která představuje více než 45 procent námořního prostoru Arktidy, jsou severní souostroví a průlivy odděleny pobřežními moři, která se zpravidla otevírají do střední části Severního ledového oceánu.²⁷⁷ K největšímu úbytku arktického mořského ledu došlo v této oblasti širokého a mělkého kontinentálního šelfu a tato změna životního prostředí vedla k prodloužení plavebních sezon na různých trasách Severní mořské cesty.

---

277 L. W. Brigham: Arctic Ocean, in: *The Oxford Encyclopedia of Maritime History*, sv. 1, ed. J. B. Hattendorf, Oxford: Oxford University Press 2007, s. 135–143.

Hranice střední části Severního ledového oceánu, který je oblastí volného moře a obecně sdíleným statkem v globálním měřítku, je vymezena rozšířením výlučných ekonomických zón (z nichž každá má šířku 200 námořních mil) pěti států s pobřežím u Severního ledového oceánu (Kanada, Dánsko, Norsko, Rusko a Spojené státy). 18. září 2019, v den letního minimálního rozsahu arktického mořského ledu, zůstala většina střední části Severního ledového oceánu pokrytá ledem, stejně jako severní průlivy kanadské Arktidy; pro srovnání byla ve stejný den Severní mořská cesta po celé své délce bez ledu. Pozoruhodné je, že v den, kdy arktický (zimní) mořský led v roce 2019 dosáhl maximálního rozsahu (13. března), byl přístav Murmansk a většina Barentsova moře bez ledu – což je každoročně se opakující, přirozený jev v důsledku působení Gofského proudu, proudění teplejších vod Atlantského oceánu na sever. Tyto příklady ilustrují, jaký vliv má geografie na budoucnost námořní plavby v Arktidě, ale také na vývoj efektivního režimu správy, který zvyšuje bezpečnost na moři a posiluje ochranu životního prostředí v tomto jedinečném mořském prostředí.

Důsledky rozšířeného přístupu k moři

Tyto změny mořského ledu v Arktidě, jejichž jsme svědky, umožňují rozšířený přístup k moři v celém Severním ledovém oceánu a *potenciálně* delší plavební sezony.²⁷⁸ Musíme zde skutečně zdůraznit slovo *potenciálně*, protože kvantifikace a předpovídání budoucích sezón plavby v zamrzajících oblastech je složitý úkol, jehož řešení ovlivňují mnohé nejistoty. Plavební sezony v zamrzajících oblastech jsou závislé na několika klíčových kritériích, mezi něž patří: tloušťka mořského ledu na dané trase, pohyblivost mořského ledu pod vlivem větru a mořských proudů (způsobující tlak ledu na lodní trupy); typy nebo ledové třídy běžných obchodních lodí nebo lodí polární plavby, které operují v dané oblasti během ledové sezony; a konečně fakt, zda je v regionálních, zaledněných vodách snadno dostupný doprovod ledoborců.

Opět je zde však jedna zásadní skutečnost, která přímo ovlivňuje budoucnost námořních operací a lodní dopravy v Arktidě: Severní ledový oceán bude celé toto století částečně nebo zcela zaledněný po dobu šesti

---

278 Arctic Climate Impact Assessment (ACIA), *Impacts of a Warming Arctic: Arctic Climate Impact Assessment*, Cambridge: Cambridge University Press 2004, s. 82–85.

až sedmi měsíců. Možné transarktické trasy o délce 2000 až 3000 námořních mil (a zejména Transpolární mořská cesta) *nebudou* nezaledněné, nýbrž zaledněné více než polovinu roku; a stejně dlouho bude také celá tato oblast ponořena do částečné nebo úplné tmy (noci), což je základní, přirozeně se vyskytující problém ztěžující bezpečnou a efektivní námořní plavbu v zaledněných vodách, který se většinou neobjevuje při plavbě na otevřeném oceánu.²⁷⁹ To jsou závažné faktory pro všechny navrhované transarktické trasy a jejich schopnost konkurovat po stránce ekonomické výhodnosti, bezpečnosti a efektivity tradičnějším a globálním obchodním trasám, včetně těch, které využívají Suezský a Panamský průplav.

Globální společnosti v kontejnerové lodní dopravě se potýkají s řadou kriticky důležitých determinantů: sezónní charakter tras v Severním ledovém oceánu; nejistoty ohledně časů doručení nákladu (způsobené vrtochy arktického počasí a mořského ledu); vyšší náklady na námořní pojištění; nutnost zařadit do svých flotil nákladnější lodě schopné plavby v polárních oblastech; a absence námořní infrastruktury, jako jsou přístavy, spolehlivé komunikační prostředky a moderní navigační mapy, které společnosti potřebují pro svůj normální provoz. Dalším významným faktorem jsou obrovské rozměry mnoha dnešních kontejnerových lodí, z nichž největší – v roce 2020 – mají přepravní kapacitu 24 tisíc kontejnerů a jsou dlouhé 400 metrů (1312 stop), široké 61 metrů (200 stop) a mají ponor 14,3 metru (47 stop).²⁸⁰ Praktickým faktem je, že takováto mamutí plavidla nemohou v Severním ledovém oceánu snadno a bezpečně operovat už kvůli samotné své velikosti a hlubokému ponoru, a protože nejsou vybavena pro plavbu v polárních oblastech; a v Arktidě neexistuje přístavní infrastruktura, která by mohla poskytovat zázemí takovým megalodím. Je tedy velmi nepravděpodobné, že významné kontejnerové přepravní společnosti budou vůbec někdy v rámci svého systému pravidelné dopravy využívat Severní ledový oceán a že tím změní síť zavedených námořních tras pro kontejnerovou lodní dopravu, a to navzdory příležitostem, které se otevírají díky zlepšujícímu se přístupu k moři. Plavba velkých kontejnerových lodí po Severní mořské cestě

---

279 Poznámka: Mocnost ročního mořského ledu v březnu, měsíci, kdy mocnost a rozsah ledu dosahují svého maxima, se odhaduje na 1,8 až 2,5 metru (5,9 až 8,2 stopy), pokud vycházíme z předpokladu normálního růstu zimního mořského ledu. Lodě, které by se plavily na vzdálenost 2000 až 3000 námořních mil, by se pravděpodobně musely potýkat s takto silným ledem po většinu zimních měsíců.

280 Největší kontejnerová loď na světě je HMM Algeciras, která je v provozu od dubna 2020 a která patří jihokorejské společnosti HMM. Dnes už jsou ovšem zase i větší lodě. Pozn. odborného lektora kpt. ing. Ctíráda Pacáka.

je také nepravděpodobná kvůli řadě praktických geografických a plavebních omezení, a to i bez ohledu na ekonomické příležitosti, rizika a problémy v oblasti správy. Menší kontejnerové lodě (a s menším ponorem) v nikových trzích, jako je zkapalněný zemní plyn, mohou využívat možnost sezónní transarktické plavby Severní mořskou cestou v letním období. Takováto přeprava by pravděpodobně byla co do počtu lodí a objemu přepravovaného nákladu doplňkem přepravy na jižnějších trasách přes Suezský průplav.

Ekonomické faktory přispívající k rozvoji lodní dopravy v Arktidě

Kromě životního prostředí, které se mění spolu s rozšiřujícím se přístupem k moři, určují budoucí komerční využívání Severního ledového oceánu pro lodní dopravu především ekonomické faktory, jako je rozvoj arktických přírodních zdrojů a ekonomika podnikání v globální lodní dopravě. Vývoj může ovlivnit i řada dalších nejistot. Arktická rada ve svém Hodnocení námořní dopravy v Arktidě (AMSA), které schválili ministři arktických zemí a které bylo zveřejněno v dubnu 2009, vypracovala rámcovou politiku bezpečnosti na moři a naléhavých problémů ochrany životního prostředí v souvislosti s nárůstem objemu lodní dopravy v Arktidě.²⁸¹ AMSA při vypracovávání scénářů identifikovala dva hlavní faktory, které tvoří osu matice sestávající ze čtyř scénářů: rozvoj přírodních zdrojů (úroveň poptávky po arktických zdrojích a obchodu) a správa (míra relativní stability pravidel používaných v lodní dopravě v Arktidě a na mezinárodní úrovni). Při vytváření scénářů vyšly najevo další nejistoty, týkající se těchto oblastí: stability právního prostředí pro Severní ledový oceán (klíčovou právní úpravou je úmluva UNCLOS); významných havárií v arktické námořní dopravě; omezeného období provozu lodní dopravy (sezónní charakter přístupu); nových objevů přírodních zdrojů na pevnině i na moři; světových cen ropy; bezpečnosti tras pro lodní dopravu (např. tras procházejících Suezským a Panamským kanálem a podél hlavních mezinárodních průlivů); tranzitních poplatků na trasách v Arktidě; eskalace námořních sporů v Arktidě; změny typických forem světového obchodu; nových

²⁸¹ Arktická rada, Arctic Marine Shipping Assessment (AMSA) 2009, s. 158. Posouzení námořní dopravy v Arktidě je dostupné na stránkách Pracovní skupiny pro ochranu mořského životního prostředí v Arktidě, která působí v rámci Arktické rady: <https://www.pame.is>.

arktických námořních států (jako Čína, Japonsko a Korea); rychlejších změn klimatu (které mají za následek rychlejší úbytek mořského ledu); zapojení odvětví námořního pojištění; globálního přechodu na jadernou energii a dalších. Jedním z nejužitečnějších výsledků tvorby scénářů AMSA bylo, že vyšly najevo rozsah a složitost klíčových faktorů a nejistot, které mohou budoucnost plavby v Arktidě ovlivnit a které jsou ústředním principem v této diskusi.²⁸²

Projekty rozvoje přírodních zdrojů v Arktidě jsou v AMSA uvedeny do souvislosti s mnoha požadavky, jejichž cílem je dosáhnout toho, že systémy námořní lodní dopravy budou bezpečné a ekonomicky životaschopné. Významná je skutečnost, že tyto systémy jsou závislé nejen na dlouhodobé životaschopnosti projektů rozvoje přírodních zdrojů v Arktidě, ale že také přímo závisí na kolísavých a nepředvídatelných globálních trzích s komoditami. Scénáře a faktory změny v AMSA byly ukázkově demonstrovány na současném provozu námořní dopravy v Arktidě. V případě většiny velkých obchodních lodí jde o netranzitní plavby, jejichž cílem je přeprava cenného nákladu přírodních surovin z Arktidy na globální trhy. Taková je současná situace v oblasti lodní dopravy v ruské mořské Arktidě, kde se ledoborné tankery pro zkapalněný plyn, ropné tankery a lodě pro přepravu sypkého nákladu plaví do Evropy a Tichého oceánu z nových komplexů pro zpracování zkapalněného zemního plynu a ropy poblíž poloostrova Jamal v západní Sibiři (nový terminál pro zkapalněný zemní plyn v Sabettě a ropný terminál v přístavu Novyj Port v jižní části Obského zálivu)²⁸³ a z přístavu Dudinka na řece Jenisej. Dudinka prostřednictvím železnice zajišťuje přepravu z průmyslového komplexu v Norilsku, který je největším světovým producentem niklu a palladia.²⁸⁴ Tyto polární lodě se plaví celoročně směrem na západ do Murmansku a do Evropy a provoz probíhá osm měsíců v zaledněném moři; některé z těchto lodí se plaví na východ do Beringova průlivu a do Tichého oceánu, a to během letní plavební sezóny, kterou lze prodlužovat s pomocí služeb flotily ruských ledoborců, které mohou v konvoji doprovázet obchodní lodi. Existují plány na prodloužení plavební sezóny v zaledněném moři ve východní části Severní námořní cesty

282 Arctic Marine Shipping Assessment, Arctic Marine Shipping Assessment (AMSA) 2009, s. 92–93.

283 L. W. Bringham: Russia Developing New Arctic LNG Marine Routes, *U.S. Naval Institute Proceedings*, leden 2019, s. 94, <https://www.usni.org>.

284 Poznámka: Norickel je velký těžební a průmyslový komplex v sibiřském městě Norilsk. Stránky společnosti: www.norickel.com. Železnice z Norilsku vede do přístavu Dudinka, kde se zpracovávají nikl, palladium a měď nakládají na ledoborné tankery

z deseti na dvanáct měsíců s využitím asistence nových ledoborců s jaderným pohonem pro vysoce výkonné ledoborné tankery.²⁸⁵

V aljašské Arktidě se velké lodě pro přepravu sypkého nákladu (bez ledové třídy) plaví do Čukotského moře během tříměsíční letní sezóny (bez ledu) do kotviště u pobřežní obce Kivilina. Z tohoto malého zařízení zajišťují nákladní čluny přepravu z Red Dog Mine, jednoho z největších zinkových dolů na světě.²⁸⁶ Ruda s vysokým obsahem zinku je přepravována loděmi pro přepravu sypkého nákladu Beringovým průlivem na jih na trhy v západní Kanadě a v jihovýchodní Asii. A na kanadském Baffinově ostrově se v dole Mary River Mine těží ruda s vysokým obsahem železa, která se v létě (v sezóně, kdy plavbě nebrání zaledněné vody) přepravuje loděmi do přístavů především v Evropě. Nedávná zpráva Arktické rady PAME o námořní dopravě v Arktidě uvádí, že v oblasti, pro kterou platí Polární předpis, došlo mezi lety 2013 a 2019 k 160procentnímu nárůstu vzdáleností, které lodě pro přepravu sypkého nákladu urazí.²⁸⁷ Popsaný provoz námořní lodní dopravy v Rusku, Spojených státech a Kanadě jasně ilustruje, jaký je vztah mezi rozvojem arktických přírodních zdrojů a potřebou efektivních námořních dopravních systémů a lodí, které mohou bezpečně operovat v polárních vodách a být konkurenceschopné v celosvětovém měřítku.

Mnohé zprávy v médiích a odborné články o námořní lodní dopravě v Arktidě vyzdvihují kratší obchodní trasy jako důvod pro využívání Severního ledového oceánu místo jižních tras.²⁸⁸ Často se zaměřují výhradně na transarktickou plavbu a plavbu kontejnerových lodí mezi Atlantským a Tichým oceánem, které by potenciálně mohly změnit

285 T. Nilsen: Moscow Confirms Go-ahead for Giant Nuclear Icebreaker, *The Barents Observer*, 3. 3. 2019, <https://thebarentsobserver.com>.

286 Red Dog Mine je velký těžební komplex v severovýchodní části Aljašky, kde se těží zejména zinek a olovo. Přístavní infrastruktura v Čukotském moři v blízkosti vesnice Kivilina je skrovná a náklad k ukotveným lodím pro přepravu sypkého nákladu přepravují nákladní čluny.

287 Arktická rada – PAME, *The Increase in Arctic Shipping 2013–2019 – Arctic Shipping Status Report (ASSR) # 1*, 31. 3. 2020, s. 21 (vzdálenosti, které urazily lodi pro přepravu sypkého nákladu v oblasti, pro kterou platí Arktický polární předpis mezi lety 2013 a 2019), <https://www.pame.is>.

288 V posledních dvou desetiletích se často odkazovalo na úsporu na vzdálenosti mezi přístavy v Evropě a Asii při použití trasy Severní mořské cesty oproti (jižní) trase přes Suezský průplav. Známa mapa (s trasami přes Arktidu Severní mořskou cestou a jižními trasami z Evropy přes Středozemní moře a Suezským průplavem do Asie) byla použita ještě v dubnu 2019 ve Strategickém výhledu pro Arktidu (*Arctic Strategic Outlook*) Pobřežní stráž USA (s. 12). Několik článků v akademickém časopisu *Journal of Transport Geography* používá stejnou mapu a údaje o vzdálenosti a totéž platí pro několik mezinárodních novin. Provozovatel ruské flotily ledoborců s jaderným pohonem Rosatomflot také použil údaje o úspoře vzdálenosti ve svých propagačních materiálech pro Severní mořskou cestu.

dnešní globální obchodní trasy; jen zřídka se zmiňuje fakt, že v případě většiny arktických plaveb jde o netranzitní plavby, jejichž cílem je Arktida sama. Hojně publikovaná mapa globálních námořních tras (používaná ve vládních dokumentech a ve zprávách v akademických publikacích a v médiích) ukazuje srovnání tras ruskou mořskou Arktidou s jižními trasami, které procházejí Suezským průplavem; u obou těchto variant lodní dopravy mezi evropskými a asijskými přístavy jsou uvedeny údaje o úspoře vzdálenosti i času při plavbě lodí mezi klíčovými přístavy. Jen málokterá mapa se vůbec zmiňuje o mořském ledu v Arktidě nebo omezení plavby (jako např. kvůli ponoru lodí) a většina z nich uvádí možnost volné plavby za snad ideálních podmínek. Kratší geografické vzdálenosti na mapě jsou předvídatelné, ale celková realita plavby v Arktidě souvisí spíše se stabilní plnou rychlostí lodí po celou dobu plavby. Možnost trvale udržovat plnou provozní rychlost lodí na „kratších“ obchodních trasách v Severním ledovém oceánu je jednou ze zásadních nejistot a potenciálních omezení námořní plavby v Arktidě. Nižší tranzitní rychlosti v důsledku přítomnosti mořského ledu, námrazy na lodích, špatné viditelnosti a doprovodu ledoborců v konvoji mohou rychle anulovat veškeré úspory na délce trasy při plavbě Arktidou v porovnání s jižními trasami. Hlavními faktory, které rozhodují o možnosti využívat kratší plavební trasy vyšších zeměpisných šířek, jsou rychlost lodí, omezení ponoru a celá řada dalších faktorů spjatých s rozmary mořského prostředí v Arktidě a mělkosti pobřežních vod.

Používání dražších arktických lodí, vyšší sazby pojištění (spojené s vyššími riziky), poplatky za službu lodivoda a poplatky za doprovod ledoborců jsou všechno významné ekonomické faktory, které silně ovlivňují spolehlivost transarktické plavby v porovnání s plavbou na otevřeném moři. Současná strategie využívání tzv. pomalé plavby (*slow steaming*)²⁸⁹ v globální lodní dopravě u kontejnerových lodí a tankerů na dlouhých plavbách, v závislosti na cenách paliva a tržních podmínkách pro ropu a zemní plyn, může atraktivitu arktických námořních tras pro globální přepravce rovněž snížit.²⁹⁰ A kdyby se transarktická plav-

---

289 Pro plavby sníženou rychlostí se používá spíše pojem „ekonomická“ – spotřeba paliva je úměrná druhé mocnině rychlosti, takže i malé snížení trvale udržované rychlosti dosti výrazně snižuje spotřebu. Lodní motory ale pro spolehlivý chod a dlouhou životnost vyžadují, aby pracovaly s určitým zatížením/výkonem, který nesmí dlouhodobě klesat pod určitou mez – obvykle cca 75–80 % nominálu, jinak se zvyšuje opotřebení, zanášení apod. Poznámka odborného lektora kpt. Ing. Ctirada Pacáka.

290 L. H. Liang: The Economics of Slow Steaming, *Seatrade Maritime News*, 7. 10. 2014, <https://www.seatrade-maritime.com>.

ba, zejména po Severní mořské cestě, stala spolu s delšími plavebními sezonami životaschopnější a efektivnější, mohl by se uplatnit poslední nevypočitatelný faktor: Suezský a Panamský průplav by mohly sezonně upravovat své tranzitní poplatky, tak aby zůstala zachována normální úroveň lodní dopravy.

Správa Severního ledového oceánu podle pravidel UNCLOS

Řízení námořních operací a lodní dopravy v Arktidě a svým způsobem celé geopolitiky využívání arktických moří musíme chápat především v zastřešujícím právním rámci pro Severní ledový oceán a vůbec všechny oceány, v rámci Úmluvy OSN o mořském právu (UNCLOS).²⁹¹ UNCLOS zajišťuje základní regulaci lodní dopravy založenou na jurisdikci námořních pásem; v prostředí arktických moří je pět pobřežních států, které obklopují Severní ledový oceán, a Island se nachází těsně mimo (Švédsko a Finsko arktické pobřeží nemají). Všechny arktické státy stanovily několik námořních zón: vnitřní vody; teritoriální moře (12 námořních mil); přilehlou zónu (24 námořních mil) a výlučnou ekonomickou zónu (200 námořních mil). Pobřežní stát může vykonávat svá plná svrchovaná práva a vlastní jurisdikci ve svých vnitřních mořských vodách; v teritoriálních mořích mají pobřežní státy rovněž plnou svrchovanost. Cizí lodě však mají právo pokojného proplutí teritoriálními vodami za předpokladu, že tento průjezd je nepřetržitý, rychlý a nenarušuje bezpečnost, nevede k znečištění ani se neprovádí rybolov nebo jiné hospodářské činnosti. Právě toto právo pokojného proplutí má zásadní význam pro obchodní lodní dopravu a mezinárodní obchod.

Úmluvu UNCLOS lze aplikovat na pobřežní státy Severního ledového oceánu a je v ní obsažen zvláštní článek 234 „Zaledněné oblasti“, který pobřežním státům umožňuje přijímat a používat nediskriminační právní předpisy k prevenci, omezení a kontrole znečišťování moře v teritoriálních vodách výlučné ekonomické zóny, které jsou většinu roku zaledněné. Rusko i Kanada zavedly speciální pravidla a předpisy (ve vnitrostátním právu) pro Severní mořskou cestu a kanadskou Arktidu a jako hlavní právní základ pro svůj restriktivnější režim pro lodní dopravu použily článek 234. Uplatňování článku 234 a uzavření arktických

---

291 Arctic Marine Shipping Assessment, s. 50–54.

průlivů používaných pro mezinárodní plavbu, kdy je Rusko a Kanada prohlašují za své vnitřní mořské vody (s úplnou svrchovanou kontrolou), jsou nadále považovány za kontroverzní aktivity. A je dost možné, že to v budoucnosti povede k mezinárodním sporům. Otázkou, jak lze článek 234 aplikovat v době rychlé změny klimatu a úbytku arktického mořského ledu, kdy tato oblast nebude zaledněná možná ani polovinu roku, se teprve bude třeba zabývat.²⁹² Souhrnně lze říci, že právní rámec pro kontrolu a řízení pobřežní plavby v arktických vodách je v UNCLOS nastaven dobře. Mezi námořními státy budou v otázce konkrétních aktivit a uplatňování vnitrostátních pravidel ze strany pobřežních států i nadále existovat neshody. Ale aby komerční přepravci získali přístup k námořním trasám a přírodním zdrojům, budou se pravděpodobně muset, pokud k tomu budou existovat reálné ekonomické důvody, těmi to vnitrostátními pravidly řídit.

Ruská Severní mořská cesta jako mezinárodní vodní cesta?

Sovětský svaz podepsal UNCLOS 10. prosince 1982 (Ruská federace k této smlouvě přistoupila 12. března 1997) a v lednu 1985 zavedl dekretem systém základních linií v průlivech, které ohraničují mnohé ze zálivů, ústí řek a průlivů používaných pro plavbu v jeho arktickém pobřeží.²⁹³ Takto vymezené vody se staly vnitřními mořskými vodami SSSR, nad kterými měl ničím neomezovanou, svrchovanou kontrolu. Významné průlivy mezi arktickými ostrovy a souostrovími na Severní mořské cestě zůstávají i v dnešní době ohraničené těmito základními liniemi, což má význam pro vnitřní a mezinárodní námořní dopravu: Karská vrata a Vilkického průliv, Sannikovův průliv a průliv Dmitrije Laptěva – od západu k východu – jsou prohlášeny za vnitřní mořské vody Ruské federace. Právní status těchto průlivů používaných pro plavbu zůstává, pokud jde o právo pokojného proplutí a další potenciální omezení dané regulací ze strany Ruska, velmi sporný. Za samostatnou zmínku stojí fakt, že Ruská federace zavedla nový právní režim pro Severní mořskou cestu ve federálním zákoně 132-FZ ze dne 28. července

²⁹² Viz také kapitoly Alexandra Vylegzhanina a Suzanne Lalondeové v tomto svazku.

²⁹³ Úmluva Organizace Spojených národů o mořském právu (UNCLOS). Článek 234, Zaledněné oblasti. UNCLOS, www.un.org.

2013,²⁹⁴ podle něhož je nová „oblast vod Severní mořské cesty“ rozsáhlý mořský prostor zahrnující vnitřní moře, průlivy, teritoriální moře, přilehlé moře a většinu výlučné ekonomické zóny ruské mořské Arktidy. Do této oblasti nespadá Barentsovo moře, ale Severní mořská cesta zahrnuje všechny vody na východ od něho. Na západě je ohraničena Novou zemí a na východě se táhne až k Beringovu průlivu, kde končí u Severního polárního kruhu. Článek 234 úmluvy UNCLOS, který je zvláště relevantní pro námořní operace a lodní dopravu v Arktidě, se aplikuje na oblast vod Severní mořské cesty a dává Rusku vyšší stupeň kontroly nad námořní plavbou, kdy zvláštní pravidla implementuje Správa Severní mořské cesty. Tato pravidla Severní mořské cesty zahrnují povinné lodivodství a poplatky za doprovod ledoborců a navigační podporu.

Tři další iniciativy zaměřené na Severní mořskou cestu naznačují větší ruskou kontrolu této, ruskou terminologií, „národní arktické vodní cesty“. Zaprvé v prosinci 2017 přijala Duma zákon, který omezuje nakládku uhlí, ropy a zemního plynu na Severní mořské cestě pouze na lodě plující pod ruskou vlajkou. Bylo nezbytné schválit zvláštní výjimku, protože původních čtrnáct ledoborných tankerů pro zkapalněný plyn v Sabettě se plavilo pod zahraniční vlajkou, včetně jedné ruské nákladní lodi, kterou provozuje největší ruská společnost pro lodní dopravu Sovcomflot.²⁹⁵

Zadruhé v nové legislativě z prosince 2018 byla zakotvena revidovaná struktura managementu Severní mořské cesty. Managementem Severní mořské cesty a hlavním orgánem zodpovědným za rozvoj ruské mořské Arktidy se stal Rosatom, státní agentura pro jadernou energii.²⁹⁶ Jednalo se o překvapivý přenos pravomocí ministerstva dopravy, které má svou vlastní Správu Severní mořské cesty. Ředitelství Severní mořské cesty v rámci Rosatomu bude opravdu řídit nejen státní flotilu ledoborců s jaderným pohonem (což dělá už od roku 2008), ale nyní také plánovat rozvoj infrastruktury v regionu. Není žádné překvapení, že plány

294 W. E. Butler: *The Legal Regime of Soviet Arctic Marine Areas*, in: *The Soviet Maritime Arctic*, ed. L. W. Brigham, London: Belhaven 1991, s. 215–218.

295 Ruský federální zákon 132-FZ z 28. 7. 2012 o změně některých legislativních aktů Ruské federace týkajících se státní regulace obchodní plavby ve vodní oblasti na Severní námořní cestě, www.nusra.ru.

296 Ruská дума schválila změnu federálního zákona o námořní dopravě 20. 12. 2017 s cílem zakázat veškerou přepravu ropy, zkapalněného zemního plynu a uhlí zahraničními subjekty na Severní mořské cestě. Nový zákon nabyl účinnosti 1. 2. 2018, ale s výjimkou pro klíčové společnosti, jako je Novatek, který je hlavním developerem Jamal LNG (protože všechny jeho ledoborné tankery pro přepravu zkapalněného zemního plynu se plaví pod zahraniční vlajkou). *The Barents Observer* o této nové legislativě informoval 26. 12. 2017.

zahrnují také pořízení větší flotily jaderných ledoborců, které mají nadále klíčový význam jako doprovod obchodních lodí v konvojích a pro posílenou kontrolu arktické lodní dopravy ve vodní oblasti Severní mořské cesty. Tento systém je zjevně dědictvím sovětské éry. Vše nasvědčuje tomu, že Rosatom bude mít dostatečný vliv a dosáhne takové úrovně vládních investic, která je nezbytná k tomu, aby bylo možné pokročit s modernizací infrastruktury Severní mořské cesty.

Třetí iniciativa zahrnuje návrh vytvořit na Severní mořské cestě státní (a kontrolovaný) systém kontejnerové dopravy. Na obou koncích ruské mořské Arktidy by byla vybudována překladiště pro kontejnerovou lodní dopravu, pravděpodobně na poloostrově Kola poblíž Murmansku a na Kamčatce.²⁹⁷ V rámci jeho provozu, zajišťovaného státem, by se využívaly kontejnerové lodě plující pod ruskou vlajkou a doprovázené jadernými a nejadernými ledoborci. Výstavba této nové flotily by pomohla subvencovat ruský loďařský průmysl. Jednou z klíčových otázek je, zda by využívání takového systému přepravy nákladu mezi Tichým oceánem a Evropou bylo pro globální společnosti v kontejnerové lodní dopravě atraktivní. Jedním ze zajímavých aspektů tohoto počínu a výhodou pro globální přepravce by bylo, že by ruská vláda převzala všechna rizika spojená s přepravou zboží po Severní mořské cestě. Jinými slovy, Kreml by měl úplnou kontrolu nad tímto podnikáním v lodní dopravě, ale za jakou cenu? A je takový systém lodní dopravy v Arktidě na Severní mořské cestě ekonomicky životaschopný z hlediska potenciálních globálních dopravců působících na světových trzích? Jaká by byla pro komerční dopravce časová ztráta při využívání překladišť na obou koncích arktické trasy a pro jaké druhy nákladu by se tento systém přepravy nejlépe hodil? Budoucnost tohoto návrhu závisí na zdraví ruské ekonomiky a na tom, kolik investic bude moci stát na tento vysoce rizikový a rozsáhlý projekt v Arktidě vynaložit. Tato navrhovaná státní podnikatelská aktivita je také jako součást celkového rozvoje Severní mořské cesty závislá na pokračující podpoře prezidenta Putina a na tom, jak dlouho zůstane u moci, nyní klidně až do roku 2036. Nesmíme podceňovat prestiž Ruska a jeho hrdost na rozvoj vlastní arktické oblasti.

Lze přesvědčivě argumentovat ve prospěch tvrzení, že Severní mořská cesta se ubírá spíše směrem domácí (vnitřní) než mezinárodní vodní cesty. Navzdory dřívějším prohlášením prezidenta Putina o Severní

---

297 *High North News*, 5. 6. 2019: <https://www.highnorthnews.com>, *Bloomberg News*, 20. 10. 2019, „Russia Willing to Pay to Lure Shippers to the Arctic“.

mořské cestě jako globální obchodní trase (a transarktickém koridoru), která by v lodní dopravě konkurovala dokonce i Suezskému průplavu, je realita zcela odlišná. Nové federální zákony se zaměřují na přísnější kontrolu veškeré lodní dopravy v oblasti vod Severní mořské cesty. Legislativa, která uděluje práva pouze tankerům přepravujícím ropu, zemní plyn a další suroviny naložené v ruských přístavech, které se plaví pod ruskou vlajkou, je očividná protekcionistická strategie a zdá se, že se neslučuje s podporou rozvoje mezinárodního obchodu a lodní dopravy. Plán, který se zaměřuje na jaderné ledoborce pro doprovod konvojů, rovněž připomíná sovětskou éru celkové přísné kontroly obchodních lodí na Severní mořské cestě.

Realita je tedy taková, že vize Severní mořské cesty jako nové mezinárodní vodní cesty, která by usnadňovala dopravu od jednoho oceánu k druhému, v posledním desetiletí značně ztratila na přesvědčivosti – spolu s tím, jak vzrostl význam Severní mořské cesty jako klíčové národní vodní cesty, která má přispívat k ekonomické budoucnosti Ruska. Prudký nárůst tonáže zkapalněného zemního plynu a ropy, které se na globální trhy přepravují z Obského zálivu, svědčí o tom, že Severní mořská cesta je pro Rusko nejvyšší strategickou prioritou.

Role Mezinárodní námořní organizace a Polárního předpisu

Nejvlivnější globální organizací, která se zabývá mezinárodní lodní dopravou, je Mezinárodní námořní organizace (IMO), specializovaná agentura Organizace spojených národů, která se zaměřuje na široké spektrum otázek bezpečí a bezpečnosti na moři a ochrany životního prostředí.²⁹⁸ Pro zde probírané téma plavby v Arktidě je důležité, že po více než dvou desetiletích rozvoje IMO vstoupil 1. července 2018, kdy začaly platit požadavky na školení a kvalifikaci námořníků, v plné míře v platnost Mezinárodní předpis pro lodě provozované v polárních vodách (Polární předpis); pro nové lodě původně začal Polární předpis platit 1. ledna 2017.²⁹⁹ Předpis není zcela novým nástrojem IMO, ale aplikací příslušných částí tří stávajících úmluv: Mezinárodní úmluvy

²⁹⁸ *Arctic Marine Shipping Assessment*, s. 50 a 55–61.

²⁹⁹ Polární předpis IMO vstoupil v platnost ve třech fázích: pro nové lodě začal platit 1. 1. 2017; pro stávající lodě 1. 1. 2018; a požadavky na školení a praxi jsou závazné od 1. 7. 2019. Stránky IMO pro Polární předpis: <https://www.imo.org>.

o bezpečnosti lidského života na moři (SOLAS); Mezinárodní úmluvy o zamezení znečištění moří z lodí (MARPOL) a Mezinárodní úmluvy o normách výcviku, kvalifikace a strážní služby námořníků (STCW). Polární předpis zahrnuje předpisy pro stavbu lodí, bezpečnostní vybavení, výcvik a kvalifikaci námořníků a omezení vypouštění znečišťujících látek. Loď s osvědčením podle Předpisu musí mít také mezinárodní osvědčení podle Polárního předpisu vydané státem, pod jehož vlajkou se plaví (nebo společností, která se zabývá klasifikací lodí jménem státu, pod jehož vlajkou se plaví), a mít na palubě provozní příručku pro polární vody, která je koncipována konkrétně pro danou loď a podrobně popisuje její provozní možnosti a omezení při provozu v polárních vodách. Předpis navíc zahrnuje soubor tříd polárních lodí, které specifikuje Mezinárodní asociace klasifikačních společností (International Association of Classification Societies): Nejvyšší třída lodí je PC 1 (loď schopná celoročního provozu v zaledněném moři) a nejnižší je PC 7 (schopná letního/podzimního provozu v zaledněných vodách s jednoletým ledem).³⁰⁰

Pravidla pro polární lodě se stále vyvíjejí a ve zcela nedávné době proběhla v IMO jednání o zákazu používání těžkého topného oleje pro pohon lodí v Severním ledovém oceánu. V návaznosti na společný návrh Spojených států a Ruska IMO přijala dobrovolná opatření pro kontrolu a sledování pohybu lodí v oblasti Beringova průlivu. Zkoumají se také možnosti dalšího omezení emisí z lodí v regionu a možná vyznačení Oblasti omezení emisí v Severním ledovém oceánu, podobně jako je tomu v jiných námořních oblastech (Baltské moře, Severní moře, Severní Amerika a Karibik). To podstatně v otázkách celkového řízení a regulace komerčního využívání moří v Arktidě je, že existuje právní rámec (úmluva UNCLOS) a mezinárodní regulátor (IMO), které poskytují strukturu, byť nedokonalou, pro mezinárodní spolupráci a aktivity v otázkách souvisejících s „novým“ Severním ledovým oceánem s rozšířeným přístupem k moři. Přestože otázky spojené s arktickými moři jsou velmi komplexní a mají dopad v globálním měřítku, současný stav zapojení různých subjektů je zcela kultivovaný, dochází k úzké spolupráci mezi

---

300 Poznámka: Lodi všech sedmi polárních tříd, PC 1 až PC 7, dokáže prolamovat led a bezpečně se pohybovat v arktických vodách. Polární předpis zahrnuje také tři kategorie lodí, které mohou operovat v polárních vodách: Kategorii A, která může operovat ve středně silném ročním ledu (PC 1 až PC 5); kategorii B, která může operovat v tenkém ročním ledu (PC 6 až PC 7); a kategorii C, která je určena pro provoz v otevřených vodách nebo v podmínkách zalednění, které jsou méně příznivé než v případě kategorií A a B. Tato kategorizace poskytuje flexibilitu lodím, jako jsou zesílené výletní lodě, které se nemohou pohybovat v zaledněných vodách, ale které se používají v nezaledněných polárních vodách.

arktickými a přímořskými státy. Závazný Polární předpis IMO rovněž poskytuje historický a pevný rámec, na jehož základě mohou jednou vzniknout účinnější předpisy.

Polární předpis IMO se vztahuje především na potenciální transarktické plavby, zejména na lodě proplouvající střední částí Severního ledového oceánu. Všechny takové lodě musí mít mezinárodní osvědčení podle Polárního předpisu a překračují hranice území, na němž platí Polární předpis, při cestě tam (či zpátky) v Beringově moři na 60 stupních severní šířky a proplouvají Beringovým průlivem; hranice předpisu v severním Atlantském oceánu se posunula směrem na sever s ohledem na vyšší teplotu vody a posun maximální hranice zimního ledu k vyšším zeměpisným šířkám.³⁰¹ Tyto obchodní lodě budou velmi pravděpodobně muset naplňovat standardy pravidel PC 6 nebo PC 7. Při plavbě střední částí Severního ledového oceánu musí navíc lodě proplout několika výlučnými ekonomickými zónami pobřežních států, z nichž každý může uplatňovat své vlastní zvláštní bezpečnostní předpisy nebo předpisy na ochranu životního prostředí. Opatření, jejichž cílem je prosazování práva států s pobřežím u Severního ledového oceánu, která se týkají moře, se pravděpodobně budou zpřísnovat a možná budou uzavírány multilaterální dohody o společném prosazování práva. Zdá se, že vyloučen je model, podle něhož by se nepolární kontejnerové lodě, lodě pro přepravu sypkého nákladu a výletní lodě v nezaledněných arktických vodách mohly plavit legálně a bezpečně. Jedinou další možností transarktické lodní dopravy by mohlo být využití překladišť a překládání nákladu z lodí polární plavby na jiné lodě. Zde je však třeba dále studovat celkovou ekonomiku, pravidelný (a včasný) oběh nákladu a potenciální sezonní povahu nákladní dopravy s překládkou zboží.

Budoucnost dopravy na moři v Arktidě do roku 2040

Navzdory mimořádným změnám v zalednění arktických moří během posledních padesáti let a očekávaným změnám, které budeme pozorovat v příštích dvou desetiletích, se hlavní světové trasy kontejnerové lodní dopravy téměř jistě *nezmění* tak, aby vedly přes Severní ledový oceán.

---

301 Hranice Polárního předpisu v Atlantském oceánu probíhá jižně od Grónska a dále severovýchodně podél východního grónského pobřeží a severně od Islandu, až se v Barentsově moři protíná s ruským arktickým pobřežím. Celý Island, Norsko a poloostrov Kola v severozápadním Rusku jsou mimo oblast Polárního předpisu, protože jsou celý rok nezaledněné.

Ekonomická a provozní omezení – jako jsou dražší lodě polární plavby, vyšší sazby pojištění, sezónní využitelnost tras a rozměry počasí – jsou prostě příliš svazující na to, aby umožnily ekonomicky životaschopnou a rutinní transarktickou plavbu. Zásadním faktem je, že významné kontejnerové přepravní společnosti a jejich trasy jsou spojeny s přístavy, které jsou globálními uzly lodní dopravy (podél námořních tras), a s populačními centry, v nichž se nachází většina spotřebitelských trhů. Arktida pro fungování tohoto globálního systému příliš důležitá není. Mohou se nicméně objevit nové příležitosti v tržních nikách transarktické letní plavby, při které se budou využívat menší kontejnerové lodi a tato aktivita v oblasti lodní dopravy – pravděpodobně na Severní mořské cestě – by se mohla stát doplňkem jižnějších obchodních tras přes Suezský a Panamský průplav.

Budoucí využití Severní mořské cesty jako mezinárodní vodní cesty, pro lodě při transarktických plavbách pod jinou než ruskou vlajkou, nebo při netranzitních plavbách, je však nejisté. Lze očekávat, že do roku 2040 bude na Severní mořské cestě a přes střední část Severního ledového oceánu možná transarktická plavba lodí pro přepravu sypkého nákladu a vybraných speciálních lodí (např. lodí pro přepravu aut). Plavba střední částí Severního ledového oceánu během krátké, dvouměsíční sezóny by mohla být atraktivní proto, aby se dopravci vyhnuli nákladům a obtížím spojeným s využíváním pobřežní Severní mořské cesty. Všechny tyto lodě ale budou muset mít osvědčení podle Polárního předpisu a splňovat všechny další podmínky, na nichž mohou trvat pobřežní státy ve svých teritoriálních vodách. Společnosti zabývající se lodní dopravou si navíc musí uvědomit, že se v důsledku toho do roku 2040 značně posílí sledování a dohled nad veškerou arktickou lodní dopravou a že se zlepší i prosazování práva. A konečně je velmi pravděpodobné, že objem námořní dopravy v Arktidě bude v příštích desetiletích nadále spojen především s rozvojem přírodních zdrojů, zejména v Rusku a Kanadě. Výzvou pro arktické projekty bude, zda se dokážou vypořádat s výkyvy světových cen komodit a celosvětovým úsilím o zmírňování dopadů emisí uhlíku. Navzdory tomu, že se v létě odkrývá modrý, nezaledněný Severní ledový oceán, zůstává budoucnost průmyslových aktivit souvisejících s těžbou na moři a lodní dopravy v Arktidě i nadále složitá a nanejvýš nejistá.

Kapitola 7

Změna klimatu a otevření Transpolární mořské cesty: logistika, správa a širší geopolitické, sociální a environmentální dopady

Mia M. Bennettová, Scott R. Stephenson, Kang Yang,
Michael T. Bravo a Bert De Jonghe

Severovýchodním a Severozápadním průjezdem po staletí proplovali tam a zpět domorodí obyvatelé, námořníci a polárníci a v novějším období také vojenské jednotky a nákladní a výletní lodě dopravních společností. Nyní může změna klimatu a rychlé tání mořského ledu vést k otevření třetí arktické námořní trasy: Transpolární mořské cesty, která přes Severní pól přímo propojuje Atlantský a Tichý oceán. I když se o ní bájilo už od éry objevných plaveb, příležitostně využívat se začala až ve druhé polovině dvacátého století pro vojenské, vědecké a v novější době i turistické účely. V polovině jednadvacátého století, na konci léta, když Severní ledový oceán nebude zaledněný, by Transpolární mořská cesta mohla být v porovnání s výchozím stavem na počátku jednadvacátého století o 56 procent přístupnější;³⁰² plavby mezi Asií a Evropou by tak mohly být o jeden až pět dnů rychlejší než po Severní mořské cestě.³⁰³ V konečném důsledku by se Transpolární mořská cesta jako námořní trasa pro tranzitní lodní dopravu mohla stát výzvou pro Severní mořskou cestu a Severozápadní průjezd.

Tempo změny klimatu je stále rychlejší, ale změny v arktické lodní dopravě, včetně případného odklonu dopravy ze Severní mořské cesty na Transpolární mořskou cestu, nebudou pravděpodobně náhlé, ale

---

302 S. R. Stephenson et al.: Projected 21st-Century Changes to Arctic Marine Access, *Climatic Change* 118 (2013), s. 885–899, <https://doi.org/10.1007/s10584-012-0685-0>.

303 S. R. Stephenson et al.: Projected 21st-Century Changes to Arctic Marine Access, N. Melia – K. Haines – E. Hawkins: Sea Ice Decline and 21st Century Trans-Arctic Shipping Routes, *Geophysical Research Letters* 43 (2016), s. 9720–9728, <https://doi.org/10.1002/2016GL069315>.

postupně.³⁰⁴ Stále je tedy čas vytvářet a inspirovat takové politické programy, které umožní zvládat budoucí aktivity na Transpolární mořské cestě a v širší střední části Severního ledového oceánu, jež se v posledních letech těší zvýšené pozornosti politiků i vědců.³⁰⁵ Ve světle těchto environmentálních, politických a regulačních změn a na základě stávajícího výzkumu průmyslových odvětví spojených s moří v transpolární oblasti, střední části Severního ledového oceánu a Transpolární mořské cesty se v následujícím textu zabýváme: (i) možným harmonogramem otevření Transpolární mořské cesty, (ii) scénáři jejího komerčního a logistického rozvoje, kdy se věnujeme i faktorům, které by mohly vést k odklonění dopravy od Severní mořské cesty k Transpolární mořské cestě, a faktorům, které by mohly vést k mobilizaci ledoborců, plavidel polární třídy a výstavbě uzlových překladišť, (iii) geopolitikou Transpolární mořské cesty, se zaměřením na mezinárodní a vnitrostátní vztahy a roli Ruska, historické velmoci v Arktidě, a Číny, nastupující velmoci v Arktidě; (iv) environmentálními a socioekonomickými dopady rozvoje Transpolární mořské cesty na obyvatele žijící u jejích vstupů v Beringově a Framském průlivu.

Harmonogram otevření Transpolární mořské cesty

Máme za to, že k „otevření“ Transpolární mořské cesty dojde v době, kdy během krátkých období v roce Severní ledový oceán už nebude zaledněný, což, jak předpovídají vědci, nastane před polovinou tohoto století. Dosažení této hranice předpokládá nárůst teploty o 0,6 až 0,9 °C oproti současné průměrné celosvětové teplotě.³⁰⁶ Chceme-li předpovědět datum otevření Transpolární mořské cesty, musíme zejména analyzovat údaje o mořském ledu z řady globálních klimatických modelů zobrazujících různé environmentální a antropogenní neznámé, která nutně vyplývají z pozorování přírodních cyklů.³⁰⁷

304 S. R. Stephenson: Perspectives: Trans-Polar Shipping, in: *The Arctic in World Affairs: 2016 North Pacific Arctic Conference Proceedings* (2018), ed. Robert W. Corell et al., <https://www.eastwestcenter.org>.

305 K. Dodds: ‚Real Interest‘? Understanding the 2018 Agreement to Prevent Unregulated High Seas Fisheries in the Central Arctic Ocean, *Global Policy* 10 (2019), s. 542–553, <https://doi.org/10.1111/1758-5899.12701>.

306 Dirk Notz – Julienne Stroeve: The Trajectory towards a Seasonally Ice-Free Arctic Ocean, *Current Climate Change Reports* 4 (2018), s. 407–416, <https://doi.org/10.1007/s40641-018-0113-2>.

307 J. A. Screen – C. Deser: Pacific Ocean Variability Influences the Time of Emergence of a Seasonally Ice-Free Arctic Ocean, *Geophysical Research Letters* 46 (2019), s. 2222–2231, <https://doi.org/10.1029/2018GL081393>.

Současné modely předpovídají, že Severní ledový oceán bude bez ledu podstatně dříve a že scénářů oteplování bude více, než naznačovaly odhady před pouhými několika málo lety. Studie publikovaná v roce 2020 založená na souboru nejnovějších klimatických modelů z Projektu vzájemného porovnávání spojených modelů (CMIP6), která bude zahrnuta do šesté hodnotící zprávy Mezivládního panelu pro změnu klimatu v roce 2021, předpokládá, že Arktida bude v měsíci září do roku 2050 bez mořského ledu, bez ohledu na kontrolu emisí.³⁰⁸ Naproti tomu výzkum založený na CMIP5 odhadoval, že je velmi nepravděpodobné, že se objeví trvale se opakující letní období bez ledu, nepřekročí-li tempo oteplování 1,5 °C.³⁰⁹ Přesto studie CMIP5 předpokládaly podmínky bez mořského ledu do roku 2040 nebo později, přestože uznávaly, že tyto odhady zůstávají vzhledem k rychlému pozorovanému poklesu zaledněné plochy a tloušťky ledu konzervativní.³¹⁰ Na začátku druhého desetiletí jednadvacátého století studie CMIP3 kladly toto datum někam k roku 2070.³¹¹

Pro transpolární lodní dopravu má rovněž význam zmenšující se tloušťka mořského ledu, protože tato veličina je hlavní determinantou polární třídy plavidla, které je v zaledněných vodách třeba použít. Stejně jako rozsah mořského ledu se zmenšuje i jeho tloušťka: zatímco průměrná tloušťka mořského ledu na severním pólu činila v letech 1958–1976 podle měření nutně 4 metry, v letech 2011–2017 poklesla na méně než 1 metr.³¹² Zmenšující se tloušťka mořského ledu znamená, že tranzitu přes Transpolární mořskou cestu budou nakonec schopná plavidla nižších polárních tříd. Plavba tenčím ledem vyžaduje méně paliva, což by mohlo přispět ke snížení emisí z lodí a k redukci nákladů na palivo.³¹³

---

308 D. Notz et al.: Arctic Sea Ice in CMIP6, *Geophysical Research Letters* (2020), s. 1–26, <https://doi.org/10.1029/2019GL086749>.

309 M. Sigmond – J. C. Fyfe – N. C. Swart: Ice-Free Arctic Projections under the Paris Agreement, *Nature Climate Change* 8 (2018), s. 404–408, <https://doi.org/10.1038/s41558-018-0124-y>.

310 J. C. Stroeve et al.: The Arctic's Rapidly Shrinking Sea Ice Cover: A Research Synthesis, *Climatic Change* 110 (2012), s. 1005–1027; R. Lindsay – A. Schweiger: Arctic Sea Ice Thickness Loss Determined Using Subsurface, Aircraft, and Satellite Observations, *Cryosphere* 9 (2015), s. 269–283, <https://doi.org/10.1007/s10584-011-0101-1>.

311 J. E. Overland – M. Wang: When Will the Summer Arctic Be Nearly Sea Ice Free?, *Geophysical Research Letters* 40 (2013), s. 2097–2101, <https://doi.org/10.1002/grl.50316>; M. Wang – J. E. Overland: A Sea Ice Free Summer Arctic within 30 Years: An Update from CMIP5 Models, *Geophysical Research Letters* 39 (2012), s. 1–7, <https://doi.org/10.1029/2012GL052868>.

312 R. Kwok: Arctic Sea Ice Thickness, Volume, and Multiyear Ice Coverage: Losses and Coupled Variability (1958–2018), *Environmental Research Letters* 13 (2018), <https://iopscience.iop.org>.

313 P. Cariou et al.: The Feasibility of Arctic Container Shipping: The Economic and Environmental Impacts of Ice Thickness, *Maritime Economics and Logistics* (2019), s. 1–17, <https://doi.org/10.1057/s41278-019-00145-3>.

Vzhledem ke geografii a k tomu, že k úbytku ledu dochází sezonně, se předpovídá, že Severní ledový oceán bude nezaledněný nejdříve v průběhu měsíce září, kdy mořský led dosahuje svého ročního minima. Mořský led zůstane v Kanadském arktickém souostroví, kde bývá nejsilnější. V říjnu střední část Severního ledového oceánu ztratí svůj status nezaledněných vod a s tím, jak budou vody znovu zamrzat, opět překročí hranici 1 milionu km². Datum, kdy bude Severní ledový oceán poprvé bez ledu, tedy samo o sobě neznamená, že se od té doby bude možné na lodní dopravu na Transpolární mořské cestě spolehnout. Komerční lodní doprava bude vyžadovat velmi spolehlivé předpovědi splňující přísnější kritéria, jako např. definici „podmínek téměř bez ledu“, kdy rozsah mořského ledu poklesne pod 1 milion km² na dobu alespoň pěti po sobě následujících let,³¹⁴ nebo sezónní referenční hodnoty nejméně 90 dní operační dostupnosti ve střední části Severního ledového oceánu.³¹⁵ Takové předpovědi se v krátkodobém horizontu mohou ukázat jako náročné, protože se předpokládá, že výrazně poroste variabilita mořského ledu, navzdory jeho celkovému úbytku.³¹⁶ Nicméně v dlouhodobém horizontu, tj. v polovině století a s větší jistotou do roku 2100, se očekává, že léta bez ledu se budou objevovat pravidelně, což je příslibem toho, že předpovídat podmínky na Transpolární mořské cestě bude snazší.

Scénáře komerčního a logistického vývoje Transpolární mořské cesty

Transpolární mořská cesta je nejkratší trasou mezi Evropou a Asií, překonává 2100 námořních mil mezi Beringovým a Framovým průlivem cestou přes Severní pól a napojuje se na lodní trasy v severním Tichém a Atlantickém oceánu.³¹⁷ Kromě toho, že nabízí přímější trasu mezi Atlantickým a Tichým oceánem než Severní mořská cesta a Severozápadní průjezd,

314 T. F. Stocker et al. (ed.): *Climate Change 2013: The Physical Science Basis. Working Group I Contribution to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, Cambridge / Intergovernmental Panel on Climate Change: Cambridge University Press 2013.

315 S. R. Stephenson – R. Pincus: Challenges of Sea-Ice Prediction for Arctic Marine Policy and Planning, *Journal of Borderlands Studies* 33 (2018), s. 255–272, <https://doi.org/10.1080/08865655.2017.1294494>.

316 J. R. Mioduszewski et al.: Past and Future Interannual Variability in Arctic Sea Ice in Coupled Climate Models, *Cryosphere* 13 (2019), s. 113–124, <https://doi.org/10.5194/tc-13-113-2019>.

317 W. Østreg: Shipping and Resources in the Arctic Ocean: A Hemispheric Perspective, *Arctic Yearbook 2012*, s. 247–280, <https://arcticyearbook.com>.

má Transpolární mořská cesta také hlubší batymetrii, takže zde není potřeba omezovat hloubku ponoru jako na Severní mořské cestě; to by k této lodní trase mohlo přilákat dopravu v příštích desetiletích.³¹⁸

Transpolární mořská cesta nakonec může díky své přímé trase a hlubší batymetrii a díky tomu, že se na ni nevztahují ruské tarify a jurisdikce, vést k odklonu tranzitní lodní dopravy mezi Evropou a Asií od Severní mořské cesty. Tomu, aby se Transpolární mořská cesta stala konkurencí pro Severní mořskou cestu, neřkuli Suezský nebo Panamský průplav, však brání několik překážek.

Zaprvé, limitujícím faktorem pro potenciál kontejnerové lodní dopravy na Transpolární mořské cestě je stále nedostatek zprostředkujících trhů. Zadruhé, zalednění většiny oblastí podél Transpolární mořské cesty po většinu roku představuje problém pro kontejnerovou dopravu „just-in-time“. V krátkodobém horizontu tak potenciál Transpolární mořské cesty v porovnání s jinými arktickými trasami můžeme hledat spíše v přepravě sypkého nákladu, který je méně závislý na plavbě just-in-time, a v tranzitní lodní dopravě mezi Atlantským a Tichým oceánem, kde je hlavní prioritou rychlá dodávka zboží, které nelze přepravovat letecky, jako jsou automobily. Zatřetí, vzhledem k nedostatku hydrografických poznatků o Transpolární mořské cestě a vzhledem k její nepředvídatelnosti budou pravděpodobně v blízké budoucnosti náklady na pojištění vyšší než u Severní mořské cesty a Severozápadního průjezdu.³¹⁹ Začtvrté, nárůst arktické lodní dopravy v nedávné době je do značné míry třeba přičítat netranzitní přepravě, která zahrnuje přepravu nákladu na místa v Arktidě a přepravu přírodních zdrojů z regionu, spíše než tranzitní dopravě nebo využití arktických vodních cest k přepravě nákladu mezi dvěma nearktickými přístavy.³²⁰

Na rozdíl od Severní mořské cesty a v menší míře i Severozápadního průjezdu v současné době není příliš poptávka po netranzitní námořní dopravě na Transpolární mořské cestě. Tato cesta přímo protíná vzdálenou střední část Severního ledového oceánu, aniž by procházela kolem jakéhokoli místa těžby přírodních zdrojů s výjimkou vstupů do Beringova a Framova průlivu, komunit, v nichž musí být doplňovány zásoby.

318 U.S. Committee on the Marine Transportation System: *A Ten-Year Projection of Maritime Activity in the U.S. Arctic Region, 2020–2030* (2019).

319 P. K. Mukherjee – H. Liu: Legal Regime of Marine Insurance in Arctic Shipping. Safety and Environmental Implications, in: *Sustainable Shipping in a Changing Arctic*, P. Hildebrand – L. W. Brigham – T. M. Johansson (ed.), Heidelberg: Springer 2018.

320 F. Lasserre: Arctic Shipping: A Contrasted Expansion of a Largely Destinal Market, in: *The Global Arctic Handbook*, M. Finger – L. Heininen, Heidelberg: Springer 2018.

V dlouhodobém horizontu by však v případě, že by měly být těženy zdroje ve střední části Severního ledového oceánu, mohlo netranzitní dopravy přibývat.

S ohledem na příležitosti, problémy a omezení rozvoje transpolární komerční lodní dopravy se dále zabýváme třemi hlavními logistickými scénáři systému přepravy na Transpolární mořské cestě: 1) využívání ledoborců k doprovodu plavidel na otevřené vodě; 2) používání plavidel pro plavbu oběma směry (*double-acting vessels*), která mohou operovat jak na otevřené vodě, tak v ledu;³²¹ a 3) zřízení systému přístavů sestávajících z hlavních uzlů a s nimi spojených paprsků (*hub and spoke*) pro překládku zboží mezi třídami lodí vybavenými pro plavbu v zaledněných mořích a třídami, které takto vybaveny nejsou.

Mímo letní období, kdy vody nejsou zaledněné, se lodě, které nejsou zpevněné pro plavbu v zamrzajícím moři, po Severní mořské cestě nebudou moci plavit bez asistence ledoborců. Vývoj dopravního systému na Transpolární mořské cestě založeného na doprovázení ledoborci by vycházel z technologií a postupů vyvinutých v Sovětském svazu, které se na Severní mořské cestě používají dodnes. Vyžadovalo by to však výstavbu nových ledoborců – zdoluhavý a nákladný proces. Ruské předpisy na Severní mořské cestě nadále nařizují doprovod ledoborci bez ohledu na stav zalednění a třídu plavidla. Tato politika je pro lodní společnosti nákladná a vyžaduje, aby stát udržoval velkou flotilu ledoborců (více než 40), převážně dieslových, zčásti s jaderným pohonem.³²² Poplatky vybírané státem vlastněnou společností Atomflot, která flotilu provozuje, údajně pokryjí pouze náklady na chod společnosti, z čehož vyplývá, že Severní mořská cesta v posledních letech možná nevygenerovala žádný profit.³²³

Kdyby se na Transpolární mořské cestě začal používat dopravní systém založený na doprovodu ledoborci, mohlo by být z energetického hlediska účinnější, kdyby ledoborce doprovázely lodě, které mohou samy fungovat jako ledoborce (např. 1A),³²⁴ spíše než lodě určené pro plavbu na volném moři – byla by menší spotřeba paliva a nižší emise

321 Díky tomu, že se plaví vpřed na otevřené vodě a v tenkém ledu, ale při silnějším zalednění se mohou otočit, plout zádí vpřed a fungovat jako ledoborec. Na otevřené vodě tak podávají lepší výkon než ledoborce, ale zároveň mohou operovat nezávisle i v silnějším ledu. Srov. též výklad dále v tomto příspěvku. Pozn. překladatele.

322 A. S. Milaković et al.: Current Status and Future Operational Models for Transit Shipping along the Northern Sea Route, *Marine Policy* 94 (2018), s. 53–60, 10.1016/j.marpol.2018.04.027.

323 A. Moc: The Northern Sea Route: Smooth Sailing Ahead? *Strategic Analysis* 38 (2014), s. 784–802, <https://doi.org/10.1080/09700161.2014.952940>.

324 Ledová třída 1A je Baltická ledová třída podobná PC7, která však není konstruována tak, aby zvládala plavbu víceletým ledem.

CO₂, jak se ukázalo v Baltském moři.³²⁵ Vzhledem k ekonomickým problémům, s nimiž se už potýká Severní mořská cesta, a vzhledem k většímu zalednění by transportní systém na Transpolární mořské cestě závislý na ledoborcích, které by doprovázely lodě určené pro plavbu v otevřené vodě, pravděpodobně nebyl nákladově efektivní. Trasa navíc do značné míry prochází volným mořem, což komplikuje její správu ze strany státu a finanční podporu pro doprovod ledoborci. Je pravděpodobné, že ledoborné lodě zůstanou po většinu roku zásadními složkami jakéhokoli transportního systému na Transpolární mořské cestě, takže jednou z alternativ k doprovodu ledoborci, byť nákladnou, by bylo spolehnout se na lodě, které mohou prolamovat led samy.

Druhý scénář by tak mohl zahrnovat pravidla polární třídy a využívající technologii plavby oběma směry (*double-acting technology*, DAT). Pravidla polární třídy jsou řazena podle výkonu v sestupném sledu od 1 (schopné provozu v ledu o mocnosti až 4 metry) po 7 (schopné provozu v ledu o mocnosti do 1,5 metru) a následována slabší „ledovou třídou“ a plavidly pro plavbu v „otevřených vodách“, která nejsou pro plavbu v zaledněném moři speciálně vybavena. Pravidla polární třídy mají zpravidla navíc vybavení usnadňující provoz v zaledněných vodách, jako je zesílený trup, silnější pohon, lepší manévrovatelnost a další vybavení pro provoz v zimě.³²⁶ Tato vylepšení jim umožňují provoz v Arktidě po delší dobu, od „celoročního provozu ve všech zaledněných vodách v Arktidě“ (polární třída 1) až po „letní/podzimní provoz v tenkém jednoletém ledu, který může obsahovat inkluze starého ledu“ (polární třída 7).³²⁷

V současné době mohou být pravidla polární třídy provozována samostatně pouze v letním období v těch oblastech střední části Severního ledového oceánu, kde převládá tenký jednoletý led. Letní plavební sezona samostatně se plavicích lodí polární třídy na Transpolární mořské cestě trvá, v závislosti na tom, jak dobře jsou vybaveny pro plavbu v zaledněném moři, ve srovnání s 2–6 měsíci na Severní mořské cestě zpravidla pouze 1–2 měsíce.³²⁸ Jsou-li požadovány delší sezony a/nebo

325 K. Riska: *Energy Efficiency of the Baltic Winter Navigation System*, 2012.

326 A. Buixadé Farré et al.: Commercial Arctic Shipping through the Northeast Passage: Routes, Resources, Governance, Technology, and Infrastructure, *Polar Geography* 37 (2014), s. 298–324, <https://doi.org/10.1080/1088937X.2014.965769>.

327 International Maritime Organisation: *Guidelines for Ships Operating in Polar Waters*, London 2010, [hLtp://www.imo.org](http://www.imo.org).

328 S. R. Stephenson – L. W. Brigham – L. C. Smith: Marine Accessibility along Russia's Northern Sea Route, *Polar Geography* 37 (2014), s. 111–133, <https://doi.org/10.1080/1088937X.2013.845859>; Stephenson et al., Projected 21st-Century Changes to Arctic Marine Access.

zimní provoz, je možné, že by plavidla polární třídy zařazená do tříd nižších než první na Transpolární mořské cestě (nebo technicky vzato kdekoli, kde je led, i když rizika mohou být vysoká) mohla operovat s doprovodem ledoborců. Jinak se v současné době plavidla určená pro plavbu v otevřené vodě, pokud nejsou doprovázena ledoborci, musí omezit na nezaledněné oblasti v Barentsově a Beringově moři a na Severní mořské cestě. Omezený přístup by jim však mohl být umožněn počínaje třicátými lety.³²⁹ Do roku 2040 by plavidla vysoké polární třídy (1–3) mohla být schopna plavby na Transpolární mořské cestě po celý rok.³³⁰

Pokračující posilování komerčních aktivit v Arktidě je vzpruhou pro stavbu lodí ledové třídy, což by mohlo přispět k rozvoji Transpolární mořské cesty. Na ruském poloostrově Jamal už rozvoj ropy a zemního plynu přispívá k rozvoji loďarství, lodní plavby a budování námořní infrastruktury pro plavbu na Severní mořské cestě.³³¹ Další rozšiřování světové flotily plavidel pro plavbu v zaledněných vodách, včetně lodí pro přepravu sypkého zboží a tankerů, by v důsledku mohlo podpořit rozvoj přírodních zdrojů v místech, jako je severní Kanada a Grónsko, což by podpořilo netranzitní námořní dopravu na Transpolární mořské cestě. Ačkoli Paul A. Berkman a kolektiv vyslovili hypotézu, že nedávnému nárůstu arktické lodní dopravy napomohl úbytek mořského ledu, Scott Stephenson a Laurence C. Smith tvrdí, že možnost používat plavidla polární třídy 6 je pro zvýšení potenciálu transarktické lodní dopravy podstatně důležitější než rychlejší oteplování klimatu.³³²

Pokračující vývoj inovací, jako je technologie plavby oběma směry, která umožňuje lodím plavit se předí vpřed v otevřených vodách a zádí vpřed v silném ledu, by mohl vést k rozšíření logistických možností pro arktickou lodní dopravu také, i když to z ekonomického hlediska nebude hned výhodné. Technologii plavby oběma směry v současné době používá flotila 15 tankerů pro plavbu v zaledněných vodách, které jsou

329 S. R. Stephenson – L. W. Brigham – L. C. Smith: Influence of Climate Model Variability on Projected Arctic Shipping Futures, *Earth's Future* 3 (2015), s. 331–343, <https://doi.org/10.1002/2015EF000317>.

330 C. Schröder – N. Reimer – P. Jochmann: Environmental Impact of Exhaust Emissions by Arctic Shipping, *Ambio* 46 (2017), s. 400–409, doi: 10.1007/s13280-017-0956-0.

331 R. Shibasaki et al.: How Do the New Shipping Routes Affect Asian Liquefied Natural Gas Markets and Economy? Case of the Northern Sea Route and Panama Canal Expansion, *Maritime Policy and Management* 45 (2018), s. 543–566, <https://doi.org/10.1080/03088839.2018.1445309>.

332 P. A. Berkman et al.: Next-Generation Arctic Marine Shipping Assessments, in: *Governing Arctic Seas: Regional Lessons from the Bering Strait and Barents Sea*, ed. O. Young – P. A. Berkman – A. Vylegzhanin, Springer: Heidelberg 2018. Viz též poznámku 328.

určeny pro přepravu zkapalněného zemního plynu a které byly vyrobeny pro projekt Jamal LNG. Provoz takových plavidel je také mnohem menší měrou vázán na doprovod ledoborci. Protože však jejich provozní náklady zůstávají vysoké, musí být vzdálenost, na kterou se plaví, omezována na minimum, a jejich náklad je třeba co nejdříve přeložit na konvenční zaoceánská plavidla.³³³ To je jeden z důvodů, proč by preferovanou možností dalšího vývoje mohla být překladiště, a to zejména pro lodní společnosti, které by nesly náklady na nová plavidla.

Alternativou k doprovodu ledoborci nebo plavidlům pro plavbu oběma směry na Transpolární mořské cestě by byl systém dopravního uzlu a z něj vycházejících paprsků (*hub and spoke*). Od devadesátých let dvacátého století globální síť lodní dopravy přešla od přímých služeb zahrnujících návštěvy více přístavů k systému dopravního uzlu a z něj vycházejících tras, který využívá překládku zboží.³³⁴ Pro lodní společnosti se překládka stává atraktivnější, když jsou přepravní náklady vyšší než náklady související se skladováním a překládkou. Přepravní náklady jsou v případě ledové třídy při provozu v otevřených vodách o 9 procent vyšší než u konvenčních lodí,³³⁵ což by mohlo vést k tomu, že kalkulace budou vyznívat ve prospěch výstavby uzlových přístavů. Státy, jimž příslušné přístavy patří, se sice mohou zdráhat investovat do námořní infrastruktury, ale zvyšování investic soukromých společností,³³⁶ a zejména státem podporovaných čínských přístavních společností do světových kontejnerových přístavů by mohlo naznačit nové možnosti financování sítě transpolárních přístavů.

Situace v roce 2020 vypadá tak, že národní vlády a orgány místní samosprávy v Norsku, na Islandu a USA projevují zájem o rozšiřování stávajících přístavů nebo budování nových přístavů, které by mohly být oporou budoucí transpolární lodní dopravy. Tento vývoj by mohl na Transpolární mořské cestě umožnit vznik systému uzlu a paprsků, který by zahrnoval překladiště u dvou hlavních vstupů na trasu: Framského a Beringova průlivu. V těchto středových bodech by náklad mohl být

333 O. J. Borch et al.: Sustainable Arctic Field and Maritime Operation, *Society of Petroleum Engineers – 2012 Arctic Technology Conference* 1 (2012), s. 390–399.

334 A. J. Baird: Optimising the Container Transshipment Hub Location in Northern Europe, *Journal of Transport Geography* 14 (2006), s. 195–214, <https://doi.org/10.1016/j.jtrangeo.2004.12.004>.

335 T. Solakivi – T. Kiiski – L. Ojala: On the Cost of Ice: Estimating the Premium of Ice Class Container Vessels, *Maritime Economics and Logistics* 21 (2019), s. 207–222, <https://doi.org/10.1057/s41278-017-0077-5>.

336 A. J. Baird: Privatization Trends at the World's Top-100 Container Ports, *Maritime Policy and Management* 29 (2002), s. 271–284, <https://doi.org/10.1080/03088330210132579>.

překládán z plavidel polární třídy využívajících Transpolární mořskou cestu na plavidla pro plavbu v otevřených vodách, která nejsou posílená pro plavbu v zaledněných oblastech a která by směřovala dál na jih. Vzhledem k tomu, že lodě jiné než ledové třídy se po nějakou dobu nebudou moci plavit po Transpolární mořské cestě dokonce ani v létě, síť středových bodů a paprsků by mohla zkrátit vzdálenost, kterou musí urazit pomalejší a nákladnější lodě polární třídy.

Geografie Transpolární mořské trasy: od Framského průlivu k Beringovu průlivu

Framský průliv spojuje střední část Severního ledového oceánu s lodními trasami v severním Atlantském oceánu a Severní mořskou cestou. Většina tras Transpolární mořské cesty prochází kolem norského souostroví Špicberky, jehož hlavní přístav Longyearbyen by mohl sloužit jako uzlové překladiště. Přestože poloha Špicberků (mezi 74° a 81° severní šířky) není ideální pro obsluhu Severní mořské cesty, má však výhodnou polohu z hlediska Transpolární mořské cesty a širší sítě lodních tras v Arktidě.³³⁷ Růst cestovního ruchu a výzkum změny klimatu vedly k tomu, že počet lodí, které se v přístavu Longyearbyen na své plavbě zastavily, vzrostl z necelých 200 v roce 2000 na více než 1500 v roce 2016,³³⁸ a byly také jedním z důvodů pro renovace přístavu. Nyní se v něm nachází jedno plovoucí a tři stálá přístaviště s hloubkou 5–9 metrů, která pojmu lodě dlouhé až 335 metrů. Jsou stále ještě mělčí, než vyžadují lodě velikostních kategorií Handymax a Panamax, a dokonce i některé lodě, které se plaví v současnosti po arktických trasách. V rámci snah o další rozšíření přístavu Longyearbyen přidělila norská vláda 400 milionů norských korun (43,8 milionu dolarů) na výstavbu nového plovoucího doku a terminálu.³³⁹ Existuje také možnost, že by Norsko vzhledem ke vzájemné spolupráci při řešení úniků ropy v Barentsově moři mohlo při budování přístavní infrastruktury

337 J. Olsen – G. K. Hovelsrud – B. P. Kaltenborn: Increasing Shipping in the Arctic and Local Communities' Engagement: A Case from Longyearbyen on Svalbard, in: *Arctic Marine Sustainability*, Heidelberg: Springer 2020.

338 J. Olsen – G. K. Hovelsrud – B. P. Kaltenborn: Increasing Shipping in the Arctic and Local Communities' Engagement.

339 E. Nyman et al.: The Svalbard Archipelago: An Exploratory Analysis of Port Investment in the Context of the New Arctic Routes, *Maritime Studies* 19 (2020), <https://doi.org/10.1007/s40152-019-00143-4>.

spolupracovat s Ruskem, které hraje klíčovou roli v nedalekém hornic-
kém (těžba uhlí) a přístavním městě Barentsburg. A konečně vzhledem
k tomu, že všichni signatáři smlouvy o Špicberkách mají stejná práva
rozvíjet námořní, průmyslové, těžební a obchodní aktivity jak na pev-
nině, tak v pobřežních vodách tohoto souostroví, lze si představit, že
konsorcia nebo jiné jednotlivé státy než Norsko a Rusko, jako například
Čína, by na Špicberkách také mohly vybudovat přístav, podobně jako
už budují vědecké výzkumné stanice.³⁴⁰

Island, přestože se oproti Špicberkám nachází o bezmála 1000 ná-
mořních mil dál na jih od Framského průlivu, usiluje o vybudování uzlo-
vého překladiště pro Transpolární mořskou cestu na odlehlém severový-
chodním pobřeží země ve Finnařfjordu v blízkosti tří rybářských vesnic.
V roce 2015 se islandská vláda, islandská inženýrská poradenská společ-
nost Efla a německá společnost Bremenports dohodly na investici 450
milionů islandských korun (přibližně 3,1 milionu dolarů) do plánované-
ho areálu, jehož součástí měl být nezamrzající uzlový přístav s 6 kilometry
přístaviště o hloubce více než 50 metrů a zázemím o rozloze 1200 hektarů
na podporu transarctické lodní dopravy. Tento přístav by byl základním
přístavem pro těžbu ropy a zemního plynu v Arktidě a servisním pří-
stavem pro potenciální těžbu ropy a zemního plynu na moři a průmysl
lodní dopravy v Arktidě.³⁴¹ Přípravné práce na projektu Finnařfjord Har-
bor Project pokračovaly i v roce 2019, kdy byl založen společný podnik
Finnařfjord Port Development Company. V témže roce Efla, Bremenports
a místní samospráva podepsaly dohodu o výstavbě přístavu (plánované
od let 2021–2023) a jeho provozování (v provozu má být přinejmenším
do roku 2040).³⁴² Vzhledem k tomu, že Transpolární mořská cesta do té
doby možná nebude otevřena, mohl by někdo namítnout, že by stálo
za to zpracovat studie proveditelnosti modelující poptávku po přístavu
v období po tomto roce. Ale studie zadaná islandskou vládou a pro-
vedená v roce 2019 dospěla k závěru, že překládka na Islandu je eko-
nomicky méně výhodná než překládka v Norsku nebo přímá přeprava

---

340 P. Roberts – E. Paglia: Science as National Belonging: The Construction of Svalbard as
a Norwegian Space, *Social Studies of Science* 46 (2016), s. 894–911, <https://doi.org/10.1177/0306312716639153>.

341 Germany, Iceland Cooperate on New Port for Transpolar Shipping, *Barents Observer*, 17. 10.
2015.

342 C. Lo: Arctic Shipping: Finnařfjord Port Project Aims to Serve Growing Arctic Routes, *Ship
Technology*, 4. července 2019.

do Rotterdamu na plavidlech zpevněných pro plavbu v zaledněných vodách.³⁴³ Je pravděpodobné, že Finnařford může být konkurenceschopný pouze za předpokladu, že do tranzitní dopravy na Transpolární mořské cestě budou nasazeny velmi velké kontejnerové lodě, a z toho vyplývá, že by Longyearbyen zřejmě mohl být přinejmenším do poloviny století jako uzlové překladiště ve Franském průlivu ekonomicky schůdnější volbou.

Podobné otázky vyvstávají i v souvislosti s Beringovým průlivem, který propojuje střední část Severního ledového oceánu s lodními trasami v Tichém oceánu, jako je trasa po ortodromě³⁴⁴ mezi východní Asií a západní Severní Amerikou. Uzlové překladiště by mohlo být vybudováno buď na americké, nebo na ruské straně. Na aljašském pobřeží v Beringově průlivu jsou vhodné přístavy ve městě Nome a v Red Dog, největším zinkovém dole na světě. K dalším zvažovaným lokalitám patří Port Clarence, bývalá stanice navigačního systému dalekého dosahu Pobřežní strážce USA 100 kilometrů severozápadně od Nome, a různé hlubokomořské přístavy na Aleutských ostrovech ve vodách, které nezahrávají, konkrétně Dutch Harbor.³⁴⁵

Vývoj v poslední době naznačuje, že nejpravděpodobnějším kandidátem by mohlo být Nome, jehož místní samospráva prověřuje možnost proměnit toto město v uzlový bod lodní dopravy v Severním ledovém oceánu. Přístav tohoto města již slouží jako základna pro sezónní operace v nezaledněných vodách severně od Beringova průlivu a jako uzlové překladiště pro západní Aljašku. V červnu 2020 schválilo ženijní vojsko pozemních sil USA projekt v hodnotě 618 milionů dolarů, jehož cílem je rozšířit vnější bazén přístavu z 6,7 metru na 8,5 metru a vybagrovat nový hlubokomořský bazén o hloubce 9–12 metrů: hloubka podobná jako v Longyearbyenu, ale menší než ve Finnařfordu. K říjnu 2020 je stav takový, že plán čeká na schválení Kongresem Spojených států.

Na ruské straně jsou přístavy v Providěnjí, Anadyru a Evgenikotu a Beringovském.³⁴⁶ Přístav Providěnjija je s hloubkou 9 metrů u kotvišť

343 Hagfræðistofnun [The Institute of Economic Studies], Siglingar á Norðurljóðum—Ísland í Brennidepli [Arctic Voyages – Iceland in Focus], sv. C19 (2019).

344 Tj. po nejkratší vzdálenosti mezi dvěma body na povrchu koule (Země). Za překlad tohoto místa a toto vysvětlení děkuji odbornému lektorovi Mgr. Ing. Jiřímu Lehejkovi, Ph.D. – Pozn. překladatele.

345 J. D. VanderBerg: Optimal Arctic Port Locations: A Quantitative Composite Multiplier Analysis of Potential Sites, *Polar Geography* 41 (2018), s. 55–74, <https://doi.org/10.1080/1088937X.2017.1400604>.

346 H. Conley – M. Melino – A. Østhaugen: *Maritime Futures. The Arctic and the Bering Strait Region*, New York: Rowman & Littlefield 2017.

a 30–35 metrů v zálivu hlubší než Nome³⁴⁷ a je už vybaven pro likvidaci ropných skvrn. Přestože technicky slouží jako východní brána Severní mořské cesty, jsou v zájmu zvýšení kapacity Providěňiji pro operace na této trase potřebná další vylepšení, o Transpolární mořské cestě ani nemluvě. Zda ruská vláda hodlá dále investovat do zařízení přístavu Providěňija, nebo dokonce do zařízení svých ostatních tří přístavů v Beringově průlivu, zůstává otevřenou otázkou. V současné době má největší potenciál k rozvoji a budování infrastruktury v Beringově průlivu, který by mohl nakonec být oporou pro Transpolární mořskou cestu, aljašská strana.

Geopolitika a správa Transpolární mořské cesty

Jednou z udávaných výhod Transpolární mořské cesty je, že v případě nezalednění by nabízela navigačně a politicky jednodušší alternativu k Severozápadnímu průjezdu a Severní mořské cestě.³⁴⁸ Ale správa a geopolitika Transpolární mořské cesty zůstávají komplikované. Otevření nové trasy, po které se dříve plavily pouze ponorky a ledoborce, může ovlivnit vztahy mezi vládami v arktickém regionu i mimo něj, zejména mezi přímořskými státy. V následujícím textu se zabýváme třemi složitými geopolitickými tématy, která se objevují ve spojitosti s Transpolární mořskou cestou: mezinárodní správou a rolí Ruska, největšího pobřežního státu v Arktidě, a Číny, extrateritoriální mocnosti s globálním dosahem; rostoucím zájmem o Arktidu; a možnostmi a vůlí investovat do infrastruktury a rozvoje tohoto regionu.

Na transarktickou lodní dopravu se vztahuje kombinace mezinárodních a vnitrostátních předpisů.³⁴⁹ Na rozdíl od Severozápadního průjezdu, který prohlašuje za své vnitřní vody Kanada,³⁵⁰ a Severní mořské cesty, na které *de facto* kontroluje plavbu zahraničních plavidel Rusko,³⁵¹

347 W. Östregren et al.: *Shipping and Arctic Infrastructure, Shipping in Arctic Waters: A comparison of the Northeast, Northwest and Trans Polar Passages*, Heidelberg: Springer-Verlag 2013.

348 M. Humpert – A. Rasputnik: The Future of Arctic Shipping along the Transpolar Sea Route, *Arctic Yearbook* 2012, s. 281–307.

349 D. R. Rothwell: International Straits and Trans-Arctic Navigation, *Ocean Development and International Law* 43 (2012), s. 267–282, <https://doi.org/10.1080/00908320.2012.698924>.

350 W. Lackenbauer – A. Lajeunesse: *On Uncertain Ice: The Future of Arctic Shipping and the Northwest Passage*, Calgary: University of Calgary School of Public Policy / Canadian Defence & Foreign Affairs Institute 2014, s. 1–17. Viz také kapitola Suzanne Lalondeové v tomto svazku.

351 V. V. Gavrilov: Legal Status of the Northern Sea Route and Legislation of the Russian Federation: A Note, *Ocean Development and International Law* 46 (2015), s. 256–263, <https://>

prochází Transpolární mořská cesta volným mořem, kde platí mezinárodní předpisy. Nejdůležitější z nich je Úmluva OSN o mořském právu (UNCLOS, 1982) a Polární předpis Mezinárodní námořní organizace (2017). UNCLOS (kterou, budeme-li se bavit o arktických státech, podepsaly v roce 1994 i USA a uznávají ji jako mezinárodní právo, ale dosud ji neratifikovaly) upravuje využívání oceánů včetně volného moře tvořených 4,7 miliony kilometrů čtverečních Centrální arktické pánve.³⁵² Článek 87 UNCLOS umožňuje všem státům využívat volné moře v rámci svobody plavby, přeletů, pokládání podmořských kabelů a potrubí, budování umělých ostrovů a dalších instalovaných zařízení povolených mezinárodním právem, rybolovu a vědeckých účelů. Otevření Transpolární mořské cesty v třicátých nebo čtyřicátých letech by mohlo usnadnit rozvoj některých z těchto činností na moři, zejména rybolovu. Je třeba dodat, že dohoda o rybolovu z roku 2018 zakazuje komerční rybolov ve střední části Severního ledového oceánu zpočátku až do roku 2034. To znamená, že prodloužení zákazu by bylo ve hře pouhých několik let před dobou, kdy by podle nejnižších odhadů Severní ledový oceán mohl být bez ledu.

Severní ledový oceán je mezi světovými oceány jedinečný v tom, že je jako jediný obklopen kontinenty s jediným přístupovým bodem na volném moři: Framským průlivem mezi Grónským a Norským mořem. Pro vstup do Beringova průlivu jsou předpisy pro námořní dopravu složitější. Obecně je Beringův průliv považován za průliv používaný pro mezinárodní plavbu, je definován jako spojnice jedné části volného moře nebo výlučné ekonomické zóny jednoho státu, která se rozprostírá až 200 námořních mil od základní linie daného státu, s jinou částí volného moře nebo výlučnou ekonomickou zónou.³⁵³ Plavidla v současné době mohou využívat právo tranzitního proplutí podle čl. 37. Dva hlavní navigační kanály v Beringově průlivu procházejí teritoriálním mořem Ruska a Spojených států. Vzhledem k tomu, že článek 42 umožňuje státům, které hraničí s mezinárodními průlivy, přijímat opatření týkající se provozu námořní plavby a prevence proti znečištění, pokud tato opatření nebrání právu na tranzitní proplutí, mohou plavidla proplouvající americkými a ruskými vodami v Beringově průlivu podléhat odlišným právním předpisům. USA a Rusko, vedené svými

---

doi.org/10.1080/00908320.2015.1054746. Viz také kapitulu Alexandra Vylegžanina v tomto svazku.

352 Viz W. Østreng: *Shipping and Resources in the Arctic Ocean*, s. 263.

353 D. R. Rothwell: *International Straits and Trans-Arctic Navigation*.

pozorováními úbytku mořského ledu a stále intenzivnějšími hospodářskými aktivitami v regionu, spolupracovaly na vytvoření systémů rozdělení plavby v úzkém Beringově průlivu s cílem zvýšit bezpečnost plavby a chránit životní prostředí.³⁵⁴ V únoru 2018 IMO schválila společný návrh obou zemí, aby v Beringově moři a v Beringově průlivu bylo zavedeno šest systémů rozdělení plavby, šest oblastí předběžné opatrnosti a tři oblasti, kterým je třeba se vyhnout, a tento návrh vstoupil v platnost později v průběhu téhož roku.

V závislosti na tom, kudy bude vedena, může Transpolární námořní cesta procházet také výlučnými ekonomickými zónami Kanady, Dánska/Grónska, Norska a Islandu. Článek 58 uděluje všem signatářům UNCLOS výše uvedená práva podle článku 87 ve výlučných ekonomických zónách jiných zemí, včetně práva plavby. Plavba po Transpolární mořské cestě by nadále neměla být dotčena konkurenčními nároky předloženými Kanadou, Ruskem a Dánskem Komisi OSN pro hranice kontinentálního šelfu – nároky na rozšířené kontinentální šelfy v Severním ledovém oceánu, z nichž každý zahrnuje severní pól. Ve vodách za hranicemi rozšířených kontinentálních šelfů, které tvoří volné moře, zůstane zachováno právo svobodné plavby bez ohledu na to, jak budou uvedené nároky vyřešeny.

Méně jisté jsou dopady změny klimatu na článek 234 UNCLOS, který umožňuje pobřežním státům „přijmout a provádět nediskriminační právní předpisy k zabránění, snížení a kontrole znečišťování moře z plavidel“ v oblastech uvnitř výlučné ekonomické zóny, které jsou zaledněné „po většinu roku“.³⁵⁵ Zda a jak bude možnost aplikovat článek 234 ovlivněna úbytkem mořského ledu, zůstává předmětem diskusí.³⁵⁶ Za předpokladu, že bude platit, budou možná muset lodě plující po Transpolární mořské cestě dodržovat různé environmentální předpisy, z nichž některé mohou být potenciálně přísnější než jiné, podle dané výlučné ekonomické zóny. Jedním z dalších scénářů v oblasti regulace je, že pokud Norsko z již zpochybňované chráněné oblasti rybolovu v oblasti Špicberk udělá

354 Mezinárodní námořní organizace: *Routing measures and mandatory ship reporting systems*, Sub-Committee on Navigation, Communications and Search and Rescue, 2017.

355 Organizace spojených národů, Úmluva o mořském právu, <http://www.un.org>. Viz také kapitulu J. Ashleyho Roache v tomto svazku. – Cituji z oficiálního českého překladu UNCLOS. – Pozn. překladatele.

356 V. Gavrilov – R. Dremliga – R. Nurimbetov: Article 234 of the 1982 United Nations Convention on the Law of the Sea and Reduction of Ice Cover in the Arctic Ocean, *Marine Policy* 106 (2019), <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2019.103518>.

výlučnou ekonomickou zónu,³⁵⁷ mohlo by v okolí tohoto souostroví aplikovat článek 234.³⁵⁸

Mezinárodní předpis pro lodě provozované v polárních vodách IMO (Polární předpis, 2017), který předepisuje taková preventivní opatření jako osvědčení polární lodi podle Polárního předpisu a pečlivé plánování plavby, tak aby byla zajištěna bezpečnost na moři a aby se předešlo znečištění, se vztahuje také na Transpolární mořskou cestu.³⁵⁹ Rámcové podmínky této organizace, které jsou nyní závazné a upravují lodní dopravu v Arktidě a Antarktidě, vzešly z původně dobrovolných Pokynů pro lodě používané pro plavbu v polárních vodách přijatých v roce 2009. Polární předpis se defacto skládá z řady změn stávajících úmluv IMO, včetně Mezinárodní úmluvy o bezpečnosti lidského života na moři (SOLAS 1974/1988) a Mezinárodní úmluvy o zamezení znečištění moří z lodí (MARPOL 1973/1978). Tento vývoj právní regulace podtrhuje standardizaci a formalizaci polární lodní dopravy a rozšiřování „pluralistické správy“ tohoto odvětví, které zahrnuje jak arktické pobřežní státy nebo státy s přístavy, tak i státy vlajky.³⁶⁰

V současné době se na lodní dopravu ve střední části Severního ledového oceánu v porovnání se zbytkem Arktidy nevztahují žádné další požadavky. V budoucnu by mohla být schválena nová opatření včetně zavedení zóny omezení emisí, podobně jako je tomu v Baltském moři a u pobřeží Spojených států,³⁶¹ zvláštních oblastí MARPOL, zvláště citlivých mořských oblastí, chráněných mořských oblastí, předpisů pro balastní vody a antifouling (nátěry proti obrůstání trupů lodí) a přísnějších opatření pro dohled nad plavební trasou a systémy hlášení.³⁶²

357 E. Nyman – R. Tiller: ‚Is There a Court That Rules Them All?‘ Ocean Disputes, Forum Shopping and the Future of Svalbard, *Marine Policy* 113 (2020), <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2019.103742>.

358 O. K. Fauchald: Regulatory Frameworks for Maritime Transport in the Arctic: Will a Polar Code Contribute to Resolve Conflicting Interests?, in: *Marine Transport in the High North*, ed. J. Grue – R. H. Gabrielsen, Oslo: The Norwegian Academy of Science and Letters 2011.

359 Některé části Polárního předpisu mohou být v rozporu s článkem 234. T. L. McDorman: A Note on the Potential Conflicting Treaty Rights and Obligations between the IMO’s Polar Code and Article 234 of the Law of the Sea Convention, in: *International Law and Politics of the Arctic Ocean*, ed. Suzanne Lalonde – Ted L. McDorman, Brill, Leiden 2015.

360 J. Bai: The IMO Polar Code: The Emerging Rules of Arctic Shipping Governance, *The International Journal of Marine and Coastal Law* 30 (2015), s. 674–699, 698.

361 L. W. Brigham: Arctic Policy Developments and Marine Transportation, in: *The Palgrave Handbook of Arctic Policy and Politics*, ed. Ken S. Coates – Carin Holroyd, Heidelberg: Springer International Publishing 2020.

362 J. Ashley Roach: Beyond the Polar Code: IMO Measures for Assuring Safe and Environmentally Sound Arctic Navigation, in: *Sustainable Shipping in a Changing Arctic*, ed. L. P. Hildebrand – L. W. Brigham – T. M. Johansson, Berlin: SpringerLink 2018.

Možnost vymáhat dodržování Polárního předpisu a dalších opatření vpsledku závisí na kontrole arktických přístavních států nebo vůli a schopnosti vlád kontrolovat plavidla registrovaná v jiných zemích. Klíčovou předností Transpolární mořské cesty je, že z velké části prochází mezinárodními, nikoli vnitřními vodami, ale tato její charakteristika představuje vážný problém pro schvalování a prosazování environmentálních předpisů.

Z hlediska národní správy je pro poskytování expertízy a služeb na Transpolární mořské cestě nejlépe vybavené Rusko – se svým pevně daným právním rámcem pro Severní mořskou cestu a flotilou ledoborců. Ale na rozdíl od plavby po Severní mořské cestě nemají lodní společnosti právní povinnost tyto služby využívat. Transpolární mořská cesta leží severněji než nejsevernější úsek Severní mořské cesty, která podle ruského federálního práva spadá celá do výlučné ekonomické zóny země, teritoriálního moře a vnitřních vod Ruska.³⁶³ Vzhledem k tomu, že někteří ruští vědci zdůrazňují „vedoucí úlohu arktických pobřežních států při určování právního režimu arktických mořských oblastí“,³⁶⁴ by se Kreml mohl pokusit regulaci Transpolární mořské cesty ovlivnit, nebo, což by byl velmi kontroverzní krok, vymáhat národní tranzitní regulace na volném moři severně od vlastní výlučné ekonomické zóny, jíž části cesty procházejí.

Vzhledem k významu arktické lodní dopravy pro Rusko se preference této země v oblasti regulace mohou lišit od ostatních arktických pobřežních států. Během zasedání IMO v únoru 2020, na nichž se projednávaly změny Polárního předpisu, upřednostňovalo Rusko – na rozdíl od ostatních arktických států – odložení zákazu těžkých topných olejů jako lodního paliva před jejich okamžitým zákazem, a v těchto jeho snahách se mu navíc dostalo podpory ze strany Číny. V tomto čínsko-ruském spojení v arktické politice, které by se mohlo přenést i do správy Transpolární mořské cesty, se projevují stále pevnější vztahy obou zemí, kdy Rusko je odkázáno na čínské investice a exportní trhy a Čína na ruské přírodní zdroje.³⁶⁵ I nehlédě na to, zda Rusko (nebo také jiné

363 V. Gavrilov – R. Dremluiga – R. Nurimbetov: Article 234 of the 1982 United Nations Convention on the Law of the Sea and Reduction of Ice Cover in the Arctic Ocean; L. E. Flake: Navigating an Ice-Free Arctic: Russia's Policy on the Northern Sea Route in an Era of Climate Change, *RUSI Journal* 158 (2013), s. 44–52, <https://doi.org/10.1080/03071847.2013.807585>.

364 V. Gavrilov – R. Dremluiga – R. Nurimbetov: Article 234 of the 1982 United Nations Convention on the Law of the Sea and Reduction of Ice Cover in the Arctic Ocean, s. 260.

365 R. G. Bertelsen: Science Diplomacy and the Arctic, in: *Routledge Handbook of Arctic Security*, G. Hoogenes Gjörv – M. Lantaigne – H. Sam-Aggrey, London: Routledge 2020.

pobřežní státy Arktidy) usiluje o ovlivnění správy Transpolární mořské cesty, mohou být plavidla v případě krizové situace nebo změn v zalednění nucena vstoupit do vod Ruska, severských států nebo Spojených států a potenciálně by se tak mohla octnout v oblasti jejich národní jurisdikce.³⁶⁶

A konečně Rusko bude muset zvážit, zda otevření Transpolární mořské cesty nebude mít negativní dopad na jeho ekonomiku. Vzhledem ke změně klimatu mohou lodní společnosti dávat přednost trasám, které minimalizují vzdálenost, nehledě na zalednění, takže by pro ně časem mohly být zajímavější trasy na sever od Severní mořské cesty a nakonec i samotná Transpolární mořská cesta.³⁶⁷ Pro ruskou vládu by pak mohlo být obtížné tranzitní lodní dopravu na Severní mořskou cestu přilákat nebo ji tam udržet. Pozitivní je, že případný přesun lodní dopravy na sever směrem k Transpolární mořské cestě by mohl zmírnit rizika pro životní prostředí na ruském pobřeží.

Jestliže se Rusko vážně zabývá rozvojem svých severních oblastí už více než sto let, pak čínské komerční a vědecké aktivity v Severním ledovém oceánu jsou relativně nové. Čína sice byla jednou z prvních smluvních stran smlouvy o Špicberkách z roku 1920, kterou podepsala v roce 1925, své aktivity v Arktidě však začala aktivněji rozvíjet až na začátku jednadvacátého století.³⁶⁸ V poslední době Peking věnuje zvláštní pozornost Transpolární mořské cestě. Nakolik je nám známo, Čína je jediná země, která vyslala oficiální expedice na všechny tři plavební trasy v Arktidě, včetně Transpolární mořské cesty. V roce 2017 původní čínský ledoborec MV Süe-lung během cesty, která trvala 83 dnů a vedla po trase o délce 20 000 námořních mil, proplul Transpolární mořskou cestou k Severozápadnímu průjezdu. Čínská státní média ohlašovala tuto cestu jako první čínské proplutí střední části Severního ledového oceánu.³⁶⁹

První čínský ledoborec vyrobený doma, MV Süe Lung 2 (spuštěný na vodu v roce 2018), se může plavit ve střední části Severního ledového oceánu v létě a na svou první expedici do této oblasti se vydal v červenci

366 V. Erokhin – Gao Tianming – Zhang Xiuhua: Arctic Blue Economic Corridor: China's Role in the Development of a New Connectivity Paradigm in the North, *Arctic Yearbook* 2018, s. 1–19.

367 S. R. Stephenson et al.: Projected 21st-Century Changes to Arctic Marine Access.

368 A. Moe – O. S. Stokke: Asian Countries and Arctic Shipping: Policies, Interests and Footprints on Governance, *Arctic Review on Law and Politics* 10 (2019), s. 24–52, <https://doi.org/10.23865/arctic.v10.1374>; Nong Hong: The Melting Arctic and Its Impact on China's Maritime Transport, *Research in Transportation Economics* 35 (2012), s. 50–57, <https://doi.org/10.1016/j.retrec.2011.11.003>.

369 Gong Zhe: Chinese Ice Breaker Xuelong Crosses Central Arctic during Rim Expedition, *CGTN* (18. srpna 2017). <https://news.cgtn.com>.

2020. Jak čínská politika pro Arktidu, tak publikace čínských vědců počítají s Transpolární mořskou cestou jako nedílnou součástí budoucí sítě tras lodní dopravy v Arktidě, k jejímuž rozvoji chce Čína přispívat. Jak je vysvětleno v její politice pro Arktidu: „Arktické trasy lodní dopravy zahrnují Severovýchodní průjezd, Severozápadní průjezd a Centrální průjezd.“ Dále se zde konstatuje, že země „doufá ve spolupráci se všemi stranami na budování Polární Hedvábné stezky prostřednictvím rozvoje arktických tras lodní dopravy“.³⁷⁰ Tento popis představuje expanzivnější vizi Polární Hedvábné stezky ve srovnání s jejím původním pojetím východněji zaměřené verze Severní mořské cesty, kterou měly společně rozvíjet Rusko a Čína a která vzešla z „Vize námořní spolupráce v rámci iniciativy Pásmo a stezka“ se třemi konkrétními „modrými ekonomickými průjezdy“ (lanse jingji tongdao, 蓝色经济通道): trasou mezi Indickým oceánem a Středozemním mořem, trasou mezi Oceánií a jižním Tichým oceánem a trasou přes Severní ledový oceán.³⁷¹

Polární Hedvábná stezka tak má tvořit jeden z několika koridorů v rámci čínské Iniciativy Pásmo a cesta, plánu v hodnotě mnoha bilionů dolarů, jehož cílem je rozšířit obchodní a dopravní trasy, které spojují Čínu s trhy a zdroji v Eurasii, Africe a dalších oblastech. Čína se snaží hrát významnější roli v rozvoji a správě v Arktidě i v globálním měřítku, ale zároveň se stejně jako ostatní asijské státy začleňuje do arktických regionálních správních struktur, které nadále přikládají hlavní roli teritoriálním státům.³⁷²

Environmentální a socioekonomické dopady transpolární lodní dopravy

V případě vážně míněného komerčního využívání Transpolární mořské cesty a širší střední části Severního ledového oceánu bude mít pravděpodobně lodní doprava více a méně vážné environmentální a socioekonomické dopady – ty nejvážnější v blízkosti pobřeží. K lokalizovaným

370 Informační úřad Státní rady Čínské lidové republiky: Politika Číny pro Arktidu. <http://english.gov.cn>.

371 Plný text: Vize spolupráce na moři v rámci Iniciativy Pásmo a stezka, Xinhua.net, 20. 6. 2017, <http://www.xinhuanet.com>; H. Tillman – Yang Jian – E. Thor Nielsson: The Polar Silk Road: China's New Frontier of International Cooperation, *China Quarterly of International Strategic Studies* 4 (2018), s. 345–362, <https://doi.org/10.1142/S237740018500215>.

372 P. E. Steinberg – K. Dodds: The Arctic Council after Kiruna, *Polar Record* 51 (2015), s. 108–110, <https://doi.org/10.1177/0047117817735680>.

externalitám z lodní dopravy, které by mohly narušit arktické mořské prostředí, patří například tankování plavidel, znečištění ovzduší, hluk, kolize, narušení přirozeného prostředí způsobené provozem ledoborců³⁷³ a introdukce invazních druhů.³⁷⁴

Ekologicky citlivá místa na Transpolární mořské cestě, jako například Špicberky, se už potýkají se zvýšeným rizikem úniků ropy a znečištění ovzduší v důsledku nárůstu objemu lodní dopravy.³⁷⁵ Až se plavidla budou dostávat blíž ke střední části Transpolární mořské cesty v blízkosti severního pólu, budou pochopitelně představovat menší hrozbu pro pobřežní ekosystémy a komunity. Možnosti pátrání a záchrany a likvidace ropných skvrn zde však budou velmi omezené, což znamená, že bezprostředně reagovat na dopady havárie by bylo obtížnější, než kdyby k ní došlo blíže k pobřeží.

Lodní doprava na Transpolární mořské cestě může přinést lidem žijícím v komunitách u vstupů na tuto trasu ve Framském a Beringově průlivu určité výhody, jako jsou nová pracovní místa a lepší dostupnost dováženého zboží. Toto odvětví ale ohrožuje socioekonomický, kulturní a duchovní blahobyt místních obyvatel také. Na Špicberkách už obyvatelé vyjadřují svou frustraci nad stávajícími počty turistů a výletních lodí.³⁷⁶ Zátěž pro životní prostředí a společnost způsobená lodní dopravou představuje možná ještě vážnější problém v Beringově průlivu, kde postihuje domorodé obyvatelé, jejichž živobytí je stále závislé na mořském prostředí.³⁷⁷ Lodní doprava by mohla narušovat způsob života mořských savců nebo vést k jejich úbytku, což by ohrozilo potravinovou bezpečnost. Podobně by aktivity spojené s navrhovaným přístavem Finnašford na Islandu mohly narušit rybolov provozovaný z nedalekých vesnic a zázemí plánovaného přístavu o 1200 hektarech by mohlo ovlivnit aktivity na souši, jako je zemědělství. A konečně výstavba přístavů

373 S. C. Wilson: Assessment of Impacts and Potential Mitigation for Icebreaking Vessels Transiting Popping Areas of an Ice-Breeding Seal, *Biological Conservation* 214 (2017), s. 213–222, <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2017.05.028>.

374 T. C. Stevenson et al.: An Examination of Trans-Arctic Vessel Routing in the Central Arctic Ocean, *Marine Policy* 10 (2019), s. 83–89, <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2018.11.031>.

375 O. J. Borch et al.: Maritime Activity in the High North – Current and Estimated Level up to 2025, 7 (2016); S. Eckhardt et al.: The Influence of Cruise Ship Emissions on Air Pollution in Svalbard: A Harbinger of a More Polluted Arctic?, *Atmospheric Chemistry and Physics* 13 (2013), s. 8401–8409, doi:10.5194/acp-13-8401-2013.

376 J. Olsen – G. K. Hovelsrud – B. P. Kaltenborn: Increasing Shipping in the Arctic and Local Communities' Engagement.

377 H. P. Huntington et al.: Vessels, Risks, and Rules: Planning for Safe Shipping in Bering Strait, *Marine Policy* 51 (2015), s. 119–127, <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2014.07.027>.

by v celé Arktidě mohla ohrozit kulturní a archeologické zdroje a vést k růstu životních nákladů.

Na některých místech, kde historicky docházelo k aktivitám spojeným s lodní dopravou, jako je např. Longyearbyen, se nicméně ukázalo, že je možné na místní úrovni zavádět institucionální opatření a regulace, s jejichž pomocí lze čelit negativním dopadům tohoto odvětví.³⁷⁸ Místní kapacity však mohou a měly by být vybudovány dříve, než lodě začnou doky využívat, a to v různé podobě, jako je zřizování komunitních výborů pro bezpečnost přístavů, integrace tradičních a západních znalostí, školení obyvatel venkova pro pátrání a záchranu v Arktidě a zajišťování tradičních subsistenčních praktik při rozšiřování přístavů, například umožněním přístupu pro komunikační čluny.³⁷⁹ Takové budování kapacit by mohlo posílit postavení místních komunit, dát jim možnost podílet se na rozvoji průmyslových odvětví spojených s moří, který Transpolární mořská cesta podnítl, ale také určitou kontrolu nad ním.

Lokalizované dopady rozvoje lodní dopravy a přístavů na Transpolární mořské cestě sice mohou být vážné, ale zdá se, že regionální a globální dopady komerční lodní dopravy v Arktidě až tak vážné nejsou. Podle předpovědí bude celá Arktida do roku 2050 k emisím černého uhlíku ukládaného severně od 60° severní šířky přispívat méně než 1 procentem.³⁸⁰ Lodní doprava na Transpolární mořské cestě může dokonce snížit oteplování Arktidy o 1 °C, protože emise oxidů síry z lodí přispívají k tvorbě oblačnosti.³⁸¹ Vzhledem k nedostatečnému výzkumu a koordinaci ve střední části Severního ledového oceánu³⁸² v regionálním a přeshraničním měřítku je třeba vyvinout další úsilí, abychom pochopili a mohli plánovat dopady lodní dopravy na Transpolární mořské cestě v regionálním měřítku. Pracovní skupina Arktické rady Ochrana mořského životního prostředí v Arktidě (Protection of the Arctic Marine Environment,

378 J. Olsen – N. Ann Carter – J. Dawson: Community Perspectives on the Environmental Impacts of Arctic Shipping: Case Studies from Russia, Norway and Canada, *Cogent Social Sciences* 5 (2019).

379 Kawerak, Inc., *Kawerak Comments on Unresolved Issues Re: Port of Nome Feasibility Report*, 5. 2. 2020, 2020, <https://kawerak.org>; The Pew Charitable Trusts, *Arctic Vessel Traffic in the Bering Strait: Key Measures for Developing Regulatory Standards* (2014).

380 J. Browse et al.: Impact of Future Arctic Shipping on High-Latitude Black Carbon Deposition, *Geophysical Research Letters* 40 (2013), 4459–4463.

381 S. R. Stephenson et al.: Climatic Responses to Future Trans-Arctic Shipping, *Geophysical Research Letters* 45 (2018), s. 9898–9908, <https://doi.org/10.1029/2018GL078969>.

382 T. I. van Pelt et al.: The Missing Middle: Central Arctic Ocean Gaps in Fishery Research and Science Coordination, *Marine Policy* 85 (2017), s. 79–86, <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2017.08.008>.

PAME) pro začátek realizuje iniciativy zaměřené na celý region, jako je Integrované hodnocení ekosystémů pro střední část Severního ledového oceánu a projekt Údaje o lodní dopravě v Arktidě.

Spolu s tím, jak vychází najevo negativní dopady lodní dopravy na životní prostředí v Arktidě v celé své škále, se od ní lodní společnosti jako CMA CGM, Evergreen, Hapag-Lloyd a Mediterranean a společnosti vyrábějících spotřební zboží jako H&M a Columbia stále víc odklánějí. Tyto korporace se podpisem Závazku korporací ve věci lodní dopravy v Arktidě (Arctic Shipping Corporate Pledge), v jehož čele stála v roce 2019 nevládní organizace zabývající se ochranou životního prostředí Ocean Conservancy a společnost Nike, zavázaly, že arktické trasy pro globální překládku nebudou využívat. Pozornost, jíž se tento závazek těší, má určitou analogii v nedávných rozhodnutích několika investičních bank neinvestovat do projektů těžby ropy a zemního plynu v Arktidě, které vyvolalo značné zděšení domorodých aljašských politiků a podniků s podíly v tomto odvětví.³⁸³

Stále více korporací s globálním dosahem se rozhoduje, že se na námořním a extraktivním průmyslu v Arktidě nebudou podílet, a je pravděpodobné, že tento jejich odpor bude mít dopad na komerční životaschopnost lodní dopravy v Arktidě. Odchod soukromého sektoru také může vést k tomu, že při rozvoji Transpolární mořské cesty převládne veřejný sektor, zejména státem podporované lodní společnosti a provozovatelé terminálů. Ať tak či tak, odmítnutí podílet se na arktické lodní dopravě může ohrozit úsilí zajistit, že rozvoj tohoto odvětví, pokud k němu bude docházet, bude udržitelný a spravedlivý. Domorodé komunity a organizace často uznávají, že tradiční způsoby obživy a ekonomický rozvoj mohou být v souladu. Pokud se Transpolární mořská cesta začne využívat a bude třeba zajistit, aby místní lov a rybolov mohl bez problémů koexistovat s globální lodní dopravou, pak nepomůže abstinence globálních korporací, ale spíše vážně míněná integrace místních a domorodých obyvatel, znalostí a potřeb do tvorby politiky.

Závěry

Spolu s tím, jak místo ledu, který utváří živobytí a životní prostředí na Severu už tisíce let, zaujímají otevřené vody, budou muset místní

---

383 H. Brower, Jr.: Goldman Sachs to Native Alaskans: Drop Dead, *Wall Street Journal*, 24. 1. 2020.

komunity, národní vlády i mezinárodní tvůrci politiky počítat s důsledky sezonní splavnosti polárního moře. Mezinárodní organizace, jako Organizace spojených národů, Mezinárodní námořní organizace, Arktická rada, a národní vlády, například ruská a kanadská, několik desetiletí zavádějí normy a postupy, které arktickým národům a pobřežním státům umožňují přizpůsobovat se různým způsobům využití severních vod. Otevírání střední části Severního ledového oceánu a Transpolární mořské cesty prověří flexibilitu těchto režimů a jejich schopnost reagovat na vývoj, zejména v situaci, kdy se snaží uplatňovat svůj vliv také extra-regionální přímořské státy. V časovém rámci tvorby politiky je však stále značná rezerva pro to, abychom zohlednili nově se objevující komerční, logistické, geopolitické a sociálně-environmentální aspekty.

Zprvė, pro regularizaci lodní, zejména kontejnerové dopravy přes severní pól bude výzvou absence zprostředkujících trhů a pokračující zalednění mimo letní období. Časem však zahájení sezonní plavby na Transpolární mořské cestě může přispět k rozvoji systému dopravy s podporou ledoborců, využívání plavidel polárních tříd (zejména plavidel pro plavbu oběma směry) nebo systému dopravního uzlového bodu a z něj vycházejících paprsků (*hub and spoke*) s překladišti u dvou hlavních vstupů na tuto trasu, Framského a Beringova průlivu. Nejpravděpodobnějšími kandidáty na vybudování hlubokomořských přístavů se zdají být Longyearbyen a Nome. Tyto přístavy by nakonec mohly podporovat jak Transpolární mořskou cestu, tak komerční aktivity ve střední části Severního ledového oceánu.

Zadruhé, může se zdát, že Transpolární mořská cesta nabízí v porovnání s ruskou Severní mořskou cestou a kanadským Severozápadním průjezdem geopoliticky méně problematickou alternativní trasu volným mořem. Ale Transpolární mořská cesta také protíná výlučné ekonomické zóny a teritoriální moře šesti zemí, což komplikuje její regulační prostředí. Platí zde Polární předpis Mezinárodní námořní organizace a stále také platí článek 234 UNCLOS. Rusko se vzhledem ke svým zkušenostem se správou Severní mořské cesty může snažit správu Transpolární mořské cesty ovlivnit. Čína může i díky svému úsilí o rozvoj Polární Hedvábné stezky a zkušenostem s plavbou po všech třech polárních trasách hrát klíčovou roli v komercializaci a možná také správě Transpolární mořské cesty. Navzdory těmto složitým aspektům se zdá, že mezinárodní regulační rámec pro lodní dopravu střední částí Severního ledového oceánu je robustní; pobřežní státy v tomto regionu nadále hrají při tvorbě politiky hlavní roli, přičemž ovšem do vyjednávání zapojují i jiné přímořské státy, zejména asijské.

Zatřetí, environmentální a socioekonomické dopady Transpolární mořské cesty budou pravděpodobně citelnější na místní než na regionální nebo globální úrovni. Nově vznikající lodní trasa je příslibem nových možností hospodářského rozvoje, ale může také ohrožovat zdraví pobřežních ekosystémů a udržitelnost tradičních způsobů obživy. Přestože střední část Severního ledového oceánu je neobydlená, tisíce lidí žijí v komunitách na jejím okraji a vstupech. Mimořádně důležité je posilovat postavení domorodých a místních komunit tak, aby mohly hájit své oprávněné zájmy, minimalizovat dopady průmyslu – a pokud možno hledat způsoby, jak by jim rozvoj Transpolární mořské cesty mohl přinést hmatatelné výhody, například rozšiřováním (ne omezováním) možností tradičního způsobu obživy při výstavbě nových přístavů.

Stále přístupnější Transpolární mořská cesta symbolicky ilustruje, jak ambivalentní jsou změny v Arktidě v antropocénu. Otevření skutečné transarktické trasy pro lodní dopravu je symbolem větší svobody plavby pro lidstvo, ale také nám velmi důrazně připomíná sociální a ekonomické náklady této svobody, podmínky, které vedly k jejímu vzniku, a náhle vratkou situaci odedávna mrazem sevřené oblasti.

Kapitola 8

Vojenská infrastruktura a strategické vojenské schopnosti: defenzivní schopnosti Ruska v Arktidě

Ernie Regehr

Kdybychom Arktidu nechali, aby se vyvíjela v souladu se svou vlastní vnitřní dynamikou, neměla by „driftovat“ směrem ke geostrategické konkurenci a rostoucímu napětí. Surovinová základna tohoto regionu je sice značná, neschyluje se však k žádnému nezákonnému honu za claimy, v neposlední řadě proto, že se *nejedná* o hranici, na které by neplatily žádné zákony, a že většina těchto zdrojů se nachází v oblastech spadajících pod uznávanou jurisdikci jednotlivých států, ať už na území vymezeném jejich státními hranicemi, nebo v jejich výlučných ekonomických zónách. V mezinárodních vodách v Arktidě za hranicemi národních jurisdikcí se nacházejí slibné rybolovné oblasti, ale společně odsouhlasená omezení a regulace směřují k tomu, že získají status zákona. Hranice mezi státy jsou z velké části vyřešeny, a tam, kde nejsou, není vůbec pravděpodobné, že by jejich řešení vedlo k vojenské konfrontaci. O nárocích na kontinentální šelf, jimiž se stále zabývá Organizace spojených národů, budou rozhodovat vědci, nikoliv vojáci, a aplikace stávajících zákonů, které se zavázalo dodržovat všech pět států Severního ledového oceánu prostřednictvím Illulissatské deklarace (přestože Spojené státy nejsou smluvní stranou klíčového rámcového právního dokumentu, Úmluvy OSN o mořském právu, UNCLOS).³⁸⁴ Jaká právní jurisdikce se vztahuje na stále splavnější dopravní trasy, je předmětem sporů, a přestože by to mohlo vést k jejich symbolickému zpochybňování, jako jsou demonstrativní plavby na podporu svobody plavby, a vyvolávat odpovídající

---

384 Illulissatská deklarace, přijatá v Illulissatu, Grónsko, 28. 5. 2008, Konference o Severním ledovém oceánu v Illulissatu, Grónsko, 27.–29. 5. 2008, <https://www.natolibguides.info>.

napětí, žádný stát v regionu ani za jeho hranicemi nemá vážný zájem na blokování nebo narušování těchto tras.

To nejsou podmínky, které by přispívaly k ostré konkurenci. Klíčovou mocností v Arktidě je bezesporu Rusko, jehož vztahy s jeho arktickými sousedy jsou jinde, vzhledem k jejich členství v NATO, zcela na mrtvém bodě. Ale jeho problémy s NATO nejsou problémy Arktidy a Rusku nijak nebránily v tom, aby podpořilo důležité mezinárodní dohody o Arktidě – včetně dohody o pátrání a záchraně,³⁸⁵ likvidaci ropných skvrn,³⁸⁶ vědecké spolupráci,³⁸⁷ spolupráci pobřežní stráže³⁸⁸ a dohody o rybolovu (ta zahrnuje také Čínu a další nearktické státy).³⁸⁹

To neznamená, že tento region nečelí nesčetným bezpečnostním výzvám; ty však většinou vznikají v rámci jednotlivých států, nikoli mezi nimi. Potravinová nejistota, ekonomická zranitelnost, neadekvátní bydlení a zdravotní péče, „děravá“ a nekontrolovaná pobřeží a problémy s veřejnou bezpečností vyplývající z nedostatků v záchranném systému pro krizové situace a pátrání a záchraně jsou běžné v celé Arktidě, i když nedosahují všude stejného rozsahu. Tyto problémy jsou sice vážné, ale nejsou zdrojem regionální, natož strategické konkurence. Převládajícím postojem v regionu je totiž přesvědčení, že řešení místních bezpečnostních výzev by pomohla lepší spolupráce mezi státy.

Arktidě však rozhodně není dopřáno, aby se vyvíjela v souladu se svou vlastní dynamikou, a veřejný narativ o Arktidě se do značné míry rychle posunul od spolupráce ke vzájemnému soupeření. Sklon Ruska zveličovat hrozby, které pro ně představuje NATO, a tendence NATO vnímat veškeré ruské vojenské aktivity jako provokaci, se staly základním analytickým rámcem pro tvůrce politik i vědce, přičemž atmosféru plnou zlých předtuch jen dál umocňují zájmy Číny, které se rýsují na obzoru.

V době po skončení studené války se většinou vycházelo z předpokladu, že Arktida díky své geografii a klimatu bude nadále směřovat ke spolupráci – a že dopady událostí odehrávajících se na místech, jako je

385 Dohoda o spolupráci v oblasti leteckého a námořního pátrání a záchraně v Arktidě, přijatá 12. 5. 2011, <https://oaarchive.arctic-council.org>.

386 Dohoda o spolupráci při mořském znečištění ropou, připravenosti a reakci v arktické oblasti, přijatá 15. 5. 2013, <https://oaarchive.arcticcouncil.org>.

387 Dohoda o rozšíření mezinárodní vědecké spolupráce v Arktidě, přijatá 11. 5. 2017, <https://oaarchive.arctic-council.org>.

388 Fórum arktické pobřežní stráže, založené v roce 2015, <https://www.arcticcoastguardforum.com>.

389 Dohoda o prevenci neregulovaného rybolovu na volném moři ve střední části Severního ledového oceánu, přijatá 3. 10. 2018 (smlouva vstoupí v platnost po ratifikaci všemi signatáři), <https://eur-lex.europa.eu>.

Ukrajina, budou nadále minimální. Tyto předpoklady jsou však v současnosti zpochybňovány, a někteří z těchto pochybovačů se domnívají, že region je plně zatažen do velké hry strategické konkurence.³⁹⁰ Ukrajina, Gruzie a Sýrie jsou vnímány jako předzvěst ruského avanturismu, přičemž tyto obavy ještě umocňuje hlídkování ruských ponorek a strategických bombardérů. Pro významnou školu akademiků a odborníků se stalo preferovanou volbou radikální posílení vojenské přítomnosti Západu v Arktidě. Podle tohoto narativu je rozšiřování ruské vojenské infrastruktury v Arktidě ukázkovým dokladem jeho zlých úmyslů.³⁹¹ A mezi tím Moskva, stále rozladnější kvůli pokračujícímu rozšiřování NATO na východ k hranicím Ruska, poukazuje na stále intenzivnější letecké hlídkování NATO v pohraničních oblastech Baltu, na to, že proniká na moři i ve vzduchu směrem k tradičním bastionům Ruska v Barentsově a Ochotském moři a přímo do nich, a na stále ostřejší protiruskou rétoriku jako doklady zlých úmyslů a vojenského avanturismu Západu.³⁹²

Rusko je nepochybně v samém středu proměňující se vojenské krajiny v Arktidě. Všech osm arktických států má přirozeně na svých územích v Arktidě a v přilehlých oblastech vojenská zařízení, ale ani jeden z nich doposud nepodnikl kroky k budování tak široké škály vojenských zařízení, jakou začalo pokládat za nepostradatelnou Rusko. Moskva obecně definuje své obranné cíle takto:

- obrana vlastní životně důležité arktické surovinové základny;
- rozvoj a správa Severní mořské cesty;

390 Viz kapitulu Lackenbauera a Deana v tomto svazku.

391 Například: R. Farley: Arctic Aggression: Russia Is Better Prepared for a North Pole Conflict Than America Is, *The National Interest*, 12. 2. 2020, <https://nationalinterest.org>; A. Hill: What's Putin up to in the Arctic? *The Hill*, 27. 6. 2019, <https://thehill.com>; A. Dowd – A. Moens: Meeting Russia's Arctic Aggression, nedatováno <https://www.fraserinstitute.org>; A. Braun – S. J. Blank: The Cold Reality Behind Russia's Charm Offensive, Macdonald Laurier Institute, duben 2020, <https://www.macdonaldlaurier.ca>.

392 Z příkladů lze uvést: Russia Trails First U.S. Warships in Barents Sea Since 1980s, *The Moscow Times*, 5. 5. 2020, <https://www.themoscowtimes.com>; Russian fighter jets scrambled to intercept US B-52H bombers over Okhotsk Sea, *Russian Aviation*, 19. 6. 2020, <https://www.ruaviation.com>; Russia, NATO drifting towards Arctic standoff, *TASS, Press Review*, 24. 7. 2020: „Jedním faktem, o kterém se musíme zmínit, je, že Rusko nasazuje své námořní a pozemní síly v Arktidě na své vlastní půdě a v blízkosti svých hranic,“ uvedl plukovník ve výslužbě Eduard Rodjukov. „Spojené státy a někteří z jeho spojenců jsou zároveň aktivní daleko od svých území a blízko ruských hranic.“ <https://tass.com>; A. Staalesen: Russian Navy 2019: Two new submarines, 23 new surface vessels and 480 new kinds of armament, *The Barents Observer*, 6. 12. 2019: „Putin znovu zopakoval svou klíčovou mantru; národní bezpečnost Ruska ohrožuje posilování infrastruktury NATO podél jeho hranic a Rusko musí věnovat maximální možnou pozornost opětovnému technickému vybavení svých ozbrojených sil a námořnictva.“ <https://thebarentsobserver.com>; With Arctic security as backdrop, Russia's Lavrov calls UK's Williamson 'minister of war', *Arctic Today*, 19. 2. 2019, <https://www.arctictoday.com>.

- potvrzování vlastní svrchovanosti a ochrany hranic včetně spolehlivého povědomí o doméne a kontroly vzdušných a námořních přístupů k vlastnímu státnímu území;
- posilování veřejné bezpečnosti prostřednictvím podpory civilních orgánů v oblasti pátrání a záchrany a při řešení krizových situací;
- ochrana vlastních sil pro odvetný jaderný úder rozmístěných na moři, jejichž cílem je odstranit nepřítel, a;
- vylepšování vlastního vnímaného statusu přední mocnosti v Arktidě a globální mocnosti, s níž ostatní musí stále počítat.³⁹³

Tento seznam není nijak neobvyklý. Je přirozené, že významné a středně významné mocnosti přijímají podobné závazky chránit svou vlast a posilovat své postavení a vliv v zahraničí. Jak se Arktida stává přístupnější, klade většina států v regionu na své síly rozmístěné na severu podobné požadavky, ale žádný z nich zatím nezačal ve stejné míře jako Rusko pocítovat potřebu posílení vojenské ochrany vlastní svrchovanosti a teritoriální integrity v Arktidě. A zatímco se stále více hovoří o nebezpečí ruské militarizace, vojenský vývoj ve zbývající části Arktidy stále zdůrazňuje spíše „měkkou“ stránku bezpečnostních hrozeb – včetně pátracích a záchranných akcí a řešení krizových situací – než vyzbrojování proti vojenským hrozbám na úrovni států. Výjimkou jsou posílená cvičení NATO a strategické hlídkování Spojených států.

Tato kapitola se zaměřuje především na přehled vývoje ve vojenské oblasti v ruské Arktidě a na otázku, zda jsou tyto posilované vojenské schopnosti Ruska pro ostatní arktické státy reálným důvodem pro hodnocení situace ve smyslu zvýšeného rizika. Dále se snažím pojmenovat vybrané iniciativy a politiky navržené s cílem deeskalovat napětí a rozlišovat mezi regionální bezpečností a geostrategickou konkurencí. Úplná izolace Arktidy od globální dynamiky zjevně není možná, ale použijeme-li dnes důvěrně známý jazyk pandemie, existují změny chování v oblasti politiky a vojenství, které by mohly pomoci zploštit křivku napětí v Arktidě a udržet ji na úrovni, kterou může i nadále zvládat diplomacie.

393 E. Klimenko: *Russia's New Arctic Policy Document Signals Continuity Rather Than Change*. Stockholm International Peace Research Institute, 6. 4. 2020, <https://www.sipri.org>; A. Sergunin: *Arctic Security Perspectives from Russia*, in: *Breaking the Ice Curtain? Russia, Canada, and Arctic Security in a Changing Circumpolar World*, Calgary, ed. P. Whitney Lackenbauer – S. Lalonde, AB: Canadian Global Affairs Institute, 2019, s. 43–60, <https://www.cgai.ca>.

Prominence Ruska ve vojenské oblasti

Jestliže otázky dopadu vojenského vývoje v Arktidě nevyhnutelně vedou k otázce vojenských schopností Ruska, není to proto, že by z povahy věci bylo problémem samo Rusko. Je tomu tak spíš proto, že vojenská přítomnost Ruska v tomto regionu je podle veškerých měřítek nejsilnější. Počet jeho obyvatel v Arktidě se blíží počtu obyvatel všech sedmi dalších arktických států dohromady. Pětina jeho HDP a více než pětina jeho exportu je spojena s Arktidou. Jeho arktické vody – teritoriální vody a zejména výlučné ekonomické zóny u jeho arktických pobřeží – mají zásadní význam pro růst námořní dopravy. A jeho vojenské síly a infrastruktura v Arktidě severně od Severního polárního kruhu zcela zastihují vojenské síly všech ostatních států dohromady. Rusko je sice možná v globálním měřítku na ústupu, Vjačeslav Gavrilov, profesor práva na ruské Dálněvýchodní federální univerzitě, patří přesto k těm, kdo je vidí jako klíčovou mocnost v Arktidě: „Rusko je předurčeno k tomu, aby hrálo v Arktidě vedoucí roli při formování arktické agendy a v rámci fungování mezinárodních mechanismů spolupráce v Arktidě,“ a vzhledem k tomu „je téměř nemožné si představit úspěch jakékoli iniciativy nebo multilaterální dohody v Arktidě bez účasti Ruska“.³⁹⁴

Důležitou roli samozřejmě hrají vojenské aktivity Ruska v regionu. Prominentní význam mají v Arktidě složky jeho strategického jaderného arzenálu; jejich mise je sice globální, ne lokální, ale nevyhnutelně (a platí to zejména o silách mobilizovaných k ochraně ruských arzenálů v Arktidě na moři) ovlivňují bezpečnostní prostředí v regionu Arktidy a v severním Atlantském oceánu. Konvenční ruské síly v Arktidě sledují rutinní cíle v oblasti národní bezpečnosti, ale úkolem letišť, přístavů a posádek, které lemují více než 7000 kilometrů ruské hranice od severní Kamčatky po Murmansk, je také ovlivňovat dynamiku tohoto regionu.

---

³⁹⁴ V. V. Gavrilov: Russian Arctic Policy, in: *Breaking the Ice Curtain? Russia, Canada, and Arctic Security in a Changing Circumpolar World*, Calgary, ed. P. Whitney Lackenbauer – S. Lalonde, s. 1–12.

Ruský jaderný arzenál v Arktidě je rozmístěn na moři a spadá pod Severní loďstvo na poloostrově Kola, na němž jsou rozmístěny hlavní námořní základny v blízkosti Atlantského oceánu. Zbývající část ruského jaderného arzenálu rozmístěného na moři je administrativně přiřazena Tichooceánskému loďstvu, které sídlí ještě dál na sever, v Petropavlovsku na poloostrově Kamčatka. Spojené státy mají námořní jaderné síly schopné hlídkovat v Arktidě. Na rozdíl od Ruska však v Arktidě nemají jaderné zbraně.

Když se Sovětský svaz rozpadl, jeho jaderné zbraně, které byly rozmístěny na moři k odstrašení nepřítelů, nepotkal stejný osud; tyto síly zůstaly zachovány, ale současně se po určité době v podstatě přestaly používat. Příležitostně probíhalo hlídkování, ale například v roce 2002 žádná z ponorek s jaderným pohonem vyzbrojených mezikontinentálními balistickými střelami s jadernými hlavicemi neopustila přístav. Do roku 2009 byly obnoveny pravidelné hlídky, ale nepochybně ne se stejnou frekvencí a délkou trvání jako americké hlídky vyzbrojené mezikontinentálními balistickými střelami s jadernými hlavicemi (Pentagon vždy udržoval šest až deset námořních hlídek). Už v devadesátých letech mělo plány na výstavbu nové generace mezikontinentálních balistických střel s jadernými hlavicemi (třída Borej) a útočných ponorek (třída Jaseň), ale žádná z těchto lodí nevstoupila do služby dříve než za dvě desetiletí. Kroky, které Rusko podniklo s cílem reaktivovat a inovovat své námořní jaderné síly, včetně jaderných zbraní v Arktidě, neměly nic společného s politikou nebo bezpečnostní situací přímo v Arktidě. Globální jaderné arzenály obecně, a zejména jaderné arzenály států NATO (Spojené státy, Francie, Spojené království) měly prominentní význam a zůstaly aktivní i v letech po skončení studené války a postsovětské Rusko, jak se dalo očekávat, bylo i nadále přesvědčeno, že stále potřebuje prostředek jaderného odstrašení na moři – prostředek, který brzy začalo obnovovat a rozvíjet.³⁹⁶

395 Tři zásadní zdroje jsou: H. M. Kristensen – M. Korda: *The Nuclear Notebook of the Bulletin of the Atomic Scientists*, pro Rusko sv. 76, č. 2 (2020); a Spojené státy, sv. 76, č. 1 (2020). <https://thebulletin.org>; *Vojenská rovnováha 2020*, Mezinárodní institut pro strategická studia. <https://www.iiss.org>; *Iniciativa proti jaderné hrozbě (NTI)*, Globální nukleární politika, <https://www.nti.org>.

396 K historickému pozadí viz publikace Federace amerických vědců (<https://fas.org>) a Iniciativy proti jaderné hrozbě (<https://www.nti.org>).

Zastánci kontroly zbrojení si stále více kladou otázku, proč mají základní zbraně pro odstrašení zahrnovat jadernou triádu (strategické jaderné rakety odpalované ze vzduchu, země a moře), ale pro všechny jaderné velmoci je v současné době nadále prioritou snaha získat jaderný arzenál rozmístěný na moři. V podstatě všechny by tak teoreticky mohly být schopné používat námořní jaderné zbraně v Arktidě. V tomto ohledu se nyní spekulace zaměřují zejména na Čínu. Až její vznikající flotila ponorek vybavených jadernými zbraněmi začne hlídkovat mimo domovské vody, mohla by přes Arktidu dopravit námořní balistické střely mnohem blíže přilehlým Spojeným státům. Není divu, že Pentagon nedávno projevil obavy z takového vývoje.³⁹⁷ Ale rakety odpalované z moře, jimiž Peking disponuje, budou mít v té době globální dosah, takže není jasné, proč by měli Číňané raději hlídkovat v omezených vodách Arktidy a vystavovat se většímu riziku ze strany amerických útočných ponorek, než by tomu bylo v otevřených prostorách Tichého oceánu.

Sedm z deseti ruských ponorek s jaderným pohonem, vyzbrojených mezikontinentálními balistickými střelami s jadernou hlavicí, které jsou v současné době v provozu, patří do skupiny Severního loďstva. Šest z nich jsou ponorky Delta IV (z konce osmdesátých let dvacátého století) a jedna je verze nové ponorky Borej. Dva z modelů Borej patří k Tichooceánskému loďstvu, které využívá jednu starší ponorku Delta III. Současné plány počítají do třicátých let s nahrazením ponorek Delta IV a III celkem deseti ponorkami Borej, z nichž by pět bylo nasazeno v Severním loďstvu a dalších pět v loďstvu Tichooceánském.

Ponorky Borej a Delta jsou navrženy tak, aby každá nesla šestnáct střel, a každá střela může nést několik nezávisle naváděných bojových hlavic. Tzv. *Nuclear Notebook* časopisu *Bulletin of the Atomic Scientists*, velmi významného veřejného zdroje informací o jaderných arzenálech,³⁹⁸ uvádí jako celkový počet 560 ruských bojových hlavic na ponorkách s jaderným pohonem nesoucích mezikontinentální balistické střely, což je méně než celková kapacita těchto ponorek povolená v rámci limitů stanovených rusko-americkou dohodou New START z roku 2010 (která vyprší v únoru 2021).³⁹⁹ To znamená, že ponorky nesoucí mezikontinentální balistické střely v Severním loďstvu nyní pravděpodobně mají

397 P. Stewart: Pentagon warns on risk of Chinese submarines in Arctic, *Reuters*, 2. 5. 2019.

398 H. M. Kristensen – M. Korda: The Nuclear Notebook of the Bulletin of the Atomic Scientists.

399 V roce 2021 byla prodloužena na dalších 5 let. Pozn. odborného lekora Ing. Jána Spišáka, Ph.D.

dohromady až 400 jaderných hlavic (pokud však bude smlouva New START prodloužena, tento počet se sníží a polovina celé flotily ponorek třídy Borej bude umístěna v Tichomoří). Ponorky nesoucí balistické střely na poloostrově Kola jsou v současnosti z velké části rozmístěny v bastionu v Barentsově moři (přestože Severní loďstvo udržuje spolehlivý přístup do Atlantského oceánu).

Spojené státy nyní mají v provozu dvanáct ponorek s jaderným pohonem,⁴⁰⁰ vyzbrojených mezikontinentálními balistickými střelami, z nichž žádná není nasazena v Arktidě. Jsou schopny tam operovat, ale vzhledem k tomu, že pro toto nasazení nejsou strategické důvody, jsou rozmístěny v Tichém a Atlantském oceánu, a každá z nich je schopna nést 24 mezikontinentálních balistických střel s několika bojovými hlavicemi. Celkový počet bojových hlavic na ponorkách s jaderným pohonem, vyzbrojených mezikontinentálními balistickými střelami, které se mají řídit omezeními podle dohody New START, se odhaduje na 900–950. Dlouhodobým plánem je nahradit současnou flotilu dvanácti novými a modernizovanými ponorkami nesoucími balistické střely.⁴⁰¹

Rusko má v současné době v provozu celkem 39 útočných ponorek (Spojené státy jich mají v provozu 53), z nich osmnáct v Severním loďstvu – a z nich dvanáct má jaderný pohon a šest dieselelektrický pohon.⁴⁰² Jsou vybaveny širokou škálou torpéd a střel s plochou dráhou letu v provedení pro útok na ponorky, lodě a pozemní cíle a mají dva úkoly: chránit ruské ponorky nesoucí balistické střely před americkými útočnými ponorkami a demonstrovat vlastní schopnost čelit americkým námořním silám, resp. námořním silám NATO, v severním Atlantském oceánu. Západní analytici si všímají zejména ruské střely s plochou dráhou letu Kalibr, což je rodina střel s plochou dráhou letu podobná americkým střelám Tomahawk. Pro verzi odpalovanou z moře mohou být využita různá hladinová plavidla a ponorky, s dosahem až 2000 kilometrů; tato verze je vybavena jednou konvenční nebo bojovou hlavicí. Možná nová verze⁴⁰³ by mohla mít delší dolet, více než 4000 kilometrů, a mohla by být používána na útočné ponorce nové generace třídy Jaseň, z nichž

400 H. M. Kristensen – R. S. Norris: United States nuclear forces, 2018, Nuclear Notebook, Bulletin of the Atomic Scientists 74, 2 (2018), <https://thebulletin.org>.

401 Programy pro jadernou modernizaci Spojených států, Asociace pro kontrolu zbrojení, prosinec 2016, <http://www.armscontrol.org>.

402 The Military Balance 2020, International Institute of Strategic Studies, <https://www.iiss.org>.

403 M. Episkopos: Russia's Dangerous 'Kalibr' Cruise Missile Could See Range Doubled, *The National Interest*, 12. 1. 2019, <https://nationalinterest.org>.

první je nyní nasazena v Severním loďstvu. Nakonec má být k dispozici 10 ponorek třídy Jaseň, po pěti u Severního a Tichooceánského loďstva. Dále Rusko testuje nadzvukové protilodní střely, které mohou být odpalovány z ponorek třídy Jaseň i z hladinových lodí. Agentura TASS uvádí, že útočné ponorky třídy Jaseň v Severním loďstvu budou operovat v Atlantském oceánu a zaměří se na Evropu a východní pobřeží Spojených států.⁴⁰⁴ Musíme dodat, že ruské a americké útočné ponorky obecně od prezidentských jaderných iniciativ Spojených států a Ruska z roku 1991 nejsou vyzbrojeny jadernými zbraněmi (taktickými nebo střelami krátkého dosahu pro cíle na pevnině a protilodními střelami).⁴⁰⁵ To údajně stále platí v případě Spojených států, ačkoli Trumpova administrativa oznámila záměr vyvinout jaderné střely s plochou dráhou letu odpalované z ponorek.⁴⁰⁶ *Nuclear Notebook* odhaduje, že ruské námořnictvo má k dispozici více než 900 bojových hlavic taktického dosahu, které mohou být použity pro pozemní útočné a protilodní střely, protiponorkové střely, protiletadlové střely, torpéda a hlubinné pumy,⁴⁰⁷ a je pravděpodobné, že některé z těchto hlavic by nyní mohly být nasazeny na útočných ponorky.

V rámci Severního loďstva rovněž operuje přibližně 40 hladinových plavidel⁴⁰⁸ – široká paleta torpédoborců, křižníků, korvet a plavidel pobřežní hlídky a minolovek, s výzbrojí, která zahrnuje střely s plochou dráhou letu a balistické střely země–vzduch. Tato plavidla jsou rozmístěna v Arktidě, ale Mathieu Boulègue v klíčové zprávě Chatham House o ruských vojenských schopnostech v Arktidě konstatuje, že většina prostředků Severního loďstva v Arktidě „není určena konkrétně pro Arktidu, operuje mimo tento region a v jiných strategických směrech“.⁴⁰⁹

Pět hlavních základů a řada dalších loděnic a základů na poloostrově Kola poskytuje zázemí pro 25 ponorek a 40 hladinových plavidel

404 X. Vavasseur: Russia Approves SSGN Deployment Plan Between Northern and Pacific Fleets, TASS, NavalNews, 3. 4. 2020. <https://www.navalnews.com>.

405 Prezidenti George H. W. Bush a Michail Gorbačov přijali v separátních unilaterálních prohlášeních v září a říjnu 1991 závazek, že se přestanou používat taktické jaderné zbraně na hladinových plavidlech a útočných a víceúčelových ponorkách.

406 Ministerstvo obrany Spojených států, Nuclear Posture Review 2018, <https://dod.defense.gov>.

407 H. M. Kristensen – M. Korda: The Nuclear Notebook of the Bulletin of the Atomic Scientists. The Military Balance 2020.

409 M. Boulègue, Russia's Military Posture in the Arctic: Managing Hard Power in a 'Low Tension' Environment, Chatham House, The Royal Institute of International Affairs, červen 2019, <https://reader.chathamhouse.org>.

Severního loďstva. Na poloostrově Kola se nacházejí také letiště, která slouží jako předsunutá operační stanoviště pro strategické bombardéry, základny pro bojové letouny a širokou škálu pozorovacích, průzkumných a jiných letadel. Na poloostrově Kola jsou také významně zastoupena skladiště střel a bojových hlavic, zejména na základně Okolnaja,⁴¹⁰ spojené s Gadžijevem.

Na základně Gadžijevo jsou umístěny operační ponorky s jaderným pohonem Severního loďstva nesoucí mezikontinentální balistické střely. V Severomorsku sídlí velitelství Severního loďstva a je zde hlavní modernizovaná letecká základna, která je výchozím bodem pro pozorovací hlídky a pátrací a záchranné akce. Zapadnaja Litsca je domovem nové útočné ponorky třídy Jaseň a jako největší ponorková základna v Rusku je spojena se čtyřmi námořními zařízeními.⁴¹¹ Gremicha je především skladiště vyřazených ponorek, vyhořelých reaktorů, vyhořelého paliva a radioaktivního odpadu. Vidjajevo je základnou pro dielelektrické ponorky.

Spojené státy ani Rusko nemají v Arktidě základny pro strategické jaderné bombardéry nebo pozemní mezikontinentální balistické střely. Ruské strategické bombardéry Tu-160 a Tu-95 rozmístěné ve středním a východním Rusku nicméně hlídkují v Arktidě. Využívají doplňovací paliva ze vzduchu a předsunutých operačních stanovišť v Arktidě. Jsou vybaveny střelami s plochou dráhou letu odpalovanými ze vzduchu, které mají zahrnovat nové verze Kh-101/Kh-102 s dosahem víc než 2500 kilometrů a schopné nést konvenční nebo jaderné hlavice.

---

410 *The Ice Curtain: Modernization on the Kola Peninsula*, Center for Strategic and International Studies (CSIS), články, 23. 3. 2020, <https://www.csis.org>.

411 Zátoka Andrejeva, Bolšaja Lopatka, Malaja Lopatka, Nerpicha.

Od východu k západu obepíná sever Ruska řada dvaceti základen,⁴¹³ která začíná v Anadyr-Ugolném na tichomořské straně Čukotského poloostrova a pak prochází od Beringova průlivu podél arktického pobřeží přes řadu ostrovů a souostroví až k pěchotním základnám Pečenze a Alakurtti na nejzápadnějším výběžku poloostrova Kola v blízkosti norských a finských hranic. Z této sady zařízení neumožňuje pouze jediné, Wrangelův ostrov, letecký přístup. Americké Centrum pro strategická a mezinárodní studia ve své řadě článků „Ledová opona“ poznamenává, že „základny v Arktidě s dvojnásobným využitím jsou v současnosti charakteristickým rysem, který definuje ruskou vojenskou přítomnost v regionu“.⁴¹⁴ Tyto severní základny slouží vojenskému a obrannému postojí, ale plní také další významné úkoly, jako jsou pátrací a záchranné akce, odstraňování následků přírodních katastrof a podpora vědecké a meteorologické činnosti.

Projekt Ledová opona, velmi užitečná řada studií s pomocí satelitního snímkování a analýz americké Národní geoprostorové zpravodajské agentury⁴¹⁵ rozlišuje tři geografické zóny: východní zařízení s letišti, zázemím se schopnostmi pro pátrací a záchranné akce a radary

412 Posilování ruských vojenských sil v Arktidě se na Západě těší značné pozornosti a je hojně komentováno, přestože je popsáno jen v relativně nevelkém počtu deskriptivních a detailních prací. Za zvláštní zmínku stojí: S. T. Wezeman, *Military Capabilities in the Arctic*, Stockholm International Peace Research Institute, SIPRI Background Paper, 2012, <https://www.sipri.org>; týž, *Military Capabilities in the Arctic: A New Cold War in the North*, Stockholm International Peace Research Institute, SIPRI Background Paper 2016, <https://www.siri.org>; M. Boulègue, *Russia's Military Posture in the Arctic*. Viz také M. Melino, H. A. Conley: *Russia's Arctic Military Presence*, Center for Strategic and International Studies, březen 2020, <https://www.csis.org>. (Tento přehledový článek vychází z řady dalších článků od Matthew Melina a Heather A. Conleyové a Národní geoprostorové zpravodajské agentury, které zahrnují detailní satelitní snímky zvláštních objektů na – k danému datu – Wrangelově ostrově, ostrově Kotelný, pevninské základně v Tiksi, souostroví Františka Josefa, Nové zemi a poloostrově Kola. Vše je dostupné na: <https://www.tearline.mil> nebo <https://www.csis.org>; a *Circumpolar Military Facilities of the Arctic Five*, který připravili Ernie Regehr, Amy Zavitz, The Simons Foundation, poslední aktualizace září 2019, <http://www.thesimonsfoundation.ca>, pokračuje kompilace dat ze současných veřejných zdrojů o vojenských objektech pěti států s pobřežím u Severního ledového oceánu, 122 s.).

413 Zhruba od východu na západ jsou ve veřejných zdrojích identifikovány tyto objekty: Anadyr-Ugolný, Providěnijský, Šmidtův mys, Wrangelův ostrov, Pevek, Čerskýj, Tiksi, ostrov Kotelný, Severní země, Alykel (spojený s Dudinkou), Nadym, Sabetta (spojená s letištěm Dikson), Amderma, Franz Josef, Nová země, Vorkuta, Narjan-Mar, Archandělsk (Severní velící středisko), Pečenga a Alakurtti.

414 *The Ice Curtain: Tiksi Airbase; Many Russian Announcements, Little Equipment*, 10. června 2019, <https://www.tearline.mil>.

415 *The Ice Curtain: Modernization on the Kola Peninsula*.

zaměřenými na monitorování a správu vzdušné a námořní oblasti Severní mořské cesty; střední zónu, která zasahuje k souostrovím, kde je kladen důraz na protivzdušnou obranu; a západní zónu, která se zaměřuje na obranu ruských strategických jaderných sil. Severní loďstvo operuje ve všech třech zónách⁴¹⁶ a v roce 2014 bylo pověřeno strategickým velním pro oblast Arktidy.

Prakticky všechna zařízení od Tichého oceánu po poloostrov Kola zahrnují prostředky pro pátrací a záchranné akce a nejméně deset z těchto míst bylo vybráno jako integrovaná Střediska řešení krizových situací. Zvláště významné jsou nové doplňky schopností protivzdušné obrany v regionu. Nová radarová zařízení mají pokrýt celou délku severního pobřeží a vod Severní mořské cesty. Nejnovější z těchto systémů dokáže detekovat letadla do vzdálenosti zhruba 600 kilometrů, sledování samozřejmě zahrnuje Severní Ameriku. Na řadě míst je instalován radar Sopka 2, jehož úkolem je monitorovat vzdušný prostor a kontrolovat provoz a který dokáže identifikovat letadla a drony na vzdálenost až 450 kilometrů.⁴¹⁷

K systémům protivzdušné obrany náleží střely země–vzduch S-300 a S-400 napojené na radary. Tyto systémy jsou schopné zasáhnout více cílů až do vzdálenosti 300 kilometrů v prvním případě a 400 kilometrů v případě druhém. Tyto střely doplňuje hybridní samohybný protiletadlový systém krátkého a středního dosahu Pantsir-S1 s možností střelby s dosahem až 20 kilometrů a systém střel země–vzduch krátkého dosahu Tor-M2Dt s dosahem 15 kilometrů. Systémy pobřežní obrany zahrnují systém K-300 Bastion vybavený protilodními střelami s plochou dráhou let P-800 Onyx, stejně jako 4K51 Rubež, systém pobřežní obrany ze sovětské éry, který je instalován na nákladní automobily a může odpařovat střely s plochou dráhou letu s maximálním dosahem 80 kilometrů.

Mimořádná ruská flotila ledoborců je všeobecně známa jako největší na světě a zahrnuje více než 40 lodí, z nich některé s jaderným pohonem. Další ledoborce jsou ve výrobě. Arktida s intenzivním obchodem, poměrně rozsáhlými lidskými sídly a přírodními zdroji, které musí být přepravovány po moři, ledoborce vyžaduje – a prvek dvojího využití se uplatňuje v doprovázení vojenských plavidel. V současné době také existují plány na vyzbrojení ledoborců, zejména střelami s plochou dráhou

416 M. Melino – H. A. Conley: Russia's Arctic Military Presence.

417 S. Sukhankin: Completing the Arctic Shield: Russian Activities on Wrangel Island, *Eurasia Daily Monitor* (The Jamestown Foundation), sv. 17, č. 48, 9. 4. 2020, <https://jamestown.org>.

letu Kalibr a elektronickými bojovými systémy – což je zjevně ne příliš užitečné rozšíření systému dvojího využití.

Podle Plánu rozvoje Severní mořské cesty z prosince 2019 Rusko plánuje dalších pět ledoborců s jaderným pohonem LK60 a další tři ledoborce třídy Lider. Ledoborce LK60 mohou prolamovat led o mocnosti až tři metry a jsou určeny pro provoz na Severní mořské cestě.⁴¹⁸ Tři z nich jsou již ve výstavbě a první z nich má být uveden do provozu v roce 2020. Třída Lider bude mít téměř dvojnásobný výtlak oproti LK60 a Rusko tvrdí, že lodi této třídy budou schopny prolamovat led o mocnosti o něco málo více než čtyři metry, bude možné je provozovat celoročně a budou schopné překonávat Transpolární mořskou cestu. Jejich hlavní rolí bude doprovázet největší tankery na zkvapnělý zemní plyn z Jamalské oblasti do Tichého oceánu. Každý z nich bude poháněn dvěma jadernými reaktory. Počítá se s jejich dodávkou mezi lety 2027 až 2035.⁴¹⁹

Mnohá z letišť mohou poskytovat zázemí pro stíhací letouny, bombardéry s dlouhým doletem, monitorovací a průzkumná letadla a letadla určená pro doplňování paliva ve vzduchu. To platí například pro letiště Anadyr-Ugolnyj na dálném ruském severovýchodě, které je vzdáleno několik málo set kilometrů od severozápadního cípu Severní Ameriky. Dále na sever v Beringově průlivu, přímo naproti Aljašce, je Providěňija, hlubomořský přístav v Providenském zálivu, který obsluhuje východní závěrečnou část Severní mořské cesty a byl vybrán jako záchranné středisko pro krizové operace. Šmidtův mys na severním pobřeží poloostrova v Čukotském moři je místem, kde stále pokračuje výstavba, bylo renovováno jeho letiště a přístav a objevily se zprávy o instalaci nového radaru.⁴²⁰

Wrangelův ostrov na západním okraji Čukotského moře je jedním z míst, kde probíhá významná modernizace. Jsou zde umístěna komunikační zařízení a radar Sopka-2, který má klíčový význam pro plošné radarové pokrytí východního pobřeží a Severní mořské cesty. Nachází se zde také první arktická základna ve tvaru trojlístku, pozoruhodná svou kapacitou poskytovat celoročně zázemí pro více než stočlennou posádku.

418 X. Vavasseur: Russia's ATOMFLOT orders 4th and 5th Project 22220 Nuclear-Powered Icebreakers, *Naval News*, 11. 8. 2019, <https://www.navalnews.com>.

419 T. Nilsen: In a last move as PM, Russia's Medvedev secured funding for the first Lider-class icebreaker, *Barents Observer*, 20. 1. 2020, <https://www.arctictoday.com>.

420 H. A. Conley – M. Melino: America's Arctic Moment; Great Power Competition in the Arctic to 2050, Center for Strategic and International Studies, březen 2020, <https://www.csis.org>.

Dál na západ podél ruského arktického pobřeží se v přístavu Pevek nachází Velitelství námořních operací na Severní mořské cestě. I Pevek byl vybrán jako záchranné středisko pro krizové operace. Agentura TASS jej označuje za největší přístav na Severní mořské cestě⁴²¹ a je domovem nové plovoucí jaderné elektrárny Akademik Lomonosov, která byla do Peveku přetažena z poloostrova Kola v roce 2019 a nyní dodává energii pro obyvatele regionu a jeho ropný a plynárenský průmysl. Budeme-li pokračovat dál na západ, tak základna v Tiksi také prošla významnou modernizací letištních a námořních zařízení a je v ní umístěna posádka o více než 100 osobách. V dubnu 2020 byl aktivován systém protivzdušné obrany, který viceadmirál Severního loďstva označil za součást systému, který by měl zajistit ochranu ruské Arktidy „před jakýmikoliv útokem nepřítel ze vzduchu, včetně leteckého útoku, útoku střelami s plochou dráhou let nebo balistickými střelami“.⁴²² Přístavy a letiště Sabetta a Dikson ještě dál na západ propojují zařízení na těžbu a zpracování ropy a plynu na poloostrově Jamal s lodními trasami pro přepravu těchto zdrojů na mezinárodní trhy.

Na ostrově Kotelný na Novosibiřských ostrovech, v Alexandřině zemi v souostroví Františka Josefa a na souostroví Nová země se nacházejí tři klíčová vojenská zařízení (Temp, Nagurskoje a Rogačevo, v tomto pořadí). Všechny zahrnují významnou trojúhelníkovou základnu, která může poskytovat zázemí pro až dvousetpadesátičlennou posádku, stejně jako systémy protivzdušné obrany a letiště.

Zejména Nagurskoje přispívá k obraně námořního bastionu Barentsova moře a poloostrova Kola, stejně jako pevninské základny Vorkuta dál na západě. Ta je domovem hlídkových letounů s dlouhým doletem a předsunutým operačním stanovištěm pro záchytné stíhací letouny, zatímco Pečenga a Alakurtti jsou středisky pozemních sil a výcviku v arktických podmínkách.

Trojúhelníkové základny zaujaly svým jedinečným, modernistickým designem a tím, že ruským vojskům poskytují plnohodnotné, pohodlné celoroční ubytování.⁴²³ Nejsevernější ruskou základnou je základna

421 Berths at Pevek port to be reconstructed by yearend, *TASS*, 30. 1. 2019, <https://tass.com>.

422 M. Humpert, Russia activates a new S-300 air defense unit in the Arctic, *High North News*, 9. 4. 2020, <https://www.arctictoday.com>.

423 Západní reportéři si mohli na vlastní oči prohlédnout základnu na ostrově Kotelný v roce 2019. M. Ilyushina – F. Pleitgen: Inside the Military Base at the Heart of Putin's Arctic Ambitions, *CNN*, 5. 4. 2019, <https://www.cnn.com>. V roce 2017 byla pro virtuální tour otevřena nová základna v Zemi Františka Josefa. Russia's New Arctic Trefoil Military Base Unveiled with Virtual Tour, *BBC*, 18. 4. 2017, <https://www.bbc.com>.

v Zemi Františka Josefa. Uvádí se, že může poskytovat zázemí pro stopadesátičlennou posádku, která koná 18 měsíců službu v areálu, k němuž patří klinika, knihovna, kaple, tělocvična a kino. Konkrétní vojenský význam těchto kasáren a jim přidružených zařízení souvisí s možností ubytování pro posádku, která zajišťuje provoz systémů na severu – v případě Země Františka Josefa jde o mnohvrstevný systém na moři a systém ochrany vzdušného prostoru, jehož cílem je „zajistit ochranu poloostrova Kola a velitelství Severního loďstva a ruskou kontrolu Severní mořské cesty“.⁴²⁴

Vojenská zařízení mají na svých územích vysoko na severu samozřejmě také všechny ostatní arktické státy, i když zde se musím omezit jen na několik odkazů.

Společné velitelství norských ozbrojených sil sídlí v Bodø v severním Norsku. Ozbrojené síly na severu zahrnují více než tucet dalších vojenských středisek v Arktidě, od radaru ve Vardø zcela na severu, v blízkosti poloostrova Kola, až po operační střediska pro stíhací letouny a systémy střel země–vzduch (například Sørreisa, Bardufoss, Ølavsvern, Grøysund, Banak, Kirkenes, Porsanger), námořní hlídkovací letadla (Andøya), vojenské posádky (Evenes, Setermoen, Skjold), spojenecké výcvikové středisko (Harstad) a infrastrukturu pro pátrání a záchranu v celé oblasti.

V Nuuku a Grønnedal v Grónsku jsou umístěna zařízení pro pátrání a záchranu; a v Thule americké zařízení systému včasného varování před balistickými střelami.

Velitelství kanadských sil na severu sídlí v Yellowknife a detašované jednotky jsou rozmístěny ve Whitehorse a Iqaluitu. V oblasti se nacházejí čtyři předsunuté operační základny pro stíhací letouny (Yellowknife, Rankin Inlet, Iqaluit, Whiteford a Inuvik). Nové námořní přístaviště pro civilní a vojenská plavidla se nachází v Nanisiviku (Baffinův ostrov), arktické výcvikové středisko v Resolute (ostrov Cornwallis) a komunikační zařízení v Alertu s podporou v Eurece (obě tato místa se nacházejí na Ellesmerově ostrově). Výstražný systém pro ochranu severu je kanadsko-americká soustava radarů, která prochází napříč celým severoamerickým kontinentem od Aljašky po Labrador. Počítá se s její rozsáhlou modernizací, pro kterou však zatím nejsou konkrétní plány ani není zajištěno financování.

K vojenským zařízením USA na Aljašce patří základna Clear Air Force Base pro varování před mezikontinentálními balistickými střelami

---

424 M. Melino – H. A. Conley, Russia's Arctic Military Presence.

a monitorování vesmíru, základna pro odpalování protibalistických střel a středisko testování chladného počasí ve Fort Greely, základna pěších jednotek ve Wainwright, letecké základny Eielson a Elmendorf-Richardson a velicí středisko společných sil ve Fort Richardson. V červnu 2020 byla prezidentským memorandem zadána studie k flotile ledoborců pro Pobřežní stráž, která by zahrnovala „přinejmenším tři těžké ledoborce polární třídy“, jakož i rozbor možností pronájmu ledoborců, který by umožnil překlenout mezidobí od roku 2022 do roku 2029, kdy by ledoborce polární třídy měly být k dispozici.⁴²⁵ Memorandum poukazuje na potřebu „flotily ledoborců pro zajištění bezpečnosti v polárních oblastech“, které by podporovaly „národní zájmy“, „Národní bezpečnostní strategii“ a „Národní obrannou strategii“. V červenci 2020 prezident Trump hovořil o tom, že bude brzy pořízeno až deset ledoborců z nejmenované země (pozorovatelé spekulovali o Finsku) za „mnohem nižší“ cenu, než za jakou by je bylo možné pořídit, pokud by byly budovány ve Spojených státech.⁴²⁶ Tento avizovaný krok nákupu ledoborců stále čeká na schválení financování v Kongresu a někteří analytici jej interpretují jako opožděné uznání faktu, že Washington ledoborce dlouhodobě zanedbává – což je v současné době zcela zásadní fakt pro každoroční zásobování výzkumné stanice v Antarktidě a podporu vědeckého výzkumu v Arktidě. Cílem plánovaných akvizic je poskytnout Spojeným státům větší volnost při operacích ve vlastních pobřežních vodách a vodách vlastní výlučné ekonomické zóny a při hlídkování u aljašského pobřeží.⁴²⁷ Spojené státy by po této stránce i tak velmi zaostávaly za schopnostmi Ruska, ale samozřejmě také platí, že zdaleka nemají takovou potřebu zajišťovat prolamování ledu.

Důsledky pro bezpečnost v Arktidě

Ústřední otázkou, kterou rozšiřování ruské vojenské infrastruktury v Arktidě vyvolává, je, do jaké míry jsou oprávněné rostoucí obavy z vážného narušení stability v regionu. Směřuje Rusko k vybudování sil, které

⁴²⁵ Memorandum o zajištění národních zájmů Spojených států v oblastech Arktidy a Antarktidy, prezidentská memoranda, 9. 6. 2020, <https://www.whitehouse.gov>.

⁴²⁶ Trump Previews Plan to Acquire 10 Icebreakers, *The Maritime Executive*, 10. 7. 2020, <https://www.maritime-executive.com>.

⁴²⁷ H. A. Conley – M. Sharon: Is the United States Having an ‘Arctic Moment’ on Icebreaker Acquisition? The Center for Strategic and International Studies, 12. 6. 2020, <https://www.csis.org>.

přesáhnou jeho obranné potřeby a umožní mu takovou projekci moci, která ohrozí jeho arktické sousedy a vyvine na ně tlak, aby sami reagovali adekvátními vojenskými opatřeními? A navazující otázka: jsou rozšířené vojenské schopnosti a operace ostatních arktických států tou neúčinnější odpovědí na vojenskou expanzi Ruska v Arktidě?

Nejdůležitější strategickou misí ruských sil v Arktidě, které značně zaostávají za stavem, jehož dosáhly za Sovětského svazu v době studené války, je chránit vlastní podmořskou flotilu určenou pro odvetný jaderný úder z ponorek. To znamená, že jejich úkolem je udržet na uzdě americké protiponorkové bojové jednotky. Rusko se pokusilo toto soupeření vyřešit tím, že uzavře námořní bastion, který zahrnuje Barentsovo moře přinejmenším až po Novou Zemi, Zemi Františka Josefa a souostroví Špicberky a po severní okraj Norského moře. Tyto vody jsou pod kontrolou hlídkových letadel, hladinových plavidel a útočných ponorek, aby vznikla zóna, ve které mohou volně hlídkovat ponorky vybavené balistickými střelami, aniž by je ohrožovaly americké útočné ponorky, a ze které mohou vést zničující odvetný úder na samotné srdce Spojených států a jejich spojenců v NATO v případě jejich jaderného útoku na Rusko.

To je přirozeně hrůzný scénář potenciální katastrofy, která by byla vědomou volbou, což také zůstává podstatou odstrašování zárukou vzájemného zničení. Podobně vynakládají velké úsilí na to, aby udržely své ponorky s balistickými střelami mimo dosah útočných ponorek protivníků, Spojené státy a Čína. V rámci systému odstrašování tedy není cílem hrozit zahájením útoku, ale odvetou, aby byl protivník odrazen od zahájení jaderného útoku. Státu, který své síly sloužící odstrašování nemůže ochránit, tj. státu, který nemůže zajistit, že bude schopen odvety, protože jeho síly odvetného úderu jsou zranitelné vůči preemptivnímu útoku, zůstávají v podstatě dvě možnosti: rozšířit svůj arzenál pro odvetný úder, a tak znovu získat důvěru, že z tohoto arzenálu přežije první úder dost na to, aby byl schopen zničujícího protiútku; nebo se rozhodnout, že v době vysokého napětí, kdy se konflikt zdá nevyhnutelný, sám zahájí útok dříve, než zaútočí protivník (scénář „použij je, nebo je ztratíš“). První možnost je v rozporu s kontrolou zbrojení, druhá radikálně zvyšuje riziko, že konflikt „přeroste v jaderný“. Jinými slovy, dokud trvá riziko jaderné konfrontace, námořní bastiony pro ponorky s mezikontinentálními balistickými střelami, v nichž je pohyb útočných ponorek fakticky vyloučen, posilují odstrašování a stabilitu. Američané jsou na takovém bastionu méně závislí, protože jejich ponorky s mezikontinentálními balistickými střelami se mohou dostat do rozlehlých oblastí Atlantského a Tichého oceánu, aniž by musely

proplovat zúženými místy, a mohou se tak snáze unikat pronásledovatelům. Ruská asertivní ochrana vlastních sil pro odvetný úder tak pro jeho protivníky hrozbu nepředstavuje.

Hlavní problém ovšem je, že přestože paradigma odstrašování vychází ze záruky odvetného úderu, jak Rusko, tak zejména Spojené státy pokračují ve zdokonalování dovedností a technologií užívaných při sledování ponorek, jejichž cílem je zajistit, aby byly síly odvetného úderu zranitelnější vůči preemptivnímu útoku. Výsledkem jsou ruské obavy, že bez robustní obrany bude jednoho dne jejich bastion v Barentsově moři běžně přístupný pro hlídky amerických útočných ponorek. Zpráva Pentagonu z března 2018 „Záměr velitele týkající se ponorkových sil Spojených států“ (Commander's Intent for the United States Submarine Force) popisuje „hlavní roli“ amerických útočných ponorek takto: „udržovat strategické prostředky protivníka v ohrožení z podmorských pozic“.⁴²⁸ „Strategický“ v tomto kontextu znamená jaderný, takže toto sdělení vede k dalšímu prohloubení ruských obav.

Americké strategické hlídky pro protiponorkové válčení⁴²⁹ také opravdu operují i v Arktidě⁴³⁰ a v roce 2018 vyslalo britské námořnictvo do západní Arktidy svou útočnou ponorku HMS Trenchant, aby se zúčastnila společného cvičení se Spojenými státy.⁴³¹ V květnu 2020 svět zaměstnaný pandemií nevěnoval příliš pozornosti tomu, že se americká a britská námořní skupina pět dní společně plavila v Barentsově moři⁴³² – poprvé od osmdesátých let dvacátého století, kdy se americké válečné lodě odvážily do arktických vod, v nichž běžně hlídkují ruské námořní síly jaderného odstrašení.

Rusko samozřejmě bere takové hlídky jako jasnou výzvu k tomu, aby posílilo obranné síly svého bastionu, ale jak zdůrazňují zprávy Centra pro strategická a mezinárodní studia „Ledová opona“ (CSIS Ice Curtain reports), čím dál na jih se tyto jeho obranné síly pohybují, tím víc se

428 Commander's Intent for the United States Submarine Force and Supporting Organizations, Commander, US Submarine Forces, březen 2018, www.public.navy.mil.

429 Protiponorkové válčení (ASW – Anti-submarine warfare) je odvětvím válčení pod vodou, využívající hladinové válečné lodě, letadla, ponorky nebo jiné platformy k nalezení, sledování, odstrašení, poškození nebo zničení nepřátelských ponorek. – Poznámka odborného lektora Ing. Jána Spišáka, Ph.D. (Univerzita obrany).

430 S. T. Wezeman: Military Capabilities in the Arctic: A New Cold War in the High North? SIPRI Background Paper 2016, <https://www.sipri.org>.

431 M. D. Faram: ICEX Gives Navy, Coast Guard Divers Time under the Ice, *NavyTimes*, 20. 3. 2018, <https://www.navytimes.com>.

432 T. Nilsen: American Flags in the Barents Sea are the ‚New Normal‘, a Defense Analyst Says, *The Independent Barents Observer*, 12. 5. 2020, <https://www.actictoday.com>.

obrana mění v útok.⁴³³ Rusko ukázalo, že má zájem i schopnosti rozšířit síly bránící bastion asertivněji dále na jih směrem k neobsazenému prostoru na linii Grónsko, Island, Spojené království a Norsko (GIUKN) a do oblasti klíčových námořních tras mezi Evropou a Severní Amerikou. Tyto síly, jejichž úkolem je bránit jeho bastion, zahrnují útočné ponorky vybavené nestrategickými střelami delšího doletu pro útoky proti lodím i na cíle na pevnině, a představují tak potenciální hrozbu pro evropské a severoamerické námořní trasy. V březnu 2020 se ruský protiponorkový bojový letoun vydal na jih od Barentsova moře až hluboko do severního Atlantského oceánu.⁴³⁴ Na podzim předchozího roku se flotila nejméně deseti útočných ponorek ruského Severního loďstva odvážila ze své domovské základny na poloostrově Kola do Norského moře a severního Atlantského oceánu, což bylo nejrozsáhlejší cvičení svého druhu od konce studené války.⁴³⁵ NATO reagovalo obnovou Severoatlantického velitelství (s hlavním sídlem v Norfolku ve Virginii) a Spojené státy „v situaci návratu ke konkurenci velmocí“ reaktivovaly svou druhou flotilu,⁴³⁶ čímž se ze severního Atlantského oceánu stává stále exponovanější válčiště.

Navzdory uvedeným skutečnostem je nepopíratelné, že scénáře ohrožení mořských tras působí nereálně. Předpokládají déle trvající konvenční válku Evropy s Ruskem, v níž by NATO, přestože má v Evropě značné ozbrojené síly a strategické letecké přepravní kapacity, muselo spoléhat na doplňování zdrojů ze Severní Ameriky prostřednictvím lodní dopravy ve stylu druhé světové války. Katarzyna Zysková z Norského institutu pro obranná studia odmítá myšlenku, že Rusko má kapacity pro delší konvenční válku s Evropou, a pochybuje tedy o jeho ochotě vstoupit do války, když ví, že nemá zdroje na to, aby ji mohlo vést, natož vyhrát.⁴³⁷ (Rusko, pokud nesáhne k jaderným zbraním, není významnou vojenskou mocností, a nebylo by vážným vyzývatelem spojených vojenských sil NATO.) Dokonce i krátká konvenční válka by však vedla k rozsáhlé devastaci a pravděpodobnější scénář by byl, že by došlo k rychlé eskalaci, ať už v důsledku chybného odhadu nebo zoufalství, v řadu reci-

433 M. Melino – H. A. Conley, Russia's Arctic Military Presence.

434 T. Nilsen: Russian Submarine Hunters on Record Long Mission in North Atlantic, *The Barents Observer*, 12. 3. 2020, <https://thebarentsobserver.com>.

435 T. Rogoway: Russia Sends Ten Subs into North Atlantic in Drill Unprecedented in Size since Cold War, *The Drive*, 29. 10. 2019, <https://www.thedrive.com>.

436 2nd Fleet Declares Full Operational Capability, *US Navy*, 31. 12. 2019, <https://www.navy.mil>.

437 J. Glanz – T. Nilsen: A Deep-Diving Sub. A Deadly Fire. And Russia's Secret Undersea Agenda, *New York Times*, 20. 4. 2020, <https://www.nytimes.com>.

pročních jaderných úderů, čímž by devastace byla úplná – zásobování prostřednictvím lodní dopravy by v tomto případě bylo irelevantní. Společné prohlášení Reagana a Gorbačova z roku 1988 zůstává pravdivé: „Jadernou válku nelze vyhrát a nikdy k ní nesmí dojít.“⁴³⁸

Ohrožení ruského bastionu v Barentsově moři a vojenské střety v neobsazeném prostoru na linii Grónsko, Island, Spojené království a Norsko (který je zranitelným bodem pro NATO a zúženým místem pro Rusko) jednoznačně zvyšují strategický tlak, ale nevedou v takové míře k eskalaci regionálního napětí v Arktidě. Pokračující konfrontace NATO a Ruska stále ještě není konfliktem v Arktidě. Kdyby měl tento konflikt větší měrou vstoupit do regionálních vztahů a dynamiky, přirozeně by to nepřineslo žádnou strategickou ani taktickou výhodu žádnému z arktických států. Seriózní analytici napříč regionem tak i nadále dospívají k závěru, že navzdory pravidelně se opakujícím prohlášením o tom, že se do regionu vrací geopolitická konkurence velmocí, je nadále velmi nepravděpodobné, že konflikt v Arktidě přeroste ve vojenskou konfrontaci.⁴³⁹ Analýza v časopisu *Foreign Affairs* z července 2020 dokonce naznačuje, že tradice spolupráce v Arktidě by se ještě mohla stát východním bodem, který by umožnil obnovit vztahy mezi Ruskem a NATO/USA na „produktivnějším základě“.⁴⁴⁰

Významné mocnosti nadále vojensky zasahují ve slabých a kolabujících státech, pokud mají za to, že jsou v sázce jejich zájmy, ale nemají příliš zájem o invaze do stabilních států, které jsou obklopeny spojenci (všechny státy, s nimiž Rusko sousedí v Arktidě, jsou evidentně stabilní a podporované spojenci), ani válčit proti sobě navzájem. Mimořádně destruktivní povaha moderního válčení, jeho téměř všeobecná neúčinnost jako nástroje řešení konfliktů, z nichž vzchází, a vážné nebezpečí eskalace války mezi velmocemi ve válku jadernou, nevedly k ukončení

438 Společné prohlášení Sovětského svazu a Spojených států při setkání na summitu v Ženevě, 21. 11. 1985, <https://www.reaganlibrary.gov>.

439 T. Bouffard – A. Charron – J. Fergusson: A Tale of ‚Two‘ Russias, in: *Breaking the Ice Curtain?*, ed. P. Whitney Lackenbauer – S. Lalonde, s. 71–73. <https://www.cgai.ca>; S. Gulliksen Tømmerbakke: This is Why Finland and Iceland Want Security Politics in the Arctic Council, *High North News*, 22. 10. 2019, <https://www.highnorthnews.com>. H. Mikkola: The Geostrategic Arctic: Hard Security in the High North, Finnish Institute of International Affairs, FIIA Briefing Paper, duben 2019, www.fiia.fi. Jak je citováno v: V. Isachenkov: Russia revamps Arctic military base to stake claim on region, *The Associated Press, CNC News*, 4. 4. 2019, <https://www.cbc.ca>; M. E. O’Hanlon: Beyond NATO: A New Security Architecture for Eastern Europe, Brookings Institution Press, 2017, s. 103, <https://www.brookings.edu>.

440 T. Graham – A. Myers Jaffe: There Is No Scramble for the Arctic, *Foreign Affairs*, 27. 7. 2020, <https://www.foreignaffairs.com>.

příprav na takové války, ale stále častěji vedou k závěru, že realističtější cílem moderních ozbrojených sil musí být válkám předcházet než je vést.

Od konce studené války se praktické mise mnoha ozbrojených sil na severu soustředí na podporu místní správy při prosazování takových podmínek, které umožňují lidskou bezpečnost (*human security*) a pomáhají předcházet eskalaci v ozbrojené konflikty. V prvé řadě se zaměřují na pomoc civilním orgánům zodpovědným za prosazování agendy „měkké bezpečnosti“ (*soft security*): posilování svrchovanosti a územní integrity prostřednictvím hraničních kontrol a monitorováním přístupu k území státu ze vzduchu a po moři; podporu bezpečí pro veřejnost (*public safety*) prostřednictvím pátracích a záchranných akcí a opatření v krizových situacích; a pomoc civilním orgánům při plnění tak různorodých úkolů, jako je vymáhání práva, hlídky v rybolovných oblastech a vědecký výzkum.

Bezpečnostní výzvy nevojenského charakteru budou nevyhnutelně představovat větší zátěž. COVID-19 nezůstane poslední zdravotnickou krizovou situací takového rozsahu. Změna klimatu je předzvěstí vážných problémů v budoucnosti, způsobených častějšími a ničivějšími extrémními projevy počasí a rozsáhlými přesuny obyvatelstva. S tím, jak bude Arktida stále přístupnější, se zvýší potenciální riziko nepravdělné migrace, pašování a operací nestátních skupin podél mimořádně rozsáhlého arktického pobřeží, a to bude vyžadovat zvýšené monitorování a kontrolu. Přistoupí-li k tomu hrozba kybernetických útoků na veřejnou infrastrukturu, je zřejmé, že arktické státy se budou muset na severu vyrovnávat s bezpečnostní agendou, za kterou jsou primárně zodpovědné civilní útvary a orgány, ale která bude stále víc vyžadovat komplexní koordinaci, technické znalosti a logistické služby, jaké mají udržovat a mít v případě potřeby připravené vojenské síly.

Rusko není výjimkou. Alexandr Sergunin, ruský akademik, který se zabývá mezinárodními záležitostmi, popisuje hlavní úkol ruských vojenských sil v Arktidě jako „hlídkování a ochranu ... uznávaného národního území“ a řešení nově vznikajících zranitelností spojených s takovými nelegálními aktivitami jako „nadměrný rybolov, pytláctví, pašeráctví a nekontrolovaná migrace“.⁴⁴¹

Mnozí západní analytici samozřejmě nepovažují ruské vojenské schopnosti za výlučně obranné. Stále sofistikovanější radary napojené na nejmodernější střely protivzdušné obrany se stále větším doletem

---

441 A. Sergunin: Arctic Security Perspectives from Russia, in: *Breaking the Ice Curtain?*, ed. P. Whitney Lackenbauer – S. Lalonde, s. 43–60. <https://www.cgai.ca>.

umožňují Rusku v rámci regionu, jak uvádí jedna studie, „dosáhnout integrované převahy v protivzdušné a protiraketové obraně“.⁴⁴² Protivzdušná obrana, zejména systémy střel země–vzduch schopné zasáhnout více cílů na vzdálenost až 500 kilometrů, S-300 a S-400, a dokonce i nastupující systém S-500, samy o sobě nepředstavují hrozbu pro sousedy. Jsou podporovány systémem protivzdušné obrany krátkého dosahu Tor-M2Dt se střelami země–vzduch, samohybným protiletadlovým systémem krátkého a středního dosahu Pantsir-S1 a protilodními střelami s doletem 15 až 80 kilometrů. Jde o systémy sloužící ochraně konkrétních objektů či území, které mají hájit národní zájmy a vojenská zařízení v zemi – a ne projekci moci v sousedních zemích. Chráněná místa však zahrnují předsunuté operační základny pro stíhací letouny a bombardéry s dlouhým doletem, které mají operační dosah daleko za hranicemi arktického válčiště.⁴⁴³ Jak připomíná kanadský vědec a odborník na Arktidu z Univerzity Calgary a Centra pro vojenská a strategická studia, Rob Huebert, „obraný systém ve spojení s útočným systémem může zajistit celkové ofenzivní schopnosti“.⁴⁴⁴

Realisticky vzato by však žádná konfrontace, do níž by byly zapojeny systémy se strategickým dosahem a jadernou výzbrojí, jako jsou ruský Medvěd⁴⁴⁵ a bombardéry Tupolev Tu-22M, již nebyla regionální šarvátkou – byla by to strategická konfrontace se vším všudy, o jejímž výsledku by zcela jistě nerozhodovaly schopnosti, jimiž země vládnu v Arktidě. Jiní proto trvají na tom, že ruské systémy protivzdušné obrany v Arktidě zůstávají v zásadě obranné. A to odpovídá obecně defenzivním schopnostem, tak jak si toho všímá americký analytik Jim Townsend z Centra pro novou americkou bezpečnost:

„Myslím, že první věc je nereagovat přehnaně. Co dělají Rusové, nevypadá ani jako nějaké vyhrožování. Neděje se to uprostřed Evropy, děje se to na jejich vlastním území, daleko nahoře. A co Rusové právě nyní instalují, souvisí spíše s jejich snahami udržet si kontrolu nad vlastním územím.“⁴⁴⁶

442 Ice Curtain: Why Is There a New Russian Military Facility 300 Miles from Alaska? Center for Strategic and International Studies, 24. 3. 2020, <https://www.csis.org>.

443 Why the S-400 Missile is Highly Effective – If Used Correctly, *Stratfor Worldview*, 12. 7. 2019, <https://worldview.stratfor.com>.

444 Tak je citován v: M. Humpert: Satellite Images Reveal New Russian Long-Range Radar in the Arctic, *High North News*, 17. 12. 2019, <https://www.highnorthnews.com>.

445 *Bear* – anglické označení pro ruské strategické těžké bombardéry Tupolev Tu-95. – Pozn. odborného lektora Ing. Jána Spišáka, Ph.D. (Univerzita obrany).

446 M. Humpert, Satellite Images Reveal New Russian Long-Range Radar in the Arctic.

Velmi reálné rozšiřování ruských vojenských kapacit v Arktidě poukazuje přinejmenším nepřímo na skutečnost, že všechny arktické státy mají v různé míře podobné obranné potřeby – tj. čím dál větší přístupnost Arktidy vyžaduje zvýšenou pozornost věnovanou povědomí o dané doméně a její kontrole, pátrání a záchraně a řešení krizových událostí, hlídkování, jehož cílem je zajišťovat svrchovanost, ochraně národních aktiv v podobě přírodních zdrojů atd. V současné době tak ostatní arktické státy stále mají tendenci rozvíjet svoje vojenské schopnosti na severu, ale ani ne tak v reakci na ruské schopnosti – spíše přizpůsobují své domácí schopnosti měnícím se klimatickým, ekonomickým a dopravním podmínkám. Vojenské požadavky sousedů Ruska jsou realisticky definovány spíše vlastními jedinečnými okolnostmi než generalizovanými výzvami, jako je nedávná výzva kanadského think-tanku k „podstatnému“ posílení „vzdušných, pozemních sil, výkonných ledoborců a infrastruktury“ v zájmu „ochrany svrchovanosti země na severu“ před ruskou hrozbou.⁴⁴⁷ Navzdory takovému doporučením realismus v oblasti bezpečnosti i rozpočtové politiky naznačuje, že je třeba, aby veškerá modernizace kanadských vojenských kapacit na severu Kanady odpovídala základnímu povědomí o doméně a potřebám bezpečí pro veřejnost, spíše než aby se snažila vyrovnat tomu, co dělá Rusko na druhé straně Severního ledového oceánu.

Budování stability

Arktické bezpečnostní fórum

Už vzhledem k rozloze ruského území v Arktidě, jeho vyspělejšímu průmyslu těžby surovin, potenciálně významné dopravní vodní cestě v přilehlých mořích a pokračující potřebě chránit vlastní strategické odstrašující síly budou v dohledné budoucnosti vojenské potřeby Moskvy v Arktidě i nadále převyšovat potřeby jeho sousedů. Současně platí, že politické tlaky na Západě, aby se Rusku dostalo adekvátní odpovědi na rozvoj jeho vojenských kapacit v Arktidě, hned tak nepoleví. Udržování přiměřených vojenských schopností a aktivit na obou stranách Severního ledového oceánu v souladu se zásadou obezřetnosti bude vyžadovat smysluplné a dlouhodobé diplomatické a politické úsilí mezi státy

---

447 A. Braun – S. J. Blank: The Cold Reality Behind Russia's Charm Offensive.

a domorodými národy jako zainteresovanými subjekty v tomto regionu. Fórum, jehož prostřednictvím by bylo možné sdílet a vysvětlovat bezpečnostní politiky, doktríny, vojenské zakázky a rozmístění vojenských sil, seznamovat se s obavami a naslouchat radám sousedů a zúčastněných stran, není v současné době k dispozici. Začíná však být nezbytně potřeba.

Zapojení a sdílení informací není totéž co správa, takže výzva k dialogu o bezpečnosti není výzvou k začlenění bezpečnostních otázek do systému formální správy Arktidy nebo do struktur, v jejichž rámci probíhají vyjednávání. Existují dobré důvody vyhnout se riziku, že panarktické záležitosti, v nichž spolupráce dosahuje dobrých výsledků, zabřednou do kontroverzních bezpečnostních agend.⁴⁴⁸

K minimalistickým, ale konstruktivním iniciativám, které usilují o dialog, patří v současné době Kulatý stůl bezpečnostních sil Arktidy (Arctic Security Forces Roundtable) a setkání Náčelníků generálních štábů v Arktidě (Arctic Chiefs of Defense Staff), z nichž je ale od roku 2014 vyloučeno Rusko. Dokonce i kdyby se Rusko mělo k těmto setkáním znovu připojit, bylo by přece potřeba víc než jen vzájemné diskuse mezi armádami, přestože i ty jsou stále důležité. Další mechanismy, které by umožnily výměnu názorů o podmínkách a postupech potřebných k získání důvěry a uvolnění napětí, by přinesly vysokou dividendu.

Analýza zahraniční politiky Dánského institutu pro mezinárodní politiku z roku 2020 například dánské vládě doporučuje, aby se aktivně podílela na deeskalaci napětí v Arktidě a podpořila zřízení Arktického fóra, které by se zabývalo bezpečnostními otázkami.⁴⁴⁹ Troy Bouffard, Elizabeth Buchananová a Michael Young ve své analýze z července 2020⁴⁵⁰ dospívají k podobnému závěru a varují, že jakmile Spojené státy a NATO zvýší své vojenské schopnosti a přítomnost v Arktidě „dojde pravděpodobně, nebude-li navázán dialog, mj. k prohloubení nedorozumění ohledně záměrů a perspektiv“. Volají tedy po „formálním dialogu mezi Ruskem a ostatními arktickými státy o otázkách národní bezpečnosti v Arktidě... tak aby všechny strany chápaly kroky těch druhých a pohnutky, které k nim vedou“. Setkání takového fóra by se

---

448 S. Gulliksen Tommerbakke: This is Why Finland and Iceland Want Security Politics in the Arctic Council, *High North News*, 22. 10. 2019, <https://www.highnorthnews.com>.

449 K. McGwin: Denmark Should Support an Arctic military Forum, a Danish Think-tank Says, *Arctic Today*, 12. 6. 2020, <https://www.arctictoday.com>.

450 T. L. Bouffard – E. Buchanan – M. Young: Arctic Security and Dialogue: Assurance through Defence Diplomacy, *Modern Diplomacy*, 11. 7. 2020, <https://modern diplomacy.eu>.

měla zabývat filozofií obrany v Arktidě, různými úhly pohledu na klíčové otázky obrany, hrozbami pro bezpečnost v Arktidě a zkoumáním způsobů, jak „zlepšit bezpečnostní spolupráci v Arktidě a deeskalovat napětí“. Doporučují, aby se takové fórum omezilo na členské státy Arktické rady, ale zůstalo na ní plně nezávislé, a konkrétně doporučují, aby nezahrnovalo NATO.

Nadále se povedou debaty o institucionálním rámci či platformě, která by se pro takové fórum stala domovem, ale je zřejmé, že stabilitě Arktidy by prospělo přímé a inkluzivní zapojení politických představitelů, vysoce postavených představitelů zodpovědných za bezpečnostní politiku, akademických odborníků, představitelů domorodých komunit, občanské společnosti a vojenských velitelů v regionu. Nejdůležitější je, aby struktura byla taková, že inkluzivní zapojení bude pokračovat, a dokonce se ještě prohloubí, pokud dojde k vážnému narušení. Rozhovory by neměly být chápány jako odměna za dobré chování. Naopak by měly reflektovat společné a vytrvalé úsilí chovat se odpovědně a konstruktivně.

Nemilitarizovaná hladina ve střední části Severního ledového oceánu a její zachování

Z historického hlediska se klima a geografie nedílnou měrou postaraly o to, že se hladina střední části Severního ledového oceánu nestala dějištěm vojenských operací. Takovou užitečnou službu však už příliš dlouho poskytovat nebudou. Rozhodnutí adaptovat pro vojenské využití ledoborce a očekávané ruské lodi třídy *Lider* se schopností prolamovat led o mocnosti víc než 4 metry a proplouvat střední částí Severního ledového oceánu znamená, že přítomnosti ozbrojených hlídek na hladině oceánu se dočkáme velmi brzy. Zachování *status quo* závisí na dohodě mezinárodního společenství, aby politickými prostředky bylo dosaženo toho, co již nemohou zajistit klima a geografie.⁴⁵¹ Velkou výhodou myšlenky, že bude donekonečna prodlužována nemilitarizovaná hladina ve vysoké Arktidě, kterou před několika desetiletími prozrazoval kanadský odborník zabývající se Arktidou Franklyn Griffiths,⁴⁵² je, že vyžaduje pouze zachování stávajícího stavu, stejně jako Smlouva o mořském dnu zachovala *status quo* zákazu používání jaderných

451 F. Griffiths: *A Northern Foreign Policy*, Wellesley Papers, Canadian Institute for International Affairs, 1979.

452 F. Griffiths: *A Northern Foreign Policy*.

zbraní na mořském dnu.⁴⁵³ Precedentem formální demilitarizace v Arktidě je smlouva o Špicberkách z roku 1920⁴⁵⁴ a Evropský parlament vyzval k vytvoření chráněné oblasti kolem severního pólu⁴⁵⁵ – což vše naznačuje další odvážný krok. V souvislosti s obavami z čínských ambicí získat přístup ke střední části Severního ledového oceánu zahrnula zpráva Ledová opona Centra pro strategická a mezinárodní studia do svých doporučení pro posílení bezpečnosti v Arktidě výzvu, aby pět arktických pobřežních států diskutovalo o správě střední části Severního ledového oceánu.⁴⁵⁶ V tomto kontextu by byl vhodným tématem pro tuto diskusi pokračující status jeho nemilitarizované hladiny.

Omezování operací útočných ponorek

K stabilitě globálního strategického prostředí by velmi přispěla dohoda Spojených států a Ruska o zákazu umísťování ponorek s mezikontinentálními balistickými střelami v blízkosti území protivníka a že v dohodnutých lokalitách vlastní útočné ponorky nebudou ponorky s balistickými střelami druhé strany sledovat, a tedy ohrožovat. Návrh zhruba v tomto duchu byl součástí Murmaňské iniciativy z roku 1987, kterou předložil sovětský vůdce Michail Gorbačov,⁴⁵⁷ a ještě předtím přišel s myšlenkou zón bez protiponorkového boje kanadský analytik Ron Purver.⁴⁵⁸ Zatímco na vrcholu studené války začaly být pozemní rakety umístěné na pevně daných stanovištích vůči preemptivnímu útoku zranitelné, odstrašující síly rozmístěné na moři bylo možné bez problémů udržovat v bezpečí, pokud jim bylo umožněno hlídkovat v oblastech, kde byl zakázán protiponorkový boj. Ve zprávě Anatolije Djakova a Franka von Hippela z roku 2009 se stručně, aniž by to bylo rozvedeno

453 To do značné míry platí pouze proto, že smlouva z Pelindaby (o zóně bez jaderných zbraní v Africe – pozn. překladatele) ve skutečnosti pomohla potvrdit denuklearizaci, k níž došlo v Africe, kdy se svých jaderných zbraní vzdala Jižní Afrika, v jiných oblastech jako Tlattelolco, když státy s programy pro jaderné zbraně souhlasily s tím, že je zastaví, a dohoda o zóně bez jaderných zbraní pomohla upevnit tento postoj do budoucna.

454 M. Byers: *International Law and the Arctic*, Cambridge: Cambridge University Press 2013, s. 256–257.

455 European Parliament calls for sanctuary around North Pole area, *Nunatsiaq Online*, 13. 3. 2014, <http://www.nunatsiaqonline.ca>.

456 H. A. Conley – M. Melino, *America's Arctic Moment*.

457 K. Åtland: Mikhail Gorbachev, the Murmansk Initiative, and the Desecuritization of Interstate Relations in the Arctic, *Cooperation and Conflict* 43 (září 2008), s. 289–311.

458 R. Purver: The Control of Strategic Anti-Submarine Warfare, *International Journal* 38, 3 (léto 1983).

do detailů, uvádělo, že strategické stabilitě by pomohlo, pokud by se Rusko se svou severní flotilou ponorek s balistickými střelami omezilo na Arktidu a pokud by Spojené státy souhlasily, že se se svými útočnými ponorkami nebudou pouštět na ruskou stranu Artidy.⁴⁵⁹

Současná doba tomu, aby zavládla strategická přičetnost na takovéto úrovni, příliš nepřeje, ale Spojené státy a Rusko by logika jejich vlastních požadavků na odstrašení měla vést k tomu, aby strategické zóny bez protiponorkového boje přivítaly – zóny či bastiony, v nichž by jejich vlastní ponorky nesoucí balistické střely byly osvobozeny od hrozby preemptivního útoku ponorek pro protiponorkový boj, kdy obvod takových zón by měl být jasně definován a aktivně hlídkován vlastními silami protiponorkové obrany.

Spolupráce

Kanadské ozbrojené síly každoročně pořádají cvičení, které se zaměřuje na spolupráci s kanadskými nevojenskými orgány a vládními úřady,⁴⁶⁰ jejichž oblast působnosti souvisí s bezpečnostními otázkami a veřejným bezpečím v Arktidě. V rámci Operace NANOOK nejde při obraně Kanady ani tak o potírání nepřátel státu, jako spíše o vyladování podpůrných akcí při přírodních katastrofách a lidmi způsobených pohromách, které mohou v náročném prostředí Arktidy civilním orgánům rychle přerůst přes hlavu.

Panarctická cvičení, která podobně testují spolupráci mezi civilním sektorem a armádou – a zejména spolupráci mezi státy požadovanou mezinárodními dohodami o zmírňování následků úniků ropy, pátrání a záchraně a operacích pobřežní stráže – budou muset v zájmu uchování a prohloubení regionální stability hrát v bezpečnostních operacích v Arktidě důležitější roli.

---

459 A. Diakov – F. von Hippel: *Challenges and Opportunities for Russia-U.S. Nuclear Arms Control*, A Century Foundation Report, New York – Washington: The Century Foundation 2009, s. 15–16.

460 Nevojenskými partnery v rámci cvičení byli: vláda oblasti Yukonu, město Haines Junction, město Whitehorse, první národy Champagne a Aishihik, Královská kanadská jízdní policie, Kanadská agentura pro veřejné zdraví, ministerstvo dopravy (Transport Canada), správa kanadských parků (Parks Canada), program kanadského ministerstva zaměstnanosti a sociálního rozvoje (Service Canada), kanadské ministerstvo veřejné bezpečnosti (Public Safety Canada), kanadské ministerstvo životního prostředí a klimatické změny (Environment Canada), kanadská agentura pro bezpečnost dopravy (Transportation Safety Board of Canada).

Budoucí scénáře

Svět roku 2020 znovu mimořádně dramatickým způsobem zjišťuje, jak zrádné je předpovídat vývoj událostí. Samozřejmě netušíme, jakým dalším šokům bude planeta vystavena mezi dneškem a rokem 2040, ale je přesto zajímavé popustit uzdu fantazii a zamyslet se nad cestou, kterou by se mohla Arktida ubírat v následujících dvou dekadách. Pokud nedojde k nepředvídatelným katastrofám, jsou v jistém smyslu pouze tři možnosti – pokračování současného stavu, nebezpečná eskalace napětí, při níž bude docházet k militarizaci, nebo deeskalace napětí, která pomůže spolupráci založené na společných zájmech a spolehlivých vzájemných procesech. Neexistují žádné přesvědčivé důvody, proč by měl být poslední scénář méně věrohodný než ostatní.

Když bylo během prvních dvou desetiletí po konci studené války geopolitické napětí na ústupu, spolupráce v Arktidě vzkvétala. Poté byla v kontextu obnoveného napětí mezi Východem a Západem, které se soustředilo na Evropu, spolupráce s Ruskem kdekoli, včetně Arktidy, stále více odsuzována s důrazným argumentem, že Moskva nemá být odměňována za špatné chování. Jinými slovy, politické postoje v Arktidě nepochybně může ovlivňovat vnější prostředí. Když se v globálním politickém klimatu v devadesátých letech politické napětí uvolnilo, nebylo podle stejné logiky v Arktidě samotné nic, co by jí bránilo v účasti na této deeskalaci napětí.

Dva akademici spjatí s Centrem Woodrowa Wilsona v článku o „Realismu v Arktidě“ zveřejněném v časopisu *The National Interest*, který sám sebe charakterizuje jako časopis zabývající se americkou zahraniční politikou z realistického úhlu pohledu, uvádějí,⁴⁶¹ že přestože se Američané s Ruskem neshodují v široké škále otázek, měly by být Spojené státy otevřené „konstruktivní kooperaci“, kdekoli je to možné, přičemž Arktida se jeví jako jeden z těch kontextů, v nichž „lze využít příležitosti předvést své státnické jednání“. Volají po tom, aby byly v otázkách týkajících se Arktidy obnoveny kontakty na vysoké vojenské úrovni a dále, mimo jiné, po diskusi o problémech týkajících se Severní mořské cesty.

Severní Amerika nečelí od nikoho žádné přímé hrozbě, která by primárně vycházela z konkurenčních zájmů v Arktidě. Severské země jsou velmi zranitelné na svém východu (tj. ze strany Ruska); to však také

---

461 K. Yalowitz – R. A. Virginia: Realism in the Arctic, *The National Interest*, 10. 7. 2020, <https://nationalinterest.org>.

nesouvisí se spory spojenými s Arktidou, ale s tím, že se severské země nacházejí na frontové linii širší konfrontace mezi Východem a Západem. Žádné hluboce zakořeněné konflikty specificky spojené s Arktidou neexistují, což znamená, že je zde přinejmenším možnost řešit bezpečnostní cíle v Arktidě samy o sobě.

Dobrym znamením pro region také je, že nejsou žádné arktické nebo Arktidě blízké státy, které by z nestability měly prospěch – všechny přímo zúčastněné strany (a vnější zainteresované strany) těží ze stabilních a mírumilovných vztahů. Ne všechny regiony mají takové štěstí. Jsou zjevně regiony, v nichž je pro vlivné hráče nestabilita výhodná (např. v Pobaltí, Střední Asii, v některých oblastech Středního východu) – to znamená v konstelacích, v nichž je pro mocné regionální aktéry výhodné konflikty podněcovat a udržovat. V Arktidě tomu tak ale není.

Realismus tedy ještě neznamená, že se prognózy o vývoji Arktidy v příštích dvou desetiletích nemohou přiklánět k tradici spolupráce, dané její geografii a společnými zájmy. Jistě, stabilita Arktidy v současné době evidentně čelí výzvám – ne kvůli rozkolu v samotné Arktidě, ale kvůli konkurenčním globálním zájmům, jejichž jádro tkví jinde, což znamená, že Arktida nyní není ponechána své vlastní dynamice. Přesto je konstruktivní diplomacie opírající se o vojenskou obezřetnost a zdrženlivost stále nástrojem, který máme k dispozici a který můžeme použít, aby se z Arktidy nestal region přímé a nebezpečné konkurence. Vnitřní dynamika Arktidy s její tendencí ke spolupráci by ještě mohla pomoci zmírnit širší napětí v ostatních částech planety, dopadající i na tento region, a tím je pomoci nasměrovat k modelům spolupráce.

Kapitola 9

Svoboda moří v oblasti Arktidy

J. Ashley Roach

Tato kapitola začíná základy: geografii, právním režimem a plavbou v Severním ledovém oceánu. Dále se pokouší vysvětlit, co znamená „svoboda moří“. Třetí část, která popisuje úhly pohledu Spojených států a Kanady, se zabývá významem svobody moří a analyzuje hrozby, které pro tyto svobody představuje Čína, Írán a Rusko, a to nehlédě na jejich závazky dodržovat pravidla stanovená v Úmluvě OSN o mořském právu z roku 1982 (UNCLOS).⁴⁶² Kapitola končí několika pohledy na budoucnost Severního ledového oceánu v roce 2040.

Čtyři přílohy: o 1) právním režimu Severního ledového oceánu, 2) průlivech používaných pro mezinárodní plavbu v Severním ledovém oceánu, 3) námořních hranicích v Severním ledovém oceánu a 4) rozšířených kontinentálních šelfech v Severním ledovém oceánu jsou zařazeny na závěr a jsou v nich uvedeny další podrobnosti.

Geografie arktického regionu

Na rozdíl od Antarktidy zahrnuje arktický region pět států, které obklopují Severní ledový oceán – Kanadu, Dánsko (Grónsko), Norsko, Rusko a Spojené státy –, a průlivy, které se používají pro mezinárodní plavbu do a ze Severního ledového oceánu – Beringův průliv, Severozápadní průjezd, Severovýchodní průjezd / Severní mořskou cestu a průlivy

---

⁴⁶² Text Úmluvy OSN o mořském právu lze najít na <https://www.un.org>. – České znění lze najít např. na stránkách Zákony pro lidi. Pozn. překladatele.

Naresův, Davisův, Framský a Dánský (podrobnosti viz v příloze 2). Pevninské území dalších tří států zasahuje na sever od Severního polárního kruhu (66°33'39“) – Islandu, severního Švédska a severního Finska.

Pevninské území cirkumpolárních států na sever od Severního polárního kruhu konkrétně zahrnuje severní Aljašku, severní pevninskou část Kanady přiléhající k Beringovu moři (Severozápadní teritoria), Kanadské arktické ostrovy (které Kanada nazývá kanadské „arktické souostroví“⁴⁶³), Grónsko (Dánsko), Island, Špicberky (Norsko), severní Norsko, severní Švédsko, severní Finsko a ruská území Země Františka Josefa, Nová země, Severní země, ostrovy Anjou, Wrangelův ostrov⁴⁶⁴ a severní Sibiř.

Právní režim Severního ledového oceánu⁴⁶⁵

Severní ledový oceán zahrnuje jak národní vody a mezinárodní vody, tak mořské dno. Národní vody pobřežních států Severního ledového oceánu zahrnují vnitřní vody, teritoriální moře o šíři nejvýše 12 námořních mil a výlučnou ekonomickou zónu o šíři nejvýše 200 námořních mil od základních linií stanovených pobřežními státy v souladu s úmluvou UNCLOS.⁴⁶⁶

Mezinárodní vody v Severním ledovém oceánu zahrnují všechny vody za výlučnými ekonomickými zónami pobřežních států.⁴⁶⁷ Kontinentální šelf států s pobřežím u Severního ledového oceánu zahrnuje mořské dno a podloží podmořských oblastí za jejich teritoriálním mořem v přirozeném prodloužení jejich pevninského území až k vnějšímu okraji kontinentální šelfu nebo do vzdálenosti 200 námořních mil od základních linií, od nichž se měří šíře teritoriálního moře, pokud jeho vnější okraj nepřesahuje tuto vzdálenost.⁴⁶⁸ Mořské dno a podloží pod Sever-

⁴⁶³ Přestože je tato oblast souostrovím v geografickém slova smyslu, nenaplnuje definici souostrovního státu podle části IV UNCLOS, protože Kanada není ostrovní stát, a tudíž Kanada není oprávněna vyznačovat přímé základní linie ohraničující tyto prvky.

⁴⁶⁴ Ke statutu Wrangelova ostrova a dalších arktických ostrovů viz *Digest of United States Practice in International Law 2009*, ed. E. Wilcox, International Law Institute, Washington 2011, s. 463 [dále (rok) Digest] a <https://2009-2017.state.gov>.

⁴⁶⁵ Appendix 1. Dále viz D. R. Rothwell: *Arctic Ocean Shipping: Navigation, Security and Sovereignty in the North American Arctic*, Brill Research Perspectives Issue 1.3, Leiden – Boston: Brill 2018.

⁴⁶⁶ UNCLOS, články 3 a 57.

⁴⁶⁷ UNCLOS, článek 86. Všech pět států s pobřežím u Severního ledového oceánu si nárokuje výlučné ekonomické zóny v souladu s limitem 200 námořních mil.

⁴⁶⁸ UNCLOS, článek 76 (1).

ním ledovým oceánem za vnějším okrajem kontinentálního šelfu (tj. za hranicemi národní jurisdikce v Severním ledovém oceánu) tvoří „Oblast“ (*Area*) spravovanou Mezinárodním úřadem pro mořské dno.⁴⁶⁹

Plavba v Severním ledovém oceánu

Existují odlišná pravidla pro plavbu v různých námořních zónách, včetně zón v Severním ledovém oceánu, jak je uvedeno níže:

- Protože *vnitrozemské vody* spadají pod svrchovanost daného pobřežního státu, cizí plavidla nemají právo plavit se vnitrozemskými vodami a cizí letadla právo přeletu nad nimi bez svolení daného pobřežního státu.⁴⁷⁰
- *Teritoriální moře* spadá pod svrchovanost daného pobřežního státu, ale cizí plavidla mají právo pokojného proplutí těmito vodami a s tím spojené povinnosti. Toto právo se už nevztahuje na letadla, která nad teritoriálním mořem právo pokojného průletu vzdušným prostorem nemají.⁴⁷¹
- Naproti tomu ve *výlučné ekonomické zóně* daný pobřežní stát svrchovanost nemá; nad výlučnou ekonomickou zónou má však svrchovaná práva a jurisdikci. Cizí lodě a letadla mají, *inter alia*, svobodu plavby a přeletu.⁴⁷²
- Na *volném moři* se všechny státy, jak je popsáno v následujícím oddílu, těší, *inter alia*, svobodě plavby a přeletu.⁴⁷³

Pro *průlivy používané pro mezinárodní plavbu* existuje zvláštní plavební režim z jedné části volného moře nebo výlučné ekonomické zóny do jiné části volného moře nebo výlučné ekonomické zóny;⁴⁷⁴ jedná se o právo

469 UNCLOS, články 1 (1–2), 137 (2).

470 UNCLOS, článek 2 (1–2).

471 UNLOS, článek 2 (2) a 17–20. Práva a povinnosti pobřežního státu jsou stanoveny v článcích 24–26.

472 UNCLOS, články 56 a 58. Povinnosti pobřežních států a jiných států ve výlučných ekonomických zónách jsou stanoveny v článcích 56 (2) and 58 (3).

473 UNCLOS, článek 87.

474 Tato definice, stanovená v článku 37 UNCLOS, vychází z rozhodnutí Mezinárodního soudního dvora v případě průlivu Korfu, že rozhodujícím kritériem je „jeho geografická situace spojená dvou částmi volného moře a fakt, že je užíván pro mezinárodní plavbu“. Corfu Channel Case, [1949] ICJ Rep. 4, 28 (April 9), <https://www.icj-cij.org>. Soud zdůraznil, že test nelze spatřovat v objemu dopravy procházející průlivem nebo v tom, zda má pro mezinárodní plavbu větší, nebo menší význam. Soud poznamenal, že průliv Korfu je užitečnou, ale ne nutnou trasou pro mezinárodní mořskou dopravu. Id.

tranzitního proplutí.⁴⁷⁵ Právo tranzitního proplutí či přeletu je definováno jako „výkon svobody plavby či přeletu výlučně za účelem nepřerušovaného a rychlého tranzitu průlivem“. Úmluva stanoví povinnosti lodí a letadel během tranzitního proplutí či přeletu, zákony a předpisy, které mohou ve vztahu k tranzitnímu proplutí nebo přeletu přijímat státy sousedící s průlivem, a povinnosti států sousedících s průlivem.⁴⁷⁶ Právo pokojného proplutí či přeletu se vztahuje také na plavbu v těch vodách průlivu, v nichž se právo tranzitního proplutí či přeletu neuplatňuje.⁴⁷⁷ Několik průlivů, které se používají pro mezinárodní plavbu v Severním ledovém oceánu, je popsáno v příloze 2.

Svoboda moří

Článek 87 UNCLOS definuje „svobodu volných moří“ tak, že pro pobřežní i vnitrozemské státy zahrnuje *inter alia*:

- (a) svobodu plavby;
- (b) svobodu přeletu;
- (c) svobodu kladení podmořských kabelů a dálkových potrubí v souladu s částí VI [na kontinentálním šelfu];
- (d) svobodu budování umělých ostrovů a jiných zařízení povolených mezinárodním právem v souladu s částí VI [na kontinentálním šelfu];
- (e) svobodu rybolovu v souladu s podmínkami stanovenými v oddílu 2 [části VII o volných mořích];
- (f) svobodu vědeckého výzkumu v souladu s částmi VI [o výlučné ekonomické zóně] a XIII [o mořském vědeckém výzkumu].

Jak je stanoveno v článku 58, odstavci 1, všechny státy, ať pobřežní nebo vnitrozemské, požívají ve výlučné ekonomické zóně svobod zmíněných v článku 87, a sice svobod plavby, přeletu, kladení podmořských kabelů a potrubí, jakož i jiných způsobů využívání moře týkajících se těch svobod uznávaných mezinárodním právem, které jsou spojeny s provozem lodí, letadel, podmořských kabelů a potrubí a které jsou slučitelné s ostatními ustanoveními úmluvy UNCLOS. Odstavec 2 navíc

⁴⁷⁵ Je nesprávné označovat takové průlivy jako „mezinárodní průlivy“, protože právní status vod v takových průlivech není ovlivněn právem tranzitního proplutí. UNCLOS, článek 35.

⁴⁷⁶ UNCLOS, články 39, 42 a 44.

⁴⁷⁷ UNCLOS, článek 38 (2–3). Podobná právní situace existuje v souostrovních státech. UNCLOS, část IV. Žádné souostrovní státy však nesousedí se Severním ledovým oceánem.

stanoví, že články 88 až 115 a ostatní související pravidla mezinárodního práva se použijí na výlučnou ekonomickou zónu, pokud nejsou neslučitelná s částí V o výlučné ekonomické zóně.

Články 87 (2) a 58 (3) stanoví, že státy mají jak ve výlučných ekonomických zónách, tak na volném moři vykonávat svá práva a plnit své povinnosti s náležitým přihlédnutím k právům a povinnostem ostatních států.

Podobná ustanovení se objevují také v článku 2 Ženevské úmluvy o volném moři z roku 1958, kde jsou jednou ze 63 smluvních stran i Spojené státy.⁴⁷⁸ Úmluva se jasně a jednoznačně vyjadřuje o obecných zásadách mezinárodního práva.

Článek 86 stanoví, že tyto svobody neplatí pro teritoriální moře nebo vnitrozemské vody státu nebo souostroví vody souostrovního státu.

Ministerstvo obrany Spojených států definuje „svobodu moří“ následovně:

„Svoboda moří ... zahrnuje více než pouhou svobodu obchodních plavidel plavit se po mezinárodních mořských trasách ... Ministerstvo spojením ‚svoboda moří‘ označuje všechna práva, svobody a oprávněné způsoby využívání moře a vzdušného prostoru, včetně jejich využívání vojenskými loděmi a letadly, uznávané mezinárodním právem.“⁴⁷⁹

Podle Jonathana Odoma by ideální formulace pro popis svobody moří mohla znít takto: „svoboda moří, která zahrnuje všechna práva, svobody a způsoby využívání moří a vzdušného prostoru podle mezinárodního práva, tak jak jsou stanovena v Úmluvě OSN o mořském právu“.⁴⁸⁰

Význam svobody moří

Význam svobody moří byl uznán v Atlantické chartě z 14. srpna 1941, kterou podepsali americký prezident Franklin D. Roosevelt a britský

478 Text Ženevské úmluvy z roku 1958 o volném moři lze najít na <https://treaties.un.org>. – České znění je dispozici např. na stránkách Zákony pro lidi. Pozn. překladatele.

479 Ministerstvo obrany Spojených států, *The Asia-Pacific Maritime Security Strategy: Achieving US National Security Objectives in a Changing Environment* (2015), s. 2, www.defense.gov.

480 J. Odom: *Navigating Between Treaties and Tweets: How to Ensure Discourse about Maritime Freedom Is Meaningful*, *Ocean Development and International Law* 49, 1 (2018), s. 1, 23.

premiér Winston Churchill v předvečer druhé světové války.⁴⁸¹ Jednou z jejich společných zásad bylo, že „mír by měl umožnit všem lidem plavit se bez překážky po volných mořích a oceánech“.⁴⁸²

Národní bezpečnost všech přímořských států, včetně Spojených států, závisí na stabilním právním režimu, který zajišťuje svobodu plavby a svobodu přeletu v mezinárodních vodách. Tento režim, tak jak ho nastolila Úmluva OSN o mořském právu v roce 1982 – kterou po otevření k podpisu 10. prosince 1982 podepsalo 117 států a která je k 9. březnu 2020 ratifikována 167 státy a EU⁴⁸³ –, odráží pečlivě vyváženou rovnováhu mezi zájmy pobřežních a přímořských států. Úmluva OSN o mořském právu byla zčásti vyjednána s cílem zabránit plíživým jurisdikčním nárokům pobřežních států nebo hnutí za uzavírání oceánů. Jakkoli se zdá, že toto úsilí bylo do jisté míry úspěšné, je zřejmé, že mnoho států si nadále dělá nároky na omezování svobody pomocí celé řady prostředků, které nejsou v souladu s Úmluvou OSN o mořském právu ani s mezinárodním obyčejovým právem, které je závazné pro všechny státy.⁴⁸⁴ Stabilitu tohoto režimu, a to i v Severním ledovém oceánu, podkopávají nároky na výkon jurisdikce nebo zásahy do práv a svobod plavby, které jsou v rozporu s podmínkami Úmluvy OSN o mořském právu.

Pohled Spojených států na úmluvu o mořském právu

Politika Spojených států přijímá ustanovení Úmluvy OSN o mořském právu ve funkčním znění dohody z roku 1994, o provádění části XI Úmluvy o mořském právu, a Spojené státy jednají v souladu s nimi. Spojené státy nyní nejsou smluvní stranou Úmluvy, ale podporují její schválení

---

481 Jde o americký úhel pohledu, protože Spojené státy vstoupily do 2. světové války až 8. 12. 1941 – z našeho hlediska byla charta podepsána již v průběhu 2. světové války. Pozn. překladatele.

482 Text Atlantické charty je dostupný na <http://avalon.law.yale.edu>. – Cituji podle překladu Z. Veselý (ed.): *Světová politika 20. století v dokumentech (1900–1945)*, Praha: Vysoká škola ekonomická, 2000, s. 259–260, dostupné také online: <https://www.moderni-dejiny.cz/clanek/atlanticka-charta-14-8-1941/>. Pozn. překladatele.

483 <https://www.un.org>.

484 Viz J. Negroponte: Who Will Protect the Oceans? *State Department Bulletin*, říjen 1986, s. 41–43; R. W. Smith: Global Maritime Claims, *Ocean Development and International Law* 20 (1989), s. 83; a J. Ashley Roach: Today's Customary International Law of the Sea, *Ocean Development and International Law* 45 (2014), s. 239–259.

Senátem Spojených států. Navzdory řadě pokusů získat souhlas Senátu menšina amerických senátorů její schválení nadále blokuje.⁴⁸⁵

Jak se uvádí v dokumentu Ministerstva obrany z roku 2015 *Strategie bezpečnosti na moři v Asii a Tichém oceánu*:

Svoboda moří je ... nezbytná pro zajištění přístupu v případě krizí. Konflikty a katastrofy mohou ohrožovat zájmy Spojených států i zájmy našich regionálních spojenců a partnerů. Ministerstvo obrany se proto zavázalo zajišťovat svobodný a volný přístup k moři, a chránit tak stabilní ekonomický řád, který slouží všem národům v oblasti Asie a Tichého oceánu tak dobře tak dlouhou dobu, a udržovat schopnost ozbrojených sil Spojených států reagovat podle potřeby.⁴⁸⁶

Podobně se v Národní bezpečnostní strategii Spojených států z roku 2017 uvádí:

ZAJISTIT, ABY SPOLEČNÉ DOMÉNY ZŮSTALY VOLNÉ: Spojené státy budou hrát vedoucí roli a poskytovat technologie při utváření a správě společných domén – vesmíru, kyberprostoru, vzduchu a moře – v rámci mezinárodního práva. Spojené státy podporují mírové řešení sporů podle mezinárodního práva, ale využijí všechny své mocenské nástroje k obraně zájmů USA a k tomu, aby zajistily, že společné domény zůstanou volné.⁴⁸⁷

Pohled Kanady

Todd Bonnar, vysoký důstojník kanadského námořnictva v Centru excelence pro řízení mnohonárodních společných operací vedených z moře v Norfolku ve Virginii, se zabývá otázkou, co zatěžuje svobodu moří a jaké dopady na Arktidu má fakt, že Čína, Írán a Rusko se snaží

⁴⁸⁵ Detaily: Úřad pro záležitosti oceánů a polárních oblastí Ministerstva zahraničí Spojených států, Úmluva o mořském právu, <https://www.state.gov>.

⁴⁸⁶ Ministerstvo obrany Spojených států, *The Asia-Pacific Maritime Security Strategy*, s. 2. Toto téma se objevilo v: Spojený sbor náčelníků štábů, *The National Military Strategy of the United States of America 2011: Redefining Americas Military Leadership*, únor 2011, s. 3 a 9, citováno na s. 4–5 třetího vydání J. Ashley Roach – Robert W. Smith: *Excessive Maritime Claims*, Leiden: Martinus Nijhoff 2012.

⁴⁸⁷ Národní bezpečnostní strategie Spojených států amerických, prosinec 2017, s. 41, <https://www.whitehouse.gov>.

„vybudovat/upevnit moc a nově definovat mezinárodní námořní normy“, zejména UNCLOS. Poukazuje na to, že se Čína „pokouší racionalizovat a potvrdit kontrolu nad 80 až 90 procenty Jihočínského moře“, na ambice Íránu kontrolovat Hormuzský průliv a ruskou kontrolu Kerčského průlivu, která znamená, že se Rusko snaží „přepsat pravidla v Azovském moři“ a že o totéž může potenciálně usilovat v Černém, Baltském a Ochotském moři. Zaměřuje se na nutnost důkladného situačního povědomí na moři, aby bylo možné těmto hrozbám čelit. Správně poznamenává a následně varuje:

Světové oceány a moře tvoří jedno vzájemně propojené vodstvo. Námořní státy musí vycházet z principu, že stejně tak nedělitelná je svoboda moří. Jestliže se námořní společenství obecně vzdá svých přirozených svobod v globálních sdílených statcích jediného vodstva ve snaze vyhovět predátorskému pobřežnímu státu, jakým je Čína, hrozí celosvětovému námořnímu společenství nebezpečí, že nějaký jiný silný pobřežní stát vznese podobné nároky na jiné strategické vodní cesty.⁴⁸⁸

Tyto postřehy platí pro Severní ledový oceán stejně jako pro jakékoli jiné místo.

Čínské a ruské pokrytectví

Čína i Rusko mají námořnictvo, které se plaví v otevřených vodách a těží z pravidel kodifikovaných v Úmluvě OSN o mořském právu. Pravidelně se zavazují k dodržování těchto pravidel tím, že se připojují ke každoročním výzvám Valného shromáždění OSN adresovaným státům, které jsou smluvními stranami, aby přizpůsobily své námořní nároky požadavkům Úmluvy OSN o mořském právu,⁴⁸⁹ a dále společnému prohlášení Spojených států a Sovětského svazu z roku 1989 o pravidlech mezinárodního

488 Kapitán T. Bonnar, MSC, CD, Opinion: Maritime Freedom & the Global Commons, *Marine-Link*, 18. 3. 2020, <https://www.marinelink.com>.

489 Každoroční rezoluce Valného shromáždění OSN o oceánech a mořském právu, naposledy A/RES/74/19, 10. 12. 2019, odst. 4: „Vyzývá státy, aby harmonizovaly své vnitrostátní právní předpisy s ustanoveními Úmluvy a, kde to je možné, s příslušnými dohodami a nástroji, aby zajistily důsledné uplatňování těchto ustanovení a aby rovněž zajistily, že žádné deklarace nebo prohlášení, která učinily nebo učiní při podpisu, ratifikaci nebo přistoupení k Úmluvě, nebudou mít za cíl vyloučit nebo modifikovat právní účinky vyplývající z ustanovení Úmluvy při aplikaci na daný stát, a že jakékoli takové deklarace nebo prohlášení odvolají.“

práva, jimiž se řídí právo pokojného proplutí,⁴⁹⁰ a společnému čínsko-ruskému prohlášení z roku 2016 o podpoře mezinárodního práva.⁴⁹¹ V roce 2018 Čína prohlásila, že je „státem blízkým Arktidě“ a že jejím cílem je se aktivně a v souladu s právem podílet na záležitostech týkajících se Arktidy.⁴⁹² Jejich skutečné chování v Jihočínském moři, na které konkrétně upozornila kanadská strana a které je považováno za znepokojivé, je však v rozporu s těmito deklarovanými závazky. Pokrytectví Číny nemůže být zjevnější.

Budoucí Severní ledový oceán

V roce 2040 bude možná Severní ledový oceán v létě bez ledu, jak někteří předpovídají. Pokud tomu tak bude, zvýší se potřeba svobody plavby ve vnitrostátních i mezinárodních vodách Severního ledového oceánu. Je možné, že do té doby bude vyřešen americko-kanadský spor o to, kudy má být vedena jejich námořní hranice v Beaufortově moři a severně od něj (popsaný v dodatku 3). Kromě toho je možné, že budou vyřešeny všechny nároky arktických pobřežních států vznesené podle Úmluvy OSN o mořském právu ve věci rozšířených kontinentálních šelfů (popsané v dodatku 4). Budou tak vyřešeny otázky vlastnictví a rozsahu svrchovanosti nad mořským dnem a podložím v oblasti Severního ledového oceánu, a tedy hranice „Oblasti“ ve střední části Severního ledového oceánu.

Naopak situace v Severozápadním průjezdu zůstane pravděpodobně stejná. Kanada bude nadále tvrdit, že vody Severozápadního průjezdu jsou její vnitřní vody, a bude se tam snažit omezovat práva plavby navzdory námitkám Spojených států a dalších přímořských států, že Severozápadní průjezd zahrnuje průlivy používané pro mezinárodní plavbu (podrobnosti viz v dodatku 2).

490 Společné prohlášení Spojených států a Sovětského svazu, s jednotnou interpretací pravidel mezinárodního práva pro právo pokojného proplutí, 23. 9. 1989, UN, *Law of the Sea Bulletin*, s. 14, na s. 12–13 (prosinec 1989), <https://www.un.org>.

491 Prohlášení Čínské lidové republiky a Ruské federace o podpoře mezinárodního práva, které podepsali ministři zahraničních věcí obou zemí v Pekingu 25. 6. 2016, odst. 9, dostupné na adrese <http://www.fmprc.gov.cn>, které „zdůraznilo důležitou úlohu Úmluvy OSN o mořském právu z roku 1982 při dodržování vlády práva ve vztahu k aktivitám v oceánech. Je nanejvýš důležité, aby ustanovení této univerzální smlouvy byla důsledně uplatňována, a to takovým způsobem, který nenarušuje práva a oprávněné zájmy států, které jsou smluvními stranami úmluvy, a neohrožuje integritu právního řádu nastoleného Úmluvou“.

492 Informační úřad Čínské státní rady, China's Arctic Policy, 26. 1. 2018, <http://english.www.gov.cn>.

Na druhé straně Rusko bude i nadále podporovat intenzivnější využívání Severní mořské cesty a možná se bude nadále snažit uvádět její právní režim do souladu s mezinárodním mořským právem (podrobnosti, včetně perspektivy Spojených států, viz v dodatku 2).

Konečně je možné, že Spojené státy do roku 2040 přistoupí k Úmluvě OSN o mořském právu, zejména pokud bude prezident Spojených států aktivně naléhat na Senát, aby rozhodl v její prospěch. Kdyby se Spojené státy staly smluvní stranou, pak by se o tuto Úmluvu větší měrou opíraly ve svých sporech s jinými státy jako Čína, které odmítají akceptovat argumentaci Spojených států s odkazem na Úmluvu, protože Spojené státy nejsou její smluvní stranou. Pokud by se smluvní stranou staly, posílilo by to jejich vliv v Arktické radě a mezinárodních organizacích, pro jejichž činnost má Úmluva zásadní význam.

Dodatek 1: Právní režim Severního ledového oceánu

Severní ledový oceán a jeho pobřežní státy se řídí Úmluvou OSN o mořském právu a dalšími prameny zmíněnými níže. Cirkumpolární státy – Kanada, Dánsko (Grónsko), Norsko a Rusko – jsou smluvními stranami Úmluvy. Spojené státy nejsou smluvní stranou Úmluvy, ale uznávají tradiční způsoby aplikace jejich ustanovení jako mezinárodní obyčejové právo, které je pro Spojené státy závazné. Ostatní státy s pevninským územím severně od Severního polárního kruhu jsou rovněž smluvními stranami Úmluvy OSN o mořském právu.

Jako všechny pobřežní státy mají i arktické pobřežní státy v Severním ledovém oceánu nárok na teritoriální moře o šíři 12 námořních mil, přílehlou zónu o šíři 24 námořních mil a výlučnou ekonomickou zónu o šířce 200 námořních mil. Na tyto tři mořské zóny vznesly nárok všechny státy.

Podmořské oblasti Arktidy se skládají z kontinentálního šelfu a hlubokého mořského dna Severního ledového oceánu. Kontinentální šelf je přirozeným prodloužením pevniny do vzdálenosti 200 námořních mil automaticky – a za hranici 200 námořních mil, pokud jsou naplněna kritéria článku 76 Úmluvy OSN o mořském právu. Podle práva má každý z pobřežních států kontinentální šelf.⁴⁹³ Hluboké mořské dno je mořské dno za kontinentálním šelfem pobřežních států a je známé jako

---

493 UNCLOS, článek 77 (3).

„Oblast“.⁴⁹⁴ Je pravděpodobné, že existuje jedna nebo více částí mořského dna pod střední částí Severního ledového oceánu, ale rozsah těchto částí teprve bude třeba stanovit a budou muset být delimitovány od prodloužených kontinentálních šelfů pobřežních států (viz dodatek 4).

V arktických vodách se nacházejí čtyři oblasti volného moře: volné moře střední části Severního ledového oceánu, Donutova díra ve střední části Beringova moře, Banánová díra v Norském moři a Smyčka v Barentsově moři.⁴⁹⁵

Prameny práva pro Severní ledový oceán

Existuje celá řada pramenů mezinárodního práva, které lze aplikovat na Severní ledový oceán, a které, což je ještě důležitější, mohou sloužit posilování bezpečnosti, ochrany životního prostředí a bezpečné plavby v Severním ledovém oceánu.⁴⁹⁶ Spojené státy tak nejsou přesvědčeny o tom, že je nezbytné vytvořit pro Arktidu nový komplexní právní režim, ani že v Arktidě existuje nebezpečí ozbrojeného konfliktu, jak někteří naznačují.⁴⁹⁷

Pět cirkumpolárních států tento úhel pohledu sdílí. Jejich představitelé se na politické úrovni setkali v Ilulissatu v Grónsku ve dnech 27.–29. 5. 2008 a přijali prohlášení, jehož část zní:

⁴⁹⁴ UNCLOS, článek 1 (1).

⁴⁹⁵ Viz obrázek 2.2 v E. Molenaar: *The Arctic, the Arctic Council, and the Law of the Sea*, in: *Governance of Arctic Shipping: Balancing Rights and Interests of Arctic States and User States*, ed. Robert C. Beckman et al., Leiden – Boston: Brill 2017, s. 28.

⁴⁹⁶ H. Correll: *Reflections on the Possibilities and Limitations of a Binding Legal Regime for the Arctic*, promluvy na Arctic Frontiers, Tromsø: Balancing human use and ecosystem protection, 22. 1. 2007, Tromsø, Norsko, nepublikovaný text, který má k dispozici autor; Currie: *Sovereignty and Conflict in the Arctic Due to Climate Change: Climate Change and the Legal Status of the Arctic Ocean*, 5. 8. 2007, <http://www.globelaw.com>; D. Rothwell – S. Kaye: *Law of the sea and the polar regions*, *Marine Policy* 18 (1994), s. 41–58; a D. Rothwell: *Arctic Ocean Shipping: Navigation, Security and Sovereignty in the North American Arctic*, Brill Research Perspectives, číslo 1. 3. 2017, Leiden – Boston: Brill 2018.

⁴⁹⁷ Borgeron, *Arctic Meltdown: The Economic and Security Implications of Global Warming*, *Foreign Affairs*, březen–duben 2008, <https://www.foreignaffairs.com>. 9. 10. 2008 Evropský parlament přijal usnesení o správě Arktidy, v jehož bodu 15 vyzývá k jednání o mezinárodní smlouvě o ochraně Arktidy, <http://www.arcticparl.org>. Rusko s tím nesouhlasilo: „mediální hodnocení možné agrese v Arktidě, a dokonce třetí světové války jsou považována za krajně alarmistická a provokativní“. Prohlášení velvyslance Antona Vasiljeva citované v dokumentu *Russia Says Media Reports on Possible Arctic Conflict ‚alarmist‘*, Russian News and Information Agency RIA Novosti, nepublikovaný text, který má k dispozici autor.

Pět pobřežních států má na základě své svrchovanosti, svrchovaných práv a jurisdikce v rozsáhlých oblastech Severního ledového oceánu jedinečné postavení, díky němuž se mohou zabývat těmito možnostmi a problémy. V této souvislosti připomínáme, že na Severní ledový oceán se vztahuje extenzivní mezinárodní právní rámec, tak jak byl projednán našimi zástupci na setkání vysokých představitelů v Oslu ve dnech 15. a 16. října 2007.⁴⁹⁸ Konkrétně zejména mořské právo garantuje důležitá práva a povinnosti týkající se vymezení vnějšího okraje kontinentálního šelfu, včetně zaledněných oblastí, svobody plavby, mořského vědeckého výzkumu a dalších způsobů využívání moře. Nadále plně podporujeme tento právní rámec a řádné vypořádání všech vzájemně si konkurujících nároků.

Tento rámec poskytuje pevný základ pro odpovědnou správu tohoto oceánu pěti pobřežními státy a dalšími uživateli, s pomocí implementace a aplikace příslušných ustanovení na vnitrostátní úrovni. Nevidíme proto potřebu vypracovat nový komplexní mezinárodní právní režim pro správu Severního ledového oceánu. Budeme držet krok s vývojem situace v Severním ledovém oceánu a nadále uplatňovat příslušná opatření.

Rozsáhlý právní rámec, který na Severní ledový oceán už lze aplikovat, zahrnuje:

- Mořské právo, tak jak je zformulováno v Úmluvě OSN o mořském právu, která, jak bylo popsáno výše, umožňuje pobřežním státům vznášet nárok na teritoriální moře, výlučné ekonomické zóny, šelf do vzdálenosti 200 mil,⁴⁹⁹ a šelf za hranicí 200 mil tam, kde jsou splněna kritéria článku 76.⁵⁰⁰ Kromě toho Úmluva zajišťuje práva a povinnosti

⁴⁹⁸ Norské ministerstvo zahraničí vydalo následující tiskovou zprávu s popisem tohoto setkání: „Na pozvání norské vlády se zástupci pěti pobřežních států s pobřežím u Severního ledového oceánu – Kanady, Dánska, Norska, Ruské federace a Spojených států amerických – ve dnech 15. a 16. 10. 2007 sešli na úrovni vysokých úředníků v norském Oslu k neformálnímu jednání. Účastníci vzali na vědomí nejnovější vědecké údaje, které naznačují, že Severní ledový oceán stojí na prahu významných změn, zejména dopadu tání ledu na zranitelné ekosystémy, na živobytí místních obyvatel a na potenciální využívání přírodních zdrojů. V této souvislosti připomněli možnost použít na Severní ledový oceán rozsáhlý právní rámec, zejména také mořského práva. Diskutovali zejména o aplikaci a vnitrostátní implementaci mořského práva ve vztahu k ochraně mořského prostředí, svobodě plavby, mořskému vědeckému výzkumu, stanovení vnějších hranic svých kontinentálních šelfů. Jednali o spolupráci na těchto a dalších tématech. Zdůraznili rovněž závazek svých států pokračovat ve vzájemné spolupráci a ve spolupráci s dalšími zainteresovanými státy, včetně vědeckého výzkumu.“ Text tiskové zprávy je k dispozici na adrese <https://www.regjeringen.no>.

⁴⁹⁹ UNCLOS, článek 57.

⁵⁰⁰ UNCLOS, článek 76.

při proplutí pro plavidla plující pod cizí vlajkou,⁵⁰¹ svobodu volných moří⁵⁰² a režim pro mořský vědecký výzkum.⁵⁰³

- Několik dohod přijatých pod záštitou Arktické rady, které se vztahují k Arktidě, včetně Dohody o spolupráci v oblasti leteckého a námořního pátrání a záchrany v Arktidě z roku 2011,⁵⁰⁴ Dohody o spolupráci při mořském znečištění ropou, připravenosti a reakci v arktické oblasti z roku 2013,⁵⁰⁵ Dohody o rozšíření spolupráce v oblasti mořského vědeckého výzkumu v Arktidě z roku 2017⁵⁰⁶ a Dohody o rybolovu v Arktidě z roku 2018.⁵⁰⁷
- Různé dohody Mezinárodní námořní organizace o bezpečnosti plavby a prevenci znečišťování moří se jednoznačně vztahují na Severní ledový oceán (např. dohoda SOLAS, MARPOL a její dodatky o znečišťování z plavidel ve znění Polárního předpisu), Londýnská úmluva/protokol o odkládání odpadů v oceánu.
- Různé dohody týkající se ovzduší, které nepřímo chrání Arktidu, jako je Úmluva o dálkovém znečišťování ovzduší přesahujícím hranice států z roku 1979, Montrealský protokol o ozonové vrstvě z roku 1987, Rámcová úmluva OSN o změně klimatu z roku 1997, Úmluva o postupu předchozího souhlasu pro určité nebezpečné chemické látky a pesticidy v mezinárodním obchodu 1998 a Úmluva o persistentních organických polutantech z roku 2001.

Měkké právo

Existuje takzvané „měkké právo“, které lze aplikovat na činnosti v Severním ledovém oceánu, včetně pokynů Mezinárodní námořní organizace a Arktické rady.

501 UNCLOS, články 17–26 (teritoriální moře), část III, Průlivy používané pro mezinárodní plavbu.

502 UNCLOS, články 58 a 87.

503 UNCLOS, články 245–257.

504 Dohoda o spolupráci v oblasti leteckého a námořního pátrání a záchrany v Arktidě, která byla podepsána v Nuuku 12. 5. 2011, vstoupila v platnost 19. 1. 2013, TIAS 13-119, International Legal Materials 50 (2011), s. 1119, <https://www.state.gov>.

505 Dohoda o spolupráci při mořském znečištění ropou, připravenosti a reakci v arktické oblasti, s dodatky, 15. 5. 2013, TIAS 16-325, vstoupila v platnost 5. 3. 2016, <https://www.state.gov>.

506 Dohoda o rozšíření mezinárodní vědecké spolupráce v Arktidě, s dodatky, 11. 5. 2017, TIAS 18-523, vstoupila v platnost 23. 5. 2018, <https://www.state.gov>.

507 Dohoda o prevenci neregulovaného rybolovu na volném moři ve střední části Severního ledového oceánu, podepsaná 1. 10. 2018, dosud nevstoupila v platnost, <https://eurlex.europa.eu>.

K aplikovatelným pokynům Mezinárodní námořní organizace patří Pokyny pro lodě provozované v zaledněných arktických vodách (2002), Rozšířené pokyny pro plánování pro nepředvídané situace lodí pro osobní dopravu operující v oblastech bez zázemí pátrání a záchranu (2006), Pokyny pro plánování plaveb lodí pro osobní dopravu operujících ve vzdálených oblastech (2007), Pokyny Arktické rady pro činnosti spojené s těžbou ropy a zemního plynu na moři v Arktidě (2009).

Pokyny Arktické rady pro činnosti spojené s těžbou ropy a zemního plynu na moři v Arktidě doporučují dobrovolné normy, osvědčené postupy v oblasti technologií a ochrany životního prostředí a regulační kontroly pro těžbaře ropy a zemního plynu na moři v Arktidě. Pokyny byly navrženy tak, aby byly v souladu s předpisy USA pro těžbu na moři. Ministerstvo vnitra USA / Námořní služba pro obchodní lodě zveřejňují pokyny na svých internetových stránkách, zjevně je uplatňují a doporučují jejich používání novým těžbařům v Arktidě. Grónsko, jak se zdá, vyžaduje, aby se s nimi seznámili potenciální držitelé povolení; Rusko uvedlo, že doporučuje nájemcům, aby si je přečetli. Jiná pracovní skupina Arktické rady (Program monitorování a vyhodnocování v Arktidě) vydala v roce 2007 Posouzení aktivit těžby ropy a plynu v Arktidě.

Dodatek 2: Průlivy používané pro mezinárodní plavbu v Severním ledovém oceánu

Je sedm průlivů, které se používají pro mezinárodní plavbu v Severním ledovém oceánu: Beringův průliv, Severovýchodní průjezd, Severozápadní průjezd a průlivy Naresův, Davisův, Framský a Dánský. Prvními třemi z tohoto seznamu se budeme detailně zabývat v následujícím výkladu.

Beringův průliv

Beringův průliv je jedním z mnoha průlivů používaných pro mezinárodní plavbu teritoriálním mořem z jedné části volného moře nebo výlučné ekonomické zóny do jiné části volného moře nebo výlučné ekonomické zóny. Tranzit takovýmito průlivy podléhá právnímu režimu tranzitního proplutí či přeletu.⁵⁰⁸ Lodě a letadla všech států, včetně válečných lodí

⁵⁰⁸ UNCLOS, článek 37.

a vojenských letadel, požívají podle mezinárodního práva práva pokojného proplutí či přeletu takovými průlivy.⁵⁰⁹

Beringův průliv se rozkládá mezi Děžňovým mysem v Čukotském autonomním okruhu v Rusku, který je nejvýchodnějším bodem asijského kontinentu (169°43' západní délky), a mysem prince Waleského na Aljašce ve Spojených státech, který je nejzápadnějším bodem severoamerického kontinentu (168°05' západní délky), široký přibližně 51 námořních mil a nachází se na zeměpisné šířce přibližně 65°40' severní šířky, kousek jižně od Severního polárního kruhu. Jeho průměrná hloubka je 98–160 stop.⁵¹⁰ Uprostřed tohoto průlivu se nacházejí Diomedovy ostrovy: Velký Diomedes na ruské straně a Malý Diomedes na americké straně Mezinárodní datové hranice a námořní hranice.⁵¹¹ Tyto ostrovy jsou od sebe vzdáleny zhruba 2,4 námořní míle.⁵¹² Lodě tak za normálních okolností proplovávají východně od Malého Diomeda nebo západně od Velkého Diomeda. Východní část průlivu mezi Malým Diomedem a mysem prince Waleského a západní část průlivu mezi Velkým Diomedem a Děžňovým mysem jsou široké zhruba 22,5 námořní míle.⁵¹³

V *Hodnocení námořní lodní dopravy v Arktidě* z roku 2009 se uvádí:

V současné době nejsou v oblasti Beringova průlivu zavedena žádná opatření pro směrování lodní dopravy. S tím, jak poroste objem lodní dopravy, bude možná nutné v oblasti zavést Systém odděleného provozu (Traffic Separation Scheme, TSS). Ve vodách Beringova průlivu v současné době nexistuje žádná aktivní Služba pro lodní dopravu (Vessel Traffic Service, VTS) ani jiný systém řízení lodního provozu. Kapacita Palubního automatizovaného identifikačního systému (Shipboard Automated Identification System, AIS) je v současné době omezená.⁵¹⁴

Ruská federace a Spojené státy jakožto státy sousedící s Beringovým průlivem mají společný zájem na bezpečnosti plavby Beringovým

509 B. Oxman: Transit of Straits and Archipelagic Waters by Military Aircraft, *Singapore Year Book of International Law*, sv. 4, (2000), s. 377.

510 http://en.wikipedia.org/wiki/Bering_Strait.

511 Dohoda mezi Spojenými státy americkými a Svazem sovětských socialistických republik o námořní hranici, 1. 6. 1990.

512 http://en.wikipedia.org/wiki/Diomedes_Islands.

513 Měření uváděné Google Earth. Dále viz D. R. Rothwell, Canada and the United States, in: *Governance of Arctic Shipping*, ed. Robert C. Beckman et al., s. 217, 221–223, 240–243, 244.

514 Arktická rada, *Hodnocení námořní dopravy v Arktidě* (Tromsø, 2009), s. 109, <https://oaaarchive.arctic-council.org>.

průlivem. Mezinárodní dohoda o ochraně lidského života na moři, kapitola V/10, odstavec 5, vyžaduje, aby:

V případě, že má jedna nebo více vlád na určité oblasti společný zájem, formulovaly společný návrh vytyčení a používání systému směřování v dané oblasti na základě vzájemné dohody. Po obdržení takového návrhu a před pokračováním v jeho projednávání za účelem přijetí [Mezinárodní námořní] organizace [IMO] zajistí, aby podrobnosti takového návrhu byly sděleny vládám, které mají na dané oblasti společný zájem, včetně zemí v blízkosti navrhovaného systému směřování lodí.⁵¹⁵

Vzhledem k tomu, že širše východního i západního průjezdu dosahuje necelých 24 námořních mil, platí v těchto průlivech (a přístupech k nim) režim tranzitního proplutí či přeletu. Článek 41, odstavec 5 Úmluvy OSN o mořském právu v důsledku toho požaduje:

Jde-li o průliv, kde jsou navrhovány námořní koridory nebo systémy odděleného provozu procházející vodami dvou nebo více států, které hraničí s průlivem, jsou dotčené státy povinny spolupracovat při formulování návrhu a konzultovat jej s příslušnou mezinárodní organizací.⁵¹⁶

Mezinárodní námořní organizace schválila následující návrhy opatření Ruska a Spojených států pro směřování lodí v Beringově moři a Beringově průlivu:

515 Pokyny k získání souhlasu Mezinárodní námořní organizace pro opatření související se směřováním lodí jsou obsaženy v publikaci Mezinárodní námořní organizace *Směřování lodí (Ships' Routing)*, která byla poprvé přijata v roce 1973 a následně v průběhu let pozměňována. Publikace definuje různé typy opatření při směřování: „Doporučená trasa“ (*recommended route*) je trasa neurčité šířky v zájmu snadného tranzitu lodí, která je často vyznačena středovými bójemi. „Doporučená dráha“ (*recommended track*) je trasa, která byla speciálně prověřena, aby se v rámci možností zajistilo, že bude bezpečná, a podél ní se plavidlům doporučuje se plavit. „Systém odděleného provozu“ je opatření při vytyčování tras, jehož cílem je vhodnými prostředky a zřízením systému dopravních pruhů (*traffic lanes*) oddělit oba směry dopravy. *Viz Federal Register 75*, s. 68569, 8. listopadu 2010.

516 Mezinárodní právo povoluje uplatňování systému povinného hlášení lodí pouze za dvou okolností: jednostranně jako podmínku vstupu do přístavu a na základě schválení Mezinárodní námořní organizací v souladu s pravidlem V/11 úmluvy SOLAS, Obecná ustanovení o lodních trasách, rezolucí Mezinárodní námořní organizace A.826 (19), MSC.43 (64) ve znění rezolucí MSC.111 (73) a MSC.189 (79) a oběžníku MSC 1060 a dod. 1 ze dne 26. 5. 2006, Poznámka k pokynům pro přípravu návrhů týkajících se systémů pro určování lodních tras a systémů hlášení lodí, kdy posledně jmenovaný dokument je dostupný na adrese <http://www.imo.org>.

- Pět oblastí, jimž je třeba se vyhnout, v oblasti Aleutských ostrovů.⁵¹⁷
- Obousměrné trasy, šest oblastí, v nichž platí princip předběžné opatrnosti, a oblasti, jimž je třeba se vyhnout, v Beringově moři a Beringovu průlivu, s účinností od 1. prosince 2018.
- Trasy na hlubokém moři, doporučené trasy a oblasti, kde platí princip předběžné opatrnosti, v okolí Kattegatu, s účinností od 1. července 2020.⁵¹⁸

Všechna tato opatření platí pro lodě s hrubou tonáží 400 a více tun a mají charakter doporučení.

Severovýchodní průjezd

Severovýchodní průjezd se nachází v Severním ledovém oceánu mezi Barentsovým mořem a Čukotským mořem severně od Ruska a zahrnuje průliv Dmitrije Laptěva a Sannikovův průliv.⁵¹⁹ Tu část průjezdu, která se nachází v ruských vodách, označuje Rusko jako Severní mořskou cestu.

V roce 1998 Rusko přijalo federální zákon o mezinárodních mořských vodách, teritoriálním moři a přilehlé zóně Ruské federace.⁵²⁰ Článek 14 tohoto zákona, nazvaný Plavba po vodních cestách Severní mořské cesty, stanoví:

Plavba vodními cestami Severní mořské cesty, historické národní jednotné dopravní tepny Ruské federace v Arktidě, včetně průlivů Vilkického, Šokalského, Dmitrije Laptěva a Sannikovského, má probíhat v souladu s tímto federálním zákonem, dalšími federálními zákony, mezinárodními smlouvami, jejichž je Ruská federace smluvní stranou, a předpisy o plavbě vodními cestami Severní mořské cesty, které schválila vláda Ruské federace a které byly zveřejněny v *Oznámeních pro námořníky*.

⁵¹⁷ MSC 95/22, Zpráva Výboru pro bezpečnost na moři na jeho 95. zasedání, s. 50, paragrafy 11.2–11.3 pro šíření prostředky SN.1/Circ.331.

⁵¹⁸ MSC 99/22, Zpráva Výboru pro bezpečnost na moři na jeho 99. zasedání, paragrafy 12.3.3 a 12.3.4.

⁵¹⁹ Viz W. E. Butler: *Northeast Arctic Passage*, Alphen aan den Rijn: Sijthoff & Noordhoff 1978. Část diplomatické korespondence citované níže vyšla v United States Responses to Excessive National Maritime Claims, *Limits of the Seas*, č. 112 (1992), s. 71–73, <https://www.state.gov>.

⁵²⁰ Federální zákon o vnitřních mořských vodách, teritoriálním moři a přilehlé zóně Ruské federace, přijatý Státní dumou 16. 7. 1998 a schválený Federální radou 17. 7. 1998, <https://www.un.org>. Zákon se dost přísně drží příslušných ustanovení úmluvy o mořském právu včetně ustanovení o základních liniích obsažených v článku 4 zákona.

Relevantními mezinárodními smlouvami, jejichž je Rusko smluvní stranou, je samozřejmě Úmluva OSN o mořském právu a různé úmluvy a předpisy Mezinárodní námořní organizace včetně závazného Polárního předpisu.

V roce 2012 prezident Putin podepsal federální zákon, kterým se mění tři dřívější zákony a který se zároveň stal právním základem pro Pravidla plavby ve vodní oblasti Severní mořské cesty z roku 2013.⁵²¹ V roce 2017 Rusko svůj rozsáhlý systém regulace plavby na Severní mořské cestě revidovalo.⁵²²

29. května 2015 Spojené státy doručily Ruské federaci kvůli revidovanému systému regulace Severní mořské cesty diplomatickou nótu. V nótě jsou uvedeny námitky Spojených států proti těm aspektům systému, které jsou v rozporu s mezinárodním právem, včetně požadavku získat ruské povolení ke vstupu a tranzitu výlučnou ekonomickou zónou a teritoriálním mořem; přetrvávající klasifikace mezinárodních průlivů, které jsou součástí Severní mořské cesty, jako vnitřních vod; a faktu, že nejsou výslovně stanoveny výjimky pro pravidla se svrchovanou imunitou. Nóta rovněž vyzývá Rusko, aby předložilo příslušné aspekty svého systému k posouzení a schválení Mezinárodní námořní organizaci. Text této diplomatické nóty zasláné Ruské federaci zní takto:

Vláda Spojených států amerických bere na vědomí, že vláda Ruské federace schválila legislativu a předpisy za účelem regulace námořní dopravy v oblasti označované jako Severní mořská cesta. Spojené státy americké vyjadřují podporu cílům tohoto právního rámce pro Severní mořskou cestu v oblasti bezpečnosti plavby a ochrany životního prostředí a oceňují zájem Ruské federace o podporu bezpečné plavby a ochranu mořského prostředí v Arktidě. Vzhledem k tomu, že se podmínky v Arktidě nadále

521 <http://www.nsr.a.ru>; J. Solski: Russia, in: *Governance of Arctic Shipping*, ed. Robert C. Beckman et al., s. 173, 180–82, 184–216. Dále viz E. Franckx: The ‚New‘ Arctic Passages and the ‚Old‘ Law of the Sea, in: *Jurisdiction over Ships: Post-UNCLOS Developments in the Law of the Sea*, ed. H. Ringbom, Leiden – Boston: Brill 2015, s. 194–216.

522 Patří mezi ně Pravidla pro plavbu na mořských cestách Severní mořské cesty, 1990; Pravidla pro řízení lodí na Severní mořské cestě s doprovodem ledoborců, 1996; Požadavky na konstrukci, vybavení a zásobování plavidel plavících se po Severní mořské cestě; a Průvodce pro plavbu po Severní mořské cestě, 1996. O slučitelnosti těchto jednostranných ruských právních dokumentů s mezinárodním právem se debatovalo v mezinárodním měřítku. Viz passim R. Douglas Brubaker: *The Russian Arctic Straits*, The Hague: Nijhoff 2005; E. Franckx: The Legal Regime of Navigation in Russian Arctic, *Journal of Transnational Law and Policy* 18, 2 (2010), s. 327, a souhrn v publikaci vydané The Ship and Ocean Foundation, *The Northern Sea Route: The Shortest sea route linking East Asia and Europe*, Tokio, 2001, s. 85–86, <https://www.spf.org>.

mění a objem lodní dopravy roste, musí arktické pobřežní státy uvažovat o tom, jak tuto zranitelnou oblast nejlépe chránit a uchovat.

Spojené státy však upozorňují na své obavy, že tento rámec pro Severní mořskou cestu je v rozporu s důležitými zásadami mořského práva v oblasti svobod plavby, a doporučují, aby Ruská federace předložila svůj systém navržený pro Severní mořskou cestu ke schválení Mezinárodní námořní organizaci.

V prvé řadě je třeba uvést, že vzhledem k tomu, že právní rámec pro Severní mořskou cestu nadále vychází z názoru Ruské federace, že určité průlivy používané pro mezinárodní plavbu po Severní mořské cestě jsou vnitřními vodami Ruské federace, Spojené státy znovu vznášejí své dřívější námitky proti takovéto charakteristice. Spojené státy rovněž berou na vědomí, že uvedená legislativa popisuje Severní mořskou cestu jako historicky vzniklou národní dopravní tepnu. Spojené státy nepokládají takovou charakteristiku či koncept za uznávaný podle mezinárodního práva.

Spojené státy rovněž žádají Ruskou federaci o objasnění otázky rozsahu Severní mořské cesty. Východní hranice cesty je popisována jako souběžná s Děžňovým mysem a Beringovým průlivem; Spojené státy požadují vysvětlení, zda cesta zasahuje do Beringova průlivu a prochází jím. Zdá se také, že nové zákony a předpisy vymezují hranici cesty na severu až vnějším okrajem oblasti, kterou si Ruská federace nárokuje jako svou výlučnou ekonomickou zónu. Spojené státy žádají o potvrzení, že cesta nepřesahuje tyto hranice na severu a nezasahuje do oblasti volného moře.

Máme rovněž obavu, že z právního rámce pro Severní mořskou cestu vyplývá nárok, že lodě plavící se pod cizí vlajkou budou pro vstup a proplutí oblastmi, které si Rusko nárokuje jako svou výlučnou ekonomickou zónu a teritoriální moře, potřebovat povolení Ruské federace, a že bude moci být uděleno pouze na základě předchozí notifikace Ruska, která má mít podobu žádosti o povolení k tranzitu a potvrzení o adekvátním pojištění. Podle názoru Spojených států to není v souladu se svobodou plavby ve výlučné ekonomické zóně, právem pokojného proplutí či přeletu nad teritoriálním mořem a právem tranzitního proplutí průlivy používanými pro mezinárodní plavbu či přeletu nad nimi.

Spojené státy uznávají, že právní rámec pro Severní mořskou cestu je založen na článku 234 Úmluvy OSN o mořském právu (dále jen „Úmluva“). Článek 234 sice umožňuje pobřežním státům přijímat a vymáhat dodržování určitých zákonů a předpisů v zaledněných oblastech v rámci vlastních výlučných ekonomických zón, tyto zákony a předpisy však musí být zaměřeny na předcházení, omezování a kontrolu znečištění moří z plavidel, ne-

smí být diskriminační a musí brát náležitý ohled na plavbu. Jednostranný požadavek předběžné notifikace a povolení k tranzitu těmito oblastmi ze strany pobřežního státu nesplňuje podmínku stanovenou v článku 234, že bude brán náležitý ohled na plavbu. Spojené státy se nedomnívají, že článek 234 opravňuje pobřežní stát, aby požadoval předběžnou notifikaci nebo povolení k výkonu práv a svobod plavby.

Kromě toho Spojené státy zpochybňují rozsah oblasti Severní mořské cesty a fakt, že je celá tato oblast zaledněna po většinu roku, zejména v západní části cesty, což je předpokladem pro to, aby článek 234 mohl sloužit jako mezinárodní právní základ pro právní rámec Severní mořské cesty. Vzhledem k tomu, že podmínky v Arktidě se nadále mění, může být používání článku 234 jako základu, z něhož tento právní rámec vychází, stále méně obhajitelné.

Dále se zdá, že právní rámec pro Severní mořskou cestu neuděluje výslovnou výjimku plavidlům se svrchovanou imunitou. Jak si je Ruská federace vědoma, článek 236 Úmluvy stanoví, že ustanovení Úmluvy, která se týká ochrany a zachování mořského prostředí (včetně článku 234), se nevztahují na válečné lodě, pomocná námořní plavidla a jiná plavidla nebo letadla vlastněná nebo provozovaná Státem a v dané době používaná pouze pro vládní nekomerční účely. Spojené státy požadují, aby Ruská federace potvrdila, že právní rámec pro Severní mořskou cestu se nevztahuje na plavidla se svrchovanou imunitou.

V právním rámci pro Severní mořskou cestu jsou zakotvena ustanovení o využívání ruských ledoborců a lodivodů pro plavbu v zaledněných oblastech. Není jasné, zda jsou tato ustanovení závazná, nebo zda existuje možnost vlastního uvážení na straně státu vlajky, pokud jde o využívání těchto služeb. Spojené státy požadují, aby Ruská federace tato ustanovení o ruských ledoborcích a lodivodech pro plavbu v zaledněných oblastech vyjasnila. Pokud jsou tato ustanovení závazná, a nikoliv dobrovolná, Spojené státy se nedomnívají, že článek 234 dává pobřežnímu státu pravomoc nastolit takovéto požadavky. Navíc se nezdá, že by právní rámec pro Severní mořskou cestu umožňoval použití ledoborců plavících se pod cizí vlajkou. Je-li tomu tak, pak by se toto ustanovení zdálo být v rozporu s nediskriminačními aspekty článku 234. Rovněž poplatky, které jsou vybírány za ledoborce a lodivody pro plavbu v zaledněných oblastech, nemusí být obhajitelné podle článku 234 a v každém případě vzbuzují obavy vzhledem k nákladům na skutečně poskytované služby. Ustanovení tohoto právního rámce, která se týkají používání tras předepsaných správou Severní mořské cesty, používání ledoborců a lodivodů pro plavbu v zaledněných oblastech a dodržování ostatních souvisejících

opatření, zejména v průlivech používaných pro mezinárodní plavbu, představují navíc taková opatření, podléhají schválení a přijetí Mezinárodní námořní organizací.⁵²³

V roce 2017 Rusko implementovalo Polární předpis – upravilo ruská Pravidla pro plavbu ve vodách Severní mořské cesty tak, že vyžadují, aby plavidla, na která se Polární předpis vztahuje a která se chystají plavit po Severní mořské cestě, měla na palubě certifikát Polárního předpisu.⁵²⁴

Stejně jako Kanada začalo i Rusko podél svého arktického pobřeží (i jinde) používat rozsáhlý systém základních linií, který vyvolal námitky v mezinárodním měřítku.⁵²⁵

Severozápadní průjezd

Spojené státy a Kanada vedou dlouhodobý spor o právní status vod Severozápadního průjezdu mezi Davisovým průlivem / Baffinovým zálivem a Beaufortovým mořem. Spojené státy pokládají tuto cestu za průliv (či soustavu průlivů) používaný pro mezinárodní plavbu, který podléhá režimu vztahujícímu se na volné moře a tranzitní proplutí podle platného mezinárodního práva. Kanada tyto vody považuje za kanadské a domnívá se, že je jako pobřežní stát oprávněna na tento průjezd uplatňovat zvláštní kontrolní opatření, včetně požadavku na předchozí povolení tranzitu všech nekanadských plavidel a na to, aby

523 *2015 Digest*, s. 526–527, <https://2009-2017.state.gov>. Ve svých poznámkách ze dne 6. 5. 2019 ve finském Rovaniemi před zahájením zasedání ministrů Arktické rady následujícího dne ministr zahraničí Pompeo uvedl, že „Moskva už nezákonně vyžaduje, aby ostatní národy musely žádat o povolení k průjezdu, vyžaduje, aby ruští námořní lodivodi byli přítomní na palubě cizích lodí, a vyhrožuje, že použije vojenskou sílu a potopí všechna plavidla, která nebudou postupovat v souladu s těmito požadavky“, <https://www.state.gov>. Je třeba dodat, že na základě článku 236 se článek 234 nevztahuje na válečné lodě, pomocná plavidla a jiná plavidla nebo letadla, která vlastní nebo provozuje stát a používá je v dané době pouze ke státním neobchodním účelům. Nicméně každý stát přijme příslušná opatření, která nepoškozují provoz nebo operační možnosti jím vlastněných nebo provozovaných plavidel nebo letadel, aby zajistil, že taková plavidla nebo letadla budou, je-li to vhodné a proveditelné, postupovat způsobem, který je v souladu s touto Úmluvou.

524 Změna Pravidel pro plavbu ve vodní oblasti Severní mořské cesty, schválená příkazem Ministerstva dopravy Ruské federace ze dne 17. 1. 2013, č. 7, paragraf 3, dodatek k příkazu Ministerstva dopravy z 9. 1. 2017, č. 5, <http://www.nsr.ru>.

525 M. Reisman – G. Westerman: *Straight Baselines in International Maritime Boundary Delimitation*, New York: St. Martin's Press 1992, s. 150–151.

všechna taková plavidla postupovala v souladu s podrobnými kanadskými předpisy.⁵²⁶

Mezinárodní soudní dvůr rozhodl, že objem dopravy v průlivu není rozhodujícím faktorem pro určení toho, zda je „používán pro mezinárodní plavbu“.⁵²⁷ Přesto je zdokumentováno, že v desetiletích mezi rokem 1906 a 2015 došlo k nejméně 236 úplným tranzitům Severozápadního průjezdu.⁵²⁸

Kanada od roku 1973 tvrdí, že vody Kanadského arktického souostroví jsou historickými vnitřními vodami Kanady. Někteří vědci s tím nesouhlasí.⁵²⁹ Kanada rovněž tvrdí, že přímé základní linie ohraničující vnější body ostrovů jednak vyznačují geografický rozsah jejich územních nároků, jednak definují takto ohraničené vody jako její vnitřní vody.

526 Viz D. R. Rothwell: Canada and the United States, in: *Governance of Arctic Shipping*, ed. R. C. Beckman et al., s. 217, 234, 237 (všimá si efektu kanadských přímých základních linií vyznačujících její arktické souostroví); T. L. McDorman: *Salt Water Neighbors: International Ocean Law Relations between the United States and Canada*, Oxford: Oxford University Press 2009, s. 225–254; D. Pharand: The Arctic Waters and the Northwest Passage: A Final Revisit, *Ocean Development and International Law* 38 (2007), s. 3; D. R. Rothwell: The Canadian-U.S. Northwest Passage: A Reassessment, *Cornell International Law Journal* 26 (1993), s. 331; D. Pharand: Canada's Sovereignty over the North West Passage, *Michigan Journal of International Law* 10, č. 2 (1989), s. 653; D. Pharand: *Canada's Arctic Waters in International Law*, Cambridge: Cambridge University Press 1988; a D. Pharand – Legault: *The Northwest Passage: Arctic Straits*, Dordrecht: Martinus Nijhoff 1984. Nárok Kanady je také rozebírán v: Pullen: What Price Canadian Sovereignty?, *US Naval Institute Proceedings* 66 (září 1987), kde kapitán kanadského námořnictva Pullen (ve výslužbě) konstatuje, že Severozápadní průjezd je mořská cesta, která propojuje Atlantský a Tichý oceán severně od Ameriky, a uvádí 36 proplutí průjezdem od roku 1906 do 1987. Evropská společnost souhlasí, že Severozápadní průjezd je průliv používaný pro mezinárodní plavbu. The European Union and the Arctic Region, *COM* (2008) 763, 20. 11. 2008, s. 8, souhlasně citováno v: P. W. Lackenbauer: Polar Race or Polar Sage? Canada and the Circumpolar World in Arctic Security in an Age of Climate Change, in: *Arctic Security in an Age of Climate Change*, ed. J. Kraska, Cambridge: Cambridge University Press 2011, s. 218, 240. Spojené království konstatovalo, že neuznává kanadskou svrchovanost nad všemi vodami kanadského arktického souostroví. *British Yearbook of International Law* 1987, sv. 58 (1988), s. 586. Část materiálu citovaného níže vychází v: *Limits in the Seas*, č. 112, s. 73–74.

527 Případ průlivu Korfu (Spojené království vs. Alabánie), rozsudek (podstata), [1949], *ICJ Report* 1, 28 (9. 4.).

528 L. Brigham: The Changing Maritime Arctic and New Marine Operations, in: *Governance of Arctic Shipping*, ed. Robert C. Beckman et al., tabulka 1.1.B, na s. 8.

529 D. Pharand: The Arctic Waters and the Northwest Passage: A Final Revisit, 38 *ODIL* 13 (2007); D. Pharand: Canada's Arctic Waters in International Law, s. 125; Satei, The Legal Status of the Northwest Passage: Canada's Jurisdiction or International Law in Light of Recent Developments in Arctic Shipping Regulation?, in: *Sustainable Shipping in a Changing Arctic* [WMU Studies in Maritime Affairs, sv. 7, ed. L. Hildebrand – L. Brigham – T. M. Johansson, Springer 2018, s. 247.

Dohoda o spolupráci v Arktidě

11. ledna 1988 podepsali ministr zahraničí George P. Shultz a kanadský ministr zahraničí Joe Clark v Ottawě dohodu o spolupráci v Arktidě. V této dohodě jsou stanoveny podmínky spolupráce vlád Spojených států a Kanady při koordinaci průzkumu arktického mořského prostředí prováděného v rámci plavby ledoborců a při usnadňování bezpečné a efektivní plavby ledoborců u jejich arktických pobřeží. Dohoda, která nemá vliv na právo proplutí jiných válečných lodí nebo obchodních plavidel, se vztahuje pouze na ledoborce Pobřežní stráže USA, které v těchto vodách provádějí mořský vědecký průzkum.

Naresův průliv

Naresův průliv se nachází mezi Baffinovým zálivem a Lincolnovým mořem. Pobřežními státy jsou Kanada a Grónsko. Jeho minimální šíře je 22 námořních mil, jeho hloubka překračuje 1000 stop a jeho délka je 76 námořních mil.

Davisův průliv

Davisův průliv se nachází mezi Labradorským mořem a Baffinovým zálivem. Pobřežními státy jsou Kanada a Grónsko. Jeho minimální šíře je 172 námořních mil, jeho hloubka překračuje 1000 stop a jeho délka je 300 námořních mil.

Framův průliv

Framův průliv se nachází mezi Severním ledovým oceánem a Grónským mořem. Pobřežní státy jsou Grónsko a Norsko (Špicberky). Jeho šíře je zhruba 800 námořních mil, hloubka zhruba 1,5 námořní míle a jeho délka mezi 77° a 81° severní šířky 240 námořních mil.

Dánský průliv

Dánský průliv se nachází mezi Atlantským oceánem a Grónským mořem. Pobřežními státy jsou Grónsko a Island. Jeho minimální šíře je 182 námořních mil, jeho hloubka překračuje 1000 stop a jeho délka je 150 námořních mil.⁵³⁰

Příloha 3: Námořní hranice v Severním ledovém oceánu

Ne všechny námořní hranice v Severním ledovém oceánu jsou uznávány všeobecně. Existuje pět případů, kdy sousední nebo protilehlé státy mají v otázce námořních hranic v Severním ledovém oceánu nároky, které se zčásti vzájemně vylučují: USA–Rusko, USA–Kanada, Kanada–Dánsko,⁵³¹ Dánsko–Norsko⁵³² a Norsko–Rusko.⁵³³

Námořní hranice mezi Spojenými státy a Ruskem – která probíhá od Beringova moře na sever k Arktidě – byla předmětem jednání. Smlouva mezi Spojenými státy a SSSR (nyní Ruskem) z roku 1990 je uplatňována provizorně a čeká na schválení v Ruské dumě.⁵³⁴ Senát Spojených států

530 D. R. Rothwell, *Arctic Ocean Shipping*, s. 31; Alexander: *Navigational Restrictions within the New LOS Context: Geographical Implications for the United States (1986)*, ed. J. A. Roach, Leiden – Boston: Brill 2017, s. 86, 88.

531 Dohoda mezi vládou Dánského království a vládou Kanady týkající se delimitace kontinentálního šelfu mezi Grónskem a Kanadou, 17. 12. 1973. Kontinentální šelf v blízkosti Hans Island a v Severním ledovém oceánu teprve bude muset být delimitován.

532 Na námořních hranicích mezi Dánskem a Norskem panuje shoda: Dohoda mezi vládou Dánského království a vládou Norského království o delimitaci kontinentálního šelfu v oblasti mezi Faerskými ostrovy a Norskem a hranice mezi rybolovnou oblastí v blízkosti Faerských ostrovů a norskou ekonomickou zónou, 15. 6. 1979; Dohoda mezi Dánským královstvím a Norským královstvím o delimitaci kontinentálního šelfu v oblasti mezi ostrovem Jan Mayen a Grónskem a o rybolovných zónách v této oblasti, 18. 12. 1995; dodatkový protokol k dohodě mezi Dánským královstvím a Norským královstvím z 18. 12. 1995 o delimitaci kontinentálního šelfu v oblasti mezi ostrovem Jan Mayen a Grónskem a o rybolovných zónách v této oblasti, 11. 11. 1997; Dohoda mezi vládou Norského království na jedné straně a vládou Dánského království spolu s autonomní vládou Grónska na straně druhé, o delimitaci kontinentálního šelfu a rybolovné oblasti mezi Grónskem a Špicberky, 20. 2. 2006.

533 Na námořních hranicích mezi Norskem a Ruskem panuje shoda: Dohoda mezi Královskou norskou vládou a vládou Svazu sovětských socialistických republik týkající se mořské hranice mezi Norskem a SSSR ve Varangerfjordu, 15. 2. 1957; Dohoda o mořské delimitaci pobřežní oblasti v ústí Varangerfjordu, 11. 7. 2007, a Smlouva o mořské delimitaci a kooperaci v Barentsově moři a v Severním ledovém oceánu, 15. 9. 2010.

534 Dohoda mezi Spojenými státy a SSSR o dodržování podmínek dohody o námořních hranicích z 1. 6. 1990, čekající na nabytí účinnosti, se zohledněním výměny nót ve Washingtonu 1. 6. 1990. Dále viz *Digest*, 2009, s. 463–464, <https://2009-2017.state.gov/s/L/2009/index.htm>.

smlouvu doporučil a odsouhlasil v roce 1991.⁵³⁵ Ve smlouvě je stanoveno, že námořní hranice prochází na sever podél rovnoběžky 168°58'37" přes Beringův průliv a Čukotské moře do Severního ledového oceánu „tak daleko, jak je to povoleno podle mezinárodního práva“.⁵³⁶ Ruské návrhy předložené Komisi OSN pro hranice kontinentálního šelfu z let 2001 a 2015 tuto hranici respektovaly. Rusko nevznáší nárok na rozšíření kontinentálního šelfu na americké (východní) straně této linie.⁵³⁷

Spojené státy a Kanada se neshodnou na vedení námořní hranice v Beaufortově moři a dál na sever. Kanada zastává názor, že námořní hranice vede po 141. poledníku, který tvoří pozemní hranici mezi Aljaškou a Severozápadními teritorii. Spojené státy odmítají, že by anglo-ruská smlouva z roku 1825⁵³⁸ a rusko-americká smlouva z roku 1867,⁵³⁹ jimiž byla pozemní hranice stanovena, stanovily rovněž hranici námořní, a domnívají se, že hranice by měla být stanovena metodou „ekvidistance“.⁵⁴⁰ Metoda ekvidistance je výhodná pro Spojené státy v teritoriálním moři, ale pro Kanadu ve výlučné ekonomické zóně.⁵⁴¹

Nicméně, jak je popsáno na jiném místě, kanadští a američtí vědci v letním období v letech 2007–2016 spolupracovali při shromažďování seismických a batymetrických údajů souvisejících se stanovením vnější

535 Senate Executive Report 102–113; udělení doporučení a souhlasu 86–86, 16. 9. 1991, Congressional Record, s. S13036–S13040, S13009.

536 Sen. Tr. Doc. 101–122, 26. 9. 1990; ILM 29 (1990), s. 941; International Maritime Boundaries, sv. I, s. 447–460. Viz McNeill: America's Maritime Boundary with the Soviet Union, *Naval War College Review*, léto 1991, s. 46–57, přetisk v: *Readings on International Law from the Naval War College Review 1978–1994, International Law Studies* 1995, sv. 68], ed. J. N. Moore – R. F. Turner, s. 219–230, <https://digital-commons.usnwc.edu>.

537 Viz <https://www.un.org>; V. Prescott – C. Schofield: *The Maritime Political Boundaries of the World*, Leiden: Martinus Nijhoff 20052, s. 527.

538 Úmluva mezi Velkou Británií a Ruskem o hranicích příslušných držav na severozápadním pobřeží Ameriky a o hranicích mezi Velkou Británií a Ruskem a plavbě v Tichém oceánu, 16. (28). února 1825. Článek III stanoví: „Demarkační linie mezi državami Vysokých smluvních stran na pobřeží kontinentu ... demarkační čára povede podél vrcholků hor, které procházejí rovnoběžně s pobřežím, až k průsečíku se 141. stupněm západní délky (téžoo poledníku); a konečně, od uvedeného bodu průsečíku, zmíněná poledníková linie 141. stupně, *prodloužená až k zaledněnému oceánu*, bude tvořit hranici mezi ruskými a britskými državami na americkém kontinentu na severozápadě“ (zvýraznění doplněno). Autentický text ve francouzštině zní: „dás son prolongement jusqu'à la Mer Glaciale“.

539 Článek I úmluvy mezi Spojenými státy a Ruskem o postoupení Aljašky, 30. 3. 1867 (s citací článku III smlouvy z roku 1825).

540 *Cumulative Digest*, 1981–1988, sv. II, s. 1889–1890, <https://2009-2017.state.gov>; Prescott a Schofield, s. 527–528; a *Digest*, 2005, s. 705–707, <https://2009-2017.state.gov>.

541 Pro ilustraci viz T. L. McDorman, *Salt Water Neighbors*, s. 185.

hranice vlastních kontinentálních šelfů v Arktidě, Beringově moři, Aljašském zálivu a Atlantském oceánu.⁵⁴²

23. července 2008 oznámila Geologická služba Spojených států amerických první veřejně dostupný odhad zásob ropy v celé oblasti severně od Severního polárního kruhu. Podle odhadu služby se v oblasti severně od Severního polárního kruhu nachází 90 miliard barelů neobjevených, technicky vytěžitelných zásob ropy; 1670 bilionů kubických stop technicky vytěžitelného zemního plynu; a 44 miliard barelů technicky vytěžitelné kapalné součásti zemního plynu v 25 geologicky vymezených oblastech, o kterých se předpokládá, že mají potenciální ropné zásoby.⁵⁴³

Příloha 4: Nároky na rozšířené kontinentální šelfy v Severním ledovém oceánu

Čtyři z pěti cirkumpolárních arktických zemí (Rusko, Norsko, Dánsko a Kanada) uplatnily nárok na rozšíření kontinentálního šelfu (tj. za hranici 200 námořních mil od základní linie) v Severním ledovém oceánu u Komise pro hranice kontinentálního šelfu, tak jak to vyžaduje článek 76, odstavec 8 Úmluvy OSN o mořském právu. Spojené státy v rámci přípravy své žádosti (s pomocí Kanady) shromažďují batymetrické údaje a údaje o hloubce sedimentů.

Rusko předložilo první žádost v roce 2001 a Komise na ni odpověděla v roce 2002 s tím, že je potřeba doplnit další údaje.⁵⁴⁴ V roce 2015 Rusko předložilo návrh, který byl s ohledem na Severní ledový oceán částečně zrevidován.⁵⁴⁵

V roce 2006 podalo Norsko žádost týkající se severovýchodního Atlantského oceánu a Arktidy a doporučení Komise OSN pro hranice kontinentálního šelfu byla přijata v roce 2009. V roce 2009 Norsko předložilo návrh ohledně Bouvetova ostrov a Země královny Maud a Komise přijala doporučení v roce 2019.⁵⁴⁶

542 Viz <https://www.state.gov>; Unexplored Arctic Region to be Mapped, USGS, tisková zpráva, 2. 9. 2008, <https://archive.usgs.gov>. Viz také E. Riddell-Dixon: *Canada's Arctic Continental Shelf Extension: Debunking Myths, Policy Options* (září 2008), s. 39–42, nepublikovaný text, který má k dispozici autor.

543 Viz <https://archive.usgs.gov>.

544 <https://www.un.org>.

545 <https://www.un.org>.

546 <https://www.un.org>.

Dánsko podalo žádost ve věci oblasti severně od Faerských ostrovů v roce 2009 a Komise přijala doporučení v roce 2014. Dánsko podalo návrh pro oblast Faerských ostrovů a plošiny Rockall v roce 2010 a grónský Severní kontinentální šelf v roce 2012.⁵⁴⁷

Kanada předložila žádost týkající se Severního ledového oceánu v květnu 2019.⁵⁴⁸

Očekávají se doporučení Komise OSN pro hranice kontinentálního šelfu pro ruské arktické oblasti, dánské oblasti Faerské ostrovy – plošina Rockall a grónský Severní kontinentální šelf a kanadská žádost týkající se Severního ledového oceánu.

Spojené státy shromažďovaly pro svou žádost údaje o Arktidě v letech 2003 až 2012 a podání se připravuje.⁵⁴⁹

---

547 <https://www.un.org>.

548 <https://www.un.org>.

549 Viz <https://www.state.gov>.

Kapitola 10

Stálé a proměnlivé komponenty v arktickém režimu

Alexandr N. Vylegžanin

Na rozdíl od politologie, v níž se termín „světový řád“ používá jako „koncept“, je tento termín v právní literatuře pokládán za právní realitu. Jinými slovy, tento termín označuje zavedenou praxi mezinárodních vztahů, která je založena na mezinárodním právu – praxi, která je projevem rozumného počínání a vzájemné zdrženlivosti států a dalších mezinárodních aktérů.⁵⁵⁰ Protože mezinárodní právo je *conditio sine qua non*⁵⁵¹ světového řádu a základním regulačním prvkem vztahů mezi státy, soustředí se zpravidla doktrinální právní debaty mezi státy, jejichž zájmy se v určitém regionu rozcházejí, na jednu klíčovou otázku: která část mezinárodního práva je použitelná na tento konkrétní region?

Na univerzální úrovni je klíčovým současným mezinárodním právním dokumentem, který lze aplikovat na všechny části světa, Charta Organizace spojených národů. Charta OSN je jedinou mezinárodní smlouvou, která podle svého článku 103 nahrazuje zásady všech ostatních mezinárodních dohod; Charta je tím dokumentem, který v první řadě definuje „moderní globální architekturu bezpečnosti“,⁵⁵² což má velký význam pro oblast Arktidy. Zde, na cirkumpolárním severu, jsou totiž Spojené státy a Ruská federace – dvě světové vojenské supervelmoci – přímými sousedy.⁵⁵³

550 I. Ivanov (ed.): *Modern Foreign Science about International Relations*, sv. II, Moscow: Russian International Affairs Council 2015, s. 418–421.

551 Nezbytnou podmínkou (překlad z latiny).

552 S. Chesterman – I. Johnstone – D. Malone: *Law and Practice of the United Nations – Documents and Commentary*, 2. vyd., Oxford: Oxford University Press 2016.

553 Vzdálenost mezi ostrovem Velký Diomedes (pod ruskou svrchovaností) a ostrovem Malý Diomedes (pod svrchovaností Spojených států amerických) v Beringově průlivu jsou zhruba dvě

Prakticky všech sedm zásad Charty OSN, vtělených do jejího článku 2, má zásadní význam pro udržení právního řádu v Arktidě, od „zásady svrchované rovnosti“ států až po zásadu nezasahování „do záležitostí, které v podstatě spadají do vnitrostátní jurisdikce“ příslušného státu. To platilo v roce 1945, kdy byla Charta v San Francisku podepsána, stejně tak jako dnes, kdy se pozornost světa upíná k narůstajícím environmentálním a ekonomickým změnám v arktické oblasti.

Tato kapitola se zabývá právním rozměrem environmentálních změn, které v Arktidě probíhají a které jsou někdy, jak se zdá, přeceňovány, zatímco právní stabilita regionu (jakožto významná mezinárodní hodnota napříč generacemi) je často podceňována. Musíme však dodat, že v mezinárodním právu je notoricky známý jeden z relevantních právních principů (známý našim předkům a odvozený z římského práva), *quieta non movere*.⁵⁵⁴ Nejprve podám celkový přehled komponent arktického právního režimu a následně se pustím do analýzy arktického práva jako jedinečné komponenty tohoto právního režimu. Dále se budu podrobně zabývat univerzálními smlouvami, které upravují vztahy mezi státy bez ohledu na jejich regionální identitu (jako je Úmluva OSN o mořském právu), a různými multilaterálními dohodami o ochraně životního prostředí. Ukážu, jak přijetí Úmluvy OSN o mořském právu v roce 1982 a následný nárůst počtu signatářů této Úmluvy ovlivnily stávající právní režim mořských oblastí nacházejících se severně od Severního polárního kruhu, a kapitolu uzavřu pohledem do budoucnosti právního řádu v Arktidě.

Komponenty arktického právního „režimu“

V současném právním režimu arktické polární oblasti, tak jak je popsán v řadě publikací, se projevují dva „jurisdikční extrémý“. První vychází z koncepce arktických sektorů a poledníkových hranic „polárních držav“, tak jak byla stanovena v Anglo-ruské úmluvě o hranicích z roku 1825 a v Americko-ruské úmluvě o postoupení Aljašky z roku 1867,⁵⁵⁵

---

námořní míle a oba státy úspěšně delimitovaly (celosvětově) nejdelší společnou námořní hranici v Beringově moři, Beringově průlivu, Čukotském moři a Severním ledovém oceánu v roce 1990 na základě úmluvy o postoupení Aljašky Spojeným státům z roku 1867. Viz O. Young – P. Berkman – A. Vylegzhanin: *Governing Arctic Seas: Regional Lessons from the Bering Strait and Barents Sea*, I., Springer 2020, s. 9–12.

⁵⁵⁴ Nenarušovat pokojný stav (příklad z latiny).

⁵⁵⁵ Podle těchto dvou mezinárodních smluv a relevantní ruské [Postanovenie Prezidiuma Centralnogo Ispolnitelnogo Komiteta SSSR, neboli dekret z 15. 4. 1926] a kanadské legislativy

v jejím „nejširším“ výkladu: mořské dno Severního ledového oceánu a nad ním se nacházející vody a led jsou blíže vymezeny tak, že oblast severního pólu je rozdělena do pěti sektorů, a v rámci každého z nich vykonává svou svrchovanou moc příslušný arktický pobřežní stát.⁵⁵⁶ Podle druhého názoru se Severní ledový oceán v právním smyslu nijak neliší od Indického oceánu. Jinými slovy, lze na něj použít Úmluvu OSN o mořském právu, která nahrazuje všechny starší mezinárodní dohody uzavřené arktickými státy.⁵⁵⁷

Zdá se, že ani první, ani druhá krajní pozice nereflektuje adekvátně současné mezinárodní právo použitelné na Arktidu.

Osobitou komponentou současného arktického právního režimu je fenomén, který označujeme jako „arktické právo“ – výsledek zákonodárství arktických států v uplynulých stoletích, které historicky určovalo status arktického prostoru a jehož vývoj na bilaterální a regionální úrovni stále pokračuje. Chování států v Arktidě – stejně jako v jakékoli jiné části světa – zároveň upravuje řada univerzálních dohod, počínaje Chartou OSN, jak bylo uvedeno výše.

Právní režim v Arktidě má zkrátka své trvalé a proměnlivé komponenty. První komponenta – „arktické právo“ – reflektuje jedinečnost a historicky vzniklý status Severního ledového oceánu, jeho moří a arktických oblastí, včetně těch, které jsou po většinu roku zaledněné. Druhou komponentu představují pravidla univerzálních smluv mezinárodního práva, která upravují vztahy mezi státy, respektive jejich činnosti nejen v arktické oblasti, ale také v jiných částech světa.

Arktické právo

Bilaterální a regionální dohody arktických států – které vytvářejí zvláštní právní status arktických teritorií, vymezují hranice arktických území a mořských oblastí a zaměřují se na regulaci ekonomických a jiných

---

[zákon týkající se severozápadních teritorií, 1906; zákon o severozápadních teritoriích, 1925 – posledně uvedený upravuje „teritoria“, „ostrovy“ a „državy“] je arktický sektor tvořen arktickým pobřežím daného státu, přiléhajícím k arktickým mořím a dvěma poledníky vedenými z nejvýchodnějšího a z nejzápadnějšího bodu takového pobřeží k severnímu pólu. V rámci takového triangulárního sektoru mohou Kanada, Rusko a Spojené státy pokládat za svá území všechny „ostrovy a země“.

556 V. Lachtin: *Prava na severnie polyarnie prostranstva* [Práva ve vztahu k arktické oblasti], Moscow: Publisher of the Peoples Commissariat for Foreign Affairs of the USSR 1928, s. 18–30.

557 P. Berkman – A. Vylegzhanin – O. Young: *Baseline of Russian Arctic Laws*, Springer 2019, s. xxiii–xxviii.

činností, nevyhnutelně narušujících křehké prostředí Arktidy – jsou samotnými základy současného právního režimu v Arktidě. Role zákonodárství arktických států na této regionální úrovni je v současné době nejdůležitější.

Prvotním krokem při institucionalizaci takového regionálního formátu bylo v roce 1996 přijetí deklarace o zřízení Arktické rady Spojenými státy, Ruskem, Kanadou, Dánskem/Grónskem, Islandem, Norskem, Švédskem a Finskem, které tvoří takzvanou „arktickou Osmičku“ (A8). Arktická Osmička za své působení v rámci Arktické rady sklízí značnou chválu. Zakládací deklarace Rady v první řadě konstatuje „zodpovědnost za blahobyt obyvatel Arktidy“, „udržitelny rozvoj“ tohoto regionu a „ochranu arktického životního prostředí, včetně zdraví arktických ekosystémů, udržování biologické rozmanitosti v arktickém regionu a zachovávání a udržitelné využívání přírodních zdrojů“. Seznam členů Arktické rady je konečný – což je dáno přísně regionálním charakterem této instituce. Tyto země jsou jediné na světě, jejichž území leží na sever od Severního polárního kruhu.⁵⁵⁸

K „stálým účastníkům v Arktické radě“ patří „Inuitská cirkumpolární konference, Sámská rada a Sdružení domorodých menšin Severu, Sibíře a Dálného východu Ruské federace“. Tento výčet není konečný, protože status stálého účastníka „je za stejných podmínek umožněn dalším arktickým organizacím domorodých národů“, pokud Arktická rada rozhodne, že takováto organizace splňuje kritéria stanovená v deklaraci. Od té doby získaly v souladu s deklarací z roku 1996 některé nearktické státy, stejně tak jako některé mezinárodní organizace, status pozorovatele v Arktické radě. Prostřednictvím tohoto institucionálního mechanismu je zajištěna rozumná rovnováha zájmů: a) států arktické oblasti – především v oblasti zachování a ochrany životního prostředí a předcházení ekologickým katastrofám v tomto obzvláště zranitelném regionu, v jejichž důsledku by utrpěly konkrétní arktické státy, a b) nearktických států – zde jde především o zachování rovných příležitostí (ve srovnání s arktickými státy) při využívání dopravního potenciálu Severního ledového oceánu a účasti na aktivitách v oblasti ochrany životního prostředí a vědy.

Ustanovení Ilulissatské deklarace pěti států s pobřežím u Severního ledového oceánu z 28. května 2008 potvrzují právní status Severního

---

558 B. Baker: *The Developing Regional Regime for the Marine Arctic*, ed. E. Molenaar – A. Elferink – D. Rothwell in: *The Law of the Sea and the Polar Regions – Interactions between Global and Regional Regimes*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers 2013, s. 36–43.

ledového oceánu v jeho současné podobě, a to i podle mezinárodního obyčejového práva. V oficiálních dokumentech se odkazuje na „pět států arktického lemu“ – Rusko, Kanadu, Spojené státy, Norsko a Dánsko. Nás zajímá historie jejich spolupráce.

První zmínka se objevila na počátku dvacátého století. V roce 1909 americký polárník Robert E. Peary poslal prezidentovi Spojených států telegram, že by mu mohl „darovat“ severní pól, a v roce 1924 Edwin Denby, americký ministr námořnictva, prezidentovi Spojených států navrhl, aby severní pól (jako pokračování Aljašky) přešel pod „svrchovanost Spojených států“. Velká Británie, která jednala jménem svého dominia Kanady, dále rozeslala předběžný návrh uspořádat mezinárodní konferenci pěti arktických polárních států. Konference „arktické Pětky“ se však v té době neuskutečnila.⁵⁵⁹ Přibližně o pět desetiletí později se Dohoda o ochraně ledních medvědů, podepsaná pěti arktickými pobřežními státy 15. listopadu 1973, stala prvním právním výsledkem jejich spolupráce. V roce 2008 pak „arktická Pětka“ v Ilulissatské deklaraci – která zdůrazňuje roli těchto států jako přímých zúčastněných stran držících se stávajících zákonů – prohlásila, že nevidí „potřebu vypracovávat nový komplexní mezinárodní právní režim pro Severní ledový oceán“, protože „rozsáhlý mezinárodní právní rámec“ „pro Severní ledový oceán“ už je platný. S ohledem na tání ledu naznačili, že nearktické státy přirozeně mohou v extrémně drsných arktických polárních vodách provozovat plavbu, rybolov a jiné ekonomické aktivity v souladu se stávajícím použitelným mezinárodním právem.⁵⁶⁰

Rozhodně není možné se plavit přes Severní ledový oceán z Asie do Evropy nebo opačným směrem, aniž by bylo překročeno území, které spadá pod svrchovanou jurisdikci alespoň jednoho z arktických pobřežních států. V těchto oblastech, včetně dvousestmílových výlučných ekonomických zón, musí všichni dodržovat normy ochrany životního prostředí příslušného arktického pobřežního státu. A podle článku 234 Úmluvy OSN o mořském právu mohou být tyto normy přísnější než normy stanovené mezinárodními úmluvami o ochraně životního prostředí nebo dokumenty přijaté příslušnými mezinárodními organizacemi.

---

⁵⁵⁹ Lachtin, V.: *Práva na severní polární prostranství*, s. 5, 17.

⁵⁶⁰ Ilulissatská deklarace, Konference o Severním ledovém oceánu, 27.–29. 5. 2008, <http://arctic-council.org>.

V této souvislosti stojí za zmínku počet a obsah dvoustranných dohod uzavřených arktickými státy.⁵⁶¹ Nejdůležitější regionální dohody a další právní dokumenty, které tvoří základy arktického práva, jsou uvedeny v tabulce 1.

Je příznačné, že tři z těchto právně závazných nástrojů byly úspěšně vyjednány v rámci Arktické rady. Arktické právo se tak dnes rozvíjí především v rámci A8 prostřednictvím Arktické rady. Prohlášení Arktické rady o životním prostředí například *per se* nezakládají práva a povinnosti podle mezinárodního práva, pokud to nebylo záměrem arktických států. Tato prohlášení jsou však důležitá, protože reflektují probíhající změny v Arktidě, a napomáhají tak přípravě lepší budoucí legislativy (*de lege ferenda*).

Národní legislativa, přijímaná arktickými státy, je také konzervativní (v doslovném smyslu slova konzervování – tj. uchovávání, nikoli neustálého novelizování), což je dáno její povahou legislativy schvalované parlamentem. Národní legislativa není pramenem mezinárodního práva, ale její význam v několika případech zdůraznil Mezinárodní soudní dvůr OSN. Klíčové národní politické dokumenty zemí A8 (jejich arktické „strategie“, „politiky“, „cestovní mapy“ atd.)⁵⁶² mimořádně flexibilně reagují na příslušné environmentální změny v regionu.

Shrme-li situaci, pak arktické právo, které je projevem právní identity arktického regionu, zdůrazňuje specifika přírody v tomto regionu a historická oprávnění arktických států, jak vyplývají ze starých právních dokladů (které jako první vytvářely Velká Británie, Kanada a Rusko).⁵⁶³

Tabulka 1. Regionální smlouvy a jiné právní dokumenty použitelné na Severní ledový oceán (v tabulce je uvedeno, zda příslušné arktické pobřežní státy jsou, nebo nejsou smluvní stranou dané smlouvy)

	Norsko	Rusko	Dánsko	Spojené státy	Kanada
Smlouva o souostroví Špicberky, podepsaná v Paříži, 9. 2. 1920	+	+	+	+	+
Dohoda o ochraně ledních medvědů, 1973	+	+	+	-	+

561 P. Berkman – A. Vylegzhanin – O. Young: *Baseline of Russian Arctic Laws*, s. 56–104.

562 Anglické verze těchto dokumentů jsou systematicky shrnuty v P. Berkman – A. Vylegzhanin – O. Young: *Baseline of Russian Arctic Laws*.

563 P. Berkman – A. Vylegzhanin – O. Young: *Baseline of Russian Arctic Laws*.

Deklarace o zřízení Arktické rady, 1996	+	+	+	+	+
Ilulissatská deklarace, konference o Severním ledovém oceánu, 2008	+	+	+	+	+
Dohoda o spolupráci v oblasti leteckého a námořního pátrání a záchrany v Arktidě, 2011	+	+	+	+	+
Dohoda o spolupráci při mořském znečištění ropou, připravenosti a reakci v arktické oblasti, 2013	+	+	+	+	+
Dohoda o rozšíření mezinárodní vědecké spolupráce v Arktidě, 2017	+	+	+	+	+
Dohoda o prevenci neregulovaného rybolovu na volném moři ve střední části Severního ledového oceánu, 2018	-	+	+	+	+

(**) – ratifikováno grónským parlamentem

Univerzální komponenta právního řádu v Arktidě

Současný právní režim Arktidy samozřejmě zahrnuje také univerzální smlouvy, které upravují vztahy mezi státy bez ohledu na jejich regionální identitu – v první řadě Chartu OSN a Úmluvu OSN o mořském právu. Pokud jde o mořské právo a mezinárodní právo životního prostředí, jejich nejdůležitějšími prameny jsou smlouvy použitelné na arktické státy, jak jsou uvedeny v tabulce 2.

Jak zde vidíme, všechny tyto pobřežní arktické státy se na všech těchto univerzálních dohodách nepodílejí úplně stejným způsobem.

V souvislosti se změnou klimatu nabyly na významu otázky vzájemné ekonomické konkurenceschopnosti států v Arktidě, zejména proto, že začíná být uznáván globální dopravní potenciál Severního ledového oceánu a že se očekává, že by tento oceán možná už v polovině tohoto století

Tabulka 2. Klíčové univerzální smlouvy (mořské právo a právo životního prostředí) použitelné na Severní ledový oceán: participace arktických pobřežních států

	Norsko	Rusko	Dánsko	Spojené státy	Kanada
Úmluva OSN o mořském právu, 1982	+	+	+	-	+
Úmluva o teritoriálním moři a přilehlé zóně, 1958	-	+	+	+	-
Úmluva o volných mořích, 1958	-	+	+	+	-
Úmluva o kontinentálním šelfu, 1958	+	+	+	+	+
Mezinárodní úmluva o regulaci lovu velryb, 1946	-	+	+	+	-
Úmluva o ochraně moří před znečišťováním moří v důsledku ukládání odpadů a jiných látek, 1972, včetně Londýnského protokolu k úmluvě, 1996	+	+	+	+	+
Úmluva o mezinárodním obchodu s ohroženými druhy volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin (CITES), 1973, včetně změn přijatých v Bonnu v roce 1973 a v Gaborone 1983	+	+	+	-	+
Mezinárodní úmluva o zamezení znečištění moří z lodí, 1973, změněná v roce 1978 a 1997	+	+	+	+	+
Mezinárodní úmluva o bezpečnosti lidského života na moři (SOLAS), 1974, včetně protokolů 1978 a 1988 a dohody o SOLAS 1996	+	+	+	+	+

Úmluva o ochraně stěhovavých druhů volně žijících živočichů, 1979	+	-	+	-	+
Basilejská úmluva o kontrole pohybu nebezpečných odpadů přes hranice států a jejich zneškodňování, 1989	+	+	+	+	+
Úmluva o biologické rozmanitosti, 1992, včetně Cartegenského protokolu 2000	+	+	+	+	+
Rámcová úmluva OSN o změně klimatu, včetně Kjótského protokolu 1997	+	+	+	-	-

mohl být bez ledu. V tomto smyslu se musí arktické i nearktické státy společně podílet na vypracování lepších environmentálních a námořních pravidel, tak aby byla zajištěna jak udržitelnost arktických ekosystémů a bezpečnější plavba, tak i další ekonomické aktivity v tomto regionu.

Ještě kontroverznější otázka, kterou bude třeba rozumným způsobem právně vyřešit, se týká kvalifikace právního režimu oblastí pod vodou a ledovci v tomto rozlohou nejmenším, nejchladnějším a nejmělkším oceánu na naší Zemi – ve srovnání s obrovským Tichým, Atlantským a Indickým oceánem. Aby mohla být tato otázka z právního hlediska správně posouzena, je třeba rozhodnout, zda podle současného mezinárodního práva mořské dno Severního ledového oceánu za dvousetmílovou hranicí výlučných ekonomických zón pěti arktických pobřežních států představuje pouze jejich kontinentální šelf, který je předmětem jejich vzájemného jednání o delimitaci. Další možností – ve vysokých zeměpisných šířkách mořského dna kolem severního pólu – by bylo, že by každý z pěti arktických pobřežních států na mořském dnu, na úkor svých vlastních nároků na kontinentální šelf, vyčlenil část území jako mezinárodní území, oblast „společného dědictví lidstva“, která by byla spravována Úřadem zřízeným podle Úmluvy OSN o mořském právu (část XI, oddíl 4).

V rovině praktické politiky existují různé možnosti. Pokud bude při určování právního statusu Arktidy nadále hrát hlavní roli legislativní praxe arktických států, včetně jejich regionálních a bilaterálních dohod

(jak se doposud úspěšně děje), pak se mezinárodní obyčejové právo jako základ jejich práv v Arktidě nijak drasticky nezmění a nadále bude nejdůležitější koordinovaná praxe arktických států v regionu.

Na druhou stranu, pokud zvítězí politická rivalita mezi Spojenými státy a Ruskem (nebo mezi jinými arktickými státy) v jiných oblastech, pak každá z těchto zemí velmi pravděpodobně zapojí do svých aktivit v Arktidě, včetně vojenských, své nearktické spojence. Tato varianta vývoje by mohla mít pro právní stabilitu v Arktidě nepředvídatelné negativní důsledky.

Politické spory, které vznikly mezi Spojenými státy a Ruskem v souvislosti s událostmi na Ukrajině (a s Krymem) v roce 2014,⁵⁶⁴ by také mohly mít negativní dopad na Arktidu a mohly by vést k značné právní nestabilitě v tomto regionu, což by zase mělo dalekosáhlé negativní důsledky pro světový řád.

Vzájemná podezíravost mezi občany Západu a Ruska je jistě reálná. Většina ruských občanů je opravdu pevně přesvědčena o tom, že aliance NATO vedená Spojenými státy je potenciálním útočníkem „číslo 1“, který by mohl vpadnout na ruské území. Tento jejich názor se nezakládá pouze na televizních zprávách, ale na minulosti. Do ruské historické paměti se hluboce vepsala francouzská invaze do západní části Ruska v roce 1812; britská, francouzská, německá a americká okupace severní části Ruska v letech 1918–1920; a hrůzy nacistické invaze do západní části Ruska v letech 1941–1943. Po tolika invazích a okupacích a ztrátě více než 25 milionů občanů ve velké vlastenecké válce proti Němcům je Rusko na svůj status, svou bezpečnost a na své hranice, včetně námořních, velmi citlivé.

V roce 1961 prohlásil americký prezident John F. Kennedy ve svém projevu v Organizaci spojených národů: „Dáváme přednost světovému právu ve věku sebeurčení před světovou válkou ve věku masového vyhlazování.“⁵⁶⁵ Velkou výzvou dneška je harmonizace výkladu tohoto „světového“ (mezinárodního) práva, které lze aplikovat na Arktidu,

564 K ruskému pohledu viz N. Azarov: *Ukraina na pereputier – Zapiski premiérministra* [Ukraine at the Crossroad - Notes of the Prime-Minister], Moscow: Veche Publishing House; a *Moscow Journal of International Law* 4 (2017), s. 7–18. Viz též ministerstvo zahraničí ruské federace, BÍLÁ KNIHA o porušování lidských práv a právního státu na Ukrajině (listopad 2013 – březen 2014), text zveřejněný na stránkách ministerstva zahraniční ruské federace, a https://issuu.com/russiatoday/docs/white_book. K dánskému pohledu srv. <https://www.fak.dk/en/news/magazine/Pages/ThePastasStrategy-RussiaanditsuseofhistoryintheUkraineconflict.aspx>.

565 S. H. Mendlovitz: ed., *Legal and Political Problems of World Order*, New York: The Fund for Education Concerning World Peace Through World Law 1962.

a to i výkladu Spojenými státy a Ruskou federací. Tyto dvě země vnímají právní status některých pobřežních oblastí v ruské Arktidě, včetně Vilkického průlivu, který spojuje Karské a Laptěvovo moře (průliv se nachází mezi ruským pobřežím kontinentu a ostrovem Bolševik), odlišně. Současná legislativa Ruské federace podporuje tvrzení, že tyto pobřežní oblasti jsou vnitřními vodami Ruska, a to na základě právních dokumentů z osmnáctého, devatenáctého a dvacátého století, které *de facto* formálně potvrdily kontrolu Ruska jako pobřežního státu nad jeho arktickými „državami“. Prvním takovým dokumentem byl edikt carevny Alžběty Petrovny ze dne 11. března 1753 (o „výlučných právech Ruska v arktických vodách u ruských břehů“, „se zdůrazněním zákazu plavby obchodních lodí z Evropy na Sibiř“ bez svolení ruských orgánů). V osmnáctém století proti těmto právním dokumentům žádný stát neprotestoval. Ve dvacátém století však Spojené státy přijaly stanovisko, že Vilkického průliv nemá status vnitřních vod, ale je mezinárodním průlivem.⁵⁶⁶

Zvláštní právní význam na univerzální úrovni světového řádu mají v Severním ledovém oceánu globální mechanismy vytvořené Úmluvou OSN o mořském právu v roce 1982, přestože v arktických mořích nejsou vždy účinné, vzhledem k obrovským rozdílům mezi Arktidou a ostatními oceány, jak bylo uvedeno výše, a vzhledem k tomu, že jeden z pěti arktických pobřežních států – Spojené státy – není smluvní stranou této Úmluvy. Washington tak například nemusí plnit povinnosti stanovené v článku 76 Úmluvy (týkajícím se postoupení části mořského dna ve vlastním arktickém sektoru do správy Úřadu) nebo v článku 82 (který se týká povinnosti platit Úřadu příspěvky spojené s využíváním kontinentálního šelfu za hranicí 200 námořních mil). Zodpovědní představitelé arktických pobřežních států tak mají plné právo se ptát: pokud jeden z arktických států těmito podmínkami vázán není a nemusí tyto povinnosti plnit, proč by se Kanada, Norsko nebo Rusko měly daných omezení držet nebo „odvádět platby“ v souvislosti s využíváním neživých zdrojů kontinentálního šelfu za hranicí 200 námořních mil podle článku 82? Pokud však takové platby opravdu odvádějí, pak obchodní podmínky pro jejich národní společnosti při činnostech v podzemí v drsných podmínkách Arktidy budou méně výhodné než v případě amerických společností. Naproti tomu koordinovaný regionální přístup všech

---

566 N. Koroleva – V. Markov – A. Ushakov: *Pravovoi režim sudochodstva v Rossijskoj Arktike* [Právní režim plavby v ruské Arktidě] 4, 61, Moscow: Soiuzmorniiproekt 1995, s. 24–29.

arktických států k režimu arktického šelfu – například dohoda o regionálním režimu využívání nerostných zdrojů arktického šelfu za hranicí 200 námořních mil – by by byl spravedlivý pro všechny.

Posilování role Úmluvy OSN o mořském právu v arktických mořích?

Z přípravných materiálů pro třetí konferenci OSN o mořském právu (v jejímž rámci se v letech 1973 až 1982 probírala řada návrhů budoucí Úmluvy a relevantní oficiální i neoficiální materiály) vyplývá, že se arktické pobřežní státy na konferenci hlubší diskusi o cirkumpolárním severu záměrně vyhýbaly.

Během konference pracovala arktická „Pětka“ v důvěrném formátu. Jak vzpomínají členové sovětské delegace, probírali spolu jiné otázky, které se dotýkaly Arktidy. Dospěli, jak potvrzují také publikace kanadského učenice a diplomata A. Morrisona, neformálně k názoru, že v jejich zájmu je „potlačit“ všechny pokusy probírat na konferenci otázky statusu Arktidy. Morrison k tomu uvedl:

Zdá se, že při hledání inspirace a poučení v Antarktidě z hlediska podobných přírodních podmínek i režimu daného Smlouvou o Antarktidě vedoucí představitelé arktických zemí některé aspekty tohoto režimu, poté co dospěli k nevyřčené dohodě, že cesta ‚společného dědictví‘, nastoupená Smlouvou o Antarktidě, není tou, kterou by se chtěli ubírat, zřejmě zavrhli.⁵⁶⁷

Nejsou přesvědčivé doklady o tom, že by se A5 na třetí konferenci OSN o mořském právu domluvila na tom, že bude považovat zaledněné oblasti Arktidy za specifický předmět budoucí Úmluvy OSN o mořském právu. Právě naopak. Ani jedna polární oblast, Arktida ani Antarktida, tak samostatnému přezkoumání podrobena nebyla. Mělo se za to, že jak Antarktida, tak Arktida právní status, který byl vypracován specificky pro každou z nich, již požívaly – na základě Smlouvy o Antarktidě z roku 1959 a početných smluv a obyčejových pravidel, které se týkaly Arktidy.

Když však byla v roce 1982 přijata Úmluva OSN o mořském právu a v roce 1994 vstoupila v platnost a když byly schváleny její podstatné

---

567 P. Berkman – A. Vylegzhanin – O. Young: *Baseline of Russian Arctic Law*, s. xxiv.

změny týkající se právního režimu nerostných zdrojů na mořském dně za hranicemi kontinentálního šelfu, ovlivnilo to status mořských oblastí severně od Severního polárního kruhu.

Tyto účinky byly nevyhnutelné, nehledě na zásadní specifika právního režimu Arktidy, tak jak byla popsána výše. Zprvce, většina pravidel zakotvených v Úmluvě OSN o mořském právu z roku 1982, která se týká mořských oblastí pod svrchovaností pobřežních států (tj. pravidla pro vnitřní vody a teritoriální moře), je současně obyčejovými normami mezinárodního práva. Zadruhé, pravidla Úmluvy z roku 1982 pro výlučné ekonomické zóny o šíři 200 námořních mil, přestože jsou relativně nová (taková pravidla nebyla obsažena v žádné z ženevských úmluv o mořích z roku 1958), většina odborníků rovněž odvozuje od obyčejových norem mezinárodního práva, a dvousetmílové zóny zavedlo všech pět arktických pobřežních států. Zatřetí, Úmluva OSN o mořském právu zahrnuje zvláštní oddíl – „Zaledněné oblasti“ v části XII („Ochrana a uchování mořského prostředí“), který lze na oblasti v Arktidě bezpochyby použít.

Budoucnost právního řádu v Arktidě

Největší výzvou pro právní řád v Arktidě by bylo, kdyby se některý z klíčových aktérů v Arktidě pokusil změnit *status quo*,⁵⁶⁸ jak se ustálil v průběhu staletí a jak je reflektován v arktickém právu a také potvrzen v Ilulissatské deklaraci z roku 2008. K dialektice právního řádu v Arktidě však vzhledem k environmentálním a jiným změnám v regionu stejně tak patří, že *per se* nemůže být statický.

Vezměme si jako příklad největší enklávu volných moří v Arktidě, střední část Severního ledového oceánu, oblast o rozloze zhruba 2,8 milionu kilometrů čtverečních, která je obklopena výlučnými ekonomickými zónami zemí arktické Pětky. Podle mořského práva má pět arktických pobřežních států v rámci svých výlučných ekonomických zón svrchovaná práva za účelem průzkumu, využívání a ochrany přírodních zdrojů a zapojení do řady dalších činností. Svrchovaná práva vykonávají tyto země rovněž nad přírodními zdroji arktických šelfů, které sahají za hranice jejich výlučných ekonomických zón. Přilehlé (více či méně zaledněné) vody střední části Severního ledového oceánu jsou jednoznačně

---

568 Daný stav věcí (překlad z latiny).

oblastmi mimo národní jurisdikci.⁵⁶⁹ Rozloha střední části Severního ledového oceánu závisí na právních faktorech, které se proměňují v čase. Když například Norsko v roce 2001 stanovilo přímé základní linie kolem souostroví Špicberky (a žádný arktický stát proti tomu neprotestoval, bylo dosaženo tiché mezinárodní dohody),⁵⁷⁰ dvousetmílové ochranné pásmo rybolovu kolem souostroví se posunulo na sever a hranice střední části Severního ledového oceánu se legitimně změnily. Takové změny se mohou v budoucnosti opakovat. Například Spojené státy mohou následovat praxi Norska, Kanady a Dánska a stanovit přímé základní linie podél severního pobřeží Aljašky.⁵⁷¹ Takovéto změny v delimitaci střední části Severního ledového oceánu nezmění právní status této mořské oblasti, pokud budou všechny arktické pobřežní státy jednat v duchu spolupráce na základě arktického práva a spolehnou se na mechanismy vzájemné komunikace na bilaterální a regionální úrovni.

Je tedy žádoucí, aby se zavedená praxe spolupráce arktických států prostřednictvím Arktické rady dále rozvíjela efektivnějším způsobem. Zejména bude třeba usilovat o to, aby vznikl regionální právní režim, který by uchovával biologickou rozmanitost moří za hranicemi výlučné ekonomické zóny, což by bylo dalším podnětem pro uchovávání a ochranu arktického mořského prostředí. Dalšími oblastmi spolupráce arktických států by mohly být konkrétnější formy bilaterální spolupráce při pátracích a záchranných akcích (na základě Regionální dohody o pátrání a záchraně v Arktidě z roku 2011), řešení mimořádných událostí, jako jsou bilaterální plány na likvidaci ropných skvrn s využitím nejlepších dostupných technologických prostředků (vycházející z Regionální dohody o připravenosti na znečištění ropou z roku 2013) a také bilaterální opatření, jejichž cílem je uchování živých mořských zdrojů ve střední části Severního ledového oceánu (a která jsou založena na

569 A. Vylegzhanin – O. Young – P. Berkman: The Central Arctic Ocean Fisheries Agreement as an Element in the Evolving Arctic Ocean Governance Complex, *Marine Policy* 118 (2020), <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2020.104001>.

570 Norsko ve svém národním právu používá termín „souostroví Svalbard“, přestože smlouva týkající se Špicberků z roku 1920 (na jejímž základě Norsko získalo svrchovaná práva nad tímto souostrovím) používá termín „souostroví Špicberky“. Norsko nemůže změnit jazyk pařížské smlouvy z roku 1920: autentická znění jsou francouzské a anglické, ale nikoli norské (článek 10 pařížské smlouvy z roku 1920). Zároveň platí, že Norsko nevyvolává žádné protesty smluvních stran tím, že dlouhodobě nahrazuje termín smlouvy „Špicberky“ svým národním termínem „Svalbard“.

571 V současné době jsou Spojené státy jediným arktickým pobřežním státem, který podél svých arktických pobřeží nevyznačuje přímé základní linie. Viz I. Zhuravleva: *International Law Doctrines on the Current Status of the Arctic*, Belgrade: University of Belgrade – Faculty of Law 2019, s. 114–115.

dohodě o rybolovu ve střední části Severního ledového oceánu z roku 2018), a dokonce i preventivní plány, jak předcházet pirátství a dalším útokům v arktických vodách.

Vzhledem k současnému klimatickému trendu se zdá, že univerzální komponenta arktického právního režimu, která vychází zejména z Úmluvy OSN o mořském právu, se bude dále rozvíjet s větším zapojením Mezinárodní námořní organizace a jiných kompetentních orgánů a nearktických pozorovatelů podílejících se na práci Arktické rady, a to jak států, tak mezinárodních organizací.

Pokud však po roce 2100 nastane další pravidelná fáze globálního ochlazování a zaledněné plochy v Severním ledovém oceánu se (jak předpovídá Ruská akademie přírodních věd) rozšíří, pak budou regionální, bilaterální a národní soubory legislativních norem schvalované arktickými státy potřeba ještě více. V takovém případě lze počítat s posilováním právní identity arktického regionu a role Arktické rady. Žádoucí mohou být interinstitucionální reformy v rámci Arktické rady samotné, a to vzhledem k rostoucímu počtu pracovních, expertních a akčních skupin a příslušným rozpočtovým dopadům pro Arktickou radu. Odborníci navrhli řadu dalších zajímavých opatření, která mají posílit koordinaci mezi Arktickou radou a dalšími arktickými institucemi s cílem sladit opatření napříč různými sektory, včetně toho, že vznikne vědecká instituce, která se bude zabývat výzkumem moře ve střední části Severního ledového oceánu.⁵⁷²

Závěry

Obě světové války vznikly na severní, nikoli jižní polokouli. Arktida však může klidně zůstat zónou mírové spolupráce – navzdory tomu, že k ní patří i obě světové vojenské velmoci. A zůstane-li jí v rámci světového řádu založeného na mezinárodním právu, bude tak přispívat k tomu, aby nedošlo k třetí světové válce. V současné době se však uznává, že riziko globální světové války dramaticky vzrostlo. Spojené státy mají napjaté vztahy s Ruskem a také s Čínou.

Za takovýchto politických okolností je optimální volbou pro „informovanou“ arktickou politiku v právní oblasti zůstat, jaká je, což platí

---

572 D. Balton – A. Zagorski: *Implementing Marine Management in the Arctic Ocean*, Moscow: Russian International Affairs Council 2020, s. 18–22.

zejména pro nejsilnější vojenské mocnosti, Spojené státy a Rusko: to znamená, že má předcházet aktivitám, které poškozují mír a politickou a vojenskou bezpečnost na severní polokouli; a v první řadě respektovat – a nikoliv zpochybňovat – územní *status quo* tohoto regionu.

Současně platí, že všechny státy, včetně nearktických aktérů, mají zájem na tom, aby byl regionální právní režim promyšleně aktualizován s ohledem na ekonomické aktivity a také zlepšení v oblasti bezpečnosti lodní dopravy a ochranu a zachování arktického životního prostředí.

Kapitola 11

Spor Spojených států a Kanady o Severozápadní průjezd: souhlasíme, že spolu nesouhlasíme, a proč je to důležitější než kdy dříve

Suzanne Lalondeová

Neusilujeme o jednomyslnost, jíž dosahují ti, kdo všechny problémy zredukují na nejmenšího společného jmenovatele – nebo ti, kdo své neshody skrývají za strojenými úsměvy – nebo ti, kdo poměřují jednotu popularitou a oblibou, místo důvěrou a respektem. Jsme spojenci. Je to partnerství, ne impérium. Nutně budeme mít neshody a zklamání – a stejně tak nutně o nich musíme otevřeně hovořit, řešit je, kde to je možné, a kde to možné není, respektovat úhel pohledu toho druhého.

(Prezident John Kennedy, projev v kanadském parlamentu, 17. května 1961)

Kanada a Spojené státy, jakkoli zůstávají v Arktidě „hlavními partnery“,⁵⁷³ nemohou už víc než padesát let popírat existenci zásadního sporu o status Severozápadního průjezdu a nějak se s tímto sporem musí vypořádávat. Postoje Ottawy a Washingtonu v otázce Severozápadního průjezdu jsou zcela jasné, a to už desítky let. Kanadské vlády jedna po druhé prohlašují, že všechny vody v kanadském arktickém souostroví včetně různých tras, které tvoří Severozápadní průjezd, tvoří historicky kanadské vnitřní vody, v nichž plně a výlučně pravomoci náleží Kanadě, včetně pravomoci regulovat přístup cizích lodí.⁵⁷⁴ Spojené státy dlouhodobě zastávají názor, že různé trasy Severozápadním průjezdem tvoří

573 Spojené státy jsou popsány jako „hlavní partner v Arktidě“ pro Kanadu v druhém paragrafu s názvem „Cesta do budoucnosti“ v Prohlášení o zahraniční politice Kanady v Arktidě – výkon svrchovanosti a prosazování kanadské strategie pro sever v zahraničí, 20. 8. 2010. Dostupné na stránkách Global Affairs Canada, <https://www.international.gc.ca>.

574 Protože neexistuje žádný průliv, který by procházel celým Kanadským arktickým souostrovím, neexistuje podle Kanady ani žádný mezinárodní koridor pro leteckou dopravu a veškerý vzdušný prostor podléhá kanadské svrchovanosti.

mezinárodní průliv, v němž lodě a letadla všech států, a to jak civilní, tak vojenské, mají neomezené právo tranzitu.⁵⁷⁵

Postoj Kanady nedávno znovu potvrdil dokument Trudeauovy vlády *Rámcová politika pro Arktidu a sever* z roku 2019. V druhém, zásadním odstavci v oddílu „Mezinárodní kapitola“ se uvádí:

Vláda Kanady má pevný postoj v otázce svého postavení na severu. Svrchovanost Kanady v Arktidě je dlouhodobá a všeobecně uznávaná. Dnes a denně samospráva, domorodé národy a místní komunity svými mnoha aktivitami v praxi naplňují nepomíjející svrchovanost Kanady nad jejími arktickými zeměmi a vodami. Kanada bude i nadále v plném rozsahu uplatňovat svá práva a svrchovanost nad svým pevninským územím a arktickými vodami, včetně Severozápadního průjezdu.⁵⁷⁶

V těchto formulacích zaznívají starší vládní prohlášení, včetně *Strategie pro sever* premiéra Stephena Harpera z roku 2009. Tato strategie potvrdila význam Arktidy v kolektivní kanadské psýché, „uplatňování kanadské svrchovanosti v Arktidě“ označila za nejdůležitější prioritu země a zdůraznila, že „kanadská svrchovanost v Arktidě je dlouhodobá, všeobecně uznávaná a založená na historických důvodech, které zčásti vycházejí z toho, že zde odnepaměti žijí Inuité a další domorodé národy“.⁵⁷⁷

Dlouhodobá americká pozice byla explicitně zformulována v *Prezidentské směrnicí k národní bezpečnosti a Prezidentské směrnicí k domácí bezpečnosti* prezidenta George W. Bushe z ledna 2009, v níž zdůraznil, že svoboda moří je pro Spojené státy hlavní národní prioritou: „Severozápadní

575 Viz Část III Úmluvy OSN o mořském právu [UNCLOS], kde jsou stanovena práva „tranzitního proplutí či přeletu“ v „průlivech používaných pro mezinárodní plavbu“. Úmluva OSN o mořském právu, přijatá 10. 12. 1982, vstoupila v platnost 16. 11. 1991, 1833 U.N.T.S. 397. K diskusím o právních argumentech, na které se odvolává Kanada a Spojené státy, viz (z mnoha odborných studií) následující: D. R. Rothwell: *The Canadian-US Northwest Passage Dispute: A Reassessment*, *Cornell International Law Journal* 26, 2 (1993), s. 331–372; J. Kraska: *The Law of the Sea Convention and the Northwest Passage*, *International Journal of Marine and Coastal Law*, sv. 22 (2007), s. 257–282; S. Lalonde: *The Northwest Passage, Canada and the Maritime Arctic: Boundaries, Shelves and Waters*, ed. P. Whitney Lackenbauer – S. Lalonde, NAADSN / Trent University, Petersborough 2020, s. 107–161.

576 *Rámcová politika pro Arktidu a sever*, 10. 9. 2019. Dostupné na stránkách kanadského ministerstva pro vztahy mezi Korunou a domorodými národy a pro záležitosti severu (Crown-Indigenous Relations and Northern Affairs Canada), <https://www.canada.ca>.

577 „Úvod“ v: Ministerstvo pro záležitosti domorodců a rozvoj severu Kanady, *Canada's Northern Strategy—Our North, Our Heritage, Our Future*, Minister of Public Works and Government Services Canada, Ottawa 2009. Viz také Prohlášení o zahraniční politice Kanady v Arktidě, výše, pozn. 574.

průjezd je průliv používaný pro mezinárodní plavbu a Severní mořská cesta zahrnuje průlivy používané pro mezinárodní plavbu; na tranzit těmito průlivy se vztahuje režim práva tranzitního proplutí či přeletu.⁵⁷⁸ Jeho nástupce, prezident Barack Obama, rovněž jednoznačně potvrdil oficiální postoj Spojených států ve své *Národní strategii pro oblast Arktidy* z roku 2013: „Přistoupení k Úmluvě [Úmluvě OSN o mořském právu z roku 1982] by ochránilo práva a svobody Spojených států a naše způsoby využívání moře a vzdušného prostoru v celém regionu Arktidy a podpořilo naše argumenty ve prospěch svobody plavby a přeletu v celém Severozápadním průjezdu a na Severní mořské cestě.“⁵⁷⁹

Dlouhodobě patovou situaci v otázce Severozápadního průjezdu lze vysvětlit několika důvody: veřejná prohlášení, v nichž se po desítky let opakují oficiální postoje Kanady a Spojených států, značně omezila politický *marge de manoeuvre* obou vlád. Kanada tvrdí, že Arktida je bytostnou součástí jejího dědictví, její identity jako země a její budoucnosti. Nárokuje si tak právo jednat jako odpovědný správce tohoto regionu v zájmu prosperity svých občanů, ochrany svého zranitelného životního prostředí a obrany svých národních zájmů. Pro Spojené státy je obrana svobody moří v zájmu zajištění mobility amerických námořních aktiv po celém světě dlouhodobě úhelným kamenem zahraniční politiky. Washington se obává, že kdyby Kanadě v otázce Severozápadního průjezdu „ustoupil“, nastolil by tím neblahý precedens.⁵⁸⁰ Mohl by tak povzbudit pobřežní státy sousedící s významnými mezinárodními průlivy, aby přijímaly jednostranná, svévolná pravidla, která by vážně poškodila americké národní zájmy. Nejednoznačnost právních předpisů, včetně samotné definice mezinárodního průlivu, umožnila oběma státům zformulovat dobré, rozumné a přesvědčivé argumenty na podporu vlastního postoje.

Navzdory – slovy prezidenta Kennedyho – ostrým „neshodám a zklamáním“ mají Kanada a Spojené státy v Arktidě dlouhou tradici spolupráce založené na respektu. Jedním z klíčových aspektů tohoto

578 Paragraph 5, Section III “Policy,” Sub-section B “National Security and Homeland Security Interests in the Arctic,” National Security Presidential Directive and Homeland Security Presidential Directive, January 9, 2009. Available from the Homeland Security Digital Library, <https://www.hsdl.org>.

579 Sekce 3 „Posílení mezinárodní spolupráce: Přistoupení k úmluvě o mořském právu“, Národní strategie pro region Arktidy, 10. 5. 2013. Dostupné v Homeland Security Digital Library, <https://www.hsdl.org>.

580 K podrobné diskusi o argumentu „precedentu“ viz S. Lalonde – F. Lasserre: The Northwest Passage: A Potentially Weighty Precedent?, *Ocean Development and International Law* 43, 3 (2013), s. 28–72.

dlouhodobého závazku vzájemné spolupráce je *Dohoda o spolupráci v Arktidě* z roku 1988,⁵⁸¹ v níž se obě strany dohodly, že ponechají stranou své odlišné právní názory, a stanovily podmínky pro tranzit amerických ledoborců zapojených do výzkumu Severozápadním průjezdem.⁵⁸² Tento pragmatický přístup – shodnout se na tom, že se neshodneme, ale pokračovat s praktickým řešením otázek, na nichž máme společný zájem a které vzbuzují naše společné obavy – je v této době, kdy na oblast Arktidy dopadá hlavní tíha klimatických změn, možná důležitější než kdy dříve.

Tématem této kapitoly jsou dvě hlavní události související se změnou klimatu, které mají zásadní dopad na debatu o Severozápadním průjezdu: snazší přístup ke kanadským arktickým vodám a zvýšený zahraniční zájem o ně a zlepšování postavení kanadských domorodých národů. Obě tyto události mohou potenciálně vést k tomu, že se Ottawa a Washington v otázce Severozápadního průjezdu zatvrdí. V této kapitole se však zamýšlíme nad tím, zda tyto události ve skutečnosti spíše neposílí odhodlání obou sousedů spolupracovat a postupovat jednotně.

Stále přístupnější Severozápadní průjezd

Spolu s tím, jak se změna klimatu Země prohloubila v klimatickou krizi, se arktická oblast stala jedním z nejmýlnějších indikátorů rozsahu a rychlosti této změny.⁵⁸³ Vědecké zprávy, jako například nejnovější Zvláštní zpráva Mezivládního panelu pro změnu klimatu,⁵⁸⁴ potvrzují, že Arktida se otepluje dvakrát až třikrát rychleji, než je globální průměr, což má vážné důsledky pro fyzikální, chemické a biologické složky arktických ekosystémů, stejně tak jako pro odhadované čtyři miliony lidí,

581 Agreement on Arctic Cooperation, 11. 1. 1988, Spojené státy – Kanada, přetištěno v *International Legal Materials* 28 (1989), s. 142.

582 Analýzu specifické formulace a záměru dohody z roku 1988 viz v: T. L. McDorman: *Salt Water Neighbors: International Ocean Law Relations between the United States and Canada*, New York: Oxford University Press 2009, na s. 249. Viz také M. Byers – S. Lalonde: Who Controls the Northwest Passage?, *Vanderbilt Journal of Transnational Law* 42, 4 (2009), s. 1133, na s. 1159–1161.

583 Článek na webových stránkách Greenpeace věnovaný Arktidě tvrdí, že „Arktida je globálním oteplováním postížena více než jakékoli jiné místo na světě“. Greenpeace, *The Arctic & Global Warming*, navštíveno 30. 3. 2020, <https://www.greenpeace.org>.

584 Mezivládní panel pro změnu klimatu, *Special Report on the Ocean and Cryosphere in a Changing Climate* [IPCC Special Report], schválená na 51. zasedání, které se konalo 20.–23. 9. 2019. Dostupné na stránkách IPCC, <https://www.ipcc.ch>.

pro které je Arktida domovem.⁵⁸⁵ Experti Komise pro mořské savce také varují, že účinky oteplování Arktidy jsou „nesčetné, dalekosáhlé a neustále nabírají na tempu“.⁵⁸⁶

Jedním z nejviditelnějších a nejprůkaznějších symptomů oteplování v Arktidě je rychlé tání mořského ledu. Zpráva zveřejněná v září 2019 na internetových stránkách Národního centra pro údaje o sněhu a ledu uvádí několik strohých statistik: „V porovnání s rokem 1979, kdy bylo zahájeno satelitní snímkování, se rozsah mořského ledu v září snížil zhruba o 40 procent.“⁵⁸⁷ Mezivládní panel pro změnu klimatu ve své zvláštní zprávě z roku 2019 skutečně uvádí, že změny mořského ledu, k nimž došlo v Arktidě, jsou „bezprecedentní za období přinejmenším 1000 let“, přičemž v období 1979–2018 došlo ke ztenčení mořského ledu a zároveň k přechodu k mladšímu ledu a devadesátiprocentnímu poklesu plošného podílu víceletého ledu.⁵⁸⁸ Mezivládní panel pro změnu klimatu rovněž s vysokou mírou jistoty konstatoval, že úbytek letního mořského ledu a jarní sněhové pokrývky posílil zpětnovazební smyčky, které oteplování v Arktidě ještě umocňují.⁵⁸⁹

Kanadský Severozápadní průjezd je systém zálivů, průlivů, úžin a kanálů v Kanadském arktickém souostroví, který propojuje Beaufortovo moře na západě s Baffinovým zálivem na východě. Na západní straně Severozápadního průjezdu jsou dvě plavební trasy: severní a jižní trasa.⁵⁹⁰ Podle zprávy Životní prostředí a změna klimatu v Kanadě z roku

585 Z nichž 10 procent jsou domorodci. IPCC Special Report, tamt., na s. 3–11. Viz také National Oceanic and Atmospheric Administration, 2018 Arctic Report Card, dostupnou na stránkách NOAA <https://arctic.noaa.gov> a IPCC, Special Report—Global Warming of 1.5°C, dostupné na <https://www.ipcc.ch>.

586 „Climate Change and the Arctic“ pod heslem „Arctic“ ve složce „Priority topics“ na stránkách Komise pro mořské savce, 2020, <https://www.mmc.gov>.

587 Podle Marka Serreze, ředitele Národního centra pro údaje o sněhu a ledu, jak je uvádí G. Dickie: *The Arctic and climate change (1979–2019): What the ice record tells us*, Mongabay, 18. 9. 2019, <https://news.mongabay.com>.

588 Summary for Policy Makers, IPCC Special Report, poznámka 568, na s. 4–5.

589 Summary for Policy Makers, IPCC Special Report, pozn. 568, na s. 5. Viz také kapitolu 3 „Polar Regions“ tamt., na s. 3.

590 Jak vysvětluje Rothwell, Severozápadní průjezd je ve skutečnosti řada vzájemně propojených průlivů. „Vzhledem k velkému počtu ostrovů, které tvoří Arktické souostroví, existuje mnoho potenciálních lodních tras od východu k západu a od západu k východu. V praxi však vzhledem k silnému ledu v těchto polárních vodách a mělkému ponoru v některých z těchto průlivů existuje pouze několik málo schůdných kombinací průlivů a kanálů, které lze použít pro úplné proplutí.“ Rothwell, výše pozn. 4, na s. 26. Podle Pharanda Severozápadní průjezd sestává z pěti základních tras: trasa 1, průlivem prince Waleského; trasa 2, průlivem M'Clure; trasa 3, průlivem Peel Sound a Viktoriiným průlivem; trasa 3A, průlivem Peel Sound a průlivem Jamese Rosse; trasa 4 přes Prince Regent Inlet; trasa 5, průlivem Fury a Hekla; a trasa 5A, průlivem Fury a Hekla a přes Prince Regent Inlet. D. Pharand: *Canada's Arctic Waters in*

2019 byly navzdory meziročním výkyvům v období let 1968 až 2018 „zaznamenány sestupné statistické trendy“ v oblastech letního mořského ledu a víceletého mořského ledu na severní i jižní trase.⁵⁹¹ Klíčovým bylo zjištění, že „jižní trasa zůstala po několik posledních let prakticky bez víceletého mořského ledu“. S táním letního ledu se očekává se, že se Severozápadní průjezd stane do roku 2050 podstatně splavnější, a díky tomu se naskytne více příležitostí pro lodní dopravu, cestovní ruch, těžbu surovin a průmyslové aktivity.

Robert Headland a jeho kolegové ze Scottova ústavu pro polární výzkum na Univerzitě Cambridge dokumentují 313 úplných proplutí Severozápadním průjezdem od roku 1903 do konce plavební sezóny roku 2019.⁵⁹² Toto číslo svědčí o tom, že se Severozápadní průjezd historicky jako lodní trasa těšil velmi omezené pozornosti, v posledních letech došlo k značnému nárůstu jak počtu plavidel, tak i počtu vlajek plavících se průjezdem. Vezmeme-li jako referenční bod rok 1988 – významný rok v historii kanadsko-americké spolupráce v Arktidě, protože byla uzavřena Dohoda o spolupráci v Arktidě –, je nárůst plavebních aktivit ještě lépe patrný.

V letech 1903 až 1988, tedy v období 85 let, zdokumentoval Headland s kolegy 39 tranzitů. Dvacet jedna z těchto tranzitů dokončily lodě plující pod kanadskou vlajkou a devět plavidel bylo amerických. Po jednom tranzitu mají Bahamy, Francie, Japonsko, Nizozemsko, Norsko, Singapur a Švédsko. Tranzit Severozápadním průjezdem na konci osmdesátých let dokončila také dvě britská plavidla. 54 procent tranzitů zaznamenaných během prvních 85 let dokončila kanadská plavidla a 23 procent plavidla americká. Společně tak na lodi těchto dvou partnerských zemí na severoamerickém kontinentu připadlo 77 procent tranzitů Severozápadního průjezdu a zdokumentováno je pouze osm lodí pod cizí vlajkou.

Velký rozdíl je patrný v období od roku 1988 do roku 2019 (31 let), kdy došlo k 274 tranzitům Severozápadního průjezdu, což je o 75 procent víc než během prvních 85 let. Za zmínku stojí, že kanadské a americké lodě tvořily pouze 9,5 procenta, respektive 9 procent z těchto novějších

---

International Law, Cambridge: Cambridge University Press 1988, na s. 189–201 (viz mapu různých tras na s. 190–191).

591 Environment and Climate Change Canada, *Canadian Environmental Sustainability Indicators: Sea Ice in Canada*, dostupné na stránkách kanadské vlády: <https://www.canada.ca>.

592 R. K. Headland et al.: *Transits of the Northwest Passage to End of the 2019 Navigation Season*, 17. 3. 2020, dostupné na stránkách Scottova institutu pro polární výzkum, <https://www.spri.cam.ac.uk>.

tranzitů – což je ve srovnání s dřívějším obdobím popsáním výše velmi výrazný pokles. Od roku 1988 dokončily lodě plující pod ruskou vlajkou stejný počet tranzitů jako kanadské lodě. Statistiky ukazují, že v posledních třech desetiletích propluly Severozápadním průjezdem lodi plující pod vlajkami 37 různých jurisdikcí, od Jižní Afriky po Finsko. Určité znepokojení vzbuzuje fakt, že šest z těchto jurisdikcí je uvedeno na seznamu na webových stránkách Mezinárodní federace pracovníků v dopravě jako „výhodné vlajky“:⁵⁹³ Antigua a Barbuda, Bahamy, Kajmanské ostrovy, Malta, Marshallovy ostrovy a Panama.⁵⁹⁴ Lodě registrované na Bahamách představovaly téměř 10 procent úspěšných tranzitů, zatímco lodě registrované na Kajmanských ostrovech uskutečnily téměř 5 procent z 274 tranzitů.

Rostoucí zahraniční zájem o Severozápadní průjezd

Kromě toho, že se v průjezdu fyzicky objevuje pestřejší paleta lodí plavících se pod zahraniční vlajkou, se zdá, že se potenciálu nových arktických lodních tras také stále víc přizpůsobuje politika některých nearktických států. Zájem a aktivity se sice v současné době do značné míry soustředí na ruskou Severní mořskou cestu, oficiální politika a programy však ne vždy rozlišují mezi Severozápadním průjezdem, Severní mořskou cestou a Transpolární mořskou cestou.⁵⁹⁵

Evropská komise předpokládá, že změny životního prostředí proměňují „geostrategickou dynamiku v Arktidě, což může mít potenciálně důsledky pro mezinárodní stabilitu a evropské bezpečnostní zájmy“, a v roce 2008 tak vydala oficiální sdělení, v němž artikuluje zájmy EU a předkládá návrhy na opatření členských států v tomto regionu. V části 3.3 nazvané „Doprava“ Komise vyzývá členské státy a Společenství, aby bránily „princip svobody plavby a právo pokojného proplutí a přeletu na nově otevřených trasách a v nově otevřených oblastech“.⁵⁹⁶ Část 4 sdě-

593 Podle webových stránek US Legal se o lodi říká, že má vyvěšenou „výhodnou vlajku“, pokud je registrována v cizí zemi „pro účely snížení provozních nákladů nebo vyhýbání se vládním regulacím“. Viz „Flags of Convenience Law and Legal Definition“. Dostupné na stránkách US Legal: <https://definitions.uslegal.com>.

594 „Flags of Convenience“, dostupné na webových stránkách Mezinárodní federace pracovníků v dopravě, <https://www.itfglobal.org>.

595 Viz kapitoly Alexandra Vylegžanina a Mii Bennetové aj. v tomto svazku.

596 Sdělení Komise Evropskému parlamentu a Radě, *Evropská unie a arktický region*, Brusel, 20. 11. 2008, COM (2008) 763 final, <https://eur-lex.europa.eu>.

lení o „Rozšířené multilaterální správě Arktidy“ se v úvodním odstavci zaměřila konkrétně na Severozápadní průjezd: „Kromě toho existují různé výklady podmínek pro proplutí lodí některými arktickými vodami, zejména v Severozápadním průjezdu.“ Rada Evropské unie sdělení uvítala a v prosinci 2009 vydala *Žávěry Rady o arktických otázkách*, kde se v článku 16 stanoví: „S ohledem na postupné otevírání transoceánských arktických tras pro lodní dopravu a plavbu, k němuž bude docházet v následujících letech, Rada znovu připomíná práva a povinnosti států vlajky, přístavních států a pobřežních států stanovené v mezinárodním právu, včetně UNCLOS, pokud jde o svobodu plavby, právo pokojného proplutí a *tranzitního proplutí a přeletu*, a bude sledovat jejich dodržování.“⁵⁹⁷

V září 2013 vydalo německé ministerstvo zahraničí zprávu *Žasady německé politiky pro Arktidu*, ve kterých oznámilo, že se německá spolková vláda „zasazuje o svobodu plavby v Severním ledovém oceánu (Severovýchodní, Severozápadní a Transpolární průjezd)⁵⁹⁸ v souladu s nejvyššími bezpečnostními a environmentálními standardy“. Ve smyslu státní příslušnosti vlastníka je německá obchodní flotila čtvrtá na světě (po Řecku, Japonsku a Číně) a vlastní přibližně 29 procent veškeré kontejnerové přepravní kapacity na světě.⁵⁹⁹ Německo je také uznávaným lídrem ve stavbě lodí, vývoji inovativních a udržitelných námořních technologií a výcviku vysoce specializované námořní pracovní síly. Jeho hlas má proto v globálních námořních záležitostech velkou váhu.

12. března 2014 přijal Evropský parlament usnesení o *Strategii EU pro arktickou oblast*, ve kterém vyzval „aby státy [arktického] regionu zajistily, že všechny současné dopravní trasy – i ty, které mohou vzniknout v budoucnosti – budou otevřené pro mezinárodní lodní dopravu, a že nezavedou žádné svévolné jednostranné překážky, ať už finanční nebo administrativní, které by mohly lodní dopravu v Arktidě ztěžovat, kromě *mezinárodně dohodnutých opatření* zaměřených na zvýšení bezpečnosti nebo ochranu životního prostředí“.⁶⁰⁰ Preambule usnesení vypočítává

597 Rada Evropské unie, *Žávěry Rady o arktických otázkách*, 2985. zasedání Rady pro zahraniční věci, Brusel, 8. 12. 2009, <https://ec.europa.eu>. Zvýrazněno autorem.

598 Severovýchodní průjezd = Severní mořská cesta. Pozn. překladatele.

599 „Lodní doprava“ in: Spolkové ministerstvo hospodářství a energií (Německo), *Maritime Agenda 2025—The Future of Germany as a Maritime Industry Hub*, Berlin: Federal Ministry for Economic Affairs and Energy, Berlin 2017, na s. 10. – Ministerstvo se v současné době jmenuje Spolkové ministerstvo hospodářství a ochrany klimatu. Pozn. překladatele.

600 Evropská unie, Evropský parlament, usnesení Evropského parlamentu z 12. 3. 2014 o *Strategii EU pro Arktidu*, 12. 3. 2014, P7_TA(2014)0236. Dostupné na <https://www.europarl.europa.eu>. – Cituji oficiální český překlad usnesení. Pozn. překladatele.

dokumenty, k nimž přihlíží a o nichž uvádí, že z nich vychází obsah usnesení, včetně mimo jiné Úmluvy OSN o mořském právu a národní strategie Kanady.

V poslední verzi politiky Evropské unie vůči Arktidě, kterou zveřejnila 27. dubna 2016 Komise a vysoký představitel pro zahraniční věci a bezpečnostní politiku, sporu o Severozápadní průjezd pozornost věnována není.⁶⁰¹ Místo toho tento dokument zdůrazňuje potřebu bezpečných námořních aktivit v Arktidě a účasti EU na vývoji inovativních technologií a nástrojů, které mají efektivněji monitorovat vývoj v prostoru a čase. Klade důraz na zajištění účinné implementace Polárního předpisu a na posílení kapacit pátrání a záchrany. Politická doména EU pro Arktidu, jak vysvětlují Adam Stepien a Andreas Raspotnik, zahrnuje celou řadu otázek, sektorů a zúčastněných stran, „z nichž některé jsou vzájemně propojeny, a jiné spojuje pouze nálepka ‚Arktida‘; mají jak interní, tak externí povahu“.⁶⁰² *Joint Communiqué* z roku 2016 bylo záměrným pokusem omezit toto široké spektrum na pouhá tři konkrétní témata: změnu klimatu a životní prostředí, udržitelný rozvoj a mezinárodní spolupráci.⁶⁰³

Aktualizované německé *Hlavní zásady politiky pro Arktidu – převzít zodpovědnost, získávat důvěru, utvářet budoucnost*, vydané v srpnu 2019, obsahují kapitolu věnovanou „Bezpečnostní dimenzi německé politiky pro Arktidu“.⁶⁰⁴ Úvodní odstavec této kapitoly poukazuje na „zlepšující se splavnost arktických námořních tras“ jako na „potenciální zdroj nekooperativního chování“, které „ohrožuje stabilitu ekonomické, environmentální a bezpečnostní politiky v tomto regionu, a tím také ovlivňuje bezpečnostní zájmy Německa“. K indikátorům takového nekooperativního chování patří podle Německem zastávané politické pozice „typ shody dosažené“ ve věci „statusu, legislativy a regulací týkajících se Severovýchodního a Severozápadního průjezdu“.⁶⁰⁵ Dokument následně vypočítává sedm politických cílů a závazků, včetně toho, že „spolková

601 Společné sdělení Evropského parlamentu a Rady – Integrovaná politika EU pro Arktidu, 27. 4. 2016. dostupné na <http://eeas.europa.eu>.

602 A. Stepien – A. Raspotnik: Can the EU's Arctic Policy Find True North?, *CEPS In Brief*, 11. 9. 2019, <https://www.ceps.eu>.

603 A. Stepien – A. Raspotnik: Can the EU's Arctic Policy Find True North?

604 Kapitola 1.4 in: Spolková vláda, *Arctic Policy Guidelines—Assuming Responsibility, Creating Trust, Shaping the Future*, Federal Foreign Office, Berlin (2019), s. 23.

605 Spolková vláda, *Arctic Policy Guidelines—Assuming Responsibility, Creating Trust, Shaping the Future*.

vláda se hlásí k ochraně svobody plavby v arktických vodách v souladu s ustanoveními UNCLOS“.⁶⁰⁶

Ambasadorka EU pro arktický region při svém projevu na zasedání Arktické rady v Reykjavíku o několik měsíců později, v říjnu 2019, varovala, že je ohrožena regionální bezpečnost, a vyzvala k tomu, aby byla v Arktidě vytvořena nová správní struktura. Ambasadorka Marie-Anne Coninsxová uznala, že politika EU z roku 2016 už není aktuální, a oznámila, že pokračují práce na nové strategii EU pro Arktidu. „Vývoj, k němuž nyní dochází, je tak dramatický, že zaznívají výzvy, aby se EU angažovala více.“⁶⁰⁷ Zdůraznila, že v rámci nové strategie by měla být řešena otázka bezpečnosti, „protože veškeré události v tomto regionu ovlivňují bezpečnostní situaci“. Její komentáře rezonovaly s oficiálním prohlášením, které bylo vydáno dříve v říjnu na závěr prvního Arktického fóra EU a v němž bylo zdůrazněno, že „EU má strategickou roli a zájem na tom, aby Arktida i nadále zůstala oblastí s nízkou mírou napětí a vysokou mírou spolupráce“.⁶⁰⁸

Pokud jde o oblasti mimo Evropu, Arild Moe a Olav Schram Stokke uvádějí, že „arktické mořské cesty představují významné, ale věcně pojaté téma v japonských a [jiho]korejských politických dokumentech“.⁶⁰⁹ V třetí části japonského dokumentu k arktické politice z roku 2015, nazvané „Potřeba řešit arktické otázky“, najdeme zvláštní oddíl věnovaný „Zajištění vlády práva a podpory mezinárodní spolupráce“.⁶¹⁰ Tento oddíl připomíná, že Severní ledový oceán podléhá mezinárodnímu právu, včetně Úmluvy OSN o mořském právu. „Svobodu plavby a další zásady mezinárodního práva,“ tvrdí se zde, „je nutné respektovat.“ Odkazuje na „zaledněné oblasti“ Severního ledového oceánu a nutnost spolupracovat s pobřežními státy, „aby byla zajištěna náležitá rovnováha mezi svobodou a bezpečností plavby a ochranou a zachováním mořského prostředí principu mezinárodního práva“. Tento odkaz na omezené pravomoci, které Kanadě udílí článek 234 Úmluvy OSN o mořském

606 Spolková vláda, *Arctic Policy Guidelines—Assuming Responsibility, Creating Trust, Shaping the Future*, s. 25.

607 Tak o tom podává zprávu A. Staalesen, EU call for introduction of new Arctic governance structure, *The Independent Barents Observer*, 15. 10. 2019, <https://www.rcinet.ca>.

608 Arktické fórum EU, Prohlášení vysoké představitelky / viceprezidentky Federiky Mogherini, komisaře Karmenu Vella a ministryně zahraničních věcí Švédska Ann Lindeové 3. 10. 2019. Dostupné na <https://ec.europa.eu>.

609 A. Moe – O. S. Stokke: Asian Countries and Arctic Shipping: Policies, Interests and Footprints on Governance, *Arctic Review on Law and Politics* 10 (2019), s. 24–52, na s. 28.

610 The Headquarters for Ocean Policy, Japan's Arctic Policy, 16. 10. 2015. Anglický překlad je dostupný na webových stránkách vládního kabinetu japonské vlády: <https://www8.cao.go.jp>.

právu,⁶¹¹ zároveň zdůrazňuje svobodu plavby a vůbec neodpovídá historické pozici Kanady v otázce jejích vnitřních vod.

Ve starším jihokorejském politickém dokumentu pro Arktidu (2013) hrají obchodní příležitosti větší roli než v japonském politickém programu.⁶¹² V popisu vize Jižní Koreje pro Arktidu je zdůrazněno, že Korea bude prostřednictvím užší spolupráce s arktickými státy a příslušnými mezinárodními organizacemi přispívat k udržitelné budoucnosti Arktidy. Dokument neotevívá citlivou otázku právního statusu arktických tras, ale je evidentní zájem korejské vlády o aktivity a průmyslová odvětví spojená s budoucností arktické lodní dopravy. Jeden ze čtyř „Hlavních cílů (2013–2017)“ korejské politiky je definován jako úsilí o „udržitelné podnikání v arktické oblasti“ a jako jeden z bodů akčního plánu zahrnuje „posouzení schůdnosti využívání arktických námořních tras“. K hlavním tématům v sekci „Implementace programů“ patří: „Získat zkušenosti s plavbou po arktické mořské cestě, udílet pobídky k využívání arktické mořské cesty, provádět společný mezinárodní průzkum a pořádat semináře s cílem dosáhnout většího využívání arktických mořských cest, rozvíjet kapacity společností operujících v arktickém moři, spolupracovat na rozvoji arktických námořních tras, spolupracovat na rozvoji přístavů na arktickém pobřeží.“

Informační úřad Státní rady Čínské lidové republiky opustil svou dlouhodobou politiku záměrně neurčitých vyjádření a v lednu 2018 zveřejnil Bílou knihu *Čínské politiky pro Arktidu*.⁶¹³ Dokument na řadě míst odkazuje na arktické mořské průjezdy a zdůrazňuje roli Číny v rozvoji těchto strategicky stále významnějších tras lodní dopravy. Nejzajímavější a nejmohavější pasáže se nacházejí v části IV „Politika a postoje Číny k účasti v arktických záležitostech“, oddíl 3 „Zákonné a racionální využívání arktických zdrojů“, pododdíl 1 „Podíl Číny na rozvoji arktických mořských tras“. Jedním z klíčových prvků je definice „arktických tras lodní dopravy“, o nichž se má za to, že zahrnují Severovýchodní průjezd

611 Článek 234 úmluvy OSN o mořském právu stanoví: Pobřežní státy mají právo přijmout a provádět nediskriminační právní předpisy k zabraňování, snížení a kontrole znečišťování moře z plavidel v zaledněných oblastech uvnitř výlučné ekonomické zóny, kde zejména drsné klimatické podmínky a přítomnost ledu pokrývajícího po většinu roku takové oblasti vytvářejí překážky anebo výjimečné riziko pro plavbu a kde by znečištění mořského prostředí mohlo způsobit velkou škodu na ekologické rovnováze či ji nenávratně narušit. Tyto právní předpisy budou brát náležitý ohled na plavbu a na ochranu a uchování mořského prostředí, a to na základě nejnovějších dostupných vědeckých údajů.

612 A. Moe – O. S. Stokke: *Asian Countries and Arctic Shipping*, viz výše.

613 Informační úřad Státní rady Čínské lidové republiky, *China's Arctic Policy*, leden 2018. Dostupné na: <http://english.www.gov.cn>.

(a tedy Severní mořskou cestu), Severozápadní průjezd a Střední průjezd (Transpolární mořskou cestu).

Arktické lodní trasy zahrnují Severovýchodní průjezd, Severozápadní průjezd a Střední průjezd. V důsledku globálního oteplování je pravděpodobné, že se arktické lodní trasy stanou důležitými dopravními trasami mezinárodního obchodu. Čína respektuje pravomoci arktických států ve vodách spadajících pod jejich jurisdikci v oblasti legislativy, vymáhání práva i soudnictví. Čína zastává názor, že správa arktických námořních tras by měla být vykonávána v souladu se smlouvami, včetně UNCLOS a obecného mezinárodního práva a že *svobodu plavby požívají všechny země* v souladu s právem a *jejich práva využívat arktické lodní trasy by měla být zajištěna*. Čína zastává názor, že spory týkající se arktických námořních tras by měly být řádně řešeny v souladu s mezinárodním právem.

Může se zdát, že třetí věta podporuje kanadskou pozici, otázkou ale zůstává, zda se Čína domnívá, že všechny vody v rámci Kanadského arktického souostroví „podléhají jurisdikci [Kanady]“. Ať tak či tak, toto uklidňující konstatování je zcela negováno pasážemi, které jsou zvýrazněny kurzívou. To, že Čína trvá na „svobodě plavby“ na „arktických námořních trasách“, mezi nimiž je explicitně uveden i Severozápadní průjezd, je samozřejmě v příkrém rozporu s oficiálním kanadským stanoviskem. Bílá kniha také propůjčuje určitou legitimitu myšlence, že existuje „spor“ ohledně statusu „arktických námořních tras“, které opět zahrnují Severozápadní průjezd.

Strategickými úvahami byla Čína vedena také v otázce tranzitu jejího vládního výzkumného plavidla Süe Lung Severozápadním průjezdem v roce 2017. Čína nepožádala Kanadu o svolení, aby její plavidlo mohlo vstoupit do kanadských vnitřních vod a proplout jimi, což by znamenalo formální uznání kanadské pozice. Místo toho se Čína spolehla na ustanovení v UNCLOS, která upravují mořský vědecký výzkum (články 245 a 246). Vzhledem k tomu, že část XIII úmluvy ukládá zahraničnímu plavidlu povinnost získat svolení pobřežního státu k provádění mořského vědeckého výzkumu v *jakékoli* mořské zóně, mohla Čína obejít ožehavou otázku právního statusu Severozápadního průjezdu.

Lze konstatovat, že politické programy vlád, které jsme zkoumali výše, jsou dokladem nového, byť opatrného trendu – nesouhlasu s pozicí Kanady v otázce Severozápadního průjezdu, a tudíž silící podpory pro stanovisko, které dlouhodobě zastává Washington. Na první pohled by se mohlo zdát, že takovýto vývoj, pokud se skutečně odehrává, by byl

výhodný pro Spojené státy; velmi pravděpodobně je však v zájmu zejména Kanady, ale také Spojených států, aby spor o Severozápadní průjezd zůstal čistě „severoamerickou záležitostí“. Kanadu a Spojené státy, jakkoli spolu na nejvyšší politické úrovni nemusí souhlasit, totiž pojí úzké spojení v oblasti obrany a bezpečnosti.

Tento spor o právní status Severozápadního průjezdu, který se vleče už desítky let, nijak nezpochybňuje bilaterální mechanismy, které slouží společným zájmům obou zemí. Například prostřednictvím misí Severoamerického velitelství protivzdušné obrany sdílejí Kanada a Spojené státy povědomí o doméně a její posouzení, včetně svých „přístupů k moři, mořských oblastí a vnitřních vodních cest“.⁶¹⁴ Spojené státy a Kanada jsou rovněž smluvními stranami Dohody o spolupráci v oblasti vědy a techniky pro ochranu kritické infrastruktury a bezpečnosti hranic.⁶¹⁵ Dalším účinným mechanismem vzájemné spolupráce je každoroční setkání kanadské Pobřežní stráže a Pobřežní stráže Spojených států, které podporuje komunikaci a kooperaci v obou organizacích na úrovni vedení i na úrovni operační a regionální.

Na pozadí těchto vzájemných závazků může být tato „neshoda“ o Severozápadním průjezdu ve vztazích mezi Kanadou a Spojenými státy občas na obtíž, ale nikdy se nemůže stát hrozbou pro životně důležité zájmy obou stran. Totéž už však nelze říci o nárocích vnějších států na právo tranzitního proplutí a přeletu – jemuž nelze bránit – pro jejich civilní a vojenské lodi a letadla. Severozápadní průjezd se táhne v délce zhruba 900 námořních mil (1450 kilometrů) a vine se mezi 94 většimi ostrovy⁶¹⁶ a 34 469 menšími ostrovy Kanadského arktického souostroví, které samy o sobě představují neuvěřitelných 40 procent celkového pevninského území Kanady.⁶¹⁷ Žádný „mezinárodní průliv“ na světě neprotíná výsostně území přílehlého státu v takovémto rozsahu. Vskutku si těžko představit zemi, která by byla připravena akceptovat, aby bylo možné volně a do značné míry nijak neomezené proplutí nebo přelet třetinou svého národního území.

614 O NORAD, na webových stránkách Severoamerického velitelství protivzdušné obrany: <https://www.norad.mil>.

615 Tato dohoda byla podepsána ve Washingtonu a vstoupila v platnost 1. 6. 2004. Dostupné na webových stránkách Global Affairs Canada, <https://www.treaty-accord.gc.ca>.

616 Definovaných jako větších než 130 km². „Arctic Archipelago“, *The Canadian Encyclopedia* (online), <https://www.thecanadianencyclopedia.ca>.

617 *The Canadian Encyclopedia*, heslo „Arctic Archipelago“, (online), <https://www.thecanadianencyclopedia.ca>.

Jak zdůraznil prezident Kennedy, Kanada a Spojené státy jsou spojenci i ve svém úsilí zavést v Arktidě praktický a odpovědný plavební režim. Oba tito partneři na kontinentu musí dále hledat způsoby, jak ponechat stranou právní otázky, na něž se jejich názory rozcházejí, a vzájemně spolupracovat. Zároveň musí Kanada nadále energicky hájit svůj nárok na výlučnou jurisdikci nad Severozápadním průjezdem na mezinárodní úrovni. Američtí představitelé by si tuto politiku neměli vykládat jako provokaci. Je to nezbytná strategie, která je určena pro širší publikum. V situaci, kdy v Arktidě dochází k dramatickým změnám a dramaticky roste zájem cizích zemí o ni, je z právního hlediska prozíravé a politicky moudré, aby Kanada hájila pevně konsolidovaný a vymahatelný plavební režim.

Severozápadní průjezd – Inuit Nunangat

Kanadské arktické souostroví není jen prostorem vyznačujícím se mnohostí fyzických forem, ale také prostředím, které je velmi složité z hlediska politiky a jurisdikce. Území Nunavut neboli v inuktitutštině „naše země“ vzniklo v důsledku nejrozsáhlejšího vypořádání územních nároků domorodých obyvatel v dějinách Kanady, kdy bylo podle článku 4 *Dohody o územních nárocích v Nunavutu z roku 1993* (Nunavut Land Claims Agreement, NLCA)⁶¹⁸ vyčleněno ze Severozápadních teritorií. Oblast osídlení Nunavut se rozkládá na území o rozloze 1 936 113 kilometrů čtverečních na pevnině a 157 077 kilometrů čtverečních na moři v severní Kanadě, což představuje pětinu celkové rozlohy Kanady.⁶¹⁹ Území zahrnuje část kanadské pevniny a většinu arktického souostroví, a tím pádem také téměř všechny trasy Severozápadního průjezdu.⁶²⁰ Více než 80 procent z 35 944 obyvatel tohoto území tvoří Inuité,⁶²¹ kteří žijí ve dvaceti pěti komunitách – dvacet čtyři z nich se nachází na březích kanadských arktických vod.

618 Dohoda mezi Inuity z oblasti osídlení Nunavut a jejím Veličenstvem královnou, jménem Kanady (25. 5. 1993). Dostupné na: <https://www.gov.nu.ca>.

619 Viz „Nunavut“, *The Canadian Encyclopedia*, <https://www.thecanadianencyclopedia.ca>.

620 Území Nunavut zahrnuje také všechny ostrovy v Hudsonově zálivu, Jamesově zátocě a Ungavském zálivu. Tamt.

621 Profil domorodé populace, sčítání z roku 2016. Dostupné na webových stránkách Kanadského statistického úřadu (Statistics Canada), <https://www12.statcan.gc.ca>.

NLCA není pouhým planým záměrem, ale „dohodou o územních nárocích ve smyslu oddílu 35 *Ústavního zákona z roku 1982*“.⁶²² NLCA uzavřená mezi Kanadou a Inuity „zakotvuje práva Inuitů v samotném nejvyšším ústavním rámci této země“.⁶²³ Preambule popisuje hlavní cíle NLCA. K nim patří:

- poskytnout Inuitům garantovaná a jasně definovaná práva tak, aby se mohli podílet na procesech rozhodování o otázkách využívání, správy a uchovávání půdy, vody a zdrojů, včetně zdrojů na moři;
- poskytnout Inuitům práva na lov volně žijících živočichů a sběr planě rostoucích rostlin;
- poskytnout Inuitům práva podílet se na rozhodování o lovu volně žijících živočichů a sběru planě rostoucích rostlin;
- podporovat soběstačnost a kulturní a sociální blahobyt Inuitů.

Inuité vykonávají svá práva na samosprávu v této oblasti prostřednictvím ustanovení o správě v NLCA, včetně těch, která se týkají místní správy. Z dané konstelace práv a privilegií, která požívají různí aktéři, vyplývá, že oprávnění řídit plavbu a lodní dopravu v Nunavutu nemůže mít jediný aktér. Nejvýznamnější problémy budou vyžadovat společnou správu různými partnery – přístup, který požaduje také kanadská federální politika.

Článek 5 NLCA je věnován volně žijícím živočichům a planě rostoucím rostlinám a potvrzuje, že „zákonná práva Inuitů na lov volně žijících živočichů a sběr planě rostoucích rostlin vyplývají z toho, jak se tradičně využívala a jak se využívají v současnosti,“ [5.1.2 (b)] a že „vláda Kanady a Inuité uznávají, že je nezbytné, aby Inuité hráli důležitou roli ve všech aspektech managementu volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin“ [5.1.6]. Uznává se, že konečnou odpovědnost za management volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin si ponechává vláda a část 2 článku 5 zřizuje Radu pro management volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin Nunavutu. Rada může schvalovat „zřizování, rušení a změny hranic chráněných oblastí v souvislosti s managementem a ochranou volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin a jejich životního prostředí“ (5.2.34). Článek 5.7.1 upřesňuje, že kromě funkcí

622 Viz článek 2.2.1 Dohody o územních nárocích v Nunavutu. Část 35 Ústavního zákona z roku 1982 stanoví, že „existující práva domorodých národů a smluvní práva domorodých národů Kanady jsou tímto uznána a potvrzena“. The Constitution Act, 1982, Schedule B to the Canada Act 1982 (U.K.), 1982, c. 11.

623 K. Cameron – A. Campbell: The Devolution of Natural Resources and Nunavut's Constitutional Status, *Journal of Canadian Studies* 42, 2 (2009), s. 198–219, na s. 210.

svěřených Radě „výkon práva Inuitů na lov podléhá dohledu Organizace lovců a traperů a Regionální organizace pro volně žijící živočichy a planě rostoucí rostliny“.⁶²⁴

Článek 8 stanoví, že organizace Služby pro kanadské parky (Canadian Parks Service) musí spolupracovat s Pověřenou inuitskou organizací, dotčenými komunitami a vládou Nunavutu při zřizování národních parků na území Nunavutu [8.2.1]. Podle článku 1 NLCA, v němž jsou definovány klíčové pojmy Dohody, je pojem „národní park“ definován jako „území, které bylo formálně a v plném rozsahu vyhlášeno jako Národní park nebo Národní *mořský* park podle *zákona o národních parcích*“. Článek 9 NLCA uznává, že vedle parků existují i další oblasti, které „mají zvláštní význam z ekologických, kulturních, archeologických, vědeckých a dalších důvodů a vyžadují zvláštní ochranu [9.2.1]. Inuité požívají ve vztahu k těmto oblastem zvláštní práva a výhody“.

Článek 9.3.1 ukládá vládě analyzovat po konzultacích s Inuity, zda je potřeba v oblasti vyhlášení a správy chráněných oblastí na pevnině i na moři v oblasti Nunavutu schvalovat novou legislativu nebo stávající legislativu měnit. Jak stanoví článek 9, odstavec 3.2, „zřizování, rušení a změna hranic chráněných oblastí v souvislosti s managementem volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin a jejich prostředí“ podléhá schválení Radou pro management volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin Nunavutu. Zásadní je, jak prohlašuje též článek, aby „byla chráněná území *spravována společně* vládou a Pověřenou inuitskou organizací“.

Článek 11 je věnován „plánování územního rozvoje“. Pojem „území“, jak se uvádí, v této souvislosti „zahrnuje vodu a přírodní zdroje včetně volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin“ [11.1.2] a článek se vztahuje jak na pevninu, tak moře v rámci oblasti Nunavut a ve vnější rychle zamrzající oblasti [11.1.4]. Zřizuje Plánovací komisi pro Nunavut, v jejíž působnosti je určovat ve spolupráci s vládou obecné zásady, cíle a záměry plánování územního rozvoje pro oblast Nunavut [11.4.1]. Při formulování politiky plánování územního rozvoje má Komise mimo jiné zohledňovat také ochranu životního prostředí a potřeby správy území, včetně uchovávání, ochrany a managementu volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin [11.2.3]. Článek 11.4.4 uděluje Komisi

---

624 K pravomocím a funkcím organizací lovců a traperů [5.7.3] a regionálních organizací pro volně žijící živočichy [5.7.6] patří regulace praktik a technik lovu používaných příslušníky komunit, alokace a vymáhání úrovně základních potřeb pro komunity a celkové řízení lovu mezi členy komunit.

odpovědnost „přispívat k rozvoji a pravidelnému vyhodnocování programů, které se týkají moře v Arktidě“.

Plánovací komise má konkrétně za úkol formulovat „Plán územního rozvoje Nunavutu“ v souladu s vyčerpávajícím procesem rozvoje a jeho vyhodnocování, jímž se má řídit krátkodobý a dlouhodobý rozvoj oblasti Nunavutu [11.5.1]. Po schválení kabinetem (federálním) a Výkonnou radou (územní) má být Plán územního rozvoje Nunavutu implementován na základě jurisdikční odpovědnosti. Všechny federální a samosprávné úřady a instituce mají vykonávat své činnosti v souladu s tímto plánem. Plánovací komise přezkoumává všechny žádosti o návrhy projektů z hlediska jejich souladu s plánem územního rozvoje [11.5.10]. Například plavby výletních lodí Severozápadním průjezdem jsou považovány za „projekty“.

Článek 15, který je stručnější než články popsané výše, se nazývá „Mořské oblasti“. Podle článku 1 NCLA se „mořskými oblastmi“ rozumí „ta část kanadských vnitřních vod nebo teritoriálního moře, ať už bez ledu nebo zaledněná, která leží v rámci oblasti Nunavutu, ale nezahrnuje vnitrozemské vody“. V článku 152.3 se stanoví, že v mořských oblastech se nenachází žádné území vlastněné Inuity. Pokud domorodí obyvatelé nemají vlastnické právo k žádným mořským oblastem, neexistuje žádná *unilaterální* úřední moc, která by kontrolovala přístup k nim. Článek 15.1.1 NLCA však potvrzuje, že „je potřeba rozvíjet a koordinovat politiku pro mořské oblasti“ a „potřebu zapojení Inuitů do různých aspektů managementu arktických moří, včetně výzkumu“.

Nunavutská rada pro posuzování dopadů, Nunavutská rada pro vodní hospodářství a Nunavutská rada pro management volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin mohou společně, jako Nunavutská námořní rada, nebo samostatně udílet rady a vydávat doporučení pro ostatní orgány státní správy ve věci mořských oblastí a vláda „musí“ takovéto rady a doporučení zohlednit při rozhodnutích, která budou mít dopad na mořské oblasti [15.4.1].

A na závěr, článek 33 potvrzuje, že archeologické dědictví minulosti v oblasti Nunavutu má pro Inuity duchovní, kulturní, náboženský a edukativní význam. V souladu s tím je žádoucí i nutné, aby se Inuité podíleli na identifikaci, ochraně a uchovávání archeologických nalezišť a objevených předmětů a na interpretaci tohoto archeologického dědictví. V části I článku 33 se jednoznačně prohlašuje, že jeho ustanovení se vztahují na „mořské oblasti Nunavutu“ [33.1.2]. Společnost Nunavut Tunngavik Inc. byla pověřena úkolem zřídit Fond pro inuitské kulturní dědictví, který má v regionu Nunavutu přebírat „stále větší odpovědnost v oblasti

podpory, povzbuzování a vytváření vhodných podmínek pro uchovávání, údržbu a restaurování archeologických nalezišť a vystavování objevených artefaktů“. Podle článku 33.3.1 má být fond „přizván k účasti na tvorbě vládní politiky a legislativy týkající se archeologie v oblasti Nunavutu“.

Z tohoto přehledu NLCA vyplývá, že i když je pravomoc regulovat „plavbu a lodní dopravu“ podle kanadské ústavy svěřena federální vládě,⁶²⁵ je zde také ústavní a politický imperativ návrhy strategií, plánů a mechanismů s inuitskými občany a komunitami této oblasti konzultovat a aktivně je do nich zapojovat. Různým správním orgánům a institucím jak na regionální úrovni, tak i podle NLCA, byla navíc přiznána konkrétní práva a uloženy konkrétní povinnosti týkající se mořských oblastí na území Nunavutu. Spolu s federálními úřady tvoří složitou síť oprávněných subjektů a zodpovědných orgánů.

Formální uznání samosprávy původních obyvatel a ústavní zakotvení jejich základních práv posílilo odhodlání kanadské vlády důsledně kontrolovat Severozápadní průjezd, zároveň však vyvrátilo mýtus, že vláda má jako jediná monopol na ochranu vod a zaledněných území kanadské Arktidy a že všechno závisí jen na ní. Domorodé oprávněné subjekty musí hrát důležitou roli při rozhodování o tom, jak budou spravovány kanadské arktické vody, včetně tras Severozápadního průjezdu.

Vzhledem k uznanému faktu, že „svrchovanosti Kanady nad vodami arktického souostroví napomáhá, že toto území využívají a obývají Inuité“ (čl. 15.1.1c NLCA), oznámila koncem prosince 2016 Trudeauova vláda, že bude na nové kanadské „Rámcové politice pro Arktidu“ spolupracovat s domorodými a regionálními partnery. S cílem vytvořit dlouhodobou vizi priorit a strategií pro kanadskou Arktidu a podporovat sdílené vedení a partnerství je tento proces implementován napříč vládou a zahrnuje řadu federálních ministerstev a institucí. Do procesu se velmi aktivně zapojily organizace domorodých obyvatel, bylo zorganizováno několik regionálních kulatých stolů s cílem vyslechnout si podněty od místních domorodých skupin. Setkání akademiků a odborníků z různých odvětví rovněž zajistila prezentaci širokého spektra zájmů a idejí. Tento nový a mimořádně inkluzivní proces, náročný z hlediska praktické

---

625 Oddíl 91 Ústavního zákona, 1867 svěřuje kanadskému parlamentu výlučné legislativní pravomoci ve „všech záležitostech“ „v rámci určitých kategorií“, které zahrnují „světelnou signalizaci, bóje a majáky“ (paragraf 90), „plavbu a lodní dopravu“ (paragraf 10) a „mořské pobřeží a vnitrozemský rybolov“ (paragraf 12).

realizace, vedl k vydání dokumentu *Rámcová politika Kanady pro Arktidu a sever* v září 2019 (dále jen *Rámcová politika*).⁶²⁶

Rámcová politika je na stránkách ministerstva pro záležitosti domorodců a severu Kanady popsána jako „radikální změna směru pro kanadskou vládu“.⁶²⁷ V úvodu této rámcové politiky je zdůrazněno, že na rozdíl od předchozích kanadských politických programů pro Arktidu lépe sladuje cíle kanadské národní a mezinárodní politiky s prioritami domorodých národů a obyvatel severu. Rámcová politika uznává, že politika ve stylu „made in Ottawa“ nebyla v minulosti úspěšná, a „klade budoucnost do rukou lidí, kteří tam žijí, aby naplňovali potenciál Arktidy a severu“.⁶²⁸ Klíčovým prvkem tohoto nového, kooperativního způsobu tvorby politiky je, že do této Rámcové politiky jsou začleněny kapitoly domorodých partnerů z teritorií a provincií: „Prostřednictvím těchto kapitol naši partneři přímo oslovují Kanadu a svět a vyjadřují své vlastní vize, aspirace a priority.“⁶²⁹

V měsících, které předcházely vydání Rámcové politiky, vedoucí představitelé Inuitů z Nunavutu využili vzácnou příležitost a potvrdili svůj vážný zájem o to, aby byli slyšeni, aby „jejich vize, aspirace a priority“ byly uznány a respektovány. Když americký ministr zahraničních věcí Pompeo ve svém projevu na setkání ministrů Arktické rady ve Finsku na začátku května 2019 veřejně odsoudil nároky Kanady ve věci Severozápadního průjezdu jako „nelegitimní“, kanadská ministryně zahraničních věcí Chrystia Freelandová pohotově zareagovala prohlášením, že „Kanada má zcela jasno v tom, že Severozápadní průjezd je kanadský“, a trvala na tom, že „jeho spojení s Kanadou je velmi silné a vychází z jeho geografie“.⁶³⁰ Tato diplomatická přestřelka mezi vysoce postavenými americkými a kanadskými představiteli na vysoké úrovni příliš nepřekvapila. Pádnější a přesvědčivější protiargumenty zazněly od kanadských Inuitů, kteří dali Pompeovi a americké vládě na vědomí, že Severozápadní průjezd je součástí Inuit Nunangat, jejich arktického

626 Výše pozn. 577.

627 Úvodní slovo ministra, „Úvod“ v: Crown-Indigenous and Northern Affairs Canada, *Canada's Northern Strategy – Our North, Our Heritage, Our Future*.

628 „Sdílená vize“, „Úvod“ v: Crown-Indigenous and Northern Affairs Canada, *Canada's Northern Strategy – Our North, Our Heritage, Our Future*.

629 „Úvod“ v: Crown-Indigenous and Northern Affairs Canada, *Canada's Northern Strategy—Our North, Our Heritage, Our Future*.

630 H. Issawi: *Canada Makes It „Very Clear“ the Northwest Passage is Canada's after Pompeo Questions Legitimacy*, *The Star*, 7. 5. 2019, <https://www.thestar.com>.

domova, a kteří všem národům připomněli své zákonem chráněné právo na sebeurčení.⁶³¹

Inuité jsou mořský národ. Naše kultura a způsob života jsou neoddělitelně spjaté s oceánem. Mořské prostředí má zásadní význam pro naši identitu, pro to, jak vnímáme svět a jak uvažujeme sami o sobě. Severozápadní průjezd je součástí Inuit Nunangat a budoucí aktivity dopadají na naše komunity a způsob života. Způsob uvažování Inuitů musí být ústředním bodem všech debat o tom, jak Kanada a další země Severozápadní průjezd využívají.

Oblasti, které se dnes označují jako Severozápadní průjezd, Inuité využili po tisíciletí při své migraci po Inuit Nunangat. Vnímáme je jako nedílnou součást našeho domova, nikoliv jako kratší trasu, která má přispět k rozvoji světového obchodu. Inuité navíc tento rozlehlý prostor spravují společně s federální vládou, provinciemi a teritorií prostřednictvím komplexních dohod o územních nárocích. Vzhledem ke stávající správní struktuře máme postavení, které nám umožňuje rozhodovat a radit vládám ve věci potenciálních dopadů a příležitostí spojených s nárůstem objemu námořní dopravy v Severozápadním průjezdu.⁶³²

V reakci na stále důraznější požadavky původních obyvatel Kanady, aby jejich hlas byl slyšet, aby byli zohledněni, aby se s nimi konzultovalo, se změnil způsob, jakým kanadská vláda federální vláda vykonává svou svrchovanost v arktické oblasti. Je však nepravděpodobné, že by tento fakt dokázal změnit oficiální pozici Washingtonu. Že však průjezdy, které protínají Kanadské arktické souostroví, neoddělitelně patří k domovu domorodých národů, by možná mohlo přispět k umírněnějšímu vyjadřování a Severozápadní průjezd by měl být vnímán jinak než jiné případy v rámci „plavby v Arktidě“. Vznikají nové obyčejové normy mezinárodního práva a postoje států začínají víc respektovat kulturní vazby, které vážou domorodé obyvatele k jejich přirozenému prostředí.⁶³³ Kanada

631 J. George: Canadian Inuit challenge US stance on Northwest Passage, *Arctic Today*, 15. 5. 2019, <https://www.arctictoday.com>. Tato zpráva byla také týž den zveřejněna *Nunatsiaq News*, <https://nunatsiaq.com>.

632 Foreword, in: ITK, *Nilliajut 2 – Inuit Perspectives on the NWP, Shipping and Marine Issues*, Inuit Tapiriit Kanatami (ITK), Ottawa 2017, na s. 4, <https://www.itk.ca>.

633 Meziamerický soud pro lidská práva se ve svém průlomovém rozhodnutí z roku 2001 *Awas Tingni*: „Domorodé skupiny, na základě samotného faktu své existence, mají právo žít svobodně na svém vlastním území; úzké pouto, jímž jsou domorodé národy spjaty se svou zemí, musí být uznáno a pochopeno jako samotný základ jejich kultur, jejich duchovního života, jejich integrity a jejich ekonomického přežití.“ *The Mayagna (Sumo) Awas Ingni Cmty v. Nicaragua*,

a Spojené státy, přestože spolu nadále nesouhlasí, se mohou shodnout na tom, že zajistí, aby ti zvenčí respektovali hlas domorodých strážců Severozápadního průjezdu.

Závěry

Prezident Kennedy v roce 1961 hovořil o americko-kanadském spojení, které je dost silné na to, aby sneslo i rozdíly, a dokonce neshody, o funkčním partnerství založeném na vzájemné důvěře a respektu.⁶³⁴ Tyto hodnoty jsou již dlouho základem, na němž stojí úspěšná spolupráce ve službě národním zájmům obou partnerů na kontinentu.

Výmluvným příkladem je Komise pro mezinárodní hranice, která udržuje mírovou a funkční mezinárodní hranici mezi oběma sousedy už víc než sto let. Smlouvu o zřízení Komise pro mezinárodní hranice, jejímž úkolem bylo přesně definovat a vyznačit hranice mezi oběma zeměmi, podepsaly Spojené státy a (jménem Kanady) Velká Británie 4. června 1908.⁶³⁵ V roce 1925 byla uzavřena druhá smlouva mezi Spojenými státy a Kanadou, která z Komise učinila stálou instituci a dva komisaře (amerického a kanadského) pověřila udržováním funkční hranice.⁶³⁶ V současné době Komisi úvod na jejích oficiálních webových stránkách popisuje jako „skutečné sdílení zdrojů, intelektu a dobré vůle při sledování společného cíle“.⁶³⁷

Zřízení Severoamerického velitelství protivzdušné obrany (NORAD) jako binacionálního, centralizovaného velitelství protivzdušné a námořní obrany v roce 1957 a plnění jeho citlivých misí v následujících

---

Inter-Am. Ct. H.R. (Ser. C), č. 79 (31. 8. 2001), v paragrafu 149. Wiessner uvádí, že nález soudu lze nejlépe chápat „ve smyslu širší normativní změny na straně států v tom, jak chápou práva domorodců z hlediska mezinárodního práva“. S. Wiessner: *The Cultural Rights of Indigenous Peoples: Achievements and Continuing Challenges*, *European Journal of International Law* 22, 1 (2011), na s. 121–140, na s. 137. V reakci na tento „normativní posun“ přijala Organizace spojených národů (144 států) 13. 9. 2007 Deklaraci o právech domorodého obyvatelstva. Přestože tato deklarace představuje „měkké právo“ (není sama zdrojem závazných právních povinností), je stále více dokladů o tom, že přispívá k vzniku nových norem mezinárodního obyčejového práva.

⁶³⁴ Výše, pozn. 573.

⁶³⁵ Dostupné pod záložkou „History“ na webových stránkách Komise pro mezinárodní hranice: <http://www.internationalboundarycommission.org>.

⁶³⁶ Dostupné pod záložkou „History“ na webových stránkách Komise pro mezinárodní hranice: <http://www.internationalboundarycommission.org>.

⁶³⁷ Pod záložkou „About Us“ na webových stránkách Komise pro mezinárodní hranice, <http://www.internationalboundarycommission.org>.

desetiletích je rovněž přesvědčivým důkazem důvěry a respektu, které zdůrazňoval prezident Kennedy. Ve třetím odstavci preambule dohody o NORAD, obnovené 28. dubna 2006, se Kanada i Spojené státy znovu hlásí ke svému přesvědčení, že „taková spolupráce je osvědčeným a flexibilním prostředkem sledování společných cílů a zájmů, zůstává zásadní pro jejich vzájemnou bezpečnost a je v souladu s jejich národními zájmy“.⁶³⁸ Spolupráce je tedy uznávána nejen jako cenný a účinný prostředek na cestě ke společným cílům, ale také jako mocný nástroj prosazování národních zájmů. Webová stránka kanadského ministerstva národní obrany věnovaná NORAD nijak neskrývá fakt, že bilaterální struktura „poskytuje oběma zemím na kontinentu větší bezpečnost, než jaké by mohly dosáhnout samostatně“.⁶³⁹

V březnu 2016 americký prezident Barack Obama a kanadský premiér Justin Trudeau vydali společné prohlášení,⁶⁴⁰ v jehož prvním odstavci obě strany prohlašují, že „se hlásí k zvláštnímu vztahu mezi oběma zeměmi a jejich historické tradici úzké spolupráce v otázkách rozvoje energií, ochrany životního prostředí a schopnosti hrát vedoucí roli v Arktidě“. V tomtéž úvodním odstavci vyjadřují odhodlání, „že Spojené státy a Kanada v mezinárodním měřítku musí a budou hrát vedoucí úlohu ... včetně ... ochrany Arktidy a jejích národů“. Začtvrté si ve svém „sdíleném modelu vedení v Arktidě“ kladli za cíl přicházet s novými přístupy k posilování odolnosti arktických komunit a podporovat blahobyt obyvatel Arktidy, zejména respektováním práv a území původních obyvatel.

Politické osobnosti a programy se mění, ale vztah důvěry a spolupráce mezi Kanadou a Spojenými státy obstál v testu času a přečkal rozmary voleb v obou zemích. Nehledě na krátkodobé rozepře je nadále shoda na tom, že spolupráce je v zájmu obou zemí. Změna klimatu a jí vyvolaný zájem o arktický region v zahraničí jen potvrdily, jak je silné partnerství potřeba. Ottawa a Washington musí a nadále budou spolupracovat na tom, aby zajistily efektivní a odpovědný plavební režim v severoamerické Arktidě. Musí také nadále podporovat a respektovat domorodé národy Arktidy, které právem požadují, aby bylo uznáno a hájeno jejich kulturní a duchovní spojení s arktickými vodami.

⁶³⁸ Dohoda vlády Kanady a vlády Spojených států amerických o Severoamerickém velitelství protivzdušné obrany, dostupná na webových stránkách Global Affairs Canada v sekci Treaty Law Division: <https://www.treaty-accord.gc.ca>. Úpravou v květnu 2006 byla k existujícím misím velitelství dodatečně zařazena námořní varovací mise NORAD.

⁶³⁹ Viz <https://www.canada.ca>.

⁶⁴⁰ Společné prohlášení Spojených států a Kanady o klimatu, energiích a vedoucí roli v Arktidě, 10. 3. 2016. Dostupné na stránkách Bílého domu: <https://obamawhitehouse.archives.gov>.

Kapitola 12

Moc, řád, mezinárodní právo a budoucnost Arktidy

Nengye Liu

Žijeme v rychle se měnícím světě. V roce 2020 se nám zdá, že to platí dvojnásob. Zatímco celý svět svírá pandemie COVID-19, klima se i nadále neúprosně mění – a způsobuje ničivé záplavy v Číně,⁶⁴¹ lesní požáry v Kalifornii, Amazonii a na Sibiři,⁶⁴² tání grónského ledového příkrovu a arktického šelfového ledovce v Kanadě.⁶⁴³ Navíc se zostřuje geopolitická konkurence, zejména rivalita mezi Spojenými státy a Čínou. Je nyní zřejmé, že nejde pouze o obchodní válku, kterou mezi sebou vedou tyto dvě největší ekonomiky světa. Proces odpoutávání se od vzájemné závislosti zrychluje bezmála ve všech aspektech bilaterálních vztahů těchto dvou zemí, od technologií až po vysoké školství. V roce 2020 zaznamenaly americko-čínské vztahy největší zhoršení od navázání diplomatických vztahů v roce 1979. Když čínští diplomaté v Houstonu pálili tajné dokumenty těsně předtím, než měl být čínský konzulát na příkaz Trumpany administrativy do tří dnů uzavřen,⁶⁴⁴ proběhla informace o této události sociálními médii s výmluvným odkazem na druhou světovou válku, kdy si stejně počínali japonští diplomaté vyhoštění z Washingtonu D.C. Všechny tyto faktory vyvolávají pocit, že svět, který důvěrně známe, se hroutí. Jaký však přesně byl tento svět, který jsme znali,

---

641 S. Lee Myers: After Covid, China's Leaders Face New Challenges from Flooding, *New York Times*, 21. 8. 2020, <https://www.nytimes.com>.

642 P. Krishnakumar – S. Kannan: 2020 California Fires are the Worst Ever, Again, *Los Angeles Times*, 15. 9. 2020, <https://www.latimes.com>.

643 M. Warburton: Canada's Last Fully Intact Arctic Ice Shelf Collapses, *Reuters*, 7. 8. 2020, <https://www.reuters.com/>.

644 Chinese Consulate in Houston ordered to Close by US, *BBC*, 23. 7. 2020, <https://www.bbc.co.uk/>.

z normativního hlediska? Jaké důsledky mají současné změny světového řádu pro Arktidu a její správu? Mým cílem v této kapitole je stručně rozebrat vztah mezi mocí, řádem a mezinárodním právem; vysvětlit kořeny obav, které na Západě vzbuzuje vzestup Číny; pojednat o silách, které stojí za současným vývojem mezinárodního práva v Arktidě; a představit si, jak by mohly vypadat některé žádoucí scénáře budoucího vývoje správy v Arktidě.

Mezinárodní řád založený na pravidlech

Nepochybíme, když konstatujeme, že současný svět, tak jak jej známe od roku 1990/91, ne-li 1945, do značné míry ovládaly a budovaly Spojené státy a jejich spojenci. A rozhodně od konce studené války žijeme v „mezinárodním řádu založeném na pravidlech“ – použijeme-li terminologii západních think tanků, politiků a vládních politických dokumentů. Tento řád je definován jako „soustava liberálně politických a ekonomických pravidel, jejichž ztělesněním jsou mezinárodní organizace a předpisy a jež utvářejí a na jejichž dodržování dohlížejí nejmocnější státy“.⁶⁴⁵ Pojem „mezinárodního řádu založeného na pravidlech“ se v posledních letech často používá v obranných strategiích Austrálie, Spojeného království a Spojených států. „Řád založený na pravidlech“ například v roce 2016 hned 48krát zmiňuje australská Bílá kniha obrany.⁶⁴⁶ Na Západě panuje široká shoda v tom, že hlavní výzvu pro stávající řád založený na pravidlech představuje Čína.⁶⁴⁷ Například Chatham House ve své zprávě z roku 2015 naznačil, že

nebezpečí dnes spočívá v tom, že toto zpochybňování globální vedoucí role USA otevřelo prostor pro jiné země, které při sledování svých vlastních politických priorit mohou vycházet z přístupu, podle něhož „moc je právo“ (*might is right*). Čínské vedení podniká kroky k tomu, aby své sporné nároky na ostrovy v Jihočínském a Východočínském moři proměnilo ve *fait accompli*.⁶⁴⁸

645 Chatham House, Výzvy pro mezinárodní řád založený na pravidlech, 2015, <https://www.chathamhouse.org>.

646 Australská vláda, ministerstvo obrany, 2016, „Bílá kniha obrany“, <https://www.defence.gov.au>.

647 Feng Zhang, What is Rules-based Order?, *The Paper*, 16. 6. 2017, <https://m.thepaper.cn> (čínsky).

648 Chatham House, Výzvy pro mezinárodní řád založený na pravidlech, 2015.

Arktida není žádnou výjimkou. Zpráva *Strategický výhled pro Arktidu* Pobřežní stráže Spojených států z roku 2019 výslovně uvádí, že „typické chování Číny v indo-pacifickém regionu a její nerespektování mezinárodního práva jsou v situaci, kdy je Čína po ekonomické i vědecké stránce v Arktidě čím dál silnější, důvodem k obavám“.⁶⁴⁹ S tím rezonuje i *Strategie pro Arktidu* Ministerstva obrany Spojených států z téhož roku,⁶⁵⁰ a tuto rétoriku ještě vyostřil ministr zahraničí Michael Pompeo ve svém projevu na setkání ministrů Arktické rady ve finském Rovaniemi 7. května 2019.⁶⁵¹

Autor těchto řádků je toho názoru, že takzvaný „mezinárodní řád založený na pravidlech“ je neutrální termín. Jak je jeho význam definován, závisí do značné míry na tom, kdo ho používá. Například představitel imperiální Číny v době dynastie Ming v 15. století by si zřejmě pod spojením „mezinárodní řád založený na pravidlech“ představil tributární systém ve východní Asii s dominantním postavením Číny.⁶⁵² A podobně japonský diplomat v době vrcholící druhé světové války by věřil, že mezinárodním řádem založeným na pravidlech je „sféra společné prosperity Velké východní Asie“.⁶⁵³ Vždyť také premiér Fumimaro Konoe v roce 1938, v době vzestupu japonského císařství na pozici světové velmoci, prohlásil, že je třeba nastolit „nový řád ve východní Asii“.⁶⁵⁴

Zadruhé, západní literatura, která rozebírá nebezpečí, jež pro současný mezinárodní řád založený na pravidlech představuje Čína, má tendenci soustředit se, ať už záměrně či bezděky, na pravidla. Pokud je Čína vnímána jako země striktně dodržující současné mezinárodní právo, které je jádrem mezinárodního řádu založeného na pravidlech,⁶⁵⁵ nezdá se, že by byl stávající systém pod tlakem sílící velmoci. To je samozřejmě pohled toho, kdo je v současné době garantem tohoto řádu. Zajímavější je zamyslet se nad skutečnými důsledky vzestupu moci Číny pro tento řád.

649 Pobřežní stráž USA, *Strategický výhled pro Arktidu*, duben 2019, <https://www.uscg.mil>.

650 Spojené státy, ministerstvo obrany, *Zpráva pro Kongres. Ministerstvo obrany, strategie pro Arktidu*, červen 2019, <https://media.defense.gov>.

651 Ministr zahraničí Spojených států Michael Pompeo, Poznámky na ministerském zasedání Arktické rady, 7. 5. 2019, Ministerstvo zahraničí Spojených států, <https://www.state.gov>.

652 Viz např. D. C. Kang: *International Order in Historical East Asia: Tribute and Hierarchy Beyond Sinocentrism and Eurocentrism*, *International Organization* 74 (2020), s. 65–93.

653 J. C. Lebra (ed.): *Japan's Greater East Asia Co-prosperity Sphere in World War II: Selected Readings and Documents*, Kuala Lumpur: Oxford University Press 1975.

654 Japonský národní archiv, vid. 23. 9. 2020, dostupné na: <https://www.jacar.archives.go.jp> (japonsky).

655 S. Scott: *International Law in World Politics: An Introduction*, Boulder: Lynne Rienner 2017.

V každém řádu se vždy skrývá určitá mocenská struktura. Určitá země může být velmi mocná. Ale nehledě na to, jakou mocí se pyšní – tvrdou/vojenskou, měkkou⁶⁵⁶ či ostrou⁶⁵⁷, – nemůže moc samotná přímo určovat vývoj mezinárodního práva. Je řada případů, kdy malé nebo méně mocné země sehrály významnou roli při tvorbě mezinárodního práva. Například Arvid Pardo, stálý představitel Malty při Organizaci spojených národů, navrhl aplikovat koncept „společného dědictví lidstva“⁶⁵⁸ na hlubinnou těžbu z mořského dna a tento koncept byl začleněn do Úmluvy OSN o mořském právu (UNCLOS).⁶⁵⁹ Naopak Spojené státy, které byly v době vyjednávání o UNCLOS (1973–1982) bezpochyby dominantní velmocí, odmítly UNCLOS ratifikovat z obav o své národní zájmy.

Henry Kissinger ve své knize *Světový řád* popisuje řád jako „způsob, jak daný region nebo daná civilizace chápe spravedlivé uspořádání a rozdělení moci, o němž se má za to, že by mohlo fungovat na celém světě“.⁶⁶⁰ Pro mezinárodní řád je tedy rozhodující moc. Když už existuje určitý etablovaný řád, bude nakonec legitimizován mezinárodním právem. Zavedené mezinárodní právo může mezitím určovat hranice práv a povinností, a být tak pro dané země vodítkem, jak se v rámci daného řádu chovat.

Vztah mezi mocí, řádem a mezinárodním právem se velmi názorně obráží v dějinách správy v Arktidě. Špicberská dohoda, jejíž sté výročí se slavilo v roce 2020, je krásným příkladem mocenské politiky po první světové válce. Během Pařížské mírové konference v roce 1920 spojenecká Nejvyšší rada, ovládaná tehdy koloniálními mocnostmi, jako bylo britské impérium a Francie, a bez Sovětského svazu a Německa ve smlouvě o Špicberkách přiznala Norsku „plnou“⁶⁶¹ svrchovanost nad souostrovím Špicberky. Aby byly vyváženým způsobem zohledněny zájmy jiných

---

656 J. Nye: *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, New York: Public Affairs 2004.

657 C. Walker – J. Ludwig: From ‚Soft Power‘ to ‚Sharp Power‘: Rising Authoritarian Influence in the Democratic World, *National Endowment for Democracy*, 2017, <https://www.ned.org>.

658 E. Egede: Common Heritage of Mankind, in: *Oxford Bibliographies*, doi: 10.1093/OBO/9780199796953-0109.

659 Úmluva OSN o mořském právu 1982 (1982) 21, ILM 1261–1354.

660 Henry Kissinger: *World Order: Reflections on the Character of Nations and the Course of History*, New York: Penguin Books 2015, s. 9. – Citováno podle překladu Henry Kissinger: *Uspořádání světa. Státní zájmy, konflikty a mocenská rovnováha*, přel. M. Pokorný, 2. vydání Praha 2021, s. 20. Pozn. překladatele.

661 Smlouva o Špicberkách, čl. 1. – Cituji z oficiálního českého znění smlouvy publikované pod č. 160/1932 Sb. V anglickém textu se však uvádí „full and complete sovereignty“. Pozn. překladatele.

velmocí na vzestupu, jako byly Spojené státy, vytvořila smlouva o Špicberkách inovativní režim, který smluvním stranám přiznával, že „budou stejně připuštěni k výkonu práva rybolovu a práva honebního v oblastech vyjmenovaných v článku 1. a v územních vodách těchto oblastí“.⁶⁶²

Vztah mezi mocí, řádem a mezinárodním právem, jak jsme o něm pojednali výše, tak možná skýtá vysvětlení hluboce zakořeněných obav Západu z růstu moci Číny v Arktidě – přestože Čína ve své vůbec první *Bílé knize arktické politiky* v roce 2018 znovu potvrdila svůj závazek stávající mezinárodní právo v Arktidě respektovat. V této *Bílé knize arktické politiky* se uvádí, že:

Čína se hlásí k stávajícímu rámci mezinárodního práva včetně Charty OSN, Úmluvy OSN o mořském právu (UNCLOS), smluv o změně klimatu a životním prostředí a příslušných pravidel Mezinárodní námořní organizace, k řešení různých tradičních i netradičních bezpečnostních hrozeb prostřednictvím globálních, regionálních, multilaterálních a bilaterálních mechanismů a k budování a udržování spravedlivého, rozumného a dobře organizovaného systému správy v Arktidě.⁶⁶³

Obavy Západu nicméně přetrvávají.⁶⁶⁴ Jedním z častých důvodů obav z možného postupu Číny v Arktidě je, že Čína nebere ohled na rozhodčí nález, který v Jihočínském moři jednostranně iniciovaly Filipíny. Debata o tomto tématu zůstává otevřená, protože Čína vznáší územní nároky v Jihočínském moři, ale nikoli v Arktidě. Objevuje se mnoho „alarmistických“ zpráv o čínských aktivitách v cirkumpolární oblasti, např. že Čína otevřela v roce 2018 novou výzkumnou stanici na Islandu,⁶⁶⁵ že se k Arktidě od roku 2020 vypravil už druhý čínský ledoborec,⁶⁶⁶ že Čína propaguje svou „Polární Hedvábnou stezku“⁶⁶⁷ jako součást své ambiciózní

662 Špicberská dohoda z roku 1920, článek 2. – Opět cituji oficiální český překlad. Znění anglického textu: „equal rights of fishing and hunting in the territories specified in the Treaty and in their territorial waters“. Pozn. překladatele.

663 Informační úřad Státní rady Čínské lidové republiky, Bílá kniha čínské politiky pro Arktidu, leden 2018, <http://english.gov.cn>.

664 Např. A. Stepien et al.: China's Economic Presence in the Arctic: Realities, Expectations and Concerns, in: *Chinese Policy and Presence in the Arctic*, ed. T. Koivurova – S. Kopra, Leiden – Boston: Brill 2020, s. 114–25.

665 China-Iceland Arctic Science Observatory Inaugurated in Northern Iceland, *Xinhua*, 19. 10. 2018, <http://www.xinhuanet.com>.

666 China's Polar Icebreaker sets Sail for Arctic, *Xinhua*, 16. 7. 2020, <http://www.xinhuanet.com>.

667 Yang Dingdu, Belt & Road Initiative Reaches the Arctic, *Xinhua*, 2. 11. 2017 <http://www.xinhuanet.com>.

iniciativy Pásmo a stezka.⁶⁶⁸ Doposud však neexistují žádné konkrétní doklady o tom, že by nějaká čínská aktivita v Arktidě porušovala mezinárodní právo. Jsou názory, že skutečným důvodem obav jsou proměny řádu, které jsou důsledkem přesunu moci, tak jak se projevuje v rychle se rozvíjejících možnostech Číny v oblasti vědeckého výzkumu, v jejím neporovnatelném demografickém potenciálu a v geoeconomickém vlivu, který roste neúprosným tempem. S pomocí změny mezinárodního práva v Arktidě by nakonec mohl být nastolen nový řád.

Současný vývoj mezinárodního práva

Arktidu, oblast uvnitř Severního polárního kruhu, tvoří z velké části zaledněný oceán obklopený pevninou. V posledních letech došlo v mezinárodním právu v Arktidě v rychlém sledu k řadě významných změn. Na globální úrovni přijala Mezinárodní námořní organizace v roce 2015 Polární předpis,⁶⁶⁹ jehož cílem je zpřísnit bezpečnostní požadavky na komerční lodní dopravu v Arktidě.⁶⁷⁰ V roce 2018 arktické i nearktické státy přijaly Dohodu o prevenci neregulovaného rybolovu na volném moři ve střední části Severního ledového oceánu.⁶⁷¹ A na půdě Valného shromáždění OSN se dále od roku 2018 konaly tři mezivládní konference, jejichž cílem bylo přijmout právně závazný nástroj pro ochranu a udržitelné využívání mořské biologické rozmanitosti oblastí mimo národní jurisdikci.⁶⁷² Jednání o těchto oblastech za hranicemi národní jurisdikce, která mají zaplnit právní mezeru v oblasti správy volného moře, je pravděpodobně nejvýznamnější událostí v oblasti mezinárodního mořského práva od doby, kdy vstoupila v platnost úmluva UNCLOS. Vzhledem k tomu, že panuje všeobecná shoda na tom, že mořské právo je

668 Státní rada Čínské lidové republiky (2015), Akční plán k iniciativě Pás a cesta, <http://english.www.gov.cn>.

669 IMO Resolution MEPC. 264 (68) (usnesení Světové námořní organizace), přijaté 15. 5. 2015, a IMO Resolution MSC.385(94) (usnesení Světové námořní organizace), přijaté 21. 11. 2014.

670 Nengye Liu, Can the Polar Code Save the Arctic? *ASIL Insights* 20, 7, (2015), <https://www.asil.org>.

671 Dohoda o prevenci neregulovaného rybolovu na volném moři ve střední části Severního ledového oceánu, 2018, <https://eur-lex.europa.eu>. – Na stránkách EUR-Lex lze také vyhledat oficiální české znění dohody. Pozn. překladatele.

672 UNGA Res. A/RES/72/249 (Usnesení Valného shromáždění OSN), Mezinárodní právně závazný nástroj v rámci úmluvy OSN o mořském právu o uchovávaní a udržitelném využívání mořské biologické rozmanitosti v oblastech za hranicemi národní jurisdikce.

součástí použitelného mezinárodního práva v Arktidě,⁶⁷³ budou mít tyto oblasti za hranicemi národní jurisdikce bezpochyby významný dopad na správu částí Arktidy tvořených volným mořem, jako je střední část Severního ledového oceánu v oblasti severního pólu.⁶⁷⁴ Na regionální úrovni je nejvýznamnějším forem regionální spolupráce Arktická rada. Pod záštitou Arktické rady přijalo jejích osm členských zemí tři právně závazné nástroje, včetně Dohody o posílení mezinárodní vědecké spolupráce v Arktidě (2017),⁶⁷⁵ Dohody o spolupráci při mořském znečištění ropou, připravenosti a reakci v arktické oblasti (2013)⁶⁷⁶ a Dohody o spolupráci v oblasti leteckého a námořního pátrání a záchrany v Arktidě (2011).⁶⁷⁷ Je třeba zdůraznit, že nearktické státy se mohou stát pouze pozorovateli a nemají v rozhodovacím procesu Arktické rady hlasovací práva.

Hlavní hybnou sílu, která stojí za právě popsaným vývojem, je však třeba hledat jinde než ve stávajícím řádu založeném na pravidlech, tak jak se s ním setkáváme v Arktidě. Jsou jí globální environmentální změny v antropocénu.⁶⁷⁸ Polární oblasti (Arktida a Antarktida) patří pravděpodobně k nejvíce postiženým oblastem na planetě, které trpí globálními změnami způsobenými oteplováním v důsledku lidské činnosti.⁶⁷⁹ Ironií je, že právě tato klimatologická změna umožňuje přístup k dříve zaledněným arktickým mořím a přitahuje značný ekonomický zájem průmyslově vyspělých zemí. Například se předpokládá, že vzhledem k tomu, že střední část Severního ledového oceánu bude do poloviny tohoto století v letních měsících bez ledu, bude do dvaceti let dostupná přímá transpolární lodní trasa, která propojí Asii a Evropu.⁶⁸⁰ Z téhož důvodu bude možné v dohledné budoucnosti ve střední části Severního

---

673 Ilulissatská deklarace, 2008, <https://cil.nus.edu.sg>.

674 D. Balton: What Will the BBNJ Agreement Mean for the Arctic Fisheries Agreement?, *Marine Policy*, listopad 2019, <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2019.103745>.

675 Arktická rada, Dohoda o posílení mezinárodní vědecké spolupráce v Arktidě, 11. 5. 2017, <https://oaarchive.arctic-council.org>.

676 Arktická rada, Dohoda o spolupráci při mořském znečištění ropou, připravenosti a reakci v arktické oblasti, 15. 5. 2013, <https://oaarchive.arctic-council.org/>.

677 Arktická rada, Dohoda o spolupráci v oblasti leteckého a námořního pátrání a záchrany v Arktidě, 12. 5. 2011, <https://oaarchive.arctic-council.org>.

678 C. Hamilton: The Anthropocene, in: *Encyclopedia of Ecology*, ed. B. Faith, 2. vydání, Amsterdam: Elsevier 2019, s. 239–246.

679 Mezivládní panel pro změnu klimatu 2019, Zvláštní zpráva o oceánu a kryosféře v měnícím se klimatu, <https://www.ipcc.ch>.

680 M. Bennett – S. Stephenson – K. Yang et al.: The Opening of the Transpolar Sea Route: Logistical, Geopolitical, Environmental and Socioeconomic Impact, *Marine Policy* (srpen 2020), <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2020.104178>.

ledového oceánu zahájit komerční rybolov. Na to pak musí mezinárodní právo reagovat také přísnější regulací intenzivnějších lidských aktivit v Arktidě.

V rámci mnohoúrovňové správní struktury v Arktidě se poukazuje na to, že v sedadle pro řidiče usedli a o vývoji mezinárodního práva rozhodují ti, kdo jsou právě u moci, což znamená, že stávající řád založený na pravidlech zůstává zatím do značné míry zachován. Například Polární předpis byla původně německá iniciativa z devadesátých let minulého století,⁶⁸¹ kterou dále prosazovaly arktické státy, zejména Spojené státy, Norsko a Dánsko, v Mezinárodní námořní organizaci. Dohoda o střední části Severního ledového oceánu byla iniciativou Spojených států, jejímž cílem bylo zavést rámcovou regulaci Severního ledového oceánu dříve, než bude pozdě, a tato iniciativa vzešla ze společné rezoluce Kongresu USA č. 17 z roku 2007.⁶⁸² Objevují se nicméně náznaky, že proces tvorby mezinárodního práva v Arktidě reaguje na změny mocenské struktury a uspořádání v regionu. Dobrým příkladem je opět dohoda o střední části Severního ledového oceánu. V roce 2015 arktická Pětka (Kanada, Dánsko – jménem Grónska, Norsko, Rusko a Spojené státy americké) vyzvala Čínu, Japonsko, Jižní Koreu, Island a Evropskou unii k jednání o právně závazné smlouvě o předcházení neregulovanému rybolovu ve střední části Severního ledového oceánu.⁶⁸³ Důvodem tohoto kroku byla skutečnost, že bez účinné spolupráce států a subjektů s vážným zájmem o rybolov na volném moři by samotné arktické pobřežní státy nemohly dosáhnout cíle udržitelné správy rybolovu ve střední části Severního ledového oceánu.⁶⁸⁴ Zvláště zajímavé je sledovat Čínu a Jižní Koreu. Obě tyto země se nacházejí mimo Arktidu, ale jsou významnými státy provozujícími rybolov ve vzdálených vodách a obě byly k jednání přizvány jako rovnocenní partneři. Čínská lidová republika zahájila rybolov ve vzdálených vodách teprve v roce 1985, ale tato její aktivita se rozrostla tou měrou, že se stala státem s největším objemem rybolovu ve

681 N. Liu, The European Union's Potential Contribution to Enhanced Governance of Arctic Shipping, *Heidelberg Journal of International Law* 73, 4 (2013), s. 713–714.

682 S. J. 17 – Společná rezoluce zmocňující Spojené státy, aby iniciovaly mezinárodní diskuse a podnikly spolu s jinými národy nutné kroky s cílem vyjednat dohodu o správě migrujících a přeshraničních rybích populací v Severním ledovém oceánu, 110. kongres (2007–2008), <https://www.congress.gov>.

683 Prohlášení k prevenci neregulovaného rybolovu na volném moři se střední části Severního ledového oceánu, 2015, <https://www.regjeringen.no>.

684 V. Schatz – A. Proelss – N. Liu: The Agreement to Prevent Unregulated High Sea Fisheries in the Central Arctic Ocean: A Critical Analysis, *International Journal of Marine and Coastal Law* 34, 2 (2019), s. 195–244.

vzdálených vodách na světě – s 2654 rybářskými loděmi provozovanými 169 společnostmi na volných mořích v Tichém oceánu, Indickém oceánu, Atlantském oceánu a Jižním oceánu, stejně tak jako ve výlučných ekonomických zónách 42 zemí.⁶⁸⁵ Rozsáhlá čínská flotila pro rybolov ve vzdálených vodách se těší značné mezinárodní pozornosti. Uvádí se například, že od roku 2017 provozovalo rybolov ve vodách u Galapág, hned za hranicí výlučné ekonomické zóny Ekvádoru, více než 300 čínských plavidel rybolovu ve vzdálených vodách.⁶⁸⁶ Takováto moc sice jistě nemůže rozhodovat o vývoji práva, jímž se řídí mezinárodní rybolov v Arktidě. Číně nicméně zaručuje, že bude pozvána k jednacímu stolu s arktickými státy a že bude hrát roli při přijímání a dalších úpravách dohody o střední části Severního ledového oceánu.

Budoucnost pro Arktidu, jakou si přejeme

Jak bude vypadat budoucnost Arktidy v roce 2040 – regionu, který čelí zároveň dopadům globálních environmentálních změn a geopolitické konkurence? Na vědomí musíme vzít fakt, že v Arktidě dochází ke stále větší sekuritizaci (a militarizaci). Když Trumpova administrativa v roce 2020 schválila plán výstavby dalších polárních ledoborců,⁶⁸⁷ bylo zřejmé, že se Spojené státy snaží vyvažovat rostoucí moc jiné velmoci, aby v Arktidě nedošlo k narušení stávajícího řádu. Pokud bude Čína nadále posilovat své pozice v tomto regionu, lze očekávat další stupňování americko-čínské konkurence. Taková budoucnost⁶⁸⁸ pro Arktidu – v některých ohledech „výjimečnou“ oblast s relativně dlouhou tradicí regionu s nízkým napětím, mezi jehož státy už víc než tři desetiletí panuje duch spolupráce v zájmu ochrany zranitelného životního prostředí – žádoucí není.

685 Sjezd Komunistické strany Číny Čínské lidové republiky: *Zpráva o vymáhání práva rybolovu*, prosinec 2019, <http://www.npc.gov.cn> (čínsky). Viz také N. Liu: China's Regulation of its Distant Water Fishing Fleet, *International Journal of Marine and Coastal Law* (v tisku).

686 Y. Garcia: Chinese Fishing Fleet Goes Dark near Galapagos, *Sydney Morning Herald*, 19. 8. 2020, <https://www.smh.com.au>.

687 Prezidentská memoranda, Memorandum o zajištění národních zájmů Spojených států v oblastech Arktidy a Antarktidy, 9. 6. 2020, <https://www.whitehouse.gov>.

688 „Žádoucí budoucnosti jsou takové budoucnosti, které zvyšují šance našich společností překonat současné krize ovlivňované disparátními lidskými hodnotami a aspiracemi.“ Viz X. Bai et al.: Plausible and Desirable Futures in the Anthropocene: A New Research Agenda, *Global Environmental Change* 39 (červenec 2016), s. 352, <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2015.09.017>.

Dalším aspektem, který pomůže zajistit žádoucí budoucnost Arktidy s příznivou bezpečnostní situací a lepším životním prostředím, je, že Čína přijme Politiku pro Arktidu 2.0. Čína chce svým pevným závazkem dodržovat současné mezinárodní právo platné v regionu arktické státy ujistit, že nebude zpochybňovat stávající řád založený na pravidlech. Ale podle mého teoretického rámce, vycházejícího z konceptů moci, řádu a mezinárodního práva, globální vzestup Číny se všemi svými důsledky, tak jak budou pocítovány v Arktidě, k otřesu stávajícího řádu nevyhnutelně povede. Z toho pramení obavy, které arktické státy pocítují ve vztahu k Číně – pocity, které jsou přiměřené situaci, které jsou pochopitelné a které nelze jen tak přejít bez povšimnutí.

Čína velmi tvrdě hájí své oprávněné zájmy v Arktidě, jako je námořní doprava a rybolov. Ve skutečnosti se Čína postupně stala „interpretační velmocí“, která se snaží nově interpretovat stávající mezinárodní právo ve svůj prospěch. Například, nejnápadnějším rysem čínské Polární Hedvábné stezky je využívání arktických lodních tras, zejména Severovýchodního průjezdu podél ruského pobřeží, který podle odhadů výrazně zkrátí vzdálenost mezi severní Čínou a evropským trhem.⁶⁸⁹ Přestože čínští představitelé se k právnímu statusu Severovýchodního a Severozápadního průjezdu nevyjadřují, čínští akademici se do značné míry shodují na tom, že Čína by neměla podporovat pojetí těchto průjezdů jako vnitřních vod Ruska, respektive Kanady.⁶⁹⁰

Pokud by Čína chtěla úspěšně utvářet nový řád, muselo by její vedení přijít s alternativní vizí – inkluzivnější a lepší, než je ta současná. Dobrým příkladem, na kterém by se Čína mohla učit od Spojených států, je úloha Washingtonu při schválení Smlouvy o Antarktidě z roku 1958.⁶⁹¹ Spojené státy přijetí Smlouvy o Antarktidě iniciovaly z pozice své dominantní moci a s cílem zadržet expanzi Sovětského svazu.⁶⁹² Smlouva o Antarktidě celý kontinent zasvěcuje míru a vědě pod kolektivní správou, a překonává tak koloniální uspořádání Arktidy. Bifokální přístup Smlouvy o Antarktidě rovněž bere ohled na ty, kdo vznášejí územní

689 Yang Dingdu, Belt & Road Initiative Reaches the Arctic, *Xinhua*, 3. 11. 2017 <http://www.xinhuanet.com>.

690 N. Liu – Qj Xu: The Predicates of Chinese Legal Philosophy in the Polar Regions, in: *Philosophies of Polar Law*, ed. D. Bunikowskii – A. D. Hemmings, London: Routledge 2020, s. 135–138.

691 Přijata 1. 12. 1959, vstoupila v platnost 23. 6. 1961, 402 The United Nations Treaty Series 71.

692 K dějinám přijetí Smlouvy o Antarktidě viz například A. Antonello: *The Greening of Antarctica*, Oxford: Oxford University Press 2019.

nároky, které nepopírá ani nepřijímá.⁶⁹³ Systém Smlouvy o Antarktidě byl v uplynulých šedesáti letech stabilní.

Pokud si tedy Čína chce získat srdce arktických států, včetně dvou velmocí, Spojených států a Ruska, musí Peking přijít s novou vizí, která přesáhne jeho vlastní národní zájmy. Čínská vláda od roku 2013 prosazuje „Společenství pro sdílený úděl lidstva“ prezidenta Si Ťin-pchinga.⁶⁹⁴ Tento koncept potenciálně může Číně její roli v Arktidě usnadnit. Je však poměrně vágní, pokud jde o implementaci, o to, čeho přesně chce Čína v Arktidě dosáhnout. Polární Hedvábná stezka je zatím do značné míry ekonomickou iniciativou, která spočívá v budování infrastruktury pro lodní dopravu a rozvoji těžby ropy a zemního plynu, což může být dokonce v rozporu se závazkem Číny bojovat proti změně klimatu.⁶⁹⁵ Jde v zásadě o to, že Čína by ve své Politice pro Arktidu 2.0 měla vysvětlit svůj detailní plán, jak v Arktidě dosáhnout křehké rovnováhy mezi ekonomickým rozvojem a ochranou životního prostředí. Čína, jako největší emitent skleníkových plynů na světě, by například neměla využívat změnu klimatu jako záminku pro své zapojení do arktických záležitostí, ale měla by vypracovat „cestovní mapu“, jak v příštím roce sníží emise skleníkových plynů, aby pomohla omezit globální oteplování v polárních oblastech. Takový plán, s podporou konkrétních praktických kroků státu, by mohl sehrát pozitivní roli při vytváření nového řádu založeného na pravidlech v Arktidě. A ten by zase mohl přispět k tomu, že k růstu moci Číny v arktickém regionu bude docházet méně problematickým způsobem.

Závěry

Je několik možných scénářů budoucího vývoje v Arktidě. Je možné, že z geofyzikálního a klimatologického hlediska tato oblast nevyhnutelně spěje k tomu, že úplně odtaje led, jímž je pokryta, že bude rychle tát její permafrost, že v ní bude přibývat lesních požárů, že budou chamtivě dobývány její přírodní zdroje a že se stane oblastí geopolitické konkurence, nebo dokonce konfliktu. Možná se však také můžeme oddávat naději, že boj proti změně klimatu se všemi jejími důsledky pro Arktidu, který

693 Smlouva o Antarktidě, článek 4.

694 Commentary: Let the Community with Shared Future Vision Shine Brighter, *Xinhua*, 24. 3. 2020, <http://www.xinhuanet.com>.

695 China's New Carbon Neutrality Pledge: What Next?, *China Dialogue*, 23. 9. 2020.

je tak naléhavým úkolem, bude působit jako katalyzátor spolupráce různých velmocí. Tak či tak, udržitelný a mírový vývoj v Arktidě je v zájmu všech. V této kapitole jsem se zabýval pouze otázkou, jak dosáhnout kýženeho cíle mírové budoucnosti pro Arktidu a jak ho dosáhnout v situaci, kdy jedna ze (sílicích) globálních – byť exogenních – mocností, konkrétně Čína, dělá politiku, kterou jsem popsal výše. Budoucnost Arktidy závisí v první řadě na jednání arktických států a jejich obyvatel. Budou ji však utvářet v součinnosti s dalšími hráči, kteří se stále vehementněji tlačí na scénu.

Kapitola 13

Arktida a její povaha „režimu“: implikace pro světový řád

Lassi Heininen

V roce 2020 byl svět svědkem toho, jak se koronavirus stal novým druhem nevojenské hrozby a pandemie COVID-19 neviditelným nepřítelem, který u občanů vyvolává hrůzu a ohrožuje naše moderní společnosti. Pandemie se stala globální krizí, která donutila orgány veřejné moci přijímat výjimečná rozhodnutí. Byly schváleny nouzové zákony a hranice se zavíraly, otevíraly a v některých případech znovu zavíraly. Bylo zavedeno mnoho opatření, která vedla k omezením v každodenním životě. V řadě případů byla rozhodnutí přijímána velmi rychle, bez vážných diskusí a politických debat, přestože ovlivňovala a možná ohrožovala základní práva občanů, jako je svoboda pohybu a svoboda projevu, a přestože by je úřady potenciálně mohly zneužít. Ekonomický blahobyt států, podniků a jednotlivců byl ohrožen a došlo k mnoha kolapsům.

Na druhou stranu pandemie vedla k úsporám energie, zdrojů a času, protože většina dospělých začala pracovat a děti a studenti studovat virtuálně z domova. Konference, semináře, setkání a přednášky se začaly konat online. Vyspělé země se díky pokročilým technologiím, dobré infrastruktuře a pokročilým znalostem a dovednostem v oblasti distančního vzdělávání většinou ukázaly jako dostatečně flexibilní, rezistentní a schopné fungovat i během pandemie, přestože mnozí lidé také zakoušeli digitální únavu. Máme méně znečištěné ovzduší, místo automobilové dopravy se ve městech dostává více prostoru chodcům, kolům a kavárnám. V zájmu účinného využívání a úspor energií, alternativních zdrojů energií a uhlíkové neutrality byly přislíbeny značné nové investice a programy „Zelené (nové) dohody“. A konečně, boj proti pandemii jen podtrhl fakt, že se tvůrci politiky musí opírat o vědecký výzkum. Celkově lze říci, že COVID-19 přinesl nové předpoklady a donutil nás zamyslet

se nad temnými stránkami globalizace a křehkou povahou moderních společností. Víc lidí si uvědomilo, že je třeba vzít v úvahu, že komplexní bezpečnost musí zohledňovat i nevojenské hrozby, jako jsou pandemie, zhoršování životního prostředí a změna klimatu.

V této situaci, která ovlivňuje naši planetu, má globalizovaná Arktida – výjimečný politický prostor a jedinečný režim – potenciál nasměrovat proměňující se světový řád k vzájemně prospěšné spolupráci a komplexní bezpečnosti. Arktický režim se vyznačuje vysokou geopolitickou stabilitou a funkční mezinárodní spoluprací, přestože jej ohrožuje rychle postupující změna klimatu. Tato hypotéza arktického režimu jako potenciálního aktiva pro světovou politiku je inspirována konceptem Michaila Gorbačova z roku 1987, který označil osm arktických států za „zónu míru“, a projevem Angely Merkelové z roku 2011, v němž prohlásila, že tím nejdůležitějším je solidarita a že politická legitimita národa se odvíjí od jeho globální odpovědnosti.⁶⁹⁶ Nemusíme být fatalisté, vždyť arktický režim ukázal, jakou hodnotu má silná geopolitická stabilita a vzájemně prospěšná spolupráce. Taková spolupráce je také inkluzivní, protože jsou do ní zapojeni všichni relevantní aktéři – státy, národy, domorodé národy, regiony, neziskové organizace, občanské společnosti i jednotlivci. To je zásadní, protože moc a odpovědnost nakonec mají lidé a občanské společnosti.

V této kapitole spojuji témata pandemie COVID-19 a regionu Arktidy, který úspěšně prošel vývojem od vojenského napětí k politické stabilitě, přestože také čelí rychlé degradaci životního prostředí a změně klimatu. Zaměřuji se zejména na interpretaci pandemie jako globálního šoku či na její pojetí jako „nucení k poslušnosti“, ospravedlnění, které by mohlo otevřít dveře snahám autoritářských vládců prosadit řešení, o nichž se domnívají, že mohou pomoci nastolit jiný „společenský řád“. V tomto ohledu tvrdím, že stojíme před postpandemickou otázkou a potenciálně se zde máme co učit. Nebudeme-li ostražití, mohlo by se zmírňování změn klimatu potenciálně stát „novou formou nucení k poslušnosti“. Představitelé, kteří mají rozhodovací pravomoci, by mohli změnu klimatu vykládat především jako hrozbu a mohli by nechat vědu diktovat politice, jak postupovat při zmírňování změny klimatu, tj. mohli by využívat vědu jako záminku k nastolení autoritářských řešení. Alternativním

---

⁶⁹⁶ Viz Michail Gorbačov, řeč v Murmansk u příležitosti setkání při příležitosti udělení Leninova řádu a medaile Zlaté hvězdy městu Murmansk, tisková agentura Novosti, 1. 10. (1987); a Angela Merkel, řeč spolkové kancléřky Angely Merkelové na Světovém ekonomickém fóru v Davosu v roce 2011, 28. 1. 2011.

řešením je důraz na solidaritu; pokud tvůrci politiky vysvětlí, proč je v nejlepší zájmu společnosti zmírňovat dopady změny klimatu, lidé se podle toho pravděpodobně budou chovat. To ukázaly zkušenosti z mnoha zemí a regionů, které na jaře 2020 čelily hrozbě koronaviru. Ukázal to i vývoj našeho chápání bezpečnosti v Arktidě a spolupráce v této oblasti, od bezpečnosti ve vojenském a environmentálním smyslu až po lidskou bezpečnost.

Jak definovat „hrozbu“ a interpretovat „bezpečnost“

Jedinou jistotou v mezinárodních vztazích je neustálá změna. Podobně může být prvním krokem k řešení problému změna jeho definice. Ta je na místě zejména v politice ochrany životního prostředí a je také hybnou silou další „politizace“ životního prostředí.⁶⁹⁷ Změna definice problému zpravidla sama o sobě nestačí, ale může potenciálně vygenerovat nové diskurzy, předpoklady a změny paradigmat.⁶⁹⁸

Vidíme to na nových interpretacích a definicích bezpečnosti v posledních desetiletích. K environmentálně relevantním faktorům, které stojí za touto proměnou tradičních pojetí vojenské bezpečnosti v komplexněji chápanou bezpečnost, patřila vzájemná závislost životního prostředí, rozvoje a bezpečnosti/míru (odzbrojení) v globálním měřítku, tak jak byla původně definována v různých zprávách OSN.⁶⁹⁹ Environmentální probuzení a protesty proti znečišťování životního prostředí a globálnímu oteplování a za ochranu životního prostředí se staly univerzálními trendy a fenomény, které měly velký vliv na mezinárodní spolupráci v Arktidě. V posledních desetiletích byly vzájemné vztahy mezi klimatem, energetikou a rozvojem tématem vědeckého výzkumu, zejména ve zprávách Mezinárodního panelu pro změnu klimatu. Tento diskurz „každodenní bezpečnosti“ nově definoval bezpečnost tak, aby jako aktéry bezpečnosti zahrnovala jednotlivce, a nikoliv pouze státy.

Je pochopitelné a lidské, že chceme být všichni chráněni před jakýmkoli nebezpečím, které by nás mohlo ohrožovat, proto má takový

697 Y. Haila: Johdanto: Mikä ympäristö?, in: *Ympäristöpolitiikka: Mikä ympäristö, kenen politiikka*, ed. Y. Haila – P. Jokinen, Jyväskylä: Vastapaino 2001, s. 9–20.

698 L. Heininen: Security of the Global Arctic in Transformation – Changes in Problem Definition of Security, in: *Future Security of the Global Arctic: State Policy, Economic Security and Climate*, ed. L. Heininen, Basingstoke: Palgrave Macmillan 2016, s. 12–34.

699 Viz např. Organizace spojených národů: *Common Security: A Blueprint for Survival*, UN/A/CN.10/38, Independent Commission on Disarmament and Security 1983.

význam sociální bezpečnost. Tento koncept uznává fakt, že znečištění zabíjí miliony lidí a způsobuje rakovinu a že globální oteplování ohrožuje každodenní život stovek milionů. Přijímá jako fakt, že komplexní globální problémy, jimž čelíme, mohou zničit materiální základ lidské existence, tj. naši závislost na životním prostředí a jeho přírodních zdrojích. Zpochybňuje přínos a smysl vyzbrojování drahými technologicky pokročilými zbraněmi a zbraňovými systémy proti potenciálním a hypotetickým vnějším nepřítelům, když zároveň rychle postupující změna klimatu a znečištění ohrožují lidskou a národní bezpečnost, stejně tak jako státní svrchovanost.

Pokud jde o bezpečnost a životní prostředí, definice problému je úzce spjata s dualismem rizika a hrozby: jak definovat problém jako riziko, které je pak možné hodnotit na určité škále a měřit; nebo jako hrozbu, která je většinou subjektivní a psychologická.⁷⁰⁰ K dalším úvahám, na něž je třeba brát zřetel, patří hospodářský růst a relativní míra důvěry a závislosti na špičkových technologiích. Podle Ulricha Becka žijeme v rizikové společnosti, jak ilustruje riziko havárií jaderných elektráren.⁷⁰¹ Finský filozof Georg Henrik von Wright varoval před katastrofou s exponenciálními účinky, která by pro lidi byla vážným problémem a donutila je k racionálnímu jednání a řešení problému.⁷⁰² Všichni chápou, že havárie jaderných elektráren v Černobylu v roce 1986 a ve Fukušimě v roce 2011, stejně tak jako závažné havárie jaderných ponorek v severním Atlantickém oceánu, měly smrtelné účinky v lokálním a regionálním měřítku a mají dlouhodobé globální dopady. Jsou příkladem kritérií, o nichž hovoří Beck a von Wright, nebyly však, jak se zdá, tak katastrofální, aby si vynutily změny definice problému nebo změny paradigmat. Zdá se, že jsme se z nich ponaučili jen trochu, a tím méně opatření jsme přijali, jedním z nich je rozhodnutí Německa ukončit svou závislost na jaderné energii.

Pandemie COVID-19 může být tím typem šoku, který nejen vyvolává globální krizi, ale také legitimizuje výjimečné a razantní kroky k jejímu řešení. Kvůli pandemii opravdu potřebujeme uvažovat o nových

---

700 L. Heininen: Before Climate Change, 'Nuclear Safety' Was There – A Retrospective Study and Lessons-Learned of Changing Security Premises in the Arctic, in: *Climate Change and Arctic Security. Searching for a Paradigm Shift*, ed. L. Heininen – H. Exner-Pirot, Cham: Palgrave Macmillan 2019, s. 107–129.

701 U. Beck: From Industrial Society to Risk Society: Questions of Survival, Social Structure and Ecological Enlightenment, in: *Cultural Theory and Cultural Change*, ed. M. Featherstone, London: Sage 1992, s. 97–123.

702 G. Henrik von Wright: *Vetenskapen och förnuftet: ett försök till orientering*, Tukholma: Bonniers 1987.

předpokladech bezpečnosti, protože se pokoušíme vyhnout ekonomickému kolapsu a snažíme se v našich moderních společnostech udržet stabilitu a pořádek. Na boji proti koronaviru je jasně vidět, že tvůrci politiky, kteří rozhodují v krizových situacích, se opírají o vědecké poznatky. To může znamenat, že se buď obávají přijímat těžká rozhodnutí, která se dotýkají základních lidských práv, anebo že většina z nich stejně jako jejich poradci pochopila, že COVID-19 je katastrofou mimořádného rozsahu.

Zajímavé je, že tvůrci politiky ve většině států (byť ne ve všech) pečlivě naslouchají epidemiologům, virologům a dalším odborníkům, než přijmou důležitá rozhodnutí o omezujících opatřeních. Epidemie nám tak připomíná a posiluje význam vědeckého výzkumu a jeho aplikací, stejně tak jako digitalizace a distančního vzdělávání při zvládnání a řešení komplexních problémů a globálních krizí. V tomto druhu krizí s otevřeným koncem jsou velmi důležité, dokonce klíčové, řádná informovanost a svoboda projevu. Stejně tak důležité je, aby vědci v humanitních a přírodních oborech mohli pokračovat ve svém výzkumu a studenti ve svých studiích, ať už prezenčně, nebo online, a aby nové informace, poznatky a výsledky vědeckého výzkumu byly dostupné a všichni k nim měli otevřený přístup.

Dále, výjimečná rozšíření veřejných pravomocí nařízeními, zákony a omezujícími opatřeními byla do značné míry přijata a uplatňována, a lidé nový řád přijali. Občané musí pochopit, že tato opatření se přijímají za účelem jejich ochrany a že jsou spravedlivá vůči pracovníkům ve zdravotnictví a pracovníkům v obchodech s potravinami a lékárnách. Pokud taková jsou, pak je pravděpodobné, že je občané svým chováním legitimizují. Pokud ne, budou pravděpodobně vyvolávat obavy, že by nás takové kroky mohly vést k autoritářštějším, nedemokratičtějším nebo meritokratičtějším společnostem.

Tato mimořádná rozhodnutí by mohla být známkou toho, že tvůrci politiky po celém světě, a zejména v demokratických zemích, ve svých politických programech a praktikách zapojují do určité změny paradigmatu a žádají od občanů, aby uváděli do praxe cosi, co se pravděpodobně stane „novým normálem“. Alternativním vysvětlením je, že začínají cosi zcela nového – pozvedávají sociální řád na novou nejvyšší prioritu, která má usměrňovat naše každodenní životy a ovlivňovat politické programy týkající se řady dalších otázek, od omezování lidských práv až po změny pravidel kapitalismu. Platí-li druhá uvedená možnost, pak bychom pandemií COVID-19 mohli interpretovat jako „novou formu nucení k poslušnosti“, jako určitý typ myšlení ve stylu „společenský řád na prvním místě“, které prozrazuje chabé pochopení významu lidské/

societální bezpečnosti. Hlavní odůvodnění, z něhož takovýto typ myšlení vychází, je, že „autoritářská řešení jsou potřeba vždy“, když je třeba donutit lidi změnit jejich chování; bez čeho se však ve skutečnosti neobejdeme, je solidarita.⁷⁰³

Z hlediska této kapitoly je důležité připomenout, že původní komplexní problém – kombinace rychle postoupivší změny klimatu, znečištění a ztráty biodiverzity – ohrožuje lidi a společnosti zvláště rychle a dramaticky v několika částech světa, od malých tichomořských ostrovů a zemí jako Bangladéš až po region Arktidy. Je to vážná výzva, kterou nelze odkládat na dobu, až se vypořádáme s virem.

Přestože jsou jak pandemie COVID-19, tak i změna klimatu interpretovány jako bezprecedentní globální nevojenské hrozby, které svět zastihly nepřipravený, je důležité, abychom si uvědomili, že změna klimatu se od pandemie liší.⁷⁰⁴ Zaprvé je změna klimatu holistický a dlouhodobý fenomén. Je to komplexní problém, který ovlivňuje celou zeměkouli na všech úrovních moderní společnosti. Pandemie nevede k ekologickému kolapsu, přestože vyvolala v mnoha zemích ekonomickou krizi. V ekologický kolaps by však mohla vyústit naše neschopnost zastavit rychle postoupivší změnu klimatu a ztrátu biodiverzity. Vážné narušení životního prostředí (definované jako materiální základna lidské existence, která je ohrožena v důsledku lidské činnosti)⁷⁰⁵ zase může snadno vyvolat vážné hrozby pro ekonomiku, potravinovou bezpečnost, lidské zdraví a blahobyt – dokonce pro celé lidstvo a civilizaci.

Oba jevy vykazují určitou podobnost, která je pro veřejnou politiku důležitá. Čím déle pandemie trvá, tím lépe chápeme, že ji musíme brát vážně. O ztrátě biodiverzity a dopadech změny klimatu víme dost na to, aby nám bylo jasné, že je nemůžeme podceňovat. Víme, že dojde k ekologickému kolapsu, pokud budeme i nadále věřit v ničím neomezený hospodářský růst a efektivitu.⁷⁰⁶ V době psaní tohoto článku sice ještě nemáme vakcínu na COVID-19, máme ale lék na zmírnění dopadů změny klimatu. Protože jsme však politicky paralyzováni, přestali jsme ho užívat. Je tudíž velmi důležité, aby naše úsilí o obnovu a růst v době po pandemii přispívalo k větší udržitelnosti, rovnosti a nové zelené dohodě a napomáhalo zmírňování dopadů změny klimatu a emisní neutralitě.

703 Y. Haila – L. Heininen: Ecology: A New Discipline for Disciplining?, *Social Text* 42 (jaro 1995), s. 153–171.

704 C. Campbell – A. Park: Anatomy of a Pandemic, *Time* 3, 10 (2020), s. 64–73.

705 Y. Haila: Johdanto: Mikä ympäristö?

706 Y. N. Harari: *Homo Deus: Huomisen lyhyt historia*, Helsinki: Bazar 2017.

Pokud se zmírňování změny klimatu stane další „novou formou nucení k poslušnosti“, pak záleží na tom, jak budeme postupovat. Budeme po lidech chtít, aby sledovali a otrocky dodržovali nová nařízení, zákony a omezení, a uplatňovali je na „nový normál“, většinou ve vlastním zájmu? Nebo budeme očekávat, že změní svoje chování tak, že budou respektovat lidské životy a přírodu pro dobro celého lidstva, jak je na místě u civilizovaných, inteligentních lidských bytostí s vysokými etickými standardy?

Ekologické problémy nelze vyřešit jednou provždy. Měli bychom dospět k nové kombinaci racionality a solidarity, která by byla naším praktickým cílem.⁷⁰⁷ Toho lze dosáhnout otevřeným a živým dialogem v rámci občanské společnosti a s tvůrci politiky a zákonodárci, stejně tak jako změnou paradigmatu našeho způsobu myšlení. Pokud máme řešit změnu klimatu, znečišťování životního prostředí a pandemii COVID-19 jako nové, nevojenské bezpečnostní hrozby a zahrnout je do nové bezpečnostní agendy, naléhavě potřebujeme takovouto změnu definice problému bezpečnosti. Změna paradigmatu je možná, pokud činitelé zodpovědní za rozhodování v těchto věcech, zejména vojensko-bezpečnostní/bezpečnostně-politické elity, budou připraveni demystifikovat tradiční chápání bezpečnosti, zejména národní, konkurenční a vojenské bezpečnosti, a pojmut bezpečnost mnohem komplexněji.⁷⁰⁸

To naštěstí není zcela neprobádané území. Už jsme zažili změnu tradičních definic bezpečnosti v definice komplexní. Chápeme lépe, že takovýto transformativní přístup by prospěl všem stranám. Představuje nemateriální hodnotu, kterou lze transformovat v lidský kapitál, tak jak se tomu stalo v Arktidě, v zájmu posílení geopolitické stability a prohloubení funkční spolupráce v oblasti ochrany životního prostředí.

Transformace tradiční bezpečnosti v environmentální bezpečnost v Arktidě

Arktida nabízí poučný, ba dokonce dokonalý příklad pro světovou politiku, globální studia a diskuse o vzájemné závislosti. Pojem bezpečnosti v Arktidě se proměnil a už se neodvíjí od tradičních úvah, ale zaměřuje se na otázky související s environmentální bezpečností. Všeobecně je

707 Y. Haila – L. Heininen: Ecology: A New Discipline for Disciplining?

708 L. Heininen: *Uusista uhkista selviytyminen edellyttää laajaa turvallisuuskesäytystä – ilmastonmuutoksen on rokote ollut jo jonkin aikaa*, Kaleva, 28. 6. 2020.

uznáváno, že životní prostředí hraje významnou roli a že globalizace do debaty o bezpečnosti zapojila nové nestátní aktéry a vnesla do ní kritické postoje místních, regionálních a domorodých aktérů ke státní svrchovanosti. Rovněž se šíří povědomí o tom, jak globální změny ovlivňují Arktidu a jak tento region ovlivňuje zbytek planety. Lze tak konstatovat, že „komplexní“ problém znečišťování životního prostředí ve spojení se změnou klimatu vyvíjí tlak na arktické státy a další aktéry v Arktidě, aby svou spolupráci urychlili.

Arktida se svou geopolitickou a bezpečnostní dynamikou čelí těmto významným změnám, globálním hrozbám a „komplexním“ problémům přinejmenším od posledního desetiletí období studené války.⁷⁰⁹ Přestože je jako nejzávažnější spouštěč interpretována změna klimatu, není první ani jedinou příčinou, vždyt dálkové znečišťování (radioaktivní kontaminanty, arktické mlžné opary, těžké kovy, perzistentní organické látky) bylo dlouhodobým zdrojem obav domorodých národů a dalších původních obyvatel, neziskových organizací a vědecké komunity. Jaderná bezpečnost jako hlavní předmět environmentálních obav a spouštěč⁷¹⁰ vyústila nejprve v tlak na vlády států v Arktidě a poté ve funkční spolupráci mezi nimi.

V návaznosti na to se změnila definice problému a došlo k transformaci arktické bezpečnosti (v době po konci studené války) a arktické geopolitiky, kdy se z tradiční bezpečnosti stala bezpečnost environmentální a sociální. Tento posun vedl k významným změnám v arktickém bezpečnostním nexu.⁷¹¹

Bezpečnostní nexus studené války, od padesátých do osmdesátých let dvacátého století, definovala primárně konkurence hegemonů Sovětského svazu a Spojených států, založená na technologických modelech geopolitiky. Tomuto nexu dominovala tradiční vojenská bezpečnost, zejména systém jaderných zbraní Sovětského svazu a Spojených států, které usilovaly o možnost odvety proti jadernému útoku prostřednictvím kapacit pro druhý úder, což sloužilo odstrašování v globálním měřítku. To vedlo k militarizaci Arktidy a také k jaderným nehodám, které jako vedlejší ztráty způsobila armáda.

---

709 Např. B. Scott Zellen (ed.): *The Fast-Changing Arctic: Rethinking Arctic Security for a Warmer World*, Calgary: University of Calgary Press 2013.

710 Viz *Arctic Pollution: Persistent Organic Pollutants, Heavy Metals, Radioactivity, Human Health, Changing Pathways*, Oslo: Arctic Monitoring and Assessment Program 2002.

711 L. Heininen: Before Climate Change, 'Nuclear Safety' Was There – A Retrospective Study and Lessons-Learned of Changing Security Premises in the Arctic.

Bezpečnostní nexus v období přechodu od studené války, v osmdesátých a devadesátých letech dvacátého století, s sebou přinesl jak americko-sovětská opatření pro kontrolu zbrojení a pro odzbrojování, tak nové druhy bezpečnostních hrozeb, a přispěl ke vzniku nových diskurzů teorie „rizikové společnosti“, jak s nimi přišel Ulrich Beck a jiní. Tento nexus vycházel z rostoucích obav ze znečištění a degradace životního prostředí v důsledku jaderných havárií a radioaktivního odpadu. Vyústil ve funkční spolupráci v oblasti ochrany životního prostředí a jaderné bezpečnosti, například prostřednictvím Vojenské spolupráce v oblasti životního prostředí v Arktidě (AMEC), a ve snahy dospět k praktickému způsobu implementace konceptu „environmentální bezpečnosti“.

Bezpečnostní nexus doby po skončení studené války přinesl geopolitickou stabilitu a od začátku jednadvacátého století začaly být přijímány nové globalistické bezpečnostní předpoklady. Hlavním motivem současného bezpečnostního nexu je závazek zachovat mír, stabilitu a konstruktivní spolupráci a chránit státní svrchovanost / národní bezpečnost arktických pobřežních států a lidskou bezpečnost tváří v tvář změně klimatu. Tento nexus prozatím vedl ke geopolitické stabilitě, přestože spolu s dopady změny klimatu můžeme stále pozorovat také infrastrukturu pro dosud používané těžké (jaderné) zbraně. Potřeba razantně omezovat další klimatické změny, která je v protikladu k možnému využívání potenciálních výhod v oblasti lodní dopravy, těžby, vrtů a národní bezpečnosti, které se spolu s postupující změnou klimatu objevují, vedla ke vzniku fenoménu, jež někteří označují jako „arktický paradox“.⁷¹²

Tyto změny, stejně jako změny v arktické geopolitice, ukazují, jak se součástí arktické agendy stalo životní prostředí, stejně jako komplexní bezpečnost – v roce 1996 arktické státy v Ottawské deklaraci poprvé potvrdily, že se hlásí „při ochraně arktického životního prostředí k udržitelnému rozvoji ...“⁷¹³ a následně v roce 2011 znovu potvrdily, že „se hlásí k zachování míru, stability a konstruktivní spolupráce v Arktidě“.⁷¹⁴ Nejenže důležitost míru, stability a konstruktivní spolupráce uznaly, ale také se jim daří tyto hodnoty naplňovat. To je ve světové politice v dnešní době vzácné, a dokonce výjimečné.

712 Např. C. Russell: The Arctic Paradox Poses Questions about Sustainable Development, *Scientific American*, 5. 11. 2015, <https://blogs.scientificamerican.com>.

713 Ottawská deklarace o zřízení Arktické rady, 19. 9. 1996, <http://www.arctic-council.org>.

714 Deklarace z Fairbanks při příležitosti desátého setkání ministrů Arktické rady (2017), <https://oarchive.arctic-council.org/>.

V současném světě tyto vzájemné vztahy tvoří spolu se sociální dimenzí důležitý nexus. Klima je závislé na tom, kolik zdrojů a energie, zejména uhlovodíků, využíváme, protože emise z energetického sektoru představují zhruba dvě třetiny antropogenních skleníkových plynů. Fosilní paliva sice podporují modernizaci, (umělý) hospodářský růst a armádu, ale jako dopady lidské činnosti na rychlou změnu klimatu přispívají k oteplování klimatu a znečišťují životní prostředí. V návaznosti na to se environmentální politika a politika změny klimatu staly součástí globální politiky na vysoké úrovni zaměřené na dosažení cílů ochrany životního prostředí a zmírnění změny klimatu, například prostřednictvím rozvoje účinnějších energetických technologií, podporou spolupráce v oblasti nízkouhlíkových a čistých zdrojů energie a snahou o změnu paradigmatu bezpečnosti. Takováto nová „vysoká politika“, nikoliv „rivalita velmocí“, je jádrem arktické (geo)politiky, bezpečnosti a správy, stejně tak jako geopolitiky zdrojů a sociální bezpečnosti v jednadvacátém století.

Takovouto novou „vysokou politiku“ ještě umocňuje mainstreamový narativ mezinárodní „konstruktivní spolupráce“ v Arktidě, kdy se arktické státy svým závazkem podpory udržitelného rozvoje a ochrany arktického životního prostředí hlásí k hodnotě vysoké geopolitické stability a zavazují se ji udržovat prostřednictvím mezinárodní, většinou funkční spolupráce. Tento stav arktické geopolitiky vychází ze dvou politicky relevantních a vědecky zajímavých aspektů a prvků, které po konci studené války pomohly utlumit vojenské napětí a zavést, udržet a rozšířit vzájemně výhodnou formu spolupráce.⁷¹⁵ Zaprvé existují společné zájmy arktických států a dalších arktických aktérů, jako např. ponaučení, že je třeba „snížit míru napětí ve vojenské oblasti a posílit politickou stabilitu“, podporovat vědeckou a hospodářskou spolupráci, přeshraniční spolupráci na ochraně životního prostředí a cirkumpolární spolupráci významných nestátních aktérů a „budování regionu“ ze strany států. Zadruhé, pro mezinárodní spolupráci existuje několik důležitých předpokladů, mezi něž patří např. to, že militarizace Arktidy byla původně prostředkem globálního jaderného odstrašování; vysoká úroveň právní jistoty a s ní související politické programy, které mají zabránit ozbrojeným konfliktům; a sdílený pozitivní přístup k decentralizaci moci v regionu.

---

715 L. Heininen: *Special Features of Arctic Geopolitics – A Potential Asset for World Politics*, in: *The Global Arctic Handbook*, ed. M. Finger – L. Heininen (ed.): Cham: Springer 2018, s. 215–234.

Narativy a nové trendy ve správě a geopolitice v Arktidě

Globální a stabilní Arktida je v novém geopolitickém kontextu interpretována jako nedílná součást celkových systémů Země a oceánu, včetně globálních politických, ekonomických, technologických, kulturních a environmentálních změn. Globální význam získala díky nehmotným aspektům (např. kulturní rozmanitost, biodiverzita, domorodé a tradiční znalosti životního prostředí a klimatu, širší otázky politické stability a míru).⁷¹⁶ Arktické státy na základě sdíleného pochopení, že tyto principy mohou být oboustranně prospěšné, a s podporou domorodých obyvatel a místních komunit vědomě vytvořily svou vlastní realitu správy a geopolitiky období po konci studené války.

Při konstruování a rekonstruování narativů budoucího vývoje arktického regionu je důležité se zamyslet nad tím, zda státocentrické přístupy, které o státu uvažují jako o „ústředním vyjednávači ... v hegemónickém projektu‘ rozvoje hraniční oblasti“, jsou tím správným způsobem, jak se máme dívat na arktický region, v němž se potřeby rozvoje a přání ohledně dalšího rozvoje vzájemně rozcházejí.⁷¹⁷ Je také důležité uvažovat o tom, zda není třeba zaznamenávat různé (regionální) trajektorie rozvoje, když se cesty, jimiž se různé arktické regiony ubírají k cíli udržitelného rozvoje, jedna od druhé liší. Lze například ekologické rovnováhy nejlépe dosáhnout tím, že se domorodé obyvatelstvo bude o obnovitelné přírodní zdroje starat samo, nebo prostřednictvím triangulární aliance vlády, akademické sféry a soukromého sektoru, která se inspiruje úspěšným rozvojem, který vychází z veřejné politiky, výzkumu a ekonomických aktivit veřejného a soukromého sektoru?

Jedním z nových trendů v arktické geopolitice a správě je dominance států, konkrétně osmi arktických států s jejich národními politikami a strategiemi, které hrají při kontrole regionu klíčovou roli, a to navzdory globalizaci, rostoucím tlakům a požadavkům domorodých obyvatel a většímu zájmu nearktických států o budoucí rozvoj Arktidy.⁷¹⁸ Arktické státy se zdráhají připustit, že se Arktida globalizuje, přestože patří

716 L. Heininen: Special Features of Arctic Geopolitics – A Potential Asset for World Politics.

717 A. Petrov: Re-Tracing Development Paths: Exploring the Origins & Nature of the 20th Century's Northern Development Paradigms in Russia and Canada, *Arctic Yearbook* 2018, s. 21–34, <https://arcticyearbook.com>.

718 L. Heininen – K. Everett – B. Padrtova et al.: *Arctic Policies and Strategies-Analysis, Synthesis, and Trends*, Laxenburg: IIASA & Foreign Ministry of Finland. doi:10.22022/AFI/11-2019.16175, <http://pure.iiasa.ac.at>.

k neaktivnějším státům v oblasti mezinárodní spolupráce a v globální ekonomice a jsou do značné míry závislé na zahraničním obchodu, jak jasně ukázalo v době pandemie COVID-19. To, že arktické státy chtějí mít v regionu dominantní postavení a mít jej znovu pod kontrolou, je třeba přičítat globalizaci a rychle postupující změně klimatu – která vede k tomu, že arktické zdroje začínají být dostupnější, a je větší šance rozvíjet zde ekonomické aktivity. To však ještě neznamená, že jsou tyto státy ochotné zohlednit úvahy o globalizaci ve svých politických programech pro Arktidu.

Naopak státy, které u Arktické rady jako nearktické státy status pozorovatele, dávají přednost globálnímu pohledu na Arktidu a hlásí se k interpretaci, že Arktida je globalizovaná. Uznávají sice stávající správní struktury a národní jurisdikce / státní svrchovanost arktických států v Arktidě, ale velmi podporují a jsou připravené implementovat mezinárodní smlouvy a dohody, zejména Úmluvu OSN o mořském právu (UNCLOS), v zájmu uznání a zachování univerzální svobody (moří) a práv v rámci správy Severního ledového oceánu. Podobně domorodé národy Arktidy jako stálí účastníci při Arktické radě prosazují a uplatňují svá práva (např. práva lovu a sběru) na základě mezinárodní spolupráce, smluv a dohod (např. deklarace OSN o právech původních obyvatel) a mezinárodních organizací (prostřednictvím agentur OSN a Arktické rady). Ty uznávají domorodé národy jako legitimní politické entity a jako součást internacionalizovaného a digitálně propojeného světa, a tím integrují práva původních obyvatel do mezinárodní politiky v Arktidě. „Práva domorodců“ ve smyslu individuálních a kolektivních práv jsou tak spjata s jejich právem na správu (jejich vlastního) území a využívání a rozvoje jeho přírodní zdrojů. V tomto ohledu je ekonomika prostředkem sebeurčení/samosprávy a může být interpretována prostřednictvím různých fází budování národa.

V návaznosti na to je jedním z nových celkových trendů správy a geopolitiky v Arktidě nový a potenciálně konkurenční vzájemný vztah mezi a) dominancí státu, tj. arktických států, která je založena na geopolitické stabilitě a státní svrchovanosti; b) internacionalizací/globalizací (vyvolanou státy se statutem pozorovatele a rostoucím počtem subjektů zainteresovaných na Arktidě), která je založena na mezinárodním mořském právu a dalších mezinárodních smlouvách; a c) deklarací OSN o právech původních obyvatel a sebeurčení.⁷¹⁹

---

719 L. Heininen – K. Everett – B. Pádrtova et al.: Arctic Policies and Strategies-Analysis, Synthesis, and Trends.

Při definování sociální bezpečnosti se otázka budoucího vývoje nebude odvíjet jen od toho, jak nakládáme s přírodními zdroji a jaké druhy předpisů existují, ale také od řešení etických otázek stejně tak jako od role ochrany životního prostředí a udržitelného rozvoje. Klíčové otázky globální debaty o etice ochrany klimatu, jako je morální odpovědnost a rozdělování zátěže a přínosů, si v poslední době našly cestu do arktické politiky jako součást narativu „globální Arktidy“.⁷²⁰ Existují protichůdné názory, které sahají od podpory neomezeného rozvoje těžby ropy a zemního plynu státními a soukromými ropnými společnostmi až po návrh zákazu ropných vrtů na moři, který předložily mezinárodní ekologické organizace. Různí se také názory na to, do jaké míry zainteresované strany – vlády, společnosti, komunity, domorodé obyvatelstvo a vědecká komunita – zodpovídají za zmírňování klimatických změn a s nimi souvisejících nejistot v době, kdy někteří z nich kladou důraz na hospodářský růst a jiní zdůrazňují environmentální rizika spojená s těžbou.

Navzdory určitému pokroku je současná funkční spolupráce v Arktidě v oblasti ochrany životního prostředí a vědecké spolupráce na změně klimatu (přizpůsobování se změně klimatu a jejím zmírňování) spíše otázkou rétoriky než reality. Snahy o zmírnění dopadů změny klimatu příliš daleko nepokročily, protože se ukázalo, že arktické státy nejsou schopné činit obtížná politická rozhodnutí, která jsou k dosažení pokroku nezbytná. Životní prostředí a změna klimatu se nicméně staly významným faktorem, a dokonce spouštěcím mechanismem vzájemně prospěšné mezinárodní spolupráce v Arktidě, na níž se podílejí arktické státy, organizace domorodých národů a vědecká komunita. Geopolitika a bezpečnost v Arktidě je tak v období po skončení studené války úzce spjata s životním prostředím, které se stalo zvláštním rysem bezpečnosti a geopolitiky v Arktidě.

Nové etické otázky týkající se těžby ropy a zemního plynu v Arktidě mají hluboce globální dimenzi: zaprvé kvůli „arktickému paradoxu“, tj. proto, že globální oteplování otevře přístup k přírodním zdrojům, jejichž využívání urychlí změny a tání mořského ledu, a zadruhé kvůli efektu přelévání, který spočívá v tom, že zmírňování změny klimatu spolu s rostoucím objemem energie z obnovitelných zdrojů a snižující se potřebou fosilních paliv může vyústit ve změnu definice problému.

---

720 T. Palosaari – N. Tynkkynen: Arctic securitization and climate change, in: *Handbook of the Politics of the Arctic*, ed. L. C. Jensen – G. Hönneland, Edward Elgar Publishing Ltd., 2015; prohlášení konference, konference členů parlamentů arktického regionu v září 2018 v Inari ve Finsku (mimeo).

Existuje potřeba i potenciál hledat řešení založená na solidaritě, náročných etických zásadách a špičkových vědeckých a technologických znalostech, namísto autoritářského přístupu „nucení k poslušnosti“.

Existuje také narativ, který uznává a analyzuje existující a potenciální změny v definování bezpečnostního problému v Arktidě⁷²¹ a usiluje o bezodkladnou změnu způsobu myšlení. Takováto změna myšlení by mohla uvolnit politickou energii, která je potřeba k prosazování nového bezpečnostního paradigmatu pro tento region.⁷²² Je nepravděpodobné, že by prosazování tohoto narativu samo o sobě vedlo ke změně současného dominantního paradigmatu. Přesto existují náznaky, že dochází k určité změně.

Závěry

Vyslovil jsem tezi, že Arktida, která v období po skončení studené války staví na vysoké míře geopolitické stability a konstruktivní spolupráci, může přispět ke zlepšení současné turbulentní a nejisté světové politiky. Současný arktický režim není výsledkem klasické geopolitiky Velké hry ani hobbesovského přístupu nulového součtu. Je výsledkem kritického, konstruktivistického a kooperativního přístupu ke správě, geopolitice a bezpečnosti. Přesahuje také hru moci a hegemonie; arktické státy rekonstruují svou realitu tím, že nově definují ochranu životního prostředí, aby dosáhly svého cíle „udržování míru, stability a konstruktivní spolupráce“. Dobře rozváženými kroky decentralizují moc (na základě znalostí) a zavádějí měkké zákony a ve vzájemné souhře vědy, politiky a byznysu vedou multidimenzionální dialog, v němž zaznívá několik hlasů napříč různými sektory.⁷²³ A konečně, globalizovaná Arktida nám může pomoci lépe pochopit význam a naplňování „societální bezpečnosti“, a to i prostřednictvím neautoritářských opatření a politické ekologie, která ve snaze o zmírňování dopadů změny klimatu nenutí k poslušnosti.

„Arktický paradox“ však není nevyhnutelný. Velmi záleží na kritériích, která arktické státy při svém rozhodování používají, a na tom,

721 T. Palosaari – N. Tynkkynen: Arctic securitization and climate change.

722 Viz L. Heininen – H. Exner-Pirot (ed.): Climate Change and Arctic Security. Searching for a Paradigm Shift.

723 L. Heininen: Special Features of Arctic Geopolitics—A Potential Asset for World Politics; Arctic Human Development Report, *Arctic Human Development Report*, Stefansson Arctic Institute, Akureyri 2004.

zda věří, že mohou (re)konstruovat svou realitu arktické geopolitiky v období po skončení studené války, protože co z ní státy dělají, je anarchie. Velmi také záleží na tom, jak bude (re)definována bezpečnost, zda bude zachována stabilita a kdo bude pokládán za subjekt bezpečnosti: zda bude za závažný bezpečnostní faktor pokládána změna klimatu a zda bude uplatňován komplexní bezpečnostní koncept prostřednictvím zmírňování dopadů, například dramatickým snížením snižováním emisí CO₂.

Rychlé oteplování klimatu v Arktidě by mohlo a mělo být interpretováno jako poslední varování a šance začít se řídit doporučeními vědců a relevantními požadavky mezinárodních nevládních organizací. To znamená nespolehat se na jediné řešení. Znamená to zapomenout na politický žargon, jako například „udržitelný“ rozvoj. Znamená to odmítnout moment „nové formy nucení k poslušnosti“. A což je vůbec nejdůležitější, znamená to, že je třeba plnit závazky, které státy přijaly v zájmu zmírnění dopadů změny klimatu (zejména v Pařížské dohodě), a závazky přístupu „globální environmentální bezpečnosti“.⁷²⁴ Rezilientní řešení musí v návaznosti na to vycházet z náročných etických zásad aplikovaných na využívání přírodních zdrojů. Ti, kdo rozhodují, na sebe musí vzít politickou odpovědnost a přijímat přísnější environmentální předpisy, zejména pro vrty na moři v Arktidě.

A konečně globální Arktida nabízí zkušenosti relevantní pro globální etické otázky, jako je environmentální probuzení, zmocnění, pochopení a hodnocení klimatických změn a předpoklady, z nichž vychází předpoklady environmentální bezpečnosti. Nabízí nám všem společný základ pro poučení, stejně tak jako je nám všem podnětem hledání nových nápadů prostřednictvím brainstormingu, což bylo také cílem této kapitoly.

---

724 Např. Deklarace cirkumpolárních Inuitů o svrchovanosti v Arktidě, přijatá Inuitskou cirkumpolární radou (2009).

Kapitola 14

Arktické excecionalismy

P. Whitney Lackenbauer a Ryan Dean

Myšlenka „arktického excecionalismu“ ve svém konvenčním pojetí od devadesátých let dvacátého století předjímá a prosazuje budování mírového režimu v celé oblasti cirkumpolárního severu. Už tři desetiletí vědci rozvíjejí a aktivně používají různá pojetí tohoto konceptu a naznačují, že v arktickém regionu jsou nebo by měly být dodržovány odlišné normy nebo pravidla, anebo že tento region nepodléhá silám, které „normálně“ uvádějí do pohybu mezinárodní záležitosti.

V této kapitole se snažím tento záběr dále rozšířit a zkoumám a rozebírám různá pojetí regionálního excecionalismu v jednadvacátém století. Někteří kritici tvrdí, že arktický excecionalismus (ve svém konvenčním pojetí) udržuje při životě naivní, utopickou víru v regionální spolupráci, která však nemůže mít větší váhu než globální strategická konkurence, a současně prosazují názor, že arktické státy musí podniknout mimořádné kroky na ochranu své svrchovanosti a zajistit bezpečnost v Arktidě, protože tento region je *mimořádně* zranitelný. Používají svou vlastní formu excecionalismu a naznačují, že regionální hodnocení rizik nemůže vycházet pouze z „normálních“ hybných sil, které si se stabilitou a absencí konfliktu či spoluprací spojujeme v globálním měřítku. Jestliže tak arktický excecionalismus původně sloužil propagaci míru v celém tomto regionu, naše analýza ilustruje, jak se logika arktického excecionalismu používá také k podpoře narativů, které budoucí *konflikty* předjímají, a tudíž volají po mimořádných krocích na obranu Arktidy jako samostatného regionu.

Definice arktického excepcionalismu

Oran R. Young a Gail Ošerenková, si ve své přelomové knize *Věk Arktidy* (1992) všímají, že „arktický excepcionalismus“ se „jako mocná síla ve světě“ projevil už v roce 1989, v době „oteplování“ ve studené válce.⁷²⁵ Tento koncept vycházel z „úctyhodné tradice“ komentátorů odjinud, která „zdůrazňovala exotické a jedinečné rysy Arktidy“ a „kvůli níž se tento region octl stranou hlavních oblastí zájmu většiny studijních oborů“.⁷²⁶ Podle jejich pojetí arktický excepcionalismus vychází z představy „vznešené Arktidy“: myšlenky, že tento region je „současně krásný i děsivý, úchvatný i exotický, svět sám pro sebe, romantická nejzazší výspa nabízející podmanivé příležitosti a vzrušující rizika“.⁷²⁷ Arktické státy zase propojily tento romantismus s politikou identity a rozvinuly narativy, s vizí tohoto regionu jako zdroje duchovního pohybu, národní houževnatosti, poslední hranice, kterou je třeba dobýt v rámci úsilí o budování národa, nebo jako „země zítřka“, která vyžaduje výjimečnou ochranu.⁷²⁸

Během studené války vztyčily sovětský a americký tábor napříč oblastí Arktidy ledovou oponu, která se stala pevnou součástí ideologického a geostrategického soupeření mezi supervelmocemi, zabraňujícího spolupráci přes propast mezi Východem a Západem. Michail Gorbačov ve své oslavované řeči v Murmansk v roce 1987 volal po novém přístupu v zahraniční politice a vyslovil naději, že se Arktida stane „zónou míru“. Přestože západní komentátoři se na politické iniciativy vycházející z Kremle dívali skepticky, vyhlídka na demilitarizaci arktické agendy otevřela prostor pro to, aby bylo možné uvažovat o politických, ekonomických a environmentálních otázkách dříve podřízených vojenským

725 G. Ošerenko – O. R. Young: *The Age of the Arctic: Hot Conflicts and Cold Realities*, Cambridge: Cambridge University Press 1989, s. 5.

726 O. R. Young: *Arctic Politics: Conflict and Cooperation in the Circumpolar North*, Hanover – London: University Press of New England 1992, s. 6.

727 G. Ošerenko – O. R. Young: *The Age of the Arctic: Hot Conflicts and Cold Realities*, s. 5–6.

728 Viz např. E. Sherrill: *Canada and the Idea of North*, Kingston – Montreal: McGill-Queen's University Press 2002; T. B. Arlov – E.-A. Drivenes – H. Dag Jølle: *Into the Ice: The History of Norway and the Polar Regions*, Oslo: Gyldendal norsk forlag 2007; K. Coates – P. Whitney Lackenbauer – W. R. Morrison et al.: *Arctic Front: Defending Canada in the Far North*, Toronto: Thomas Allen 2010; C. Emmerson: *The Future History of the Arctic*, New York: Random House 2011; S. Grant: *Polar Imperative: A History of Arctic Sovereignty in North America*, Vancouver: Douglas & McIntyre 2011; J. McCannon: *A History of the Arctic: Nature, Exploration and Exploitation*, London: Reaktion Books 2013; M. Laruelle: *Russia's Arctic Strategies and the Future of the Far North*, London: ME Sharpe 2013; A. Stuhl: The Politics of the ‚New North‘, *Polar Journal* 3, 1 (2013), s. 94–119.

bezpečnostním zájmům. V Kanadě konzervativní vláda premiéra Briana Mulroneyho (1984–93) přešla od pozice, kterou zastávala v polovině osmdesátých let dvacátého století a ve které silně akcentovala svrchovanost a vojenské zájmy, k návrhu na vytvoření Arktické rady pro cirkumpolární spolupráci, která měla podporovat mír a normalizovat politickou angažovanost v otázkách společného zájmu. „Pro Kanadu by byl nemalý úspěch, kdyby přivedla Rusko na světovou scénu v rámci jeho prvního multilaterálního jednání od vzniku Sovětského svazu,“ napsal profesor Franklyn Griffiths z Torontské univerzity v roce 1991 – zejména kdyby se Rada stala „novým nástrojem zdvořilosti a skutečně civilizovaného chování ve vztazích mezi arktickými státy, mezi arktickými státy a jejich domorodými národy a formou, jakou většiny na Jihu nakládají se svým zranitelným prostředím na Severu“.⁷²⁹

Young a Ošerenková poznamenávají, že řeč v Murmansku povzbudila arktické státy, které „vypracovaly politiku týkající se jejich vlastní části Arktidy, aniž by braly dostatečný ohled na ostatní části arktického regionu“, aby si vytvořily koncept společného *regionu*, v němž „mají mnoho společného“.⁷³⁰ S proměnou bipolárního světa studené války v americký unipolární svět se v Arktidě vynořil neutuchající proud regionálních iniciativ, které nabízely zajímavé případové studie „těm, kdo se snažili formulovat a testovat obecné předpoklady systematické spolupráce v mezinárodní společnosti“.⁷³¹ Vytváření „vzájemně prospěšných režimů“ se mohlo stát „účinnou metodou řešení jinak neřešitelných sporů“, které překračovaly hranice států – zejména mezi bývalými protivníky.⁷³² Tento přístup byl obzvláště vhodným nástrojem řešení problémů kolektivního jednání souvisejících s otázkami arktického životního prostředí, které žádný stát nemohl řešit sám.

Politolog Clive Thomas si všiml, že Young nevycházel ve své analýze formování režimů z argumentu arktického excecionalismu – „přesvědčení, že politické formy a problémy v Arktidě jsou specifické, a dokonce jedinečné, a nemají obdoby jinde“. Young místo toho pojímal „Arktidu jako zkušební terén“, na kterém mohly nové přístupy k řešení politických otázek a rozvoji regionální správy přinášet důležité ponaučení

729 „Let's invite Yeltsin to join our club“, *Toronto Star*, 6. 11. 1991.

730 G. Osherenko – O. R. Young: *The Age of the Arctic: Hot Conflicts and Cold Realities*, s. 12.

731 O. R. Young: *Arctic Politics: Conflict and Cooperation in the Circumpolar North*, s. 17.

732 O. Young: *Arctic Shipping: An American Perspective*, in: *Politics of the Northwest Passage*, ed. F. Griffiths, Kingston – Montreal: McGill-Queen's University Press 1987, s. 128–129; G. Osherenko – O. R. Young: *The Age of the Arctic: Hot Conflicts and Cold Realities*, s. 241.

a poznatky pro jiné části světa. To se týkalo „domorodých národů, řešení konfliktu mezi hodnotami ekonomického rozvoje a ochrany životního prostředí a mezinárodní spolupráce v takových oblastech, jako jsou práva na rybolov, migrace zvířat a obecně uchovávaní přeshraničních ekosystémů“.⁷³³ I když měl tento region své specifické rysy, díky nimž se mohl stát „zkušebním terénem“, jeho „excepcionalismus“ musel být adaptován pro regionální dynamiku nebo experimenty, aby mohl nabízet obecnější poučení.

Pro většinu komentátorů však myšlenka „arktického excepcionalismu“ začala být neoddelitelně spjata s dvojím předpokladem, že tento region je kompaktním prostorem spolupráce izolovaným od geopolitických napětí jinde a že je „výjimečný“ ve srovnání s jinými regiony.⁷³⁴ Heather Exner-Pirotová a Robert Murray definují tento koncept jako „úspěšnou snahu“ jednak „udržet spolupráci v regionu navzdory interní konkurenci v boji o přírodní zdroje a území“, jednak „izolovat vztahy v Arktidě od externího geopolitického napětí“. Tvrdí, že arktický regionální řád je výjimečný v tom, že arktické státy a ty státy, které se v této oblasti angažují, se snaží „vyjednávat o řádu a rovnováze moci založené na takových normách, jako je spolupráce a multilateralismus“. Trvají zkrátka na tom, že regionální režim je výjimečným způsobem založen na míru a spolupráci. Vzhledem k tomu, že „Arktida není imunní vůči možnosti války a konfliktu“, naznačují, že mírový regionální řád „může být narušen, jestliže mezinárodní společnost v Arktidě nepodnikne cílené kroky k udržení silného institucionálního rámce, který chrání arktický internacionalismus“.⁷³⁵ Jinými slovy arktický excepcionalismus je přímo spojen s multilateralismem a institucionalismem založeným na normách.

Profesor mezinárodních vztahů Lassi Heininen, ukázkový zastánce konvenčního excepcionalistického myšlení o Arktidě, nedávno zopakoval svůj argument, že:

globalizovaná Arktida je ve světové politice a mezinárodních vztazích výjimečný politický prostor, založený na intenzivní funkční mezinárodní spolupráci a vysoké míře geopolitické stability... Tato stabilita nevyplý-

733 C. S. Thomas: Intergovernmental Relations in Alaska: Development, Dynamics and Lessons, *Northern Review* 23 (2001), s. 17.

734 G. Hoogensen Cjörnv – K. K. Hodgson, ‚Arctic Exceptionalism‘ or ‚Comprehensive Security‘? Understanding Security in the Arctic, in: *Redefining Arctic Security: Arctic Yearbook 2019*, ed. L. Heininen – H. Exner-Pirot – J. Barnes, Akureyri: Arctic Portal 2019, s. 4.

735 H. Exner-Pirot – R. W. Murray: Regional Order in the Arctic: Negotiated Exceptionalism, *Politik* 20, 3 (2017), s. 47–48.

vá ani z klasického přístupu geopolitiky Velké hry, ani z hobbesovského přístupu nulového součtu. Je výsledkem uplatnění kritického a konstruktivistického přístupu ke geopolitice. Spojuje Gorbačovův (1987) realistický koncept osmi arktických států jako ‚zóny míru‘, arktickou globalizaci a kritické přístupy k (státní) svrchovanosti a tradičním mocnostem ze strany místních, regionálních a globálních (nestátních) aktérů, přičemž zdůrazňuje imateriální hodnoty a význam životního prostředí.⁷³⁶

Zkrátka, Heininenova Arktida je výjimečná, protože osobitým způsobem ztělesňuje emancipačního ducha kritické geopolitiky prostřednictvím nestátních aktérů, klade důraz na sdílenou zkušenost prostřednictvím konstruktivismu a odmítá mocenskou politiku realismu. Heininen tak „arktický excecionalismus“ instrumentalizuje, aby posloužil jeho komplexním ontologickým preferencím, a konstruuje jej jako „výjimečný politický prostor“, který je od zbytku světa oddělený, ale zároveň je s ním spojený (a může tak být izolován od globálního napětí, pokud jej spravují funkční liberální instituce⁷³⁷).

Wilfrid Greaves sleduje, jak s koncem antagonismu studené války „rychlá proměna Arktidy z prostoru konfliktního politického jednání v prostor kooperativního politického jednání vedla k nadšenému hodnocení, že cirkumpolární region je z geopolitického hlediska jedinečný“.⁷³⁸ Heininen, Exner-Pirotová a Murray podobně také naznačují, že tento kontext vedl ke vzniku výjimečného arktického režimu – režimu, díky němuž se tento region v posledních třech desetiletích těší míru a stabilitě. Juha Kämpylä a Harri Mikkola tento pohled shrnují a uvádějí, že geografická a politická vzdálenost mezi Arktidou a jižními metropolemi, které jí vládou, umožnila, aby byla popisována jako „jedinečný region, odloučený a zapouzdřený, stranou globální politické dynamiky, který tak lze popsat především jako apolitický prostor regionální správy, praktické spolupráce a mírového soužití“.⁷³⁹

736 L. Heininen: Special Features of Arctic Geopolitics – A Potential Asset for World Politics, in: *The Global Arctic Handbook*, ed. M. Finger – L. Heininen, Cham: Springer 2019, s. 216–217.

737 O „liberalismu“ v celé této kapitole hovořím s odkazem na teorii mezinárodních vztahů zvanou liberální institucionalismus. Tato teorie tvrdí, že vzhledem k vzájemné ekonomické závislosti je zásadní mezinárodní spolupráce, což vyvolává poptávku po mezinárodních institucích a pravidlech. Viz R. O. Keohane – L. L. Martin: *The Promise of Institutionalist Theory*, *International Security* 20, 1 (1995), s. 39–51.

738 W. Greaves: Arctic Break Up: Climate Change, Geopolitics, and the Fragmenting Arctic Security Region, *Arctic Yearbook* (2019), s. 1–17.

739 J. Kämpylä – H. Mikkola: On Arctic Exceptionalism, *FIIA Working Paper* 85 (duben 2015), kap. 4. 4.

Jiné tato argumentace přesvědčila méně. Young v roce 2005 hovořil o „mozaice spolupráce“ v tomto regionu: spíše o síti opatření týkajících se konkrétních otázek než o „jednom uceleném a jednotném režimu pokrývajícím celou škálu otázek, které tvoří politickou agendu tohoto regionu“, jak si on sám i jiní představovali dříve. Tato opatření vycházela z konsenzu a „měkkého práva“ a měla „přispívat ke kooperaci, koordinaci a interakci“ a umožňovat získávání a šíření poznatků. „Jakkoli důležité mohou být tyto role v dlouhodobém horizontu,“ uzavřel Young, „neodpovídají běžným představám o funkcích mezinárodních režimů.“⁷⁴⁰

Michael T. Bravo ve své elegantní definici popisuje arktický excecionalismus jako vědce, kteří považují Arktidu „za regionální bezpečnostní komplex se svým vlastním, nezávislým politickým kalkulem, který lze těžko vysvětlit konvenčními realistickými teoriemi mezinárodních vztahů“.⁷⁴¹ Povaha tohoto bezpečnostního komplexu zůstává tématem otevřeným diskusi. Exner-Pirotova tvrdí, že „Arktida je výjimečná tím, že v cirkumpolárních vztazích dominuje environmentální sektor“, což z ní v podstatě činí regionální *environmentální* bezpečnostní komplex.⁷⁴² Arktický excecionalismus implicitně obsažený v těchto formulacích arktického bezpečnostního komplexu marginalizuje tradiční vojenské a bezpečnostní otázky a tím také vytváří zranitelnost – naznačuje totiž, že když se znovu vezme v potaz hledisko obrany, tyto formulace to ve své podstatě podkopává. Stanovíme-li navíc, že tato logika excecionalismu poukazuje na určitý typ režimu založeného na liberálním institucionalismu, můžeme přehlédnout odlišné způsoby, jimiž jiní komentátoři – vycházející z jiných škol myšlení – rovněž identifikují „výjimečné“ charakteristické rysy, které mají ospravedlnit nebo vysvětlit národní chování a regionální dynamiku.

Výjimečné nebezpečí: otevření „nového oceánu“

Označování Arktidy jako „nově vznikajícího regionu“ nebo „nového oceánu“, je samo o sobě výjimečné.⁷⁴³ Rozsah zalednění mořským ledem

740 O. R. Young: Governing the Arctic: From Cold War Theater to Mosaic of Cooperation, *Global Governance* 11 (2005), s. 9–11.

741 M. Bravo: *The Postcolonial Arctic*, 2015.

742 H. Exner-Pirot: What is the Arctic a Case of? The Arctic as a Regional Environmental Security Complex and the Implications for Policy, *Polar Journal* 3, 1 (2013), s. 121–122.

743 H. Exner-Pirot – R. W. Murray: Regional Order in the Arctic.

v letním období v důsledku antropogenní změny klimatu je na historicky nejnižší úrovni. To znamená, že víc vody v některých částech Severního ledového oceánu je po delší období v kapalném, ne pevném skupenství. To nic nemění na skutečnosti, že je to voda. Označení „nový oceán“ je proto pouhou diskurzivní taktikou.

Debaty o svrchovanosti Arktidy a potenciálních nebezpečích, která si spojujeme s „otevíráním“ tohoto regionu, byly až do nedávné doby, kdy se protuly s nebezpečnými lidovými představami soupeření o arktické zdroje, do značné míry akademické. Rekordně nízký rozsah zalednění mořským ledem v letním období v kombinaci s rekordně vysokými cenami ropy, nejistotou ohledně námořních hranic (které se dostalo o to víc pozornosti, když Rusové v roce 2007 vztyčili vlajku pod vodami severního pólu) a silně medializovaným odhadem Geologické služby Spojených států, který byl zveřejněn v roce 2008 a naznačoval, že v regionu se nachází 13 procent dosud neobjevených světových zásob ropy a 30 procent neobjevených zásob zemního plynu, společným dílem přispěly k tomu, že se arktické problémy v letech 2007 a 2008 staly významným tématem mezinárodní politiky. V této souvislosti někteří komentátoři tvrdili, že Arktida zůstává obrovskou *terra nullius*⁷⁴⁴ bez jakékoli stabilní regionální správy: že neexistuje žádná zastřešující regionální smlouva, která by zaručovala mír a stabilitu, tak jak tomu je od roku 1959 v Antarktidě, a Spojené státy nikdy neratifikovaly Úmluvu OSN o mořském právu (UNCLOS) z roku 1982. V Kanadě a Rusku se ozvaly některé nacionalistické hlasy požadující, aby stát podnikl různé kroky na obranu této „hranice“ před vnějšími agresory v rámci „závodů o zdroje“. V takových sděleních zpravidla splývala politika identity, národní zájmy, procesy delimitace kontinentálního šelfu, energetická bezpečnost, nerostné zdroje a bezpečnost a kontrola arktických jurisdikcí.

Tyto myšlenky vyvolávaly přízrak konfliktu a vykreslily poněkud odlišnou logiku „arktického excecionalismu“ oproti té, kterou prosazovala liberální internacionalistická škola a kterou jsme popsali výše. „Zvěstovatelé polárního nebezpečí“⁷⁴⁵ jako Rob Huebert (Kanada) a Scott Borgerson (USA) hovořili o „arktických závodech ve zbrojení“, které se odvíjejí spíše od problémů regionálních zdrojů a svrchovanosti

744 „Zemí nikoho“ (z latiny). Pozn. překladatele.

745 S touto nálepkou přišel Franklyn Griffiths. Viz např. F. Griffiths – R. Huebert – P. Whitney Lackenbauer: *Canada and the Changing Arctic: Sovereignty, Security and Stewardship*, Waterloo: Wilfrid Laurier University Press 2011.

než globálních strategických hybných sil.⁷⁴⁶ Na pohled sice tvrdili, že Arktida není vůči konfliktům imunní, a zpochybňovali tak existující formu logiky arktické výjimečnosti, izolovali a vyčleňovali však určité „arctické“ proměnné, které podle nich vyžadují odlišnou *regionální* analýzu, a tím konstruovali tento region jako odlišný geostrategický a geopolitický prostor. Ironií je, že strategičtí analytici by se při pohledu na jiné části světa mohli domnívat, že právě ty hybné síly, které arktičtí alarmisté vyzdvihují jako indikátory regionálního konfliktu, by je na základě úvah z hlediska velké strategie a s ohledem na národní zájmy pravděpodobně dovedly k předvídaní spolupráce (nebo alespoň absence konfliktů). Proč předpovídat, že pravděpodobně dojde ke konfliktu v regionu, kde se převážná většina zdrojů nachází v oblastech s jasně definovanou národní jurisdikcí a kde arktické pobřežní státy mohou nejvíce získat ze vzájemného respektování suverenity a svrchovaných práv? Státy by jednaly proti svým explicitním zájmům, pouze kdyby z Arktidy dělaly něco „výjimečného“. Proč by mělo být vymezení vnějších hranic rozšířených kontinentálních šelfů v Arktidě spornější než v jiných částech světa? Argumenty byly zřídka takto propracované, s výjimkou toho, že se implicitně naznačovalo, že region Arktidy je jakýmsi způsobem „odlišný“; že je regionem vyznačujícím se vysokým stupněm geopolitické nejistoty, protože se „otevřívá“ světu a mění se k nepoznání.

Zkrátka, alarmistický narativ „přetahování“ o Arktidu samou svou podstatou vycházel z takové formy excecionalismu, podle níž je Severní ledový oceán jiný než všechny ostatní – jde o narativ, který samou svou podstatou zpochybňoval práva arktických států a kontrolu podle zavedených pravidel. Ilulissatská deklarace pěti pobřežních států (Kanady, Spojených států, Ruska, Norska a Dánska/Grónska) z května 2008, která současně vyjadřovala vlastní národní zájmy jednotlivých států a potvrzovala mezinárodní právo a instituce, Severní ledový oceán „normalizovala“. „Arktická Pětka“ v ní sice prohlašuje, že „z titulu své svrchovanosti, svrchovaných práv a jurisdikce v rozlehlých oblastech Severního ledového oceánu má pět pobřežních států *jedinečné postavení* [zvýraznění je moje] na to, aby se zabývaly ... možnostmi a problémy [v regionu]“, předkládá však celkový rámec jako „pevný základ zodpovědné správy *tohoto oceánu* pěti pobřežními státy a *jinými uživateli tohoto oceánu* [zvýraznění je moje] prostřednictvím národní implementace a aplikace

---

746 Viz např. R. Huebert: *The Newly Emerging Arctic Security Environment*, Calgary: Canadian Defence and Foreign Affairs Institute 2010; a Scott Borgerson: *Arctic Meltdown: The Economic and Security Implications of Global Warming*, *Foreign Affairs* (březen/duben 2008).

relevantních ustanovení“ mezinárodního práva. Arktida nebyla bezprávnou poslední hranicí a svrchovanost a svrchovaná práva pobřežních států měly pevné základy v obecných, globálně aplikovatelných zásadách mezinárodního práva. Deklarace slibovala „řádne řešení nejrůznějších vzájemně se vylučujících nároků“,⁷⁴⁷ protože všechny arktické pobřežní státy měly zvláštní zájem na udržení prostředí s nízkým napětím, ve kterém jsou uznávána jejich práva. Jakkoli zpravodajská média dále přetřásala senzacechtivé zprávy o konfliktech a „závodech o zdroje“, které budily zájem veřejnosti, většina oficiálních prohlášení arktických států samotných tyto excecionalistické narativy o nejistých hranicích, bezuzdné militarizaci nebo honbě za zdroji ve stylu „Divokého západu“ vedoucí ke konfliktu bagatelizovala. Pokud by se v tomto regionu uplatnily přijímané mezinárodní normy a právní rámec, tak by arktické státy mohly hovořit o „svém“ regionu jako o jedinečném, aniž by zpochybňovaly, že v něm mezinárodní pravidla platí stejně jako jinde.

Opuštění „arktického excecionalismu“ však znamenalo, že arktické státy musí akceptovat širší okruh zúčastněných stran – a mezinárodních oprávněných subjektů – zejména v diskusích o oblastech mimo hranice národních jurisdikcí. Zejména Kanada a Rusko dávaly při řešení cirkumpolárních problémů přednost přístupu „uzavřeného moře“, kdy by se arktické pobřežní státy otázkami týkajícími se Severního ledového oceánu zabývaly v bilaterálním formátu nebo ve formátu arktické Pětky, s arktickou Osmičkou v čele Arktické rady a v úzkém dialogu s domorodými stálými účastníky. Debaty o rozšíření statusu tzv. „stálých“ pozorovatelů v Radě o asijské státy a Evropskou unii znovu potvrdily meze regionálního „excecionalismu“. V diskusích o tématech změny klimatu, zdrojů a námořních tras, které uváděly Arktidu do souvislosti s dalšími regiony, vyšlo najevo napětí, a dokonce i pokrytectví, protože arktické státy si přály, aby se s jejich regionem zacházelo spíš jako s oddělenou oblastí, než aby se o nich uvažovalo v globálních souvislostech. Má-li se například v souladu s mezinárodním právem dosáhnout toho, že normy, pravidla a standardy pro oblasti za hranice národních jurisdikcí ve střední části Severního ledového oceánu budou vymahatelné, patří k tomu i práva arktických a nearktických zaníteresovaných subjektů. Nedávné rozšíření dohody arktické Pětky o rybolovu na formát arktická

---

747 Ilulissatská deklarace, přijatá na konferenci o Severním ledovém oceánu, kterou hostila dánská vláda, které se zúčastnili představitelé pěti pobřežních států s pobřežím u Severního ledového oceánu (Kanada, Dánsko, Norsko, Ruská federace a Spojené státy) a která se konala v Ilulissatu v Grónsku 27.–29. 5. 2008.

Pětka plus Pět (pobřežní státy a Čína, EU, Island, Japonsko a Jižní Afrika) s cílem vyjednat Dohodu o prevenci neregulovaného rybolovu na volném moři ve střední části Severního ledového oceánu z roku 2018 je toho ukázkovým příkladem. Princip předběžné opatrnosti, z něhož tyto dohody vycházejí, by mohl sloužit jako příklad výjimečné praxe (nebo osvědčené praxe, která by měla být aplikovatelná i jinde), ale nutnost spolupráce pobřežních států s dalšími zainteresovanými subjekty při správě oceánů mimo hranice jejich národní jurisdikce odráží spíš globální než regionální požadavky.⁷⁴⁸

Polární excecionalismus: analogie mezi Arktidou a Antarktidou

Na počátku jednadvacátého století vedly diskuse o změně klimatu, ochraň mořského prostředí a „otevírání“ tohoto regionu k různým výzvám k vytvoření nového komplexního mezinárodního právního režimu pro správu Severního ledového oceánu. Tyto výzvy byly často založeny na jiné formě arktického nebo polárního excecionalismu. Někteří akademici začali tvrdit, že přístup k regionální správě z pozice měkkého práva problémy související se změnou klimatu, rozvojem přírodních zdrojů a zvýšenou lodní dopravou efektivně řešit nemůže. V souladu s tím zastánci tohoto pojetí napříč ideologickým spektrem prosazovali silnější regionální instituce s pravomocemi v právní oblasti nebo ambiciózní novou architekturu smlouvy o Arktidě podle vzoru Smlouvy o Antarktidě, a kontroverzní usnesení Evropského parlamentu z října 2008 vyzývalo právě k této druhé možnosti.⁷⁴⁹ Smlouva o Antarktidě byla navržena speciálně pro výjimečné poměry v oblastech kolem jižního pólu. Pokud se o Artidě hovořilo v souvislosti s jejím jižním protějškem, mlčky se

748 M. Landriault – A. Chater – E. Wilson Rowe et al.: *Governing Complexity in the Arctic Region*, London: Routledge 2019; M. Landriault: Opening a New Ocean: Arctic Ocean Fisheries Regime as a (Potential) Turning Point for Canada's Arctic Policy, *International Journal* 73,1 (2018), s. 158–165; S. Niiranen et al.: Global Connectivity and Cross-Scale Interactions Create Uncertainty for Blue Growth of Arctic Fisheries, *Marine Policy* 87 (2018), s. 321–330.

749 E. Struzik: As the Far North Melts, Calls Grow for Arctic Treaty, *Yale environment* 360, J14. 6. 2010, <http://e360.yale.edu>; R. Huebert: The Need for an Arctic Treaty: Growing from the United Nations Convention on the Law of the Sea, *Ocean Yearbook* 23 (2009); H. H. Hertell: Arctic Melt: The Tipping Point for an Arctic Treaty, *Georgetown International Environmental Law Review* 21 (2009), s. 565–591; T. Koivurova – E. J. Molenaar: *International Governance and Regulation of the Marine Arctic: Overview and Gap Analysis*, Oslo: World Wildlife Foundation 2009.

předpokládalo, že stabilní a jedinečný režim navržený pro Antarktidu by bylo možné použít i pro druhou polární oblast.

Argument „polárního excecionalismu“ odpadl, když komentátoři poukázali na prostou geografickou skutečnost, že Antarktida je kontinent bez stálého lidského osídlení, zatímco Severní ledový oceán je mořský prostor, který je již právně regulován úmluvou UNCLOS a v němž pobřežní státy požívají ustálená a mezinárodně uznávaná svrchovaná práva. Nebylo rozumné se domnívat, že pro by pro arktické státy mohla být vhodným modelem smlouva o Antarktidě, která byla záměrně navržena s pozastavenou platností nároků na svrchovanost. Následná prohlášení Evropské komise se ukázala střízlivější, protože uznala, že „již existuje rozsáhlý mezinárodní právní rámec, který se používá pro Arktidu“, ⁷⁵⁰ a podobně v politickém dokumentu EU z roku 2016 je potvrzeno, že UNCLOS „poskytuje rámec pro správu Severního ledového oceánu, včetně mírového urovnávání sporů“. ⁷⁵¹ Spolu s uznáním odlišnosti Arktidy od Antarktidy ztratila na atraktivitě logika „polárního“ excecionalismu, podle které je režim správy v jedné oblasti použitelný i na oblast druhou a která zároveň zdůrazňuje zavedené globální normy a pravidla týkající se státní svrchovanosti a svrchovaných práv v oblasti cirkumpolárního severu.

Prosazování excecionalismu: Kanada, Inuitská cirkupolární rada a vlast domorodých národů

Další směr arktického excecionalismu, který do značné míry prosazuje Kanada a který se od roku 1996 odráží ve struktuře a postupech Arktické rady, vychází z pojetí tohoto regionu jako „vlasti domorodců“. Je tomu tak vzhledem k vysokému podílu domorodého obyvatelstva v severoamerické Arktidě (a zejména Inuitů v oblasti severně od hranice lesa ve vysokých zeměpisných šířkách v Arktidě). Severští domorodí vůdci skutečně začali počátkem devadesátých let dvacátého století znovu působit jako významná politická síla v Kanadě, na Aljašce a v Grónsku. Inuitská cirkumpolární rada, která zastupuje Inuity jako transnacionální národ obývající čtyři arktické státy, trvala na tom, že původní obyvatelé

⁷⁵⁰ Viz např. Sdělení Komise Evropskému parlamentu a Radě, Evropská unie a region Arktidy, Brusel, 20. 11. 2008, COM (2008) 763 final, na 9–10, dostupné na: <http://ec.europa.eu>.

⁷⁵¹ Evropská komise, Společné sdělení Evropskému parlamentu a Radě: „Integrovaná politika Evropské unie pro Arktidu“, 27. 4. 2016, JOIN (2016) 21, s. 14.

mají zvláštní zodpovědnost a přednostní právo určovat směr, kterým se budou regionální záležitosti v Arktidě ubírat, stejně jako to činily různé skupiny Prvních národů a Métisů v kanadských severních teritoriích.⁷⁵² Jak si hezky všimla Carina Keskitalová, po skončení konfliktu mezi Východem a Západem „Kanada poměrně brzy dospěla k specifickému pojetí své ‚Arktidy‘“, která přesahovala Severní ledový oceán a k němu bezprostředně přiléhající oblasti a jako „arktická“ zahrnovala veškerá její severní teritoria severně od 60° severní šířky. V politických jednáních záhy po konci studené války, která měla vést k institucionalizaci cirkumpolárních vztahů, Kanada také zformulovala pojetí Arktidy z hlediska životního prostředí i lidského rozvoje (vycházejícího z živobytí domorodců s jejich způsobem obživy), které hluboce ovlivnilo proces budování tohoto regionu. Jak zdůraznila Keskitalová, kanadské „historicky vzniklé pojetí ‚Arktidy‘ bylo přeneseno na severní oblasti obecně, aniž by se příliš zohledňovalo, zda je lze, či nelze použít na jiné regiony“.⁷⁵³

Když se kanadská vláda postavila do čela úsilí vytvořit komplexní polární režim – který z velké části koncipovali aktéři kanadské občanské společnosti z počátku devadesátých let dvacátého století –, bylo jejím cílem vnést „zdvořilost“ do regionu, který byl během studené války z mezinárodní politiky do značné míry vyřazen. Zrodila se myšlenka „Arktické rady“, na jejíž půdě by byly uzavírány závazné dohody – nové regionální instituce, která by pomohla integrovat do liberálního mezinárodního řádu postsovětskou Ruskou federaci⁷⁵⁴ a poskytla přitom zástupcům domorodých národů rovné postavení jako vládám arktických zemí. Zásadní je, že původní návrhy trvaly na tom, aby mandát Rady zahrnoval vojenskou bezpečnost (s konečnou nadějí na vytvoření „Bezjaderné zóny v Arktidě“).⁷⁵⁵ Tyto návrhy vycházely z kanadského přesvědčení, že „výjimečné“ rysy Arktidy (jak si Ottawa tento region představovala) nutně vyžadují inovace v mezinárodní správě, tak aby reflektovala

752 Viz např. S. Watt-Cloutier: *The Right to Be Cold*, Toronto: Penguin 2015; J. Shadian: *The Politics of Arctic Sovereignty: Oil, Ice, and Inuit Governance*, New York: Routledge 2014; Inuit Circumpolar Council, *Circumpolar Inuit Declaration on Arctic Sovereignty*, ICC – Alaska, duben 2009, <https://www.iccalaska.org>.

753 C. Röver (interview s Carinou Keskitalovou), The notion of the ‚Arctic‘ is based on Canadian ideas, according to discourse analysis study, *SciencePoles*, 23. 10. 2014. Viz též E. C. H. Keskitalo: *Negotiating the Arctic: The Construction of an International Region*, New York: Routledge 2004.

754 Viz např. J. English: *Ice and Water: Politics, Peoples and the Arctic Council*, Toronto: Penguin 2013.

755 Arctic Council Panel, *To Establish an International Arctic Council*, 2, 26; viz T. S. Axworthy: *A Proposal for an Arctic Nuclear-Weapon-Free Zone*, přednáška prezentovaná na setkání *Achieving a World Free of Nuclear Weapons*, Hirošima, Japonsko, 15.–16. 4. 2010, <https://www.interactioncouncil.org>.

práva a zájmy domorodých obyvatel, a že její jedinečné charakteristiky vybízí k tomu, aby se v ní realizovala myšlenka kontroly zbrojení, která se větší měrou neprosadila jinde.

Spojené státy nicméně odmítly logiku, že „arktický excecionalismus“ tato mimořádná opatření – zejména regionální, specificky arktický režim kontroly zbraní, tak jak si ho představovala Kanada – nějakým způsobem ospravedlňuje. Američtí vyjednaváci neochvějně hájili své klíčové strategické zájmy před cizími vlivy a konstatovali, že kdyby byly na pořad jednání Arktické rady zařazeny zcela vážně míněné vojenské diskuse, omezilo by to jejich možnosti čelit ruským silám v regionu, ve kterém má Rusko rozmístěnu většinu svých jaderných zbraní. Z hlediska Spojených států byly vojenské schopnosti v tomto regionu neoddělitelně spjaty s globálním odstrašováním a možnostmi projekce moci. Washington hájí své zájmy, a Ottawská deklarace, jíž byla v roce 1996 Rada zřízena, tak upřesňuje, že Rada „se nemá zabývat záležitostmi souvisejícími s vojenskou bezpečností“.⁷⁵⁶ Spojené státy dále zajistily, aby stálí účastníci nebyli členy s hlasovacím právem v Radě jako arktické státy a aby účast domorodých národů na práci Rady neznamenal uznání jejich práva na sebeurčení podle mezinárodního práva. Spojené státy také úspěšně lobbovaly za rozšíření počtu severoamerických stálých účastníků mimo Inuitskou cirkumpolární radu, aby se tak dostaly ke slovu i „výrazně odlišné environmentální obavy a zájmy“ a „kulturní jedinečnost“ aleutských a atabaských komunit.⁷⁵⁷ Zkrátka, Spojené státy nesdílely kanadskou vizi Arktidy, a na podobě Arktické rady, jak nakonec vznikla, se projevila jimi požadovaná omezení.

Když čteme tyto historické záznamy a sledujeme, jak Spojené státy modifikovaly kanadské návrhy na budování regionálních institucí (založené na vizi „arktického excecionalismu“), uvědomíme si, za jak výjimečný můžeme považovat režim, který skutečně vznikl. Přestože role stálých účastníků v Arktické radě představuje důležitou inovaci v mezinárodní správě, kterou oslavují všichni, kdo se na aktivitách tohoto fóra podílejí, arktické státy zůstaly pevně u kormidla na vrcholu této regionální hierarchie a mají plné formální rozhodovací pravomoci. Když tak v květnu 2019 na setkání ministrů Arktické rady americký ministr zahraničí Mike Pompeo přednesl svůj projev, v němž navrhl rozšíření mandátu

⁷⁵⁶ Arktická rada, Ottawská deklarace o zřízení Arktické rady, 19. 9. 1996, 1n.

⁷⁵⁷ Sdělení R. S. Senseneyho, vedoucího oddělení pro polární záležitosti (Polar Affairs Chief) na ministerstvu zahraničí Spojených států, Mary Simonové, kanadské ambasadorce pro Arktidu (Canadian Ambassador for the Arctic), 29. 1. 1996, Terry Fenge papers.

fóra tak, aby zahrnul novou vojenskou bezpečnostní roli a bylo snazší pohánět k „zodpovědnosti“ revizionistické aktéry jako Čína a Rusko,⁷⁵⁸ byl to ironický obrat dlouhodobého amerického postoje. Pompeoovo prohlášení však nebylo založeno na nějakém pochopení arktického excecionalismu, ale bylo prostě vedeno přáním propojit rokování Arktické rady s rostoucí globální strategickou konkurencí.

Prosazování excecionalismu: případ Ruska

Rusko je už téměř sto let nejmanutějším hráčem v Arktidě. Jeho vlastní představa o „arktické výjimečnosti“ tak vychází z jeho přesvědčení, že pouze ono „má potřebné zkušenosti a znalosti, které mohou přispět k ekonomickému a sociálnímu rozvoji tohoto regionu a k ochraně jeho ekosystému“.⁷⁵⁹ Rusko prohlásilo, že hodlá Arktidu proměnit ve svou „nejdůležitější strategickou základnu přírodních zdrojů“ a že dramatické posílení lodní dopravy na Severní mořské cestě je jeho hlavní prioritou; prezident Putin také v srpnu 2019 skutečně volal po tom, aby roční objem lodní nákladní dopravy dosáhl do roku 2024 80 milionů tun.⁷⁶⁰ Domácí diskurz navíc výrazně ovlivňuje politika identity, kdy nacionalističtí komentátoři ruský sever nadále líčí jako území, které je ztělesněním ruského ducha heroismu a vytrvalosti. V tomto smyslu je Arktida pro Rusko „poslední šancí“ ji „dobýt“ a „vlastnit“ – je pro ně způsobem, jak se „pomstít za dějiny“, vykompenzovat ztrátu ruské hegemonie po pádu Sovětského svazu.⁷⁶¹ Oficiální sdělení, která Kreml vydává k záležitostem tohoto regionu, tak odráží jak asertivní rétoriku ochrany národních zájmů, tak i podporu pro status Arktidy jako mezinárodní „zóny míru“ a „území dialogu“. Vzhledem k tomu, že ruská závislost na těžbě přírodních zdrojů v Arktidě vyžaduje regionální stabilitu, a vzhledem k jeho hlubokému přesvědčení, že Spojené státy mají v úmyslu „držet Rusko na uzdě“ a že vojenská přítomnost Západu (tj. NATO) v oblasti je projevem

758 Ministr zahraniční Spojených států Mike R. Pompeo, Looking North: Sharpening America's Arctic Focus, Ministerstvo zahraničí Spojených států, 6. 5. 2019, <https://www.state.gov>.

759 O. Khrushcheva – M. Poberezhskaya: The Arctic in the Political Discourse of Russian Leaders: The National Pride and Economic Ambitions, *East European Politics* 32, 4 (2016), s. 547–566.

760 Barents Observer, Ice on Russia's Northern Sea Route Has Disappeared, Opening Up Arctic Shipping Lanes, *Moscow Times*, 29. 8. 2019.

761 Viz M. Laruelle: Russia's Arctic Strategies and the Future of the Far North, s. 39–43.

protiruských strategických agend,⁷⁶² toto duální sdělení není překvapivé. Prezident Dmitrij Medveděv před deseti lety řekl své bezpečnostní radě, že „jsme bohužel byli svědky pokusů omezit ruský přístup k průzkumu a rozvoji arktických přírodních zdrojů. To je naprosto nepřijatelné z právního hlediska a nespravedlivé vzhledem k zeměpisné poloze a historii našeho národa“.⁷⁶³ Může se sice zdát, že sankce, které na Rusko uvalil Západ za jeho nezákonné aktivity na východní Ukrajině a Krymu v roce 2014 (zejména sankce zaměřené na ruský sektor získávání energií na moři), do tohoto narativu zapadají, tyto sankce však nevyplývají z dynamiky v Arktidě.

Projevuje se to, že se Rusko považuje za zemi s „výjimečnými“ zájmy na cirkumpolárním severu, v jeho zvláštním přístupu k tomuto regionu? Usiluje takový přístup o zachování *statu quo*, nebo o geostrategický revizionismus? Někteří komentátoři trvají na tom, že ruské programy vojenské modernizace v Arktidě znamenají agresivní posilování jeho kapacit, jehož cílem je dominance v regionu, zatímco jiní poukazují na „dvojí použití“ a uplatňování „měkké bezpečnosti“, které pro stabilitu v regionu žádnou hrozbu nepředstavují.⁷⁶⁴

Je jisté, že revizionistické kroky, které podkopávají svrchovanost nebo svrchovaná práva arktických států, by měly disproporcionálně negativní dopady na Rusko, a vojenská konfrontace v regionu je tudíž nepravděpodobná z důvodu ruského národního zájmu. Jak správně postřehla Katarzyna Zysková: „Jednou z největších předností tohoto regionu jako perspektivní oblasti pro průzkum energetických zdrojů a námořní dopravu je jeho stabilita. ... Vzhledem k ekonomickému významu Arktidy pro Rusko je pravděpodobné, že se jeho vedoucí představitelé budou vyhýbat krokům, které by mohly podřývat dlouhodobou stabilitu a bezpečnost tohoto regionu.“⁷⁶⁵ Naproti tomu Pavel Baev tvrdí, že pro region mezinárodní Arktidy neexistuje žádný všezahrnující ruský výkladový rámec. „Vysoce heterogenní“ politika této země pro Arktidu naopak

---

762 K. Zysk: Russia and the High North: Security and Defence Perspectives, in: *Security Prospects in the High North: Geostrategic Thaw or Freeze?*, NATO College, Rome 2009, s. 102, a Zysk, *Geopolitics in the Arctic*, cit. dílo.

763 Citováno in: Canada-Russia Arctic Tensions Rise, *CBC News*, 7. 3. 2010.

764 Viz např. E. Klimenko – A. Nilsson – M. Christensen: *Narratives in the Russian Media of Conflict and Cooperation in the Arctic*, Stockholm: Stockholm International Peace Research Institute, srpen 2019, <https://www.sipri.org>; a A. Sergunin: Russia and Arctic Security: Inward-Looking Realities, in: *Understanding Arctic Sovereignty and Security*, ed. W. Greaves – P. Whitney Lackenbauer, Toronto: University of Toronto Press, v tisku 2021 (vyšlo mezitím pod názvem *Breaking Through: Understanding Sovereignty and Security in the Circumpolar*, pozn. překladatele).

765 K. Zysk, *Geopolitics in the Arctic*, cit. dílo, s. 9.

odráží různé politické mody (realistický/militaristický, institucionální/kooperativní a diplomatickou správu), z nichž každý vychází z „určité specifické interpretace různých zájmů Ruska na Dálném severu / v Arktidě: jaderné / strategické, geopolitické, ekonomické / související s energetikou a symbolické“. To vytváří inherentní dialektiku mezi *statusem quo* a „revizionistickými“ impulsy. Baev dochází k závěru, že Kreml se svou „současnou politikou stále přikládá ... velkou váhu udržování tradičních modelů [spolupráce], přestože vyžadují více zdrojů a poskytují méně výhod a menší výnosy“.⁷⁶⁶ V těchto slovech se odráží spíše vnitrostátní politika a národní zájmy než nějaká ideologická oddanost „arktickému excecionalismu“, která by vycházela z internacionalismu po konci studené války.⁷⁶⁷

Požadování excecionalismu? Čína jako „hrozba“ pro arktické státy

V posledních dvaceti letech vládní diskurzu v oblasti mezinárodních vztahů téma rostoucí moci Číny a posunu k multipolaritě,⁷⁶⁸ které vedlo ke vzniku různých regionálních narativů, které se snaží uvádět do souvislostí a chápat specifické čínské záměry. Za posledních deset let se polární narativy, v nichž figurují stále silnější zájmy Číny jako „státu blízkého Arktidě“ a její budoucí plány pro tento region, staly oblíbeným tématem rychle se rozrůstající literatury o bezpečnosti a správě Arktidy. Pro některé vědce je Čína ze své podstaty neškodný aktér jako země, která buď nemá s tímto regionem žádné zlé záměry⁷⁶⁹ (což je možná,

766 P. Baev: Russia's Ambivalent Status-Quo/Revisionist Policies in the Arctic, *Arctic Review of Law and Politics* 9 (2018), s. 408–424.

767 Na tuto formu excecionalismu se nemusíme dívat jako na nevhodnou z normativního hlediska, spíše může podporovat regionální instituce a vztahy, navzdory Putinovu přesvědčení, že liberalismus „už je překonaný“. Putin: Russian President Says Liberalism 'Obsolete', *BBC News*, 28. 6. 2019.

768 Viz např. Z. Bijan: China's Peaceful Rise to Great-Power Status, *Foreign Affairs* 84, 5 (2005), s. 18–24; D. W. Drezner: Bad Debts: Assessing China's Financial Influence in Great Power Politics, *International Security* 34, 2 (2009), s. 7–45; W. Jisi: China's Search for a Grand Strategy: A Rising Great Power Finds its Way, *Foreign Affairs* 90,2 (2011), s. 68–79; a John J. Mearsheimer: Can China Rise Peacefully?, *The National Interest* 25, 1 (2014), s. 1–40.

769 Viz např. M. Lanteigne – Su Ping: China's Developing Arctic Policies: Myths and Misconceptions, *Journal of China and International Relations* 3, 1 (2015), s. 1–25; S. Kopra – T. Koivurova (ed.): *Chinese Policy and Presence in the Arctic*, Leiden: Brill/Nijhoff 2020; a S. Kopra: China and Its Arctic Trajectories: The Arctic Institute's China Series 2020, <https://www.thearcticinstitute.org>.

vzhledem k chování Číny jinde ve světě, ukázka naivního „arktického excepcionalismu“), nebo jako země, která se snaží hrát v cirkumpolárních záležitostech konstruktivní roli v souladu se zavedenými pravidly.⁷⁷⁰ Jiní autoři se na Peking dívají se silným podezřením a tvrdí, že tato asijská velmoc začíná uplatňovat strategii „dlouho připravovaného podvodu“ (*long-con*) nebo „nalákání a změny“ (*bait and switch*), kdy se bude snažit postupně oslabovat svrchovanost arktických států a kooptovat mechanismy regionální správy, aby si usnadnila přístup ke zdrojům a novým námořním trasám, které by jako palivo poháněly a propojovaly její expandující globální impérium.⁷⁷¹

Když někdo na Západě vyjadřuje obavy, cituje zpravidla neoficiální prohlášení čínských komentátorů, kteří popisují stávající systém správy v Arktidě jako nedostatečný nebo nespravedlivý a volají po jeho zásadní revizi – což je v přímém rozporu s prohlášeními, která zaznívají v rámci oficiální čínské politiky.⁷⁷² Náznaky, že Čína usiluje pro Severní ledový oceán o status „společného dědictví lidstva“, které se objevily před deseti lety, vycházely buď z čínské formy arktického excepcionalismu (ve smyslu, že Severní ledový oceán je jiný než všechny ostatní oceány na Zemi), nebo šlo o neuměle formulovanou myšlenku, že střední část Severního ledového oceánu za hranicemi národních jurisdikcí představuje „Oblast“, podle úmluvy UNCLOS. Revidovaná pravidla Arktické rady pro status pozorovatele z roku 2013 tak v tomto světle nemůžeme chápat pouze jako vlastními zájmy motivovaný krok arktických států,

---

770 The State Council Information Office of the People's Republic of China, China's Arctic Policy, 26. 1. 2018, <http://english.www.gov.cn>. K otázce compliance z důvodu čínského národního zájmu viz P. Whitney Lackenbauer – A. Lajeunesse – J. Manicom – F. Lasserre: *China's Arctic Ambitions and What They Mean for Canada*, Calgary: University of Calgary Press 2018; a R. Dean – P. Whitney Lackenbauer, China's Arctic Gambit? Contemplating Possible Strategies, North American and Arctic Defence and Security Network (NAADSN) Policy Brief (duben 2020), <https://www.naadsn.ca>.

771 Viz např. R. W. Robinson, Jr.: China's „Long Con“ in the Arctic, *Commentaries* (září 2013), <https://www.macdonaldlaurier.ca>; A.-M. Brady: *China as a Great Polar Power*, Cambridge: Cambridge University Press 2017; A.-M. Brady: *China as a Rising Polar Power: What it Means for Canada*, Macdonald-Laurier Institute (2019), <https://macdonaldlaurier.ca>; a David Wright: *The Dragon and Great Power Rivalry at the Top of the World: China's Hawkish, Revisionist Voices Within Mainstream Discourse on Arctic Affairs*, Canadian Global Affairs Institute (2018), <https://d3n8a8pro7vhmx.cloudfront.net>.

772 Rétorika, která líčí Arktidu jako „globální veřejné statky“ na způsob Antarktidy nebo která poukazuje na potřebu „internacionalizace“ tohoto regionu, vyvolává otázky o svrchovanosti a svrchovaných právech arktických států v tomto regionu. Tato prohlášení jsou také v rozporu s pohledem, který shrnuje Ilulissatská deklarace arktických pobřežních států, že stávající právní a politické systémy jsou dostatečně robustní a postačují jako nástroje řešení potenciálních konfliktů.

jehož cílem bylo zachovat vlastní status exkluzivního „klubu“;⁷⁷³ měli bychom je číst také jako potvrzení, že globální pravidla platí v Arktidě stejně jako kdekoli jinde. Trvají-li na tom, aby uchazeč o status pozorovatele „uznal svrchovanost, svrchovaná práva arktických států“ a připustil, že „na Severní ledový oceán se vztahuje rozsáhlý právní rámec včetně zejména mořského práva a že tento rámec poskytuje pevný základ pro zodpovědnou správu tohoto oceánu“,⁷⁷⁴ pak je to v konvenčním smyslu mezinárodních vztahů a práva forma „normalizace“ spíše než „excepcionalizace“ tohoto regionu.

Čínské aktivity v době před deseti lety, které západní komentátoři hodnotili jako počátky čínských snah o internacionalizaci cirkumpolárního severu, arktické státy okamžitě rázně odmítly. Takové aktivity byly také v rozporu s čínskými snahami o nacionalizaci Východočínského a Jihočínského moře, což vedlo Čínu k rekalibraci jejího postoje.⁷⁷⁵ Kdyby Čína naléhala na změny v regionu, které by přesahovaly přijatelné meze pro arktické státy, ohrožovala by tím významné obchodní vztahy, v jejichž rámci získává odjinud suroviny za nižší ceny, než za jaké by to bylo možné v Arktidě. Kdyby Čína poměry v Arktidě – regionu, který pro ni má v porovnání s jinými regiony omezený význam – narušila, nemohla by tím moc získat a mohla by hodně ztratit.⁷⁷⁶ Když naopak Čína „arktický excepcionalismus“ nebude otevřeně odmítat a bude hrát v rámci pravidel regionální správy, stanovených do značné míry arktickými státy, které mají prestiž a vliv v mezinárodním systému, může získávat důvěru a dobrým chováním na mezinárodním poli navyšovat svůj „politický kapitál“. V rámci své globální strategie si Čína může vybrat, že se svých preferencí, tj. „internationalizace“ Arktidy, vzdá a bude hrát podle regionálních pravidel, aby tím demonstrovala, že dodržuje mezinárodní právo a normy – a rozhodný revizionistický krok pak může učinit někde blíže k domovu.

---

773 H. Exner-Pirot – R. W. Murray: *Regional Order in the Arctic*, s. 54.

774 Arctic Council Observer. *Manual for Subsidiary Bodies*, Arctic Council, Kiruna 2013, <https://oarchive.arctic-council.org>.

775 R. W. Robinson, Jr.: *China's 'Long Con' in the Arctic*.

776 P. Whitney Lackenbauer – A. Lajeunesse – J. Manicom et al.: *China's Arctic Ambitions*, s. 165.

Konec „arktického excepcionalismu“ a návrat k atlanticismu?

Euforie po konci studené války, která umožnila zastáncům liberálně institucionalistické interpretace arktického excepcionalismu pojímat tento region jako „výjimečný prostor“, pramenila zčásti z rychlého zhroucení ruské armády a ze zjevné absence jakékoli regionální vojenské konkurence v Jelcinově éře po roce 1991. V roce 2007 však stále sebevědomější Rusko v čele s prezidentem Vladimírem Putinem pomocí výnosů z ropy a zemního plynu znovu budovalo své ozbrojené síly, znovu provádělo lety strategických bombardérů v Arktidě a realizovalo regionální námořní operace.⁷⁷⁷ K tomuto vývoji se přidala invaze Ruska do Gruzie v roce 2008 a jeho stále otevřenější „diplomatická opozice vůči zájmům Západu“,⁷⁷⁸ a někteří komentátoři na Západě si brali na mušku (ze svého hlediska) naivní idealisty lpící na „arktickém excepcionalismu“ v době, kdy Rusko dávalo najevo své záměry vrátit se k nátlakové politice, a dokonce jednostranně určovat a hájit své hranice v Arktidě.⁷⁷⁹

Prizmatem ruské strategie tvoří Arktida, severní Atlantský a severní Tichý oceán jednotnou operační zónu, v níž Rusko čelí strategickým silám Spojených států a NATO. Pro ruské Severní loďstvo a strategické bombardovací síly je arktická oblast bastionem sloužícím odstrašování a obraně nebo prostředkem projekce moci – to vše za účelem udržení globální strategické rovnováhy. V západní části ruské Arktidy jsou pozemní a vzdušné síly připraveny čelit vojenským schopnostem NATO (zejména norským), zatímco konvenční složka Severního loďstva chrání ruské ekonomické zájmy v Barentsově moři a poskytuje podporu / asistenční služby jaderným silám. Severní loďstvo a velitelství pohraniční stráže v Murmansku rovněž chrání Severní mořskou cestu

777 Standing Senate Committee on Fisheries and Oceans, *Coast Guard in Canada's Arctic*, s. 8.

778 M. Gurney: The New Cold War, a Brief History, *National Post*, 15. 8. 2008.

779 N. Mychajlyszyn: The Arctic: Geopolitical Issues, in: *The Arctic: Canadian and International Perspectives*, Library of Parliament InfoSeries, Ottawa, říjen 2008, s. 3; P. O'Neil: Russia's Militarization May Be Just Sabre-Rattling: Expert – Domestic Audience Might Be Intended Target of Military Beefing, *Canwest News Service*, 17. 3. 2009. „Silácké řeči“ kanadského ministra zahraničí Lawrence Cannona, který ve světle zpráv, že Kreml plánuje vytvořit speciální vojenskou jednotku pro Arktidu, prohlásil, že „Rusko nebude Kanadu zastrašovat“, můžeme nejspíše chápat jako politické naparování. Koneckonců, pouhých pět dnů předtím Kanada prohlásila, že v následujících letech vytvoří „novou jednotku pro Arktidu“. D. Pugliese: Reserve Units to Form Core of New Arctic Force, *Ottawa Citizen*, 22. 3. 2009; P. Authier: Canada Won't Be Bullied by Russia: Cannon, *Montreal Gazette*, 27. 3. 2009.

a pobřeží Severního ledového oceánu, zatímco Tichooceánské loďstvo a petropavlovsko-kamčatské velitelství pohraniční stráže kontrolují Beringovo moře, Beringův průliv a přístup k Čukotskému moři.⁷⁸⁰ Jestliže tedy pohled jedním prizmatem vede Rusko k tomu, že Arktidu chápe jako svébytný domácí prostor, který je třeba bránit a chránit před zásahy zvnějšku, z jiného úhlu pohledu ji vidí jako klíčový prvek své širší geostrategické mapy světa.⁷⁸¹

Debaty v rámci NATO se od roku 2007 soustředí na to, zda by aliance neměla přijmout explicitní politický program pro Arktidu. Norsko a Island začaly vzhledem k sílícím ruským vojenským aktivitám prosazovat, aby NATO obnovilo své konvenční vojenské schopnosti pro Arktidu a potvrdilo, že jeho ustanovení o kolektivní bezpečnosti platí v tomto regionu stejně jako kdekoli jinde.⁷⁸² Jiní členové NATO prohlašovali, že vzhledem k tomu, že hrozba konfliktu v Arktidě je přehnaná, rizikové prostředí zvláštní pozornost nezasluhuje. Výjimečná pozornost věnovaná tomuto regionu by mohla odvádět pozornost od důležitějších záležitostí, které je třeba zvažovat v jiných oblastech. Dále, jestliže bylo nepravděpodobné, že by Rusko zaútočilo na své arktické sousedy, a neexistovalo riziko vojenského konfliktu mezi ostatními arktickými státy, proč by se NATO mělo zvláště zaměřovat na své zájmy v Arktidě? To by jen zbytečně provokovalo Rusko a nahrávalo primordiální ruské úzkosti z útlaku ze strany NATO.⁷⁸³ Kanada se rázně postavila proti explicitní roli NATO. Například v roce 2014 se premiér Stephen Harper jasně ohradil proti tomu, aby byla Arktida zařazena až na úroveň agendy NATO, a trval na tom, že aliance nehraje v regionu „žádnou roli“, přičemž tlak na jeho větší zapojení podle jeho názoru vyvíjeli nearktictí členové, kteří se snažili uplatňovat svůj vliv v regionu, „do něhož nepatří“.⁷⁸⁴ V souladu

780 V. Konyshov – A. Sergunin: Is Russia a Revisionist Military Power in the Arctic?, *Defense and Security Analysis* 3 (2014), s. 1–13; V. Konyshov – A. Sergunin: Russian Military Strategies in the High North, in: *Security and Sovereignty in the North Atlantic*, ed. L. Heininen, Basingstoke: Palgrave Macmillan 2014, s. 80–99.

781 Viz např. C. Antrim: The Next Geographical Pivot: The Russian Arctic in the Twenty-First Century, *Naval War College Review* 63, 3 (2010), s. 14–38.

782 Hilde, The „New“ Arctic – the Military Dimension.

783 Viz např. H. Haftendorn: NATO and the Arctic: Is the Atlantic Alliance a Cold War Relic in a Peaceful Region Now Faced with Non-military Challenges? *European Security* 20, 3 (2011), s. 337–361.

784 Kanada zřejmě po NATO požadovala, aby byla Arktida vyloučena ze všech budoucích agend. Citováno in: J. Ivison, Canada Under Increasing Pressure to Come Up with Co-ordinated NATO Response to Russia in Arctic, *National Post*, 23. 4. 2014, <http://news.nationalpost.com>. Viz také R. Huebert: NATO, NORAD and the Arctic: A Renewed Concern, in: *North of 60*:

s touto argumentací zastávala Kanada názor, že o bezpečnostní prostředí v Arktidě se nejlépe postarají samotné arktické státy.

Nejnovější názorový obrat Kanady v otázkách role NATO v Arktidě je projevem vyváženější kombinace arktického excecionalismu a globální strategické konkurence. Kanadská obranná politika z roku 2017 sice důsledně uznává práva a legitimní národní zájmy všech arktických států, ale zvláště zdůrazňuje roli Ruska v obnovené globální soutěži velmocí včetně s tím spojených důsledků pro mír a bezpečnost: „Spojenci NATO a další podobně smýšlející státy znovu přezkoumávají možnosti, jak předejít širokému spektru hrozeb, jimž čelí mezinárodní řád, tím, že budou udržovat vyspělé konvenční vojenské schopnosti, které by bylo možné použít v případě konfliktu s ‚podobně silným protějškem‘ (*near-peer*)“.⁷⁸⁵ Tento politický programový dokument poukazuje na to, že „NATO rovněž věnuje větší pozornost ruské schopnosti projekce vojenské moci z vlastního arktického území do severního Atlantského oceánu a jeho potenciálu postavit se NATO s jeho kolektivními obrannými schopnostmi“, a zdůrazňuje, že „Kanada a její spojenci v rámci NATO se vůbec netají tím, že Aliance bude připravena čelit jakýmkoli potenciálním hrozbám a odstrašit od nich, včetně útoků na světové námořní komunikační trasy a námořních přístupů k aliančnímu území v severním Atlantském oceánu“.⁷⁸⁶ Že je toto zmíněno – stejně jako závazek „podpory posilování situačního povědomí a sdílení informací v Arktidě, včetně sdílení s NATO“⁷⁸⁶ –, představuje významný posun v oficiálním postoji Kanady. Arktický excecionalismus už se nevyklučuje s uznáním regionálního zájmu zapadní Aliance udržovat mír a stabilitu v Arktidě.

Tento dokument popisující kanadskou politiku spojuje Arktidu se severním Atlantským oceánem a oživuje tak preexcecionalistické aspekty mentální mapy z doby studené války, která uznávala propojení Arktidy a severního Atlantského oceánu v prostoru mezi Grónskem, Islandem a Spojeným královstvím (*GIUK gap*). Trumpova administrativa rovněž signalizovala, že má o tuto severoatlantsko-arktickou tepnu znovu zájem, a to tím, že v roce 2018 obnovila druhou flotilu amerického námořnictva, vrátila se na leteckou základnu Keflavík na Islandu a – což je nejznámější příklad – v roce 2019 navrhla odkoupení Grónska od Dánského království. Častější zmínky o bezpečnosti „Arktidy“ by mohly naznačovat, že

---

Toward a Renewed Canadian Arctic Agenda, ed. J. Higginbotham – J. Spence, Waterloo: Centre for International Governance Innovation 2016, s. 91–99.

⁷⁸⁵ DND, Strong, Secure, Engaged, s. 79–80.

⁷⁸⁶ DND, Strong, Secure, Engaged, s. 113.

„referenčním objektem“ je celý cirkumpolární sever (sekuritizační žargon pro tuto oblast nebo ideál, který je ohrožen a potřebuje ochranu), je však poučné se zamyslet nad tím, jakou „Arktidu“ severoameričtí komentátoři popisují. Když Kanadané nebo Američané hovoří o posílené roli NATO v Arktidě, implicitně myslí spíše evropskou než severoamerickou Arktidu; severoamerická Arktida je svébytný, dokonce výjimečný prostor, v němž Kanada a Spojené státy vždy dávaly přednost bilaterálním nebo binacionálním přístupům k obraně kontinentu, zatímco evropská Arktida zahrnuje menší severské země a Rusko s jeho vysoce militarizovaným poloostrovem Kola, který je domovem Severního loďstva a který je vzdálený, co by kamenem dohodil.⁷⁸⁷

Úvahy

Konvenční aplikace „arktického excecionalismu“, v nichž se snoubí „romantičtější“ představy o tomto regionu s teorií režimu, od devadesátých let dvacátého století směřovaly a byly využívány k izolování Arktidy jako politického regionu, který stojí stranou zjevných mezinárodních vztahů, spíše než že by byl jejich součástí. Nepřijímáme dominantní liberálně internacionalistickou definici a aplikaci „arktického excecionalismu“ jako *tu* (jedinou) „správnou“ formulaci tohoto konceptu, a místo toho se zabýváme několika „arktickými *excecionalismy*“, které hrají roli v současných – vědeckých i politických – debatách o takzvaném arktickém režimu a jeho místě v širším světovém řádu. Domníváme se, že logika excecionalismu ze své podstaty vede k tomu, že se věnuje větší vědecká pozornost tomu, jaké *konkrétní atributy* komentátoři zdůrazňují, když tvrdí, že tento konkrétní prostor je jiný, ne-li jedinečný, v porovnání s ostatními, a jaká motivace je za jejich tvrzením o tomto „výjimečném“ statusu.

Přestože jsou ve svém výrazovém projevu polymorfní, mají arktické excecionalismy jeden společný prvek: Arktida je politický *region*. To se nezměnilo od doby před třiceti lety, kdy si tohoto faktu poprvé povšimli Ošerenková a Young. Od té doby se představy o arktickém excecionalismu vyvíjejí po dvou vzájemně se rozcházejících osách.

---

787 P. Whitney Lackenbauer – R. Huebert: Premier Partners: Canada, the United States and Arctic Security, *Canadian Foreign Policy Journal* 20, 3 (2014), s. 320–333.

První osou je osa spolupráce a konfliktu. Zatímco konvenční interpretace arktického excecionalismu předpokládá, že tento region je místem míru a spolupráce, jiní tvrdí, že Arktida je nebezpečným sudem střelného prachu z důvodů, které při zkoumání mezinárodního systému jako celku nemůžeme předvídat. Nemáme tedy co do činění s jediným unifikujícím konceptem; můžeme konstatovat, že některé formy arktického excecionalismu odmítají představu Arktidy jako „zóny míru“ a že bychom se měli ptát, na jaké místo na kontinuální škále mezi kooperací a konfliktem můžeme zařadit různá tvrzení o „výjimečnosti“ tohoto regionu. Původní představy o výjimečné „zdvořilosti“ v Arktidě se vyvinuly v reakci na konflikty a rozdělení v bipolárním světě a „zvěstovatelé nebezpečí v polární oblasti“ vypracovali svůj koncept Arktidy jako místa výjimečného nebezpečí v éře unipolarity, která se vyznačovala kooperací a kosmopolitismem. Jádrem arktického excecionalismu bylo a je koncipování a propagování žádoucí *kooperativní* budoucnosti – nebo varování před nežádoucí *konfliktní* budoucností.

V souladu s tím pokládáme „arktický excecionalismus“ za diskurzivní strategii, s jejíž pomocí rozlišujeme specifické žádoucí vlastnosti nebo dynamiky spojené s Arktidou, spíše než za pozorování objektivní reality. Vzhledem k našemu očekávání, že Arktida bude i nadále sloužit jako „testovací terén“ nápadů, jak řešit politické problémy, podobně jak ji chápali teoretici jako Young, můžeme také očekávat, že tento diskurzivní přístup usnadní vyváženější a robustnější analýzu toho, kdy, proč a jak se různí jednotliví aktéři dovolávají „výjimečných“ regionálních charakteristik, aby jimi mohli vysvětlovat vztahy a chování, předpovídat vyhlídky další spolupráce nebo konfliktů a formulovat žádoucí scénáře budoucího vývoje. Upozorňujeme také na to, že přestože napětí mezi Ruskem a NATO na mezinárodní úrovni nenarušuje práci institucí, jako je Arktická rada, nebo regionální cirkumpolární stabilitu obecně,⁷⁸⁸ není to nutně důkazem existence arktického režimu, nebo dokonce „arktického excecionalismu“. Předpoklad, že mír a stabilita v regionu vyplývají z výjimečného arktického režimu, nebo že je třeba za tímto účelem spíše konstruovat regionální režim (než že by vyplývaly ze stále složitější

---

788 Viz např. M. Byers: Crises and International Cooperation: An Arctic Case Study, *International Relations* 31, (2017), s. 375–402; O. Young: The Shifting Landscape of Arctic Politics: Implications for International Cooperation, *Polar Journal* 6, 2 (2016), s. 209–223; V. Konyshov – A. Sergunin: In Search for Peace in the Arctic, in: *The Palgrave Handbook of Global Approaches to Peace*, ed. A. Kulnazarova – V. Popovski, Cham: Palgrave Macmillan 2019, s. 685–716; a P. Whitney Lackenbauer – S. Lalonde (eds.): *Breaking the Ice Curtain? Russia, Canada, and Arctic Security in a Changing Circumpolar World*, Calgary: Canadian Global Affairs Institute 2019.

a vzájemně provázené „mozaiky spolupráce“),⁷⁸⁹ stále hraje v mnoha excecionalistických narativech značnou roli.

Druhou divergující osou je osa nacionalismu. Jestliže mnohým zastán-
cům „arktického excecionalismu“ (v liberálním i realistickém táboře,
byť z různých důvodů) se představa, že národní zájmy arktických států
mohou vysvětlit stabilitu v cirkumpolární oblasti a relativní nepřítom-
nost regionálních konfliktů, může zdát normativně frustrující, tvrdíme,
že za jinými projevy excecionalismu je třeba hledat nacionalismy a stát-
ní zájmy. Pro budoucnost navrhuje, aby analytici kladli otázku: jak
mohou významné mocnosti využívat arktický excecionalismus k prosa-
zování svých národních zájmů v měnícím se světovém řádu? Například
snížené vojenské, ekonomické a diplomatické schopnosti Ruska omezily
jeho ambice v období po rozpadu Sovětského svazu a jeho úsilí v mezi-
národní oblasti se do značné míry soustřeďuje na jeho „blízké zahrani-
čí“ (jeho bývalé impérium). Vzhledem k tomu, že je Rusko podle všech
měřítek největší stát v Arktidě, je logické, že se bude i nadále snažit pro-
sazovat v tomto regionu svoje představy o „arktickém excecionalismu“
a chránit tento region a své zájmy v něm před tlaky, které na ně doléhají
za jeho aktivity jinde v blízkém zahraničí (jako například na Ukrajině).
A podobně přestože Kanada, Dánsko/Grónsko, Norsko, Švédsko, Fin-
sko a Island budou i nadále hrát v Arktické radě i dalších regionálních
fórech vlivnou roli, jejich schopnost nadále podporovat arktické excep-
cionalistické *mírové* narativy – zejména v konvenčním liberálně interna-
cionalistickém duchu –, se bude střetávat s představami souvisejícími
s konkurencí velmocí v globálním měřítku.

Předpokládáme proto, že budoucí představy o arktickém excep-
cionalismu by se měly odvíjet od toho, jak se osa konfliktu a kooperace
protne s osou kosmopolitismu a komunitarismu. Přestože některé před-
stavy o arktickém excecionalismu jsou kosmopolitní, kdy různé náro-
dy vytvářejí univerzální pravidla „slušného“ chování, na jejichž základě
můžou region spravovat, jiné jsou daleko více komunitární. Z tohoto
hlediska představuje ruský slovník „dobývání“ a „vlastnění“ Arktidy
extrémní formu komunitarismu. Jiné excecionalismy, například ty, kte-
ré tvrdí, že pouze Rusko má schopnosti potřebné k tomu, aby stanulo
v čele ekonomického a sociálního rozvoje regionu, nebo že Kanada musí
prosazovat své vnitrostátní preference v rámci správních mechanismů

---

789 O. R. Young, *Governing the Arctic: From Cold War Theater to Mosaic of Cooperation*, *Global Governance* 11 (2005), s. 9–11.

celého regionu, se pohybují spíše v blízkosti středního pásma nacionalistického spektra. Domorodé národy regionu budou nadále formulovat svou vlastní formu excecionalismu, která tento region charakterizuje v prvé řadě jako transnacionální domovinu původních obyvatel. Očekáváme, že jejich hlasy budou nadále rezonovat v jejich vlastních státech a v Arktické radě a inovativní správní postupy v některých arktických státech a ve vztazích mezi nimi mohou spolu s dalším vývojem mezinárodního práva a norem v globálním měřítku, sloužit jako precedent; samotná tato dynamika by však také mohla být vnímána jako hrozba pro státní zájmy v jiných částech světa, kde práva domorodých obyvatel respektována nejsou.

Je ironií, že komentátoři, kteří mají za to, že Čína regionální správu a rozvoj přirozeně respektuje a přispívá k ní, stejně tak jako ti, kteří ji považují za dravou velmoc, která se vydává na dlouhou cestu revizionistické strategie pro tento region, se při své argumentaci často opírají o logiku „arktického excecionalismu“. Je zarážející, že alarmističtí západní komentátoři jsou, jak se zdá, často překvapeni, že by se Čína, jako nastupující globální velmoc, měla zajímat o arktické námořní cesty, přírodní zdroje a správu. Jejich implicitní očekávání vycházejí z normativního předpokladu, že by se Čína měla na Arktidu dívat jako na „výjimečnou“ – tedy jako doménu arktických států se specifickým souborem pravidel a správních postupů, které neponechávají žádný prostor pro ty „odjinud“. To je v rozporu s obecnějšími mezinárodními normami a právními skutečnostmi, stejně tak jako s etosem otevřenosti a inkluzivity. Prohlášení Číny, že je „státem blízkým Arktidě“ a že její aspirací je stát se „polární velmocí“, jsou jasným dokladem toho, že tato země má v tomto regionu své strategické zájmy, ale nijak nepředjímají, že se jich bude snažit dosáhnout vojenskou silou nebo otevřeně revizionistickým chováním, jehož cílem by bylo podkopávat regionální správní instituce. Očekáváme nicméně, že státy na vzestupu, které mají mezinárodní ambice, budou rozehrávat představy o arktickém excecionalismu ve svůj prospěch. Jejich aspirace a možné chování musíme považovat za součást širší globální hry, v níž je Arktida pouhým střípkem. Snad největší překážkou pro arktické státy je to, že jsou kvůli nerealizované slibu internacionalistického „arktického excecionalismu“ špatně připravené na integraci Číny – velké, exogenní, autoritářské velmoci se značnými zdroji a rostoucím globálním vlivem – do své mentální mapy „výjimečného“ regionu.

Různá pojetí excecionalismu mohou také vést k neshodám mezi arktickými státy, které mají různé regionální preference, a Spojenými státy s jejich globální odpovědností. Mohl by například návrat k podpoře

regionální spolupráce v oblasti kontroly zbrojení ohrozit americké možnosti volby a strategickou komunikaci v době sílící konkurence mezi velmocemi? Dostává se tento region v důsledku kosmopolitního pojetí arktického excecionalismu do protikladu k Americe, která čím dál víc staví na první místo sebe samu? A podobně, mohla by Čína přijmout za své ruské verze arktického excecionalismu, aby svého severního souseda ještě víc vtáhla do sféry vlivu Říše středu? Dospěje excecionalismus, tak jak jej zformulují (s východisky v komunitarismu) domorodé národy, nakonec k tomu, že se tyto narativy transnacionální kooperace a sebeurčení začnou rozcházet s těmi, které prosazují národní vlády arktických států, nebo se postaví přímo proti nim?

V situaci, kdy je nepravděpodobné, že se Rusko ve dvou následujících desetiletích znovu stane významným globálním hráčem, si Spojené státy udrží svou roli „moderátora“ a budou mírnit excecionalistický přístup v Arktidě svým ohledem na reálný stav mezinárodních vztahů a americkou odpovědnost v této oblasti. Současný slovník, který zdůrazňuje, že „domov není rezervace“ a že Severoameričané už nemůžou vnímat Arktidu jako přirozenou bariéru proti hrozbám z několika domén, přímo vyvrací úvahy o tom, že region může v době znovu sílící globální strategické konkurence (a změny klimatu) zůstat „zónou míru“. Americký ministr zahraničí Mike Pompeo ve svém provokativním projevu na ministerské schůzce Arktické rady v Rovaniemi v květnu 2019 otevřeně zesměšňoval Rusko a Čínu (stejně tak jako, v samostatných komentářích, Kanadu) za to, že nerespektují a porušují cosi, co Trumpova administrativa vykládá jako právní stát a práva arktických států. „Vstupujeme do nové éry strategické angažovanosti v Arktidě, k níž se pojí nové hrozby pro Arktidu a její statky a pro všechny naše zájmy v tomto regionu,“ prohlásil.⁷⁹⁰ Navzdory zdánlivě uklidňujícímu prohlášení Číny v *Bílé knize pro Arktidu* z roku 2018, která se přihlásila k závazku respektovat regionální mír a stabilitu, stejně tak jako svrchovanost arktických států, trval Pompeo na tom, že „čínská slova a činy vyvolávají pochybnosti o jejich záměrech“.

Gao Feng, zvláštní představitel Číny pro Arktidu a hlava čínské delegace na ministerské schůzce Arktické rady, vyjádřil nad touto urážkou politování. „Posláním Arktické rady je spolupráce, ochrana životního prostředí, konzultace v přátelském duchu a sdílení a výměna názorů,“

⁷⁹⁰ Ministr zahraničí Spojených států Mike R. Pompeo, Looking North: Sharpening America's Arctic Focus (Díváme se na sever: Amerika zaostruje svůj pohled), Ministerstvo zahraničí Spojených států, 6. 5. 2019, <https://www.state.gov>.

zdůraznil. „To je nyní úplně jinak.“⁷⁹¹ Pokud ideály arktického excecionalismu ztělesněné v Arktické radě představují „luxus“, který Američané „už nemají“ (jak naznačil Pompeo), zůstává otázkou, zda – a na jak dlouho – budou Spojené státy nadále udržovat „výjimečné“ struktury, které Arktidu částečně izolují od globálních tlaků, a používat opatrné formulace, aby neprovokovaly regionální konflikt.

Vzhledem k tomu, že nadále roste mezinárodní zájem o cirkumpolární sever, očekáváme, že arktické státy budou, pokud obecnější globální zákony a normy nedokážou ochránit jejich specifické regionální a národní zájmy, i nadále používat různé formulace regionálního excecionalismu. Různé narativy „arktické výjimečnosti“ mohou současně nadále podporovat dobré chování mezinárodních aktérů v regionu, dokonce i když bude konkurence velmocí i nadále vyvolávat konflikty jinde. Zatímco se lidstvo vyrovnává s novou realitou antropocénu, vedoucí představitelé arktických i nearktických států mohou mít společný zájem na artikulování forem „arktického excecionalismu“ ospravedlňujících a upřednostňujících environmentální a klimatologická opatření, která jiné mezinárodní struktury nebo mechanismy nemohou řešit. Jak napsali Jason Dittmer, Sami Moisiso, Alan Ingram a Klaus Dodds: „Geopolitické intervence nevyvolává změna klimatu nebo arktický excecionalismus, geopolitickou intervencí umožňuje to, že pochopíme změnu klimatu jako bezpečnostní problém a následně Arktidu jako výjimečný prostor.“⁷⁹²

Poděkování

Za podporu pro svůj výzkumný program v oblasti arktické bezpečnosti a správy by autoři rádi poděkovali Kanadské výzkumné radě pro společenské a humanitní vědy, programu Kanadských výzkumných profesur a programu Ministerstva národní obrany Mobilizující náhledy v obraně a bezpečnosti (Mobilizing Insights in Defence and Security, MINDS).

791 „Peking si nárokuje být státem blízkým Arktidě,“ stál si za svým Pompeo. „Existují arktické státy a nearktické státy. Neexistuje žádná třetí kategorie. To, že Čína vznáší odlišný nárok, ji neopravňuje vůbec k ničemu.“ Citoval zprávu Ministerstva obrany Spojených států z 2. 5., ve které se uvádí, že výzkum pro civilní účely by mohl sloužit podpoře silnější čínské vojenské přítomnosti v Severním ledovém oceánu, včetně nasazení ponorek v tomto regionu pro „odstrašení jaderného útoku“. E. Quinn: Pompeo calls out Canada, China, Russia over Arctic policy, *CBC News*, 6. 5. 2019.

792 J. Dittmer – S. Moisiso – A. Ingram et al.: Have You Heard the One about the Disappearing Ice? Recasting Arctic Geopolitics, *Political Geography* 30, 4 (2011), s. 202–214.

Kapitola 15

Dobré, špatné a ošklivé: tři roviny vztahů arktické geopolitiky

Andreas Østhagen

Za hranicemi kooperace či konfliktu

Jen málo míst vyvolává tolik spekulací, vzbuzuje takový rozruch a vede k tolika paušalizujícím prohlášením jako oblast Arktidy na začátku jednadvacátého století. Od období let 2006–2007 stále znovu nasloucháme narativu, který Dálný sever líčí jako příští arénu pro geopolitický konflikt – místo, kde nevyhnutelně směřují ke střetu Rusko, Spojené státy, NATO a nakonec Čína. Arktida, která je v mezinárodní agendě v popředí zájmu díky ruským eskapádám s vlajkou na mořském dně, americkému odhadu zásob přírodních zdrojů a silícím obavám ze změny klimatu v celosvětovém měřítku, stále láká na sever vědce a žurnalisty. Očekává se, že příští „velký souboj o zdroje“ se odehraje právě zde.⁷⁹³

Ve skutečnosti dnes vědci zabývající se Arktidou přesvědčivě prokázali, že představa „války o přírodní zdroje“ na severu je mylná.⁷⁹⁴ Zdroje ropy a zemního plynu – na pevnině i na moři – se nacházejí ve výlučných ekonomických zónách nebo na území arktických pobřežních států: přibližně 90 procent zdrojů ropy a zemního plynu na cirkumpolárním

793 S. Ray Dadwal: Arctic: The Next Great Game in Energy Geopolitics? *Strategic Analysis* 38, č. 6 (2014), s. 812–824.

794 R. Tamnes – K. Offerdal: Conclusion, in: *Geopolitics and Security in the Arctic: Regional Dynamics in a Global World*, ed. R. Tamnes – K. Offerdal, Routledge, Abingdon 2014, s. 166–177; K. Dodds – M. Nuttall: *The Scramble for the Poles: The Geopolitics of the Arctic and Antarctic*, Cambridge: Polity Press 2016; A. Østhagen: Geopolitics and Security in the Arctic, in: *Routledge Handbook of the Polar Regions*, ed. M. Nuttall – T. R. Christensen – M. Siegert, Abingdon: Routledge 2018, s. 348–356.

severu je pod jejich kontrolou.⁷⁹⁵ Místo možných konfliktních vztahů, o nichž senzacechtivě píší novináři, se zde ve skutečnosti setkáme spíše se snahou zajistit stabilní prostředí pro těžbu cenných zdrojů daleko od potenciálních trhů. Jinými slovy: arktické státy stále znovu kladou důraz na spolupráci. Jak se vyjádřili ministři zahraničí Norska a Ruska v roce 2010: „v Arktidě spolupracujeme na řešení problémů“.⁷⁹⁶

Představy o Arktidě jako aréně politické konkurence a rivality se tak často objevují zároveň s pohledem na Arktidu jako oblast harmonie a sdílených zájmů. Takové regionální přístupy vedly k tomu, že debatám o bezpečnosti v Arktidě vládou myšlenky „excepcionalismu“⁷⁹⁷ – Arktidy jako oblasti jedinečné a odloučené od (geo)politické rivality jinde ve světě.⁷⁹⁸ V tomto duchu Phil Steinberg a Klaus Dodds tvrdí, že Arktida má „institucionální strukturu, která podporuje spolupráci a konzultace mezi státy v zájmu usnadnění obchodu“,⁷⁹⁹ a Michael Byers zase zdůraznil kooperativní povahu „vztahů mezi Ruskem a Západem v tom regionu“, které „jsou do jisté míry izolované od vývoje jinde“.⁸⁰⁰

Nicméně představa konfliktní Arktidy zatažené do politiky velmocí se na titulních stranách novin objevuje stále. 6. května 2019 se americký ministr zahraničních věcí Mike Pompeo v projevu na ministerském setkání Arktické rady ve finském Rovaniemi opřel do Ruska i Číny; o měsíc později ministerstvo obrany Spojených států tytéž státy kritizovalo ve své aktualizované strategii pro Arktidu.⁸⁰¹ V říjnu téhož roku francouzský ministr ozbrojených sil dokonce přirovnal Arktidu ke Střednímu východu.⁸⁰² A přesto jsou jak Spojené státy (jako člen), tak Francie (jako pozorovatel) silnými zastánci mechanismů spolupráce v Arktidě, včetně

---

795 D. H. Claes – A. Moe: Arctic Offshore Petroleum: Resources and Political Fundamentals, in: *Arctic Governance: Energy, Living Marine Resources and Shipping*, ed. S. Vigeland Rottem – I. Folkestad Soltvedt – G. Hønneland, London: I. B. Tauris, 2018, s. 9–25.

796 S. Lavrov – J. Gahr Støre: Canada, Take Note: Here's How to Resolve Maritime Disputes, *The Globe and Mail*, 21. 9. 2010, <http://www.theglobeandmail.com>.

797 Viz kapitulu Lassi Heininena v tomto svazku.

798 E. Wilson Rowe: Analyzing Frenemies: An Arctic Repertoire of Cooperation and Rivalry, *Political Geography* 76 (2020).

799 P. Steinberg – K.-J. Dodds: The Arctic Council after Kiruna, *Polar Record* 51, 1 (2015), s. 108–110.

800 M. Byers: Crises and International Cooperation: An Arctic Case Study, *International Relations* 31, 4 (2017), s. 375–402, na s. 394.

801 Office of the Under Secretary of Defense for Policy: Report to Congress: Department of Defense Arctic Strategy, Washington, DC, 2019, 5, <https://media.defense.gov>.

802 Francouzské ministerstvo ozbrojených sil: France and the New Strategic Challenges in the Arctic, Paris 2019. <https://www.defense.gouv.fr>.

Arktické rady, a opakovaně zdůrazňují své přání zajistit, aby cirkumpolární region zůstal izolován od problémů v jiných oblastech.

Zdá se, že v (geo)politice v Arktidě existuje nepřehledné množství aktérů a úrovní participace. V této kapitole se ptám: Jaké jsou geopolitické charakteristiky arktického regionu? Proč jsou prohlášení arktických států o tomto regionu někdy rozporuplná? A jak se mohou regionální vztahy vyvíjet v blízké budoucnosti?

V rámci (tradiční) geopolitické analýzy se zkoumají souvislosti mezi geografickým prostorem a mocenskou politikou, přičemž je třeba citlivě přistupovat k expanzionistickým tendencím a rivalitě mezi státy v boji o území a zdroje, které jsou konečné.⁸⁰³ V této kapitole se budu zabývat rozbohem pojetí arktické „geopolitiky“, rozliším za tímto účelem různé, někdy i protichůdné podoby dynamiky na severu a budu zkoumat tři „úrovně“⁸⁰⁴ mezistátních vztahů: mezinárodní systém, regionální (arktické) vztahy a nuance bilaterálních vztahů.

Označení těchto tří úrovní vztahů jako „dobrých“, „špatných“ a „ošklivých“ – které jsem bez rozpaků přejal z výpravného filmu Sergia Leoneho⁸⁰⁵ – snad objasní, čím osobitým se každá z nich vyznačuje, ale také jak na sebe vzájemně působí. Takovýto přístup vysvětluje, proč přetrvává představa bezprostředně hrozícího konfliktu a proč to není nutně v rozporu s realitou regionální spolupráce a stability. Moje analýza zkrátka pomůže vysvětlit, proč vedle sebe v Arktidě existuje rivalita a spolupráce.

Dobré (regionální vztahy)

Začněme tím „dobrým“ v Arktidě – regionálními vztahy mezi arktickými státy. S tím, jak odeznělo systémové překrývání studené války, začaly na severu vzkvétat vzájemné regionální vztahy a spolupráce. A když na začátku tohoto tisíciletí tání ledu umožnilo intenzivnější námořní

⁸⁰³ O. S. Stokke: Geopolitics, Governance, and Arctic Fisheries Politics, in: *Global Challenges in the Arctic Region: Sovereignty, Environment and Geopolitical Balance*, ed. E. Conde – S. S. Iglesias, London: Routledge, London 2017, s. 170–195. D. Cowen – N. Smith: *After Geopolitics? From the Geopolitical Social to Geoeconomics*, Antipode 2009.

⁸⁰⁴ Viz např. K. N. Waltz: *Man, the State, and War*, New York: Columbia University Press 1959; J. D. Singer: The Level-of-Analysis Problem in International Relations, *World Politics* 14, 1 (1961), s. 77–92; F. Soltani, Levels of Analysis in International Relations and Regional Security Complex Theory, *Journal of Public Administration and Governance* 4, 4 (2014), s. 166–171.

⁸⁰⁵ V zažitém českém znění *Hodný, zlý a ošklivý*, pozn. překladatele.

aktivity (lodní dopravu, rybolov, průzkum a těžbu ropy a zemního plynu), začaly arktické státy v souvislosti se severem uvažovat o investicích a vojenské přítomnosti. Zejména ambice Ruska s jeho Severní mořskou cestou vedly k posilování vojenské i civilní infrastruktury a kapacit.⁸⁰⁶ Ostatní arktické země je následovaly. Rozsáhlé části severních vod těchto zemí zůstávají déle nezaledněné, a pro všechny arktické pobřežní státy se tak stalo prioritou zřizování předem předem přítomnosti v podobě pobřežní stráže, hlídkovacích letadel a vojenských cvičení.⁸⁰⁷

V cirkumpolární oblasti tyto země uznaly, jak důležité je vytvářet příznivé politické prostředí pro investice a ekonomický rozvoj. V reakci na nářky a obavy ze „slabé správy“ v Arktidě, vyvolané silícím mezinárodním povědomím o tomto regionu, se v roce 2008 nejvyšší političtí představitelé pěti arktických pobřežních států sešli v grónském Ilulissatu, kde veřejně prohlásili, že Arktida je „regionem spolupráce“.⁸⁰⁸ Rovněž potvrdili svůj záměr pracovat v rámci zavedených mezinárodních ujednání a dohod, zejména Úmluvy OSN o mořském právu.⁸⁰⁹

Od setkání v Ilulissatu arktické státy stále znovu opakují mantru o spolupráci a tento postoj je vyjádřen v relativně jasně a jednoduše formulovaných politických a strategických dokumentech pro Arktidu. Zhoršení vztahů mezi Ruskem a jeho arktickými sousedy od roku 2014, které bylo důsledkem ruských aktivit na východní Ukrajině a ukrajinském Krymském poloostrově, na tom nic nezměnilo.⁸¹⁰ Ministerstva zahraničí všech členských států Arktické rady (včetně Ruska) ostatně nadále proaktivně zdůrazňují, že politika v regionu je založena na „míru“ a „spolupráci“.⁸¹¹

Kromě toho slyšíme argument, že formy regionální interakce na nízké úrovni pomáhají zajistit nízkou míru napětí na severu.⁸¹² Vznik Arktické rady vzápětí po konci studené války jako primárního orgánu

806 K. Zysk: Russia's Arctic Strategy: Ambitions and Restraints, in: *The Fast-Changing Arctic: Rethinking Arctic Security for a Warmer World*, ed. B. Scott Zellen, Calgary: AB: Calgary University Press 2013, s. 281–296.

807 Viz A. Østhagen: *Coast Guards and Ocean Politics in the Arctic*, Singapore: Palgrave Macmillan 2020.

808 H. Exner-Pirot: New Directions for Governance in the Arctic Region, *Arctic Yearbook* 2012, s. 224–246.

809 Text je dostupný na: <http://www.oceanlaw.org>.

810 Viz M. Byers: Crises and International Cooperation: An Arctic Case Study.

811 W. Rowe: *Analyzing Frenemies*; L. Heininen et al.: *Arctic Policies and Strategies: Analysis, Synthesis, and Trends*, Laxenburg 2020, <http://pure.iiasa.ac.at>.

812 K. Keil – S. Knecht: *Governing Arctic Change: Global Perspectives*, London: Palgrave Macmillan 2016, <https://doi.org/10.1057/978-1-137-50884-3>.

pro regionální záležitosti v Arktidě zapadá do těchto souvislostí.⁸¹³ Rada, založená v roce 1996, slouží jako platforma, v jejímž rámci se její členové mohou prezentovat jako státy harmonicky spolupracující na společném cíli.⁸¹⁴ Na legitimitě jí dodává i rostoucí počet aktérů, kteří od konce devadesátých let požádali o status pozorovatele v Radě a získaly jej: nejprve Německo, Francie, Nizozemsko, Polsko, Španělsko a Spojené království a později Čína, Itálie, Indie, Japonsko, Singapur, Jižní Korea a Švýcarsko.⁸¹⁵

Arktická Osmička (nebo také Pětka) se velmi snaží akcentovat a udržovat stabilní politické prostředí v neposlední řadě proto, aby si v tomto regionu udržela dominantní postavení. Za tímto účelem také zdůrazňují význam mořského práva a dohod o konkrétních problémech, které byly podepsány pod záštitou Arktické rady. Tento vývoj je prospěšný zejména pro země na severu a zároveň je také zárukou toho, že arktickými otázkami se obecně zabývají samotné arktické státy.

Navzdory uchvacování půdy v jiných částech světa je tak vysoce nepravděpodobné, že v dohledné době dojde k „závodu“ o arktické přírodní zdroje nebo území. Konflikty vycházející z geografie – geopolitika –, v nichž si arktické nebo nearktické státy nárokují omezené množství zdrojů na moři za svými hranicemi, z nichž mnohé pravděpodobně zůstanou neprozkoumané přinejmenším několik příštích desetiletích, nejsou myslitelné ekonomicky, ani politicky, a tudíž nejsou reálným scénářem budoucího vývoje.

Region Arktidy

To však neznamená, že konflikty v Arktidě neexistují.⁸¹⁶ Ústup mořského ledu, změna mocenských vztahů mezi státy, změna distribuce

813 S. Vigeland Rottem: *The Arctic Council: Challenges and Recommendations*, in: *Arctic Governance: Law and Politics. Volume 1*, S. Vigeland Rottem – I. Folkestad Soltvedt, London: I. B. Tauris 2017, s. 231–251.

814 H. Exner-Pirot: *Arctic Council: The Evolving Role of Regions in Arctic Governance*, Alaska Dispatch 2015, <http://www.adn.com>.

815 S. Vigeland Rottem: *The Arctic Council: Challenges and Recommendations*.

816 Rozlišuji mezi sporem (*dispute*) a konfliktem (*conflict*). Spor zahrnuje tenzi a/nebo nekompatibilitu mezi stanovisky aktérů k určité otázce; v případě konfliktu se tyto pozice vyostřily, vyústily v krizi a jedna nebo více stran podniká určité kroky, což pro ostatní znamená značné náklady (J. Galtung: *Violence, Peace, and Peace Research*, *Journal of Peace Research* 6, 3 (1969), s. 167–191. Koncept konfliktu neznamená nutně, přestože je tak často vykládán, projevy nepřátelství ve vojenském smyslu nebo válku.

mořských přírodních zdrojů a poptávka po nich vytvořily prostředí zralé pro vznik politického napětí a konfliktů. Nad rámec tradičních a strategických obav na „ose Východ–Západ“ na severu existují domény a problémové okruhy, v nichž se státy a nestátní aktéři neshodnou. To souvisí s mořskými zdroji a námořním prostorem a je podněcováno technologickým pokrokem a vývojem (nebo jejich nedostatkem) v oblasti mezinárodního práva, kdy kroky, které státy podnikají v ekonomice, vedou k dosažení významnějších (geo)politických cílů.⁸¹⁷

K příkladům takových otázek patří spory o status Severozápadního a Severovýchodního průjezdu podle mezinárodního práva; procesy vyznačování vnějších hranic kontinentálních šelfů na mořském dně v Arktidě za hranic 200 námořních mil (prostřednictvím úmluvy UNCLOS); status kontinentálního šelfu a/nebo námořní zóny kolem Špicberků; neschopnost pobřežních států domluvit se na rozdělení kvót pro přeshraniční rybí populace; a úsilí týkající se chráněných mořských oblastí a přístupu ke genetickým zdrojům / bioprospekci v severních vodách. V takovýchto případech mohou mít aktéři na mezinárodní právo, správu zdrojů a principy distribuce rozdílné názory.

Dynamiku arktického regionu nelze redukovat na vzájemně se vylučující možnosti konfliktu a nekonfliktu. Arktické státy však mají jen málo důvodů, pokud vůbec nějaké, k otevřené konfrontaci (bilaterální nebo regionální) kvůli přírodním zdrojům nebo území. Představy o očekávaném „přetahování“ o zdroje, které jsou přetřásaným tématem už víc než deset let, se pohybují na tenkém ledě. Vztahy se naopak i v jednadvacátém století ukázaly jako překvapivě mírumilovné, stále výraznější roli v nich hraje Arktická rada a přání arktických států chránit vzájemné vztahy před neblahými důsledky konfliktů, k nimž dochází v jiných částech světa.⁸¹⁸

---

⁸¹⁷ K tomuto viz dále O. S. Stokke: Geopolitics, Governance, and Arctic Fisheries Politics; A. Østhagen – J. Spijkers – O. A. Totland: Collapse of Cooperation? The North-Atlantic Mackerel Dispute and Lessons for International Cooperation on Transboundary Fish Stocks, *Maritime Studies*, 2020; J. Spijkers et al.: Marine Fisheries and Future Ocean Conflict, *Fish and Fisheries* 19, 5 (2018), s. 798–806; M. L. Pinsky et al.: Preparing Ocean Governance for Species on the Move, *Science* 360, 6394 (2018), s. 1189–1191.

⁸¹⁸ A. Østhagen: Geopolitics and Security in the Arctic.

Špatné (globální mocenská politika)

Samozřejmě neexistují žádné záruky, že vztahy mezi Kremlem a některými dalšími arktickými státy zůstanou stabilní a že se do tohoto regionu nepřenesou napětí či rozpory, které ve větším měřítku existují jinde. To nás přivádí k důležitému rozdílu mezi otázkami, které se omezují na arktický region, a zastřešujícími strategickými úvahami a tendencemi na globální úrovni, které se promítají i do záležitostí severu.

V době studené války hrála Arktida v politických a vojenských patových situacích mezi oběma supervelmocemi prominentní roli. Důležitá nebyla kvůli interakcím, k nimž docházelo v ní samotné (přestože se v ní mezi ponorkami obou velmocí odehrávaly hry kočky s myší), ale kvůli komplexnější strategické roli, kterou hrála v rámci systémové konkurence mezi Spojenými státy a Sovětským svazem. Podíváme-li se na konfrontaci mezi oběma vojenskými bloky v polární oblasti, pak bylo Norsko jedinou zemí NATO, která měla se Sovětským svazem společnou pozemní hranici, zatímco Aljašku na severozápadě severoamerického kontinentu dělil od ruského Dálného východu Beringův průliv. Grónsko a Island zaujímaly strategické postavení v severním Atlantickém oceánu a poloostrov Kola – domov mocného sovětského Severního loďstva – měl vzhledem ke svému neomezenému přístupu k Atlantickému oceánu klíčový význam ve vojenském plánování sovětského Ruska.

S koncem studené války se Arktida proměnila z oblasti geostrategické rivality v oblast, v níž (nyní oslabený) ruský stát začal různými novými způsoby spolupracovat se svými bývalými západními protivníky. V devadesátých letech dvacátého století se objevilo několik regionálních organizací (Arktická rada, Barentsova euro-arktická rada a Severní fórum), jejichž úkolem bylo řešení otázek, jako je ochrana životního prostředí, regionální a místní rozvoj a kulturní a ekonomické otázky přeshraniční spolupráce.⁸¹⁹ Ale jakkoli v tomto období přibývalo různých interakcí mezi arktickými státy a také mezi domorodými národy v Arktidě (s tím jak začínaly být politicky víc vidět a mohly oficiálně hájit své zájmy), z geopolitického hlediska se zdálo, že se tento region z akčního rádia globální mocenské politiky vytratil.

Arktida se vrátila do povědomí lidí po celém světě s tím, jak v mezinárodním měřítku sílilo povědomí o klimatických změnách a spolu s tím

---

⁸¹⁹ S. Vigeland Rottem: *The Arctic Council: Between Environmental Protection and Geopolitics*, Singapur: Palgrave Macmillan 2020; O. R. Young, *Arctic Governance: Pathways to the Future*, *Arctic Review on Law and Politics* 1, 2 (2010), s. 164–185.

byla také silněji vnímána globální existenční krize vyplývající z vývoje stavu přírody – tání ledového příkrovu a věčně zmrzlé půdy v cirkumpolární oblasti, protože meteorologické a oceánografické dopady bylo možné pozorovat v mnohem vzdálenějších oblastech.

Strategický význam Arktidy znovu vzrostl v tomto kontextu počínaje polovinou první dekády nového tisíciletí. Tento vývoj byl ozvěnou dynamiky období studené války a jeho hlavním důvodem bylo zejména to, že Rusko za vedení prezidenta Vladimira Putina začalo posilovat své vojenské (a jaderné) schopnosti, aby se mohlo znovu prosadit mezi nejvýznamnějšími hráči ve světové politice. Vzhledem k zeměpisné poloze a nedávné historii této země se rozumí samo sebou, že se soustředí na arktické země a moře. Na tomto území Rusko mohlo bez zábran realizovat politiku obnovy svých sil a posilování svých schopností obrany a odstrašování.⁸²⁰

Důvodem nebyly jen politické okolnosti v Arktidě, ale také přirozeně (tj. geograficky) dominantní postavení Ruska na severu a dlouhá tradice silné námořní přítomnosti, Severního loďstva, na poloostrově Kola,⁸²¹ kde jsou rozmístěny ruské strategické ponorky, které mají zásadní význam pro status Ruska jako významné světové jaderné mocnosti.⁸²² Tání mořského ledu a zvýšená těžba surovin na pobřeží podél Severní mořské cesty jsou pouze některé z dílčích aspektů, kvůli nimž Rusko při svých snahách o rozvoj Arktidy klade takový důraz na armádu. Moskva s ruským severem spojuje své obecnější strategické plány a ambice ve světové politice.

V tomto vyvíjejícím se geoeconomickém a geostrategickém mixu se jako nový aktér v Arktidě objevila Čína, která sama sebe prohlásila za „stát blízky Arktidě“.⁸²³ Peking se neustále snaží prosazovat svůj vliv v globálním měřítku a Arktida se stala nejnovější arénou, kde dochází k projevům a různým interakcím Číny v rámci expanze její moci, a to jak měkké, tak tvrdé – ať už prostřednictvím vědeckého výzkumu, nebo investic do ruských fosilních paliv a průmyslu těžby nerostných surovin

---

820 P. S. Hilde, Armed Forces and Security Challenges in the Arctic, in: *Geopolitics and Security in the Arctic: Regional Dynamics in a Global World*, ed. R. Tamnes – K. Offerdal, London: Routledge 2014, s. 153–155.

821 K. Zysk, Russia's Arctic Strategy: Ambitions and Restraints.

822 A. Sergunin – V. Konyshov: Russia in Search of Its Arctic Strategy: Between Hard and Soft Power?, *Polar Journal* 4, 1 (2014), s. 75.

823 S. Kopra: China's Arctic Interests, *Arctic Yearbook*, 2013, s. 1–16.

v arktických zemích.⁸²⁴ K této expanzi její politické moci v tomto regionu i ve světě bude patřit také ochrana čínských zájmů (které sahají od zájmů podniků až po její pohled na vývoj související s mořským právem).⁸²⁵

Pro arktickou Osmičku nicméně Čína zůstává outsiderem. Navzdory nepřesnostem ve varování amerického ministra zahraničí Pompea v roce 2019, že vzhledem k aktivitám Pekingu v Arktidě hrozí vznik „nového Jihočínského moře“,⁸²⁶ navíc takováto prohlášení ukazují, že Trumpova administrativa vnímá Arktidu jako další arénu, v níž můžeme sledovat stále silnější systémovou konkurenci mezi oběma zeměmi.⁸²⁷ Arktida tedy začíná hrát roli v rámci globální mocenské konkurence konkrétně mezi Čínou a Spojenými státy.

Zkrátka, Arktida na strategické úrovni nebude ztrácet na významu: Spojené státy a Rusko v tomto regionu už jsou přítomné a Čína dává stále více najevo své (strategické) zájmy na severu. Je navíc pravděpodobné, že zhoršující se vztahy mezi těmito třemi velkými aktéry v globálním měřítku bude doprovázet silnější napětí také v Arktidě – prohlášení, demonstrace vojenské moci, cvičení armád a sankční režimy budou stále militantnější.

Ošklivé (bilaterální vztahy)

To nás přivádí ke třetí úrovni: bilaterálním interakcím mezi arktickými státy. Pro ty je přirozeně rozhodující regionální a globální dynamika, kterou jsem se již zabýval. Chceme-li však analyzovat otázku bezpečnosti v cirkumpolárním regionu, musíme ponechat stranou mezinárodní a regionální perspektivy a místo toho se zaměřit na reálné pravidelné interakce mezi arktickými státy. A zde to začíná být ošklivé: jednak jsou

---

824 Více k tomuto tématu viz M. M. Bennett: Arctic Law and Governance: The Role of China and Finland (2017), *Jindal Global Law Review* 8, 1 (2017), s. 111–116; K. Sun: Beyond the Dragon and the Panda: Understanding China's Engagement in the Arctic, *Asia Policy* 18, 1 (2014), s. 46–51; Timo Koivurova – Sanna Kopra (ed.): *Chinese Policy and Presence in the Arctic*, Leiden: Brill Nijhoff 2020.

825 M. Willis – D. Depledge: *How We Learned to Stop Worrying About China's Arctic Ambitions: Understanding China's Admission to the Arctic Council, 2004–2013*, The Arctic Institute, 22. 9. 2014, <https://www.thearcticinstitute.org>; S. Kopra: China's Arctic Interests; J. Ye: China's Role in Arctic Affairs in the Context of Global Governance, *Strategic Analysis* 38, 6 (2014), s. 913–916.

826 US Warns Beijing's Arctic Activity Risks Creating 'New South China Sea', *The Guardian*, 6. 5. 2019.

827 Øystein Tunsjø: *The Return of Bipolarity in World Politics: China, the United States, and Geostuctural Realism*, New York: Columbia University Press 2018.

některé vztahy napjatější než jiné, jednak je obtížné vyvozovat zobecnující závěry pro celý region.

Zde je zásadní, jakou roli hraje Arktida v úvahách o národní obraně. To se u zemí arktické Osmičky velmi liší, protože jednotlivé země mají různé priority a se svými severními oblastmi nakládají z hlediska národní bezpečnosti a obrany různě.⁸²⁸ Pro Rusko je Arktida nedílnou součástí komplexnějších úvah o národní obraně tohoto rozsáhlého eurasijského impéria.⁸²⁹ Přestože tyto úvahy jsou ve skutečnosti spojeny především s vývojem v jiných oblastech, investice do vojenské infrastruktury v Arktidě mají v regionu přímý dopad, zejména v případě mnohem menších zemí v západním sousedství Ruska – Finska, Norska a Švédska. Pro tyto tři severské země má Arktida skutečně zásadní význam z hlediska politiky národní obrany, a to proto, že Rusko – jako velmoc – právě zde výrazně investuje do svých vojenských kapacit.⁸³⁰

Lze konstatovat, že v Severní Americe nehraje Arktida v úvahách o národní bezpečnosti takto klíčovou roli.⁸³¹ Dokonce i v době studené války, kdy země Severní Ameriky čelily Sovětskému svazu na druhé straně Severního ledového oceánu a Beringova moře, byly Aljaška a severní Kanada především místy pro schopnosti protiraketové obrany, infrastrukturu sloužící průzkumu a početně omezené strategické síly.⁸³² Mnozí komentátoři tvrdí, že nejnaléhavější obavy, které sužují kanadskou Arktidu, nejsou obranné schopnosti, ale sociální a zdravotní podmínky v severských komunitách a nízká úroveň ekonomického rozvoje.⁸³³ Aljaška hraje v bezpečnostní politice Spojených států poněkud větší roli než v kanadské politice, vzhledem k tomu, že v Beringově průlivu hraničí s ruským regionem Čukotky – je to však nesrovnatelné s rolí, kterou hraje z hlediska bezpečnostních obav ruská pozemní hranice pro Finsko a Norsko (plus NATO).⁸³⁴

828 P. S. Hilde: *Armed Forces and Security Challenges in the Arctic*, cit. dílo.

829 A. Sergunin: Four Dangerous Myths about Russia's Plans for the Arctic, *Russia Direct*, 25. 11. 2014, <http://www.russia-direct.org>.

830 L. C. Jensen: An Arctic 'Marriage of Inconvenience': Norway and the Othering of Russia, *Polar Geography* 40, 2 (2017), s. 121–143; H. Lunde Saxi: *Nordic Defence Cooperation after the Cold War, Oslo Files*, březen 2011, Oslo: Norwegian Institute for Defence Studies 2011.

831 To platí i pro Grónsko, které je z geografického hlediska součástí Severní Ameriky, ale z hlediska politického součástí Dánského království.

832 A. Østhagen – G. L. Sharp – P. S. Hilde: At Opposite Poles: Canada's and Norway's Approaches to Security in the Arctic, *Polar Journal* 3, 1 (2018), s. 163–181.

833 W. Greaves – Whitney P. Lackenbauer: Re-Thinking Sovereignty and Security in the Arctic, *OpenCanada*, 23. 3. 2016.

834 A. Østhagen – G. Levi Sharp – P. Sigurd Hilde: *At Opposite Poles*.

Evropskou Arktidu a severoamerickou Arktidu odděluje zeměpisná hranice a liší se také jejich klimatické podmínky. Severní norské a severozápadní ruské pobřeží zůstávají v zimě nezaledněné, ale led – přestože je na ústupu – zůstává konstantním faktorem v aljašské, kanadské a grónské části Arktidy. Naopak už vzhledem k obrovské rozloze a nepřístupnosti tohoto regionu je dopad bezpečnostních otázek na obou stranách dělicí linie relativně malý. Navzdory rétorice, která svědčí o opaku, mají ruské investice do arktických jednotek a infrastruktury jen malý dopad na bezpečnostní vyhlídky v Severní Americe. Přiblížení ruských bombardérů a stíhaček sice mohou vyvolávat znepokojení, ale k přímému ohrožení států Severní Ameriky v Arktidě dochází jen v omezené míře.⁸³⁵

Je tedy zbytečné vynášet obecné soudy o tom, jak arktické země samotné vnímají své bezpečnostní zájmy a problémy v celém severním cirkumpolárním regionu a jak na ně reagují. Bezpečnost a dynamika (v zásadě obranná) v Arktidě zůstávají ukotveny na subregionální a bilaterální úrovni. Z nich mají zvláštní význam Barentsovo moře / evropská Arktida. A v rámci této oblasti jsou z hlediska bezpečnostních interakcí a obav zvláště problematické vztahy mezi Ruskem a Norskem. Norsko je malý stát a člen NATO, který hraničí s Ruskem – s jeho mocným Severním loďstvem se základnou v Severomorsku na poloostrově Kola – a v Arktidě hodlá investovat z důvodů regionálních a strategických. Od roku 2014 jsou vztahy kvůli obranným aspektům stále napjatější, přičemž bojovná rétorika a posílená vojenská cvičení se objevují na obou stranách.⁸³⁶ Jinými slovy: v situaci, kdy chce Rusko obnovit prominentní postavení svého Severního loďstva především ze strategických důvodů (i když také s ohledem na regionální rozvoj), se Norsko – jehož obranné schopnosti se odvíjejí od situace v jeho severních oblastech – pohybuje v náročnějším bezpečnostním prostředí.⁸³⁷

Bilaterální dynamika má však v případě Norska a Ruska mnoho různých faset, protože oba tyto státy spolu rovněž různými způsoby spolupracují, od společného řízení rybích populací až po pátrací a záchranné operace a režim pohraničního styku.⁸³⁸ V roce 2010 se navíc Norsku

835 A. Østhagen – G. Levi Sharp – P. Sigurd Hilde, *At Opposite Poles*, s. 176.

836 Norská bezpečnostní služba, *FOCUS 2020: The Norwegian Intelligence Service's Assessment of Current Security Challenges*, Oslo 2020, <https://forsvaret.no>; K. Friis: Norway: NATO in the North?, in: *Deterring Russia in Europe: Defence Strategies for Neighbouring States*, ed. N. Vanaga – T. Rosstoks, Abingdon: Routledge 2019.

837 Norská bezpečnostní služba, *FOCUS 2020*.

838 Od roku 2012 mohou Norové a Rusové, kteří žijí méně než 30 kilometrů od hranic, cestovat přes hranice bez víza.

a Rusku podařilo vyřešit dlouhodobý (téměř čtyři desetiletí trvající) spor o námořní hranici v Barentsově moři, zčásti s cílem zakládání společných podniků, které by se zabývaly těžbou ropy ve sporné oblasti.⁸³⁹ Tato ujednání a dohody o spolupráci po událostech roku 2014 nebyly zrušeny,⁸⁴⁰ což je jasnou známkou toho, jak složitý je jeden z nejnepjatějších bilaterálních vztahů v Arktidě.

Dynamiku bilaterálních vztahů v Arktidě, přestože ji označujeme jako „ošklivou“, nelze jednoduše popsat jako dobrou, nebo špatnou. Tyto vztahy jsou ovlivňovány událostmi na regionální a mezinárodní úrovni, ale jsou samy o sobě dostatečně specifické a zasluhují samostatný rozbor a analýzu.

Prolínání postav a budoucí zápletky

Rozdělení těchto tří různých úrovní je analytický nástroj, s jehož pomocí můžeme zkoumat některé prvky dynamiky, která v této konkrétní části světa působí. Tato dynamika není neměnná, ale neustále se vyvíjí. Při posuzování otázky, jak by mohla v budoucnosti vypadat bezpečnost v Arktidě, jsou klíčové dva aspekty: interakce mezi „úrovněmi“ a ovlivnění tohoto regionu globálními vztahy mezi velmocemi, v nichž hraje klíčovou roli nearktický státní aktér Čína. První aspekt se zaměřuje na události na regionální úrovni a na to, co na bilaterální či širší mezinárodní rovině regionální záležitosti ovlivňuje. Druhý se týká toho, jak velmoci (a konkurence velmocí) z jiných částí světa než z tohoto regionu mohou ovlivňovat specifický vývoj v tomto regionu.

Začneme-li regionální (vnitroarktickou) dynamikou, ústřední otázka zní, do jaké míry může být vývoj na této úrovni izolován od událostí a vztahů jinde. Pokud je cílem dosáhnout toho, aby Arktida zůstala samostatným, „výjimečným“ regionem spolupráce, pak arktické státy odvedly docela dobrou práci, i navzdory regresi, k němuž došlo v důsledku ruské anexe Krymu v roce 2014. Tato politická situace je dána sdíleným ekonomickým zájmem arktických států na udržování stabilních vztahů.

839 A. Moe – D. Fjærtøft – I. Øverland: Space and Timing: Why Was the Barents Sea Delimitation Dispute Resolved in 2010?, *Polar Geography* 34, 3 (2011), s. 145–162.

840 L. Rowe: Fornuft og Følelser: Norge og Russland etter Krim, *Nordisk Østforum* 32 (2018), s. 1–20; A. Østhagen: High North, Low Politics Maritime Cooperation with Russia in the Arctic, *Arctic Review on Law and Politics* 7, 1 (2016), s. 83–100.

Kromě toho nemůžeme pominout roli arktických odborných kruhů, od diplomatů, kteří se účastní fór, jako je Arktická rada, až po akademiky a podnikatele, kteří tvoří páteř fór a sítí implicitně či explicitně podporujících spolupráci na severu. Jednou z takových platform jsou každoroční konference, které se objevily v průběhu posledního desetiletí a na nichž se často sejde několik tisíc „odborníků“ na Arktidu.⁸⁴¹ Zde bychom si měli všimnout také nových dohod a/nebo institucí zřízených za účelem řešení konkrétních problémů v Arktidě, tak jak vznikají, jako je například dohoda „A5 + 5“ z roku 2018 (zahrnující Čínu, Island, Japonsko, Jižní Koreu a EU) o předcházení neregulovanému rybolovu ve střední části Severního ledového oceánu nebo Fórum arktické pobřežní stráže, které bylo zřízeno v roce 2015.⁸⁴² Takovéto dohody a formy interakce mezi „epistemickými komunitami“⁸⁴³ mají na arktické státy socializační účinek,⁸⁴⁴ protože spolupráce se stává jejich *modem operandi* při řešení problémů v Arktidě.

Nejnáléhavějším problémem v regionu však je otázka, jak řešit a probírat konkrétní arktické bezpečnostní otázky, které jsou často z takových fór a platform spolupráce vyloučeny. Debaty o tom, jaké mechanismy jsou pro další rozšiřování bezpečnostní spolupráce nevhodnější, probíhají už deset let.⁸⁴⁵ Někteří zastávají názor, že o bezpečnostní dimenzi by měla být rozšířena agenda Arktické rady,⁸⁴⁶ kdežto jiní vzhlížejí k Fóru arktické pobřežní stráže nebo jiným platformám, které se na takováto témata konkrétně zaměřují.⁸⁴⁷

---

841 B. Steinveg: *The Backdoor into Arctic Governance?*, UiT: The Arctic University of Norway 2017.

842 Ministerstvo zahraničí Spojených států: Arctic Nations Sign Declaration to Prevent Unregulated Fishing in the Central Arctic Ocean, tiskové zprávy: červenec 2015, <https://www.state.gov>; A. Østhagen: *The Arctic Coast Guard Forum: Big Tasks, Small Solutions*, The Arctic Institute, 3. 11. 2015, <http://www.thearcticinstitute.org>.

843 P. M. Haas: Do Regimes Matter? Epistemic Communities and Mediterranean Pollution Control, *International Organization* 43, 3 (1989), s. 377–403.

844 K. Keil – S. Knecht: Governing Arctic Change; A. I. Johnston: Treating, International Institutions as Social Environments, *International Studies Quarterly* 45, 4 (2001), s. 487–515.

845 H. Conley et al.: A New Security Architecture for the Arctic: An American Perspective, *CSIS Report*, 20. 1. 2012, Center for Strategic & International Studies [CSIS], Washington, DC 2012.

846 R. Grønning: Why Military Security Should Be Kept out of the Arctic Council, *High North News*, 7. 6. 2016, <http://www.highnorthnews.com>; P. Graczyk – S. Vigeland Rottem: The Arctic Council: Soft Actions, Hard Effects? In: *Routledge Handbook of Arctic Security*, ed. G. Hoo-gensen Gjørnv – M. Lanteigne – H. Sam-Aggrey, Abingdon: Routledge 2020.

847 M. Sfraga et al.: A Governance and Risk Inventory for a Changing Arctic, Background Paper for the Arctic Security Roundtable, Munich Security Conference 2020, Washington DC 2020, <https://www.wilsoncenter.org>; A. Østhagen, Arctic Coast Guards: Why Cooperate? In: *Routledge Handbook of Arctic Security*, G. Hoo-gensen Gjørnv et al., s. 283–294.

Konference ministrů obrany severních zemí a Kulatý stůl arktických bezpečnostních sil byly iniciativy které vznikly za tímto účelem v letech 2011/2012,⁸⁴⁸ ale po roce 2014 se rozpadly. Potíže, které doprovázejí pokusy o zřízení arény pro bezpečnostní diskuse, ukazují, jak citlivá je tato problematika na události a vývoj jinde a jak je těmito událostmi a vývojem jinde ovlivněna. Veškerý dialog o bezpečnosti v Arktidě je křehký a hrozí, že zůstane ve stínu celkově stále napjatějších vztahů mezi NATO a Ruskem v Evropě. Paradoxně právě to, čeho má taková aréna dialogu dosáhnout (zabránit přelévání napětí z jiných částí světa do Arktidy), je důvodem toho, že je obtížné dosáhnout pokroku.

Nyní se zaměříme na mezinárodní úroveň a na to, jak ovlivňuje záležitosti v Arktidě. V první řadě se to týká rostoucí animozity mezi Spojenými státy a jejich vnímaným vyzyvatelem Čínou – mezi velmocemi, které někteří označují jako „dva póly“.⁸⁴⁹ Někteří odborníci zdůrazňují stav anarchie mezinárodního systému, kde o cestě, kterou se státy vydávají, rozhodují úvahy a boje z hlediska relativní moci, což vede nevyhnutelně ke konfliktu.⁸⁵⁰ Takové analýzy zaměřené na relativní moc se však nemusí nutně stát sebenaplňujícím proroctvím. Opatření, jejichž cílem je zmírnit obavy a omezit možnou rivalitu, lze koneckonců přijmout na mezinárodní úrovni – prostřednictvím spolupráce, uzavírání dohod nebo rozvoje společných institucí, což vede k větší důvěře.⁸⁵¹

Přeneseme-li tyto teorie na situaci v Arktidě, zjistíme, že rostoucí globální angažovanost a vliv Číny jsou na severu – doposud – spíše omezené. Peking i při vši své rétorice o vlastním zájmu na „polární Hedvábné stezce“ (2018) používá všechna správná arktická hesla o spolupráci a zdrženlivosti v souladu s preferencemi arktických států.⁸⁵²

Existují však oprávněné obavy, že se může jednat pouze o uklidňovací taktiku, pouhý začátek asertivnější čínské přítomnosti v této oblasti, kdy geoeconomické aktivity, např. finanční investice motivované

---

848 D. Depledge et al.: *Why We Need to Talk about Military Activity in the Arctic: Towards an Arctic Military Code of Conduct*, Arctic Yearbook 2019.

849 Øystein Tunsjø: The Return of Bipolarity in World Politics.

850 Øystein Tunsjø: The Return of Bipolarity in World Politics; K. N. Waltz: *Man, the State, and War*; E. Tripp: Realism: The Domination of SecurityStudies, *E-International Relations*, červen June 14 (2013), <http://www.e-ir.info>.

851 Viz např. R. O. Keohane: *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton: Princeton University Press 1984.

852 State Council of the People's Republic of China: China's Arctic Policy, čínská vláda, 2018, <http://english.gov.cn>.

geopolitickými cíli,⁸⁵³ jsou součástí ambicióznější politické strategie, která je zaměřena na zpochybnění hegemonie „Západu“ a také rovnováhy moci na severu.⁸⁵⁴ Projev amerického ministra zahraničí Pompeo o Arktidě v roce 2019 do tohoto narativu přesně zapadl.⁸⁵⁵ Přítomnost Spojených států v Arktidě, jejímž cílem je zajistit zde bezpečnost, je samozřejmě značná, od letecké základny v Thule přes rotační nasazení lodí a letadel v Námořní a letecké stanici Keflavík, posádku Spojených států v Kanadě v rámci výměnného programu NORAD a rotační nasazení amerického námořnictva v Norsku až po vlastní složky v aljašské části Arktidy.⁸⁵⁶

Otázkou je, zda cílem čínských aktivit v tomto regionu není čelit této přítomnosti v regionu aktivitami, které mají podle všeho převážně povahu měkké moci. Současně platí, že narušení rovnováhy moci a větší zájem Pekingu o tento region nemusí nutně vést k napětí a konfliktům – naopak, mohly by podnítit snahu najít způsob, jak Čínu zapojit do regionálních fór a zmírnit tak (geoekonomické) obavy arktických států.⁸⁵⁷

Druhou velmocí, která má globální (mezinárodní) status a také vliv v Arktidě, je samozřejmě Rusko, které je na rozdíl od Číny přirozeně arktickým státem. Rusko, jako zdaleka největší země cirkumpolárního regionu a nejambicióznější ve smyslu vojenských investic a aktivit, do značné míry nastavuje parametry bezpečnostní trajektorie v Arktidě. To se pravděpodobně nezmění, i když jak přesně bude v budoucnosti vypadat bezpečnostní prostředí v Arktidě, se bude odvíjet od reakce Západu na ruské aktivity probíhající převážně v jiných částech světa.

Regionální dopad ruských vojenských aktivit v Arktidě však není uniformní: na severním pobřeží a na ostrovech se sice obnovují staré

---

853 M. Sparke: From Geopolitics to Geoeconomics: Transnational State Effects in the Borderlands, *Geopolitics*, 1998.

854 E. Brutschin – S. R. Schubert: Icy Waters, Hot Tempers, and High Stakes: Geopolitics and Geoeconomics of the Arctic, *Energy Research and Social Science*, 2016; M. Lanteigne: The Role of China in Emerging Arctic Security Discourses, *S+F Security and Peace* 33, 3 (2015), s. 150–155.

855 Ministr zahraničí Spojených států Mike R. Pompeo: *Looking North: Sharpening America's Arctic Focus*. Ministerstvo zahraničí Spojených států 2019, <https://www.state.gov>.

856 Debatuje se o otázce, zda lze hovořit o „překrývání“ (*overlay*) sil určité země, jestliže tato země již je součástí daného regionu. Pokud však jde o Spojené státy v Arktidě, jejich postavení v jiných částech Arktidy než jejich vlastní (Aljašce) je v souladu s konceptem „překrývání“, tj. permanentní přítomnosti v oblastech, které nejsou součástí vlastní země, z bezpečnostních důvodů. B. Buzan – O. Wæver: *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge: Cambridge University Press 2004, s. 61–65.

857 B. Sverdrup-Thygeson – E. Mathy: Norges debatt om kinesiske investeringer: fra velvillig til varsom (norská debata o čínských investicích: od aktivního zájmu k opatrnosti), *Internasjonal Politikk* 78, 1 (2020), s. 79–92.

základny a jsou budovány nové, hlavní důraz je ale na severním Atlantickém oceánu a Barentsově moři jako jedné z částí širšího cirkumpolárního regionu. Zde vstupuje do hry aréna bilaterálních vztahů. Roli hraje geografická blízkost. Sousedé spolu koneckonců musí vzájemně komunikovat, bez ohledu na to, zda jsou jejich vztahy dobré, či špatné. A staletí vzájemných vztahů se zase skládají v historické vzorce, které ovlivňují vztahy i nehladě na bezprostřední účinky jiných krizí a vývojových tendencí – na regionální nebo globální úrovni.⁸⁵⁸ Právě kvůli tomu, že jsou tyto vztahy tak složité, a kvůli jejich početným propojením na mnoha úrovních je obtížné je tak či onak kategorizovat.

Vezměme si Norsko a Rusko: tyto dvě země spolupracují na všem od řešení problémů životního prostředí po kulturní výměnu a pohraniční styk, a to nezávisle na událostech jinde. Současně platí, že tyto vztahy vůči vývoji jinde imunní nejsou. Vzednutí zájmu o Arktidu v letech 2007/2008 (kvůli vztyčení vlajky, odhadu zásob nerostných zdrojů a obnovenému zájmu Ruska o sever) mělo pozitivní dopad na dvoustranné vztahy. V roce 2010 byla v návaznosti na různé formy bilaterální spolupráce, které se rozvíjely po konci druhé světové války, ohlášena nová „éra“ rusko-norských vztahů.⁸⁵⁹

Bilaterální vztahy jsou však také závislé na asymetrii moci, rivalitě a tendenci států k hledání mocenské rovnováhy (například prostřednictvím aliančních systémů). Navíc jsou ovlivněny mezinárodními událostmi. Když se kvůli událostem na Ukrajině zhoršily vztahy mezi NATO a Ruskem, poškodilo to vztahy mezi Norskem a Ruskem.⁸⁶⁰ Od té doby se skutečně vrátila nedůvěra a obviňování z agresivního chování připomínající dynamiku studené války.

Dvoustranné vztahy jsou zároveň ovlivňovány regionálními vztahy (například novou dohodou podepsanou pod záštitou Arktické rady), a naopak samy mohou regionální vztahy ovlivňovat (kvůli zhoršení bilaterálních vztahů může například být obtížnější něco odsouhlasit v Arktické radě). Jinými slovy, bilaterální vztahy, zejména takové jako vztahy

---

858 K tomuto viz více např. v I. B. Neumann: *Self and Other in International Relations*, *European Journal of International Relations*, 1996; B. Buzan – O. Wæver – Jaap de Wilde: *Security: A New Framework for Analysis*, Boulder: Lynne Rienner 1998; T. Hopf: *Social Construction of Foreign Policy: Identities and Foreign Policies: Moscow, 1955 a 1999*. Ithaca: Cornell University Press 2002.

859 S. Lavrov – J. Gahr Støre: *Canada, Take Note*; Malin Ims: *Russiske oppfatninger om delingsavtalen i Barentshavet, Russian Perceptions Concerning the Maritime Boundary Agreement in the Barents Sea*, University of Tromsø 2013.

860 K. Friis: *Norway: NATO in the North?*; A. Østhaugen – G. Levi Sharp – P. Sigurd Hilde: *At Opposite Poles*.

Norska s Ruskem, které se vyznačují křehkou rovnováhou, se mohou snadno promítnout do problémů a dynamik na různých úrovních mezinárodní politiky.

Arktické státy se nicméně, jak jsme ve většině případů mohli sledovat v jejich bilaterálních vztazích, znovu a znovu pokoušejí přijímat opatření, která by jim umožnila vyhnout se exogennímu vyvažování moci a vlivům. Prostřednictvím regionálních sítí dohod a opatření na podporu spolupráce se snaží deeskalovat napětí a předcházet konfliktům (jakkoli přetrvávají neshody o konfliktních otázkách jinde). Je to akt vyvažování, který arktické státy – podobně jako státy všude jinde – musí zvládnout.

Závěry

V této kapitole jsem schematicky rozlišil tři různé úrovně – regionální, mezinárodní a bilaterální či, chcete-li, „dobrou“, „špatnou“ a „ošklivou“. Zásadní však je, že co se děje v Arktidě, nezůstává v Arktidě, ať už jde o životní prostředí nebo politiku. A opačně, události a procesy jinde mohou ovlivňovat Arktidu – ať už jde o globální oteplování, bezpečnost nebo touhu využívat ekonomické příležitosti. Navzdory tomuto zjevnému obecnému poznatku existují určité paradoxní dynamiky – vysvětlující kombinaci kooperace a tenze, ne-li konfliktu –, které lze nejlépe uchopit prostřednictvím rozdělení na tři úrovně představené zde: mezinárodní konkurence (proč se Spojené státy v souvislosti s Arktidou čím dál víc zaměřují na Čínu), regionální interakce (proč se arktické státy stále setkávají, aby podepisovaly nové smlouvy oslavující ducha spolupráce na severu) a bilaterálních vztahů (proč některé arktické státy investují takové prostředky do svých obranných pozic na severu, a jiné ne).

Že je Arktida pro arktické státy důležitá, není žádná novinka. Arktičtí aktéři (včetně Ruska, Spojených států a prostřednictvím zástupce Evropské unie) a země, které o Arktidu jeví stále větší zájem, jako je Čína, opravdu už poměrně dlouho věnují bezpečnostním problémům na severu zvýšenou pozornost. Ale nové je, jak vážný tento zájem je. V reakci na to došlo k rozšíření regionálních programů spolupráce. Je také stále víc jasné, jak tento region získává na významu v rámci mezinárodního systému. To však s událostmi v Arktidě (tání ledu, podnikatelské záměry atd.) souvisí jen částečně. Do značné míry to souvisí se strategickou polohou Arktidy mezi Asií, Evropou a Severní Amerikou. Na bilaterální úrovni si však můžeme všimnout určité intraregionální konkurence, stejně jako

investic a spolupráce. Zde je však obtížné zobecňovat v rámci celého arktického „regionu“, a to právě kvůli rozlehlosti a nedostupnosti samotné oblasti a složité povaze vztahů.

Vzhledem k těmto nuancím je zjevné, že zjednodušené výklady „arktické geopolitiky“ je třeba brát s rezervou. Můj pohled by měl být inspirací pro další studium bezpečnostní politiky v regionu, který je přinejmenším stejně složitý jako kterákoli jiná část světa, ale který se znovu dostal do středu pozornosti, protože se zdá, že současný světový řád se nachází ve zlomovém bodě.

Kapitola 16

Uvnitř, venku, vzhůru nohama? Nearktické státy v nově vznikajících arktických bezpečnostních diskurzech

Marc Lanteigne

Arktida se stává globalizovanou oblastí

Diskurz k tématu bezpečnosti v Arktidě začal do značné míry krystalizovat kolem dvou konkrétních aspektů: různých vzájemných vztahů mezi změnami životního prostředí a bezpečností v regionu a otázky „návratu“ obav o „tvrdou bezpečnost“ v případě dvou arktických velmocí, Ruska a Spojených států. K první uvedené otázce nepatří pouze fyzická transformace Arktidy včetně tání severní ledové čepice, ale také s nimi spojené následky v regionu v oblasti rozvoje, energetiky, zdravotnictví, domorodého obyvatelstva, práva a sociální antropologie, z nichž mnohými se v rámci širšího přístupu „lidské bezpečnosti“ zabývá obor mezinárodních vztahů.⁸⁶¹ Druhá otázka vyvstává v souvislosti s novým pohledem na Arktidu jako oblast strategického významu, který se odvíjí od nového globálního vnímání tohoto regionu jako oblasti s ekonomickou hodnotou v podobě přírodních zdrojů a námořních tras, stejně tak jako geostrategicky významného bodu přiléhajícího k severnímu Atlantickému a Tichému oceánu,⁸⁶² dvěma oblastem, z nichž se v uplynulých dvou desetiletích stal geostrategický hotspot.

861 G. Hoogensen Gjørnv: Virtuous Imperialism or a Shared Global Objective? The Relevance of Human Security in the Global North, in: *Environmental and Human Security in the Arctic*, G. Hoogensen Gjørnv – D. R. Bazely – M. Goloviznina et al., London – New York: Routledge 2014, s. 58–80.

862 C. Le Mière – J. Mazo: *Arctic Opening: Insecurity and Opportunity*, London – New York: Routledge 2013, s. 77–100; J. Stavridis: *Sea Power: The History and Geopolitics of the World's Oceans*, New York: Penguin Random House 2017, s. 237–242; H. Mikkola: *The Geostrategic Arctic: Hard*

S tím však souvisí další obava, kterou lze popsat jako problém „šedého nosorožce“ (tj. uznávané a viditelné hrozby či obavy, které však není věnována patřičná pozornost),⁸⁶³ a to otázka, jak arktickou bezpečnost ovlivní nenápadné, ale setrvalé začleňování nearktických států do regionálních diskurzů o politice, rozvoji a správě. S tím, jak je Dálný sever nadále vnímán jako region, o který je stále větší ekonomický zájem, roste počet zemí z jiných částí světa, zejména z Evropy a východní Asie, které formulují své vlastní politické programy pro Arktidu a snaží se samy uplatnit v této aréně jako legitimní arktické zainteresované subjekty. Tento proces sice nevedl k otevřenému zpochybnění mezinárodních zákonů a regionálních režimů na Dálném severu včetně Arktické rady, ale vedl k tomu, že některé nearktické země prosazují politické programy, které v různé míře hlásají, že regionální správa, včetně různých oblastí bezpečnosti, by měla zahrnovat hlasy i odjinud než z Arktidy. To je obtížné téma pro Arktickou radu a pro vlády některých arktických zemí, které se obávají, že dojde k erozi jejich suverenity a statusu.

Mnohé z nově vznikajících debat o tom, jak se nearktické státy mohou podílet na řešení arktických záležitostí, se soustředí na jedinou zemi, Čínu, velmoc, která se už víc než deset let snaží vystupovat jako regionální hráč a „stát blízký Arktidě“ (*jin beiji guojia*, 近北极国家). Zájem Pekingů o budování vlastní arktické identity souvisí zčásti s geografíí, ale také s jeho statusem velmoci a specifickými „statky“, které je země schopna tomuto regionu poskytnout v podobě vědeckých kapacit, politických rozvojových programů a politických diskurzů.⁸⁶⁴ Čína při vytváření své politiky pro Arktidu zaznamenala určité první úspěchy, zejména díky svému úzkému regionálnímu partnerství s Ruskem a díky tomu, že v roce 2017 doplnila k svým rozvíjejícím se obchodním sítím v rámci iniciativy Pás a stezka „Polární Hedvábnou stezku“ (*Bingshang Sichouzhilu*, 冰上丝绸之路).⁸⁶⁵ Nyní však Peking v Arktidě čelí tužšímu odporu, zejména ze

---

Security in the High North, Finnish Institute of International Affairs Briefing Paper 259 (duben 2019), <https://www.fia.fi>.

863 M. Wucker: *The Grey Rhino: How to Recognize and Act on the Obvious Dangers We Ignore*, New York: St. Martin's Press 2016.

864 Lu Junyuan: 北极地缘政治与中国应对 [Arktická geopolitika a odpověď Číny] Beijing: Shishi Publishing 2010, s. 338–340; Jian Yang: 中国的北极政策解读 [Interpretace čínské politiky pro Arktidu] *太平洋学报* [Pacific Journal] 26, 3 (2018), s. 1–11; L. Jakobson – J. Peng: China's Arctic Aspirations, *SIPRI Policy Paper* 34 (listopad 2012), <https://arcticportal.org>; M. Lanteigne: Identity and Relationship-Building in China's Arctic Diplomacy, *The Arctic Institute*, 28. 4. 2020, <https://www.thearcticinstitute.org>.

865 Chih Yuan Moon: Framing the ‚Polar Silk Road‘ (冰上丝绸之路): Critical Geopolitics, Chinese Scholars and the (Re)Positionings of China's Arctic Interests, *Political Geography* 78 (2020),

strany Spojených států, protože administrativa Donalda Trumpa začala od roku 2019 prosazovat otevřenější přístup ke své arktické diplomacii ve smyslu hry s nulovým součtem.

Trumpova administrativa se ve snaze prezentovat jako nejvýznamnější bezpečnostní hrozba v regionu nebezpečí konkurence velmocí (místo hrozby změny klimatu) držela maximalistické a neúspěšné politiky „vytěšňování“ Číny v Arktidě jako „toho odjinud“ a vykreslovala Peking jako vetřelce v regionu. Čím dál pevnější odhodlání Washingtonu udržet správu Arktidy výhradně v kompetenci regionálních vlád, což striktně odmítá Čína, ale *de facto* i další nearktictí aktéři, v kostce shrnul ve svém prohlášení z května 2019 americký ministr zahraničí Mike Pompeo, který zdůraznil, že „jsou pouze arktické státy a nearktické státy. Není žádná třetí kategorie a tvrzení, že je tomu jinak, Čínu neopravňuje vůbec k ničemu“.⁸⁶⁶ Tento pokus Trumpovy administrativy opožděně vztyčit na cirkumpolárním severu politický firewall znamená nejen odmítání nové čínské politiky pro Arktidu a ignorování nesčetných politických předmostí Číny v Arktidě, ale je také projevem nepochopení obecnější pravdy, že arktické záležitosti se začínají rychle globalizovat a že Čína je sotva alfou a omegou tohoto procesu.

Čína sice přitahuje lví podíl pozornosti, ale je pouze největší z rostoucího počtu nearktických států, včetně Velké Británie, Německa, Japonska a Singapuru, které rovněž různými způsoby přispívají k internacionalizaci Dálného severu, mimo jiné v oblasti bezpečnosti. Na tom je vidět, že státy se snaží zaujmout co nejvýhodnější pozici v situaci, kdy se Arktida otevírá intenzivnějším ekonomickým a politickým aktivitám včetně těžby přírodních zdrojů a lodní dopravy. Ti, kdo mají ambice získat přístup k Dálnému severu, jej navíc vnímají jako zdroj „klubových statků“ – statků, které jsou vylučitelné, ale zároveň se vyznačují „nerivalitou ve spotřebě“, což znamená, že všichni v okruhu vylučitelnosti k nim mají stejný přístup.⁸⁶⁷ Zatímco některé arktické zdroje, jako jsou fosilní paliva a základní suroviny, jsou finitní a jistě mohou být rivalitní, u jiných je tomu tak menší měrou, jako v případě přístupu k lodním trasám a možnosti podílet se na přibývajících oblastech

---

s. 1–10; 冰上丝绸之路'与北极命运共同体构建研究 [Výzkum o budování Polární hedvábné stezky a společenství arktického údělu] 社会科学前沿 [Pokroky v sociálních vědách] 8, 8 (2018), s. 1417–1427.

866 M. R. Pompeo: *Looking North: Sharpening America's Arctic Focus*, U.S. Department of State, 6. 5., 2019, <https://www.state.gov>.

867 H. Engerer: *Security as a Public, Private or Club Good: Some Fundamental Considerations, Defence and Peace Economics* 2, 22 (2011), s. 135–145.

regionální správy. Zájem některých nearktických států o zapojení do politiky na cirkumpolárním severu je dokladem toho, že tento stále přístupnější region má také stále větší globální strategický význam. Pokud se tedy na určitou zemi nehledě na její geografii obecně pohlíží jako na zainteresovaný subjekt v Arktidě, pak je to vnímáno jako v mnoha ohledech výhodné.

Ve všech nově se objevujících debatách o bezpečnosti v Arktidě včetně debat o vojenských záležitostech, budování institucí, lidské bezpečnosti a souvisejících ekonomických/rozvojových strategiích tak bude obtížnější ponechat stranou zájmy nearktických států. Klíčovou otázkou je, zda je struktura současných arktických režimů dostatečná na to, aby v jejich rámci bylo možné vyhovět regionálním zájmům nearktických států. Je-li odpověď záporná, možná se rychle blíží čas multilaterálního diskurzu na téma, *jak lépe vyvážit arktické a nearktické strategické zájmy v regionu – reformou stávajících institucí nebo vytvořením nových.*

„Arktický/nearktický“ – jak vnější aktéři vnímají své regionální identity?

Není nouze o údaje ke konkrétním účinkům změny klimatu v Arktidě v uplynulých letech a navazujícím dominovém efektu dále na jihu.⁸⁶⁸ Z tohoto úhlu pohledu mohou mnohé státy daleko od Severního polárního kruhu tvrdit, že mají jako zainteresované subjekty zájem na budoucím vývoji v Arktidě. Můžeme však uvést a zkoumat konkrétní nearktické státy, které se soustředily na formulaci svých vlastních specifických zájmů v arktické politice, a to i v bezpečnostní sféře. Výchozím bodem tohoto pokusu je přehled vlád států s pozorovatelským statutem v Arktické radě.

Při založení Rady v roce 1996 bylo rozhodnuto, že členství a hlasovací práva budou vyhrazena osmi arktickým zemím s územím za Severním polárním kruhem, přičemž domorodé organizace získaly status stálých účastníků při této organizaci. Rada byla vytvořena v době, která se zdála

⁸⁶⁸ Viz např. *AMAP Climate Change Update 2019: An Update to Key Findings of Snow, Water, Ice and Permafrost in the Arctic*, (SWIPA) 2017, *Arctic Monitoring and Assessment Programme (AMAP)*, Oslo, Norway, 12 s.; *IPCC Special Report on the Ocean and Cryosphere in a Changing Climate*, *Intergovernmental Panel on Climate Change, Intergovernmental Panel on Climate Change, 2019*, <https://www.ipcc.ch>; J. Richter-Menge – M. L. Druckenmiller – M. Jeffries (ed.): *Arctic Report Card 2019*, U.S. National Oceanic and Atmospheric Association (prosinec 2019), <https://arctic.noaa.gov>.

být obdobím relativního míru ve světě – který se stále vyhříval v „září období po konci studené války“, po rozpadu Sovětského svazu a po čtyřech dekádách antagonismu mezi Východem a Západem. Výsledkem bylo, že se na Dálném severu začal klást velký důraz na společné iniciativy v oblasti ochrany životního prostředí a podporu udržitelného místního rozvoje. Zakládací dokument Rady, Ottawská deklarace, obsahoval poznámku pod čarou, v níž se uvádí, že skupina „by se neměla zabývat záležitostmi týkajícími se vojenské bezpečnosti“ – čímž navazuje na přání, které v roce 1987 vyslovil tehdejší sovětský generální tajemník Michail Gorbačov, aby se Arktida proměnila v „opravdovou zónu míru a plodné spolupráce“.⁸⁶⁹

Pozorovatelský status v Radě umožňuje účast na aktivitách Rady, včetně pracovních skupin této organizace zabývajících se konkrétními oblastmi, které jsou pro Arktidu důležité, od ochrany přírody až po problémy týkající se moře, od znečištění po připravenost na mimořádné události a reakci na ně.⁸⁷⁰ Pozorovatelský status může být udělen vládám nearktických zemí, stejně tak jako mezivládním / meziparlamentním organizacím a neziskovým organizacím. V polovině roku 2020 bylo formálních vládních pozorovatelů v Arktické radě třináct, přičemž jeden stát, Estonsko, oznámil svůj záměr stát se členem Rady a zájem projevil přinejmenším jeden další stát, Irsko.⁸⁷¹ Další vlády, stejně jako Evropská unie, jsou *de facto* pozorovateli a jejich představitelé se účastní zasedání *ad hoc* podle konkrétní situace.

Mezi třinácti vládami zemí s pozorovatelským statutem lze z hlediska jejich přístupu k politice pro Arktidu a do značné míry z hlediska vytváření jejich regionální identity rozlišit dvě obecné politické kategorie. První skupinu tvoří etablované státy (*legacies*), tedy státy, které mají z historického hlediska bohaté zkušenosti s objevitelskými cestami a vědeckým výzkumem v tomto regionu z doby dávno před vznikem Rady a které se často účastnily arktických setkání, jež předcházela současným regionálním režimům. Druhou skupinu tvoří etabloující se státy (*all-rounds*), které se v menší míře odvolávají na své historické vazby

---

869 Ottawská deklarace: Deklarace o zřízení Arktické rady, Arktická rada, 1996, <https://oarchive.arctic-council.org>; řeč Michaila Gorbačova v Murmansk u příležitosti setkání při příležitosti udělení Leninova řádu a medaile Zlaté hvězdy městu Murmansk, 1. 10. 1987, Barentsinfo.org, <https://www.barentsinfo.fi>.

870 Pracovní skupiny Arktické rady, Arktická rada, 2020, <https://arctic-council.org>.

871 M. Lanteigne: Estonia's Arctic Thinking, *Over the Circle*, 24. 2. 2020, <https://overthecircle.com>; Daniel Murray: Coveney Says Proposal in Works for Ireland to Join Arctic Council, *Business Post* (Irsko), 24. 5. 2020, <https://www.businesspost.ie>.

k Arktidě (a v některých případech, zejména pokud jde o pozorovatele z asijsko-pacifické oblasti, mají poměrně omezené zkušenosti s aktivitami v Arktidě), a místo toho zdůrazňují moderní ekonomické, environmentální, politické a vědecké „statky“, jimiž mohou přispívat k práci Rady a arktickým záležitostem v obecnějším smyslu.⁸⁷²

Tabulka 1. Členové Arktické rady a vládní pozorovatelé

Vlády členů Rady	Vlády formálních pozorovatelů (vč. roku, kdy byly přijaty)
Kanada	Francie (2000), etablovaný, etablující se
Finsko	Německo (1998), etablovaný, etablující se
Island	Itálie (2013), etablovaný
Dánské království (včetně Faerských ostrovů a Grónska)	Japonsko (2013), etablující se
Norsko	Nizozemsko (1998), etablovaný
Ruská federace	Čínská lidová republika (2013), etablující se
Švédsko	Polsko (1998), etablovaný
Spojené státy	Indická republika (2013), etablující se
	Korejská republika (2013), etablující se
	Singapurská republika (2013), etablující se
	Španelsko (2006), etablovaný
	Švýcarsko (2017), etablovaný, etablující se
	Spojené království (1998), etablovaný, etablující se

K příkladům pozorovatelů z kategorie „etablovaných“ patří Nizozemsko, Polsko a Švýcarsko, které se zapojily do rozsáhlých regionálních průzkumných misí v různých částech Arktidy v posledním století,

⁸⁷² Při překladu *legacies* = „etablované státy“ a *all-rounds* = „etablující se státy“ vycházím z konzultace se zaměstnancem Ministerstva zahraničních věcí ČR PhDr. Ing. Zdeňkem Lyčkou. Nejde nicméně o oficiální, závaznou terminologii. *Legacy* je podle slovníku *Oxford English Dictionary* výraz používaný v americké angličtině, který pochází z univerzitního slangu a označuje: „uchazeče o vstup do klubu, na univerzitu etc., jemuž se dostává přednostního zacházení, protože k dané instituci patřil nebo patří jeho rodič nebo jiný příbuzný“. Pozn. překladatele.

nebo dokonce dříve, a byly také aktivní v arktických organizacích ještě před založením Rady.⁸⁷³ Podobně Itálie zpravidla poukazuje na své průkopnické vědecké aktivity, které sahají až do pozdního devatenáctého století.⁸⁷⁴ Naproti tomu Čína, Japonsko, Singapur a Jižní Korea patří k nejvýznamnějším zemím s pozorovatelským statutem v rámci skupiny „etablujících se“. Tyto státy historicky působí v Arktidě mnohem kratší dobu, a proto jejich postupy při budování regionální identity vycházejí do značné míry z jejich současných možností v hospodářských odvětvích, jako je strojírenství a lodní doprava, nebo v oblasti vědecké diplomacie.

Tyto dvě kategorie se vzájemně vůbec nevylučují. Británie a Německo například vypracovaly politické programy, které ve svých velkorysých opatřeních reflektují jak historické aktivity, tak současné politické zájmy. Rozdělení na dvě kategorie nám však pomáhá pochopit, jak se utváří arktická identita nearktických států a jakou roli mohou tyto státy hrát v budoucích otázkách regionální strategie a správy. Všech třináct pozorovatelů se aktivně podílelo na rozvoji svých vlastních individuálních politických programů v regionu, ale země, které spadají do kategorie „etablujících se“, začaly zpochybňovat rozlišení arktických a nearktických států v otázkách týkajících se bezpečnosti a správy. Čína je možná neaktivnějším členem na tomto seznamu, ale i další země kategorie „etablujících se“, jako Německo, Japonsko, Singapur a Velká Británie, začaly prosazovat myšlenku, že mají hrát klíčovou roli při budoucí tvorbě politiky v Arktidě, a to předběžně i v oblasti bezpečnosti.

Přestože vlády zemí z kategorie „etablujících se“ mají odlišné názory na priority v oblasti regionální bezpečnosti, zdá se, že existují určité společné rysy. Zprv je zde otázka povahy a míry inkluze nearktických aktérů v regionálních diskurzích. Struktura Arktické rady je taková, že do ní není možné zahrnout nové členy, protože členský status mohou mít pouze státy, jejichž hranice zasahují do Arktidy. Od zemí s pozorovatelským statutem se očekává, že své arktické zájmy a politické programy budou tlumočit prostřednictvím pracovních skupin. Role států

---

873 M. Śmieszek – P. Kankaanpää: Observer States' Commitments to the Arctic Council: The Arctic Policy Documents of the United Kingdom and Germany as Case Study, *Yearbook of Polar Law* VI (2015), s. 375–397; J. Brown Scott: Arctic Exploration and International Law, *American Journal of International Law* 3, 4 (říjen 1909), s. 928–941; J. Løve – H. C. F. Sørensen: *Switzerland in Greenland: Alfred de Quervain's Rediscovered Mountains in East Greenland*, Copenhagen: The Greenlandic Society 2019.

874 Ministerstvo zahraničních věcí a mezinárodní spolupráce, Itálie, 2015: Towards an Italian Strategy for Arctic: National Guidelines, <http://library.arcticportal.org>.

s pozorovatelským statutem *vis-à-vis* členským státům však v této organizaci zůstává už po desítky let choulostivým tématem, zejména v situaci, kdy začíná být stále víc uznávána ekonomická a strategická hodnota tohoto regionu. Došlo k pokusům lépe vymezit práva a odpovědnosti vlád států s pozorovatelským statutem, zejména v rámci „Nuuckých kritérií“ navržených v roce 2011 a upravených o dva roky později do podoby oficiální příručky pro pozorovatele (*Observers' Guide*).⁸⁷⁵ Od pozorovatelských států se očekává, že budou sledovat práci členských států, přispívat k politickým diskusím, primárně na úrovni pracovních skupin, prostřednictvím členů nebo stálých účastníků navrhoprojekty a předkládat písemná prohlášení zasedání Rady na ministerské úrovni. Na setkání Rady ve Stockholmu v roce 2012 bylo navíc zdůrazněno, že pozorovatelské státy by se měly na práci Rady podílet svou vědeckou expertízou, výměnou informací a finančními příspěvky.⁸⁷⁶ Spolu s otevřením Arktidy a prosazováním bezpečnostních zájmů se nicméně ukazuje, že pro některé pozorovatele, zejména pro země z kategorie „etablujících se“, je obtížnější držet se v mezích jejich tradičně vnímaných rolí.

Zadruhé, v mnoha případech to jsou nearktické státy, a zejména státy z kategorie „etablujících se“, které jsou velmi aktivní v otázce bezpečnostních hrozeb vycházejících z cirkumpolárního severu, konkrétně militarizace regionu, a to nejen ze strany Ruska, ale potenciálně a v ještě větší míře také ze strany Spojených států a NATO. To, jak tvrdí, ohrožuje mír v regionu; vzniká tak, což je ještě horší, riziko „přelévání“. Arktida v současnosti nemá žádný zvláštní, specificky regionální bezpečnostní režim. Je zde NATO, ale Rusko, Švédsko a Finsko nejsou jeho členy. Některé vybrané bezpečnostní problémy do tohoto regionu pronikly zadními vrátky, například prostřednictvím Polárního předpisu z roku 2017, který upravuje způsoby používání civilních lodí.⁸⁷⁷ Otázkou nicméně zůstává, zda nedostatečná pozornost, která je bezpečnostním otázkám v Arktidě věnována na multilaterální úrovni, nemůže skutečně vést k častějšímu

875 P. Graczyk – T. Koivurova: A New Era in the Arctic Council's External Relations? Broader Consequences of the Nuuk Observer Rules for Arctic Governance, *Polar Record* 50, 3 (2014), s. 225–236; Arctic Council Observer Manual for Subsidiary Bodies, Arctic Council, 2013, <https://oaarchive.arctic-council.org>.

876 Doporučení zástupců ministrů zahraničí Arktické rady, 14. 5. 2012, Arktická rada, 15. 5. 2012, <https://oaarchive.arctic-council.org>.

877 Z. Sun – R. Beckman: The Development of the Polar Code and Challenges to Its Implementation, in: *Global Commons and the Law of the Sea*, ed. K. Zou, Leiden: Brill 2018, s. 303–325; Y. Xue – T. Kai: 极地水域船舶作业国际规则的法律属性析论 [Analysis of Legal Attributes of the International Code for Ships Operating in Polar Waters, 极地研究 [Chinese Journal of Polar Research] 31 (3) (září 2019), s. 334–345.

používání politiky tvrdé moci a velmocenské konkurence.⁸⁷⁸ Obavy o bezpečnost v Arktidě byly tradičně vnímány jako obavy, které spadají do „netradiční“ sféry, včetně environmentální bezpečnosti, konkrétně dopadů změny klimatu na vlastní státy, a ekonomické bezpečnosti a bezpečnosti zdrojů související s přístupem k arktickým zdrojům. Například Čína se obává takzvaného „melounového“ scénáře, kdy se zdroje regionu rozdělí mezi vlády arktické osmičky, čímž dojde k omezení přístupu ostatních států.⁸⁷⁹

Zatřetí, ve způsobu chování nearktických států v regionu se projevuje určitý prvek hledání statusu. Usilují o to, aby byly vnímány jako aktivní a konstruktivní účastníci dění v Arktidě, protože se tento region stává ohniskem globální politiky. Status je v mezinárodních vztazích definován jako „kolektivní přesvědčení o postavení daného státu v žebříčku uznávaných atributů (bohatství, donucovací schopnosti, kultura, demografická situace, sociálně-politická organizace a diplomatický věhlas)“ a je považován za subjektivní proměnnou, protože se často odvíjí od vnímání jiných aktérů, jako jsou vlády a organizace.⁸⁸⁰ Některé státy z kategorie „etabloujících se“ usilují o status zainteresovaného subjektu v Arktidě a dělají si ambice na to, že budou uznány ze strany arktických států a svých nearktických protějšků jako hodné takového označení. V souladu s tím Peking rozvíjí představu „státu blízkého Arktidě“, ale také Británie si přeje být uznána jako „nejbližší soused“ tohoto regionu, vzhledem ke své geografické poloze (s odkazem na Shetlandské ostrovy) a úctyhodné tradici svých aktivit v Arktidě. Švýcarsko v letech 2017–2018 ve své žádosti o pozorovatelský status při Radě vycházelo zčásti z budování vlastní identity jako „vertikální Arktidy“ (s odkazem na hornatou geografii Alp), stejně tak jako z historické praxe neutrality a přístupu k švýcarské zahraniční politice jako ke „zvláštnímu případu“ (*Sonderfall*).⁸⁸¹

878 H. A. Conley – M. Melino – N. Tsafos et al.: *America's Arctic Moment: Great Power Competition in the Arctic to 2050*, Center for Strategic and International Studies (březen 2020), <https://csis-prod.s3.amazonaws.com>.

879 S. Rainwater: Race to the North: China's Arctic Strategy and Its Implications, *Naval War College Review* 66, 2 (jaro 2013), s. 1–21.

880 D. Welch Larson – T. V. Paul – W. C. Wohlforth: Status and World Order, in: *Status in World Politics*, T. V. Paul – D. Welch Larson – W. C. Wohlforth, Cambridge: Cambridge University Press 2014, s. 7–13. Viz také J. Freedman: Status Insecurity and Temporality in World Politics, *European Journal of International Relations* 22, 4 (2016), s. 797–822.

881 D. Depledge: *Britain and the Arctic*, Cham: Palgrave 2018, s. 30–31; M. Lanteigne: Switzerland and the Arctic Council: The New Kid on the Block, *Over the Circle*, 26. 9. 2017, <https://overthecircle.com>; G. Sharp: The Swiss Arctic Policy Draws Parallels Between the High Altitude of the Alps and the Arctic, *High North News*, 18. 10. 2019, <https://www.highnorthnews.com>.

Ve všech těchto i v dalších případech jsme svědky snahy demonstrovat nejen kompetence ve vědě a výzkumu v Arktidě, ale také vlastní nezaměnitelnou identitu, díky níž má daný stát určitou vazbu k tomuto regionu a překonává geografickou překážku fyzické vzdálenosti. Tento význam je zřejmý u několika nearktických států, a zejména těch vlád ze skupiny zemí z kategorie „etablujících se“, které naléhají na více internacionalizovaný dialog o regionální bezpečnosti. Je to nyní vnímáno tak, že spolu s rostoucím zájmem o Arktidu v globálním měřítku se otevřelo okno příležitosti pro takovou účast, ale to se může ukázat jako dočasné, pokud se Arktida bude nadále ubírat cestou větší sekuritizace a potenciálně militarizace z podnětu arktických aktérů samotných, především Ruska a Spojených států. Chceme-li tuto situaci pochopit lépe, můžeme porovnat vývoj názorů na bezpečnostní otázky v Arktidě u států, které jsou „outsidery“, s ukázkami politických programů některých aktivnějších států se statutem pozorovatele z kategorie „etablujících se“ a jejich osobitým přístupem k účasti na dialogu v tomto regionu.

Metody disrupce: vnímání bezpečnosti v nearktických státech

Jak jsme uvedli výše, objevuje se v poslední době v odborných a politických kruzích, a to i ve Washingtonu, určitá tendence uvažovat o výzvách, jimž čelí stávající správa v Arktidě, v neposlední řadě v bezpečnostní doméně, jako o výzvách, které stojí a padají s Čínou. Jestliže však Peking můžeme logicky chápat jako lídra procesu internacionalizace početných faset správy v Arktidě, analýza arktických politických programů ostatních nearktických států, zejména těch, které patří do skupiny států z kategorie „etablujících se“, naznačuje, že Peking není jediný, kdo chce hrát významnější roli při tvorbě regionální politiky včetně různých oblastí bezpečnosti, a že obecné vzorce lze porovnávat z hlediska různých typů „bezpečnosti“, o jakou usilují jednotlivé vlády nearktických států.

Čína

Čínská lidová republika, velmoc a stále asertivnější globální hráč se zahraničněpolitickou a bezpečnostní agendou pro řadu různých regionů, má dnes pro Arktidu politický program, který má několik dimenzí. Zaprvé: Peking se úměrně svému sílícímu velmocenskému postavení

snaží v polárních oblastech uplatňovat své špičkové vědecké kapacity a shromažďuje přitom informace o tom, jak mění se podmínky včetně typických projevů počasí a znečištění mohou ovlivňovat Čínu.⁸⁸² Zadruté: Peking vnímá Arktidu jako oblast, která skýtá nové ekonomické příležitosti, ať už jde o fosilní paliva, suroviny nebo potenciál pro lodní dopravu, a používá komplexní přístup při rozvoji společných podniků s arktickými aktéry od projektů budování infrastruktury pro těžbu ropy a zemního plynu společně s Ruskem přes investice do dolů v Grónsku a volný obchod s Islandem až po rozvoj arktických námořních tras pod egidou Polární Hedvábné stezky.⁸⁸³ Zatřetí: Čína začala hledat metody bezprostřednější účasti na spolupráci, která se v Arktidě začíná rozvíjet. K nim patří spolupráce prostřednictvím Arktické rady, Polárního předpisu a dohody o rybolovu, stejně tak jako prostřednictvím neziskových organizací v Arktidě. Uvádí se, že Peking se snaží „prodat“ myšlenku Arktidy jako do jisté míry „mezinárodního prostoru“ vzhledem k tomu, že tento region má nyní v různých ohledech globální dopady, a že Čína sice nemá zájem zpochybňovat pravidla a normy v Arktidě, ale přeje si zahájit dialog o její budoucí správě.⁸⁸⁴

Peking sleduje tyto tři politické záměry a zároveň se snaží vyhnout se tomu, aby byl v regionu vnímán jako revizionistická síla. Do značné míry se snaží vyhýbat komentářům k otázkám tvrdé bezpečnosti v regionu. Ukázkou tohoto přístupu byla první *Bílá kniha pro Arktidu* této země vydaná v lednu 2018. V tomto dokumentu se tvrdí, že nearktické státy nemají nárok na „územní svrchovanost“ v regionu, ale mají právo zapojit se do vědeckých a ekonomických činností v mezích mezinárodního práva, a zároveň je Čína prezentována jako stát, který má k Arktidě

882 Viz např. Z. Jiajia – W. Chenguang: 中国北极科技外交论析 [Analysis of China's Arctic Science and Technology Diplomacy], 世界地理研究 [World Regional Studies] 29, 1 (leden 2020), s. 63–70; Z. Jiajia, «冰上丝绸之路' 背景下的中国北极科技外交 [China's Arctic Science and Technology Diplomacy under the Polar Silk Road], in: 北极蓝皮书 / 北极地区发展报告 [Arctic Blue Book: Arctic Region Development Report], L. Hui 2018, Beijing: Social Sciences Academic Press 2019, s. 108–121; Y. Zou – Y. Wang – Y. Zhang – Ja-Ho Koo: Arctic Sea Ice, Eurasia Snow, and Extreme Winter Haze in China, *Science Advances* 3 (15. 3. 2017), <https://advances.sciencemag.org>.

883 Z. Li – X. Li – Y. Peng – Q. Bao: 冰上丝绸之路' 与北极命运共同体构建研究 [Research on the Construction of "Polar Silk Road" and Arctic Destiny Community], 社会科学前沿 [Advances in Social Sciences] 8, 8 (2019), s. 1417–1427; Nong Hong: Emerging Interests of Non-Arctic Countries in the Arctic: a Chinese Perspective, *Polar Journal* 4, 2 (2014), s. 271–286; M. Shi – M. Lanteigne: The (Many) Roles of Greenland in China's Developing Arctic Policy, *The Diplomat*, 30. 3. 2018, <https://thediplomat.com>.

884 M. Lanteigne: ‚Have You Entered the Storehouses of the Snow?‘ China as a Norm Entrepreneur in the Arctic, *Polar Record* 53, 2 (březen 2017), s. 117–130.

blízko a je v zaležitostech tohoto regionu „důležitým zainteresovaným subjektem“ – který se zapojuje do řešení celé řady problémů a režimů zahrnujících Dálný sever.⁸⁸⁵ Tato kniha se vyhýbá tvrdým vojenským otázkám nebo s nimi souvisejícím bezpečnostním otázkám; omezuje se na pátrací a záchranné akce, řešení krizových situací a bezpečný provoz lodí. Peking skutečně obecně příliš nekomentuje tvrdé mocenské zájmy v Arktidě. Debata o čínských strategických zájmech v tomto regionu však pokračuje – vzhledem k čínským aktivitám a politice a snahám Spojených států a jiných západních zemích uvádět deklarace čínského zájmu o Arktidu do souvislosti s celkovou strategií této země a jejími geoekonomickými a geostrategickými ambicemi, jak je naplňuje v rámci své obchodní sítě Pás a stezka.

Na otázku, zda vědecké zájmy Číny v Arktidě nejsou trojským koněm pro její budoucí strategické politické programy, se těžko odpovídá, protože debata v této oblasti je do značné míry spekulativní. Existují nicméně příklady toho, že čínské snahy v oblasti vědy mohou Číně přinášet strategické výhody, a to i prostřednictvím technologií dvojího užití a námořních průzkumných misí jako nástroje získávání informací, které může následně využívat čínská armáda.⁸⁸⁶ Příkladem události, která vzbuzuje takovéto obavy, je oznámení Pekingu z roku 2019, že se chystá vybudovat ledoborec s jaderným pohonem, což by z Číny, pokud by uspěla, udělalo po Rusku teprve druhou zemi, která by použila tento typ plavidla, a otevřelo dveře pro potenciální technologický transfer konstrukce motoru na vojenskou loď, například letadlovou.⁸⁸⁷ Pokud jde o tvrdou vojenskou přítomnost, plavidla Lidové osvobozené armády v roce 2015 operovala poblíž Aljašky a připojila se k manévřům ruských lodí v oblasti Baltského moře v roce 2017 a síly Lidové osvobozené armády byly nepřehlédnutelné během ambiciózní ruské vojenské simulace Vostok-2018, která zahrnovala operace v oblasti Sibíře.⁸⁸⁸ Tyto pří-

885 Informační úřad Státní rady Čínské lidové republiky, China's Arctic Policy, leden 2018, <http://english.www.gov.cn>.

886 N. Skydsgaard – J. Gronholt-Pedersen – S. Jacobsen: *China Mixing Military and Science in Arctic Push: Denmark*, Reuters, 29. 11. 2019; R. D. Martinson: *The Role of the Arctic in Chinese Naval Strategy*, *China Brief* 19, 22 (20. 12. 2019), <https://jamestown.org>.

887 我国首艘核动力破冰船揭开面纱——将为海上浮动核电站动力支持辅平道路 [My Country's First Nuclear-Powered Icebreaker Unveiled-Will Pave the Way for Power Support for Offshore Floating Nuclear Power Plants] *Xinhua / Science and Technology Daily*, 27. 6. 2018, <http://www.xinhuanet.com>; M. Humpert: *China Reveals Details of Newly Designed Heavy Icebreaker*, *High North News*, 16. 12. 2019, <https://www.highnorthnews.com>.

888 H. Cooper: *In a First, Chinese Navy Sails Off Alaska*, *New York Times*, 2. 9. 2015; J. Goldrick: *Exercise Joint Sea 2017: A New Step in Russo-Chinese Naval Cooperation?* *The Interpreter*,

klady jsou však spíš výjimkou než pravidlem, protože unilateralistická strategie tvrdé moci v Arktidě není pro Čínu výhodná z hlediska poměru nákladů a výnosů a protože arktické státy, v neposlední řadě největší pobřežní aktér Rusko, jsou citlivé na otevřené zpochybňování vlastní svrchovanosti na Dálném severu.

Jednou z nově se objevujících otázek je, zda se Peking nemůže cítit nucen k jednání v důsledku snah, v jejichž čele stojí Spojené státy a jejichž cílem je Čínu z regionu vytlačit, což by ji mohlo přimět k tomu, aby přehodnotila svůj dosavadní postoj a uplatnila v rámci prosazování svých zájmů v Arktidě i tvrdou moc. Jedním z do očí bijících příkladů toho, jaký prostor se otevírá pro otevřený čínsko-americký konkurenční boj o vliv v Arktidě, se stalo Grónsko – pravděpodobně jediný hráč v regionu, jehož politický status se může vzhledem k pokračujícím debatám o možném odtržení od Dánského království změnit, zejména v situaci, kdy roste celosvětový zájem o grónské zdroje a geostrategickou polohu.⁸⁸⁹ Čínské firmy se svými investicemi podílejí na potenciálních projektech těžby v Grónsku a Peking rovněž projevil zájem o další budování infrastruktury na tomto ostrově. V posledních letech však tyto zájmy vyvolaly nevoli ze strany Dánska i Spojených států. Neobratný pokus Trumpovy administrativy odkoupit Grónsko od Kodaně, který vyšel najevo v srpnu 2019, a následný investiční plán, který Spojené státy v dubnu 2020 nabídlý přímo grónské vládě a obešly tak vedoucí představitele Dánského království, byly oba považovány za nepřiliš diplomatické pokusy o užší začlenění Grónska do americké sféry vlivu a zabránění realizaci současných a budoucích čínských zájmů.⁸⁹⁰ Je však nepravděpodobné, že by takovéto kroky odradily Čínu od prosazování vlastních zájmů v Grónsku nebo od její celkové strategie pro Arktidu. Grónská otázka a stále ostřejší kritika čínských aktivit na Dálném severu jsou pro Peking potvrzením, že Washington nyní uvažuje o tom, že se bude stavět přímo proti čínským politickým programům pro Arktidu, což může být potenciálně vážná překážka pro budoucí dialog o bezpečnostních otázkách v regionu.

---

10. 7. 2017; B. G. Carlson: Vostok-2018: Another Sign of Strengthening Russia-China Ties, *SWP Comment* 47 (listopad 2018), <https://www.swp-berlin.org>.

⁸⁸⁹ M. Shi – M. Lanteigne: Greenland in the Middle: The Latest Front in a Great Power Rivalry, *Polar Connection*, 25. 5. 2020, <http://polarconnection.org>.

⁸⁹⁰ V. Salama – R. Ballhaus – A. Restuccia et al.: President Trump Eyes a New Real-Estate Purchase: Greenland, *Wall Street Journal*, 16. 8. 2019; S. Lau – K. Elmer: Did China's Growing Presence in Arctic Prompt Donald Trump's Offer to Buy Greenland?, *South China Morning Post*, 1. 9. 2019. M. Selsoe Sorensen, US Aid for Greenland Prompts Praise and Suspicion in Denmark, *The New York Times*, 24. 4. 2020.

Japonsko

Tokio se při tvorbě své politiky pro Arktidu snaží pohotově reagovat na měnící se strategické prostředí v regionu, a to jak z obavy, že zaostane za svými sousedy, kteří svou přítomnost v Arktidě posílili (zejména Čínou), tak také konkrétněji kvůli potenciální militarizaci Severního ledového oceánu v přetahované o přístup a zdroje. Úvodník v konzervativním japonském deníku *Jomiuri Šimbun* v roce 2012 vysvětlil, že otevírání Arktidy pro těžbu přírodních zdrojů a lodní dopravu vede arktické státy i Čínu k posilování své přítomnosti v regionu, přičemž pro Tokio je nevhodné, že neexistuje mezinárodní smlouva, která by se na Arktidu vztahovala, a je zranitelné kvůli možnému narušení svého námořního obchodu, který je pro ně životně důležitý.⁸⁹¹ Jako ostrovní stát je Japonsko historicky citlivé na hrozby, které přicházejí z jeho námořní domény. Wrenn Yennie-Lindgrenová v roce 2020 konstatovala, že to, že Japonsko vnímá bezpečnostní hrozby ze severu, je způsobeno celou řadou faktorů, včetně přetrvávajících obav o bezpečnost ve Východočínském moři v důsledku čínsko-japonských sporů o námořní hranici a územních sporů, lokálních vojenských aktivit Moskvy, zejména v ruských arktických oblastech na Dálném východě, stejně tak jako nevyřešeného poválečného japonsko-ruského sporu o svrchovanost nad Kurilskými ostrovy, čínského zájmu na posilování lodní dopravy na ruské Severní mořské cestě a s tím spojených obav, že bude z této vodní cesty vyloučeno.⁸⁹²

Na rozdíl od Číny, která se ve svých oficiálních politických dokumentech týkajících se Arktidy přímým narážkám na tvrdou bezpečnost v Arktidě cíleně vyhýbala, byl první japonský vládní dokument k Arktidě z roku 2015 přímochařejší. Odvolával se na přímou souvislost mezi Arktidou a národní bezpečností země a konstatoval, že mezinárodní zájem o arktické zdroje zvyšuje riziko vojenských aktivit, jimž je třeba v zájmu intenzivnější spolupráce s arktickými aktéry předejít.⁸⁹³ Tento postoj neodrážel pouze senzitivitu v otázkách námořní bezpečnosti, ale také se v něm projevila souvislost Arktidy s často problematickými strategickými vztahy Tokia s Čínou (které jsou velmi komplikované kvůli

891 北極海開発日本の発言権をどう確保する [Japan Needs to Gain Voice in Arctic Ocean Development] 北極海開発 [Yomiuri Shimibun], 28. 8. 2012, <https://plaza.rakuten.co.jp>.

892 W. Yennie-Lindgren: Japan and Arctic Security, in: *Routledge Handbook of Arctic Security*, G. Hoogensens Gjørsv - M. Lanteigne - H. Sam-Aggrey, London - New York: Routledge, 2020, s. 324-325.

893 Japan's Arctic Policy, *The Headquarters for Ocean Policy*, Japonsko, 16. 10. 2015, <https://www8.cao.go.jp>.

zpochybňování svrchovanosti ve Východočínském moři) a Ruskem kvůli sporu o Kurilské ostrovy.

Velká Británie

Spojené království se stejně jako Japonsko vyjadřuje otevřeně k svým novým bezpečnostním zájmům v souvislosti s událostmi v Arktidě. Působí zde několik faktorů jako pokračující proces brexitu a otázka, jak jeho završení ovlivní budoucí britskou spolupráci s Evropskou unií ve strategických záležitostech, a rodící se obavy ze stále intenzivnějších ruských vojenských aktivit v severním Atlantském oceánu, které by mohly představovat hrozbu pro námořní bezpečnost Spojeného království (a NATO). Nepominutelné dědictví studené války nadále ovlivňuje britské úvahy o bezpečnosti v jeho severní námořní oblasti. Stejně jako v minulosti Británie bedlivě sleduje zvýšenou námořní aktivitu Ruska, včetně průniků ponorek do prostoru mezi Grónskem, Islandem a Spojeným královstvím (*GIUK gap*), tj. hlavního vstupu z Arktidy do Atlantského oceánu, který má z tohoto důvodu velký význam pro ruské Severní loďstvo.⁸⁹⁴

Tyto obavy objasňuje zpráva výboru pro obranu britské Dolní sněmovny z července 2018, která popisuje problémy, s nimiž se britská armáda potýká v Arktidě. Zpráva uvádí zpřístupňování Arktidy pro intenzivnější ekonomické aktivity, rostoucí zájem asijských nearktických států o zapojení do aktivit v regionu a tlaky, jimž čelí právní režim na Špicberkách zejména ze strany Ruska, jako doklady měnicích se politických a strategických větrů v Arktidě. Zpráva výboru dospívá k závěru, že je třeba podniknout další kroky, aby britské zájmy v oblasti obrany byly lépe koordinovány se zájmy vlád arktických zemí, aby bylo konstatováno, že Moskva je hrozbou pro uspořádání v regionu, a aby britská armáda získala podporu pro to, aby mohla věnovat větší pozornost přípravě personálu a materiálu pro operace související s Arktidou.⁸⁹⁵ Britská vláda sice byla první nearktickou vládou, která vydala vládní Bílou knihu k tomuto regionu (v roce 2013), ale Británie se přesto obává, že by se mohla v procesu

⁸⁹⁴ S. Wills: Mind the (High North) Gap, *Maritime Executive*, 30. 4. 2020, <https://www.maritime-executive.com>; A. Staalsen: Russian Vessels Shot Cruise Missiles in Norwegian Sea, *Barents Observer*, 6. 2. 2020, <https://thebarentsobserver.com>.

⁸⁹⁵ On Thin Ice: UK Defence in the Arctic: Twelfth Report of Session 2017-19, House of Commons Defence Committee, United Kingdom, 15. 8. 2018, <https://publications.parliament.uk>.

internacionalizace Arktidy octnout na vedlejší koleji.⁸⁹⁶ Britskou diplomacií a strategií pro Arktidu dále komplikuje řada zahraničněpolitických nejistot vyvolaných brexitem. Britské bezpečnostní zájmy na Dálném severu budou tedy pravděpodobně v rámci rozchodu Británie s jejími bývalými partnery v Evropské unii formulovány tak, že budou vyjadřovat touhu této země obnovit svůj status zainteresovaného subjektu v Arktidě a globálního hráče.

Německo

Německá politika pro Arktidu obsahuje některé prvky pozorovatelských států ze skupiny „etablovaných“ a některé ze skupiny „etablujících se“, protože tato země se už dlouho aktivně podílí na expedicích na Dálný sever. Vědecký výzkum byl hlavním motivem expedic na severní pól na konci devatenáctého století⁸⁹⁷ a stejně tak ovlivňuje německou politiku pro tento region i v dnešní době. Německo se dnes podílí na intenzivní vědecké spolupráci v regionu, zejména na expedici 2019–20 Multidisciplinární driftující observatoř pro studium arktického klimatu (MOSAIC) v Severním ledovém oceánu na německé výzkumné lodi *RV Polarstern (Polaris)* podporované Institutem Alfreda Wegenera v Bremerhavenu.⁸⁹⁸ Zároveň má Německo, které tento region sleduje z pozice na jeho periferii v obavách z jeho potenciální militarizace, v Arktidě také ekonomické a strategické zájmy. V tomto ohledu se nastupující bezpečnostní zájmy Berlína podobají obavám Tokia – z rizika odříznutí od námořního obchodu v Severním ledovém oceánu v důsledku strategie použití tvrdé moci arktickými státy, zejména Ruskem a Spojenými státy.

Pragmatický přístup Berlína k problémům regionu ilustrují jeho *Základní principy politiky pro Arktidu* ze srpna 2019. Tento dokument se soustředí na změnu klimatu, poukazuje na potřebu posílit národní režimy a mezinárodní režimy související s Arktidou a zabývat se spory o svrchovanost v Severním ledovém oceánu. Zmiňuje se o hrozbách pro bezpečnost v regionu vyplývajících ze snížení významu multilaterální

896 K. Stephen: Britain is Only on the Sidelines of Arctic Affairs, *High North News*, 2. 3. 2018, <https://www.highnorthnews.com>.

897 E. Tammiksaar – N. G. Sukhova – I. R. Stone: Hypothesis Versus Fact: August Petermann and Polar Research, *Arctic* 52, 3 (září 1999), s. 237–243.

898 S. Hall, These Researchers Spent a Winter Trapped in Arctic Ice to Capture Key Climate Data, *Nature*, 24. 4. 2020, <https://www.nature.com>.

spolupráce na globální úrovni, které vedou k riziku „nekooperativního chování“ v Arktidě v otázce námořních cest a sporů o námořní hranice. Co horšího, boj o arktické zdroje by mohl vyeskalovat v závody ve zbrojení mezi regionálními mocnostmi. Spolková vláda, říká se v *Principech*, „odmítá veškeré pokusy o militarizaci Arktidy“.⁸⁹⁹ Že se Německo samo považuje za stranu zainteresovanou na arktických záležitostech, je zřejmé i z toho, jak vystupuje v Arktické radě, kde požadovalo vyhlášení chráněných oblastí v tomto regionu, zákaz plavidel s jaderným pohonem a zákaz používání těžkého topného oleje, čímž Berlín překročil tradiční politický rámec států s pozorovatelským statutem. Tyto kroky jsou, jak je to formulováno v jednom přehledu, „chůzí po tenkém ledu“ (*Drahtseilakt*) mezi omezeními, která platí pro Německo jako nearktický stát, a potřebou Berlína zajistit respektování jeho zájmů na Dálném severu navzdory uvedeným omezením.⁹⁰⁰

Ekonomické zájmy se projevují také ve změně tónu Berlína ve vztahu k Arktidě. V *Principech* z roku 2019 se uvádí, že je v německém zájmu, zejména vzhledem k jeho rozsáhlému loďnímu průmyslu, zajistit bezpečný a otevřený rozvoj námořních cest v regionu, včetně Severní mořské cesty, v situaci, kdy tyto cesty bude možné v důsledku lokální eroze ledu způsobené klimatickou změnou používat po delší období. Přímá konfrontace kvůli těmto cestám by podle tvůrců politiky v Berlíně pravděpodobně vyústila v to, že by jiným státům bylo zabráněno ve vstupu do tohoto regionu.⁹⁰¹ Jak se uvádí v jednom německém komentáři z roku 2019, nejvýznamnějším právním rámcem, který se vztahuje na Arktidu, je Úmluva OSN o mořském právu, implementovaná v roce 1982 – tedy v době, kdy komerční aktivity v Arktidě byly do značné míry nemožné. Ponecháme-li stranou změny ve fyzickém prostředí v Arktidě, neexistuje žádný mechanismus, který by postihoval ty, kdo porušují pravidla této úmluvy. Jak zdůraznil vládní politický dokument, je zde tedy požadavek stejných pravidel pro všechny (*gleiche Regeln für alle*) a požadavek, aby zlepšená infrastruktura a monitorování regionu umožnily, aby Arktida zůstala nekonfliktním regionem (*konfliktarme Region*).⁹⁰² Německo, které

---

899 Germany's Arctic Policy Guidelines: Assuming Responsibility, Creating Trust, Shaping the Future, Spolkové ministerstvo zahraničních věcí, Německo, srpen 2019, <https://www.auswaertiges-amt.de>.

900 A. Rehmsmeier: Drahtseilakt zwischen Klimawandel und Wirtschaft, Deutschlandfunk, 18. 9. 2019, <https://www.deutschlandfunk.de>.

901 J. Leithäuser, Bundesregierung will sich stärker um die Arktis kümmern, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 21. 8. 2019, <https://www.faz.net>.

902 V. Kiel: Arktis ohne Regeln, *Die Zeit*, 21. 8. 2019, <https://www.zeit.de>.

začalo praktikovat aktivnější zahraniční politiku jak v Evropě, tak na mezinárodní úrovni, nyní demonstruje, že nechce zůstat stranou arktických záležitostí, protože na severu se rozhoduje o bezpečnostních otázkách, které mohou vážně ovlivnit ekonomický a politický blahobyt země.

Singapur

Ze zemí v kategorii „etablujících se“ států s pozorovatelským statutem při Arktické radě zaujal Singapur zřejmě nejosobitější přístup k formování své identity zainteresovaného subjektu v Arktidě a prezentaci svých pohledů na to, které bezpečnostní aspekty v regionu by měly mít přednost. Z geografického hlediska je tento ostrovní městský stát od polárních oblastí vzdálen téměř nejvíce, jak je to vůbec možné (na 1°17' severní šířky), ale poloha Singapuru na rovníku mu nijak nezabránila v argumentaci, že měnící se podmínky v Arktidě budou mít velký dopad na různé aspekty bezpečnosti této země.⁹⁰³ Zaprvé a především: změna klimatu v polárních oblastech a z ní vyplývající eroze ledu mohou Singapur ovlivnit zvyšováním hladiny moří: nejvyšší bod této země se nachází pouhých 165 metrů nad hladinou moře a většina území této země je položena ještě mnohem níže. Rozšiřování pevniny a ochrana sladké vody jsou proto významná témata singapurské bezpečnostní agendy. Tání arktického ledu a proudění chladnější vody dál na jih by, vzhledem k tomu, že je ostrov vystaven bouřím pravidelně se objevujícím v jihovýchodní Asii, ovlivnilo také místní vzorce počasí.⁹⁰⁴ Singapur se tedy ve svém pohledu na arktickou bezpečnost nesoustředí na otázky rovnováhy sil a vojenské moci nebo bezpečnost zdrojů tak, jak je vnímají jiné vlády skupiny „etablujících se“ zemí; jeho úhel pohledu do značné míry vychází z obav o životní prostředí v regionu z hlediska přežití státu.

Za druhé: základním zdrojem obživy Singapuru je odvětví lodní dopravy, protože jeho přístavní zařízení slouží jako klíčový celosvětový dopravní uzel pro námořní obchod v Indickém a Tichém oceánu.⁹⁰⁵ Potenciální zavedení nových námořních tranzitních tras na Dálném

903 A. Tan: Arctic Events Will Have Big Impact on Singapore: Sam Tan, *Straits Times*, 21. 1. 2019, <https://www.straitstimes.com>.

904 Interview se singapurskými vládními představiteli v Singapuru (červenec 2019) a Reykjavíku (říjen 2019).

905 A. Tan: Singapore as a Global Hub Port and International Maritime Centre, in: *Singapore 2065: Leading Insights on Economy and Environment from 50 Singapore Icons and Beyond*, ed. E. Quah, Singapore: World Scientific 2016, s. 205–212.

severu může nakonec lodní dopravu od Singapurů odklonit. Země o tomto aspektu ví a snaží se lépe porozumět dynamice různých arktických námořních cest. Další proměnnou v této rovnici je časový rámec, z něhož bude Moskva vycházet při dalším rozvoji ropného a plynárenského průmyslu na Sibiři a na ruském Dálném východě s cílem exportovat zejména na asijsko-pacifické trhy. Ruský export fosilních paliv v regionu přímo souvisí s budoucím hojnějším využíváním Severní mořské cesty jako sekundárního tranzitního koridoru.

Přestože rozvoj arktických námořních cest – ať už jde o Severní mořskou cestu, nebo dokonce transpolární cesty – bude trvat roky, ne-li desetiletí, Singapur má díky svému politickému programu pro Arktidu a svému statusu pozorovatele při Arktické radě neocenitelný úhel pohledu, díky němuž chápe potenciální důsledky Severní mořské cesty a dalších vznikajících tras pro budoucnost všudypřítomných singapurských zájmů v oblasti lodní dopravy.⁹⁰⁶ Tímto specifickým zaměřením se přístup Singapurů k tvorbě strategie pro Arktidu odlišuje od jeho asijsko-tichomořských sousedů, Číny, Japonska a Jižní Koreje, kteří projeví větší zájem o bezpečnost přístupu ke zdrojům. Singapur představuje samotný limit toho, co lze definovat jako arktickou zúčastněnou stranu, a totéž platí pro jeho roli v debatě o tom, jak nearktické státy nahlízejí na arktickou bezpečnost.

Závěr: dveře, které už nejde zavřít

Na konferenci Arctic Frontiers v lednu 2020 v Tromsø v Norsku dal profesor Bobo Lo, který se zabývá čínsko-ruskými vztahy, podnět k živé diskusi na téma, jak mění se úroveň moci v mezinárodním systému, včetně růstu moci Číny, začínají ovlivňovat správu Arktidy. Poté se věnoval jevu, který je již dlouho v diskurzu o regionální politice vnímán jako metaforická „třetí kolejnice“: totiž faktu, že potenciálně je potřeba smlouva o Arktidě nebo podobný mechanismus, který by reagoval na internacionalizaci tohoto regionu.⁹⁰⁷ Tento koncept je komplikovaný z řady růz-

---

906 I. Storey: The Arctic Novice: Singapore and the High North, *Asia Policy* 18 (červenec 2014), s. 66–72; G. Chen: Singapore as a Stakeholder in Russia's Far East Development: An Energy Perspective, in: *International Cooperation in the Development of Russia's Far East and Siberia*, ed. J. Huang – A. Korolev, London – New York: Palgrave MacMillan 2015, s. 164–184.

907 A. Staalesen: A New Global Order is Coming to the Arctic: Strong Voices Say It Must be Met by an Overhaul in Regional Governance, *Barents Observer*, 29. 1. 2020, <https://thebarentsob>

ných důvodů, zejména proto, že takovýto režim by vyvolal otázku ztráty svrchovanosti u osmi arktických států (zejména z hlediska Spojených států a Ruska) nebo otázku, jaké konkrétní oblasti by hypotetická smlouva zahrnovala.⁹⁰⁸ Na rozdíl od Antarktidy, která má svůj vlastní smluvní systém od roku 1959, navíc neexistuje žádná všeobecně definovaná a přijímaná hranice oblasti Arktidy, a to ani v samotných arktických státech. Tato diskuse však reflektuje širší otázku, jak v regionální správě nejlépe vyvážit zájmy arktických a nearktických států, včetně rýsuujících se nespočetných otázek bezpečnosti v Arktidě. Přestože proces globalizace v Arktidě je stále ve svých počátcích, ze současných informací a analýz lze vyvodit některé předběžné závěry týkající se bezpečnostních zájmů nearktických států na Dálném severu.

Zaprvé, alespoň v této počáteční fázi značná část vnějších tlaků na větší inkluzi v rámci správy Arktidy a strategických zájmů vychází od vlád z kategorie „etablujících se“ nearktických států, zejména těch, které mají větší ekonomický zájem na rozvoji tohoto regionu. To je určitý problémem z hlediska představ o tom, kdo je a kdo není zainteresovaným subjektem v Arktidě a do jaké míry takový status může a má být měřen. Nic nenasvědčuje tomu, že by se některý z nearktických států z kategorie „etablujících se“ států snažil otevřeně zpochybnit stávající politické a právní struktury v Arktidě. Některé státy v této skupině však zastávají nový názor, který lze shrnout tak, že „události v Arktidě mají specifický a poměrně vážný dopad na mou vnitrostátní a zahraniční politiku, a proto je třeba, abych se zapojil do tvorby současných a budoucích pravidel a norem v regionu včetně otázek týkajících se bezpečnosti“. Tyto státy, včetně těch, jimiž jsme se zabývali v této kapitole, již tento názor vyjádřily, a vzhledem k současným environmentálním, ekonomickým a strategickým trendům v Arktidě je pravděpodobné, že se k nim připojí další. Vlády a režimy regionu stojí před obtížnou volbou: buď budou s touto záležitostí nadále nakládat jako s „šedým nosorožcem“, a riskovat tak, že bude častěji docházet k tomu, že současné struktury, jako je Arktická rada, budou obcházeny, nebo se pustí do obtížného úkolu tvorby lepších nástrojů, tak aby se dostalo prostoru i diskurzu nearktických států, a zároveň zajistí, aby zůstala nedotčena svrchovanost arktických států.

---

server.com; M. Lanteigne, So You Want to Write an Arctic Treaty? *Over the Circle* 10 (10. 2. 2020), <https://overthecircle.com>.

908 J. Rahbek-Clemmensen: When Do Ideas of an Arctic Treaty Become Prominent in Arctic Governance Debates? *Arctic* 72, 2 (červen 2019), s. 116–130; Russia Has No Intention of Delegating Responsibility for Arctic to Other Countries-Envoy, *TASS*, 16. 6. 2020, <https://tass.com>.

Zadruhé, ekonomická bezpečnost regionu se stává prioritou pro řadu nearktických zemí, ale neřekli bychom vše, pokud bychom tvrdili, že tyto zájmy vycházejí pouze z potřeby přístupu k novým arktickým „statkům“ v podobě surovin a námořních tras. Tato obava se projevuje zejména v přístupu Německa a Japonska. Existuje však i vágnější obava z odepření přístupu, ať už z důvodu militarizace regionu nebo kvůli neskrývaným pokusům vyloučit nearktické aktéry z ekonomických aktivit v regionu. Naprosto zásadní se stává otázka „klubových statků“ v Arktidě, kterou lze popsat následovně: „Přestože geograficky k Arktidě nepatřím, chci být vnímán jako ekonomický partner v tomto regionu, který se dále otevírá.“

Zatřetí, staré známé rčení, že „cokoli se stane v Arktidě, nezůstane v Arktidě“, jímž se obvykle popisují projevy klimatických změn probíhajících na severu v ostatních částech světa, získalo v souvislosti s bezpečností v Arktidě nový význam. Vyhlička militarizace Arktidy představuje výzvu ve smyslu tvrdé moci pro některé státy mimo Arktidu (Velká Británie), ale také značná nebezpečí pro ekonomický blahobyt jiných zemí (Německo, Japonsko). V širším smyslu je častým tématem mnoha nearktických států s bezpečnostní agendou v regionu eventualita vojenských aktivit v Arktidě, které by mohly omezit ekonomický přístup nearktických zemí. I pokud se přesuneme do netradiční bezpečnostní sféry, eventualita, že změna klimatu v Arktidě bude mít vážné dopady na životní prostředí, podněcuje vlády zemí z jiných částí světa, zejména ve východní Asii, jako jsou Čína a Singapur, k tomu, aby se více zabývaly otázkou, jak tyto dopady ovlivní jejich bezpečnostní zájmy. Reakce všech nearktických států se statusem pozorovatele z kategorie „etablujících se“ států v této věci lze shrnout následovně: „Nechci, aby se o směřování arktického bezpečnostního diskurzu, jehož následky se mohou přelévat i do oblasti naší bezpečnosti, rozhodovalo beze mě.“

Konečně, nelze pominout otázku „získání statusu“, zejména v případě Číny. Peking usiluje o to, aby byl vnímán jako velmoc, v regionálním i globálním měřítku, a proto o tento status aktivně usiluje.⁹⁰⁹ Vláda Si Ťin-pchinga potvrdila, že Arktida je zájmová oblast, která není důležitá jen pro čínskou zahraniční politiku, ale také jako součást tohoto procesu získávání statusu. Čína usiluje o výhodnou pozici v situaci politického a ekonomického vzestupu Arktidy, nehledě na jeho časový

---

909 C. J. Fung, *China and Intervention in the Security Council: Reconciling Status*. Oxford: Oxford University Press 2019, s. 41–42.

průběh – což je častý přístup čínské meziregionální politiky i v jiných oblastech. Ale také ostatní nearktické státy v uskupení „etablujících se“ států dávají najevo svou touhu budovat vlastní arktickou identitu, akceptovanou ostatními zeměmi jak na Dálném severu, tak mimo něj, aby usnadnily svou budoucí participaci na regionálních záležitostech, zejména pro případ, že bude přibývat různých bezpečnostních obav a tyto obavy budou stále vážnější. Jinými slovy: „Chci být všeobecně přijímán jako zainteresovaný subjekt v Arktidě a mít možnost podílet se na budoucích iniciativách v oblasti správy, v naději, že vstoupíme do „ctnostného kruhu“, což znamená, že s tím, jak se arktický režim bude prohlubovat a rozšiřovat, budu mít nové a početnější příležitosti se do něj zapojit.“

Nejvýznamnější režim v regionu, Arktická rada, neumožňuje hlasování ani významnější práva participace mimo okruh klíčových členů. V letech, která předcházela opravdovému otevírání tohoto regionu pro současné a potenciální ekonomické aktivity, se jednalo o spravedlivý kompromis. V současné době tento režim zatěžují a budou zatěžovat různé faktory včetně rozvoje těžby místních zdrojů a lodního průmyslu a nového přístupu největších arktických mocností, Spojených států a Ruska, ve smyslu „nulového součtu“. Čína se svou Polární Hedvábnou stezkou vyvíjí značné úsilí, aby došlo k přerozdělení moci v oblasti správy mezi arktickými a nearktickými státy. Jak jsme však vysvětlili, několik dalších států se přestalo držet své stanovené role pozorovatelů a vyzývat k aktivnější účasti na regionálních bezpečnostních diskurzích, zejména v souvislosti s tím, jak se objevují nové režimy jako např. Polární předpis. Výzva ministra zahraničí Spojených států Pompea z roku 2019, aby se správa regionu omezila na arktické státy, je anachronická a může mít v konečném důsledku opačný účinek, než jaký zamýšlel, a vést k tomu, že otázka inkluze nearktických států v rámci různých politických agend ještě získá na významu.

S tím, jak se do Arktidy „vrací“ téma bezpečnosti a objevuje se v různých a vzájemně více odlišných podobách, se dělicí čára mezi „arktickým“ a „nearktickým“ stále rychleji vytrácí. Tato situace vede k novým otázkám: které současné regionální režimy lze adaptovat; jak navázat nové formy spolupráce v regionu, které budou svým záběrem globálnější; a zda se vlády arktických zemí mohou (či nemohou) přizpůsobit mnohem početnějšímu klubu nearktických států, které se hlásí o to, aby jejich hlas v tomto regionu byl víc slyšet. Spolu s tím, jak v Arktidě dochází k tání ledu, začínají být fluidnější i otázky moci a vlivu stávajících regionálních zainteresovaných subjektů i těch, kdo v tomto regionu teprve

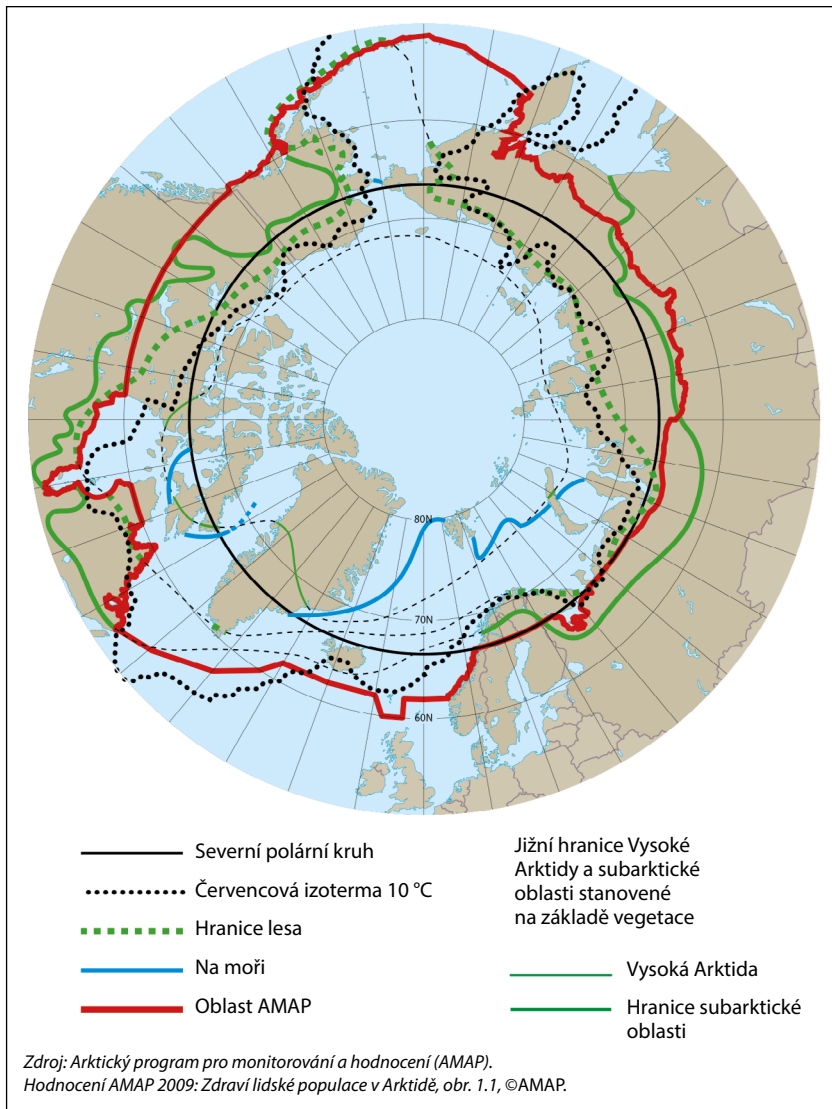
chtějí prorazit. Výzvou tedy bude zajistit mezi těmito dvěma skupinami rovnováhu a produktivně a spravedlivě řídit interakce arktických a nearktických států.

Poděkování

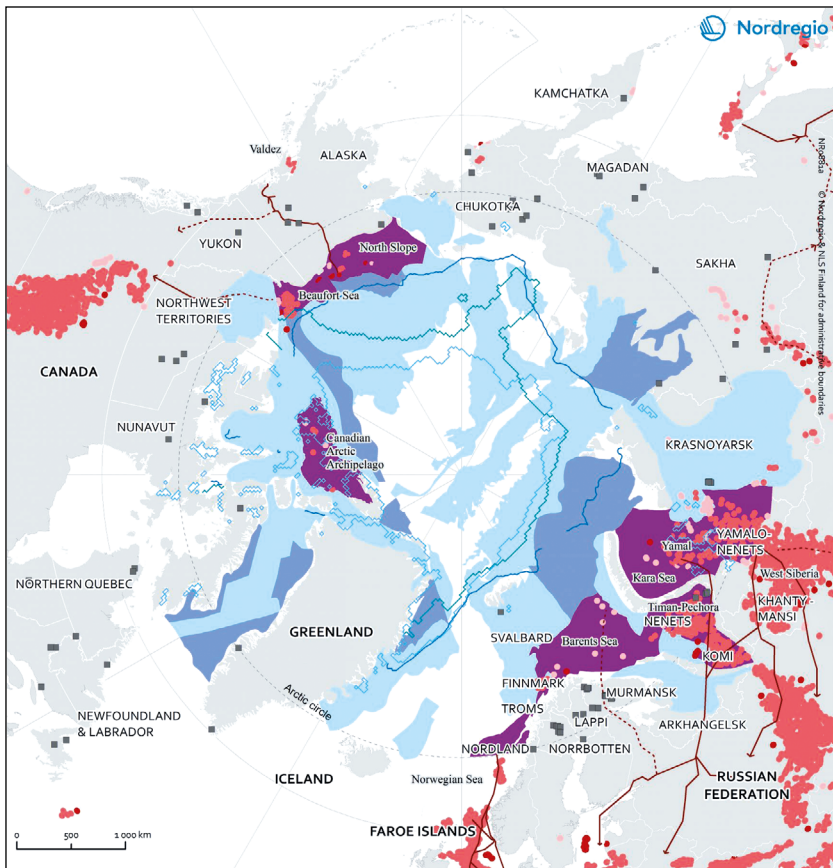
Autor by za pomoc při přípravě této kapitoly rád poděkoval Lynn Gardnierové, Gunhildě Hoogensenové Gjørrové, Francesce Rán Rositudóttirové, Benjaminu Schallærovi a Mingming Shiové.

Obrazová příloha

(Po dohodě s editory originálu byla obrazová část s ohledem na dostupnost materiálu pozměněna. Pozn. red.)

Kap. 3, obr. 1 Definice Arktidy

Hlavní zdroje ropy a zemního plynu a těžební aktivity v Arktidě

Ropa / Zemní plyn: průzkum a produkce

- Zemní plyn
- Ropa
- Ropa a zemní plyn

Ropa / zemní plyn: potenciální oblasti těžby a zásoby

- <50 % Míra pravděpodobnosti, že se alespoň na jednom místě nachází více než 50 milionů barelů ropy nebo zemního plynu jako ropného ekvivalentu podle Geologické služby Spojených států (včetně oblastí severně od Severního polárního kruhu).
- 50–99 %
- 100 %

— Hlavní existující potrubí pro přepravu ropy / zemního plynu (s vyznačeným směrem)

- - - Hlavní navržená potrubí pro přepravu ropy / zemního plynu (s vyznačeným směrem)

■ Hlavní oblast těžby

~ Rozsah mořského ledu v září 2012

~ Rozsah mořského ledu v září 2018

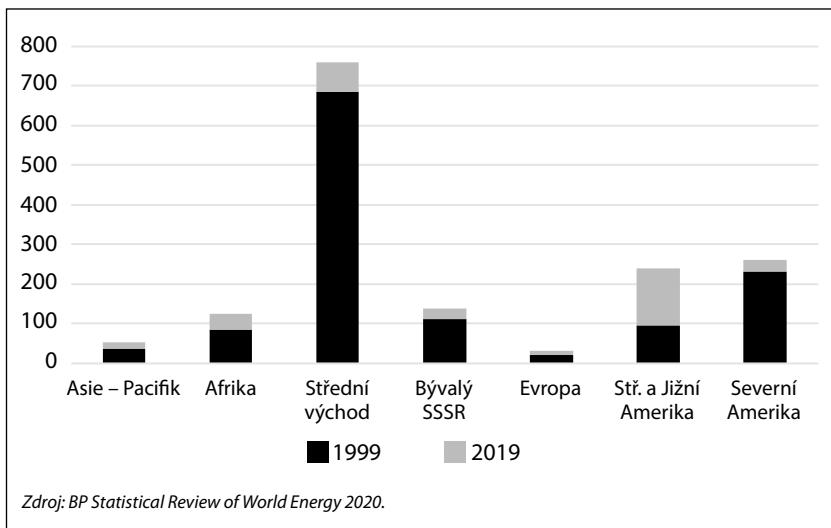
~ Průměrný rozsah mořského ledu v září 1981–2010

Zahrnuté oblasti:

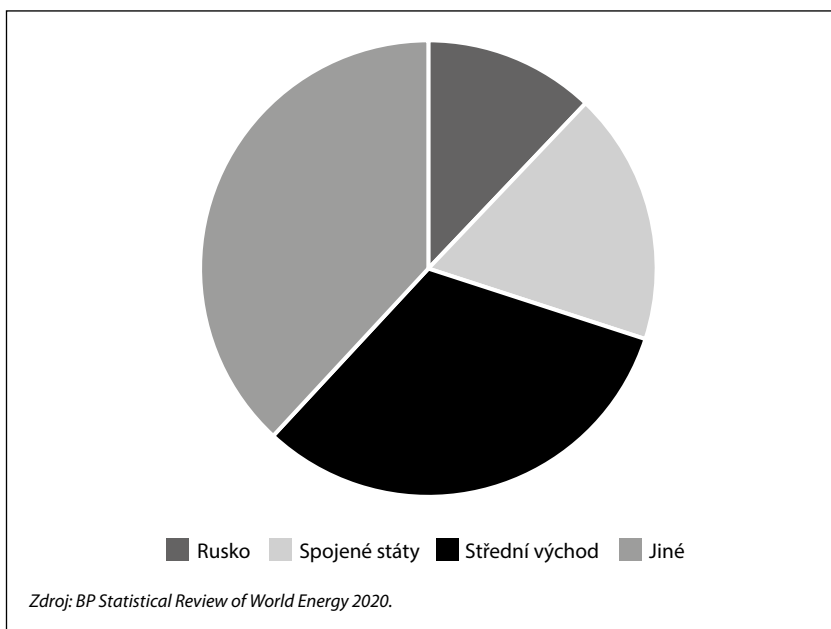
Spojené státy – Aljaška; Kanada – Yukon, Severozápadní teritoria, Nunavut, Severní Quebec, Newfoundland a Labrador; Grónsko, Island, Finsko, Norsko: Nordland, Troms, Finnmark, Spicberky; Švédsko – Norrbotten; Finsko – Lappi; Rusko – Murmansk, Archangelsk, Komi, Nenets, Chantymansijský okruh, Jamalo-něnecký autonomní okruh, Krasnojarsk, Sacha, Kamčatka, Magadan, Čukotka

Zdroj: Nordregio, NSIDC, PRIO, Geologická služba Spojených států USGS a několik domovských stránek společností zabývajících se těžbou ropy, zemního plynu.

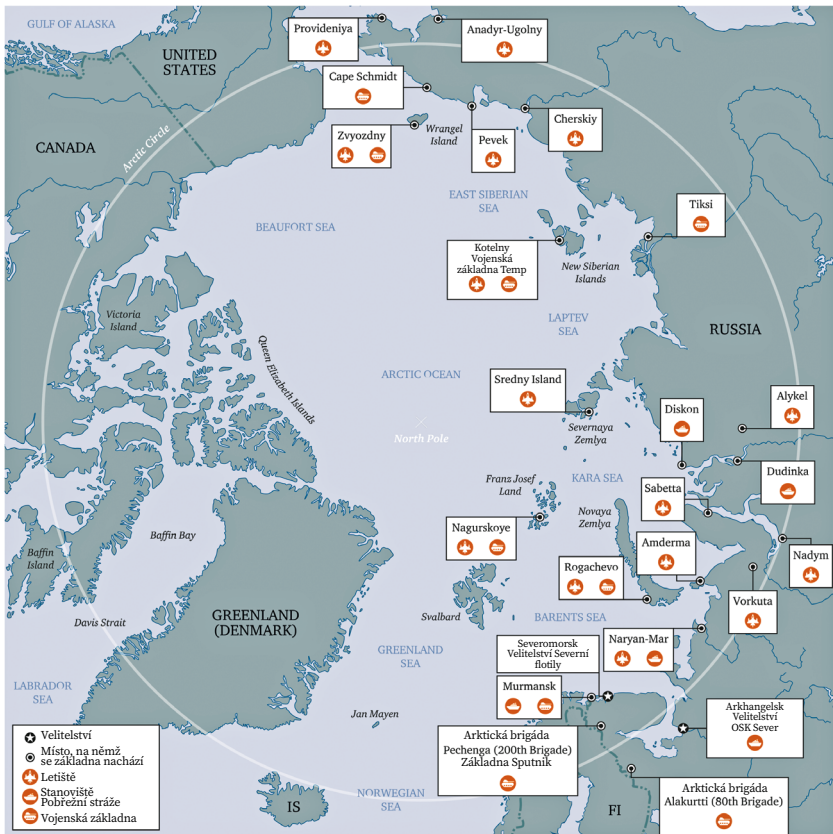
Kap. 5, obr. 1 Přírodní zdroje v Arktidě

Kap. 5, obr. 2 Prokázané zásoby ropy – miliardy barelů

Kap. 5, obr. 3 Globální produkce ropy 2019 (procenta)

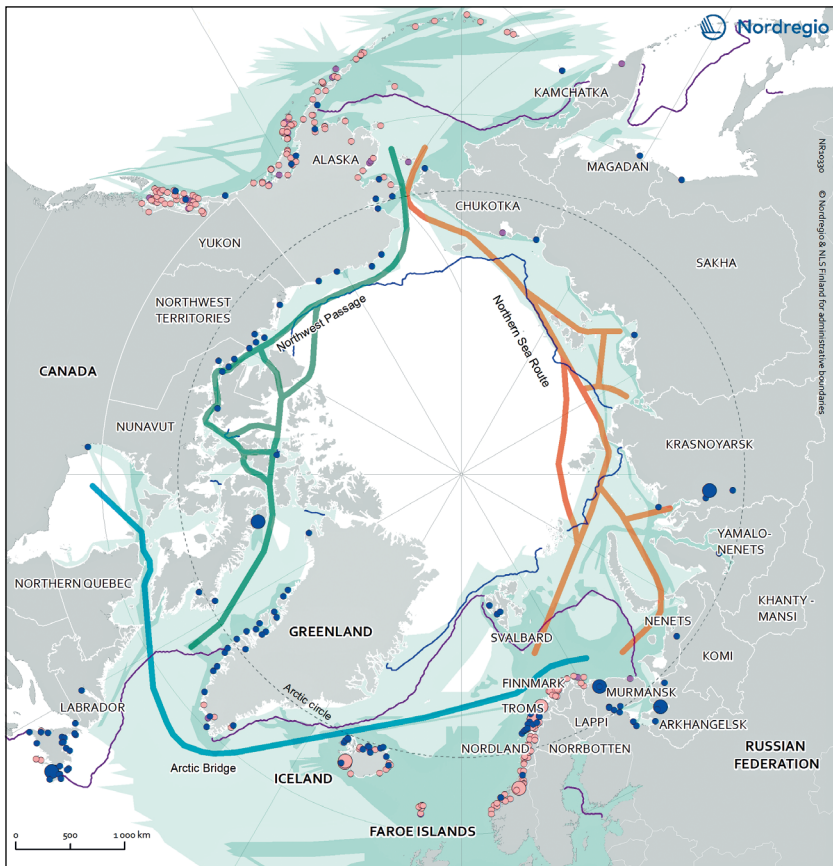
Zdroj: Mathieu Boulègue (2019). *Russia and Eurasia Programme. Russia's Military Posture in the Arctic. Managing Hard Power in a 'Low Tension' Environment.* Výzkum autora. Chatham House.

Kap. 8, obr. 1 Ruská vojenská infrastruktura v Arktické zóně Ruské federace (AZRF)

Zdroj: Mil.ru, CC BY 4.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=58118496>.

Kap. 8, obr. 2 Trojúhelníková letecká základna Nagurskoje v Zemi Františka Josefa

Arktické námořní transportní trasy a přístavy

Přístavy – velikost¹ a omezení daná zaledněním

- Velké a střední
- Malé a velmi malé
- Přístav bez ledu
- Led omezuje vstup v některých obdobích roku
- Žádné údaje o zalednění

Lodní doprava²

- Hlavní oblasti
- Sekundární oblasti

¹ Velikost přístavu je založena na klasifikaci Světového indexu přístavů (World Port Index), která používá několik aplikovatelných faktorů včetně celkové rozlohy, zařízení a rozlohy přístavišť.

² Založeno na údajích ze systému sledování plavidel Automatický identifikační systém (Automatic Identification System, AIS) pro rok 2017. Hlavní oblasti jsou oblasti se značným objemem dopravy. Druhotné oblasti jsou oblasti, kde je doprava méně.

Ledové podmínky

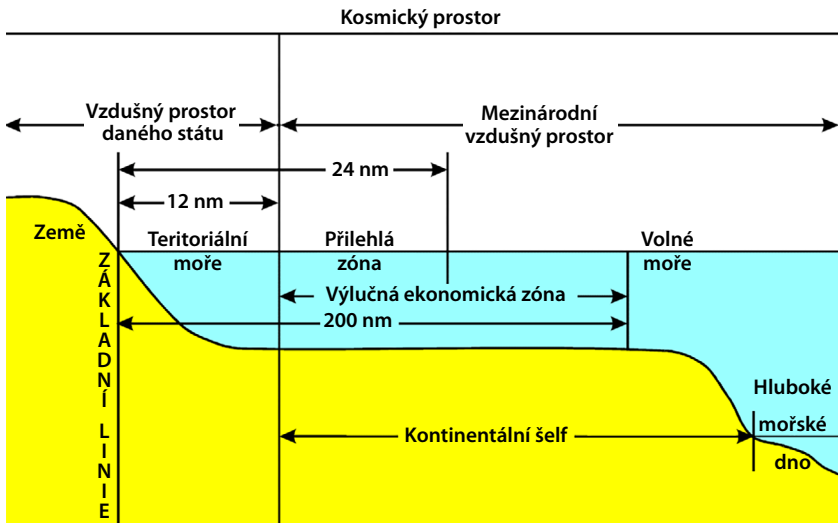
- ~ Průměrná rozloha zalednění mořským ledem v září 1981–2010
- ~ Průměrná rozloha zalednění mořským ledem v březnu 1981–2010

Zahnuté oblasti:

Spojené státy – Aljaška; Kanada – Yukon, Severozápadní teritoria, Nunavut, Severní Quebec, Newfoundland a Labrador; Grónsko, Island, Finsko, Norsko – Nordland, Troms, Finnmark, Špicberky; Švédsko – Norrbotten; Finsko – Lappi; Rusko – Murmansk, Archangelsk, Komi, Nenet, Chantymansijský okruh, Jamalo-něnecký autonomní okruh, Krasnojarsk, Sacha, Kamčatka, Magadan, Čukotka

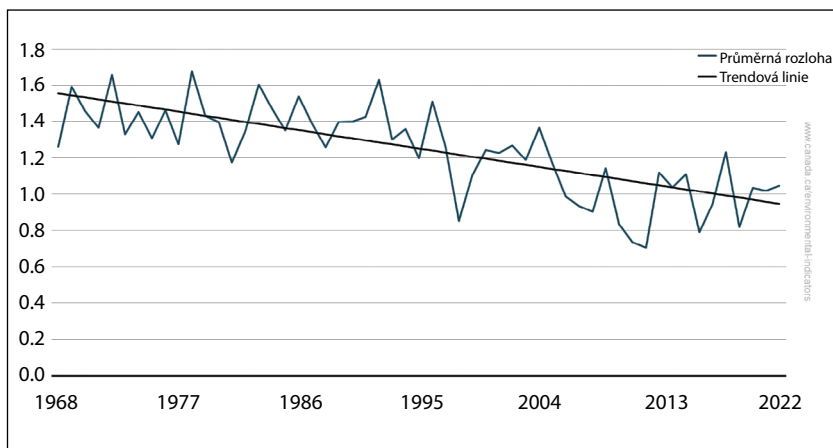
Zdroj: Marine Traffic, NOAA, Nordregio, NSIDC, World Port Index (NGA) 2017.

Kap. 9, obr. 1 Námořní trasy a přístavy v Arktidě

Zdroj: J. Ashley Roach.

Kap. 9, obr. 2 Právní hranice oceánů a vzdušného prostoru

Zdroj: www.canada.ca/environmental-indicators.

Kap. 11, obr. 1 Průměrná rozloha zalednění mořským ledem v letním období v milio-
nech čtverečních kilometrech

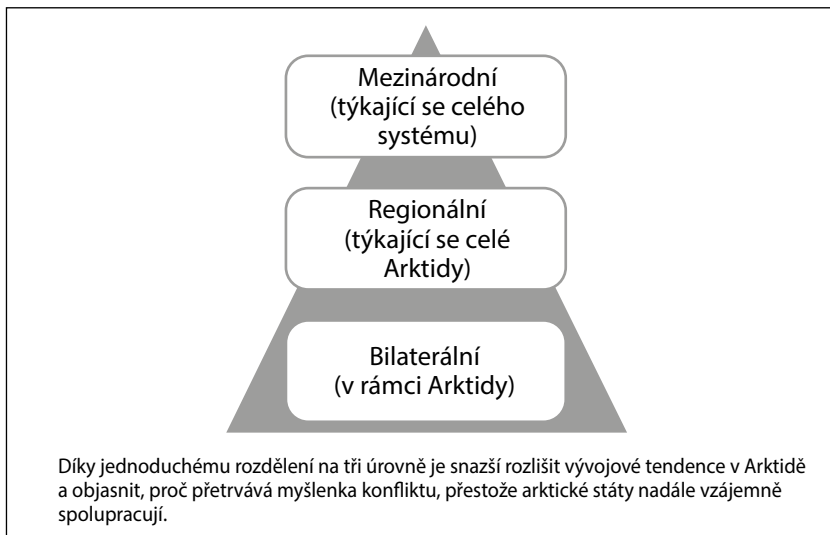
Zdroj: NASA.

Kap. 11, obr. 2 Hlavní trasy Severozápadním průjezdem

Zdroj: Kanadská vláda <https://www.aawc.ca//inuit>, © 2019 Inuit Tapiriit Kanatami.

Kap. 11, obr. 3 Region Inuvialuit a oblast Nunavut

Zdroj: Andreas Østhagen.

Kap. 15, obr. 1 Tři úrovně mezistátních vztahů v Arktidě

Zdroj: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Russian_submarine_Tula_\(K-114\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Russian_submarine_Tula_(K-114).jpg).

Kap. 15, obr. 3 Ruská jaderná ponorka poblíž Murmansk

Arktida má pro Rusko strategický význam vzhledem k přítomnosti jeho jaderných ponorek kotvicích u Murmansk. Tím je také dán vztah s Norskem jako nejbližším sousedem. Tyto ponorky však nejsou určeny pro Arktidu, jedná se o ruské jaderné odstrašování a demonstraci jeho strategických sil.

O autorech

Mia M. Bennettová působí jako odborná asistentka na Oddělení geografie a na Škole moderních jazyků a kultur (program Čínská studia) na Hongkongské univerzitě. Jako politická geografka s dovednostmi v oblasti práce s geospaciálními daty se s pomocí práce v terénu a dálkového průzkumu zabývá geopolitikou rozvoje v severních hraničních oblastech, konkrétně v Arktidě, na ruském Dálném východě a ve vzdálenějších koridorech čínské iniciativy Pásmo a stezka. Titul Ph.D. v oboru geografie získala na Kalifornské univerzitě v Los Angeles, kde působila jako postgraduální výzkumná pracovnice Národní vědecké nadace, a titul M.Phil. v oboru polárních studií na Cambridgeské univerzitě, kde působila jako výzkumná pracovnice podporovaná Gatesovou nadací. Hojně publikuje v recenzovaných i populárních časopisech a dlouhodobě rediguje blog o Arktidě na adrese cryopolitics.com.

Michael T. Bravo je „Brammer Fellow“ na katedře geografie na Downingově koleji a vedoucí oddělení historie a výzkumu veřejné politiky na Scottově polárním výzkumném institutu na Cambridgeské univerzitě. Je členem skupiny seniorního managementu a v současné době slouží jako výkonný ředitel institutu. Je také seniorním přidruženým vědeckým pracovníkem na Stefanssonově arktickém institutu (Island) a „profesorem II“ na Arktické univerzitě v Tromsø. Vystudoval obor výroba telekomunikačních a IT zařízení (B.Eng., Carleton) a dějiny a filozofii vědy (Ph.D., Cambridge). Jeho poslední kniha *North Pole: Nature and Culture* [Severní pól: příroda a kultura] (Reaktion, 2019) se setkala s pozitivním ohlasem u kritiků v médiích, včetně časopisů *New Scientist*, *Literary Review of Canada* a *Arctic Today*.

Lawson W. Brigham je „Global Fellow“ v Mezinárodním centru Woodrowa Wilsona pro badatele a výzkumným pracovníkem na Aljašské univerzitě ve Fairbanksu. Je členem Polární vědecké rady Národních akademií Spojených států a Rady pro zahraniční vztahy. Kapitán Brigham byl důstojníkem Pobřežní stráže USA a velel čtyřem lodím na expedicích v Arktidě a Antarktidě, včetně polárního ledoborce Polární moře; sloužil také jako Náčelník strategického plánování Pobřežní stráže ve Washingtonu, D.C. Dlouhodobě se angažoval v záležitostech Arktické rady a byl předsedou Hodnocení námořní dopravy v Arktidě Arktické rady (2004–2009). Je také členem učitelského sboru Akademie Pobřežní stráže Spojených států a Námořní postgraduální školy v Oceánografickém institutu ve Woods Hole a ředitelem pro Aljašku v Arktické výzkumné komisi Spojených států. Jeho výzkumné zájmy geografa a oceánografa se soustřeďují na ruskou mořskou Arktidu, změny životního prostředí, globální námořní dopravu, bezpečnost v Arktidě a polární geopolitiku. Je absolventem Akademie Pobřežní stráže Spojených států (B.S.) a vyznamenaným absolventem Naval War College a má postgraduální tituly z Rensselaerova polytechnického institutu (M.S.) a Cambridgeské univerzity (M.Phil. a Ph.D.). V roce 2013 byl zvolen členem Norské akademie věd pro polární výzkum. Výbor pro zeměpisné názvy Spojených států v lednu 2008 pojmenoval hlavní vrchol v pohorí Gonville a Caius Range ve Viktoriině zemi v Antarktidě Mount Brigham – Brighamova hora.

Ryan Dean je student Ph.D. v Oddělení politologie na Calgarské univerzitě. K svazkům, na jejichž vydání se v nedávné době podílel, patří (*Re*) *Conceptualizing Arctic Security: Selected Articles from the Journal of Military and Security Studies* [Věc: Konceptualizace bezpečnosti v Arktidě. Vybrané články z Časopisu vojenských a bezpečnostních studií] (spoluvydavatel, 2017) a *Canada's Northern Strategy under the Harper Conservatives: Key Speeches and Documents on Sovereignty, Security, and Governance, 2006–15* [Kanadská strategie pro sever za Harperových konzervativců: Klíčové řeči a dokumenty o svrchovanosti, bezpečnosti a správě, 2006–2015] (spoluautor, 2016). Ve své doktorské práci zkoumá podoby kanadské bezpečnostní politiky pro Arktidu od roku 1985. Než zahájil doktorské studium, pracoval Ryan jako politický analytik v rámci bezpečnostního programu pro Arktidu (Munk-Gordon Arctic Security Program) Nadace Waltera a Duncana Gordonových. Ryan získal titul M.A. v oboru politických studií na Queen's University a titul B.A. v oboru politologie na Carleton University.

Daniel S. Hamilton je vyznamenaným vědeckým pracovníkem Nadace rakouského Marshallova plánu a ředitelem Programu globální Evropa v Mezinárodním centru Woodrowa Wilsona pro vědecké pracovníky. Je seniorním vědeckým pracovníkem na Institutu pro zahraniční politiku na Škole pokročilých mezinárodních studií Paula H. Nitze (SAIS) na Univerzitě Johnse Hopkinse. V letech 2011 až 2020 byl profesorem Nadace rakouského Marshallova plánu a od roku 2002 do roku 2010 zastával profesuru Richarda von Weizsäckera na SAIS. Byl zakládajícím ředitelem Centra pro transatlantické vztahy na této škole a patnáct let sloužil jako výkonný ředitel Amerického konsorcia pro studia o EU. Slouží jako pověřená osoba amerického ministra zahraničí pro evropské záležitosti, je zodpovědný za NATO, OSCE a transatlantické bezpečnostní otázky, vztahy Spojených států se Seversko-baltickým regionem a stabilizaci jihovýchodní Evropy v období po kosovském konfliktu; je speciálním koordinátorem Spojených států pro stabilizaci jihovýchodní Evropy; přidruženým ředitelem útvaru politického plánování pro ministry zahraničí Madelaine Albrightovou a Warrena Christophera a seniorním politickým poradcem pověřené osoby ministra zahraničí a velvyslance Spojených států v Německu Richarda C. Holbrooka. V roce 2008 sloužil jako první seniorní diplomatický pracovník Nadace Roberta Bosche na útvaru politického plánování ministra zahraničí Franka-Waltera Steinmeiera. Jeho kniha *Rule-Makers or Rule-Takers: Exploring the Transatlantic Trade and Investment Partnership* [Ti, kdo pravidla vytvářejí, a ti, kdo se jimi řídí: zkoumání Transatlantického obchodního a investičního partnerství] získala v roce 2016 první místo jako „Kniha roku o globální politice“. K jeho vybraným publikacím patří *Advancing U.S.-Nordic-Baltic Security Cooperation* [Podporování bezpečnostní spolupráce mezi Spojenými státy a severskými a pobaltskými zeměmi]; *The Eastern Question: Russia, the West and Europe's Grey Zone* [Východní otázka: Rusko, Západ a evropská šedá zóna] a *Global Flow Security* [Bezpečnost globálních toků]. Je nositelem německého Spolkového kříže za zásluhy (*Bundesverdienstkreuz*); byl jmenován rytířem (*chevalier*) francouzského Řádu akademických palem (*Ordre des Palmes Académiques*); a obdržel švédský rytířský titul Královského řádu Polární hvězdy. Zastává post vědeckého pracovníka pojmenovaný po Richardu von Weizsäckerovi na Akademii Roberta Bosche v Berlíně. Za svůj příspěvek k integraci Pobaltských zemí do euroatlantických struktur obdržel zvláštní čestné vyznamenání (Superior Honor Award) ministerstva zahraničí.

Lassi Heininen je profesor pro arktickou politiku (emeritus) na Fakultě sociálních věd na Laponské univerzitě a hostující profesor zahraničních vztahů na Severní (arktické) federální univerzitě (Rusko). Zastává i jiné akademické pozice, je kupříkladu editorem ročenky *Arctic Yearbook*, externě působí jako profesor geopolitiky na Fakultě přírodních věd na Ouluské univerzitě, je vedoucím tematické sítě o geopolitice a bezpečnosti na Arktické univerzitě a předsedou Calotte Academy a Global Arctic Mission Council organizace Arktický kruh. K jeho výzkumným zájmům patří mezinárodní vztahy, geopolitika, bezpečnostní studia, environmentální politika a arktická studia. Přednáší, je vedoucím studentských prací a pravidelně vyučuje také v zahraničí a aktivně přispívá do mezinárodních akademických publikací. K jeho vědeckým publikacím z poslední doby patří *Arctic Policies and Strategies-Analysis, Synthesis, and Trends* [Arktické politiky a analýzy strategií, syntézy a trendy] (společně s Everetovou, Padrtovou a Reissellovou, IIASA 2019); *Climate Change and Arctic Security. Searching for a Paradigm Shift* [Změna klimatu a bezpečnost v Arktidě. Hledání změny paradigmatu] (spolueditor, Palgrave Macmillan 2019); *The Global Arctic Handbook* [Globální Arktida – manuál] (spolueditor, Springer 2018); *The Arctic, Baltic and North-Atlantic 'cooperative regions' in 'Wider Northern Europe'* [„Arktický, baltský a severoatlantský ‚region spolupráce‘ v ‚širší severní Evropě“], in: *Journal of Baltic Studies* 48, 4 (2017).

Victoria Herrmannová, Ph.D. je generální ředitelka Arktického institutu a odborná asistentka výzkumu na Škole zahraniční služby na Georgetownské univerzitě. V současné době je hlavní vedoucí projektu Národní vědecké nadace s názvem „Harmonická migrace v Arktidě: Interdisciplinární síť litorálních druhů, osídlení a kultur v pohybu“, což je významná mezinárodní iniciativa, jejímž cílem je integrovat výzkum o proměňujících se typických vzorcích migrace v Arktidě, izolovaný v jednotlivých disciplínách, s předběžnými poznatky o pohybu lidí, ekonomik, kultur a ekosystémů, jehož katalyzátorem je variabilita životního prostředí. Je členkou Výzkumného konsorcia pro Arktidu United States' Board of Directors a řídicího výboru Climigration Network a „IF/THEN ambassador“ pro Americkou asociaci pro vědecký pokrok. Byla redaktorkou (*Review Editor*) pro Aljašku v rámci *Čtvrtého národního hodnocení klimatu* a pravidelně přispívá do periodik *The Guardian* a *Scientific American* k tématům změny klimatu v Arktidě a politiky pro Arktidu.

Henry P. Huntington je vědecký ředitel pro Arktidu v organizaci Ocean Conservancy a žije v Eagle River na Aljašce. Jeho výzkum se soustředí na vzájemné působení člověka a životního prostředí v Arktidě, zejména s ohledem na domorodé národy. Jako ochranář se zasazuje za zdravý Severní ledový oceán. Huntington se účastní řady mezinárodních výzkumných programů, jako je Arktický program pro monitorování a hodnocení, Program ochrany arktické flóry a fauny, Hodnocení klimatických dopadů na Arktidu, Hodnocení námořní dopravy v Arktidě. Byl spolupředsedou Národní akademie věd pro nové vědecké otázky v Arktidě a členem panelu Rady kanadských akademií ke stavu bádání o potravinové bezpečnosti v Arktidě. Huntington je autorem desítek akademických a popularizujících článků a také tří knih. Podniká dlouhé výlety po Arktidě se spřežením psů, na otevřeném člunu a sněžném skutru.

Bert De Jonghe je belgický krajinný architekt, zakladatel Transpolárního studia a postgraduální student na Harvardově univerzitě (Postgraduální škola designu, Magisterské studium Designová studia – Urbanismus, krajina, ekologie). Titul magistr krajinné architektury získal na Osloské škole architektury a designu, poté, co získal titul bakaláře krajinné a zahradní architektury na School of Arts v Ghentu v Belgii. Pracuje jako asistent výzkumu v oddělení pro urbanizaci na Postgraduální škole designu a v kanceláři krajinné architektury Bureau Bas Smets v Bruselu. Zkušenosti získal také jako studentský ambasador pro program Latitudes Network na Westminsterké univerzitě v Londýně a jako internista Habitat Landscape Architects v Pretorii v Jižní Africe. Pro svůj současný výzkum využívá velkorysou grantovou podporu Penny White Project Fund, Harvard University International Grant a Research and Development Award v rámci programu Magisterské studium Designová studia.

P. (Paul) Whitney Lackenbauer je profesorem v rámci programu Canada Research Chair (úroveň 1) v oboru Studium kanadského severu a profesorem na Škole pro studium Kanady na Trent University v Ontariu v Kanadě. Slouží také jako čestný podplukovník 1. hlídkové skupiny kanadských Rangers a je týmovým vedoucím Severoamerické a arktické obranné a bezpečnostní sítě (NAADSN). Je (spolu)autorem nebo (spolu)editorem více než padesáti knih a více než stovky akademických článků a knižních kapitol. V poslední době vydal knihy jako *Breaking Through? Understanding Sovereignty and Security in the Circumpolar Arctic* [Průlom? K porozumění svrchovanosti a bezpečnosti v cirkumpolární

Arktidě] (spolueditor, 2021); *Canada and the Maritime Arctic: Boundaries, Shelves, and Waters* [Kanada a mořská Arktida: hranice, šelfy a vody] (spoluautor, 2020); *Custos Borealis: The Military in the Canadian North* [Custos Borealis: armáda na kanadském severu] (editor, 2020); *Governing Complexity in the Arctic Region* [Řízení komplexnosti v arktickém regionu] (spoluautor, 2019); *Breaking the Ice Curtain? Russia, Canada, and Arctic Security in a Changing Circumpolar World* [Prolomit ledovou oponu? Rusko, Kanada a arktická bezpečnost v měnícím se cirkumpolárním světě] (spolueditor, 2019); a *China's Arctic Ambitions and What They Mean for Canada* [Ambice Číny v Arktidě a co znamenají pro Kanadu] (spoluautor, 2018). Je také spolueditorem řady Dokumenty o kanadské svrchovanosti a bezpečnosti v Arktidě (DCASS), k níž přispěl dvanácti svazky.

Suzanne Lalondeová má Ph.D. z Cambridgeské univerzity a je řádnou profesorkou veřejného mezinárodního práva a mořského práva na Právnické fakultě Montrealské univerzity. Ve svém výzkumu a publikacích se soustřeďuje na klíčové mezinárodní právní principy, zejména principy související se svrchovaností a stanovením hranic na zemi a na moři, se zvláštním důrazem na Arktidu. Byla členkou výboru Sdružení pro mezinárodní právo, který podával zprávu o „Základních liniích podle mořského práva“ (2013–2018) a jednou z editorek časopisu *Ocean Development and International Law* (2017–2019). Je alumnou programu „Lídři na moři“ Královského kanadského námořnictva; členkou pracovní skupiny Bezpečnost Kanady v Arktidě, vedené Společnou pracovní skupinou Sever; Transatlantické výzkumné sítě pro emise na moři; multidisciplinární Kanadské výzkumné sítě pro dopravu a transport v Arktidě a Severoamerické a arktické obranné a bezpečnostní sítě.

Marc Lateigne je docent politologie na Univerzitě Tromsø – Arktické univerzitě Norska a učí mezinárodní vztahy a asijskou politiku v Británii, Kanadě, Číně a na Novém Zélandu. K jeho výzkumným zájmům patří čínská a východoasijská zahraniční politika, včetně čínských vztahů s Evropou a polárními oblastmi. Je autorem knih *China and International Institutions: Alternate Paths to Global Power* [Čína a mezinárodní instituce: Alternativní cesty ke globální moci] (2005) a *Chinese Foreign Policy: An Introduction* [Čínská zahraniční politika: Úvod] (čtvrté vydání, 2020), a jedním z editorů knih *The Chinese Party-State in the 21st Century: Adaptation and the Reinvention of Legitimacy* [Čínský stát ovládaný stranou v 21. století: adaptace a nové pojetí jeho legitimacy] (2012), *China's Evolving Approach to Peacekeeping* [Proměny postoje Číny k zachovávaní

míru] (2012) a *China and Nordic Diplomacy* [Čína a diplomacie severských zemí] (2017) a také mnoha článků a kapitol v knihách o čínské a asijsko-pacifické politice. Je redaktorem blogu věnovanému zpravodajství o Arktidě *Over the Circle* a pravidelným komentátorem na téma arktické a antarktické politiky.

Nengye Liu je docent a ředitel Centra práva životního prostředí na Právnické fakultě Macquarie University v Sydney. Jeho výzkum se zaměřuje na budoucnost správy globálního oceánu ve světě geopolitických a environmentálních změn. Je hlavním editorem knihy *Governing Marine Living Resources in the Polar Region* [Řízení živých mořských zdrojů v polární oblasti] (Edward Elgar, 2019) a *The European Union and the Arctic* [Evropské unie a Arktidy] (Brill, 2017) a vydal více než 40 recenzovaných článků a knižních kapitol. Svou práci prezentoval ve 30 zemích napříč pěti kontinenty a o jeho výzkumu pravidelně informují mainstreamová média včetně *ABC*, *BBC*, *The Atlantic* a *Strait Times*.

Arild Moe je profesor, který se věnuje výzkumu na Institutu Fridtjofa Nansena v Norsku. Má titul *candidatus rerum politicarum* z Osloské univerzity, kde studoval politologii, ruštinu a veřejné právo. Většina jeho výzkumu je věnována Rusku, zejména jeho energetickému sektoru a energetické politice. Je autorem a spoluautorem několika knih a článků na tato témata, nejnověji *The Globalization of Russian Gas* [Globalizace ruského plynu] (s J. Hendersonem, Edward Elgar 2019). Už od své účasti na Mezinárodním programu Severní mořské cesty (INSROP) se zabývá lodní dopravou v Arktidě s důrazem na politické a právní podmínky plavby po Severní mořské cestě. Je členem Řídícího výboru Konference pro severní Tichý oceán a Arktidu a podílí se na analýzách komplexnějších politických otázek týkajících se Arktidy. V nedávné době vedl projekt, jehož tématem je zájem asijských zemí o Arktidu.

Jason C. Moyer je ředitel programu „Spojené státy, Evropa a světový řád“ Institutu pro zahraniční politiku SAIS na Univerzitě Johnse Hopkinse. V minulosti byl programovým koordinátorem v Centru pro transatlantické vztahy – think tanku na SAIS na Univerzitě Johnse Hopkinse. Publikuje v řadě významných médií jako *The Washington Post*, *The Hill* a *The National Interest*. Absolvoval Georgetownské univerzitě s titulem Master of Arts v oboru němčina a v oboru evropských studií na Škole zahraniční služby Edmunda A. Walshe a s certifikátem z evropských studií. Během období, kdy působil na Georgetownské univerzitě, byl asistentem výuky

bývalé ministryně zahraničí Madelaine Albrightové. Mluví francouzsky a italsky a má také základy němčiny a korejštiny.

Andreas Østhagen je seniorní výzkumný pracovník na Institutu Fridtjofa Nansena v Oslu v Norsku, který je v celosvětovém měřítku špičkovým výzkumným pracovištěm zabývajícím se mezinárodní politikou a právem v souvislosti s životním prostředím, energiemi a řízením zdrojů. Je také seniorním výzkumným pracovníkem a členem vedoucí skupiny na Arktickém institutu ve Washingtonu, D.C. Dále je přidruženým seniorním výzkumným pracovníkem Centra Dálného severu na Nord University Business School a docentem na Bjørknes University College v Oslu. Østhagen také pracoval pro Norský institut obranných studií v Oslu (2014–2017) a Severonorskou evropskou kancelář v Bruselu (2010–2014). Několikrát také kratší dobu působil v Centru pro strategická a mezinárodní studia ve Washingtonu, D.C (2011), v Nadaci Waltera a Duncana Gordonových v Torontu v Kanadě (2013) a na Brenově škole environmentalistiky na Kalifornské univerzitě v Santa Barbaře (2019). Østhagen má Ph.D. v oboru mezinárodních studií (2019) z Univerzity Britské Kolumbie se zaměřením na politiku a spory týkající se oceánů; titul Master of Science (2010) z London School of Economics v oboru evropských a mezinárodních záležitostí; a bakalářský titul v oboru politická ekonomie (2009) na Bergenské univerzitě a Norské univerzitě pro vědu a technologie.

Inuuteq Holm Olsen je k 1. 1. 2014 ministerský zmocněnec a vedoucí grónské reprezentace na Dánské ambasádě ve Washingtonu, D.C. Má akreditaci také pro Kanadu. Grónsko má své zastoupení na severoamerickém kontinentu od roku 2014. Pan Olsen byl řečníkem a panelistou na početných mezinárodních konferencích, univerzitách a v think tancích v Evropě, Spojených státech a Kanadě k otázkám týkajícím se Grónska a Kanady. Zapojoval se do jednání a přípravy návrhu kapitoly o zahraničních vztazích v Dánsko-grónské komisi k otázce autonomie z roku 2008. Působil také jako člen Dánské komise pro obranu z roku 2008, kde reprezentoval Grónsko. Než odešel do Washingtonu, D.C., působil od roku 2004 do konce roku 2012 jako zástupce ministra na ministerstvu zahraničních věcí grónské vlády. Kariéru zahájil na ministerstvu zahraničí v roce 1996 a byl tajemníkem premiéra v letech 1997 až 1999. Byl také vyslán na dánské ministerstvo zahraničí v Kodani a v letech 2000 až 2003 působil při grónské reprezentaci v Bruselu. Poté se vrátil do Nuuku a zastával vedoucí pozici na ministerstvu zahraničních věcí v letech 2003

až 2004. Pan Holm Olsen získal bakalařský titul v oboru politologie na Aljašské univerzitě ve Fairbanksu v roce 1994 a na Univerzitě George Washingtona v roce 1996.

Ernie Regehr je seniorní výzkumný pracovník se zaměřením na obranu a bezpečnost v Arktidě v nadaci Simons Foundation Canada ve Vancouveru, výzkumný pracovník Centra pro podporu míru na Conrad Grebel University College na University of Waterloo a spoluzakladatel a bývalý výkonný ředitel neziskové organizace Canadian Project Ploughshares. Výběr z jeho brífinků o bezpečnosti v Arktidě je dostupný jako e-kniha v rámci řady „Engage Series“ Severoamerické a arktické obranné a bezpečnostní sítě (NAADSN). K jeho dalším publikacím o míru a bezpečnosti patří knihy, monografie, časopisecké články, příspěvky na konferencích, projevy v parlamentu, novinové komentáře. Působil jako představitel neziskové organizace a odborný poradce při několika delegacích kanadské vlády na multilaterálních konferencích pro kontrolu zbrojení, včetně hodnotících konferencí Smlouvy o nešíření jaderných zbraní a konferencí OSN o ručních palných a lehkých zbraních. S neziskovou organizací Project Ploughshares navštívil různé konfliktní zóny, podílel se na s nimi souvisejících aktivitách v oblasti paralelní diplomacie a působil ve výboru Fóra pro mír v Africe v Nairobi v Keni. Je důstojníkem Řádu Kanady.

J. Ashley Roach, člen Justičního sboru Námořnictva Spojených států amerických, kapitán Námořnictva Spojených států (ve výslužbě), byl hostujícím seniorním klíčovým výzkumným pracovníkem v rámci programu „Oceánské právo a politika“ v Centru pro mezinárodní právo na Národní univerzitě Singapur (2014–2019). Byl právním poradcem v Úřadu právního poradce na Ministerstvu zahraničí Spojených států od roku 1988 do konce ledna 2009, kdy odešel do důchodu, a byl zodpovědný za problémy mořského práva. Byl přednášejícím a poradcem a publikoval řadu prací o tématu nároku států na moři a jiných problémech mořského práva. Vyjednal řadu mezinárodních dohod o otázkách mořského práva anebo se podílel na jejich vyjednání. Od doby, kdy odešel do důchodu, se zaměřuje na otázky pirátství, Arktidy, biodiverzity mořského dna za hranicemi národní jurisdikce a sporů o ostrovy. Třetí vydání jeho knihy *Excessive Maritime Claims* [Excesivní nároky na moři] (spolu s dr. Robertem W. Smithem) vyšlo v srpnu 2012 v nakladatelství Nijhoff. Čtvrté vydání je v tisku. Předsedá výboru Sdružení pro mezinárodní právo pro podmorské kabely a potrubí podle mezinárodního práva. Předsedal

výboru Sdružení pro mezinárodní právo pro základní linie podle mezinárodního mořského práva pro otázky přímých linií (2013–2018). Titul Legum magister (LL.M., s vyznamenáním v oboru mezinárodního veřejného práva a srovnávacího práva) získal v roce 1971 na Právnické fakultě Univerzity George Washingtona a titul Juris Doctor (J.D.) získal v roce 1963 na Právnické fakultě Pensylvánské univerzity.

Kristina Spohrová je řádnou profesorkou mezinárodních dějin na London School of Economics and Political Science (LSE). V letech 2018–2020 působila jako „Helmut Schmidt Distinguished Professor“ v Centru pro globální záležitosti Henryho A. Kissingera na Škole pro pokročilá mezinárodní studia (SAIS) Univerzity Johnse Hopkinse. Studovala na University of East Anglia, Sciences Po v Paříži a Cambridgeské univerzitě, kde získala titul Ph.D. v oboru historie a kde pak zastávala postdoktorskou pozici. Působila také jako výzkumná pracovnice v sekretariátu generálního tajemníka NATO v sídle NATO v Bruselu. Je autorkou či editorkou tuctu knih včetně titulů *The Global Chancellor: Helmut Schmidt and the Reshaping of the International Order* [Globální kancléř: Helmut Schmidt a proměna mezinárodního řádu] (Oxford University Press, 2016), *Transcending the Cold War: Summits, Statecraft, and the Dissolution of Bipolarity in Europe, 1970–1990* [Za hranice studené války: summity, umění vládnout a konec bipolárnosti v Evropě, 1970–1990] (Oxford University Press, 2016) a *Open Door: NATO and Euro-Atlantic Security after the Cold War* [Otevřené dveře: NATO a euroatlantická bezpečnost po konci studené války] (JHU/Brookings, 2019). Její nejnovější knihou, o globálním „exitu“ ze studené války, je *Post Wall, Post Square: Rebuilding the World after 1989* [Po pádu Berlínské zdi, po událostech na náměstí Nebeského klidu: Nové budování světa po roce 1989] (William-Collins 2019; Yale University Press 2020) – oceněné vydání v němčině vyšlo pod názvem *Wendezeit: Die Neuordnung der Welt nach 1989* [Doba obratu: nový řád světa po roce 1989] (DVA, 2019). V současné době píše globální dějiny Arktidy.

Scott Stephenson je přírodovědec působící v RAND Corporation. Ve svém výzkumu využívá geospaciální modelování a analýzy a analyzuje vzájemně propojené lidské a přírodní systémy. Stephenson má Ph.D. v oboru geografie z Kalifornské univerzity v Los Angeles a v letech 2014–2019 byl odborným asistentem na geografii na Connecticutské univerzitě. Je přidruženým editorem časopisu *Polar Geography* a působí v ediční radě digitálního časopisu *FOCUS on Geography*.

Alexander N. Vylegžanin, doktor práv, profesor, je vedoucí programu mezinárodního práva na Moskevském státním institutu mezinárodních vztahů (univerzita MGIMO) a hlavní editor moskevského časopisu *Journal of International Law* a také člen edičních rad časopisů *Jus gentium* (USA) a *State and Law* (Ruská federace). Byl zvolen viceprezidentem Ruské asociace pro mezinárodní právo a viceprezidentem Ruské asociace mořského práva. Ruská federace ho nominovala na seznam arbitrů podle Přílohy VII úmluvy UNCLOS. Je také zvoleným členem výboru Rady federace (horní komory ruského parlamentu) pro Arktidu a Antarktidu. Vydal celou řadu knih a článků o mezinárodním právu, většinou v ruštině.

Kang Yang je docent na Škole geografie a oceánografie na Nankingské univerzitě. Jeho ambicí je pracovat na špičkové úrovni v oboru kryohydrologických studií v oblasti Grónska a Arktidy a rozšířit poznatky o jejich roli v globálních environmentálních procesech. V letech 2015–2017 pracoval jako postdoktorský výzkumný pracovník v oddělení geografie na Kalifornské univerzitě v Los Angeles a v roce 2014 získal titul Ph.D. v oboru geografie na Nankingské univerzitě.

Oran Young je emeritní profesor na Brenově škole environmentalistiky a managementu na Kalifornské univerzitě v Santa Barbaře. Významně přispívá k současnému myšlení o správě. Ve svém teoretickém díle se zaměřuje na tvorbu sociálních institucí, klíčové faktory jejich efektivity a procesy, jimiž se mění v čase v reakci na interní a externí síly. Ve svém aplikovaném výzkumu se už řadu let zabývá otázkami spojenými s polárními oblastmi, oceány a globální proměnou životního prostředí. V posledních letech se hodně zaměřuje na Čínu, zejména komparativní studium institucionalizovaných procesů správy v Číně a ve Spojených státech. O témata spojená s Arktidou se aktivně zajímá od sedmdesátých let, a to jako aktivní účastník iniciativ přispívajících k rozvoji spolupráce v cirkumpolární oblasti, ale také jako analytik, který hodnotí vývoj správního uspořádání v Arktidě, počínaje dobou konce studené války.

Seznam názvů institucí a dokumentů (doplněk k českému vydání)

Do seznamu jsou zařazeny názvy častěji uváděných významných institucí a dokumentů týkajících se Arktidy. Stranou ponecháváme méně významné regionální instituce a dokumenty, např. dokumenty národních ministerstev. Kde to bylo v rámci lepší srozumitelnosti či dohledatelnosti žádoucí, uvedli jsme anglický název takového regionálního či národního dokumentu či organizace přímo v textu v závorkách. Názvy některých organizací či dokumentů se v různých příspěvcích někdy objevují v různě zkrácené podobě (např. Agreement on Cooperation on Marine Oil Pollution Preparedness and Response in the Arctic 2013 – se v textu někde uvádí jen jako „oil spill preparedness and response“, „the 2013 oil spill preparedness and response agreement“ nebo „the 2013 Regional Oil Pollution Preparedness Agreement“). Tyto názvy jsme nesjednocovali ve všech výskytech na plné názvy, které jsou uvedeny v této příloze, ale ponechali je v autentické podobě.

Arktická ekonomická rada – Arctic Economic Council

Arktická národní přírodní rezervace – Arctic National Wildlife Refuge

Arktická rada – Arctic Council

Arktická vojenská environmentální spolupráce – Arctic Military Environmental Cooperation

Arktické fórum regulátorů těžby na moři – Arctic Offshore Regulators Forum

Arktické hranice – Arctic Frontiers

Arktický program pro monitorování a hodnocení – Arctic Monitoring and Assessment Program

- Barentsova euro-arktická rada – Barents Euro-Arctic Council
- Barrowská deklarace – Barrow Declaration (2000)
- Basilejská úmluva o kontrole pohybu nebezpečných odpadů přes hranice států a jejich zneškodňování – Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and Their Disposal (1989)
- Čínská národní ropná korporace – China National Petroleum Corporation
- Čtvrtá hodnotící zpráva Mezivládního panelu pro změnu klimatu IPCC – Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel Climate Change (2007)
- Deklarace Arktické rady o změně klimatu – Arctic Council Declaration on Climate Change (2019)
- Dohoda Arktické rady o pátrání a záchraně – Arctic Council Agreement on Arctic Search and Rescue (2011)
- Dohoda mezi vládou Kanady a vládou Spojených států amerických o Severoamerickém velitelství protivzdušné obrany – Agreement between the Government of Canada and the Government of the United States of America on the North American Aerospace Defence Command (1958)
- Dohoda mezi vládou Kanady a vládou Spojených států o spolupráci v Arktidě – Agreement Between the Government of Canada and the Government of the United States of America on Arctic Cooperation (1988)
- Dohoda o ochraně ledních medvědů – Agreement on the Conservation of Polar Bears (1973)
- Dohoda o prevenci neregulovaného rybolovu na volném moři ve střední části Severního ledového oceánu – Agreement to Prevent Unregulated High Seas Fisheries in the Central Arctic Ocean (2021)
- Dohoda o rozšíření mezinárodní vědecké spolupráce v Arktidě – Agreement on Enhancing International Arctic Scientific Cooperation (2017)
- Dohoda o spolupráci při mořském znečištění ropou, připravenosti a reakci v arktické oblasti – Agreement on Cooperation on Marine Oil Pollution Preparedness and Response in the Arctic (2013)
- Dohoda o spolupráci v oblasti leteckého a námořního pátrání a záchran v Arktidě – Agreement on Cooperation on Aeronautical and Maritime Search and Rescue in the Arctic (2011)
- Evropská Unie a arktická oblast (Sdělení Komise Evropskému parlamentu a Radě) – The European Union and the Arctic Region

(Communication from the Commission to the European Parliament and the Council, 2008)

Fórum arktické pobřežní strážce – Arctic Coast Guard Forum

Geologická služba Spojených států – U.S. Geological Survey

Hodnocení aktivit týkajících se ropy a zemního plynu v Arktidě – Assessment of Oil and Gas Activities in the Arctic (2007)

Hodnocení klimatických dopadů na Arktidu – Arctic Climate Impact Assessment (2004)

Hodnocení námořní dopravy v Arktidě – Arctic Marine Shipping Assessment (2009)

Ilulissatská deklarace – Ilulissat Declaration (2008)

Inuitská cirkumpolární rada – Inuit Circumpolar Council

Komise OSN pro hranice kontinentálního šelfu – United Nations Commission on the Limits of the Continental Shelf

Komise pro mezinárodní hranice – International Boundaries Commission

Kulatý stůl arktických bezpečnostních sil – Arctic Security Forces Roundtable

Mezinárodní agentura pro energii – International Energy Agency

Mezinárodní asociace klasifikačních společností – International Association of Classification Societies

Mezinárodní námořní organizace – International Maritime Organization

Mezinárodní program Severní mořské cesty – International Northern Sea Route Programme

Mezinárodní předpis pro lodě provozované v polárních vodách (Polární předpis) – International Code for Ships Operating in Polar Waters (the Polar Code)

Mezinárodní úmluva o bezpečnosti lidského života na moři – International Convention for the Safety of Life at Sea (SOLAS, 1974)

Mezinárodní úmluva o normách výcviku, kvalifikace a strážní služby námořníků – International Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Seafarers (STCW, 1978)

Mezinárodní úmluva o regulaci lovu velryb – International Convention for the Regulation of Whaling (1946)

Mezinárodní úmluva o zamezení znečištění moří z lodí – International Convention for the Prevention of Pollution from Ships (MARPOL, 1973)

Mezinárodní úřad pro mořské dno – International Seabed Authority

Mezinárodní výbor pro arktickou vědu – International Arctic Science Committee

Mezivládní panel pro změnu klimatu – Intergovernmental Panel on Climate Change

Minamatská úmluva o rtuti – Minamata Convention on Mercury (2013)

Montrealský protokol o ozónové vrstvě – Montreal Protocol on the Ozone Layer (1987)

Národní centrum pro údaje o sněhu a ledu na Coloradské univerzitě – National Snow and Ice Data Center at the University of Colorado

Nuuk Declaration – Nuucká deklarace (2011)

Ochrana mořského životního prostředí v Arktidě – Protection of the Arctic Marine Environment (PAME)

Organizace lovců a traperů – Hunters and Trappers Organizations

Ottawská deklarace o zřízení Arktické rady – Ottawa Declaration on the Establishment of the Arctic Council (1996)

Pokyny pro aktivity těžby ropy a plynu na moři v Arktidě – Guidelines on Arctic Offshore Oil and Gas Activities

Pokyny pro lodě operující v arktických zaledněných vodách – Guidelines for Ships Operating in Arctic Ice-Covered Waters

Polární hedvábná stezka – Polar Silk Road

Polární kruh – Arctic Circle

Polární předpis – Polar Code, viz Mezinárodní předpis pro lodě provozované v polárních vodách (Polární předpis)

Pravidla pro plavbu ve vodní oblasti Severní mořské cesty – Rules of Navigation of the Water Area of the Northern Sea Route (2013)

Projekt arktické správy – Arctic Governance Project

Rada států Baltského moře – Council of the Baltic Sea States

Rámcová úmluva OSN o změně klimatu, včetně Kjótského protokolu – UN Framework Convention on Climate Change, 1992; including 1997 Kyoto Protocol

Reykjavícká deklarace – Reykjavik Declaration (2004)

Rovaniemská deklarace o ochraně životního prostředí Arktidy – Rovaniemi Declaration on the Protection of the Arctic Environment (1991)

Ruská geografická společnost – Russian Geographical Society

Rusko-americká dohoda o postoupení Aljašky – Russia-U.S. Convention Ceding Alaska (1867)

Sámská rada – Saami Council

Sdružení domorodých menšin severu, Sibiře a Dálného východu Ruské federace (jeden ze Stálých účastníků) – Association of Indigenous Minorities of the North, Siberia and the Far East of the Russian Federation

- Sekretariát Arktické rady – Arctic Council Secretariat
- Severská sámská rada (později Sámská rada) – Nordic Saami Council (Sámiráddi)
- Severoamerické velitelství protivzdušné obrany – North American Air Defense Command
- Severské fórum – Northern Forum
- Shromáždění Polárního kruhu (Arktické shromáždění) – Arctic Circle Assembly (Arctic Assembly)
- Smlouva o Antarktidě – Antarctic Treaty (1959)
- Smlouva o kontrole zbraní na mořském dnu – Seabed Arms Control Treaty (1971)
- Společné prohlášení o pravidlech mezinárodního práva, upravujících pokojné proplutí (USA, SSSR) – Joint Statement on the Rules of International Law Governing Innocent Passage
- Společné prohlášení Spojených států a Kanady o klimatu, energiích a vedoucí roli v Arktidě – U.S.-Canada Joint Statement on Climate, Energy, and Arctic Leadership
- Stálí účastníci (Arktické rady) – Permanent Participants (Arctic Council)
- Stockholmská úmluva o persistentních organických polutantech – Stockholm Convention on Persistent Organic Pollutants (2001)
- Strategie ochrany životního prostředí Arktidy – Arctic Environmental Protection Strategy (1991)
- Šestá hodnoticí zpráva IPCC (AR6) Mezivládního panelu OSN pro změnu klimatu – Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel Climate Change
- Špicberská dohoda – Svalbard Treaty (1920)
- Úmluva o biologické rozmanitosti, 1992, včetně Cartagenského protokolu 2000 – UN Convention on Biological Diversity, 1992; including Cartagena Protocol, 2000
- Úmluva o dálkovém znečišťování ovzduší přesahujícím hranice států – Convention on Long-Range Transboundary Air Pollution (1979)
- Úmluva o kontinentálním šelfu – Convention on the Continental Shelf (1958)
- Úmluva o mezinárodním obchodu s ohroženými druhy volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin, 1973, včetně změn přijatých v Bonnu v roce 1979 a v Gaborone 1983 – Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora, 1973; including Bonn amendment, 1979 and Gaborone amendment, 1983
- Úmluva o ochraně moří před znečišťováním moří v důsledku ukládání odpadů a jiných látek, 1972, včetně Londýnského protokolu

- k úmluvě, 1996 – Convention for the Prevention of Marine Pollution by Dumping of Wastes and Other Matter, 1972; including London Convention Protocol, 1996
- Úmluva o ochraně stěhovavých druhů volně žijících živočichů – Convention on the Conservation of Migratory Species of Wild Animals (1979)
- Úmluva o pevninské mělčině – Convention on the Continental Shelf (1958)
- Úmluva o teritoriálním moři a přilehlé zóně – Convention on the Territorial Sea and the Contiguous Zone (1958)
- Úmluva o volných mořích – Convention on the High Seas (1958)
- Úmluva Organizace spojených národů o mořském právu – United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS, 1982)
- Univerzita Arktidy – University of the Arctic
- Usnesení Evropského parlamentu o strategii EU pro arktickou oblast – European Parliament resolution of 12 March 2014 on the EU strategy for the Arctic
- Vysocí představitelé pro Arktidu – Senior Arctic Officials (Arctic Council)
- Zákon o samosprávě z roku 1979 (Grónsko) – Home Rule Act of 1979 (Greenland)
- Zákon o samosprávě z roku 2009 (Grónsko) – Self Rule Act of 2009 (Greenland)
- Závěry Rady o Arktidě – Council Conclusions on the Arctic (2009)
- Zpráva o lidském rozvoji v Arktidě – Arctic Human Development Report (2004)
- Ženevská úmluva o volném moři – Geneva Convention on the High Seas (1958)

Poznámka překladatele

V knize *Arktida a světový řád* se objevují technické termíny hned z několika různých oborů – politologie, sociologie, vojenství, lodní dopravy, práva, geografie či ekologie. Za konzultace k termínům z oblasti vojenství bych na tomto místě rád poděkoval Ing. Jánů Spišákovi, Ph.D. z Univerzity obrany. Dík za kontrolu řady geografických termínů náleží Mgr. Jiřímu Lehejčkovi, Ph.D., absolventu doktorského programu na Katedře fyzické geografie a geoekologie Přírodovědecké fakulty UK. Za kontrolu a opravy terminologie lodní dopravy děkuji Kpt. Ing. Ctiradu Pacákovi a za konzultaci k terminologii týkající se Arktické rady (názvy různých kategorií zemí s pozorovatelským statutem) PhDr. Ing. Zdeňku Lyčkovi, v dané době zaměstnanci Ministerstva zahraničních věcí ČR. A nakonec bych chtěl poděkovat redaktorce nakladatelství Karolinum Mgr. Aleně Jirsově za péči, kterou přípravě této knihy věnovala.

David Sanetrník